

تصویر ابو عبد الرحمن الکردي

کەسایەتی ئافەرەتی موسولمان

وەك چۆن ئیسلام بە پێی قورئان و فەرموودە داگیرشتووە

وەرگیرانی

سەدەس علي عباس

نووسینی

دکتور محمد علي الهاشمي

پێداچوونەوهی

مامۆستا سید احمد سید عبدالوهاب بەرزنجی

کتیبخانەی نارین
هەولێر

دارالمعرفە
بەرووت

كەسايەتتى ئافرەتى موسۇلمان

ۈەك چۇن ئىسلام بە پىنى قورئان ولفىرمۇرە داپىشتۇرە

که سایه‌تی ئافره‌تی موسولمان

وهك چۆن ئىسلام به پيى قورئان و فهرمووده دايرشتووه

نووسيني

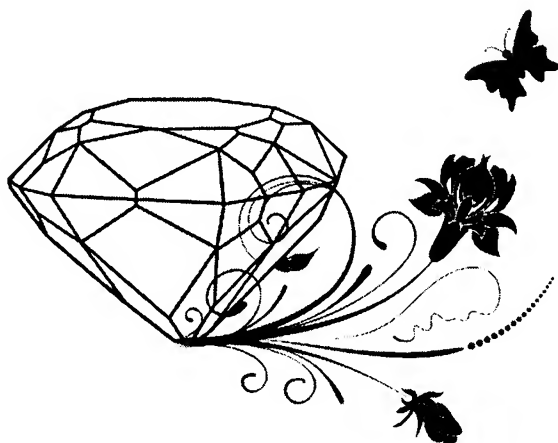
دكتور محمد علي الهاشمي

وهركيراني

سندس علي عباس

پیداچوونه‌وه‌ی

ماموستا سيد احمد سيد عبدالوهاب بهرزنجري

کتیبخانه‌ی نارین
مه‌ولیر

دارالمعرفة
به یروت

پیناسل کتیب

ناوی کتیب : که سایه تی ئافره تی موسلمان

وهك چۆن ئیسلام به پێی قورئان وفهرمووده دایرشتوووه

نووسینی : دكتور محمد علی الهاشمی

وهرگیڕانی : سندس علی عباس

پیداچوونهوهی : مامۆستا سید احمد سید عبدالوهاب بهرزنجی

دیزاین : چاپخانه ی گۆل (نورالدین عبدالله)

بلاوکار : کتیبخانه ی نارین - ههولێر - ٨٠٥٠

ژماره ی سپاردن (٨٦٠) سالی ٢٠٠٧ ی پیدراوه

پيشه کی چاڻي يه کهم (دانه)

الحمد لله حمدا كثيرا طيبا مباركا فيه، كما ينبغي لجلال وجهه وعظيم سلطانه، والصلاة والسلام على سيدنا محمد، أشرف الأنبياء والمرسلين، ومن أرسله الله حياة للعرب ورحمة للعالمين.

أما بعد، يه کي له شیرنترین ناواته کانم که ماوهیه کی زۆربوو له هزر و نه نډیشه مدا ده خولایه وه نه وه بوو په رتووکیک ده رکهم له سهر نافرته موسلمان، به لām بۆ هینانه دی ئەم ناواته هوکاره کانم بۆ نه ده ره خسا“ گرفت و سهرقاليه کانن ژيان خهريکی کردبووم، به لām دلām هه ره په یوه ست بوو و چه زیکی توندم هه بوو بۆ ده رکردنی ئەم په رتووکه که که سایه تی نافرته موسلمانن تینگه یشتوو و رۆشنه ی به په یه وه ی ئاینه که ی، هو شیار به پینمایي خودا، ملکه چی فرمانه کانیه تی، له سنووره کانن ده وه ستی و ناییه زینتی.

سال تیه پری و رۆچوبووم له کاروبار و سهرقالي و هه موو کات زیاتر په یوه ست ده بووم به م بابه ته و بایه خي زیاترم ددا و زیاتر سووربووم له سهر ده رکردنی ئەم په رتووکه، به هو ی نه و گرنگیه ی هه یبوو له ده رووندا، ده مزانی به گه یشتن پی ئه نجامی کی باش و به ره هه می کی سوود به خش ده دات که ژيانی نافرته موسلمان رووناك بکاته وه و که سایه تیه که ی نیشان بدات وه ک چۆن الله ده یه ویت وا بیت، نه و پله و پایه به رزه ی پی بناسینی که خوا پی گه یاندووه.

سالانیک به سهرقالي به م په رتووکه و سووربوون له سهری مامه وه تا خودا ریزی لینام و یارمه تی دام له سهر ده رکردنی له سالی ۱۴۱۵هـ/ ۱۹۹۴م.

سهرچاوه ی گرنگی دایم به ده رختنی که سایه تی نافرته موسلمان نه وه بوو که تیبینیم ده کرد له ژيانی نافرته نه و سهرده مه له دژه کردار و زیاده پویی کردن، زیاده پویی له لایه نیک و که مته رخه می له لایه نیک تر“ وه نه وه نافرته و ده بینن که موسلمان و خو پاریزه و چاکه، په رسته شه کان نه نجام ده دات، که چی که مته رخه می ده کات له ده سترگرتن به هوکاره کانن پاک و خاوتنی دم و ددان و جهسته ی، گوئ نادات به و بۆنه ناخۆشه ی ده رده چیت له دم و جهسته ی. یان ده یبینن گرنگی ده دات به ته ندروستی و پاک و خاوتنی جهسته ی، که چی گرنگی نادات به

په‌رسته‌شه‌كان و هه‌ل‌سان به‌ كاروباره‌كانى ئاينه‌كه‌ى. يا ده‌يبىنى ته‌واو يه‌كلا بۆته‌وه‌ بۆ په‌رستنى خوا، كه‌چى وينايه‌كى راستى هه‌ل‌نه‌گرتوه‌ له‌ تى‌پروانىنى گشتى ئىسلام بۆ گه‌ردون و ژيان و ئاده‌مىزاد. يا ده‌يبىنى له‌ ئافره‌ته‌ دىنده‌ره‌كانه‌، به‌لام له‌ كۆر و دانىشتنه‌كاندا زمانى خۆى ناگرىت له‌ باسكردنى پاشمله‌ و قسه‌ هه‌تانه‌ و بردن. يا ده‌يبىنى دىنده‌ره‌ و رۆشنه‌بىره‌، به‌لام كه‌م و كورتى هه‌يه‌ له‌ ربه‌فتارى له‌گه‌ل دراوسى و هاوڕىكانى. يا ده‌يبىنى ربه‌فتارى له‌گه‌ل بى‌گانه‌ باشه‌، به‌لام مافى هاوسه‌ره‌كه‌ى فه‌رامۆش كردوه‌، به‌ گه‌نگى نازانىت كه‌ هاوسه‌ره‌يكى چاك بىت به‌رامبه‌ر به‌ مێرده‌كه‌ى. باشتري‌ن و نو‌يتري‌ن جوانكارى به‌كاردىت له‌ناو كۆمه‌للى ئافره‌تان، كه‌چى بايه‌خدا‌ن به‌ شىوه‌ و ديمه‌نى فه‌رامۆش ده‌كات له‌ به‌رامبه‌ر هاوسه‌ره‌كه‌ى. يا ده‌يبىنى گه‌نگى ده‌دات به‌ هاوسه‌ره‌كه‌ى، به‌لام پشتگه‌يرى ناكات له‌ چاكه‌ كردن له‌گه‌ل داىك و باوكى و هانى نادات له‌سه‌ر خه‌ير و ته‌قوا و كارى چاكه‌. يا ده‌يبىنى هه‌ل‌ده‌ستى به‌ مافه‌كانى هاوسه‌ره‌كه‌ى، كه‌چى كه‌مه‌ترخه‌م و بى‌ئاگاهيه‌ له‌ په‌روه‌رده‌كردنى مندا‌له‌كانى و ئاراسته‌كردنى و پى‌كه‌هه‌تانه‌ و پته‌وكردنى كه‌سايه‌تيا‌ن و چاو‌دەري‌ كردنى و بايه‌خدا‌ن به‌ هه‌سته‌ ده‌روونيه‌كانيان و بى‌روه‌ش و ددانه‌كانيان، وه‌به‌وه‌ى ده‌ورى داو‌ن له‌ ژينگه‌ و كارى‌گه‌ريه‌كانى، وه‌له‌ كه‌شى زوقم و زالى. يا ده‌يبىنى به‌هه‌موو نه‌و شتانه‌ هه‌ل‌ده‌ستى، به‌لام كه‌مه‌ترخه‌مه‌ له‌ گه‌ياندى پيه‌وه‌ندى خزمایه‌تى. يا ده‌يبىنى نه‌م پيه‌وه‌ندى يه‌ ده‌گه‌يه‌ن، كه‌چى پيه‌وه‌ندى كۆمه‌لایه‌تیه‌كان فه‌رامۆش ده‌كات و زياتر بايه‌خ به‌ كاروبارى تايبه‌تى خۆى ده‌دات و گه‌نگى نادات به‌ كاروبارى موسلمانان.

يا ده‌يبىنى گه‌نگى ده‌دات به‌ كاروبارى تايبه‌تى و گشتى، كه‌چى زۆر به‌رده‌وامبوون له‌سه‌ر خويندنه‌وه‌ و زيادكردنى زانست و زانىارى پشتگوى ده‌خات. يا ده‌يبىنى رۆچووه‌ له‌ خويندنه‌وه‌ و زيادكردنى زانست و زانىارى، به‌لام كاروبارى مال و مێردى فه‌رامۆشكردوه‌. جا جى‌گای سه‌رسوپرمانه‌ كه‌ نه‌و هه‌موو دژه‌كردارانه‌ يا هه‌ندىكى ده‌ربه‌كه‌ون له‌وانه‌ى به‌ نه‌وه‌ى تى‌گه‌يشتوو و رۆشنه‌بىر هه‌ژمارده‌كرين له‌و ئافره‌ته‌ موسلمانانه‌ى كه‌ تى‌راوبوون له‌ سه‌رچاو‌ه‌ى رۆشنه‌بىرى ئىسلامى، تو‌يشويه‌كى باشيان له‌ده‌سته‌كه‌وتوه‌!! هۆكارى نه‌م دژه‌كردارانه‌ بى‌ئاگاهى و هه‌ندى جاريش گوى نه‌دانه‌، يا تى‌نه‌گه‌يشتانه‌ له‌ بۆچوونى هاوسه‌نگى كه‌ تى‌پروانىنى گشتى ئىسلامى

لەسەر دامەزراوە بۆ ئادەمیزاد و ژيان و گەردون، بە جۆریك بۆ ھەموو شتیك لەم ژيانە مافی خۆی دراوەتێ، هیچ لایەنیك لەسەر حیسابی لایەنێکی تر فرامۆش نەكراوە.

ئەوێ دەقە راستەكان بھۆینیئەوێ كە لە قورئان و فرمودە ھاتوووە و پەقتاری ھەرە نمونەیی پروون دەكاتەوێ، كە پێویستە لەسەر ئافرەتی موسلمان دەستی پێوہبگریت لە پەيوەندیەكە لە گەڵ پەرورەدگاری، لە دروستکردنی خۆی، لە پەيوەندیەكانی تر لە گەڵ نزیك و دور، لە ھەڵس و كەوتی كۆمەلایەتی بە گشتی، سەرمام دەبیست لە زۆر و فەری ئەم دەقانە و لەخۆگرتیان بۆ ھەموو ورد و درشتیك لە ژيانی ئافرەت، نیشانە و وێنە پێنمایكارە بۆ ژيانێکی پێگەیشوو و ھاوسەنگ و پتەو، بۆ خاوەنەكە مسۆگەری بەختەوێ و سەرکەوتن و بردنەوێ دەداتێ لە دنیا، وە پاداشت و بردنەوێ ھەرە گەورەش لە پۆژی دوایی.

وہ سامگری بووم لەوێ بینیم لە دواکەوتنی ئافرەتی موسلمانێ ئەو سەردەمە لەو ئاستە بەرزە پۆشنەي الله بۆی داناوہ ببیت، كەچی لەنیوان ئەو و گەیشتن بەو ئاستە بەرزە تەنھا ئەوێە گرنگی بدات بە ناسینی كەسایەتی پەسەنی خۆی كە دەقەكانی قورئان و فرمودە دایانپشتوو، كە ئافرەتیکی بەرز و بلند و جیاواز بە ھەست و بیروبووچوون و پەفتار و مامەلەكانی لێدروستكردوو، ئەمەش وایكردوہ نایینیکی لێدروست ببیت كە پێویست بکبات زۆر بە توندی دەستی پێوہ بگیری.

گەیشتنی ئافرەت بەم ئاستە بەرزە كاریكە یەكجار گرنگە لە ژيانی ئادەمیزاد بە گشتی، بەھۆی ئەو كاریگەریە گەورەي كە ئافرەت ھەيەتی لە پەرورەدەکردنی ئەوێەكان، دروستکردنی پالەوانان، چاندنی بەھا بەرزەكان، جێگیرکردنی بنەماكان، پازاندنەوێ ژيان بە خۆشەویستی و دلسۆزی و میھرەبانی و جوانی، پركردنی مائەكان بە ئاسایش و ھەسانەوہ و ھیمنی و پازی بوون و سەقامگیری.

ئافرەتی موسلمان تاكە ئافرەتە ئامادە بیت بۆ بلاوکردنەوێ ئەو ھەموو شتانە لە جیھانی ئافرەتی ماندوو و شەكەت لە ماندویتی فەلسەفەي مادیەتی ئەم سەردەمە، لە ئاستەنگەكانی

ژیانی نه فامی که بالی کیشابوو به سهر کۆمه لگا بئ ئاگاکان له پئینمایى خودا، ئەمەش به ناسینی خۆی دەبێت، به چوونی به رهو پێکهاته خودیه کانی خۆی و سه چاوه فیکرییه بیهگرده کانی، ههروا پوخته کردنی که سایهتی خۆی پوخته کردنیکی رهسهن که خودا و پیغه مبه ره که ی پئی رازییه بۆی و به هۆیه وه له ئافرهتانی جیهان جیای کردونه ته وه.

بۆ ده رخستنی هه موو ئەمانه هه لئسام به کۆکردنه وهی ده قه راسته کان له قورئان و له و فەرموودانه ی باس له دروستکردن و پێکهێنانی که سایه تی ئافره ت ده کهن، وه پۆلینه کردنی به گویره ی به شه کان و بابته کانیا ن، به م شیویه پیلانیکی ته واوم بۆ ریککه وت بۆ گه ران به دوای کاروباره تایبه تی و گشتییه کانی ئافره ت به م شیویه یی خواره وه:

- ۱- ئافره تی موسلمان له گه ل پهروه ردگاری.
- ۲- ئافره تی موسلمان له گه ل خودی خۆی.
- ۳- ئافره تی موسلمان له گه ل دایک و باوکی.
- ۴- ئافره تی موسلمان له گه ل هاوسه ره که ی.
- ۵- ئافره تی موسلمان له گه ل مناله کانی.
- ۶- ئافره تی موسلمان له گه ل بوک و زاواکانی.
- ۷- ئافره تی موسلمان له گه ل خزم و دۆستانی.
- ۸- ئافره تی موسلمان له گه ل دراوسیکانی.
- ۹- ئافره تی موسلمان له گه ل خوشک و دهسته خوشکانی.
- ۱۰- ئافره تی موسلمان له گه ل کۆمه لگاکی.

له میانه ی لیكۆلینه وه و تیگه یشتنم له و ده قانه، راستیه کی گه ورم بۆ ده رکه وت زۆر جار به بئ ناگایی به لایدا ده رۆین، ئەویش ئەوهیه که میهری خوا به ئافره تی موسلمان زۆر گه وریه، کاتێ به هۆی ئیسلام ده ری هیئا له لاوازی و بئ توانایی و گومرایی و سه رشۆری و زینده به چال کردن و

ناچارکردنی به شوین کەوتنی پیاو بەشیوەیەکی ڕەها، بەرزێ کردەووە بۆ لوتکەیی مێیانی شیرین و نازیز و پیزدار و پارێزراو و بەخسراو لە ماندووبوون کارکردن و هەڵدان لە پێناو پەیداکردنی خەرجی پۆژانە و پاروی ژیان، هەرچەندە دەوڵەمەندیش بێت، ئیسلام وایکردووە ئافرەت مائی تەنها بۆ خۆی بێت ئەگەر خاوەن مائی بێت، یەكسانە لەگەڵ پیاو لە پیز و پلەوپایەیی ئادەمیزادانە و ئەركە شەرعییەكان بەگشتی، مافی هەیه و ئەرك و واجبیشی لەسەر شانه، وەك چۆن پیاو مافی هەیه و ئەرك و واجبی سەر شانی هەیه، وە ئافرەت و پیاو لە بەرامبەر الله یەكسانن لە پاداشت و سزا. فەزلی ئیسلام لەسەر ئافرەت تەنها ئەو نییه لە دواكەوتویی و سەرشۆری و گومراییی گواستیهوه بەرهو بەرزێ پێشكەوتن و سەربەرزێ و ناسایش و پروووری، بەلكو گەرنگیەکی زۆری داوہ بە دروستکردنی كەسایەتیەكەیی دروستکردنێکی تەواو و گشتگیر بۆ هەموو لایەنێك لەلایەنەكانی كەسایەتییه تاك و خێزانی و كۆمەڵایەتیەكەیی، بەجۆریك بوو مەروئێكی بەرز كە شایستەیی جێنشینیی بێت لەسەر زەوی.

ئایا چۆن ئیسلام ئەو كەسایەتیەیی دروستكرد؟ چۆن لەم دروستكردنەدا گەیشته ئەو پلە بەرزەیی كە هیچ ئافرەتێك لە مێژوودا بێجگە لەناو ئەم ئاینەدا پێینەگەیشتوو؟ خۆنەر وەلامی ئەو پرسیارانەیی لە لاپەرەكانی داھاتوو دەستدەكەوێت. لە خودا دەپاریتمەو ئەم كارەم لێوەرگریت، تەنها بۆ ڕەزامەندی پرووخیاری پاكی بێت و سوودبەخش بێت و بێكاته مایەیی رووناکی بۆم لە ژیاغدا، تویشوم بێت لەپاش مردنم، تەكاكارم بێت لە پۆژی لێپرسینەو، داواكارم هەرچی راست و پێكان و تەواو، بێخاتە هەست و دڵم، دوورم خات لە پەوروو كەوتنی (كبوة) بیر، مەبەستی خراب، لاری پێنوس، ناراستی وشە، لاوازی بەلگە، قسەیی بێسود و زیاد.

الرياض ٢٠ / ٧ / ١٤١٤

٢ / ١ / ١٩٩٤

الدكتور محمد علي الهاشمي

پیشہ کی وہرگیپر

پاش سوپاس و ستایشی خودا لہ سہر بہ خششہ لہ دوانہ ہاتووہ کانی بہ تاییہ تی لہ سہر بہ خششی نیسلام و باوہر و عہقل، دروود و سلاو ناردن بۆ سہر گیانی مامؤستا و چاوساگی ہہ موو مروّقایہ تی، چرای رۆشنی ریگیای باوہر داران، دروود و سلاو بۆ ہاوہ لانی ریزدار و شوینکہ وتووانی تا رۆژی دواہی...

بہ پشتیوانی خودا دەستم دایہ وہرگیپرانی ئەم پەرتووکە بەہادار و پەر لہ سوودہ لہ عہرہ بیہوہ بۆ کوردی، ہەرچەندە ئەم پەرتووکە لہ قەبارە گەورەہ و دەمزانی ئەزبەت و ناستەنگی زۆرم دیتە پڕ و کات و تەندروستیەکی باشی دەوێت، بەلام بە پشتیوانی خوا پاشان یارمەتی برا و خوشکانی موسلمانم و پێنمایی و ناپاستەکانیان توانیم زالبم بە سہر ہەرچی ناستەنگ و بەرگر ہەنە، ئەگەر کات و تەندروستی و لاویتی و چالاکی و ہەولەکان بۆ خوا و بۆ خزمەتی ئاینی خوا نەبیّت ہەر نەبیّ باشترە! ئەگەر ہەشبێ ہەر بە نەبوو ئەژمار دەکری!

ئەوہی جیی ناماژہ پێکردنە لەم پەرتووکەدا رەچاوی ئەوہم کردووہ کە تا لہ توانام دابووہ بە کورتی بہ کوردیم کردووہ، ہەندێ ئایەت و فەرموودە زۆر دوبارہ بونەتەوہ، من تەنہا ناماژہم پێکردووہ و دوبارہ کەم نەنوسیوہتەوہ، ہەندێ بڕگە و پستە و پوداو کە لہ گەل واقعی ئیمە نەدەگونجا، نەنوسیوہتەوہ...، ئەمانەش ہەمووی لہ پیناو بەرژەوہندی گشتی بووہ و بە پاوێژ و پەرس و پا بووہ نەک سەرہەخۆ و یەک لایەنانە، لہ خوا داواکارم چاوپۆشی بکات لہ ہەرچی ہەلە و کەم و کورتی ہەہیہ..

ئیمە زۆر چاک دەزانین و زۆریش دەیلینەوہ: ئافرەت نیوہی کۆمەلە، ئایا ہەموو ئافرەتیک نیوہی کۆمەلە؟ ئافرەتی وا ہەہیہ کۆمەلێک بنیات دەنی؟ چونکە توانیویہ تی ریگیای خۆی لہ ژیان دەست نیشان بکات. ئافرەتیش ہەہیہ کۆمەلێک دەروخینێ و بەرہو گەندەلێو گومپارییان دەبات بەھۆی لارەپۆ بوونی.

بەلئى كاتىك ئافرەت نىۋەي كۆمەلە كە بزائى چۆن لە ژياندا شەرى خا و پىغەمبەر ﷺ بەرجەستە دەكات و ھەموو لايەننىكى ژيانى تايىبەتى و گشتى بە شەرى خا و رېئىمايىكانى ئىسلام ئاۋەدان دەكاتەو و تەۋادەكات...

ئىنجا ئايا پىادە كەردنى شەرى خا لە ژياندا دەبى چۆن بى؟ چۆن ئافرەت دەتوانى خا پاشان خۆى و دەۋرۋەرى رازى بكات و لەگەلئان بە ئاسودەبى بۇيى؟ چۆن ئافرەت دەتوانى بەجۆرىك بۇيى كە نەك بايەكى سارد بەلكو رەشەباش كارى تىنەكات و رەگى باۋەرى نەلەقنىن و كەسايەتى لەكەدار نەكات و بەرچاۋى لىل نەكات؟ لەبەرچى و چ كەم و كورپەك ھەيە لە ئافرەت كە بە ھۆيەو پىاو يا كەسانى تر بتوانى ستمى لى بكات و مافى زەوت بكات؟ ئايا دەبى ئەركى ئافرەت و پىشەى لە ژياندا چى بىت؟ چۆن ئافرەت دەتوانى لە ژيان و لە دۈرۋرۋىشا بەختەۋەر بىت، لە ناخى دلىۋە ھەست بە كەمى و نزمى نەكات؟ ئەمانە و چەندىن پرسىارى تر ۋەلامەكەى لەم پەرتوۋكەدايە، كە بەراستى تەنھا بەمەبەستى دەستكەۋتنى رەزامەندى خا ۋەرمگىراۋە، تاۋەكوۋ ھاۋرەگەزائم لەۋانەى زمانى عەرەبى تىناگەن لىيى بىبەش نەبن و بەھرەمەند بن و بۆ ئەۋەى ئافرەتان سودى لى بىيىنن و بەھۆيەۋە دۈبارە كەسايەتياں دابرىژنەۋە بە شىۋەيەكى تۆكمە و بەھىژ كە بەرگەى شەپۆلە گەندەلئەكان و دۈنيائى سەرنج راكىشەر بگرىت و لە رپى راست لارنەكاتەۋە، ۋە بىيىتە مايەى بە خۇداچۈنەۋەى و بىرىكى بکەۋىتە سەر چارەنوس و دۈرۋرۋى و كۆكردنەۋەى تۈيشو بۆ گەشتى دۈۋرى قىامەت و رۆژانى سەختى و بىكەسى و بى مال و سامان...، ھەرواش بۆ ئەۋەى بکەۋىتەخۆ لە چاك كەردنى دەرۋونى خۆى و مال و منال و دەۋرۋەرى و گونجاندنى لەگەل شەرى و بەرنامەى كۆتايى خاى گەۋرە، و تىبگات ژيان و اتا چى؟ بۆچى؟ لەبەرچى؟ تاۋەكو لەسەر نەخشەيەكى ورد و تۆكمە بچىتە ناۋ وردەكارىەكانى ژيان، چرايەك بىت بۆ خۆى و بۆ دەۋرۋەرى، دەستىك بىت بە ھاناي كۆير و سەرلىشىۋاۋان بىت، مەرھەمىك بىت بۆ ئازارى برىنداران، پزىشكىك بىت چارەى نەخۇشان بكات، بازويەك بىت قەللى رەۋشت و بەھا بەرزەكان بنىات بنى...، بەلئى ئەم پەرتوكە بۆ رۆشن كەردنەۋەى دىدى ئافرەتى مۇسلمان ھاتە دۈنياۋە، بەو ئومىدەم ئەنجامى خۆى پىكابى و لە ۋەرگىرانيدا سەرکەۋتوۋ بوۋىم و خاى گەۋرە بە دلىۋىزىۋە لىمى ۋەرگىرەت و لە تەرازوى چاكەكانى دابىي.

بهو هیوایهم هەر خوشکێك زۆر بهوردی بیخوێنیتهوه و له ژيانیدا پیادهی بکات تا سهركهوتوو
و سهرفراز بێت له ههموو بوارهکانی ژيانى دونیا، له دواڕۆژیشا ڕوو سپی و بهختهوه‌ریبێت و له‌گه‌ڵ
ئافره‌تانى سه‌ربه‌رز و تێکۆشه‌رى هاوشیوه‌ی خاتوو خه‌دیجه و عائشه و ئاسیا و... هه‌تر
زیندوو بکریته‌وه.

له ناخى دلمه‌وه و زۆر به‌دڵسۆزى و زه‌لیلیه‌وه داوا له خودا ده‌که‌م که دانه‌رى ئهم په‌رتووکه و
وه‌رگێڕه‌که‌ی و ئه‌وه‌ی پێیدا ده‌چێته‌وه و ئه‌وه‌ی به‌ که‌مترین شت یارمه‌تى ده‌دات نقوومى په‌حه‌مت
و فه‌رپ و په‌رۆزى و به‌زه‌یى و سۆز و لێبۆرده‌یى و چاودێرى خۆى بکات و به‌بێ حیساب، وه زۆر
به‌سانایى په‌ردى صراط بپه‌رێ و بگاته‌ په‌زامه‌ندى خوا و پله‌وپایه‌ی به‌رز و مه‌زن.
ئامین.. ئامین.. ئامین وه صلى الله على سيدنا محمد وعلى اله وصحبه اجمعين.

وه‌رگێڕ: سندس على عباس

٢٥/ذی القعدة/١٤٢

٢٠٠٥/١٢/٢٦

۱- ئافرهتى موسلمان له گهڻ بهروردارى

باوهردار و هوښياره

له ديارترين شو شتانهى ئافرهتى موسلمانى پى دهناسريتهوه باوهرى قوليتهتى به الله، دنيابوونيهتى لهوى هرچى پروودات لهم گerdونه و هرچى ديتته سر خهلك له چارهونس همموى به قهزا و قهدهرى خودايه، هرچى دوجارى مرؤفيس بيتهوه شوا قهدهريهتى و بههله نهبيكاوه، وه شهوى دوجارى ناييت و ههلهى دهكات بو شهوه نهبووه بيپيكي، شهوى پيوسته لهسر مرؤف لهم ژيانهدا تنهها شهويه ههولبدات بو پيگاي خير و دهستبرگيت به هوکارهكانى كردهوى چاك له دين و دنياي بهراستى و دروستى پشت بهخوا بهستى و كاروبارى خوى بداته دهست الله و دنيا بيت لهوى ههردهم پيوستى به يارمهتى و پشتيوانى و ناراسته كردن و پهزامهندى خودايه.

چيروكى هاجر كاتى ابراهيم (عليه السلام) له مەككه جى هيشت له تەنيشت (دوحه) لهسر خاكى زمزم، كه لهو كاته له مەككه هيچ كهسيك نهبوو، ئاوى لى نهبوو، بيچگه له اسماعيلي شيرهخور كهسيترى لى نهبوو، جوانترين نمونه دهخاته بهردهستى ئافرهتى موسلمان لهسر قوولتى باوهربوون به الله، راستى پشت بهستن پى “كاتيك هاجر بهشيويهكى خوراگر و متمانه و هيمنى و ناراميهوه به ابراهيمى وت: (تاي خودا فهرمانى بهوه پيكردوى شهى ابراهيم؟) فهرمووى: بهلى، لهو كاته دا وهلامى هاجر كه پرپو له پهزامهندى و قهناعت و مژدهبهخشى و ناراميهوه شهوهبوو: (كهواته خودا ويلمان ناكات) رواه البخارى.

بهراستى ههلوستىكى يه كجار سهخت بوو: پياويك خيزانهكهى و مناله شيرهخوركهى له خاكىكى وشك جى بىلى، كه نه ئاو نه مرؤف نه پروهكى تيدا نيه، پاشان بگهريتهوه به ناراستهى ولاتى دوورى شام و هيچيان بو جى نههيتلى تنهها ههندى قهسپ و ئاو نهبيت!! نهگهر شهو باوهره قووله نهبوايه كه دهروون و دلى هاجر پرپو لى، نهگهر راستى پشت بهستنى بهخوا نهبوايه كه ناخ و ههست و هوښى پرکردبوو نهيدهتوانى بهرگهى قورسى شه ههلوسته بگريت و ههر له يه كه م

ساتدا داده پروخا و نه ده بوویه نه و نافرته هه میسه زیندوه که حاجیانی مالی خوا له نیوه شه و ساته کانی پوژ و له و کاتانه تیژاوده بن له ناوی زه مزمی بیگهرد یادی بکه نه وه، هه رچه نده بیتن و بچن له صفا و مه پوه، وه کو هاتووچو کردنه که ی نه م له و پوژه دژواره دا.

نه م رابوونه باوه ریبه به ره می سهیری لیکه وته وه له ژیا نی پی او و نافرته ی موسلمان. ویژدانه کانی به ناگاهینا، هه سته کانی خروشانده، دله کانی هو شیرا کرده وه له وه ی خودا چاودیر و بینهری هه موو شاراوه و نه نینیه کانه و له گه ل ناده میزاده له هه ر کو ی بیت. هه روا چیروکی نه و کچه ی له په رتوکی (صفة الصفوة ووفیات الأعیان) هاتوووه باشتیرین به لگه یه له سه ر بی داری ویژدان و له خواترسان له کاتی نه نینی و ناشکرا، که ابن الجوزی له په رتوکه که ی (أحكام النساء ص ٤٤١، ٤٤٢) بومانی هیناوه، ده لی: ((له عبدالله بن زید بن أسلم له باوکی له باپیری، ده لی: شه ویکیان من له گه ل عمر بن الخطاب بووم، که شه وانه له ناو مدینه ده گه را تا له کاروباری خه لک ناگاداریج، ماندوو بوو، له نیوه شه ودا بوو پشتی دایه لای دیواریک، له و کاته دا گو ییستی ژنیک بووین به کچه که ی ده وت: کچه که م هه لسه هه ندی ناو تی که لی نه و شیره بکه، کچه که ده لی: دایه نه تزانیه نه مرپو نه میر المؤمنین چ بریاریکی داوه؟ وتی کچه که م چی؟ وتی: فه رمانیکرد بانگه واز بکریت له ناو خه لکیدا به وه ی نابی تا له گه ل شیر تی که ل بکریت، دایکه که وتی: کچم هه لسه ناو له شیره که بکه، تو له شو نینکی عمر ناتبینی، کچه که به دایکی وت: هه رگیز وانا که م له ناو خه لکی به گو یی بکه م و به ته نیاش سه ریچی بکه م! عومهریش وا گو ییستی نه م ده مه قالیه، وتی: نه ی نه سلهم، پرپو نه و شوینه و بزانه نه و کچه ی نه و قسه یه ده کات کی یه و نه وه شی ده لی ناو له شیره که بکه کی یه، وه نایا پی او یان هیه؟ وتی: هاتمه شوینه که، بینیم نه وه ی قسه که ی کرد کچی که شوی نییه، نه وه ی تریش دایکیه تی، هیچ پی اویشیان نییه، نجا هاتمه وه لای عمر و هه واله که م پی پراگه یاند، نه میس بانگی کوره کانی کرد و کو یکردنه وه، وتی: که سیکتان تیدایه پیو یستی به ژنه نیان بیت؟ وه نه گه ر باوکتان توانای ژنه نیانی مابوایه نه یده هیشت که سی تر پیشی بکه وی تا بو خواستنی نه و کچه، عبدالله وتی: من ژم هیه، عبدالرحمان وتی: منیش ژم هیه، عاصم وتی: من بی ژم و ژم بو بینه، نجا ناردی به دوا ی کچه که و له عاصمی ماره کرد، نه و نافرته له عاصم کچی کی بوو، نه و کچه ش عمر بن عبدالعزیزی بوو)).

ئەمەيە بىداری ويژدان كە ئىسلام رېشەى داکوتاهە لە دەروونی ئەم ئافرەتە موسلمانە، كە بەم شىۋەيە لە خوا دەترسێ و لەسەر پىي راستە لەكاتى نەيىنى و ئاشكرا، لەناو خەلك و بەتەنيا“ چونكە دلتيايە خودا ھەموو كات لەگەلدايە دەبيسى و دەيىنى، ئەمە بەراستى باوەرى راستەقەينە، ئەمە بەرھەمى گرانبەھايە خاوەنەكەى بەرزەكاتەوہ بۆ پەلەى (الاحسان)، ئەوہبوو خودا پاداشتى خىراى دايەوہ و پىزى لىنا بەم مارەبىنە پىرۆزە و پاشانىش لە نەوہى ئەم پىنجەمىن خەلىفەى راشىدىن ھاتە دونيا كە عمر بن عبدالعزىز بوو.

بىروباوەرى ئافرەتى موسلمان پاك و بىگەرد و خاويىنە، ھىچ پىسيەكى نەفامى لەكەدارى ناكات، ھىچ تارىكايەكى بىدعە و ئەفسانە بىگەردى و روونىەكەى لىل ناكات، تارمايى خەيال بەرز پروانىنى ناكوژىنئەوہ. بەلى، ئەمە بىروباوەرپەكە دامەزراوہ لەسەر باوەرپوون بە خواى تاك و تەنيا و بەرز و بىنياز، بەتوانا لەسەر ھەموو شتەك، جەلەوى ھەموو كاروبارىكىشى لە دەستدایە، گەرانەوہى ھەموو فەرمان و كارىكىش ھەر بۆ لای ئەوہ: ﴿قُلْ مَنْ بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ يُجِيرُ وَلَا يُجَارُ عَلَيْهِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ. سَيَقُولُونَ لِلَّهِ، قُلْ فَأَنَّى تُسْحَرُونَ. واتا: ئەى محمد بلى كىيە مولكى بەرفراوان و گەورەى بەدەستە و كە ھەر ئەو بە تەنگەوہ دىت و دروستكراوان دەپاريزىت و كەسش نىيە بەتەنگ كەسەك يىت يا بىپاريزىت ئەگەر خودا بىەوئ سزاي بدات، ئەگەر ئىۋە بزائن؟ ئەو كاتە دەلێن: تەنھا بۆ خودايە ئەو شتانە، تۆش بلى: دەى چۆن دەخەلەتێن و بەتاكى ناگرن وەك بلى جادوتان لىكراوہ؟!﴾ المؤمنون: ۸۸، ۸۹.

ئەم باوەرە قوول و روون و بىگەردە زياتر كەسايەتى ئافرەتى موسلمان بەھىز دەكات و وا دەكات ژيان لەسەر شىۋەى راستەقەينەى خۆى بىيىت كە خانووى بەلاو تاقىكردنەوہيە، ئەنجامەكەى لە رۆژىك دەردەكەوئ كە بىگومان دىت و لە پىشمانە: ﴿قُلِ اللَّهُ يُحْيِيكُم ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يَجْمَعُكُمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ. واتا: ئەى محمد بلى: خودا زىندوتان دەكاتەوہ پاشان دەتاغرىنى پاشان كۆتان دەكاتەوہ بۆ رۆژى قىامەت (ھەلسانەوہ) ھىچ گومانى تىدانىيە بەلام زۆربەى خەلك نازان﴾ الجاشية: ۲۶.

﴿أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ. وَاَتَا: وا گومان ده‌به‌ن نئوه‌مان به گالته و بی‌مه‌به‌ست دروست‌کردووه، وه ئیوه بۆ لای ئیمه ناگه‌پئینه‌وه؟﴾ المؤمنون: ۱۱۵.

﴿تَبَارَكَ الَّذِي بِيَدِهِ الْمُلْكُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا وَهُوَ الْعَزِيزُ الْغَفُور. وَاَتَا: به‌رزى و فه‌رو پیرۆزى بۆ ئه‌و خوايه‌ى كه فه‌رمان‌کردن و قه‌ده‌غه‌کردن به ده‌ستى ئه‌وه و به‌سه‌ر هه‌موو شتيك توانا‌داره، ئه‌و خودايه‌ى مردن و ژيانى دروست‌کردووه و له‌سه‌رتانى سه‌پاندووه بۆ ئه‌وى تاقيتان بكاته‌وه كامتان كرده‌وه‌كانتان باش‌تره، هه‌ر خۆى به‌رز و به‌پرز و لیبورده‌يه﴾ الملك: ۱، ۲.

له‌و رۆژه‌دا ئاده‌میزاد پاداشتى كرده‌وه‌كانى وه‌رده‌گریت، چاكه به چاكه، خراپه‌ش به خراپه، بى ئه‌وى يه‌ك تۆسقال سته‌مى لى‌بكریت:

﴿الْيَوْمَ تُجْزَى كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ لَا ظُلْمَ الْيَوْمَ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَاب. وَاَتَا: ئه‌م‌رۆ هه‌موو كه‌سيك پاداشتى كرده‌وه‌كانى وه‌رده‌گریت، ئه‌م‌رۆ سته‌م كردن نيه‌، لى‌پرسينه‌وه و حيسابى خواى گه‌وره زۆر خيرايه﴾ غافر: ۱۷.

له‌و رۆژه لى‌پرسينه‌وه له‌وه‌په‌رى ورده‌كارى ده‌بی‌ت چ بۆ به‌رژه‌وه‌ندى مرۆفه‌كه چ له دژی بی‌ت:

﴿فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ، وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ. وَاَتَا: هه‌ركه‌سى يه‌ك تۆسقال چاكه بكات پاداشته‌كه‌ى ده‌بينیته‌وه، وه هه‌ر كه‌سيك يه‌ك تۆسقال خراپه بكات سزاكه‌ى ده‌بينیته‌وه﴾ الزلزلة: ۷، ۸.

ته‌نانه‌ت له‌و رۆژه‌دا بچوك‌ترین شت له‌ خودا ناشاردریته‌وه:

﴿وَتَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا وَإِنْ كَانَ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ أَتَيْنَا بِهَا وَكَفَى بِنَا حَاسِبِينَ. وَاَتَا: له‌ رۆژى قیامه‌ت ته‌رازوى داد‌په‌روه‌رى داد‌ه‌نرى بۆ لى‌پرسينه‌وه‌ى خه‌لك، هه‌چ كه‌سيك سته‌مى لى‌ناكریت، ئه‌گه‌ر به‌ راده‌ى كیشى بچوك‌ترین شتيك بی‌ت ده‌یه‌نین و پاداشت

و سزای له سهر وهرده گریت و تهنها ئیمه به سین بۆلپهرسینهوه و حیسابکردنی بهنده کان ﴿الانبیاء: ٤٧﴾.

بیگومان کاتی ئافرهتی موسلمانان پۆشنیری تیگه یشتوو له واتای ئه ئایه تانه وردده بیتوه و به چاوی دانایی ئه م پۆژه سه خته دینیتیه بهرچاوی، ئه و کاته وه کو ملکه چ و تهویه کار و سوپاسگوزاریک به ره و پیلی خودا ده چیت، بۆ ئه و پۆژه ئه وهنده ی له توانا دابیت له کرده وه ی چاک ئاماده ده کات.

پهروه ردگاری ده په رستی

پتویسته ئافرهتی موسلمانان راستگۆ به چوست و چالاکی پرووبکاته په رستی خوا“ چونکه ده زانی داوای لیكراوه هه لسی به ئه نجامدانی ئه و کرده وه شه رعیه انه ی خودا له سهر پیاو و ئافره تی موسلمانان فره زکردوه، لیكه دا ئه م فره زه کانی ئیسلام و ئه رکه کانی به باشتین شیوه به جی ده گیه نی، هه رگیز مۆلته وهرگرتن و به هه ند نه زانین و که مه ترخه می تیدانا کریت.

هه ر پینج نوێزه فره زه کانی ئه نجام ده دات

ئافره تی موسلمان هه ر پینج نوێژی له کاتی خۆی ئه نجام ده دات، کاروباری مال و ئه رکی دایکایه تی و میرده که ی له کردنی نوێژ له کاتی خۆی سه رقال و بی ئاگای ناکه ن؛ چونکه نوێژ کۆله گه ی ئاینه، هه رکه سیك نوێزه کانی دامه زراو بیت ئاینیشی دامه زراو ده بیت، هه ر که سیکیش نوێزه کانی فره رامۆش بکات و وازی لی پینیت ئه و ئاینی پرووخاندوه. (إحياء علوم الدين: ١/١٤٧)، نوێژ باشتین کردوه کانه، عبدالله بن مسعود رضی الله عنه وتی: پرسیم له پیغه مبه ری خوا صلی الله علیه و آله کام کرده وه باشتین کرده وه یه؟ فره رموی: ((نوێژ له کاتی خۆی))، وتم: پاشان چی؟ فره رموی: ((چاکه کردن له گه ل دایک و باوک)) وتم: پاشان چی؟ فره رموی: ((تیگۆشان له پتی خوادا)) متفق علیه.

چونکه نوێژ په یوه ندییه له نیتوان به نده و پهروه ردگاره که ی، ئه و سه رچاوه به فره په یه که ئاده میزاد لییه وه هیژ و خۆراگری و بهزه یی و په زامه ندی وه ده ست دین، به هۆیه وه هه رچی گونا ه

ههيه خاوين دهبیتتهوه: ابو هريره(رضي الله عنه) وتی: گویم له پیغه مبهری خوا ﷺ بوو دهیفرمووو: ((تایا نهگەر روبریک لهبەر دەرگای مالکانتان بیت و پۆژانه پینج جار خۆتانی لێشۆن، هیچ پیسیهکی پێوه دهمینیت؟)) وتیان: نهخیر، هیچ پیسیهکی پێوه نامینیت، فرمووی: ((دهی ئەمه وەك پینج نوێژه که وایه، خودا گوناهاکانی پێدهسپێتهوه)) متفق علیه.

نوێژ میهر و پهحمته لهلایهن خوداوه بۆ بندهکانی، پۆژانه پینج جار دهچنه ژیر سیبهری، تیایدا ستایش و سوپاسی خوا دهکهن و تهسبیحات و پاك و بێگهردی بۆ خوا بریاردهدن، داوا یارمهتی لێدهکهن، تکای پهحمته و پینمایي و لێخۆشبوونی لێدهکهن. لێرهوه نوێژ دهبیتته خاوتنکهروه بۆ نوێژخوینان، خودا بههۆیهوه گوناهاکانیان دهسپێتهوه، تاوان و کهم و کورتیهکانیان دهپۆشی.

عثمان بن عفان(رضي الله عنه) وتی: گویم له پیغه مبهری خوا ﷺ بوو دهیفرمووو: ((هەر مرۆڤیکی موسلمان ئامادهی نوێژیکی فهرز بیت و به جوانی دهستنوێژ بگریت، خشوع و دل ئامادهیی و چه مینهوهی باش و جوان بیت، مسۆگەر دهبیتته هۆی سپینهوهی ئەو گوناهاهی پیش ئەو نوێژه کردوویهتی، نهگەر گوناھی گهرهه نهدبێ، بهم شیویه به هه موو پۆژگاری موسلمان ئەو پهحمته بهردهوامه)) صحیح مسلم ۱۱۲/۳.

فرمووده و شۆینهوار و پروداوهکان لهسهر گهرههیی نوێژ و گرنگیهکهی و خیر و بهرهکهتی لهسهر نوێژخوینان زۆر و بهفهره، هه موویان جهخت لهسهر خیره زۆر و گشتگیرهکهی دهکهنهوه که نوێژخوینان دهستیان دهکهوێت ههر کاتیک به ملکهچی و دل ئامادهیی لهبهردهستی خودا بوهستن.

ئامادهی نوێژی بهکۆمهڵ دهبیت له مزگهوت نهگەر بۆی پهخسا

ئیسلاام چاوپۆشی کردووه له ئافرهت که ئامادهی نوێژی بهکۆمهڵ بیت له مزگهوت، له هه مان کاتدا رێگایداوه دهرجی بۆ مزگهوت بۆ نوێژی بهکۆمهڵ، جارێ ئافرهت بهراستی دهچووه و له پشتی پیغه مبهر ﷺ نوێژی کردووه: خاتوو عائشه دایکی باوهرداران (رضي الله عنها) دهلی: ((پیغه مبهر ﷺ که نوێژی بهیانی دهکرد، چه ند ئافرهتیک له دواوهی نوێژیان دهکرد و به

جله‌کانیان خوځيان ده‌مامک و شەتک دابوو، پاشان ده‌گه‌رانه‌وه مائه‌وه و کهس نه‌یده‌ناسینه‌وه)) فتح الباری ۴۸۲/۱.

هه‌روا عائشه (رضي الله عنها) ده‌لێ: ((ئافره‌تانی باوه‌ردار له‌گه‌ڵ پیغه‌مبه‌ر ﷺ ئاماده‌ی نویژی به‌یانی ده‌بوون و، له‌ناو جله‌کانیان خوځيان ل‌وول د‌دا، پاش ته‌واو‌کردنی نویژ ده‌گه‌رانه‌وه مائه‌وه و کهس نه‌یده‌ناسینه‌وه له‌به‌ر تاریکی)) متفق علیه.

پیغه‌مبه‌ر ﷺ نویژی کورت ده‌کرده‌وه کاتی گویی له‌ گریانێ منالیک ده‌بوو“ چونکه ده‌یزانی دایکه‌که ده‌لێ به‌ مناله‌که‌ی سه‌رقال ده‌بی‌ت، که ده‌فه‌رمووێ: ((من ده‌مه‌وێ بچمه‌ ناو نویژ، نیازم وایه‌ درێژی بکه‌مه‌وه، که گویم له‌ گریانێ منالیک ده‌بی‌ت، نویژه‌که‌م کورت ده‌که‌مه‌وه“ چونکه ده‌زایم دایکه‌که‌ی چه‌نده به‌ گریانێ مناله‌که‌ی سه‌رقال و شله‌ژاو ده‌بی‌ت)) متفق علیه.

په‌حه‌متی خودا بۆ ئافره‌ت زۆر گه‌وره‌یه کاتی له‌سه‌ری پێویست نه‌کرد ئاماده‌ی نویژی به‌کۆمه‌ڵ بی‌ت له‌ مزگه‌وت بۆ پینچ نویژه‌ فه‌رزه‌که، وه‌ه‌گه‌ر ناچارێ بکه‌ردایه، ئه‌وا زۆر له‌سه‌ری سه‌خت ده‌بوو، ئه‌رکی سه‌رشانی قورستر ده‌بوو، نه‌یده‌توانی هه‌موویان له‌کاتی خۆی له‌ مزگه‌وت بکات، وه‌ک زۆر له‌ پیاوان ناتوانن به‌رده‌وامن له‌سه‌ر ئه‌نجامدانی پینچ نویژه‌ فه‌رزه‌که له‌ مزگه‌وت، ناچارده‌بن له‌ شوێنی کاره‌کانیان نویژیان بکه‌ن، یان له‌ مائه‌کانیان، له‌ زۆربه‌ی کاتدا“ ئه‌مه‌ش له‌به‌رئه‌وه‌یه ئافره‌ت به‌هۆی ئه‌رکی مائه‌وه و سه‌رقالیه‌ جو‌ربه‌جو‌ره‌کانی له‌ کاروباری مال و می‌رد و منداڵ ناتوانی پ‌ژژانه پینچ جار مائه‌که‌ی جێ بیلێ، به‌لکو مه‌حاله‌ بتوانی به‌وه‌ هه‌موو کاره‌ هه‌لسێ. له‌ ته‌نها ناچارکردنی پیاوان بۆ پێویستبوونی ئه‌نجامدانی نویژه‌کان له‌ مزگه‌وته‌کان جیا له‌ ئافره‌تان هیکمه‌ت و مه‌به‌ستی به‌رز روون ده‌بی‌ته‌وه، هه‌روا له‌وه‌ی که نویژی ئافره‌ت له‌ مائه‌که‌ی خیرتر و باشت‌ره‌ له‌ نویژی له‌ مزگه‌وت، به‌مه‌ ئافره‌تی سه‌رپشک کردوه له‌ هه‌لب‌ژاردنی هه‌ر کامیکیان، ئه‌گه‌ر هه‌زبکات له‌ مائه‌وه نویژ ده‌کات، ئه‌گه‌ریش هه‌زبکات ده‌رده‌چێ و له‌ مزگه‌وت نویژ ده‌کات و، بۆ می‌رده‌که‌ی نییه‌ قه‌ده‌غه‌ی ده‌رچوونی بکات ئه‌گه‌ر مۆله‌تی لێ وه‌رگرت، وه‌ک خۆشه‌ویست ﷺ ده‌فه‌رمووێ: ((ئافره‌تان قه‌ده‌غه مه‌که‌کن له‌ چوونه‌ مزگه‌وت، وه‌ مائه‌کانیان باشت‌ر و چاک‌تره‌ بۆیان)) رواه ابو داود ۲۲۱/۱.

ههروا دهفهرموووی: ((نهگهر یه کینکتان خیزانه کهی مؤله تی چوونه مزگه وتی وهرگرت با
قه دهغی نهکات)) فتح الباری ۳۵۱/۲. صحیح مسلم ۱۶۱/۴.

پیاوان ملکه چی فهرمانی پیغه مبهری خوا ﷺ بوون، ریگیان دها به ئافره تان دهرچن بۆ
مزگه وت، ههرچه نده نهگهر ئهم دهرچوونه پیچه وانهی هه وهس و ئاره زووویان بوایه “عبدالله بن
عمر ؓ وتی: ((خیزانی عمر ؓ ئاماده ی نویژی به کۆمه لی به یانی و خه وتنان (عیشا) ده بو له
مزگه وت. پیتی وترا: بۆچی دهرده چی بۆ مزگه وت که ده شزانی عمر هزی له دهرچوونت نییه و
غیره ده کات؟ وتی: باشه چی بهرگری ده کات له وهی قه دهغهم بکات؟ وتی: فهرمانه کهی
پیغه مبهری خوایه ﷺ که ده فهرموووی: ((به نده کانی خودا (ئافره تان) قه دهغه مه ککه ن له
مزگه وتانی خودا)) ((لا تمنعوا إماء الله مساجد الله)) فتح الباری ۳۸۲/۲.

له بهرام بهر ئهم مؤله تدانه بۆ ئافره تان تا بچه مزگه وت و، قه دهغیه یان نه کهن، مزگه وته کان
هاتنی ئافره تانیان به خووه ده دی له سهرده می پیغه مبهر ﷺ و ئهو سهرده مهش ههرکاتیک بۆی
بره خسایه ده هات و نویژی نه نجامده دا و ئاماده ی بانگه وازی خیر ده بو و گوپیستی ئامۆزگاری
ده بو و، به شداری ژیا نی گشتی موسلمانانی ده کرد، ئهمهش له و کاته وه دهستی پیکرد که نویژی
به کۆمه ل فهرمانی پیکرا له ژیا نی موسلمانان. جاران موسلمانان رووه و بیت المقدس نویژیان ده کرد
پیش ئه وهی رووگه یان بگو یزیتیه وه رووه و که عبه ی ریزدار، کاتئ فهرمانی رووکردنه که عبه
دابه زی، رووی نویژخو ییان له ئافره تان و پیاوان به ئاراسته ی ولاتی شام بوو، له و کاته هه موو
روویان کرده که عبه، به مهش پیوستی کرد ئافره تان بچه شوینی پیاوان و، پیاوانیش بچه شوینی
ئافره تان. متفق علیه.

مزگه وت ئهو کاته و ئیستاش بنکه ی دهرچوونی تیشک و رووناکی و رینماییه بۆ موسلمانان
چ ئافره ت چ پیاو” له پانتاییه بینگه رده که ی په رستش ئه نجامده دریت، له بلندگویدا ئامۆزگاری و
رینماییه و ئاراسته کردن په خش ده کریت، ئافره تی موسلمانیش ههر له به ره به یانی هاتنی
ئیسلامه وه به شداری و ئاماده یی تیدا بووه.

ئەو دەقە راستانەي جەخت لەسەر ئەم بەشداريکردن و ئامادەبوونە دەکەنەو زۆرن و باس لە ئامادەبوونی ئافرەت دەکەن لە نوێژی هەينی، نوێژی خۆرگيران، نوێژی دوو جەژنە، هاتن بەرەو پيلى بانگی: (الصلاة جامعة).

لە صەحیحی موسلم هاتوووە کە ام هشام بنت حارثة بن النعمان وتی: ((من ق والقران المجيد) م - مەبەستی سورەتی (ق) - تەنھا لە زمانی پيغەمبەر ﷺ وەرگرتوو و ئەزبەرکردوو، هەموو هەينییەك لەسەر مینبەر دەنویند کاتێ وتاری بۆ خەلک بخویندايەو)) صحیح مسلم ۱۶۲/۶.

رێنمايێکانی پيغەمبەر هاتن سەبارەت بە جوان خۆئامادەکردن بۆ نوێژی هەينی بە هاندان لەسەر پاك و خاوینی و خۆشوشتن بۆ پیاوان و ئافرەتان: وەك دەفەرموووی: ((هەركەسێ هاتە نوێژی هەينی با خۆی بشوات)) فتح الباری ۳۵۷/۲.

بخاری لە ئەسمائی كچی ابوبكر ﷺ دەگێڕێتەو: وتوویەتی: ((لە نوێژی خۆرگيران پيغەمبەر ﷺ وتاری بۆ خویندینەو و باسی دژواری و بەلاکانی ناو گۆڕی کرد کە مەوێ دوچاری دەبێتەو، کاتێ ئەمەي باسکرد موسلمانان بوو بە گریان و غەلبە غەلبیان، بوو هۆی ئەوێ كۆتايی وتارەكە نەبیسیم! کاتێ خەلکەكە بێ دەنگبوون لە پیاويکی نزیکي خۆم پرسى: خودا فەر و پەرۆزیت تێخا، ئایا پيغەمبەر ﷺ لە دوا قسەي چی فەرموو؟ وتی: فەرمووی: ((سروشم بۆ هاتوووە کە ئێو دوچاری فتنە و سەختی دەبن لەناو گۆڕەكان نزیک لە فتنەي دەجال ...)) فتح الباری ۲۳۶/۲، ۲۳۷.

ئەسمائی كچی ابوبكر ﷺ دەڵی: ((لەسەردەمی پيغەمبەر ﷺ خۆرگيرا...، منیش پيويستی خۆم جیبەجی کرد، پاشان هاتە مزگەوت و بينیم پيغەمبەر ﷺ وەستاو، منیش لەگەڵی وەستام، وەستانەكەي زۆر درێژكردهو، هێندەي ئەمابوو دانیشم، پاشان بیرم بۆ لای ئافرەتی لاواز دەچیت و لە دلی خۆما دەلێم: ئەو لە من بێتواناترە، ئیتەر خۆراگر دەبم و دەوەستم. ئنجا چوو چەمینەو، پاشان سەري بەرزكردهو، زۆر بە وەستاوی مایەو، هەتا پیاو هەبوو خەيالی دەبرد ڕكوعی نەبردوو، پاشان سەلامی دایەو و خۆريش لە ئاسمان بەردرا، ئنجا وتاری بۆ خەلک

خویندهوه و، سوپاس و ستایشی خوایکرد، پاشان فەرمووی: ((أما بعد ...)) فتح الباری ۵۲۹/۲.
صحیح مسلم ۲۱۲/۶.

ئافرهتی موسلمان لەسەردەمی زێڕینی پیڤەمبەراییەتی پۆشنیروبوو بە کاروباری ئاینەکە،
بایەخی دەدا بەفێربوونی هەموو ئەو پووداوانە ی پوویان دەدا لەسەر گوڤەپانی گشتی کە بۆ
موسلمان بایەخداربوو لە دنیا و دواپۆژیدا، کاتیک گوییستی بانگی (نویژ بەکۆمەڵە) دەبوو
لەناو خەلکی جاری دەدا، خێرا پادەپەری بۆ مزگەوت تا هەرچی لە بلندگۆی پیڤەمبەر ﷺ
دەردەچێ لە پێنمایی گوییستی بیّت "فاطمە بنت قیس کە یەکن بوو لە ئافرهتە کۆچبەرە
پێشینەکان، وتی: ((لە نیو خەلکی بانگی نویژ بەکۆمەڵە درا، منیش یەکن بووم لەوانە ی راپەرین
بۆ مزگەوت، لە گەڵ پیڤەمبەر ﷺ نویژم کرد، من لە ریزی پێشەوهی ئافرهتان بووم، کە دەکاتە
ریزی پاش ریزی پیاوان)) صحیح مسلم ۸۴/۱۸.

لەم دەقە راستانە ی رابووین دەرکەوت ئافرهتی موسلمان لە بۆنە جوړی و جوړەکان مزگەوتی
پێکربوو، ئەم چوونە مزگەوتەش ببوویە شتیکی ئاسایی و باو لە سەردەمی پیڤەمبەر ﷺ.

پیڤەمبەر ﷺ رهوشی ئافرهتی لەبەرچاوبوو ئامادە ی نویژی بەکۆمەڵ دەبوو و بەزەبی
دەهاتەوه پێی، لەو کاتە ی گوییستی گریانێ منالیک دەبوو نویژی کورت دەکردەوه نەبادا
دایکەکە ی میشکی پێوهی سەرقال بیّت وە پێشتر لە فەرمووودە باسما کرد. جاریکیان
پیڤەمبەر ﷺ- نویژی خەوتنان (عیشا) ی دواخت، تا عمر بانگی کرد و وتی: هەرچی ئافرهت و
منالە هەموویان نوستون، ئنجا پیڤەمبەر ﷺ دەرچوو بۆ نویژ و فەرمووی: ((سویند بەخوا لە
نیو زیاتر کەسێتر لەسەر پووی ئەم زەمینە چاوەروانی ئەم نویژە ناکات)) فتح الباری ۳۴۷/۲.
صحیح مسلم ۱۳۷/۵.

دەقی راستی زۆر هاتوووە کە باس لە ریکخستنی پیڤەمبەر ﷺ دەکات بۆ کاروباری
ئافرهتان لە نویژی بەکۆمەڵ، وە ک دەفەرموووی: ((باشترین ریز ریزی پێشەوهی پیاوانە،
خراپترینیان کۆتاییە کە یەتی. باشترین ریزی ئافرهتان ریزی دواوەیە، خراپترینیان ریزی پێشەوهیانە
(صحیح مسلم ۱۵۹/۴).

بوخاری ده گيڙيٽه وه له هند بنت الحارثه كه دهلي: أم سلمة هاوسهري پيغه مبهري ﷺ پيى وتم:
 ((نافره تان له سهرده مى پيغه مبهري ﷺ كاتى له نويڙى فهرز سه لاميان ده دايه وه، يه كسهر
 هه لده ستان و ده رويشتنه وه، وه پيغه مبهري ﷺ و پياوانى نويڙخوين ده مانه وه تا خوا بيويستايه،
 نجا كاتى پيغه مبهري ﷺ هه لسابوويه پياوه كانيش هه لده ستان)) فتح الباري ۲/۳۴۹.

بوخاری بۆمان ده گيڙيٽه وه له سهل بن سعد الساعدي، وتوويه تى: پيغه مبهري ﷺ به پياوانى
 فهرمووه: ((بۆچى ده تانبينم له نويڙا زور چه پله لى ده ده ن؟! نه وهى له نويڙا شتيكى تيبينى كرد با
 سبحان الله بكات“ چونكه كاتى سبحان الله ده كات من هوشدار ده به وه بۆ لاي، به لكو چه پله
 ليدان بۆ نافره تانه)) متفق عليه. شرح السنه ۳/۲۷۳.

رؤژ له دواى رؤژ ژماره ي ئه و نافره تانه زيادى ده كرد، هه تا واى ليهاه له سهرده مى
 عباسيه كاندا پانتايى مزگه وتيان پر كردبوو، بهم جوړه پياوان ناچار ده بوون له دواى نافره تانه وه
 نويڙيكه ن، نه مهش فه توايه ك بوو له لايه ن ئيمامى مالك ده رچوو، وه چۆن له په رتووكى (المدونه
 الكبرى: ۱/۱۰۶) دا هاتووه: ابن القاسم ده لى: له مالك پرسى سه باره ت به كۆمه لىك دینه
 مزگه وت و ده بينن پانتايى مزگه وت پرپوه له نافره ت، مزگه وتيش پر له پياو، پياوان به نويڙى
 ئيمام له دواوه ي نافره تانه وه نويڙ ده كه ن؟ مالك وتى: نويڙيان ته واوه و نايگيږنه وه.

نابى ده رچوونى نافره تى موسلمان بۆ نويڙ كردن له مزگه وت ببيته مايه ي سهره ه لدانى فتنه و
 خراپه كارى“ چونكه به پيى رينمايه كانى ئيسلام نويڙ مايه ي پاك راگرتنى ره فتار و كاروبار و بۆنه
 تايينيه كانه له كۆمه لگه. نه گهر به هوى ده رچوونى نافره ت بۆ مزگه وت مه ترسى سهره ه لدانى
 فيتنه و خراپه كارى كرا به ههر هو كاريك له هو كاره كان، نه و كاته نويڙ كردنى له ماله وه زور باشترو
 پيويستره، ههر نه مه شه له م فهرمووده يه تيشكى خراوه ته سهر: ((لا تمنعوا نساءكم المساجد
 وبيوتهن خير لهن)) پيشتر راځه كراوه.

وا ده رده كه وي هه ندئ له پياوان له بلاو بوونه وهى گه نده لئ و خراپه كارى ده ترسان، ئيتر نه مه ي
 ده كرده پاساو قه ده غه ي نافره ته كه ي ده كرد له ده رچوون بۆ مزگه وت. ليږده را رينمايى
 پيغه مبهرايه تى هات و ده رچوونى نافره تى بۆ مزگه وت و ناماده بوونى له نويڙى كۆمه ل ماوه نا

ماوه به شتیکی گرنګ دانا که دهست بهرداربوونی لیتییسه، فهرموووده ټر هات سووربوونی پیغهمبهر ﷺ دوباتکردهوه لهسهر نامادهبوونی ئافرهت له دیمه نی خیر و بانگهوازی موسلمانان له مزگهوتهکان. مجاهد له ابن عمر ؓ دهگیریتسهوه، پیغهمبهر ﷺ فهرمووویهتی: ((ژنان له دهرجوون بو مزگهوت لهکاتی شهوا قهدهغه مهککهن)) کورپکی ابن عمر لهو کاته دا دهلی: قهدهغه ی دهرجونیان نهکین و لهکاتیکدا بیکهن به گندهلی و خراپهکاری لوتی: ابن عمریش خو ی لی تورپ دهکات و دهلی: من دهلیم: پیغهمبهر ﷺ وای فهرموووه، توش دهلی قهدهغهیان دهکین !! صحیح مسلم ۱۶۱، ۱۶۲/۴.

بلالی کوری عبدالله کوری عمر له باوکیهوه ﷺ دهگیریتسهوه، پیغهمبهر ﷺ فهرمووویهتی: ((قهدهغه ی ئافرهتان مهککهن له وهرگرتنی پشکی خو یان له مزگهوت نهگر مؤلعتیان لیتان وهرگر)) بلالی کوری عبدالله دهلی: سویند بهخوا قهدهغهیان دهکین، عبدالله له وهلاما دهلی: من دهلیم پیغهمبهر ﷺ وای فهرموووه، توش دهلی: سویند بهخوا قهدهغهیان دهکین !! صحیح مسلم ۱۶۲، ۱۶۳/۴.

لهگه ل ئهم فهرموودانه: ((لا تمنعوا نساءکم المساجد إذا استأذنکم إلیها)) صحیح مسلم ۱۶۱/۴. وه ((لا تمنعوا إماء الله مساجد الله)) فتح الباری ۳۸۲/۲. صحیح مسلم ۱۶۱/۴. وه ((إذا استأذنکم نساؤکم إلى المسجد فأذنوا لهن)) صحیح مسلم ۱۶۱/۴. پیشتراپهکراون و له دهوری یه که مه بهست دهخولیتسهوه.

نامادهبوونی ئافرهتی موسلمان بو نویژی بهکومه ل شتیکی مؤلعت پیدراوه و خیریکی زوری تیدایه، بهلام بهستراوه بهچند مهرجیک، گرنګترینیان نهویه که ئافرهت نابی خو ی بوغوش بکات و زینه و جوانکاری بهکاریتنی، زینب الثقفیه له پیغهمبهر ﷺ دهگیریتسهوه، فهرمووویهتی: ((نه ی کومه لی ئافرهتان نهگر یهکیک له ئیوه ناماده ی نویژی خهوتنان بوو با لهم شهوه دا خو ی بوغوش نهکات)) صحیح مسلم ۱۶۱/۴.

فهرموودهی زۆر هه‌نه له‌سه‌ر قه‌ده‌غه‌کردنی ئافره‌ت له‌ بۆن‌خۆش‌کردنی خۆی کاتی دەرچوونی بۆ مزگه‌وت، پێغه‌مبه‌ر ﷺ ده‌فه‌رمووێ به‌ ئافره‌تان: ((ته‌گه‌ر یه‌کیک له‌ ئێوه‌ هاته‌ مزگه‌وت با خۆی بۆن‌خۆش نه‌کات)) صحیح مسلم ١٦١/٤ هه‌روا ده‌فه‌رمووێ: ((هه‌ر ئافره‌تێک خۆی بۆن‌خۆش بکات با له‌گه‌ڵ ئێمه‌دا ئاماده‌ی نوێژی خه‌وتنان نه‌بێت)) صحیح مسلم ١٦٣/٤.

ئافره‌تی موس‌لمان ئاماده‌ی نوێژی دوو جه‌ژنه‌ ده‌بێت

ئیس‌لام پێزی له‌ ئافره‌ت ناوه‌، وه‌کو پیاو ئه‌رکی په‌رستنی په‌روه‌ردگاری پێ سپاردوه‌، هانی داوه‌ بۆ ئاماده‌بوونی له‌ بۆنه‌ گشتیه‌کان له‌ جه‌ژنی ره‌مه‌زان و قوربان، تا ئاماده‌ی بیستنی خێر و بانگه‌وازی موس‌لمانان بێت. ئه‌م ریزلی‌نانه‌ له‌ چه‌ندین فه‌رموووده‌ی سه‌حیحی بوخاری و موس‌لما هاتوووه‌، تیا‌ياندا پێغه‌مبه‌ر ﷺ فه‌رمانی‌کردوه‌ هه‌موو ئافره‌تان دەرچن بۆ بینینی ئه‌م دیه‌نانه‌، له‌و ئافره‌تانه‌ی هه‌رزه‌کارن، ئافره‌تی نیو‌که‌ژاوه‌، ئافره‌تی ماله‌وه‌، کچانی شوو نه‌کردوو، ته‌نانه‌ت ئافره‌تی بێ‌نوێژیش فه‌رمانی دەرچوونیان پێ‌کراوه‌، به‌لام ئه‌وان به‌شداری نوێژکردن ناکه‌ن، تا ئاماده‌ی خێر و بانگه‌وازی موس‌لمانان بن.

گرنگی دانی پێغه‌مبه‌ر ﷺ به‌ دەرچوونی ئافره‌تان بۆ نوێژی دوو جه‌ژنه‌ گه‌یشه‌ ئه‌و راده‌یه‌ی فه‌رمان بکات به‌و ئافره‌ته‌ی زیاتر له‌ جلیکی هه‌یه‌ بیدات به‌ خوشکه‌که‌ی تا له‌به‌ری بکات. ئه‌مه‌ش هاندانه‌ بۆ ئاماده‌بوون له‌ نوێژی جه‌ژن بۆ هه‌موو ئافره‌تان، وه‌ ئامۆژگاری کردنه‌ له‌سه‌ر یه‌کسانی و به‌یه‌که‌وه‌ ژیان و هاریکاری له‌سه‌ر خێر و ته‌قوا و چاکه‌.

أم عطية ده‌لی: ((پێغه‌مبه‌ر ﷺ فه‌رمانی پێ‌کردووین هه‌رچی ئافره‌تی هه‌رزه‌کاره‌ و ئافره‌تی ناو‌که‌ژاوه‌یه‌، دهرکه‌ین بۆ نوێژی دوو جه‌ژنه‌، به‌لام بۆ ئافره‌تی بێ‌نوێژ فه‌رمانی‌کرد له‌ دووری نوێژ‌خوێنان بوه‌ستن)) صحیح مسلم ١٧٨، ١٧٩/٦.

هه‌روا أم عطية ده‌لی: ((ئێمه‌ و کچی ماله‌وه‌ و کچی شونه‌کردوو فه‌رمانمان پێ‌ده‌کرا به‌ دەرچوون له‌ دوو جه‌ژنه‌که‌، وتی: ئافره‌تی بێ‌نوێژیش دهرده‌چوون، به‌لام له‌ پشت خه‌لکی ده‌بوون و له‌گه‌ڵ خه‌لکی الله‌ اکبریان ده‌کرد)) صحیح مسلم ١٧٩/٦.

ههروا أم عطية ده‌لی: ((پێغه‌مبەر ﷺ فەرمانی پێ‌کردین به‌ ده‌رکردنی هه‌رچی کچی هه‌رزه‌کار و بێنویژ و کچانی ناو که‌ژاوه هه‌نه بۆ نوێژی جه‌ژنی ره‌مه‌زان و قوربان، هه‌رچی بێنویژه‌کانن نوێژ ناکهن، به‌لام ناماده‌ی خێر و بانگه‌وازی موس‌لمانان ده‌بن، وتم: ئه‌ی نێردراوی خوا، هه‌مانه جلی داپۆشه‌ری نییه، فهرمووی: با خوشکه‌که‌ی له جلی خۆی له‌به‌ری بکات)) صحیح مسلم ۱۸۰/۶.

له صحیحی بوخاری، محمد بن سلام بۆمان ده‌گێڕێته‌وه: عبد الوهاب پێی راگه‌یانددوین له ئه‌یویه‌وه له حفصة کچی سیرین ده‌گێڕێته‌وه وتویه‌تی: ((ئیمه کچانی هه‌رزه‌کارمان قه‌ده‌غه‌ده‌کرد له ده‌رچوون بۆ نوێژی دوو جه‌ژنه. جا ئافره‌تێک هاته‌ شاره‌که‌مان و له کۆشکی (بنی خلف) دابه‌زی، باسی خوشکی خۆی ده‌کرد، می‌ردی خوشکی له‌گه‌ڵ پێغه‌مبەر ﷺ دوازه جه‌نگی بینویه، خوشکه‌که‌شی له شه‌ش جه‌نگا له‌گه‌ڵیدا‌بووه، وتی: ئیمه چاره‌سه‌ری برینداران و چاودێری نه‌خۆشمان ده‌کرد، جا خوشکم له پێغه‌مبەر ﷺ ی پرسیارکرد: ئایا نه‌گه‌ر که‌سی‌که‌مان جلی داپۆشه‌ری نه‌بوو هیچ گونا‌هی ده‌گات نه‌گه‌ر ده‌رنه‌چی؟ فهرمووی: ((با ده‌سته خوشکه‌که‌ی له جلی خۆی له‌به‌ری بکات و ناماده‌ی خێر و بانگه‌وازی موس‌لمانان بیت)) حفصة وتی: کاتێ أم عطية هات چوومه لای و لیم پرسی: ئایا گویت له پێغه‌مبەر ﷺ بووه؟ وتی: باوکم به‌قوربانی بیت، به‌لێ - جا هه‌رچه‌نده ناوی پێغه‌مبهری ﷺ به‌ردایه ده‌یوت باوکم به‌قوربانی بیت - گویم له پێغه‌مبەر ﷺ بوو ده‌یفه‌رموو: ((با کچانی هه‌رزه‌کاری ناو که‌ژاوه، یان کچانی هه‌رزه‌کار و کچانی ناو که‌ژاوه و بێنویژ ده‌رچن، تا ناماده‌ی خێر و بانگه‌وازی موس‌لمانان بن، با بێنویژان دووره‌په‌ریزی مزگه‌وت به‌ستن)) حفصة وتی: پێم وت: ئایا بێنویژیش ده‌رچی؟ وتی: به‌لێ، بۆچی نا، ئایا بێنویژ له حه‌جا ناچێته‌ عه‌ره‌فه، ناماده‌ی فلا‌نه شوێن و فیساره شوێن ناییت؟)) فتح الباری ۴۶۹/۲.

ئه‌م فهرمووده‌ را‌ستانه به‌لگه‌ی رو‌شنن له‌سه‌ر گرنگی‌دانی پێغه‌مبەر ﷺ به‌ رو‌شنبیرکردنی هۆش و هه‌ستی ئافره‌تی موس‌لمان، بۆیه فەرمانی به‌ ده‌رچوونی سه‌رجه‌م ئافره‌تان کرد ته‌نانه‌ت بێنویژیش له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌ی بێنویژ له نوێژکردن به‌خشاوه‌و دروست نییه به‌جێته‌ مزگه‌وت،

بانگه وازه کەمى سەر جەم ئافرەتانی گرتەو، بایە خدانىکی پێغه مېهر ﷺ بوو لە سەر بەشدارىکردن بۆ ئەم دوو بۆنە گەورە، تا ئامادەى بېننى دیمەنى خێر و بانگه وازی موسلمانان بن، لە گەڵ الله اکبر و دوای وان ئەوانیش الله اکبر و پارانهوه بکەن، تا لە گەڵ کیشە و نالەى موسلمانان بژین کە لە بلندگۆى مزگەوت لە کاتى وتارى جەژن باس دەکریت.

پێغه مېهر ﷺ زۆر بە تەنگ رۆشن بێر کردنى ئافرەت و پێنمایىکردن و بەشدارى پێ کردنى بوو لە ئەركى دروستکردنى کۆمەڵگەى موسلمان، ئەو تا مسلم و بوخارى لە ابن حزم دەگیرنەو، و توویەتى: عطاء لە جابر بن عبدالله دەگیریتەو، وتى: گویم لە جابر بوو دەیوت: ((پێغه مېهر ﷺ لە رۆژى جەژنى رەمەزان هەلسا و نوێژى کرد، سەرەتا نوێژى کرد پێش وتاردان، پاشان وتارى بۆ خەڵك خویندەو. کە لە وتارە کە تەواوو لە سەر مینبەر دابەزى و هاتە لای ئافرەتان و ئامۆژگارى کردن و پالى بە دەستى بلال دابوو، بلالیش جلە کەى راخستبوو، ئافرەتان خێر و صەدە قەیان دەکرده ناو. بە عظام وت: زە کاتى سەرفیترە بوو؟ وتى: نەخێر، بە لکۆ تەنها خێر و صەدە قە بوو لەو رۆژە کردیان، ئەنگوستیلەى گەورە و گرانبە هایان دەکرده ناو جلە کەى بلال. بە عظام وت: ئایا واجبە لە سەر پێشەواى ئەمرۆ کە لە وتار بوویەو بە چیتە لای ئافرەتان و ئامۆژگاریان بکات؟ وتى: سویند دەخۆم کە ئەمە واجبە لە سەریان، نازانم لەبەر چى وانا کەن؟))

فتح الباری ۴/۶۶ و مسلم ۶/۱۷۴.

هەروا مسلم و بخارى لە ابن طاوس، لە ابن عباس ؓ دەلى: ((نوێژى جەژنى رەمەزانم لە گەڵ پێغه مېهر ﷺ و لە گەڵ ابوبکر و عمر و عثمان بینىو، هەموویان نوێژیان پێش وتار ئەنجامدا، پاشان وتاریان خویندۆتەو. وتى: پێغه مېهر ﷺ دابەزى وەك ئیستا لەبەر چاومە فەرمانى دەکرد بە پیاوێك لە بەردەمى دانیشن، پاشان لە پیاوان لای دەدا و دەهاتە سەر ئافرەتان، بلالیشى لە گەڵ بوو، ئنجا ئەم ئایەتەى بۆ خویندەو: ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يَبَايَعْنَكَ عَلَى أَنْ لَا يُشْرِكْنَ بِاللَّهِ شَيْئًا...﴾ ئەم ئایەتەى خویندەو تا تەواوى کرد، پاشان فەرمووی: ئێو لە سەر ئەم پەیمانەن؟ تەنها یەك ئافرەت وتى: - کە بێجگە لەم کەسێتر وەلامى نەدایەو - بەلى

ئەي پېغەمبەرى خوا - ئەو كاتە ئەيانزانى ئەو ئافرەتە كۆيە - ^(۱) وتى: سەدەقە كانياندا، بلاليش جەلەكەي پاخت، پاشان وتى: دەي وەرن سەدەقە كانتان بېنن دايكم و باوكم بە قورباتان بېت، ئنجا ئافرەتەكان دەستيانكرد بە فرېدانى ئەموسستيلەي قەبەي دەستيان بۆ ناو جەلەكەي بيلال)) فتح الباري ۶/۲ ۶۶۱ و مسلم ۶/۱۷۱.

يىگومان يادخستىنەوہى پېغەمبەر ﷺ لە مزگەوت بۆ ئافرەتان و ئامۆژگارى كردنيان و صدقە وەرگرتن لېيان و جەختکردن لەسەر بەردەوامبوون و سووربوونيان لەسەر پەيمان (البیعە)، داواكارى و ئەرکىكە بۆيان بۆ ھەلسان بە کاروبارى ئەم ئاينە، پالئەريانە بۆ گۆرەپانى کردەوہى چاک. ئەمانە ھەمووی دەگەریتەوہ بۆ بانگکردنيان بۆ نوێژى بەکۆمەل لە دوو جەژنە "ئەمەش بەلگەيە لەسەر گرنگى نوێژى بەکۆمەل لە ژيانى تاك و کۆمەل لە کۆمەلگەي ئىسلامى.

ھەرچەندە ئىسلام ئافرەتى ناچارنەکردووە بۆ ئامادەبوون لە نوێژى بەکۆمەل لە مزگەوت، بەلام لە ھەمان کاتدا بەباشى داناوە کۆمەلەك ئافرەت لە شوێنەك کۆبىنەوہ و نوێژى فەريزان بە کۆمەل بکەن، پېشنوێژ لە نېوانياندا بوەستى و پېشيان نەکەوێت، بانگ و قامەتېشيان لەسەر پېويست نىيە: ئەمەيە کە دايكى باوہرداران أم سلمە کردوويەتى کاتى پېش نوێژى کردووە بۆ ئافرەتان^(۱).

نوێژە سوننەتە راتبەکانى و سوننەتەکانى قىرى ئەنجام دەدات

ئافرەتى موسلمانى تىگەيشتوو تەنھا بەوہ ناوہستى پېنج نوێژە فەرزەکە ئەنجامبدات، نوێژە راتبەکانيش دەکات، سوننەتەکانى تىرش ئەنجام دەدات ھەر کاتى دەرفەت و توانای ھەبېت، وەك نوێژى چىشتەنگا، سوننەتى پاش مەغرىب، شەونوێژ "چونکە پەرستشە سوننەتەکان بەندە لە پەرورەدگارى نزيك دەکاتەوہ و، دەچىتە ژىر بالى خۆشەويستى و پەزامەندىيەکەي، دەيکاتە بەندەيەكى چاک و گوێرايەل و براوہ. وەك لەم فەرمووودە قدسيەدا ھاتووہ دەفەرمووي: ((بەردەوام بەندەم لىم نزيك دەبىتەوہ بە ئەنجامدانى پەرستشە سوننەتەکان تا خۆشيم دەوێت،

^(۱) ابن حجر لە فتح الباري ۶/۲ ۶۶۸ پەن کەوتۆتەوہ کە ئەو ئافرەتە أسماو بنت يزید بن السکن کە ناسراوہ بە وتار بىژى ئافرەتان، و ئافرەتەكى بويژ بوہ.

^(۲) سەيرى احکام النساء لابن المجوزي بکە: ۱۸۶، ۲۰۴ ط. بيروت. سەيرى المغنى لابن قدامة ۲/۲۰۲ ط. الرياض بکە.

به جوانی نویژه کانی نه نجام دهدات

نافره تی موسلمانن ته قوادار جهخت له سهر جوان نه نجامدانی نویژه کانی ده کاته وه، به شیوه یه که پرییت له ناماده یی دل، خشوعی نه ندانه کان، وردبونه وه له واتای نهو نایه تانه ی ده یانغوینی و نهو ته سبیحات و پاپانه وانهی له دهمت دهرده چی، بویه دهروونی نویژه خوین پرده بیته له ملکه چی بو خوا، دلشی لیده دات به پینمایی خوا و سوپاسگوزاری و به ندایه تی بو، کاتی خدیالیکتی شهیتانی بو هات تا لهو ناماده بوونی دل و بیگهردی هزره لاییدات، خیرا په نا ده باته بهر دهرکردنی به وردبونه وه له وتهی الله و ته سبیحات و سوپاس و ستایش.

نافره تی موسلمان یه کسهر دوی نویژه ناچیتته سهر کاری ناوماال و سهرقالیه کانی ژیان، به لکو ۳ جار استغفر الله ده کات، پاشان نهو نزایه ده کات که پیغه مبهر ﷺ کردویه تی: ((اللهم انت السلام ومنك السلام تبارکت یا ذا الجلال والإکرام)) صحیح مسلم ۸۹،۹۰/۵، پاشان نهو ویردانه ی پیغه مبهر ﷺ دوی نویژه خویندوویه تی، ده یوینی گرنگرینیان نهو یه که پیغه مبهر ﷺ فرموویه تی: ((هر که سی پاش هموو نویژیک ۳۳ جار سبحان الله، ۳۳ جار الحمد لله، ۳۳ جار الله اکبر بکات، که ده کاته ۹۹، له جاری سه د بلی: لا اله الا الله وحده لا شریک له، له الملك وله الحمد وهو على کل شیء قدير، خودا له گوناهی خویش ده بیته، نه گهر وه کو که فی سهر دهریاش وایی)) صحیح مسلم ۹۵/۵.

پاشان به پاپانه وه یه کی قولی ناو دل داوا له خوا ده کات کاروباری له دنیا و دواړوژدا چاک بکات، به خششه دیار و شارواوه کانی به سهردا ببارینی، راسته پری و پینمایی پی ببه خشش له کاره کانیدا.

بهم شیوه یه نافره تی موسلمان پیویسته له نویژه دهریچیت، که دهروونی خاوین بوته وه، دلی ملکه چپووه، گیانی بینگهرد و پاک کردوته وه، هموو بوونی پرکردوه له وزیه کی گیانی، که کومه کی ده کات له بهر ننگاری بوونه وه ی سه ختیه کانی ژیان و خمی مال و دایکایه تی، له ژیر چاودیری و پاراستنی خودای خوی دهروات، ناترسن کاتیک دوچاری ناخوشیه که ده بیته وه، وه نه گهر توشی خیر و خوشی هات دهرویه ری له خوشیه که ی خوی به شداری پی ده کات، نه مه کاری نافره تی نویژه کاری راستگزی دل زیندوه: ﴿إِنَّ الْإِنْسَانَ خُلِقَ هَلُوعًا، إِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ جَزُوعًا، وَإِذَا

مَسَّهُ الْخَيْرُ مَنْوَعًا، إِلَّا الْمُصَلِّينَ، الَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ دَائِمُونَ، وَالَّذِينَ فِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِلْسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ. واتا: ئادەمىزاد كە دروستكراوه زۆر بىزار و دەستگرە بە دۇنيا، كاتىك دوچارى ناخۇشەيك دەبىت زۆر بە ھەلپە ھەلپ و خەفەتبارە، كاتىكىش خىرو خۇشەيك توش دەبىت دەگىرگىتەو ھە دەوروپەر و ئەوانەى شاىستەن بەو خىرە، تەنھا نوڤخوڤىنان نەبن، ئەوانەى بەردەوام نوڤەكانيان دەكەن، ئەوانەى ھە مائەكانيان مافى ديارى كراويان ھەيە، بۆ سۆلكەر و بۆ ئەو ھەزارە و داوا ناكات ﴿المعارج: ۱۹ - ۲۵﴾.

زەكاتى مالى خوا ھە مائەكەى دەردەكات

ئافرەتى موسلمان زەكات ھە مائەكەى دەردەكات، ئەگەر خاوەنى و ھە مال دارايىيەك بوو كە زەكاتى تىدا واجب دەبوو، ھەموو سالىك بە وردى مائەكەى دەژمىرا و ئەوئەندەى زەكاتى لىبەكەوئىت زۆر بە دەستپاكى و بە وردى وەكوو فەزىك دەرى دەكات“ چونكە زەكات پاىيەكە ھە پاىەكانى ئىسلام، دروست نىيە ساردى و تەمبەلئى و مۆلتە وەرگرتن بكړئ ھە دەركردنى ھە ھەموو سالىكدا، ھەرچەندە يەكجار زۆرئىش بىت. و ھەرگىز بە مىشك و دلى ئافرەتى موسلمانى تەقوادارى رۆشنبىر ناىت رابكات ھە دەركردنى زەكات ئەگەر شتىكى كەمىش بىت ھە مائەى زەكاتى لىدەكەوئىت.

چونكە زەكات فەرزەيەكى مالى پەرستشى ديارىكراوه، خودا ھەسەر ھەموو موسلمانىكى فەرزكردو ھە كاتى مائەكەى بگاتە رادەى (نصاب) زەكات، چ ئافرەت بى چ پياو، و ھە ئەو ھەى زەكات نەدات و نكۆلى ھە فەرزەتى و واجب بوونى بكات ئەوا بە ھەلگەراو ھە كوڤرىكى ئاشكرا دەژمىردىت، دەبى كوشتارى ھەگەلدا بكړئ و خوڤنى ھەللا دەكړئ، تا ئەو كاتەى بە تەواوى دەىدات وەك چۆن ئەحكامەكانى ئاين روونيانكردۆتەو، ئەو ھە ھەلۆىستى ابوبكرى صدق ﷺ بەرامبەر بە كۆمەلئى ھەلگەراو ھەكان (اهل الرده) ئەوانەى رازى نەبوون زەكات بەدن، چەند وشەيەكى زىندون ھەموو كات بە گوئى زەمانە دەزنگىتەو: ((سوئند بەخوا جەنگ و شەر دەكەم ھەگەل ئەوانەى جىاوازى دەكەن ھە نىوان نوڤ و زەكاتدا)) صحيح مسلم ۲۰۷/۱.

ئەم وشە زىندووانە بانگەواز بۆ گەورەبىي ئەم ئاينە دەكەن، كە ئاين و دونيا بەيەكەو گرى دەدات، پەردە لادەدات لەسەر تىگەيشتىنى قوولئى ابوېكر ر.ز. بۆ سروشتى ئەم دىنە تەواو و تەواوکارە، تۆكمەکردنى پەيوەندى نىوان بىروباوېر و وىژدان و جىبەجى كارى كردارى بۆ پىويستىيەكانى "چونكە ئايەتەكانى قورئان يەك لەدواي يەك ھاتوون و نوپىژ و زەكات بەيەكەو گرى دەدەن لە دروستکردنى كۆشكى باوېر لە دەروونى باوېرداران بەم ئاينە: ﴿الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ﴾. واتا: ئەوانەي نوپىژ دەكەن و زەكات دەدەن ﴿المائدة: ۵۵﴾. وە ﴿وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ...﴾ البقرة: ۴۳. وە ﴿وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ﴾ البقرة: ۲۷۷. وە ئايەتەتەر لەم بارەو زۆرن و ھەموويان جەخت لەسەر فەرزىيەتى نوپىژ و زەكات دەكەنەو...

لە ئافەرەتى موسلمانى پۆشنبىرى تەقوادار ئاشاردىتەو كە ئەو ئىسلامى مافى سەرەخۆيى و ئازادى لە مالىكەي پىداو و ھىچ ئەركىكى خەرجى نەخستۆتە ئەستۆي، بەلكو خەرجى لە ئەستۆي پىداو، لە بەرامبەردا خودا زەكاتى فەرزكردووە لەسەر ئافەرەت وەكو پىاو، كە مافىكى ئاشكرا و ديارى ھەژارانە لەلاي دەولەمەندان "ھىچ ئافەرەتەك خۆي ئادزىتەو لە دەرکردنى زەكات و بەخشىنى لە خەرجىيە شەرىعيەكان بە پاساوى ئەوئە ئافەرەتە و ھەر لە بنەپەتدا ئەركى خەرجى لە ئەستۆي ئەودا نىيە، مەگەر ئافەرەتەك بىت كەم و كورتى لە تىگەيشتىنى بەرامبەر بەم ئاينە ھەبىت، يا گەندەليەك لە بىروباوېرى ھەبىت، يا درزىك لە كەسايەتيەكەي ھەبىت. يا بە پوالت ئافەرەتەك دىندارە، بەلام بى ئاگا و نەزانە، گۆشكراو بە خۆشويستنى مال و دەست پىوگرتنى، ھەر بە خەيالى ئايەت زەكات لە مالى دەرکات، لەگەڵ ئەوئە بەپۆژوو دەبىت و نوپىژ دەكات و جەجىش دەكات و، لەوانەيە ھەندى جار كەمىك لە مالى زۆرەكەي بكاتە خىر. ئەو جۆرانە لەو ئافەرەتانە نىن كە خودا دەيەويت و پىيان رازىيە.

مانگى رەمەزان بەپۆژوو دەبىت و شەوئەكەشى زىندوو دەكاتەو

ئافەرەتى موسلمان مانگى رەمەزان بەپۆژوو دەبىت، بە دەروونىكى گۆشكراو و بە باوېرپوون بەم فەرموودەيە: ((ھەر كەسئ مانگى رەمەزان بەپۆژوو بىت بە باوېر و بە ئومىدى پاداشتى خوايى مسۆگەر خودا لە گوناھى پىشووئە خۆش دەبىت)) متفق عليه. شرح السنه ۲۱۷/۶. وە خۆي

دەپازىتتەۋە بەرەۋىشى ئافرىقى بەرۋىشى چاۋ و ئەندام پارىژراۋ لە ھەر سەرىپچىك كە زىيان بەرۋىش كەى بگەيەن، يان لە پاداشتەكەى كەم بىكەتەۋە. ۋە ئەم فەرموۋدەيە جىبەجى دەكات: ((ئەگەر يەككىكتان بەرۋىش بىۋىن با قسەى ئاشىرىن نەئىت و ھەراۋ ئاۋاۋە نەئىتەۋە، ۋە ئەگەر يەككىك جىنۋى پىدات يان شەرى لەگەل كەرد با بلى: من بەرۋىش ۋە)) متفق عليه. رياض الصالحين: ۵۷. ھەروا دەفەرموۋى: ((ھەر كەسكى كاتى بەرۋىش ۋە واز نەھىنى لە ۋەتى ناپاست و كارپى كەردنى ئەوا خودا ھىچ پىۋىستى بەۋە نىيە واز لە خواردن و خواردنەۋە بىننى)) فتح البارى ۱۱۶/۴.

ئافرىقى مۇسلىمانى رۋىشنىر لە مانگى رەمەزانا ھەست دەكات لە ژىر سىبەرى مانگىكدايە ۋەك ھەموو مانگىك نىيە، تىايدا كەدەۋە چاكەكان چەند قات دەبىتەۋە، دەرگاكانى خىر والا دەكرىن، رۋىش كەش تەنھا بۆ خودايە ۋە ھەر خۆى پاداشتى لەسەر دەداتەۋە، بىگومان پاداشتى خودايەكى دەۋلەمەندى بەخشندە زۆر لەۋە گەۋرەتر و گشتگىرتەر كە بتوانا باسبىرى، يان خەيال دەركى بىكات“ ۋەك پىغەمبەر ﷺ دەفەرموۋى: ((ھەموو كەدەۋەكى ئادەمىزاد چەند ھىند دەبىتەۋە، چاكەيەك بە دە چاكەيە تا دەگاتە ھەوت سەد ھىند. خودا دەفەرموۋى: تەنھا رۋىش نەبىت، بۆ مەن و من خۆم پاداشتى لەسەر دەدەمەۋە، واز لە ھەز و خواردنەۋە دىنى بۆ من. رۋىش ۋەان دوو خۆشى بۆ ھەيە: خۆشەيەك كاتى بەربانگ دەكاتەۋە، خۆشەيەك كاتى بەدىدارى خوا دەكات. ۋە بۆنى ناخۆشى دەمى رۋىش ۋەان خۆشترە لەلای خوا لە بۆنى مىسك)) متفق عليه. شرح السنە ۲۲۱/۶.

لېرەۋە پىۋىستە لەسەر ئافرىقى مۇسلىمانى بىدارى خۇپارىز ھاۋسەنگىكە دروست بىكات لە رەمەزان لە نىۋان كاروبارى مالەۋە و نىۋان قۇزىتەۋە كاتە پىۋىشەكانى مانگى رەمەزان لە پەرسىش و مىلكەچى و نىكىبۋەنەۋە لە خوا“ بۆيە كاروبارى مال و شەۋغونى خىزانى بى ئاگى ناكەن لە ئەنجامدانى نۆيۋە فەرزەكان لە كاتى خۆى و، كەردنى نۆيۋە سۈننەتەكان و، خۆيىندى قورئان و، ھەلسانەۋە شەۋ و شەۋ نۆيۋە و پارانەۋە، لەكاتىك دەزانى خودا چى ئامادە كەدەۋە لە پاداشتى زۆر و لېبوردنى فراۋان بۆ ئەۋانە شەۋانى رەمەزان زىندوۋ دەكەنەۋە، پىغەمبەر ﷺ

دهفهرمووئ: ((ههركهسئ به باوهږهوه و به ئومئډى پاداشتى خوايى شهوانى رهمهزان ههلسيټهوه
و زيندوى بكاتهوه خودا له گوناھى پيشووى دهبوريت)) متفق عليه. شرح السنه ۱۱۶/۴.

عائشه (رضي الله عنها) وتي: ((پيغهمبر ﷺ له ده شهو و پوژى كوتايى مانگى رهمهزان
زور زياتر خوى ماندوو دهكرد وهك له كاتهكانيت)) صحيح مسلم ۷۰/۸. ههروا عائشه (رضي
الله عنها) وتي: ((پيغهمبر ﷺ كاتى دهى كوتايى مانگى رهمهزان بهاتايه شهوى ههموو
زيندوو دهكردهوه و، كهس و كارى بهناگا دههينا و، خوى ماندوو دهكرد و خوى گورج و گول
دهكرد)) متفق عليه. شرح السنه ۳۸۹/۶. ههروا فهرمانى دهكرد ﷺ بهدواى شهوى قهدرا
بگهريين و خهلكى هاندهدا بۆ زيندووكردهوى كه دهفهرمووئ: ((بهدواى شهوى قهدر بگهريين له
دهى كوتايى رهمهزان)) متفق عليه. شرح السنه ۳۸۰/۶. وه دهفهرمووئ: ((ههركهسئ به باوهږ
و به ئومئډى پاداشتى خوايى شهوى قهدر زيندوو بكاتهوه خودا له گوناھى پيشووى دهبوريت))
متفق عليه. شرح السنه ۳۷۹/۶.

ئهم مانگه پيروزه مانگى تهنها پهريسته، شياوى ئافرهتى موسلمان نيبه شهوهكهى به شتى
پوچ و يارى و شهوغونى بئسوود بباتهسهر تا دهگاته پارشيئو، ئهو كاتهش خهو بهرى چاوى
ئهندامانى خيژانهكهى گرتوو و ئهميش ديت چهند پاروويهكيان بۆ ئاماده دهكات تا بيخون،
پاشان دهگهريينهوه ناو جيگاكانيان خيرا دهكهونهوه ناو خهويكى قول، لهوانهيه ههتا ههلهستهن بۆ
نويژى بهيانيش.

بهلكو ئافرهتى موسلمانى پوژشنيبرى سوره لهسهر ئهوهى خوى و ئهندامانى خيژانهكهى ژيانىكى
ئيسلاميانه ببهنه سهر له مانگى رهمهزان، كردهكات لهسهر ريكخستنى ژيان، به جوړيك ههموو
ئهندامانى خيژانهكهى پاش گهړانهوه له نويژى تهراويح زوو دهخهون، چونكه دهبي پاش چهند
كاتؤميږيكي كهه ههلسن بۆ شهونويژ و پهريستش و پارشيئوكردن، پيغهمبر ﷺ دهفهرمووئ:
((پارشيئو بكهنهوه، چونكه له پارشيئو كردهوهدا فهر و پيروزي ههيه)) متفق عليه. شرح السنه
۲۵۱/۶.

ئافره تى موسلمانى تىگە يىشتو يارمە تى ھەموو ئەندامانى خىزانە كەى دەدات بۆ پارشيو كردن،
 ۋەكو ملكە چبونىك بۆ فەرمانى پىغەمبەر ﷺ ۋە دەستەيىنانى فەر و پىرۆزىيە كەى، ھەروا
 پارشيو ھەلسان و شەونويژ كردغان دەخاتە ۋە ياد، چالاک بوونى دەرۋون و دلى تىايە بۆ ئەنجامدانى
 نويژى بەيىانى بەكۆمەل، وىراى ئەمانە جەستە بەھيژ دەبيت بۆ پۆژوۋگرتن، ھەر ئەمەش بوو
 پىغەمبەر ﷺ ئەنجامى دەداۋ ھاۋەلانى لەسەر رادەھيىنا“ زىدى كوپى ثابت دەلى: ((لەگەل
 پىغەمبەر ﷺ پارشيو مان كرده ۋە، پاشان ھەلساين بۆ نويژ. وترا: ماۋەى نيوان نويژ و پارشيو
 چەندبوو؟ وتى: ۵۰ ئايەت)) متفق عليه. شرح السنه ۲۵۳/۶.

يىگومان ئافره تى موسلمان پاداشتى زۆرى دەبيت لەلايەن خواۋە كاتى دەبيتە مايەى
 دەستكە وتنى ئەو ھەموو خىرە بۆ خىزانە كەى، خودا دەفەرموۋى: ﴿إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا
 الصَّالِحَاتِ إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ مَنْ أَحْسَنَ عَمَلًا. ۋاتا: ئەوانەى باۋەريان ھيئاۋە و بەردەوام كرده ۋەى
 چاكيان كرده ۋە ئەوا ئىمە پاداشتى چاكە كاران وىل ناكەين﴾ الكهف: ۳۰.

پۆژوۋى سوننەت دەگرى

ئافره تى موسلمانى تەقۋادار وىراى گرتنى پۆژوۋى رەمەزان پۆژوۋى سوننەت ش دەگرى، ئەگەر
 زۆر سەخت نەبو لەسەرى، ۋەك پۆژوۋى پۆژى عەرەفە، پۆژى نۆيەم و دەيەمى محرم“ چونكە ئەم
 پۆژانە ۋە ھىترىش لە كرده ۋەى چاكە و دەبنە ھۆى سىپىنە ۋەى گوناھەكان، ابى قتادە ؓ وتى: لە
 پىغەمبەرى خوا ﷺ پىرسىار كرا سەبارەت بە گرتنى پۆژوۋى پۆژى عەرەفە؟ فەرموۋى: ((گوناھى
 سالى پىشوو و پاشى خۆى دەسپىتە ۋە)) صحيح مسلم ۵۱/۸.

ابن عباس ؓ دەلى: پىغەمبەر خوا ﷺ پۆژى عاشورا بەپۆژوۋ بوۋە و فەرمانىشى بە گرتنى
 ئەم پۆژە كرده ۋە ((صحيح مسلم ۱۲/۸.

ابن عباس ؓ دەلى: پىغەمبەرى خوا ﷺ فەرموۋى: ((ئەگەر خودا بۆ سالى داھاتوو
 تەمەنى پىدام پۆژى نۆى عاشوراش بەپۆژوۋ دەم)) صحيح مسلم ۱۳/۸. ۋە لەبارەى گەۋرەيى
 بەپۆژوۋ بوونى شەشى شەۋال دەفەرموۋى: ((ھەر كەسى رەمەزان بەپۆژوۋ بى، پاشان دواى

رەمەزان شەش پۈژ لە مانگی شەوال بگریت وەك ئەوەیە ھەموو سالەكە بەرپۈژوو بوو)) صحیح مسلم ۵۶/۸. ھەروا لەبارەى گرتنى سى پۈژ لە ھەموو مانگىك "ابو ھریرە رضی اللہ عنہ دەلى: ((خۆشەويستىم صلی اللہ علیہ وسلم بە سى شت فەرمانى پى کردووم: گرتنى سى پۈژ لە ھەموو مانگىك، کردنى دوو ركات نوێزى چىشتەنگا، کردنى نوێزى وتر پىش خەوتن)) فتح البارى ۲۲۶/۴. صحیح مسلم ۲۳۴/۵.

ابي الدرداء رضی اللہ عنہ وتى: ((خۆشەويستىم صلی اللہ علیہ وسلم بە سى شت فەرمانى پى کردووم، تا لە ژيان ماوم وازيان لى ناھيتم: گرتنى سى پۈژ لە ھەموو مانگىك و، کردنى نوێزى چىشتەنگا و، نەخەوم تا نوێزى وتر دەكەم)) صحیح مسلم ۲۳۵/۵.

عبدالله بن عمرو بن العاص رضی اللہ عنہ وتى: پىغەمبەر صلی اللہ علیہ وسلم فرموى: ((پۈژوو گرتنى سى پۈژ لە ھەموو مانگىك وەك پۈژوو گرتنى تەواوى سالەكە وايە)) متفق عليه. شرح السنه ۳۶۲/۶.

دەقى فەرموودە ھاتوووە ئەم سى پۈژ بە سیانزە و چوار دە و پانزە دەست نیشان دەكات، كە پىيان دەوترا پۈژە سپیەكان، لە بەرامبەردا دەقى فەرموودەمان ھەيە كە ئەم سى پۈژە دیارى ناكات: لە معاذة العدوية وتى: لە خاتوو عائشە پرسىارم کردوو، نایا پىغەمبەر صلی اللہ علیہ وسلم لە ھەموو مانگىك سى پۈژ بەرپۈژوو بوو؟ وتى: بەلى، وتم: لە چ پۈژىكى مانگ بەرپۈژوو دەبوو؟ وتى: گوێى نەدەدا بەوەى لە كوێى مانگەكە بەرپۈژوو دەبیت، واتا لەھەر پۈژىك بوايە بەرپۈژوو دەبوو)) صحیح مسلم ۴۸/۸.

حەجى مالى خوا دەكات

ئافرەتى موسلمانى پۈشنبىر رىنمايى قورئانى لەبەرچاو بەحەجکردن بۆ مالى خوا ھەر كاتىك لە توانای دابوو، ھەر كاتىكىش ھۆكارەكانى حەجکردنى بۆ پەخسا، ئەوا پىش گەشتەكە ھەولێ فېربوونى ئەحكامەكانى حەج دەدات زۆر بە وردى و رىك و پىكى، تا بە تىگەيشتن و پۈشنبىرى و دانايىيەو كەرەكانى حەج ئەنجام بدات، ئەو كاتە حەجەكەى راست و شەرىعى دەبیت و بارىتەقاي جىھاد و تىكۆشانى پياوان دەبیت، وەك خاتوو عائشە دەلى: وتم: ئەى پىغەمبەر صلی اللہ علیہ وسلم ئەى

ئىمە تىكۆشان و جەنگ نەكەين لەگەڵ ئىوهدا؟ فەرموویەتی: ((باشترین و جوانترین جیهادی ئیو
 حەجە، حەجىكى سوننەت)) عائشە وتى: ئىتر وازم لە حەجکردن نەهیناوه لەو تەهى ئەمەم
 بیستوو.

عومرە دەکات

وهك چۆن حەج فەرزكراوه لەسەر ئافرەتى موسلمان، عومرەشى لەسەر واجبه هەر كاتىك بواری
 بۆ رەخسا، بەتایبەتى عومرەیهك لە مانگی رەمەزان“ چونكە پاداشتى حەجىكى هەیه لەگەڵ
 پیغەمبەر ﷺ: بخاری لە ابن عباس ؓ دەگێریتەوه، وتوویەتی: كاتى پیغەمبەر ﷺ لە حەجەكەى
 خۆى گەراپەوه بە داىكى سنانى ئەنصارى فەرموو: ((چى لە حەجکردن قەدەغەت دەكات؟))
 وتى: باوكى فلان - مەبەستى مێردەكەىەتى - دوو حوشترى هەبوو، لەسەر یەكێکیان حەجىکرد،
 ئەوێ تیش ئاوى زەویەكەمان دەدات. فەرموو: ((كە رەمەزان هات عومرەیهكى تیدا بكە“
 چونكە عومرەیهك لە رەمەزان بارتهقای حەجىكە)) لە گێرانەویەكی تری ابن عباس، دەفەرمووئ:
 ((عومرەیهك لە رەمەزان بارتهقای حەجىكە لەگەڵ من)) فتح الباری ۷/۴.

گوێراپەئى فەرمانى پەرورەدگار یەتى

ئافرەتى موسلمانى ھۆشیار لەبیری ناچیت ئەركى واجبه شرعیەكانى پىسپێردراوه كە خودا
 شان بە شانى پیاو فەرمانى پێكردوو، هیچ جیاوازیەك لە نیتوانیدا نییە، مەگەر لەوێ
 تاییەتمەندى ئافرەتە جیا لە پیاو، ئەگینا پیاو و ئافرەت لە بەرپر سيارەتیدا یەكسانن لەبەرەمبەر
 الله، وهك دەفەرمووئ: ﴿ إِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْقَانِتِينَ وَالْقَانِتَاتِ
 وَالصَّادِقِينَ وَالصَّادِقَاتِ وَالصَّابِرِينَ وَالصَّابِرَاتِ وَالْخَاشِعِينَ وَالْخَاشِعَاتِ وَالْمُتَصَدِّقِينَ وَالْمُتَصَدِّقَاتِ
 وَالصَّائِمِينَ وَالصَّائِمَاتِ وَالْحَافِظِينَ فُرُوجَهُمْ وَالْحَافِظَاتِ وَالذَّاكِرِينَ اللَّهَ كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتِ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ
 مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا. و ئا: پیاوانى موسلمان و ئافرەتانى موسلمان و پیاوانى باوەردار و ئافرەتانى
 باوەردار و پیاوانى هەیشە گوێراپەئى و ئافرەتانى هەیشە گوێراپەئى و ..... ئەو پیاو و ئافرەتانەى
 زۆر یادی خوا دەكەنەوه، خودا لیبوردەبێ و پاداشتیكى مەزنى بۆ ئامادەكردوون ﴿ الحزاب: ۳۵.

ههروا ده فەرمووئ: ﴿مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِّن ذَكَرٍ أَوْ أَنشَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيَاةً طَيِّبَةً وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُم بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾. واتا: ههركەسێ کردەوێ چاك بكات چ پیاو بیټ چ ئافەرت بە مەرجێك باوەردار بیټ ئەوا ژیا نیکی خوشی پێ دەبەخشین لە دنیادا و بە جوانترین شیوە پاداشتی کردەوێ کانیان دەدەینەوێ ﴿النحل: ۹۷﴾.

وێ ﴿فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِّي لَا أُضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِّنكُم مِّن ذَكَرٍ أَوْ أَنشَىٰ...﴾. واتا: پەرەردگاریان وەلامی پارانەوێ کە یانی دایەوێ کە من کردەوێ هیچ کرێکاریک لە ئێوە وێڵ ناکەم چ پیاو بیټ چ ئافەرت..... ﴿ال عمران: ۱۹۵﴾.

ههركاتی پستی (یا أیها الناس) لە قورئان یا لە فەرموودە بیټ، ئەوا پیاو و ئافەرت دەگرێتەوێ، وەك مسلم لە ام سلمه دایکی باوەرداران دەگیرێتەوێ، وتوویەتی: گوێم لە خەلکی بوو باسی ھەوزیان دەکرد، بەلام ئەم باسەم لە پیغەمبەر ﷺ نەبیستبوو، پڕۆژیکیان لەو کاتە ی کەنیزە کەم قژی دادەھێنام، گوێم لێ بوو پیغەمبەر ﷺ دەیفەرموو: ((ئەو خەلکینە)). بە کەنیزە کەم و ت: جاڕا پراوەستە. کەنیزە کە وتی: بانگی پیاوانی کرد و، بانگی ئافەرتانی نەکردوو، وتم: منیش خەلکێکم لەو خەلکە. جا پیغەمبەر ﷺ فەرمووی: من پیش ئێوە دەچمە سەر ھەوز تا بۆ ئێوە نامادە بکەم. ئێوەش بۆلای من دین، جا کەسیکتان بەو شیوەیە نەگات پیتم، کە دوور بخریتەوێ لێم وەك چۆن حوشتی وێڵ دوور دەخریتەوێ، منیش دەلێم: ئەمە لەبەرچی؟ پیتم دەلێن: تۆ نازانی ئەوانە لە دوا تۆ چیانکردوو و داھێناو، منیش دەلێم: تیاچن)) صحیح مسلم ۵۶/۱۵. لە گیرانەوێ کەتری مسلم: ((منیش دەلێم: تیاچوون بۆ ئەوانە ی پاش من ئاینیان شیواندوو و گۆزیوانە)) صحیح مسلم ۵۴/۱۵.

ئافەرت و پیاو یە کسانن بەرامبەر اللہ لە پەڕەوکردنی فەرمانەکانی و دوور کەوتنەوێ لە نەھییەکانی. لێرەوێ ئافەرتی موسلمان ھەرچی خودا فەرمانی پێ بکات دەیکات، ئەوێ فەرمانی نەکردنی پێ کردووێ نایکات، باوەڕی وایە لەبارە ی ھەرچی لە ژیا نییدا کردوویەتی پرسبیری لێ دەکرێت، چاکە بە چاکە، خراپە بە خراپە "بۆیە لە سنووری خوا دەوێستی و نایبەزینی، ناخزیتە

ناو حەرام، بەلکو هەموو کات بریاری خوا و پیغەمبەرەکی پەڕپەو دەکات و، لە سەر جەم ئەو کاروبارانەی لە ژیا نیدا بەرەو ڕووی دەبیتهوه دەگەڕێتهوه سەر حوکمی خوا و پیغەمبەر.

لە میژووی ئافرهتی موسلمان هەلۆیستی مەردانە هەیە، کە حوکمی خودایان لەبەرچاویان داناوه و لییان لانه داوه و پەنایان بەر حوکمی تر و شتی تر نەبردووه:

ئیمام احمد و ابو داود دەگێزنەوه و، ابن کثیریش لە سەرەتای سوره‌تی المجادله باسی کردوو، لە خولە بنت ثعلبة و میرده‌کی اوس بن الصامت، خەوله دەلی: سویند بەخوا سەرەتای سوره‌تی المجادله لەسەر من و اوس بن الصامت دابەزیووه. خەوله وتی: من لەلای اوس بووم، پیاویکی بەسالآچووبوو و ڕەفتاری خراپ ببوو، وتی: ڕۆژیک هاتهوه ماله‌وه و منیش لەسەر شتیک پێداچوونەوه‌م لەگەڵدا کرد، ئەویش تورەبوو و وتی: تۆ بۆ من هە پشتی دایکمی، وتی: پاشان دەرچووه دەرەوه و کاتژمێریک لەناو یانەی کەس و کاری دانیششت، دوا یی هاتهوه لام و داوی سەر جیی لی کردم، خەوله وتی: وتم: نەخێر، بەو کەسە ی گیانی خەولە ی بە دەسته، هەرگیز لەگەڵم کۆنابیتەوه پاش ئەو ی ئەو قەسە یەت وت تا خودا و پیغەمبەرەکی دادپەرەری دەکەن لە نیاوماندا، خەوله وتی: ئنجا ویستی بەزۆر بمگڕی و کاری خۆی بکات، بەلام من نەمەیششت و هە چۆن ئافره‌تیک دەتوانی زال بێ بەسەر بەسالآچوویەکی لاواز، لە خۆم دەورخستەوه، خەوله وتی: پاشان چوومه لای یه‌کی لە دراوسی‌کانم، جلیکم لییان خواست، پاشان چوومه دەر تا هاتە لای پیغەمبەر ﷺ و لەبەر دەستی دانیشتم، ڕووداوه‌کەم بۆی گیرایه‌وه، زۆر سکالای ڕەفتارە خراپەکانیم لەلاکرد، خەوله وتی: پیغەمبەریش ﷺ دەیفەرموو: ((ئە ی خەوله ئامۆزات پیاویکی بە سالآچووه، لەخوا بترسە سەبارەت بەو)) خەوله وتی: سویند بەخوا هیشتا لەلای پیغەمبەر ﷺ بووم قورئان لەبارەم دابەزی، پیغەمبەر ﷺ ھالەتی سروش ھاتنی بەسەرداھات، کە ئەم بارە ی لەسەر لاچوو، پیتی وتم: ((ئە ی خەوله خوا لەبارە ی تۆ و میرده‌کەت قورئانی دابەزاند)) پاشان بۆمی خویندەوه: ﴿قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا وَتَشْتَكِي إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ يَسْمَعُ تَحَاوُرَكُمَا إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ﴾ تا ﴿وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ المجادله: ۱- ۴. خەوله وتی: ئنجا پیغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((برۆ پیتی بلێ با کۆیلە یەک ئازاد بکات)) خەوله دەلی: وتم: ئە ی پیغەمبەری خوا نیەتی

کۆیلەیهك ئازاد بکات، فەرمووی: ((با دوو مانگ له دواى یهك به‌پۆژوو بیټ)) خەوله ده‌لى: وتم: سویند به‌خوا پیاویکی به‌سالآچووه و توانای پۆژووگرتنی نییه، وتی: ((با شه‌ست هه‌ژار تیڤیکات له شه‌ست صاع خورما)) خەوله ده‌لى: وتم: سویند به‌خوا ئەه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا ئەمه‌ی نییه، خەوله ده‌لى: پیغه‌مبه‌ر ﷺ فەرمووی: ((ئیمه یارمه‌تی ده‌ده‌ین به (فه‌ره‌قیك له خورما) - نزیکه‌ی شه‌ست کیلویه -)) خەوله وتی: منیش وتم: ئەه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا منیش به‌فه‌ره‌قیکی تر یارمه‌تی ده‌ده‌م، فەرمووی: ((ئه‌نجامت پیکاو کاریکی باشت کرد، برۆ له جیاتى ئەو صده‌قه‌که بده، پاشان راتده‌سپێرم که له‌گه‌ل نامۆزات باش بیټ)) خەوله ده‌لى: منیش وامکرد. تفسیر ابن کثیر ٤٥٩/٣ المحاجلة.

خەوله نه‌یتوانی ته‌نانه‌ت یه‌ك کاتژمێریش له‌گه‌ل می‌ردی بژی پاش ئەوه‌ی وشه‌ی (ظیهار) ی به‌ده‌مدا هات که واتای ته‌لاقى ده‌گه‌یاند له‌سه‌رده‌مى نه‌فامیدا، تا ده‌چته‌ لای پیغه‌مبه‌ر ﷺ بۆ زانینی برپاری خوا له‌باره‌ی خۆی و می‌رده‌که‌ی، هه‌ر بۆ ئەم مه‌به‌سته‌ش جلیکی شایسته له‌ دراوسێکانی ده‌خوازی.

بۆیه جینگای سه‌رسوپرمان نییه ئەو ئافره‌ته مه‌زنه‌ ریزو گه‌وره‌یی و پله‌وپایه‌یه‌کی به‌رزى هه‌بیټ له‌ ده‌روونی ئەو هاوه‌لانه‌ی له‌ سه‌رده‌مى ئەودا بوون، له‌ سه‌رووی هه‌موویانه‌وه‌ عمر کورپ خه‌تتاب ﷺ، پۆژتیکیان خەوله ده‌گاته‌ عمر، له‌و کاته له‌ مزگه‌وت ده‌رده‌چی و (جاپوودی) خزمه‌تکاریشی له‌گه‌ل‌دایه، عمر که ئەمیری باوه‌ردارانه، سه‌لام له‌ خەوله ده‌کات، خەوله‌ش پیتی ده‌لى: به‌بیرم دى جاران له‌ بازاری عکاظ پییان ده‌وتی عومه‌رۆکه، گۆچانه‌که‌ت له‌ ده‌ستدا بوو و شوانی مه‌ر و مالا‌ت ده‌کرد، جا له‌خوا بترسه سه‌باره‌ت به‌وانه‌ی له‌ژێر ده‌ستت، بشزانه هه‌ر که‌سى له‌ هه‌ره‌شه‌ی خودا و پۆژی دواى بترسى دووری بۆ نزیک ده‌بیته‌وه، هه‌ر که‌سى له‌ مردن ترسا له‌ داب‌رانی‌ش ده‌ترسى. له‌و کاته جاپوود ده‌لى: زۆر زیاده‌رویی‌ت کرد له‌سه‌ر ئەمیری باوه‌رداران ئەه‌ی ئافره‌ت. عومه‌ریش وتی: وازی لێ‌بینه، نازانی! ئەمه خەوله‌یه که خودا له‌ سه‌رووی ئاسمانه‌کانه‌وه‌ گوێی بۆ قسه‌کانی گرتووه، سویند به‌خوا عومه‌ر په‌واتره تا گوێی بۆ بگرێ.

له ټاڅه ای ابن کثیر هاتوووه، پیاوړیک که گهرم و گورې و گورئ شلکردنی عمر ده بینئ بؤ نه م
 نافرته، به عمر ده لئ: پیاوړی قورېشت له سهر ئم پیره ژنه ټاگرتووه! عمر ده لئ: ټیاچیت، تـو
 ده زانی نه وه کئ یه؟ وتی: نه خیر، وتی: نه مه نافرته ټیکه خودا له سهر وی حوت ئاسمانه وه گوئی
 بؤ سکا لاکه ی گرتووه، نه مه (خوله بنت ثعلبه) یه، سویند به خوا نه گهر به ویستی خوی تا شهویش
 بینیته وه و نه روات، من پشتی تی ناکم تا پیو یستی خوی جیبه جئ ده کات، مه گهر کاتی نویژ
 بیت و بچم بؤ نویژکردن، پاشان ده گهریمه وه لای تا پیو یستی جیبه جئ ده کات.

نافرته موسلمانې ټو شنبیری ټیکه یشتو، هه موو کات وتهی خوی له بهرچاوه: ﴿وَمَا كَانَ
 لِمُؤْمِنٍ وَلَا لِمُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ
 وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا مُبِينًا﴾. واتا: هیچ پیاوړیک باوه ټدار و نافرته ټیکه باوه ټدار کاتی خودا و
 پیغه مبه ره که ی بریار ټکیاندا له سهر شتیک، بویان نییه سهر پشکی ټیا بکن، وه ههر که سی
 سهر پیچی خوا و پیغه مبه ره که ی بکات نه وا به ئاشکرا گومړا بووه و سهر لئ شتیاو یه ﴿الْحِزَابُ﴾.
 ۳۶.

گوړیا یه لئ کردنی خوا و پیغه مبه ره که ی له سهر وی ئاره زوی دل و دهروونه، له سهر وی
 ئاوا ته کان و ټابواردن و خو شیه کانی ژیا نه، له سهر وی خوا ست و ویستی مرؤفه. نه وه تا زینب
 کچی جحش پی ش نه وه ی بیته دایکی باوه ټداران، پیغه مبه ره ﷺ داوی لئ ده کات رازی بیت به
 شوو کردن به زیدی کورې حارثه که جاران کویله بوو پاشان پیغه مبه ره ﷺ کردبو یه کورې خوی،
 نه مه ش بؤ دوو مبه ست و حکمه تی جیاواز بوو.

یه که م: هیئانه دی یه کسانې ته واو له نیوان خه لک، که نافرته ټیکه جوانی قورده یشی، گه وړه ی
 نه وه کانی عبد شمس، کچه مامی پیغه مبه ره ﷺ، له کویله یه ک ماره بکری ت. که نه و کاته کویله
 چینی نرم تر بوون له گه وړه کان، به لکو جیاوازی چینایه تی له نیوان گه وړه و کویله کانیا ن هیئنه
 قول و پته و بوو مه گهر کرداریکی راسته قینه له پیغه مبه ره ی خوا ﷺ ټیکه بشکیئ، که به
 ئاشکرا له ناو خه لکی راییگه یه نن و کومه لئ موسلمانانیش بیکه نه ده ستوور و په پیره وی بکن، تا

بهم شیوهیه ئەم جیاوازیانە نەمیئێ و، کەس لەسەر کەس بەرزتر نەبێ مەگەر بە تەقوا و لە خواترسان بیت.

دووهم: پووچەڵ کردنەوەی باوی بە کوڕکردن (التبني)، کە زۆر باو و بلاو بوو لە سەردهمی نەفامی، ئەمەش بە مارهکردنی پیڤەمبەر ﷺ بۆ زینب کە هاوسەری زەیدی بە کوڕکراوی بوو پاش ئەوەی تەلاقی داوو، تا بەلگەیەکێ کرداری پیشکەش بکات لەسەر ئەوەی ئەگەر بەراستی کوڕی بووایە نەدەبوو ئەم مارهبرینەی زینب لە پیڤەمبەر ﷺ بە پریری خوا بووایە و لە قورئان دا بەزیبووایە.

دەست نیشانکردنی زینب، کچە مامی پیڤەمبەر ﷺ بۆ جێبەجێکردنی ئەم دوو دەستورە کرداریە لە چوارچێوەی مائی پیڤەمبەرپایەتی، بۆ ئەوەبوو تا خەڵکی بە دەروونیکی پازی و ملکهچ گوێراپەڵێ فرمانی خوا و پیڤەمبەرەکەی بن. ئەگەر لەبەر ئەم بەرژەوهندییە گشتیەش نەبووایە هەرگیز پیڤەمبەر ﷺ پالێ نەدەنا بە زینب تا بێتە خێزانی زەید لە کاتیکی زەینب پازی نەبوو بەم مارهبرینە، وتی: ئەو پیڤەمبەری خوا، میردی پی ناکەم و هەرگیز پی پازی نايم، من گەورە نەوێکانی عبد شەمس، پیڤەمبەریش ﷺ بە هیمنی و متمانە و سوور بوونەووە دەفەرمووێ: ((بەلکو دەبێ شوی پی بکە. لە کاتی ئەم گفتوگۆیەدا ئەم نایەتە دا بەزی: ﴿وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُمْمِنَةٍ..... فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا مُّبِينًا﴾ پیشتەر پافە کراوە، ئنجە زینب وتی: کەواتە سەرپیچی ناکەم لە فرمانی خوا و پیڤەمبەر، ئەو پی پازی بووم.

پاشان ناکۆکی کەوتە نێوان زینب و زید، و بوو هۆی جیاپوونەوەیان لە یەکتری. کاتی (عددی) زینب تەواوو، خودا ئەم نایەتە دا بەزاند: ﴿وَإِذْ تَقُولُ لِلَّذِي أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَأَنْعَمْتَ عَلَيْهِ أَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَاتَّقِ اللَّهَ وَتُخْفِي فِي نَفْسِكَ مَا اللَّهُ مُبْدِيهِ وَتَخْشَى النَّاسَ وَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَاهُ فَلَمَّا قَضَى زَيْدٌ مِنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَاكَهَا لِكَيْ لَا يَكُونَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِي أَزْوَاجِ أَدْعِيَائِهِمْ إِذَا قَضَوْا مِنْهُنَّ وَطَرًا وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا. واتا: کاتی بەو کەسە دەڵێی کە خودا نیعمەتی لەگەڵ کردوووە بەوەی پێنمایی ئیسلامی کردوووە، تۆش نیعمەت لەگەڵ کردوووە بەوەی لە کۆیلا یەتی رزگارت کردوووە و بە جوانی پەرور دەت کردوووە، واتا (زید کوڕی حارثە): دەست بە خێزانەکەت

بگره و تەلاقى مەدەو لە خوا بترسە، وە ئەو لە دەروونت دەشاریتەووە کە خدا ئاشکرای کردوووە لە ناردنی سروش بۆت بەوێ زەینەبى تەلاق دەدا و دەبێتە خێزانى تۆ تا باوى بە کۆرکردنى ئەفامى پووچەڵ بکەیتەووە، لەقسەى خەلکى دوو پروو دەترسى؟ ڕەواترە لە خوا بترسى، کاتى زید پێیستى بە زینب ئەما و تەلاقىدا، ئیمە زەینەبان لە تۆ مەرەکرد، تا بۆ باوەرداران نەبێتە مایەى گوناھ و تەنگانەبى لە مەرەکردنى خێزانى ئەوانەى کردوویانە بە کۆرى خۆیان کاتیک لێیان جیابوونەووە و ھەمیشە فەرمانى خوا کاریگەرە ﴿الْحزاب: ۳۷﴾. کە پێغەمبەر ﷺ ئەم ئایەتەى خوێندەووە پێکەنى و فەرمووی: ((کى دەچیتە لای زینب و مژدەى پێدەدا کە خدا لە ئاسمانەووە لە منى مەرەکردوو!!))

وہك بلىتى خودا پاداشتى زەینەبى داوەتەووە لەسەر گوێراپەلێ پەھا و ناوازەكەى بۆ خودا و پێغەمبەرەكەى، کاتى ڕازى بوو بە فەرمانى خودا و پێغەمبەرەكەى بە مەرەپىنى لە زەید، ئەو تە ئیستا دەکریتە بووک بۆ پێغەمبەر ﷺ بە فەرمانى خودا و بە ئایەتى قورئان کە موسلمانان تا ڕۆژى قیامت وەکوو پەرستشیک دەخویننەووە. ئەمە ڕیزیک بوو خودا بە زەینەبى دابوو بەجیا لە دایکانى تری باوەرداران، جا زینب ھەموو جار شانازى دەکرد بەو ڕیزەى خودا پێى دابوو، خۆى ھەلەدەکیشا بەسەر خێزانەکانى تری پێغەمبەر ﷺ و دەیوت: ((ئێوە کەس و کارتەن مەرەى کردون، بەلام من خودا لەسەر ھەوت ئاسمانەکان مەرەى کردووم)) فتح الباری ۴/۱۳.

لەگەڵ پیاوی بیگانە بە تەنھا کۆنابیتەووە

گوێراپەلێکردنى خوا و پێغەمبەرەكەى تەنھا بە ملکەچبوونە بۆ فەرمانەکانى و دوورکەوتنەوویە لە نەھىەکانى، لەوانە: نابى ئافرەتى موسلمان لەگەڵ پیاوی بیگانە بە تەنھا کۆبیتەووە چونکە تەنھا بوونى لەگەڵ پیاوی بیگانە یاساغە (حرام) بە کۆى دەنگى زانایان، لەبەر ئەم فەرموودەى پێغەمبەر ﷺ: ((نابى ھیچ پیاویک لەگەڵ ئافرەتیک بە تەنھا بێت، مەگەر مەحرەمیکى لەگەڵدا بێت، وە گەشت ناکات مەگەر مەحرەمیکى لەگەڵدا بێت)) پیاویک ھەلسایەووە و وتى: ئەى پێغەمبەرەى خوا ھاوسەرەكەم بۆ حج دەرچوووە و منیش ناوم لە فلانە

سوپیتی جهنگی نووسیوو. فهرمووی: ((هه‌سه برۆ له گه‌ل هاسهره‌که‌ت حه‌ج بکه)) متفق علیه.
شرح السنه ۱۸/۷.

مه‌هره‌م: ههر پیاویکه که بۆ هه‌میشه ماره‌یی له‌و ئافره‌ته نه‌یه‌ت، وه‌ک باوک و برا و مام و خال...هتد.

بیگانه: ههر پیاویکه له‌ بنه‌ره‌تا ده‌لال بۆ ئافره‌ته‌که شوی پیکات، ههرچه‌نده خزمیش بیت، به‌تایبه‌تی شووبرا و خزمی‌تری، ئه‌مانه هه‌موویان هه‌رامه ئافره‌ت له‌گه‌لیان ته‌نیا بیت‌ه‌وه، بنه‌ما له‌سه‌ر ئه‌م فهرمووده‌یه که ده‌فهرمووی: ((نه‌که‌ن به‌ته‌نها بچه‌ن لای ئافره‌تان)) پیاویک له‌ یاریده‌ده‌ران(الانصار) وتی: ئه‌ی پێغه‌مبه‌ری خوا، ئه‌گه‌ر شوبرا (الحمو) بوو؟ فهرمووی: ((شوبرا (الحمو) واتا مردن)) متفق علیه. شرح السنه ۲۶/۹.

الحمو: واتا برای می‌رد و هاوشیوه‌ی له‌ که‌س و کاری می‌رد. وه‌ که ده‌فهرمووی: ((شوبرا واتا مردن))((الحمو الموت)) مه‌به‌ستی ئه‌وه‌یه که خراپه و گه‌نده‌لی له‌ویه‌وه زیاتر پرووده‌ات، چونکه به‌ ئاسانی ده‌توانی بچیتته مائی برای“ بۆیه به‌ مردن ئه‌دگاری ده‌کات تا زیاتر سه‌خت و ترسناک و بی‌زراو بیت، وه‌ک بلیی ته‌نها بوونه‌وه له‌گه‌ل شووبرا ده‌بیتته هۆی سه‌ره‌له‌دانی خراپه‌کاری و گه‌نده‌لی و گومان و تیاچوون له‌ ئاین وه‌ک تیاچوونی مردن. بۆیه ئافره‌تی موسلمان ته‌قوادار ناکه‌ویتته ئه‌م جو‌ره سه‌ره‌پێچانه له‌ شه‌رع که زۆر له‌ خه‌لکی تی‌یکه‌وتوون له‌م رۆژگاره‌دا.

پابه‌نده به‌ بالاپۆشیه (حیجاب) شه‌رعیه‌که‌ی

هه‌رکاتیک ئافره‌تی موسلمان له‌مال بچیتته دهر به‌ جوانی حیجابه‌که‌ی ده‌پۆشی، حیجابیش ئه‌و جله ئیسلامیه تایبه‌تیه‌یه که ده‌قه‌کانی قورئان و فهرمووده شیوه‌که‌یان دیاریکردوه، هه‌رگیز به‌ ناپۆشته‌یی و بۆنداری و رازاوه‌یی ناچیتته دهر و له‌به‌رچاوی پیاوی بیگانه دهرناکه‌ویت“ چونکه ده‌زانیت به‌ ده‌قی ئایه‌ت ئه‌مه یاساغ و هه‌رامه، که ده‌فهرمووی: ﴿وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَى جُيُوبِهِنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ أَوْ آبَائِهِنَّ أَوْ أَبْنَائِهِنَّ أَوْ إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنِي إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنِي

أَخَوَاتِهِنَّ أَوْ نِسَائِهِنَّ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُنَّ أَوِ التَّابِعِينَ غَيْرِ أُولِي الْإِرْبَةِ مِنَ الرِّجَالِ أَوِ الطِّفْلِ الَّذِينَ لَمْ يَظْهَرُوا عَلَى عَوْرَاتِ النِّسَاءِ وَلَا يَضْرِبْنَ بَأَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِنْ زِينَتِهِنَّ وَتُوبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهُ الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ. وانا: ئەى عەمد بۆى بە ئافەرەتانی باوەردار چاویان داگرن لە ئاستی ھەرام و دامینیان بپاریزن و جوانیان دەرەخەن مەگەر ئەوەی ھەر خۆی بەدەرەوێیە (ڕووخسار و دوو دەستەکە) و با لەچکەکانیان بەردەنەوێ سەر سەنگ و بەرۆکیان و جوانیان دەرەخەن تەنھا بۆ مێردەکانیان نەبێت یا باوکیان یا باوکی مێردەکانیان یا براکانیان یا نەوێ براکانیان یا نەوێ خوشکەکانیان یا ئافەرەتانی خەزمەتکار یا کۆیلە و کەنیزەک یا خەزمەتکاری تری بپاو کە پێویستیان بە ئافەرەت نەماوێ و توانایان نییە یا ئەو منالانەى ھێشتا نەگەیشتونەتە ڕادەى بلوغ، وە با بەلارولەنجە پێ لە زەوى نەکوتن بۆ ئەوێ جوانی و زینەى شاراوێ دەرەخەن، دەى ھەمووتان بگەڕێنەوێ بۆلای ھا و تەوێبە بکەن تا سەرکەوتوو و براوێ بن ﴿النور: ٣١.

کەواتە ئافەرەتى موسڵمانى ڕۆشنبیر لەو ئافەرەتانە نییە کە ھەر بەناو جلیان لەبەرە و، پڕن لەو کۆمەلگایانەى دوورن لە ڕێنمایی خوا و گوێڕایەڵی کردن بۆی، بەلکو ئافەرەتى موسڵمان دەتوقێ لەو وێنا ترسناکەى پێغەمبەر ﷺ کێشاویەتى بۆ ئەو جورە ئافەرەتە ڕووت و گومرا و گەندەلکارانە، کە دەفەرمووێ: ((دوو جور لە خەلکان لە کۆمەلای ئاگرن و من نەمبینون، جورێکیان قامچیان پێیە وەکوو کلکی مانگا وایە پێی لە خەلکی دەدەن و، جورەکەى تر ئافەرەتانی بەناو پۆشتەن کەچی لە راستیدا ڕووتن، خۆیان سەر لێشیواون و خەلکیش گومرا دەکەن و سەریان وەک کۆپەرى حوشت وایە (مەبەستى ئەوێ سەر و قۆیان ھەڵدەدەنەوێ و دەپرازیننەوێ و گەورەى دەکەن) ناچنە بەھەشت و بۆنیشی ناکەن، ھەرچەندە بۆنى خۆشى بەھەشت لە دووریەکی یە کجار زۆر بۆن دەکرێت)) صحیح مسلم ١٤/١٠٩.

ئافەرەتى موسڵمانى تێگەیشتوو کە تێراوێوێ لە سەرچاوەى ئیسلامى بێگەرد، لە ژێر ساباتە فێنک و بێخەوشەکەى گەورەبوو، تەنھا بۆ چاویلکەرى جلی حىجاب ناپۆشى، یا لەبەر ئەوێ باوى باب و باپیرانە و بۆ ئەو جێماوێ -وەک چۆن ھەندێ پیاوان و ئافەرەتى کەللە پووج بەم شیوێ وێناى حىجاب دەکەن، بێبوونى ھىچ پالپشتیکى زانستى، یا بەلگەى کە باوەرپێکراو، یا

ناماژه يه كه له قورئانی پښتنه - بهلكو ئافره تی موسلمان به دلتيكي ئارام و باوه پري قوولتي به وهی
 فهرمانی خودایه په یوه سته به حجاب به کوی، دهروونیشی پره له دلتيایی كه نه مه ئاینیکه و خوا
 دایبه زاندوه به پراستنی ئافره تی موسلمان و جیا کردنه وهی كه سایه تیه کوی، تا دووری خاته وه له
 پی خلیسكان له خراپه کاری و ناشوب و گیزاوی گومرایی. بویه به دهروونیکي پازی، دلتيكي ئارام،
 باوه پريكي چه سپاو وهی ده گری، وهك چۆن ئافره تانی كۆچهر و یاریده ده و هریان گرت لهو پوژهی
 خدا بریاره دادپهروه رانه کوی خوی دابه زاند: بوخاری له دایکی باوه پداران عائشه (رضي الله
 عنها) ده گیزیتته وه، وتوویه تی: ((خودا په حم بکات به ئافره تانی كۆچهری پیشینه، کاتی خوا نه م
 ئایه ته ی دابه زاند: ﴿وَلْيَضْرِبَنَّ بِخُمُرِهِنَّ عَلَىٰ جُيُوبِهِنَّ﴾ یه کسهر جله کانیان کرده دوولت و
 سه روسیمایان پی داپوشت. له گیرانه وه یه کیتری بوخاری: ((جله کانیان له لای دامینه وه کرده
 دوولت و سه روسیمایان پی داپوشت)) فتح الباری ۸/۴۸۹.

صفیه کچی شیبه ده لیت: ((پوژتيکیان ئیمه له لای عائشه (رضي الله عنها) بووین و باسی
 گه وره یی ئافره تانی قوره یشمان کرد، خاتوو عائشه وتی: ئافره تانی قوره یش گه وره و پیزدارن،
 به لām سویند به خوا له ژنانی نه نصار باشت و پیزدارترم نه دیووه، كه سیش وه کوو نه وان ئایه تی
 خودایان نه ده کرده کردار و، باوه پریان پته و نه بوو پیی! کاتی ئایه تی سوره تی النور دابه زی:
 ﴿وَلْيَضْرِبَنَّ بِخُمُرِهِنَّ عَلَىٰ جُيُوبِهِنَّ﴾ پیاه کان گه رانه وه ماله وه و نه م ئایه تیان به هاوسهر و کچ و
 خوشك و كهس و کاریان خوینده وه، یه کسهر هه رچی ئافره ت هه بوون هه لسان و جله خوریه کانیان
 كه نه خش و نیگاری له سهر کیشرا بوو خویان له ناو لولدا، وهك باوه پریوون و به کردار کردنی نه و
 ئایه ته ی كه دابه زی، جا ده تبینی هه موویان له ناو جله کانیان خویان لول داوه وهك بلتی قه له رهش
 وا به سهر سه ریا نه وه یه)) فتح الباری شرح صحیح البخاری ۸/۴۹۰، ۴۸۹.

خودا په حم بکات به ژنانی كۆچهر و یاریده ده، چه نده باوه پریان به هیژبوو! چه نده باوه پریان به
 ئیسلام پته و بوو! چه نده جوان ملکه چی حق بوون كه داده به زی! ئنجا هه ر ئافره تیک به راستی
 باوه پری به خوا و پیغه مبه ره کوی بیت، یه کسهر شوینی نه و ئافره ته به رزانه ده که ویت، په یوه ست
 ده بیت به جله ئیسلامیه نایابه کوی، پروت و قووتی و خۆده رخستنی ده وروبه ر کاری تی ناکات.

من لیږدا هه ټولنې ته نافرته تېکې بالا پوښی (مجهبه به) ی ناو کولیتز باس ده کم، که هه ټولنې ته که ی که متر نییه له هه ټولنې ته نافرته تانی کۆچبر و یاریده ده، کاتیک په یامنیږی کې پوژنامه وانی که سهر دانی کولیتز دیه شقی کردبوو، له باره ی حجاب به که ی پرسپاری لیکرد: نایا چوڼ بهرگه ی که رمای شو هاوینه ده گری؟ وه لامی دایه وه: ﴿قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ أَشَدُّ حَرًّا. وَاَتَا: نهي محمد بلې: ناگری دوزخ زور گهر مته﴾^(۱).

بهو جوړه نافرته موسلمانان روښنیریه پاکانه مالی موسلمانان او هه دانی ده بیته وه، نه وه کان له سهر بهرزی و پاکې په روه ده ده کرین، شو کاته کومه لگا پرده بیته له پیوانی پالنه وان و بنیاتنه، نه مړوش سوپاس بو خوا له جوړه نافرته تانه زورن.

حیجابی شهرعی داهینپرای ته نها شهرعی ته ییسلام نییه، به لکو له هه موو ناینه کانتری پیښ ییسلامیش هه بووه، وه هه ندی دق لهو ده قه گوردرپاوانه ی ته ورات و ینجیل گه واهیدرن له سهر شم راستیه، نه وه تا به چاوی خومان جلی نافرته ی راهبه ی مه سیحیه کان ده بینین که له ولاته ییسلامیه کان جینشینن، له وانه شی کاتی ده چنه ناو که نیسه سهری خویان داده پوښن.

چونکه ینجیل داوا له نافرته ی مه سیحی ده کات سهر و قزی داپوښی وه له (الاصحاح) هاتوووه (یانزه هه مین له په یامی بولس بو خه لکی کورنتوس)، بویه نافرته راهبه کان حیجاب ده پوښن، هه روا هه کاتیک پایپی قاتیکان چاوی بکه وی به نافرته تیک چ خیزانی سهره که ده ولت بې، چ نافرته تیک ناودار بیت، پیویسته سهر و قزی داپوښی.

^(۱) شم پروداده پرودایکی ته راسته قینه ی هینامه وه یاد که له کوردستانی عیراق له هه ولیر پرویدابوو: کجیکې بالا پوښ له کولیتز هه ولیر له شیوه و دیمه نی کجیکې جوان بوو، ماموستا که ی وازی لئناهیته و هه موو روژن داوا ی لئ ده کات له چک و جله پوښته که ی فری بدات، شم نافرته چنده هه ولده دات به نایه ت و به فمرووده حالی بکات له واتای حیجاب و حکمته ی، به لام بې هو ده یه له گه لی، بویه ناهنگی ده رجوون به همل ده زانی، و دوو جوکلته - که یه کیان بې کاغز و بهرگه و نه وی تر له ناو بهرگ و کاغزی خویته - له ناو دهستی پشکهش به ماموستا که ی ده کات تا یه کیان هه لپوژن، ماموستا جوکلته ی داپوښراوه هه لده پوژن، کچه که ده پرسن: له بهرچی ماموستا نه مته هه لپوژد؟ ماموستا ده لی: ناخر نه ویدان خاوتنه و تندرسته ی، به لام دانه پوښراوه که میښ و مه گزی چوته سهر و توژ و پیسی هه لگرتوه. کچه که ده لی: که واته نافرته ی داپوښراوه وه شو شیرینی به داپوښراوه وایه خاوتن و ینگهرد و =ویستراوه، به لام نافرته ی ناپوښته وه شیرینی والا وایه پیسی و له که ییگهردیه که ی شیواندوه و شیرینی به که ی بیژراوکردوه! وهرگتې: سندس.

كهواته هەر كهس نكۆلى بكات له بالا پۆشى ئافرهت، ئەوا دەرچووه له شهريعت و ئاينه ئاسمايييه كانى وهك ئاينى ئىبراهيم و موسى و عيسى (عليهم السلام) تا دهگاته ئەو ئاينه پاكي ئىسلام هيناييهتى و، پچراوه له ئاينى خوداى تاك كه خوا بۆ مرۆفايهتى ناردوو به دىژاينى رۆژگار، پيغه مبه پان نهوه دواى نهوه ههليانگرتوو به بوناغه دانانى دهروونى مرۆفايهتى له سههر حهق و پهوا و خيّر و چاكه، تا هه موو مرۆفايهتى به هوى پيتمايى ئاسمانى ببيت هه كه نه ته وه و ملكه چى ته نها خودا بن، وهك ده فهرمووى: ﴿وَمَا كَانَ النَّاسُ إِلَّا أُمَّةً وَاحِدَةً فَاخْتَلَفُوا وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَفُضِّيَ بَيْنَهُمْ فِيمَا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ. وَاذَا: خه لكى سه ره تا يهك ئاين و يهك جوړ بيروبوچوون بوون به لام جيا بوونه وه بۆ باوهردار و بى باوهر، وه ته گهر به ئينى خودا نه بووايه به وهى تا ههر كه سه و نه جهلى نه يهت له ناو ناچيت، ئەوا هه موو بى باوه پان و گهنده لكارانى له ناو ده برد و چاكه كاراينيشى سه رده خست ﴿يونس: ١٩.

وه ده فهرمووى: ﴿يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُّوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ، وَأَنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاتَّقُون. وَاذَا: ئەى كۆمه لى نيژدراوانى خوا بخۆن له خوړاكى پاك و هه لال و به رده وام كرده وهى چاك بكهن، وه دئيبان من زانا و ئاگدار و شاهه زام به كرده وهكانتان، وه ئەم ئاينهى ئيوه ته نها يهك ئاينه و منيش پهروهردگار تانم، دهى خۆتان بپاريژن له سه رپيچى كردنم ﴿المؤمنون: ٥١-٥٢.

هه روا ده فهرمووى: ﴿وَالَّتِي أَحْصَنَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهَا مِنْ رُوحِنَا وَجَعَلْنَاهَا وَابْنَهَا آيَةً لِلْعَالَمِينَ، إِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاعْبُدُون. وَاذَا: مهريه م دامينى خوى پاراست له هه رچى هه رپامه ئيمهش فوومان ليكرد له گيانى خويمان و خووى و كورپه كه يمان (عيسى) كرده سه راسيما (معجزه) و به لگه له سههر ده سه لاتى خوا بۆ هه موو جيهانيان، به راستى ئاين و نه ته وهى ئيوه ته نها يهك ئاين و نه ته وهيه و منيش پهروهردگار تانم، دهى بپه رستن ﴿الانباء: ٩١-٩٢.

سووبونى زۆريك له كۆمه لگه مرۆفايه تيه كان له سههر خۆده رخستن و پروت كرده وهى ئافرهت و به كه م گرتنى، به لگهيه له سههر لارى و لادان و دوور كه وتنه وه له پيتمايى خوا، نهك ته نها له ولاتى موسلمانان، به لكو له هه موو ولاتانى جيهان. جا ته گهر رۆژئاوا ييه كان گووى به م لارى و لادانه

نادەن و بەردەوامن لەسەر داھێنانی شێوازە جوۆرە جوۆرەکانی ڤووتبوونەو و سەر لێشێواندن و گومراپوون، بێ ئەوەی دەقیك هەبێ لە پەرتوو کە گۆرڤدراوەکانیان قەدەغەیان بکات و بیانگیریتتەو، ئەوا موسلمانان کە وەکوو پەرستش بە ڤۆژ و بەشەو قورئانی نەگۆرڤدراوی پتەوی پارێزراو دەخویننەو، هەرگیز پازی نابن بەو لاری و لادانانە، هەرچەندە پەردە غەفلەت و بێ ناگایی و کەم و کورتی و لاوازی بەرامبەر بە ئاینەکیان بەرچاوی گرتن، چونکە هەموو کات دەقە زیندوووەکانی قورئان و فەرمووودە بە گوێیاندا دەزرنگیتتەو، ھۆشدارێ دەدات بەوانە سەرپێچی خوا و پێغەمبەرەکی دەکەن، هەرەشی دوچاربوونی بەلاو نەگەتی لە ژیاانی دۆنیایان و، ئامادەکردنی سزای بەسۆی ڤۆژی دوايان لێ دەکات، وە دەفەرموووی: ﴿فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ أَنْ تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾. واتا: بە ئەوانە سەرپێچی فەرمانی خدا دەکەن ھۆشدار بن لەوەی دووچاری بەلائی هەلگەرانەو بەن لە ئاین یا دووچاری سزا و ئەشکەنجەیی بەسۆ ببەنەو ﴿النور: ٦٣﴾.

لەم ئایەتە خودا بانگی ئافرەت و پیاوی دۆراو و بەزیو و سەرنەکەوتوو دەکات لە ڤاکیشانی ئافرەت بۆ خۆدەرختن و لادانی حجابەکی لەبەرەمبەر خۆڤاگری ئافرەت و پیاوی باوەرداری ئەمرۆی ڤابوونی ئیسلامی کە لە سەرپانسەری جیهان بڵاویوونەتەو. بەم شێوەیە ئافرەتی موسلمانێ ڤۆشنیری تیگەشتوو لە زۆربەیی ولاتانی ئیسلامی کە دووچاری بانگەوازی نامۆکردنی ئافرەتی موسلمان بوونەتەو و داوای دامالینی حجابەکی و وازھێنان لە شەرم و بێگەردیەکی دەکەن، گەراپەو بۆ پۆشینی جلە ئیسلامیە تایبەتیەکی، حجابە شەری و پارێزراوەکی، شەرم و حەیا ڤەسەنەکی، بە کوێڤایی چاوی بانگەوازکارانی شەڕ و گەندەلی و خراپەکاری لە وێنەیی ئەتاتۆرک لە تورکیا، ڤەزا بەھلەوی لە ئێران، محمد ئەمان لە ئەفغانستان، احمد زوگو و انور خوجا لە ئەلبانیا، مرقص فەمی و قاسم امین و ھدی شەعراوی لە مصر. وە زۆرێکیان لەوانە پششتگیری بەرەللابوونی ئافرەت و دامالینی حجابیان دەکرد پاشگەزبوونەو لە ڤاکانیان سەبارەت بە خۆدەرختنی ئافرەت و تیگەللبوونی ناشرەیی بە پیاوان. ئەوەتا دکتۆرە نوال السعداوی کە ڤۆژگارێکی درێژ ھێرشێ دەکردە سەر بالاپۆشان، زۆر بەتوندی و ڤەندانە داوای لادانی حجابی دەکرد و سووربوو لەسەری، کەچی ئەمڕۆ وەستاو و ڤەخنە دەگرێ لە خۆدەرختنی ئافرەت و

نیگه‌رانه له پرووت و قووتیه ئابرو به‌ره‌که‌ی ئه‌وروپا و ده‌لی: ((ئیستا من له شه‌قامه‌کانی له‌نده‌م... ئافره‌تی نیمچه پرووت ده‌بینم، ئه‌وانه ده‌بینم که لاشه و جه‌سته‌یان وه‌کوو که‌ل و په‌ل نمایش‌کردوه. جل و به‌رگ ئه‌رکی خۆی هه‌یه که پاراستنی جه‌سته‌یه له هۆکاره سروشتیه‌کان، هه‌رگیز نابیت په‌یامی فریودان بگه‌یه‌نی. ئه‌گه‌ر ئافره‌ت سه‌یری خۆی بکات وه‌کوو مرۆڤ. نه‌ک وه‌کوو که‌ل و په‌ل، هه‌رگیز پیویستی نه‌ده‌بوو به خۆرووت‌کردنه‌وه))^(١).

به‌لی، پاشان ده‌رکه‌وت بۆ نوال السعداوی که لادانی حیجاب ده‌بی له‌سه‌ر عه‌قل بیت نه‌ک له‌سه‌ر جه‌سته، به‌تایبه‌تی له‌سه‌ر هۆشی ئافره‌ت و پیاوی رۆشنییر “نونه زۆرن له‌و ئافره‌تانه‌ی بالا‌پۆشن و ئاستی خۆیندنیان مام ناوه‌ندیه، که‌چی خاوه‌نی عه‌قل و هۆشیک‌ی روناک و کراوه‌ن، که بارت‌ه‌قای کیشی ده له عه‌ق‌لی خاوه‌ن ئاستی خۆیندنی به‌رز ده‌کات له‌وانه‌ی بی می‌شک و نا‌پۆشته‌ن و سه‌ر و قژ و جه‌سته‌یان ده‌رخستوه، عه‌قل و فیتزه و هۆشیان په‌رده پۆش‌کردوه” بۆیه نوال ده‌لی: ((پیویسته پیاو و ئافره‌تی رۆشنییر حیجابی سه‌ر عه‌قلی هه‌لگرئ))^(٢).

له هه‌مان گۆڤاردا ده‌لیت: ((من چهن‌دین مامۆستای کۆلیژ و پزیشک و ئه‌ندازیاری ئافره‌ت ده‌ناسم که ده‌نالی‌نن به‌ده‌ست نه‌خۆینده‌واری سیاسی و کۆمه‌لایه‌تی و رۆشنییری)).

ئوه‌تا نووسه‌ری به‌ناویانگ احسان عبد القدوس که بازاری ئه‌وروپی پر‌کردبوو له ئه‌ده‌بیاتی چیرۆک و داستانه‌کانی که تیا‌یاندای داوای ده‌رچوونی ئافره‌تی ده‌کرد له مال و تیکه‌لبوونی به‌ پیاوان له شوینی سه‌ما و ئاهه‌نگ و یانه و ئاهه‌نگی شه‌وان، له دیمانه‌یه‌کدا که رۆژنامه‌ی الانباء الکویتیه له‌گه‌لی سازدابوو له ژماره‌ی ده‌رچووی به‌رواری ١٨/١/١٩٨٩ ده‌لی: ((من وا داده‌نیم که بنه‌رته و بنه‌مای به‌رپر‌سیاریه‌تی هه‌ر ئافره‌تیک مال و مناله. ئه‌مه‌ش به‌ پله‌ی یه‌که‌م له‌سه‌ر خۆم دیته‌ دی، ئه‌گه‌ر خێزانه‌که‌م نه‌بوایه نه‌مه‌تووانی خێزان و دامه‌زراوی و سه‌رکه‌وتن وه‌ده‌ست بێنم، چونکه ئه‌و ته‌نها بۆ مال و منال خۆی یه‌کلا کردۆته‌وه...)) هه‌ر له‌م دیمانه‌یه‌دا ده‌لی: ((له ژیا‌ندا ئاواتی ئه‌وهم نه‌خواستوه ئافره‌تیک‌ی خاوه‌ن پیشه‌ بخوازم، له‌لای خه‌لکیش هه‌ر به‌و شی‌وه‌یه

^(١) مجلة المجتمع الكويتية: العدد ٩٣٢.

^(٢) مجلة المجتمع الكويتية: العدد ٩٣١.

ناسراوم، چونکه من له سهره تاوه دهركى بهرپرسياريه تى ترسناكى مالم كړدووه سهاره ت به نافرته!!)).

خوى دوورده گري له تيكه لى بى سنوور

نافرته موسىلمانى تيگه يشتو تا بتوانى خوى دوورده گري له تيكه لى بى سنوور له گه ل پياوان و هه ولې بى نادات و كه سيش هان نادات بى هم كار، له كار هيدا شوينكه و ته ي فاتيمه ي كچى پيغه مبر ﷺ و دا يكانى باوه رداران و، نافرته تانى چا كه خوازي پيشينه له هاوه لاني پيغه مبر ﷺ و شوينكه و توانى....

نافرته موسىلمانى تيگه يشتو بى تاگا نيبه له تاكامه دژواره كانى تيكه لوى بى سنوور له سهر هردوو ره گه زى نير و مى، نهو تاكامه ي بووه هوى دابه زاندى ناستى خوينده وارى، روظاواييه كان هه ستيان به ترسناكيه كه ي كرد، بويه له زوربه ي كوليژ و په يمانگاكان كچانيان له كوران جيا كرده وه. كمه لى لك له گه وره پياوانى په وروده هم جيا كړدنه و هيان به چاوى خويان بينيووه كاتى سهردانى نه وروپا و نه مريكا و روسيايان كړدووه، له وانه ماموستاى په وروده كار احمد مظهر عظمه كه وه زارته ي په وروده ي سوريه وه كوو نوينهر له گه شتيكى زانستيدا ناردى بى به لچيكا. له ميانه ي يه كى له سهردانه كانى بى قووتا بخانه يه كى سهره تايى، له بهر يوه بهر كه ي پرسى: بوى له قوناغه دا كچان و كوران تيكه لى ناكهن؟ بهر يوه بهر وه لامى دا يه وه: ئيمه تاكامه خراپه كانى تيكه لكړدى منالانمان له تمه منده دا بى دهركه و تووه، بويه تيكه لاوياغان نه كړدووه.

له روسياش كه گه يشتو ته نيمچه هه ستر كړدن بهم باره، هه لساون به دامه زراندى چهند لقى كى زانكويى، تا كوران و كچانى قووتابى تيكه لى يه كتر نه بن.

له نه مريكا ش زياتر له ۱۷۰ لقى زانكويى هه يه، كه تيايدا قووتايياني كچ و كور تيكه لى يه كتر نابن، به هوى هه ستر كړدى په وروده كار و سهر پر شتيا ره كانى هم زانكويانه به ترسناكى

تیځه لېبون له کۆمه لگه یه ک راهاتوووه له سهر تیځه لېبون له سهرجه م لایه نه جوړیبه جوړه کانی ژیانی
کۆمه لایه تی^(۱)

گه واهیده ره کان له سهر خرابی ناکامه کانی تیځه لېبون له جیهان هینده زوره له ژماره نایه ت،
همه موویان به لگه ی پوژن ده دهنه ده ست له سهر حیکمه ت و دانایی نیسلام کاتی سنووریکی دانا بو
تیځه لېبون و کۆمه لگه نیسلامیه کانی دوورخسته وه له ناکامه دژواره کانی، ثم تیځه لیه
تواناکان له ناوده بات، دل و هست و ویزدان به ره و ترازان ده بات.

هرچی تیځه لی پیاوانه به نافرته تان بو هیئانه دی به رژه وندی کی په و، یا پیوستیه کی گرنه،
وه ک نویژکردن له مرگه وت، یا ناماده بوون له کوپی زانستی، یا پیوستیتری هاوشیوه له
کرده وه ی چاک که به شداریکردنی همدوولا ده خوازی، نه و نیسلام ریگه ی پیداوه به پیی مهرجه
شهرعیه ناسراوه کان، به لکو له هندی کاتدا هانیشتی داوین له سهری“ وه ک نویژی دوو جه ژنه
چونکه ثم جوړه کوپوونه وه یه وه ک تیځه لیه بی سنووره به ربلاوه کی کۆمه لگه ی ناموسلمان نییه .

تهوکه له گه ل پیاوی نامه حرم ناکات و ده ست ناخاته ناودهستی

کاریکی په سمن و جوانه که نه و نافرته تیځه لی پیاوان نابیت، تهوکه شیان له گه ل ناکات جگه
له مهرمه کانی، له مه وه پهیره وی فرمووده و کرداری پیغه مبه ره ﴿﴾ “بوخاری له خاتوو
عائشه ده گپیته وه، ده لی: جاران کاتی نافرته ی باوه ردار کوچیان ده کرد بولای پیغه مبه ره ﴿﴾ به م
نایه ته تاقی ده کردنه وه: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكُمُ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ فَاِمْتَحِنُوهُنَّ...﴾
تا کوتایی نایه ته که، عائشه ده لی: هر نافرته یکی باوه ردار دانی نابویه به م مهرجانه یدا واتای
دان نان بوو به به یعه ت - واتا به یعه تی شهرعی داوه -، کاتی ثم به یعه ته یان ده دا پیغه مبه ره ﴿﴾
پیی ده فرموون: ((پرژن نه و په یمانم لی وهرگرتن)). عائشه ده لی: نه خیر، سویند به خوا ههرگیز
دهستی پیغه مبه ره ﴿﴾ به دهستی نافرته یکی تر نه که وتوو، تهنها به قسه به یعه تی لی وهرگرتون و،
سویند به خوا ههرگیز پیغه مبه ره ﴿﴾ شتیکی له نافرته تان وهرنه گرتوو نه گهر به فرمانی خوا

^(۱) له بهرواری ۲۲/۱۰/۲۰۰۲ که نالی جهزیره دواين هوالی بلاکرده وه له سهر تیځه لی له نه مریکا، که ده لی: سه رژی نه مریکی (بوژ)
بریاریکی ده کردوه به جیا کردنه وی کوړان له کچان له قوناغی ناوه ندی و ناماده یی“ چونکه لیکنولینه وه کان و ناماره کان ناچاری ثم
جیاکاریه یان مسلمانندوویانه به مبهستی بهرز کردنه وی ناستی خویندن له لاین قووتایی کی و کوړ.

نه‌بووې، کاتې به‌يعه‌تیشی لى‌و‌ده‌گرتن پېی ده‌فرموون: ((ته‌وا به‌ قسه به‌يعه‌تم لى‌ و‌ه‌گرتن))
فتح الباری ۴۲۰/۹.

گه‌شت ناکات نه‌گهر له‌گه‌ل مه‌حره‌میکی نه‌بیټ

له‌ رېنماییه‌کانی ئیسلام بڼ‌نافره‌تی موسلمان نه‌وه‌یه نابې گه‌شت بکات به‌بې بوونی پیاوړیکی
مه‌حره‌م“ چونکه گه‌شت به‌ده‌ر نییه له‌ سه‌ختی و ناخوښی، به‌لکو له‌وانه‌یه پرېټ له‌ مه‌ترسی و
دژواری، جا په‌وا نییه نافرته به‌ته‌نیا به‌بې پیاوړیکی مه‌حره‌م دووچارۍ شتیک له‌وانه بیټه‌وه، تا
نهم پیاوه نهرک و سه‌ختی گه‌شته‌که‌ی بڼ‌ه‌لگرې، مه‌ترسیه‌کانی لى‌دوورخاته‌وه. بویه فهرموووده
لهم باره‌یه‌وه زوره‌م“ له‌ صحیحی بوخاری پیغه‌مبه‌ر ﷺ ده‌فرمووې: ((نافره‌ت گه‌شتی سى‌ روزه
ناکات نه‌گهر له‌گه‌ل مه‌حره‌میکی نه‌بیټ)) فتح الباری ۵۶۶/۲.

هه‌روا له‌ صحیحی مسلم هاتوووه، فهرمووویه‌تی: ((هه‌ر نافرته‌تیک باوه‌ری به‌ خوا و به‌ روزه
دوایی هه‌بیټ دروست نییه بڼ‌ی گه‌شتی سى‌ شه‌وه بکات نه‌گهر مه‌حره‌میکی له‌گه‌لدا نه‌بیټ))
صحیح مسلم ۱۰۳/۹.

لهم باره‌یه‌وه فهرموووده زورن و هه‌موویان جه‌خت له‌سه‌ر گه‌شته‌کردنی نافرته ده‌که‌نه‌وه
به‌ته‌نیا، ته‌نها له‌ هه‌ندى‌ باری پیویست نه‌بیټ که زاناکان روونیان‌کردوته‌وه و رای جیاوازیان
له‌باره‌ی هه‌یه. صحیح مسلم ۱۰۲/۵ - ۱۰۵

نافره‌تی موسلمان ناوه‌ها گوړپرايه‌ل و ملکه‌چی فهرمانه‌کانی په‌روه‌دگاریه‌تی، خوځی دوورده‌گرې
له‌ نه‌هیه‌کانی، پازویه به‌ برپاره‌کانی، ده‌ستگره به‌ ریښاز و نادابه‌کانی ټاینی ئیسلام، هه‌رچه‌نده
زور له‌ ټایه‌ته‌کان پیچه‌وانه‌ی نه‌مړوځی تیگه‌یشتنه کو‌مه‌لایه‌تیه‌کان بن، نافرته‌تی موسلمان
سه‌رتاپی متمانه و دل‌ټاییه‌ که‌وا تا شو‌تیکه‌وته‌ی رېنمایۍ‌کانی نهم ټاینه بیټ سه‌رکه‌وتوو و
براهیه‌م“ وه‌ک خودا ده‌فرمووې: ﴿وَالْعَصْرِ، إِنَّ الْإِنْسَانَ لِفِي خُسْرٍ، إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ. واتا: سو‌یند به‌ روزه‌گار، به‌راستی گرو‌هی ناده‌میزاد له
زیان و زهره‌رمه‌ندی دایه، ته‌نها نه‌وانه نه‌بن که باوه‌ریان هی‌ناوه و به‌رده‌وام کرده‌وه‌ی چاکیان

کردوو و ئامۆژگاری یه کتریان کردوو به دهستگرتن به حهق و بهرنامهی خوا و دهستگرتن به ئارامگری ﴿سوره العصر.

پازیه به قهزا و قهدهری خوا

شتیکی نوئ نییه ئافرهتی موسلمان گوێپایه لی فهرمانی پهروهردگاری بیت و پازی بیت به قهزا و قهدهری خوا“ چونکه پازی بوون به قهزا و قهدهری خوا گهورهترین نیشانهی باوهربوون و ملکهچییه بۆ خوا و تهقوا و چاکه کارییه له ئادهمیزاد. ئهم پازی بوون و ملکهچیوونه ههمیشه به خێرو چاکه بۆ دهگهڕێتهوه، وهك پیغه مبه ر ﴿دهفهرمووی: ((کاری موسلمان جی سهرسوڕمانه، ههموو کاریکی مایه ی خێره بۆ، ئهمهش تهنها بۆ باوهرداره، کاتی دوچاری خوشی دهبیتهوه سوپاسگوزاره و، مایه ی خێره بۆ، وه کاتیکی دوچاری ناخوشی دهبیتهوه ئارام دهگهڕێ و دهبیته مایه ی خێره بۆ)) صحیح مسلم ۲۵/۱۸.

ئافرهتی موسلمان له قولایی دهروونیدا باوهری وایه ههرچی لهم ژيانهدا دوچاری دهبیتهوه به ههله نهبووه، ئهوهشی ههله ی کردوو بۆ ئهوه نهبووه بیپینکی، ههموو شتیکی به ویستی خواجه، ههموو کاریکیشی مایه ی خێره بۆ...

ئافرهتی موسلمان بهم باوهره پتهوهوه و به دهروونیکی ئارام و پازی به قهدهری خوا پرووبه پرووی پیکان و نهشکهغجه و ئازار دهبیتهوه، لهم کاتانهدا پهنا دهباته بهر ئارامگرتن و نوێژ به ئومیدی پاداشتی خوایی“ وهك خه نسا له پۆژی شه هیدبوونی ههر چوار کۆری وتی: سوپاس بۆ خوا که ریزداری کردم به شه هیدبوونی ههر چوار کۆرم، ئومید ده کهم خودا له باوهشی په حهتهی کۆمان بکاتهوه. الإصابه ۶۷/۸، ۶۶. یان وهك ئه سمای کچی عومه یس پهنا دهباته بهر نوێژ و ئارامگرتن کاتی یهك له دوا یهك نهگبهتی و ناخوشی به سه ریدا ده پۆژی، میردی یه که می له ده ستهدا که (جعفر کۆری ئه بو تالیب) بوو، پاشان برینی قوولتربوو به مردنی میردی دووه می (ابوبکر الصدیق ﴿، پاشان مردنی کۆره که ی (محمد کۆری ابوبکر الصدیق).

سوپاس بۆ خوا نمونهی خه‌نسا و نه‌سما زۆرن له‌ میژووی ئافره‌تی موسڵمانی باوه‌ردار و ئارامگر، خوا پاداشتیان به‌بێ حساب ده‌داته‌وه‌، که ده‌فه‌رمووێ: ﴿إِنَّمَا يُوفَّى الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ﴾ الزمر: ۱۰.

ته‌وبه‌کار و گه‌راوه‌یه

له‌وانه‌یه‌ برێک له‌ بێ ئاگایی و غه‌فله‌ت رووبه‌کاته‌ ده‌روونی ئافره‌تی موسڵمان، قاچی پێ بخله‌سکی، یان هه‌ندێک له‌ که‌م و کورتی و خاوی دو‌جاری بێته‌وه‌ له‌ جێبه‌جێ کردنی فه‌رمانه‌کانی په‌روه‌ردگاری، که‌ شایسته‌ی ئافره‌تی موسڵمانی رۆشنیری بێدار نییه‌، به‌لام تا هه‌میشه‌ له‌و بێ ئاگاییه‌ نامینه‌یه‌وه‌ خه‌را ده‌گه‌ریته‌وه‌ بۆ به‌رزی باوه‌ره‌که‌ی و بێگه‌ردی ده‌روونی و گه‌رم و گه‌رمی دینه‌داریه‌که‌ی و ده‌جێته‌وه‌ ژێر ساباتی خودای به‌ ته‌وبه‌ و داواکردنی لێخۆشبوون ﴿إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِّنَ الشَّيْطَانِ تَذَكُّرُوا فَإِذَا هُم مَّبْصُورُونَ﴾. واته‌: ئه‌وانه‌ی پارێزکارن کاتێ له‌ لایه‌ن شه‌یتانه‌وه‌ دو‌جاری پارایی ده‌بنه‌وه‌ و تۆزێک ده‌تپازێن له‌ رێگای راست، خه‌را ده‌گه‌ریته‌وه‌ په‌شیمان ده‌بنه‌وه‌ و ملکه‌چی خوا ده‌بن و سه‌رپێچی شه‌یتان ده‌که‌ن ﴿الاعراف: ۲۰۱﴾.

غه‌فله‌ت و بێ ئاگایی له‌ دڵێک خۆی ناگرێت تێکه‌ڵ بووێت به‌ زووناکی باوه‌ر، به‌لکه‌ له‌ دڵێک خۆی ده‌گرێت ژه‌نگدار بووه‌ به‌ سه‌رپێچی و تاوان و دا‌بران له‌ به‌رنامه‌ی خوا. دڵی ئافره‌تی موسڵمانی ته‌قوادر هه‌میشه‌ کراوه‌یه‌ بۆ وه‌رگرتنی رێنمایی، هه‌میشه‌ گوێرایه‌ڵ و په‌شیمان و گه‌راوه‌یه‌ و شه‌و‌غی ته‌وبه‌ و په‌حه‌مت و لێخۆشبوون هه‌لده‌مژێ.

هه‌ست به‌ به‌رپر‌سیاریه‌تی ده‌کات له‌ ئاست ئه‌ندامانی خه‌زانه‌که‌ی

به‌رپر‌سیاریه‌تی ئافره‌تی موسڵمان له‌ ئاست ئه‌ندامانی خه‌زانه‌که‌ی له‌ به‌رامبه‌ر خوا که‌مه‌تر نییه‌ له‌ هی پیاو، به‌لکه‌ به‌رپر‌سیاریه‌تی ئافره‌ت گه‌وره‌تره‌ له‌ پیاو به‌هۆی زانی‌نی نه‌هه‌یه‌یه‌کانی ژیا‌نی مه‌ناه‌ه‌کانی چونکه‌ “کاتیکی زۆریان له‌ گه‌ڵ به‌سه‌ر ده‌بات، له‌وانه‌یه‌ مه‌ناه‌ هه‌ندی شت لای دایکی باس بکات و بۆ باوکی باس نه‌کات و نه‌درکێنی. پێغه‌مبه‌ر ﷺ ده‌فه‌رمووێ: ((هه‌مووتان شو‌ان، هه‌مووشتان به‌رپر‌سیارن له‌ ئاست ئه‌وانه‌ی له‌ ژێر ده‌ستتان: پێشه‌وا شو‌انه‌ و به‌رپر‌سیاره‌ له‌

ژێردهستهكه‌ی، پیاو شوانه له كه‌س و كارى و به‌رپرسياره له ژێردهستهكه‌ی، ئافره‌تیش شوانى مالى مێرده‌كه‌يه‌تى و به‌رپرسياره له‌وه‌ی له ژێرده‌ستیدا‌یه، خزمه‌تكار شوانه له مالى گه‌وره‌كه‌ی و به‌رپرسياره له‌وه‌ی پێى سپێردراوه، جا هه‌مووتان شوان و به‌رپرسیارن له‌وه‌ی له‌ژێر ده‌ستتانه)) متفق علیه. شرح السنه ۶۱/۱۰.

هه‌ستکردنى ئافره‌ت به به‌رپرسياریه‌تى هه‌میشه پالى ده‌نى بۆ راستکردنه‌وه‌ی هه‌موو لاریه‌ك نه‌گه‌ر هه‌بوو له دلى هه‌ندى له ئەندامانى خێزانه‌كه‌ی و چاره‌سه‌رکردنى هه‌ر كه‌م و كورتیه‌ك هه‌ستى پێ‌بكات، بى ده‌نگ ناییت له ئاستیان، مه‌گه‌ر ئافره‌تیك بى دینى لاواز بێت، كه‌سایه‌تى بى‌هێز بێت و كه‌م و كورتیه‌ك هه‌بێت له تیگه‌یشتنى..

خه‌مى سه‌ره‌كى په‌زامه‌ندى خوا‌یه

ئافره‌تى موسلمانى راستگۆ هه‌موو كات له كاروكرده‌وه‌كانیدا له خه‌مى په‌زامه‌ندى خوا دا‌یه، به‌م ته‌رازووه‌ ورده كێشانه‌ی كرده‌وه‌كانى ده‌كات، كه هه‌رچى پێ‌پرازى بێت نه‌نجامى ده‌دات، هه‌رچى خوداش پێ‌پرازى نه‌بێت پشتى تێ‌ده‌كات و رقى لێ‌ده‌بێته‌وه. كاتیك دژایه‌تیه‌ك هه‌بێت له نێوان ئه‌وه‌ی خودا پێ‌پرازى‌یه و ئه‌وه‌ی خه‌لك پێ‌پرازى‌یه، ئه‌وا په‌زامه‌ندى خوا به‌بى دوو دلى و ده‌مه‌قالى هه‌لده‌بژێرى، هه‌رچه‌نده خه‌لكى نیگه‌ران بن. چونكه به‌هۆى رۆشن‌بیری‌یه قوول‌ه‌كه‌ی و هه‌سته به‌رزه‌كه‌ی تێ‌ده‌گات له‌وه‌ی په‌زامه‌ندى خه‌لك ئامانجیكه‌ وه‌ده‌ست نایه‌ت، له‌وانه‌یه سه‌ركێشى بۆ تو‌ره‌یى خوا “پێغه‌مبه‌ر ﷺ ده‌فه‌رمووئ: ((هه‌ر كه‌سێ داواى په‌زامه‌ندى خوا بكات به‌رامبه‌ر نیگه‌رانى خه‌لك، خودا له پێ‌ویستبوونى به‌خه‌لك ده‌یپاریزى و، هه‌ر كه‌سێ داواى په‌زامه‌ندى خه‌لك بكات به‌رامبه‌ر تو‌ره‌یى و نیگه‌رانى خوا، خودا ده‌یسپێرێت به‌خه‌لك و ده‌یدا‌ته ده‌ستى ئه‌وان)) رواه الترمذی ۳۴/۴.

به‌م ته‌رازووه‌ ورده، به‌م پێ‌وه‌ره پته‌وه نیشانه‌ی رێگا و مه‌به‌ستى راست له‌به‌رچاوى ئافره‌تى موسلمان روون ده‌بێته‌وه، ئه‌و كاته ده‌زانى چى وه‌رده‌گرێ و وا‌زیش له‌چى دینى، پێ‌وه‌رى هه‌میشه‌یشى كه هه‌له ناكات په‌زامه‌ندى خواى گه‌وره‌یه، به‌م شێ‌وه‌یه له ژيانى ئافره‌تى موسلمان

هەرچی دژەکرداری گالته جاپ و پيسواکار ههيه ناميئێ که زۆريک له ئافرهتانی دوور له پيئيمایي خوا تێی ده کهون.

ئهو ئافرهتانهی له نوێژهکانیان به مملکه چي و خشوعه وه ده بينريئ، که چي له زۆربهی ههلوێستهکانیان ده چنه پال ئارهزوواتی ده روون، تا دوور ده کهونه وه له رهوا و راستی، به مهش زمانیان به باسکردنی پاشمله و قسه هێنان و بردن و بریندارکردنی خه لک ده جوئی، پیلان بۆ ئهو که سانه ده گيژن که حه زیان به پیلانگيران نییه، قسه و بوختانیان بۆ هه لده به ستن، بۆ ئه وهی هه لهيان پي بکه ن و ئازاریان بدن، ئه مانه که لێنیك له ئاینیان هه یه، لاوازیه که له بیروباوه رپیان و که م و کورتیه که له بۆچوونیان له ئاست راستی ئه م ئاینه تهوا و تهواوکاره هه یه که خودا دا به زاندوه بۆ دارشتنه وهی مرۆڤ دارشتنه وه یه کی تهواو له سه رجهم لایه نه کانی که سایه تیه که ی، به شیوه یه که هه موو هه لوێسته تایبه تی و گشتیه کانی جیگای رهزامه ندی خوا ده بیئت ریك وه کو ریازه که ی، به م جوژه رهفتاری راست به دی ده هیئێ که ئیسلام بۆ مرۆڤی کیشاوه.

به لام ژماره ی ئهوانه ی له کاریك گوێرا به ئی خوا ده که ن و له هی تر سه ریچی ده که ن، سه رجهم یا هه ندێ له رهفتاره کانیان به ته رازوی ئارهزوواتی ده روون کیشانه ده که ن، نیوه ی ئافره تانی موسلمان پيک ده هیئن، ئه مه ئه و ئالۆزیه یه که ئافره تی دوا که وتوو له پيئیمایي ئاینه که ی تێی که وتوو، ئه مهش ترسناکترین ئه و ده رده خوړه وه شتییه که مرۆڤی ئه و سه رده مه به ده ستیه وه ده نالێئێ.

خۆی ده نوێنی له واتای به نه دایه تی بۆ خوا

ئافره تی موسلمانێ تیگه یشتوو له پيئیمایي دینه که ی باوه رپيکی قوولی هه یه به وه ی دروستکراوه بۆ ئامانج و مه به ستیکی گه وه له م ژياندها، که خودا بۆی دیاری کردوه، وه که ده فهرمووی: ﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ﴾. واتا: ﴿په ری و ئاده میزاد م ته نها بۆ په رستشی خۆم دروست کردوه﴾.

ژیان له سۆنگه ی ئافره تی موسلمانێ تیگه یشتوو ته نها به سه ربردنی کات نییه له کاری ئاسایی پۆژانه و، رابواردن له خۆشیه کانی ژیان و جوانیه که ی، به لکو ژیان نامه یه که، له سه ر هه موو

باوهدارنك پيويسته بهو جوړه بيگهيښي كه پرستشي خواي تيا بيتهدى، نه مېش به يه كلاكړنه وهى نيه ته بو گه شتن به په زامه ندى خوا و گه پان به دواى شو په زامه ندى يه “چونكه له ئيسلامدا كړدوه كان به ندن له سهر نيه ت و مېه به ست، وهك پيغه مېهر ﷺ دهفه رموووى: ((هه موو كړدوه يه كه به نده له سهر نيه ت و، ههر مروقيك به پرادهى نيه ته كهى پاداشت وهرده گري، جا شه وهى نيه تى كوچكړنه كهى بو خوا و پيغه مېهر بيت، شهوا كوچكړنه كهى بو خوا و پيغه مېهر، وه شه وهى نيه تى كوچكړنه كهى بو دهسته ينانى دنيا بيت، يا ماره كړدى نافره تيك بيت، شهوا كوچكړنه كهى بو شه وهى كه كوچى بو كړدوه ﴿ متفق عليه. شرح السنه ٤٠١/١.

لهم پروانگه وه نافره تى موسلمان ده تواني هه مېشه له پرستش و عبادته تدا بيت “لهو كاتهى كاره كانى دهكات، وهك بليني له پرستگايه كى گه پوك دايه، تا له نيه تى شه وه هه بيت كه شه هه لده ستى به گه ياندى نركى خوى له ژياندا بهو شيويهى خودا داواى ليكړدوه. لهو كاتهى چاكه له گهل دايك و باوكى دهكات له پرستشدايه، يا له گهل ميړدى هاوسه ريكي باشه و گرنگى دهكات به په روه رده كړدى مناله كانى، لهو كاتهى هه لده ستى به نركه كانى ماله وه، يا په يوه ندى خزمايه تى ده گهيښي... هتد، ههر كاتيک شه مانه هه موو بكات وه كو ملكه چكړدن بو فه رمانى خودا، به نيه تى پرستنى خوا، شهوا له پرستشدايه.

كار دهكات بو سه رخستنى ئاينى خوا

به رزترين كارى پرستش كه نافره ت پيى هه لده ستى، سه رخستنى ئاينى خوايه له ژيان و كار كړدن له سهر به رجه سته كړدى ريپازه كهى له ژيانى تاك و خيزان و كومهلگه و ده ولت.

نافره تى موسلمانى شاره زا به رينمايى ئاينه كهى هه سته دهكات پرستشه كهى كه م و كورتى تيايه، شه گهر كه مته رخه م بيت لهو لايه نه چالاك و زيندوهى ژيانى خوى و موسلمانان به گشتى “چونكه به هو يوه شهوا نامانجه گه وړه ديتهدى كه خوا په رى و ناده ميزادى له پيناو دروستكړدوه، شه وېش به رزكړدنه وهى وشهى خوايه له سهر زهوى (لااله الا لله محمد رسول الله)، كه تنه ها بهو هو يه پرستنى خوا له لايه ن مروقه وه ديتهدى.

نافره‌تی موسلمانان پېښینه زړ به‌قوولئ نهم واتايه‌ی دهرک کردبو و چووبووه ناخی ده‌روونی، کاتئ ده‌دی گهرم وگورئ و خۆبه‌ختکردن و بویریه‌که‌ی له پیاوان که‌مترنه‌بوو، به‌لکو هه‌ندی له نافرته‌انی پېښینه‌ی نهم میلله‌ته زړ له پیاوان سه‌رکه‌وتوتر بوون له‌م مه‌یدانه.

ئه‌وه‌تا أسماء بنت عمیس خیزانی جعفر کورئ ابو طالب خیرا له‌گه‌ل می‌ده‌که‌ی به‌ره‌و پیرئ ئیسلام دیت، له‌ پوژه سه‌ره‌تاکانی ئیسلام، پوژانی سه‌ختی و دژواری و ته‌نگانه و به‌لا و ناخوشتی، پاشان کۆچ ده‌کات بۆ حه‌به‌شه له‌گه‌ل بوونی ئهو هه‌موو مه‌ترسی و سه‌ختیه، ئه‌مانه هه‌مووی له پیناوی خوا و سه‌رخستنی ئاینه‌که‌ی بوو. پوژتیک عمر کورئ خه‌تتاب به‌ گالته پیتی‌ده‌لئ: ئه‌ی نافرته‌ی حه‌به‌شی، ئیمه له‌ ئیوه له‌ پېشتین له‌ کۆچکردن، وتی: به‌لئ سویند ده‌خۆم راست ده‌که‌ی! ئیوه له‌گه‌ل پیغه‌مبه‌ر ﷺ بوون، برسیه‌کانی تیز ده‌کردن، نه‌فامه‌کانی فی‌ده‌کردن، ئیمه‌ش دوور و ده‌رکراو بووین. به‌لام سویند به‌خوا ده‌بئ بیمه لای پیغه‌مبه‌ر ﷺ و ئه‌مه‌ی له‌لا باس ده‌که‌م. ئنجا ده‌چیته لای پیغه‌مبه‌ر ﷺ و ده‌لئ: ئه‌ی پیغه‌مبه‌ر خوا، پیاوانیک هه‌ن گالته‌مان پی‌ده‌که‌ن، وا گومان ده‌بن ئیمه له‌ کۆچه‌ره پېښینه‌کان نین. پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فه‌رمووی: ((به‌لکو ئیوه دوو کۆچتان بۆ هه‌یه، کۆچیکتان کرد بۆ حه‌به‌شه، که ئیمه له‌ مه‌که‌ه وه‌کو بارمه‌ه وابووین، پاشان کۆچتان کرد بۆلای من)) طبقات ابن سعد ۳۱۱/۸.

ئه‌سما به‌به‌لگه‌وه سه‌لماندی له‌سه‌ر زمانی پیغه‌مبه‌ر ﷺ له‌سه‌ر گه‌وره‌یی و پیزی کۆچه‌رانی پېښینه بۆ حه‌به‌شه و ده‌ستکه‌وتنی فه‌زلی دوو کۆچ، ئه‌مه‌ش پیزیکی گه‌وره‌یه که ئهم فه‌زله‌یان هه‌بیته له‌ په‌له‌کردن له‌ سه‌رخستنی پیغه‌مبه‌ر ﷺ، و جیه‌یشتنی که‌س و کار و خاک و ولات له پیناوی خوا دا.

له‌ په‌یمانی عه‌قه‌به که له‌ نیوه شه‌وا و به‌ نه‌ینی ئه‌نجامدرا و نافرته‌یش بوونی هه‌بوو تیایدا، گه‌وره‌ترین کاریگه‌ریبوو بۆ سه‌رخستنی پیغه‌مبه‌ر ﷺ “چونکه له‌ شانده‌که‌ی یاریده‌ده‌ران دوو نافرته هه‌بوون له‌وانه‌ی خاوه‌نی را و پله‌وپایه‌ بوون” که (نسبه بنت کعب المازنییه) و (دایکی منیع أسماء بنت عمرو السُّلَمِیَّة دایکی مُعَاذ بن جَبَل ﷺ) که ناماده‌ی جه‌نگی خه‌یبه‌ر بوو له‌گه‌ل پیغه‌مبه‌ر ﷺ که له‌وئ دووچارئ تاقیکردنه‌وه‌یه‌کی سه‌رکه‌وتوو و پله‌و پایه به‌رزبوو.

کاتی پیغمبەر ﷺ بانگه‌وازی ناشکراکرد، خه‌لکی بانگکرد بۆ یه‌کتاپهرستی پاک و پوخت و وه‌لانی پهرستنی بت و دار، موشریکه‌کان نارامیان لی‌هه‌لگیراو، پیلانیان دانا بۆ شه‌وه‌ی به‌شه‌و له‌ناو مالی خۆی بیکوژن، پیلانگیران کۆبوونه‌وه و په‌یمانان به‌ست و به‌ئینیاندا له‌سه‌ر شه‌وه‌ی شه‌م پیلانه نه‌ینی بی‌ت له‌ نیوانیان. بی‌جگه‌ له‌ (ره‌قیقه‌ی کچی صیفی) که‌سێتر به‌م هه‌واله‌ی نه‌ده‌زانی، بۆیه‌ پیری و لاوازیه‌که‌ی به‌رگری نه‌کرد له‌ هه‌رچی زووه‌ پیغمبەر ﷺ رزگار بکات، زۆری له‌ خۆی کرد و هاته‌ لای و باس و پیلانی شه‌م کۆمه‌له‌ی پێ راگه‌یاند، بۆیه‌ پیغمبەر ﷺ له‌گه‌ل بیستنی شه‌م هه‌واله‌ خۆی ناماده‌کرد بۆ کۆچکردن و به‌ جیه‌یشتنی خۆشه‌ویستین خاکی خوا له‌ لای، بۆ شه‌م مه‌به‌سته‌ نامۆزای (علی) له‌ناو جیه‌گه‌که‌ی خۆیدا خه‌واند، تاوه‌کو پیلانگیران و نه‌وانه‌ی ده‌وری ماله‌که‌یان دابوو وا خه‌یاڵ به‌ن پیغمبەر ﷺ له‌و جیه‌گایه‌یه‌ و بی ناگابن له‌ شوینکه‌وتن و کوشتنی له‌ رینگا.

سه‌یرکه‌ شه‌م ئافره‌ته‌ به‌رزه‌ چ خزمه‌تیکی به‌ ئیسلام و موسلمانان کرد؟!

وه‌ چ تیکۆشانێک بوو بۆ رزگارکردنی پیغمبهری خوا ﷺ له‌ دژوارترین بارودۆخ که‌ دووچارى بوویه‌وه و ترسناکترین هه‌لوێست بوو تێپه‌ری به‌ بانگه‌وازه‌ پیرۆزه‌که‌ی.

کاتی پیغمبەر ﷺ و هاوه‌له‌که‌ی مه‌که‌یان جیه‌یششت و له‌به‌رچاو ونبوون و چوونه‌ ناو شه‌شکه‌وتی سه‌ر چیاى شور، کچیکی لاو که‌ شه‌مای کچی شه‌به‌که‌ر الصدیق ﷺ بوو، خواردن و خواردنه‌وه‌ی بۆ ده‌بردن و هه‌والی کۆمه‌لی پیلانگیرانی پێ را‌ده‌گه‌یاندن.

شه‌م ئافره‌ته‌ موسلمانانه‌ پاله‌وانه‌ له‌ نیوه‌شه‌وا رینگایه‌کی درێژی له‌ نیوان مه‌که‌ و چیاى شور ده‌ه‌ری، دژواری و ترسناکی رینگا و چاودێری‌کردنی دوژمن چۆکی پێ‌دانه‌دا، چونکه‌ ده‌یزانی له‌ رزگاربوونی پیغمبەر ﷺ و هاوه‌له‌که‌ی و سه‌رکه‌وتنی مه‌به‌سته‌که‌یان له‌ گه‌یشتن بۆ خاکی کۆچ (مدینه)، سه‌رخستنی ئاینی خوا و به‌رزراگرتنی وشه‌ی خواجه‌ و زالبوونی حه‌ق و سه‌ربازانیه‌تی. له‌ دیدگای شه‌م تیه‌گه‌یشتنه‌وه‌ی شه‌ما هه‌لسا به‌ ئه‌رکه‌ قورسه‌که‌ی شه‌م پۆژه‌دا، که‌ به‌پیا‌ده‌یی و به‌نه‌ینی و ئاگاداری و چاوپرایی کردنه‌وه‌ شه‌م ده‌شت و ده‌ره‌ی ده‌ه‌ری و سه‌رده‌که‌وته‌ سه‌رلوتکه‌ی

چيا، تا خۆراك و ھەوال بەگەيەنیتە پیغەمبەر ﷺ و ھاوڵەكەي، پاشانیش دوبارە لەژێر بآلی تاریکایی شەوا بۆ مەككە دەگەرایەو. سیرەي ابن ھشام.

ئەمە ھەموو ئەو ئەركە قورسە نەبوو ئەسما ئەنجامیدا كە بەھێزترین پیاو ناتوانی ئەنجامی بدات لەپێناو سەرخستنی ئاینەكەي و پیغەمبەرەكەي، بەلكو دوچارى بەلایەكی سەختربوو و ھەكو چیاي پۆلایین خۆي لەبەرگرت، ئەمەش لەو پۆژەي پیاوانی موشریكەكان ھاتنە سەري و سەبارەت بە باوكی پرسیاریان لێكرد، ئەویش پێی نەوتن و بێ ئاگایی خۆي نیشاندا لە ھەوالی باوكی، بۆیە زۆر بەتوندی پەفتاریان لەگەلێكرد و ابو جەھل زللەيەكی لێدا و گوارەي لە گوێ پەراند، بەلام نەیتوانی ھیچ لە خۆراگریەكەي كەمكاتەو و پاشگەزی بكاتەو لە سوربوونی لەسەر پاراستنی نەھینییەكەي ناو دلی، لە ئەرك و كارەكانی بەردەوام بوو تا ئەو كاتەي پیغەمبەر ﷺ و ھاوڵەكەي ئەشكەوتیان جیھێشت پڕوو و مەدینە. ئەسما خان بەخاوەنی دووبەشتێن نازدەد كرابوو“ چونكە شەوی كۆچكردنەكە لە مآلی ابوبكر خواردنی بۆ پیغەمبەر ﷺ و ابوبكر ئامادەكردبوو، كاتی ویستی باری بكات ھیچی دەستنەكەوت پێی بیەستێ، پشیتینەكەي نەبیّت، ئەمەي بۆ باوكی باسكرد، باوكیشی پێیوت: بیکە دوو كەرت، بە یەكێكان پرسیكەي خۆراكەكە ببەستە و، بەوھێتریش ئاوەكە، ئەمیش وایكرد، بۆیە ناوێرا (خاوەنی دوو پشیتینەكە)^(۱).

سەرخستنی ئاینی خوا و گەشت بە كاروانی بانگەكەي خەم و مەبەستی ئافرەتی موسلمان بوو لە سەرەتای ئیسلامەتی“ چونكە ئەو كاتە دلی ئافرەتی موسلمان پربوو لە باوەر، باوەرێكی قوولی گەشی پرفەر، بۆیە بەرگەي مانەوھیان لە ولاتی بێ باوهری نەگرت، دوور لە رووناکی و لیبوردەیی و گەشاوھیی ئیسلام. ئەگەر ھاوسەریان بوایە لەگەڵیان كۆچیان دەكرد، دەرچوونیشیان ھەك دەرچوونی پیاوان تەنھا بە مەبەستی گوترايەلێكردن بۆ خوا و سەرخستنی ئاینەكەي بوو.

ئافرەتی موسلمان خاوەن پرسیك بوو و باوهری پێھەبوو ھەك چۆن پیاوان باوهریان پێھەبوو، ھە لە پێناویدا فیداكاریان دەدا ھەك چۆن پیاوان فیداكاریان دەدا. ئەم باوهرپوونە بوو وایكرد لە (أم

^(۱) سیری فتح الباري شرح صحيح البخاري بكە ۲۳۳/۷، ۲۴۰ كتاب مناقب الانصار: باب حجة النبي وأصحابه الى المدينة، ۱۲۹/۶ كتاب الجهاد: باب حمل لزداء في الغزو.

کلثوم بنت عقبه بن ابی معیط) به تهنیا کۆچبکات بۆ مه دینه له میانهی پیکه وتنی حوده یییه—
 پیکه وتنی حوده یییه ئه وه یمانی ئاگر به ستنه بوو له نیوان پیغه مبهه ﷺ و نیوان موشریکه کان،
 به پیی ئه وه یمانه: ههر پیاویک موسلمان بیت و بیتسه لای پیغه مبهه ﷺ ده بی بیگی ریتسه وه بۆ
 مه ککه، پیغه مبهه ﷺ په یمانه که ی برده سهر و دوو پیاوی بۆ گه راندنه وه. کاتی ام کلثوم موسلمان
 بوو و هاته مه دینه به پیغه مبهه ﷺ ی وت: من به خۆم و ناینه که مه ده ربا زبووین بۆلای تۆ، تۆش
 مه مگه ریتسه وه بۆلایان، تا له ژیر ئازار و شه که نجه هه لمگه ریتسه وه، ناشتوانم به رگهی شه که نجه و
 ئازار بگرم، من ئافره تم و خۆشت لاوازی ئافره ت ده زانی تا چ راده یه که، وه من بینیم دوو پیاوت
 گه راندنه وه، پیغه مبهه ﷺ فه رمووی: ((خودا به گه وره یی خۆی په یمانه که ی له ژنان
 هه لوه شان دۆتسه وه))^(۷) بۆیه خودا سروشی دابه زاند و تیایدا په یمانه که هه لده وه شیتیتسه وه و قه ده غه ی
 ناردنه وه ی ئافره تان ده کات بۆلای موشریکه کان پاش ئه وه ی تاقیان ده کاته وه و دلتیا ده بیت له وه ی
 بۆ میرد و مال و دنیا ده رنه چونه، به لکو ته نها له پیئاو خۆشه ویستی خوا و پیغه مبهه که ی
 ده رچونه “که ده فه رمووی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكُمُ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ فَاِمْتَحِنُوهُنَّ ۚ اللَّهُ
 أَعْلَمُ بِإِيمَانِهِنَّ فَإِنْ عَلِمْتُمُوهُنَّ مُؤْمِنَاتٍ فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ إِلَى الْكُفَّارِ لَا هُنَّ حِلٌّ لَّهُمْ وَلَا هُمْ يَحِلُّونَ
 لَهُنَّ... وَاَتَا: ئه ی ئه وانه ی باوه رتان هیتاوه کاتی ئافره تانی باوه ردار کۆچ ده که ن له خانه ی کوفر
 بۆ خانه ی ئیسلام تاقیان بکه نه وه و سویندیان بده ن که ته نها له پیئاو خۆشه ویستی خوا و
 پیغه مبهه که ی کۆچیان کردوه، خوداش باشر زانا و شاره زایه به باوه ر و راستی کۆچکردنیان،
 کاتی دلتیا بوون له باوه ره که یان، نه یانگه ریتسه وه لای بی باوه ران، نه ئه وه ئافره ته موسلمانانه
 هه لآلن بۆیان نه ئه وان هه لآلن بۆ ئه مان.....﴾ الممتحنه: ۱۰.

له وه ئافره تانه ی ده ست پیتشه ربوونه بۆ سه ر خستنی ئیسلام و پیغه مبهه که ی (ام الفضل بنت
 الحارثه، لبابة) خوشکی مه یونه ی دایکی باوه رداران له دایکی و باوکی، ئه مه دووه م ئافره ت بوو
 له ئیسلام “چونکه پاش خاتوو خدیجه کچی خو هیلد موسلمان بوو، ئه م ئافره ته پالپشت و دلتیه وایی
 و یارمه تی ده ری پیغه مبهه ﷺ بوو. هاوسه ری عباس بن عبدالمطلب مامی پیغه مبهه ﷺ بوو،

(۷) احکام النساء لابن الجوزي: ۴۳۹.

پیچەوانەى ھاوسەرى مامەككەى تىرى (ام جىمىل كچى حەرب) ھاوسەرى (ابو لھب)، ام جىمىل وەك قورئان باس دەكەت دار و دېكى ھەلەگرت بۆ ئازاردانى پىغەمبەر ﷺ، بۆيە لە پۆژى دوايى پەتى ئاگرىنى دەكرىتە مل، كەچى ام الفضل لە خىراترىن سەرخەر و پالېشت و خۆبەختكاران بوو لەپىناو سەرخستنى ئاينەكەى لە دژوارترىنى پۆژە سەخت و تەنگەكان كە تىپەرى بەسەر موصلمانانى پىشىنە.

ئەم ئافرەتە خۆى و مېردەكەى العباس و منالەكانى بەفەرمانى پىغەمبەر ﷺ و بەپىي پىلانئىكى دارىژراوى پتەو ئىسلامەتى خۆيان ئاشكرا نەدەكرد، تاوەك لە نەيتىيەكانى موشرىكەكان ئاگادارىن و پىغەمبەرىشى لىئاگادار بكنەو. كاتى جەنگى بەدر لە نىوان موصلمانان و موشرىكەكان پوویدا و، ھەوالى نشوستى قورەيش ھات، ئەم ئافرەتە ئامۆزگارى خزمەتكارەكەى كرد كە ناوى ابا رافع بوو بە شاردنەوہى دلخۆشەكەى بەم نشوستى، تا خۆيان لە خراپەى موشرىكەكان بپارىزن، بەتايبەتى لە خراپەى ابو لھب كە خەرىك بوو لە داخان و رق و كىنەى بۆ پىغەمبەر ﷺ و ھاوەلانى و بانگەوازەكەى شەق بىبات. بەلام ابا رافع لە چنگى ابو لھب پرزگارى نەبوو“ كاتى دلخۆشى خۆى نىشاندا بە سەركەوتنى موصلمانان، ابو لھب گرگانى تورپەيى ھەلساو كاسەى تورپەيەكەى رژاندا سەر كۆيلەى بەستەزمان و لەبەرچاوى ام الفضل لىیدا. پاشان ام الفضل لە دژى ابو لھب وەك شىر راپەرى و ھاوارى كرد و وتى: لاوازى ئەم كۆيلەت بە ھەل زانى لەو كاتەى گەورەكەى لىرە نەبوو؟! وە بەيەكى لە ئاسنەكانى مائەوہ لىتدا و برىنىكى گەورە و كوشندەت لەسەرى پەيدا كرد و، بەھۆيەوہ پاشان تەنھا ھەوت شەو ژيا و كۆچى كرد.

ئەم ئافرەتە لەپىناوى خوا و سەرخستنى ئاينەكەى لەو پۆژەى پىغەمبەر ﷺ فەرمانى كرد بە مانەوہى عباس لە مەككە و كۆچكردنى ام الفضل بۆ مەدىنە ئارامى گرت لەسەر دوورى مېردەكەى، ئەم دوورىە درىژەى كىشا، تاللاوىكى سەخت و پر لە ئازاربوو، ئەم ئافرەتە شەو و پۆژەكانى بە ئارامگرتن و ئومىدى پاداشتى خوايى دەبردەسەر بە پەنا بردنەبەر پۆژووگرتن و نوێژكردن، پاش تەواوبونى شەركى العباس لە مەككە، ام الفضل چاوپەوانى ھاتنى مېردە خۆشەويستەكەى بوو بۆ مەدىنە، بەلام ئەم دابرا نە درىژەى كىشا و العباس كۆتا كۆچەر بوو ھاتە

مهدينه. نهوهی برینی دووری میړده که یو ساریژ ده کرد بینینی عبدالله ی کوره گه وره ی بو که هردهم له گه ل پیغه مېهر ﷺ دابوو و له سهرچاوه ی رېنمایي کانی خوی تیراوده کرد، هه موو رږوژی پزیسکیکی له رووناکیه پرشنگداره که ی وده دست ده که وت. هه رگیز له خه یالئی دانه بوو رږوژیک دابی له فراوانترین ده رگا کانی بچیته ژووره وه و بیته نه و ثافه ته مه زنه و دایکی زانای نه ته وه ی ئیسلام و وه رگپری قورنان که (عبدالله بن عباس ؓ) بوو.

یه کیکی تر له و ثافه ته پیشینانه ی ئیسلام که گوئی به و نه شکه نجه و ئازار و ناخوشیانه نه ده دا که دوو چاری ده بوویه وه له پیناوی ئیسلام: سومه ییه، دایکی عه ماری کوری یاسره. به ره ی مه خروم به جوژیک نه شکه نجه و ئازاریان ده دا کاتی گه رمای نیوهرږ ژور به تین ده بوو، خاکی مه که له تاوی گه رما سورده بوویه وه، خوی و کوری و میړدیان ده هینایه نه م بیابانه و لمی سوربوویه وه یان به سهردا ده کردن و قه لغانی داخکراویان له به رده کردن، به ردارانیان ده کردن، تا له تاوی نه و نه شکه نجه و ئازاره سه ختانه کوره که ی و میړده که ی وشه یه کیان به ده مدها هات که دلی موشریکه کانی رازی کرد، وشه یه که به ژور وتیان، بویه له وان و له وینه ی نه وان نه م ثایه ته دابه زی: ﴿...إِلَّا مَنْ أُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ...﴾ و اتا: ...خودا له وان ه خوش ده بیته و تاوانیان له سهر نییه که به ژور کوفریان پی ده کریت له کاتی کا دلیان ئارامه به باوه ر و ئیمان به خوا... ﴿النحل: ۱۰۶﴾.

هه رچی سومه ییه ئارامی گرت و رازی نه بوو ته نها به وشه یه کیش بی باوه ران رازی بکات، بویه ابو جهل هه نه ونده ی بو کرا به رمیک لییداو گیانی هه لفراند، میژوش به دیری نورین به یه که م شه هید له ئیسلام تو ماری کرد.

له میژوی ئیسلامدا زوړانیك هه ن بیجگه له سومه ییه به رگه ی زیاتریان گرتووه له پینا و سهرخستنی ئیسلام، هه رگیز له خوړاگری و چه سپاویدا لاواز نه ده بوون، نه شکه نجه و ئازار و ره ی پی به رنه دان، به لکو به ئارامی و رازی بوون و به ئومیدی پاداشتی خوایی پروبه پرووی ئازار و نه شکه نجه ده بوونه وه، هیچ کاتیك رازی نه بوونه به ریسوا کردن و سوکایه تی پی کردن له ثایه که یان، سهریان شور نه کردو ته وه و داوی به زه بیان نه کردووه له دوژمنانی نه م ثایه، هه تا

ئەوانەى ژياننامەى پىغەمبەر ﷺ و ھاۋەلانىان نووسىۋو، دەلىن: پىاۋە سزادراۋەكانى ئىسلام لە ژۆر ئەشكەنجە و نازاردا و لەپىناۋ مانەۋەى خۆيان - بىجگە لە بلال - ناچاربۈنە وشەيەك بلىن ستمەكاران پازى بكات، بەلام نەھاتووۋە ئافرەتتىكى مۇسلمان لەژۆر ئەشكەنجە و نازاردا ھىچ لەو جۆرە وشانەيان وتى.

ئەم ئافرەتە بویرە مۇسلمانانە بەرگەى ئەشكەنجە و نازارى زۆريان گرتوۋە لە پىناۋى خوا و بەرزپاگرتنى ئاينەكەى، بەردەوامبۈن لە بانگەوازکردن بۆ ئىسلام، گوڭيان نەدەدايە دېك و دال و دژۋارى پى بانگەوازکردن بۆ ئاينى خوا.

ابن عباس لەبارەى ام شريك القرشۋىة العامرىة بۆمان دەگىرپىتەۋە و دەلى: لەو كاتەى ام شريك ھىشتا لە مەككە بوو ئىسلام چۈۋە ناۋ دالى و مۇسلمان بوو، پاشان بەنھىنى دەچۈۋە ناۋ مالى ژنانى قورەيش و بانگى دەکردن بۆ ئىسلام و لەبەرچاۋى شىرىن دەکردن، تا كارەكەى لەلاى خەلكى مەككە ئاشكراۋو و دەستگىريان كرد و پىيان وت: ئەگەر لەبەر ھۆزەكەت نەبى ئاۋا و ئاۋامان لى دەكردى بەلام بۆ ناۋ ھۆزەكەت دەتگەرپىنەۋە. ام شريك وتى: لە پشتى حوشترىك ھەلىانگرم و ھىچيان لەژۆر دانەنام، پاشان سى رۆژ جىيان ھىشتەم، نە خواردنيان دامى نە خۆراك. وتى: پاش تىپەرپۈۋنى ئەو سى شەۋە ھىندە بىتۈانا و لاۋاز و نەخۆش بووم ھىچ شىتىكم نەدەبىست لەسەر پۈۋى ئەم زەمىنە. ھەركاتى دايانبەزاندىام لەبەر خۆرى گەرم دەيانبەستمەۋەو، خۆشيان دەچۈۋە ژۆر سىبەر، خواردن و خواردنەۋەيان لىقەدەغە كردم تا رۆيشتن... ھتد.

ئافرەتى مۇسلمانى پىشىنە ھەر بەۋەندە نەۋەستاۋە لەپىناۋ سەرخستنى ئىسلام، بەلكو ۋەپىشكەۋت بۆ شەركردن شان بەشانى پىغەمبەر ﷺ و ھاۋەلانى لە چەندىن جەنگداۋ، كارى زۆر ناياب و جوانى دەكرد لە ئامادەكردنى مەشكە و پركردنى لە ئاۋ و بردنى بۆ تىكۆشەپان و تىرئاۋكردنيان و چارەسەركردنى برىنداران و گواستەۋەى شەھىدان بۆ دەرەۋەى گۆرەپانى شەر، ھىچ كاتىكىش دەستەۋسان نەۋەستاۋە، بەلكو چەكى ھەلگرتوۋە و شان بەشانى پىغەمبەر ﷺ و ھاۋەلانى شەرىكردوۋە: مۇسلىم لە ام عطية الانصارىة دەگىرپىتەۋە وتوۋەتى: لەگەل پىغەمبەر ﷺ

حهوت غهزام كرده، لهناو ره شمال ده مامهوه و خواردنم بۆ ناماده ده كردن، چاره سهرى بريندارانم ده كرد، به كارى نه خو شه كان هه لده ستام. صحيح مسلم ۱۹۴/۱۲.

انس بن مالك ده لئيت: ((ههركا تيك پيغه مبهه ۱۹۴/۱۲)) بچووبايه جهنگ ام سليم و چهند ژنيكى نه نصارى ده برد له گه ل خو، كه ئاويان ده دا به خه لك و بريندارانيان چاره سهرده كرد)) صحيح مسلم ۱۹۴/۱۲.

بخارى له الرئي ع بنت معوذ ده گيرتته وه، وتويه تى: ((ئيمه له گه ل پيغه مبهه ۱۹۴/۱۲)) بووين، بريندارانمان چاره سهرده كرد و شه هيدانمان بۆ مه دينه ده گيرايه وه)) فتح البارى: ۸۰/۶.

بوخارى و مسلم له انس ۱۹۴/۱۲ ده گيرنه وه، وتويه تى: ((له رۆژى جهنگى نوحود خه لكانيك رايانكرد و ده ورى پيغه مبهريان چۆلكرد، ابو طلحه له بهر ده ستى پيغه مبهه ۱۹۴/۱۲)) بوو و قه لغانى له بهر كردبوو و خوشى وه كو قه لغان پاريزگارى له پيغه مبهه ۱۹۴/۱۲ ده كرد له چهكى بى باوه ران، وتى: ابو طلحه پياويكى تيرهاويزى به توانابوو، لهو رۆژه دوو يان سى كه وانى له ده ست شكا. وتى: جا پياوى هه لاتوو به لايدا تيد به رين و كۆمه لئيك تيريان پى بوو، ده يوت: هه لپريژه بۆ ابو طلحه. وه پيغه مبهه ۱۹۴/۱۲ سهرى هه لده برى تا سهرى ئه وه خه لكه بكات، ابو ته لحه ش ده يوت: ئه ي پيغه مبهه ۱۹۴/۱۲ خوا دايك و باوكم به فيدات بن، سهرت به رزمه كه وه، با تيريكى ئه وه خه لكه ت به رنه كه وى، سنگم قه لغانى سنگت بى. وتى: لهو رۆژه خاتوو عائشه ي كچى ابو بكر و ام سوله يم بينى، كه خو يان گورج و گۆل كردبوو به شيوه يه ك خلخالى پييام ده بينى، مه شكه كانيان له سهر پشتيان هه لگرتبوو، پاشان له ده مى خه لكه كه به تاليان ده كرد، ديسان ده چوونه وه و پريان ده كرده وه، پاشان دوباره له ده مى خه لكه كه به تاليان ده كرده وه، لهو رۆژه دوو جار يان سى جار له تاوى خه و وه نه وه وه شمير له ده ستى ابو ته لحه به ريوته وه)) فتح البارى ۳۶۱/۷. صحيح مسلم ۱۸۹/۱۲.

چهنده كارىكى به رزه ئه وه ي ئه وه دوو ئافره ته به ريزه تيكۆشه ره پي به لسان له تير او كردنى جهنگاوه ران، لهو كاته ي له ناو گهرمه ي جهنگ و هه رابوون، لهو كه شه گهرمه گركانييه ي ولا تى حيجاز، كاتى له بهر بۆ ئه وه به رى گۆره پانى جهنگ ده چوون، بى گوى دانه شالاوى تير و دهنگى

ششیر!! هەر بۆیه خەلیفەی تیگەیشتوو عمر بن الخطاب ام سلیطی پێ لەپێشتربوو له
هاوسەرەکی ام کلثوم له کاتی دابه‌شکردنی کالای حیجاب له نێوان ژنانی مه‌دینه‌ “ چونکه‌ ام
سلیط مه‌شکه‌ی ده‌دروی له‌ پۆژی ئوحد، نه‌مه‌ش کاریکی زۆر گرنه‌گ بوو” چونکه‌ جه‌نگاوه‌پانی
تێراوده‌کرد و دوباره‌ گرووتینی وه‌به‌ر ده‌خستنه‌وه‌.

بوخاری له ثعلبة بن ابي مالك ده گيرته وه: ((عمر کوړې خه تتاب ﷺ هه ندې کالای حیجابی له نیوان ژنانی مه دینه دابه شکرد، جلیکی باش مابوو، هه ندې له ناماده بووان وتیان: ئه ی ئه میری باوه ږداران، ئه مه بده به کچه که ی پیغه ممبر ﷺ که له لاته - مه به ستیان ام کلثوم کچی عه لی بوو^(۱) - عمر وتی: ام سلیط له پیشتره، ام سلیط ژنیك بوو له ژنانی نه نصار که په یمانیاں دابوو به پیغه ممبر ﷺ. عمر وتی: چونکه نهو مهشکه ی بو ده دروین و ناماده ی ده کرد له رڼوی ئو خود)) فتح الباری ۷۹/۶ وه ۳۶۶/۷.

له جه‌نگی ئو‌خو‌د رو‌خساری پی‌غه‌م‌بر ﷺ برین‌داری‌وو، د‌دانی پی‌شه‌وه‌ی ش‌کا، گو‌نا و لی‌وی
سه‌ره‌وه‌ی برین‌داری‌وو، فاتی‌مه‌ی ک‌چی برینه‌کانی بو‌ ده‌شوشت و ئاوی به‌سه‌ر‌داده‌کرد، کات‌ی فاتی‌مه
بی‌نی ئاوه‌که ته‌ن‌ها خو‌ینه‌که زی‌اتر ده‌کات، پا‌رچه‌یه‌که له‌ قه‌میشی هی‌تا و سو‌تاندی و نو‌ساندی به‌
برینه‌که‌ی، ئن‌جا خو‌ینه‌که وه‌ستا. فتح‌ الباری ۷/۳۷۲.

یہ کیچکی تر لہو ژنانہی خورِ اگریبوه له کاته دژواره کانی جهنگی نوحود: صهفیهی کچی عبد المولهیب، پوری پیغه ممبر علیه السلام، کاتی هه لسا و تیریکی له دهست بوو له دهم و چاوی خه لکه کهی ددها و دهیوت: پاده کن له پیغه ممبر خوا علیه السلام! کاتی پیغه ممبر علیه السلام صهفیهی بینی ناماژهی بو زبیر بن العوامی کوری کرد تا بیگه ریخته وه نه بادا ئهو هه تککردنه بیینی که به حمزه ی برای کراوه، صهفیه وتی: جا بوچی؟ بینومه هه تک به برام کراوه، ئهمه له پیناوی خوا هیشتا که مه، رازین به وهی به سه رمان هاتوووه، نارام ده گرم به ئومیدی پاداشتی خوا بی انشاء الله.

(۱) واتا کهزای پیغه ممبر ﷺ که بچو کترین کچی فاطمه بوو - علیها السلام - بزیه پنیان دهوت کچی پیغه ممبری خوا.

خاتوو صهفیه جهنگی خنده قیشی بینووه، ههرکاتێ پێغه مبه‌ر ﷺ ده‌رچوبایه‌ بۆ جه‌نگی دوژمنانی له‌ مه‌دینه خێزانه‌کانی و ئافره‌تانی له‌ هه‌شارگه‌ی حسان بن ثابت ده‌پاراست، که‌ له‌ هه‌موو هه‌شارگاکی مه‌دینه پارێزپراوتربوو، پیاویکی جووله‌که‌ له‌ ده‌وری هه‌شارگاهه‌ ده‌هات و ده‌چوو و ده‌سو‌رایه‌وه‌، صه‌فیه‌ وتی: ئه‌ی حسان، ئه‌و جووله‌که‌یه‌ له‌ ده‌وروبه‌ری ئه‌م هه‌شارگه‌یه‌ ده‌سو‌رپێته‌وه‌، سوێند به‌خوا گومانم لێی هه‌یه‌ به‌چی شوێنمان به‌ جووله‌که‌کانێتر پێشان بدات، له‌و کاته‌ی پێغه‌مبه‌ر ﷺ و هاوه‌لانی سه‌رقاڵن و ئاگایان له‌ ئیمه‌ نامینێ، جا دابه‌زه‌ و بیکوژه‌، حسان وتی: خودا لێت ببورێ ئه‌ی کچی عه‌بدولموته‌لیب، سوێند به‌خوا خۆت ده‌زانی من پیاوی ئه‌م کاره‌ نیم. که‌ صه‌فیه‌ گوئی له‌م قسانه‌ بوو هه‌لسا و ئاسنیکی برد و له‌ هه‌شارگاهه‌ دابه‌زی و به‌ ئاسنه‌که‌ له‌ جووله‌که‌ی داو کوشتی، پاشان بۆ هه‌شارگاهه‌ گه‌رایه‌وه‌ و وتی: ئه‌ی حسان، برۆ چی له‌لایه‌ بۆ خۆتی ببه‌“ چونکه‌ سوێند به‌خوا هیچ شتێک رێگای لێ نه‌گرتم له‌ بردنی ئه‌وه‌ی له‌لایه‌تی ته‌نها له‌به‌رئه‌وه‌ی پیاوه‌، حسان پێی وت: هیچ پێوێستیه‌که‌م به‌ بردنی شته‌کانی نییه‌ ئه‌ی کچی عه‌بدولموته‌لیب. پاشان صه‌فیه‌ ئاماده‌ی جه‌نگی خه‌یبه‌ریش بوو.

یه‌کیکی‌تر له‌ دیارترینی سه‌رجه‌م ئافره‌تانی تێکۆشه‌ری رۆژی ئوحد به‌گشتی: نوسه‌یه‌ی کچی که‌عبی مازنیه‌، دایکی عوماره‌ ﷺ، ئه‌م ئافره‌ته‌ له‌ سه‌ره‌تای جه‌نگ کاتێ سه‌ره‌تا موس‌لمانان سه‌رکه‌هه‌توو بوون ئاوی ده‌دا به‌ تینوان، بریندارانی چاره‌سه‌رده‌کرد و هه‌ک ئافره‌تانی‌تر، تا ئه‌و کاته‌ی سه‌رپێچی فه‌رمانی پێغه‌مبه‌ر ﷺ یان کرد و بووه‌ هه‌وی شکست هێنانیان، پاشان راگره‌دیان له‌به‌ره‌ی جه‌نگ، خودا ده‌فه‌رمووێ: ﴿إِذْ تُصْعِدُونَ وَلَا تَلُونَّ عَلَى أَحَدٍ وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ فِي أُخْرَاكُمْ...﴾ واتا: له‌و کاته‌ی ئێوه‌ له‌ شه‌ر پاده‌که‌ن و دوورده‌که‌ونه‌وه‌ و ئاوێ له‌ که‌س ناده‌نه‌وه‌ له‌وانه‌ی له‌گه‌ڵ پێغه‌مبه‌ر ﷺ خۆراگرن و به‌رده‌وامن، ئێوه‌ش نه‌یارمه‌تیا ن ده‌دن و نه‌ به‌ده‌میانوه‌ ده‌چن، پێغه‌مبه‌ریش ﷺ له‌ دواتانه‌وه‌یه‌ رۆوبه‌رووی دوژمنه‌ و بانگه‌ستان ده‌کات تا بگه‌رپێنه‌وه‌... ﴿...﴾ ال عمران: ۱۵۳. له‌و کاته‌ نوسه‌یه‌یه‌ دێته‌ پێشه‌وه‌ و شمشیر هه‌لده‌گرێ و تیر و که‌وان ده‌کاته‌ پشتی و، ده‌چیته‌ پال ئه‌و چه‌ند که‌سه‌ که‌مه‌ی له‌پال پێغه‌مبه‌ر ﷺ ماونه‌ته‌وه‌ و وه‌کوو دیواریکی ئاده‌میزادی خۆشه‌ویستیان له‌ تیری موشریکه‌کان ده‌پاراست، هه‌رکاتێک مه‌ترسی له‌ پێغه‌مبه‌ر ﷺ نزیک بایه‌وه‌، خێرا نوسه‌یه‌یه‌ پارێزگاری لێ ده‌کرد و به‌رگری لێ ده‌کرد، به‌ پاده‌یه‌که‌ سه‌ره‌نجی

پیغهمبەر ﷺ راکیشابوو و فرمووی: ((هەرچەندە بەلای راست و بەلای چەپا ناوێرم دەدایەو هەر نوسەیبەم دەدی لە جیاتنی من و لەپێناو پاراستنی من شەڕی دەکرد)) عومارە ی کۆری لەم ھەلۆیستە سەختە لەبارە ی دایکی دەئێت: من لەو ڕۆژە بەلای چەپم برینداربوو، پیاویەک لێی دایم وەکوو دارخورما بەرزبوو و رویشت، کە سیش نەھات بەدەممەو، خوێنیش لێم دەچۆرا. پیغهمبەر ﷺ فرمووی: برینە کەت بپێچە. جا دایکەم ھات و ھەندێ پارچە قوماشی پێ بوو کە لەناو پشیتینیدا ھەلێ گرتبوو، بۆ برینپێچی ئامادە ی کردبوو، برینە کە ی پێچام، پیغهمبەریش ﷺ سەیری دەکردم، پاشان دایکەم وتی: دە ی کۆرم ھەلسە، لە گەڵ ئەو خەلکە جەنگ بکە. جا پیغهمبەر ﷺ دەیفەرموو: ئنجا کێ بەرگە ی ئەو دەگرێ کە تۆ بەرگە ی دەگری ئە ی دایکی عومارە؟ نوسەیبە وتی: لە کاتی ئەم قسە ی ئەو پیاو ھات کە لە کۆرە کە می دابوو، پیغهمبەر ﷺ فرمووی: ئەمە بوو لە کۆرە کە تەیدا. نوسەیبە وتی: چوو مە سەر ڕێگای و لە قاچیمدا و خستم بەزەویدا، نوسەیبە وتی: پیغهمبەر م بینێ ﷺ بە جۆریک پێکەنی ددانە کانی بەدەرکە وتن، فرمووی: پێکات ئە ی دایکی عومارە، پاشان لەدوای یەک بە چەک لێماندا تا کوشتمان، پیغهمبەر ﷺ فرمووی: سوپاس بۆ خوا کە زالی کردی بەسەر دوژمنە کەت و بیلەیلە ی چاوی پێ نیشاندا ی لە دوژمنە کەت، تۆلە ی کۆرە کەت بە چاوی خۆت بینی.

لەو ڕۆژە جەستە ی نوسەیبە پەغما بوو لە گەڵ برین، بەھۆی ھێندە شەڕ و کوشتاری کردبوو و ھێندە ی لە سنگی بێ باو ەران دابوو، کاتی پیغهمبەر ﷺ سەیری دەکات ھەموو جەستە ی لەناو خوێنە، بانگی کۆرە کە ی دەکات: دایکت.. دایکت، برینی بپێچە، خودا فەر و پیرۆزیتان تێخا ئێو لە ئال و بەیتی منن. پلە و پایە ی دایکت لە پلە و پایە ی فلان و فلان باشتر، کاتی نوسەیبە گوێی لە قسە ی پیغهمبەر ﷺ بوو وتی: داوا لە خوا بکە بۆمان لە بەھشت ھاو ەلت بین، ئنجا فرمووی: خودایە بیانکە ھاو ەلێ من لە بەھشت، ئنجا نوسەیبە وتی: ئێتر گرنگ نییە ھەرچی دوو چارم بێتەو لە دنیا))^(۱).

^(۱) سەیری اخبار غزوة احد بکە سيرة ابن هشام و انس العيون والآثار الحمديّة وطبقات ابن سعد، والاصابة، واسد الغابة.

تیکۆشانى ام عومارهى راستگو و کاره چاکه کانى تهنه له جهنگى احد نه بووه، به لکو چه ندىن ديمه نى ترى له گه ل پيغه مبه ر ﷺ بينيوه له په يمانى عه قه به و حوده يبيه و خه يبه ر و حونه ين، پاشان له جهنگى يه مامه ش به شداريکردووه له سه رده مى ابوبکر الصديق، که جوانترين تیکۆشانى نيشانداوه، لهو رۆژه يانزه جار بريندارکراوه، ده ستيشى برپاوه. بۆيه سه ير نيه پيغه مبه ر ﷺ مژده ي به هه شتى پى بدات، پاش خوشى ببيتته جيگای ريزى خه ليفه ابوبکر و سه رکرده خاليدى کورى وه ليد و خه ليفه عمر ﷺ.

له م ماوه رۆشنه ي ميژووى ئافره تى موسلمانى تیکۆشه ر ئافره تى که تر هه يه که مه زنيه که ي له خاتوو نوسه ييه که مترنبيه نه ویش: ام سوله يم کچى ميلحانه “ئه مه ش وه کو ئافره ته تیکۆشه ره کانى تر ئاوى ده دا به جه نگاوه ران، بريندارانى چاره سه رده کرد. ابو ته لحه ي ميژدى ام سوله يم له گه ل ئه و موسلمانانه يه که له گه ل پيغه مبه ر ﷺ خۆيان ناماده کردووه بۆ رزگارکردنى مه ککه، ام سوله ييش دووگيان بوو له مانگه کانى کۆتايى، به لām ئه م دووگيانيه ي به رگر نه بوو له زۆر سووربوونى له سه ر هاوه لئيتى کردنى ابو ته لحه ي ميژدى، تا به رزى و ريزى تیکۆشان له پيئناوى خوا بباته وه، بئى ئه وه ي گوئى بداته دژوارى گه شت، سه ختى سه رکه وتنه سه ريشتى خوشتر، ووشكى و ئه زيه تى ژيان، ابو ته لحه به زه يى پياده ها ته وه له و هه موو ناخوشيه، به لām ناچاربوو مۆلّه ت له پيغه مبه ر ﷺ وه ربگرئ، ئه ویش مۆلّه تى دا، ام سوله يم به هاوه لئيتى کردنى ميژدى شادبوو، به شدارى بينينى سه رکه وتنى خوا و رزگارکردنى مه ککه ي کرد، له و رۆژه پيروزه ي که شارى مه ککه جمه ي ده هات به بانگ و زايه لى تیکۆشه رپانى باوه ردار که ده يانوت: ((لا اله الا الله وحده، صدق وعده، نصر عبده، هزم الاحزاب وحده، لا شيء قبله ولا بعده، لا اله الا الله، ولا نعبد الا اياه، مخلصين له الدين ولو كره الكافرون))

واتا:

ته نها الله خودايه بئى شه ريك و هاوتايه

به ئينى راستىدايه سه رخه رى به نده خوايه

پارته‌کانی ژیر نایه له‌پیش و له‌دوای نایه

ته‌نها الله خودایه بئ شه‌ریک و هاوتایه

په‌رستمنا ته‌نهایه به‌س بۆ زاتی الله یه

دلسۆزی بۆ دین وایه کافر پیی نار‌ه‌وایه

ئهم ئافره‌ته بی‌نی بناغی بته‌رستی و هاویه‌ش دانان بۆ تاتایی ده‌روخی له دوورگه‌ی عه‌ره‌ب،
بته‌کان له‌سه‌ر ده‌ستی پیغه‌مبه‌ر ﷺ داده‌رماو ده‌یفه‌رمووو: جاء الحق وزهق الباطل ان الباطل كان
زهوقا. واتا: حق و ره‌وا هات و پووچه‌ل و ناراستی ژیرکه‌وت، به‌راستی هه‌موو کات ناراستی
ژیرکه‌وتوو.

ئهم دیمه‌نانه ده‌روونی ام سوله‌یی پرکرد له باوه‌ر و، زیاتر گرووتین و هه‌زی تی‌خست بۆ تیکۆشان
له‌پیناو الله. چه‌ند رۆژنکی که‌م تی‌هه‌رین و جه‌نگی حونه‌ین هاته‌به‌ر، سه‌ره‌تا موسلمانان دووچار
له‌رزنیکی زۆر توندبون، پشتیان هه‌لکرد و رایانکرد، ناوریان له هه‌یج نه‌ده‌دایه‌وه، پیغه‌مبه‌ر ﷺ
هاته‌ لای راستیان، پاشان فه‌رموی: بۆ کوێ ئه‌ی خه‌لکینه؟ وه‌رنه‌وه لام، من پیغه‌مبه‌ری خوا،
من محمد کوری عبدالله م. به‌لام بی‌جگه‌ له چه‌ند که‌سیکی که‌م له کوچه‌ران و یاریده‌ده‌ران و ئال و
به‌یت که‌م ام سوله‌یم و ابو ته‌له‌حی می‌ردیشی له‌وانه‌ بوون، که‌س له ته‌ک پیغه‌مبه‌ر ﷺ خۆی
نه‌گرت، پیغه‌مبه‌ر ﷺ ام سوله‌یی بی‌نی ناو قه‌دی خۆی به‌ عه‌باکه‌ی پی‌چابوو و دووگیان بوو به
عبدالله کوری ابی ته‌له‌حی، حوشته‌که‌ی ابی ته‌له‌حی پی‌بوو و ده‌ترسا له‌ده‌ستی ده‌رچی، بۆیه‌ سه‌ر
خۆی له سه‌ری حوشته‌که‌ نزیک‌کرده‌وه ده‌ستی خسته‌ ناو نه‌لقه‌ی لوتی، تاوه‌کوو ئارامبگری و
دوای حوشته‌ هه‌لا‌توووه‌ کانی‌تر نه‌که‌وی، پیغه‌مبه‌ریش ﷺ هه‌رچه‌ند بانگی ده‌کات: ئه‌ی دایکی
سوله‌یم؟ وه‌لامی ده‌دایه‌وه: به‌لێ، ئه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا دایک و باوکم به‌ قوربانت بن.

له‌ صحیحی موسلیم هاتوووه: ((ام سوله‌یم له رۆژی حونه‌ین خه‌نجه‌ریکی هه‌لگرتبوو له‌گه‌ل
خۆی، ابو ته‌له‌حی بی‌نی، وتی: ئه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا، ئه‌مه‌م ام سوله‌یمه‌ و خه‌نجه‌ریکیشی پی‌یه‌،

پیغهمبیرهش ﷺ به ام سولهیمی فهرمووو: ئەم خەنجەرە چییە؟ وتی: بۆ ئەوە هەلمگرتووە تا ئەگەر یەكێ له موشریکهكان لێم نزیک بوویەو بەم خەنجەرە زگی هەلدرم، کاتی ام سولهیم ئەمەوی وت، پیغهمبەر ﷺ پێکەنی. ام سولهیم وتی: ئەی پیغهمبەری خوا، ئەوانە بکوژە کە لە پۆژی مەککە موسلمان بوون، پاشان لە حوێنەین لە تۆ رایانکرد و جێیانهیشتی، پیغهمبەر ﷺ فهرمووی: ئەی ام سولهیم، خودا کۆتایی پێهینا و چاکە لەگەڵیان کردوو)) ام سولهیم لەگەڵ پیغهمبەر ﷺ خۆی گرت لە کاتی دژواری و سەختی و تەنگانەدا... بۆیە پیغهمبەر ﷺ لە گیرانەوێ بوخاری و مسلم و هەوی تر لە جابری کۆری عبدالله، وتی: ((لەخەوا بینیم چوومە بەهەشت، بینیم (رمیصاء)^(۱) کچی میلحان لەوێیە، هاوسەری ابی تەلحە...)) متفق علیه. شرح السنه ۸۶/۱۴.

پیغهمبەر ﷺ سەردانی ام سولهیم و خوشکەکە ی ام حەرپام کچی میلحانی دەکرد، وە چۆن مژدە بەهەشتی بە ام سولهیم داو، ئاوەهاش مژدە بە ام حەرپام داو بەوێ سواری شەپۆلەکانی دەریا دەبیّت لەگەڵ تیکۆشەپانی رینگای خوا غەزا و جیهاد دەکات.

بوخاری لە انس بن مالک ﷺ دەگێڕیتەو، وتی: ((پیغهمبەر ﷺ چووە مائی کچی میلحان و پالیدایەو، پاشان پێکەنی، ام حەرپام وتی: بۆچی پێدەکەنی ئەی پیغهمبەری خوا؟ فهرمووی: کۆمەلێک لە ئۆمەتی من سواری دەریای سەوز دەبن لە پیناوی خوا، وێنەیان وەک پاشایە کە لەسەر تەخت. ام حەرپام وتی: ئەی پیغهمبەر خوا، داوا لە خوا بکە منیش لەوان بم، فهرمووی: ((خودایە ام حەرپامیش یەکیک بیت لەوان)). پاشان دیسان پێکەنی، ام حەرپام وتی: هەر وەکو جارەکە ی پیشوو، فهرمووی: هەر وەکو جارەکە ی پیشوو، ام حەرپام وتی: داوا لە خوا بکە منیش لەوان بم، فهرمووی: تۆ لە پیشینهکانی نەک لەوانە ی لە دواوەن)).

مژدە ی پیغهمبەر ﷺ هاتەجێ وەک انس ﷺ دەلی: ام حەرپام شووی کرد بە عوبادە ی کۆری صامت، لەگەڵیدا رۆشتن بۆ تیکۆشان، سواری دەریا بوو لەگەڵ کچی قَرظَة (خیزانی معاویە یە).

(۱) الرمیصاء: ام سُلیم بەم سیفەتە ناوژەد کرابوو، بەهۆی بوونی پەلەیک لە چاوی.

کاتی له دهریا دابه‌زین ام حه‌رام سهرکه‌وته سهرپشتی حوشره‌که‌ی، حوشره‌که هه‌لبه‌زی و نه‌میش له‌سهرپشتی به‌ربوویه‌وه و کوچی دوا‌یی کرد)) فتح الباری ۷/۶. گوږه‌که‌ی له‌قوبرسه، خه‌لکی کاتی به‌لایدا تیده‌په‌رن ده‌لین: نه‌مه گوږی ئافره‌ته صالحه‌که‌یه، په‌حه‌مه‌تی خودای لی‌بی^(۱).

له‌و ژنانه‌ی به‌شداری سهرخستنی ئیسلام و تیکۆشان له‌پیناویدا کردووه و له‌پیشه‌وه‌ی به‌ره‌ی جه‌نگدا بووه له‌گه‌ل پیغه‌مبه‌ر ﷺ: ام نه‌یمن دایه‌نی پیغه‌مبه‌ر ﷺ “نه‌م ئافره‌ته به‌شداری له‌جه‌نگی ئوحد و خه‌یبه‌ر و موئته و حونه‌ین کردووه، به‌کاری زۆر دلیرانه هه‌لساوه، بریندارانی چاره‌سهرکردووه، تینوانی ئاوداوه^(۲).”

یه‌کی‌کی‌تر: که‌بشه‌ی کچی رافعی نه‌نصاریه، دایکی سه‌عد کوږی معاذ ﷺ “له‌پوژی ئوحد به‌سواری نه‌سپه‌که‌ی به‌پاکردن هاته‌لای پیغه‌مبه‌ر ﷺ و سه‌عدیش جله‌وی نه‌سپه‌که‌ی بو‌گرتبوو، سه‌عد وتی: نه‌ی پیغه‌مبه‌ر خوا، دایکم، پیغه‌مبه‌ر ﷺ فهرمووی: ((زۆر به‌خیر بی‌ت)) و له‌به‌ری هه‌لسا و لی‌ئینزیک بوویه‌وه و له‌باره‌ی عه‌مری کوږی سهره‌خۆشی لی‌کرد و، مژده‌ی به‌هه‌شتیدا به‌خۆی و بنه‌ماله شه‌هیده‌که‌ی و له‌خودا بو‌یان پارایه‌وه.

دووانی‌تر له‌وان: فوره‌یعه‌ی کچی مالک و ام هیشام کچی حارثة کچی نوعمان ﷺ “که‌له‌وانه بوون په‌یمانی (بی‌عه‌الرضوان)یان دایه پیغه‌مبه‌ر ﷺ له‌ژیر داره‌که له‌خوده‌ییبه که پیغه‌مبه‌ر ﷺ بو‌ئو شوینه بانگی کردبوون له‌و کاته‌ی موشریکه‌کان باوه‌ردارانیان قه‌ده‌غه‌کرد له‌چوونه مه‌که‌که، کاتی پیغه‌مبه‌ر ﷺ عوسمان کوږی عه‌ففانی نارد بو‌لای قوره‌یش، عوسمان زۆری پی‌چوو و هه‌ر نه‌هاته‌وه، موسلمانان گومانیان برد که قوره‌یش ده‌ستی خۆی وه‌شاندووه و عوسمانیان کوشتووه. ئنجا خودا ریزی نا له پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی و هه‌موو نه‌وانه‌ی ئاماده‌ی ئه‌و په‌یمانه بوون، په‌زامه‌ندی خۆی پی‌ شایسته‌کردن که له‌پیناویدا مرو‌ف خۆی به‌کوشت دده‌ا و هیچ خۆشیه‌کی ئاوات نایگاتی، خودا له‌باره‌یان‌ه‌وه قورئانیکی دابه‌زاند که تا ئاسمانه‌کان و زه‌وی مابیت ده‌خویندریته‌وه، وه‌ک ده‌فهرمووی: ﴿لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَعَلِمَ

(۱) الحلیه ۶۲/۲، وه‌ صفة الصفوة ۷۰/۲.

(۲) سه‌یری المغازی ۲۷۸/۱، انساب الاشراف ۳۲۶/۱، و، دلائل النبوة للبيهقي ۳۱۱/۳. بکته.

مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَنْزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ وَأَثَابَهُمْ فَتْحًا قَرِيبًا. واتا: خودا پاڅی بوو لهو باوهردارانهی که بهیعتیان پی‌دای شئی محمد له‌ژیر داره‌که و شاره‌زای نیازی ناو دلّیان سوو و هیڅ و نارامی بو دابه‌زاندن و قهره‌بووی کرده‌ووه به فقهی خه‌یبه‌ر و ده‌ستکه‌وتی مه‌که‌که ﴿الفتح: ۱۸﴾.

نافره‌تیکی‌تر: ام المنذر سه‌لمای کچی قه‌یس که ناماده‌ی بهیعتی رضوان بوو، پیشتیش ناماده‌ی (بهیعتی موثمنات) بوو، بویه ناونړا به (په‌ماندر به دوو بهیعت). وه کاتئ پیغه‌مبه‌ر ﷺ و موسلمانان هه‌لسان بو گه‌مارؤدانی به‌نی قُرَيْظَةَ نهم هاوه‌له به‌ریزه له‌گه‌لیاندابوو، فه‌زلی تیځو‌شان له‌پیڼاو خوای به‌رکه‌وتووه.

نافره‌تیکی‌تر ته‌سمای کچی یه‌زید بن السکنی ته‌نصاری‌یه، به‌شداری پیغه‌مبه‌ر ﷺ کرده‌وه له جه‌نگی خنده‌ق، ده‌رچووه له‌گه‌لئ بو حوده‌یییه، ناماده‌ی بهیعتی رضوان بووه، به‌شداری جه‌نگی خه‌یبه‌ری کرده‌وه، به‌رده‌وام کو‌شش و ماندوو‌بوونی پر له پاداشتی پیشک‌ش ده‌کرد به ئیسلام و پرسه‌کانی تا پیغه‌مبه‌ر ﷺ کو‌چی کرد و لئی پاڅی سوو. پاش ته‌مه‌ش هر نه‌وه‌ستا له سه‌رخستنی ئیسلام، به‌لکو له سالی ۱۳ی کو‌چی ده‌رچووه بو ولاتی شام، ناماده‌ی جه‌نگی یه‌رموک ده‌بیټ و ئاو ده‌دات به تینوان، برینی بریندارانی ده‌پیچایه‌وه، هانی تیځو‌شه‌پراڼی ده‌دا بو به‌ره‌وپی‌ش چوون و خو‌پا‌گری. جه‌نگی یه‌رموک به‌ناوبانگ‌ترین جه‌نگی ئیسلامه که نافره‌تی موسلمان به‌شداری بوونیکی چالاک و به‌رچاوی تیادابوو له‌گه‌ل تیځو‌شه‌پراڼی‌تر، له‌م رۆژه زور له جه‌نگاوه‌پان دلّیان له‌رزوی و بی‌وره‌بوون، هه‌ندیکیان گه‌پانه‌وه، له‌کاتی‌کا نافره‌تانی موسلمانن تیځو‌شه‌ر له پشتیان‌وه شه‌ریان ده‌کرد، به به‌رد و دار پرویه‌پرووی پا‌کردووان ده‌بوونه‌وه و هانیان ده‌دان بو به‌ره‌وپی‌ش چوون و خو‌پا‌گری. جا ابن کثیر ناما‌ژه‌ی به‌نازیه‌تی نافره‌تانی موسلمان و رۆلئ به‌رچاویانی له‌م جه‌نگه‌دا کرده‌وه، ده‌لئ: ((له‌م رۆژه‌دا نافره‌تانی موسلمان شه‌ریان کرده‌وه، که‌سانیک‌ی زوریان له سوپی رۆم کوشتووه، له‌وانه‌شیان ده‌دا که پریان ده‌کرد له موسلمانان و پییان ده‌وتن: بو کوئ ده‌چن و به جیمان دیلن بو ئه‌و نا‌ژه‌لانه؟ کاتئ نافره‌تان ته‌مه‌یان ده‌وت پی‌اوه‌کان ده‌گه‌پانه‌وه))^(۱).

^(۱) البداية والنهاية ۱۳/۷، تاريخ الطبري ۳۳۵/۲ وما بعدها طبعة دار الكتب العلمية.

هەلۆیستی جوانی ئافەرتانی موسلمان و تین و گر خستیان بە جەستەیی تێکۆشەپان گەورەترین کاریگەر بوو بۆ بەرگەگرتن و خۆراگری سوپاکە تا خودا سەرکەوتنی بۆیان نووسی بەسەر رۆم.

لەم رۆژە سەختەدا ئەسمای کچی یەزیدی پالەوان مەرداوەتیەکی کەم وێنەیی نواند، هێندە فونەیی ئازایەتی و پالەوانیەتی و سەقامگیری نواند کە زۆر لە پالەوانان نەیاننواند "ئەم ئافەرتە لەناو ریزی کوشتاردا ونبوو، ژمارەییەکیشی لە موشریکەکان کوشتبوو.

ابن حەجەریش ئاماژەیی بە ئازایەتیەکی کردوو، دەلی: ((ام سەلەمەیی ئەنصاری (ئەسمای کچی یەزید بن السکن) جەنگی یەرموکی بینوو، لەو رۆژە ٩ کەسی لە رۆمەکان کوشتوو بە ناسنی رەشالەکی، پاش ئەم رۆوداوەش رۆژگاریک ژیاو)) الإصابه ٢٢٩/٤. سیر اعلام النبلاء ٢٩٧/٢ز

پێدەچیی ئەم ئافەرتە پالەوانە ماوەی کۆتایی ژیانی لە ولاتی شام بەسەر بردیی، کە لەوێ جەنگی یەرموک بەرپا بوو "چونکە ئەو کاتە لەگەڵ ھاوێلە بەرپزەکان چۆتە ئەوێ و ژیاو تا گەشتۆتە سەردەمی یەزید کۆری معاویە. کاتی ئەجەلی هات خاکی دیمەشقی گولایپرژین کردوو بە تەرمە پاکەکی و لە گۆرستانی (الباب الصغیر) نیژراو. ئیستا گۆرە شکۆدارەکی گەواهی تێکۆشانی بێ وچانی ئەم ئافەرتە دەدات لە پێناوی خوادا. سیر اعلام النبلاء ٢٩٧/٢.

ئەنجا، ئەمە چەند لاپەرەییەکی رۆشنە لە میژووی ئافەرتی موسلمان، کە دێرەکانی بە باوەری راستەقینە، قوولی تێگەشتن، فراوانی پەیی بردنیان بۆ پەییامی ئافەرتی موسلمان لە ژیان و ئەمرکەکانی بەرامبەر پەروردگاری و ئاینەکی نووسراو. ئەمانە چەند لاپەرەییەکی کەمەن لە پەراوێکی دەولەمەندی مەزنی پر لە کارە چاک و بەرزەکانیان و فیداکاریە کەم وێنەکانیان و باوەری قوولیان.

شانازی دهکات به که سایه تیه ئیسلامیه کهی و ناینه ره واکه ی

گومانی تیانییه ئافره تی موسللمانی پۆشنبیری ئەمپۆ له لاپه ره پیرۆزه کانی چیرۆکی ئەم شانانانی ئیسلام نمونه ی پیشه نگه ی و چرایه که رووناکی لیۆه رده گریت و نمونه یه کی زیندوو و زمان حالینه، له خه می ئەوه دایه ئەمپۆ ههنگاوه کانیان هه لگرئ بۆ دروستکردنی که سایه تیه که ی. شانازی دهکات به که سایه تیه ئیسلامیه که ی و ناینه ره واکه ی. ئافره تی موسللمانی پۆشنبیر ده بی شانازی بکات به که سایه تیه ئیسلامیه که ی، سه ره رز بیت به پله و پایه شکۆداره که ی که ئیسلام هه ر له زووه وه پیتیگه یاندوو، پیش ئەوه ی ئافره تانی نه ته وه کانی تر بگه ن به شتیگ له م به رزیه “پیش پازده سه ده ئیسلام بۆ یه که بچار له میژوو ته وای مافه کانی ئافره تی راگه یاند، به م شیوه یه ئافره تی موسلمان هه موو مافه کانی ئاده میزادانه ی بۆ ده سته به رکرا چه ندین سه ده پیش جیهان و ریکخواه مروییه کان و به لگه نامه ی مافی مروژ.

له م کاته زووه وه ئیسلام رایگه یاند که ئافره تان هاوشانی پیاوانن (النساء شقائق الرجال) وه که له فه رموو ده ی خۆشه ویست هاتوو وه که ابو داود و ترمذی و داره می و احمد گیراویانه ته وه، له و کاته ی که نیوه ندانه کانی مه سیحیه ت گومانی ده کرد له مروقایه تی بوونی ئافره ت و سروشتی گیانه که ی، ئەو کاته قورئان رایگه یاند: ﴿فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِّي لَا أُضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِّنْكُمْ مِّنْ ذَكَرٍ أَوْ أَنثَىٰ بَعْضُكُم مِّنْ بَعْضٍ... وَاثَا: په روه رد گاریان وه لامی داواکاریه که ی دانه وه که به راستی من کرده وه ی هیه کریکارێک وێڵ ناکه م چ نیر چ می ۰۰۰۰﴾ ال عمران: ۱۹۵.

پیغه مبه ریش ﷺ په یانی بیستن و گوێرایه لی وه رگرت له ئافره تان وه که چۆن له پیاوانی وه رگرت، په یان وه رگرتن له ئافره تان به شیوه یه کی سه ره به خۆبوو، نه که شوینکه و تن و په یره وه کردنی ره ها بۆ پیاو. ئەمانه هه مو ی جه ختکردنه وه یه له سه ر سه ره به خۆیی که سایه تی ئافره تی موسلمان و شایسته بوونی بۆ هه لگرتنی به رپرسیاریه تی په یان و به ئیننی پشتگیری کردن بۆ خوا و پیغه مبه ره که ی. ئەمانه هه مو ی پیش چه ندین سه ده پیش دان نانی جیهانی سه رده می نوێ به مافه کانی ئافره ت له ده ربیرینی رای سه ره به خۆی خۆی له رێگای ده نگدان و هه لپێژاردنه وه. ئەمه له پال کۆمه لی له مافی تر، وه که سه ره به خۆیی بوونی ئافره ت له ماله که ی و خاوه نداریتی کردنی و به خشین له خه رجه ی مال و مندال هه رچه ند ده و له مه ندیش بیت، هه روا یه کسان بوون له گه ل پیاوا

له رېز و پله و پايه ی مرؤفایه تی و په روه رده کردن و ته می کردن و نه رکه شهر عیه کان به گشتی. خو
نه گهر بیین سهرجه م نهو مافانه بجهینه پروو که ئیسلام داویه تی به ئافره ت و بوی پهوا بینووه، نهوا
دهرفه ت و بوار تهنگ ده بی و ناتوانین بیانژمیترین.

رېزی ئافره تی موسلمان و مافه کانی و شایسته کردنی به نه رکه و کار له ئیسلامدا گه یشته
پاده یه که ئافره تانی رۆژئاوای سهرسامکرد. به م بۆنه یه وه وته ی یه کی له ئافره تانی نه مریکام هاته وه
یاد لهو کاته ی گوئیستی وتاریک بوو له ولاته یه کگرتووه کانی نه مریکا که یه کی له زاناکانی
سوریه خویندیه وه، نه میش استاذ شیخ بهجت البیطار بوو، له روونکردنه وه ی مافه کانی ئافره ت
له ئیسلام، نه م ئافره ته نه مریکیه به سهرسامیه وه وهستا له به رده م نهو ماف و دهستکه وته
شهرعیانه ی ئافره تی موسلمان پیش ۱۵ سده دهستی که وتبوو، پرسیری له شیخ کرد، نایا
نه مه ی له باره ی مافه کانی ئافره تی موسلمان ده یلیتی راسته قینه یه یان پروپاگهنده یه، نه گهر
راسته قینه یه بجه نه لای خوتان تا ماوه یه که له لاتان بژیم پاشان بمکوژن؟! هه لویست و قسه ی
ئافره تانی رۆژئاوا که گوزارشت له واقی وړمان و سهرسامیان دهکات به پله و پايه ی ئافره تی
موسلمان و رېز لی گرتنیان یه کجار زۆره.

کاتی که ئافره تی موسلمان نه م شتانه ده زانیت شاگهشکه ی ئاینه که ی ده بیته، هینده ی تر باوه ری
پته و ده بیته و زیاتر دلنیا ده بیته له مه زنی و تهواوته ی و گشتگیری به رنامه ی په روه ردگاری بۆ
هه موو نهو هۆکارانه ی به خته وه ری ئاده میزادی له ئامیز گرتووه چ بۆ نیڕ یا می، نه وه ندهش به سه
که بزانیته وه ی ئیسلام پیش ۱۵ سده پیاده ی کرد و هیئایه دی له چاککردنی په وشى ئافره ت،
که سی که نه یه توانیوه ته نانه ت له میژووی نه م سده ی بیسته مه شدا بیهیئیته دی.

نه وهش به سه که بزانیته کاتی شۆرشى فه رهنسی له کۆتایی سده ی ۱۸ به لگه نامه ی مافی
مرؤفی راگه یانده، له ژیر ناوینیشانی (مافه کانی پیاو) دا یبه زانده. له ماده ی یه که می نه م
به لگه نامه یه هاتوووه: ((پیاو به ئازادی له دایک ده بیته و نابی بکری به کۆیله)). پاشان هه ولئى
زۆر درا بۆ زیادکردنی وشه ی ((وه ئافره ت)) له م ماده یه دا، به لām هه ولّه کان په تکرانه وه و ماده ی
یه که می راگه یانده شۆرشى ئازادی هه ر وه کوو خۆی مایه وه. ئنجا پاش یه که سده زانای گه وره ی

فهره‌نسی (غوستاف لوبون) له کۆتاییه‌کانی سه‌ده‌ی ۱۹ و سه‌ره‌تاکانی سه‌ده‌ی بیست له په‌رتووکیکی خۆیدا به‌ناوی (روح الاجتماع) راپه‌ده‌گه‌یه‌نی: هیچ کاتیك ئافه‌رت یه‌کسان نابیت له‌گه‌ل پیاو مه‌گه‌ر له سه‌رده‌می سه‌رشۆری و که‌مایه‌تی بیت، ته‌مه‌ش وه‌کو وه‌لامیکی ته‌و زانایه بوو بۆ ته‌وانه‌ی داوای یه‌کسانی ئافه‌رت له‌گه‌ل پیاو ده‌که‌ن له دانی مافه‌کانی ده‌نگدان و هه‌لبژاردن وه‌کو پیاوان. کار به‌م شیوه‌یه‌ مایه‌وه تا کۆمه‌له‌ی نه‌ته‌وه‌کان هات پاش جه‌نگی جیهانی یه‌که‌م، ئنجا سه‌رده‌می نه‌ته‌وه یه‌کگرتوه‌کان پاش جه‌نگی جیهانی دوهم، وه ته‌وانه‌ی کاریان ده‌کرد له‌سه‌ر نووسینی ده‌قیك له‌سه‌ر یه‌کسانی مافه‌کانی ئافه‌رت و پیاو سه‌ره‌نه‌که‌وتن ته‌نها پاش ماندوو‌بوون و کۆششیک‌ی زۆر نه‌بیت “ چونکه‌ پرووه‌پرووی چه‌ند باو و عورفیکی ئاین نامیز ده‌بوونه‌وه که وه‌کوو کۆسپیک بوو له‌به‌رده‌م هه‌وله‌کانیان، وه هیچ ده‌قیکی یاسایی ناوخۆی و نیو ده‌وله‌تیان له‌لا نه‌بوو که دادپه‌روه‌ر بیت به‌رامبه‌ر ئافه‌رت، تا وه‌کو ریگاچاره‌یه‌کی شه‌رعی بیگه‌رنه‌به‌ر بۆ زالبوون به‌سه‌ر ته‌م کۆسپانه بۆ گه‌یشتن به‌ ئازادی‌کردنی ئافه‌رت له‌ کۆتی شکسته‌یه کۆنه‌ چر و سه‌خته‌کانی. له‌کاتیکا پيش ۱۵ سه‌ده ده‌قی قورئان و فه‌رموووه‌ی یه‌کلاکه‌ره‌وه دیت که یه‌کسانی ده‌کات له‌ نیوان ئافه‌رت و پیاو له‌ پاداشت و سزا، په‌رپرسیاریه‌تی و ته‌رك، په‌رستش و ریزلێنانی مرۆفایه‌تی و مافه‌کانی مرۆف به‌ گشتی.

ته‌و ئیسلامه‌ی یه‌کسانی خسته نیوان ئافه‌رت و پیاو له ده‌سته‌یانی مافه ئاده‌میزاده‌یه‌یه‌کانی، یه‌کسانیشی خسته نیوانیان له پیاوه‌کردنی ته‌رکه مرۆفایه‌تیه‌کان، کاتی فه‌رمانی به‌ هه‌ردووکیان کرد به‌ جێنشین‌کردنی زه‌وی و ئاوه‌دان‌کردنه‌وه‌ی و په‌رستنی خوا تیایدا، وه بۆ هه‌ر یه‌که‌یان رۆلێکی جیاوازی دانا له دامه‌زراندنی کۆمه‌لگه‌یه‌کی مرۆفایه‌تی به‌رز و تیگه‌یشتوو و خاوین، ته‌م دوو رۆله ته‌واوکه‌ری یه‌کترن نه‌ك دژی یه‌که‌تر بن، وه ئافه‌رت و پیاو په‌یوه‌ستن پیتی و له‌سه‌ر هه‌ریه‌که‌یانه که زیاتر له‌وه‌ی ته‌ر هه‌لسی به‌وه‌ی پیتی شایسته‌ به‌نراوه له دروست‌کردنی مرۆف و خیزان و کۆمه‌لگه، به‌مه‌به‌ستی هێنانه‌دی هاوبه‌رپرسیاری و پشتگیری و هاریکاری له نیوان هه‌ردوو په‌گه‌ز بی ته‌وه‌ی زۆری کردن هه‌بێ له پیاوه‌کردنی ته‌و کاره شایسته‌ی بۆی دروست‌کراوه، به‌لکو به‌پیتی پتویستی به‌رژه‌وه‌ندی گشتی مرۆف پتویسته له‌سه‌ر ئافه‌رت و پیاو به‌ ته‌رکی خۆیان هه‌لسن، که دامه‌زراوه له‌سه‌ر وه‌رگرتنی پاداشتی ورد له‌سه‌ر کاره‌کانیان له‌م ژیانه، وه‌ك خودا ده‌فه‌رموووی:

(النحل: ۹۷) پیشتەر ٲاڤه ڪراوه، بنه ما له سهر ٺهوهی ههریهك له ٺافرهت و ٲیاو بهر ٲرسیاره له ژئیر دهسته که ی وهك له فهرموووده ی خوښه ویستدا هاتوووه.

باری ٺافرهت له نه ته وه کانی ٲیش ئیسلامه تی له نزمترین ٺاستی بووه، به تایبه تی له ولاتیانی شهریه ته کۆنه کان وهك هند و روما، له سه دهه کانی ناوه ٲراستیش له جیهانی مه سیحیه تدا و له ولاتی عهره ٲیش ئیسلام، لیتره وه ٺافره تی موسلمان زیاتر شانازی ده کات به که سایه تییه موسلمان ه که ی و ٺاینه ٲه واکه ی و ٲله و ٲایه مرؤفایه تییه بهر ز و شکؤداره که ی.

ههرچی ٲهوشی ٺافره ته له شهریه ته کۆنه کان، وهك چۆن زه عیمی هندی (جواهر لال نهرو) له ٲهرتو و که که ی (اکتشاف الهند) به گشتی باسی ڪردووه، ده ئی: ((ههرچی ٲهوشی یاسایی ٺافره ته به ٲی و ته ی (مانو) بیگومان زؤر خراپ بوو، هه میشه ٲشتیان به باوک و برا و میړد به سته بوو))، که وهك زانراوه میراته کانی ٺهوان له مردووه نیړه کانه وه ده گو ی زرایه وه بو زیندووه نیړه کان و ره گه زی میینه ش بیبه ش بوو.

نهرو به دواچوونه وه یه کی هه بوو له سهر ٺه مه، که ده ئی: ((ههر چۆنیک بی باری ٺافرهت له هندی کۆن باشتربوو له باری ٺافرهت له ولاتی یونانی کۆن، یان له رؤمای کۆن، یان له سه رده می مه سیحیه تی یه که م)).

ٲهوشی ٺافرهت له شهریه تی ٲرؤمای کۆن دامه زرابوو له سهر دان نه نان به شایان بوونی ٺافرهت بو مافه کانی، ده بی هه رده م له ژئیر چاودیری دابیّت“ چونکه ره گه زی میینه یه، جا چ بچوک بیّت یا ٲیگه یشتوو، بو یه هه میشه له ژئیر چاودیری باوک یان میړد دابوو، هیچ جوړه ٺازادیه کی نه بووه له هه ئس و که وتیدا، به گشتی میراتی لی ده گیرا به لّام ٲی نه ده درا.

ٺافرهت له ده ستوری ٲومانی شتیک بووه لهو شتانه ی ٲیاو خاوه ندری تی ڪردووه، بو یه که سایه تییه که ی ون ڪردبوو، بیبه ش بوو له ٺازادی هه ئس و که وت ڪردنی. شو ی نه وار و کاریگه ری ٺه مانه تا ٺه مرؤی سه ده ی بیست و یه کیش ههر ماوه، وهك چۆن له ولاتیانی ٺه م سه رده مه که هیشتا له یاسا کانیدا کاریگه ری مافه کانی رؤمانی له سهر ماوه.

هندی له كۆنه ئاينه كان گومانيان هه بوو له مرۆڤايه تي بووني ئافرهت و سروشتي گيانه كه ي. چهندين كۆنگره له رۆما به ستره بۆ گه ران به دواي گياني ئافرهت كه ئايا ئه ميش هاوشيوه ي گياني پياو گياني هه يه ؟ يا گياني ئافرهت هاوشيوه ي گياني ئاژه لانه وه ك گياني مار و سه گ... هتد. به لكو يه كئ له و كۆبوونه وانه برياري دا" ئافرهت به شيويه كي رها هه چ گياني نيه و دوباره له ژيانه كه ي تر زيندوو نابيته وه!

استاذ (جاسم محمد المطوع) له پهرتووكه كه ي (زوجات النبي ﷺ في واقعنا المعاصر - ص ٧٤ -) ده لئ: ((پهرله ماني ئۆسكۆتله ندى له سالى ١٥٦٧ برياريكي ده ركرد، كه ده لئ: ئافرهت نابي هه چ ده سه لاتيكي هه بيت له سه ر هه چ شتيك))

جاران پياوه كان له به ريتانيا ژنه كانى خويان ده فروشت تا ياساي سالى ١٩٣٠ ده رچوو و ئه م كاره ي ياسا گکرد.

له سه رده مى هنرى هه شته م پاشاي ئينگلته را پهرله ماني ئينگليزي برياريكي ده ركرد به وه ي ئافرهت نابي پهرتووكي (العهد الجديد) بخويئته وه كه المسيح عليه السلام هيناويه تي.

هه رچي ئافره ته له دوورگه ي عه ره ب، ئه و له زۆربه ي هۆزه كانى پيش هاتنى ئيسلام جيگاي سووكايه تي پيكردن بوو، مايه ي شه رمه زاري بوو، بۆيه زۆر له سه ره رشتكارانيان سووربوون له سه ر ئه وه ي ئه م شه رمه زاريه دوچاريان نه بيتته وه، ئه مه ش به زينده به چالكردى له و كاته ي له دايبكووه. خودا گوزارشت له و هه سته نزمه ده كات به رامبه ر به ئافرهت له سه رده مى نه فامى، كه ده فه رمووئ: ﴿وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُم بِالْأُنْثَىٰ ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ، يَتَوَارَىٰ مِنَ الْقَوْمِ مِنْ سُوءِ مَا بُشِّرَ بِهِ، أَيُمْسِكُهُ عَلَىٰ هُونٍ أَمْ يَدُسُّهُ فِي التُّرَابِ، أَلَا سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ. واتا: له سه رده مى نه فامى كاتى به كيكيان مژده ي له دايبكوونى كچيان پيدا بوويه روخسارى له خه فه تانا ره ش هه لده گه را له داخى ئه م هه واله و له ناخيشيدا پرده بي له رق و كينه به لام ده يشاريته وه، له به ر سه ختى و ناله بارى ئه م مژده يه خوى له خه لكى ده شاريته وه، ئه گه ر به ختوى بكات به نادليه وه يه و يان زينده به چالي ده كات، به راستى موشريكه كان خراب بريار ده دن ﴿النحل: ٥٨ - ٥٩.

هه‌روا خودا وینای درندایه‌تی تاوانی زینده‌به‌چالکردنی ئه‌و بئ‌تاوان و پا‌که ده‌کات و ده‌فه‌رمووئ: ﴿وَإِذَا الْمَوْءُودَةُ سُئِلَتْ بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ. واتا: له‌پوژی قیامه‌ت له‌ کچی زینده‌به‌چالکراو ده‌پرسیت له‌به‌رچی کوژراوه﴾ التکویر: ۸-۹.

به‌راستی ره‌وشیکی پر له‌ ناسۆر و شه‌رمه‌زاری بوو بۆ مرۆفایه‌تی، (مرۆفایه‌تی ئافره‌ت) به‌ شیوه‌یه‌کی تایبه‌ت له‌ ولاتی عه‌ره‌ب پیش ئیسلام و له‌ زۆربه‌ی ولاته‌ پێشکه‌وتوو ده‌کانی ئه‌و کاته‌، به‌تایبه‌تی ولاتی رۆمان، له‌ سه‌رده‌می مه‌سیحیه‌تی یه‌که‌م، پاشان له‌ زۆربه‌ی ولاته‌کانی سه‌رده‌می ئیستا که‌ هه‌یشتا کاریگه‌ره‌ له‌ یاسا‌کانی به‌ مافه‌کانی رۆمانی، وه‌ک ئه‌مه‌ له‌لایه‌ن زانا‌کانی ماف ناسراوه^(۱).

ئافره‌تی موس‌لمان ی رۆشن‌بیر له‌و به‌خششه‌ گه‌وره‌ تی‌ده‌گات که‌ خوا به‌سه‌ری باراندوو له‌و پوژی خۆری ئیسلامی هه‌لێنا و جیهانی عه‌ره‌بی نقومی روناکیه‌ پرشن‌گه‌داره‌که‌ی کرد که‌ ده‌فه‌رمووئ: ﴿الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا... واتا: ئه‌مرو ئاین و ده‌ستور و به‌رنامه‌ی ژیا‌م بۆ ته‌واو‌کردن و به‌خششه‌کانم له‌ سه‌رتان ته‌واو‌کرد و به‌ ئاینی ئیسلام بۆتان پازی بووم وه‌کو په‌یره‌ و پرۆگرامی هه‌تاهه‌تایی ژیا‌نتان...﴾ المائده: ۳.

به‌لکو ئه‌وه‌ی ده‌روونی ئافره‌تی موس‌لمان پرده‌کات له‌ به‌خته‌وه‌ری و په‌زامه‌ندی و ئارامی و شانازی و، ریز و په‌له‌وپایه‌ی زیاتر ده‌کات ئه‌وه‌یه‌ په‌له‌وپایه‌ی دایکیه‌تی به‌رزتر راگرتوو له‌ په‌له‌وپایه‌ی باو‌کیه‌تی“ پیاوی‌ک هاته‌ لای پیغه‌مبه‌ر ﷺ و پێی وت: ئه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا، کێ له‌ هه‌موو له‌که‌س لێم له‌ پێشته‌ به‌ هاوه‌لێتی کردنی؟ فه‌رمووئ: ((دایکت)). وتی: پاشان کێ؟ فه‌رمووئ: ((دایکت)). وتی: پاشان کێ؟ فه‌رمووئ: ((دایکت)). متفق علیه‌. شرح السنه ۴/۱۳.

له‌به‌رئه‌وه‌ی ئافره‌ت به‌هۆی سروشتی درسته‌بونییه‌وه‌ تایبه‌تمه‌ند بووه‌ به‌ هه‌لگرته‌ی منداڵ له‌ سکیدا، پاشان شیرپێدانی و له‌ باوه‌شگرته‌ی، ئه‌مه‌ش ماندوو‌بوونیکی زۆر و کاریکی گه‌وره‌یه‌،

(۱) سه‌یری المرأة فی الاسلام للدکتور معروف الدوالی: ۲۳ بکه‌.

بۆيە قورئان دەر مەرمووی: ﴿وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهْنًا عَلَىٰ وَهْنٍ وَفَصَّالَهُ فِي عَامَيْنِ أَنِ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ إِلَيَّ الْمَصِيرُ﴾. واتا: مەزگەر ئاسپاردووه سەبارەت بە دایک و باوکی "چونکە دایکی لە باری ناخۆشی و سەختی یەک لەدوای یەک هەڵیگرتوو و پاشان بە دوو سەل ئنجای لێی جیادەبیستوو بەهۆی شیرپێدانی، کەواتە سوپاسی من بکە و سوپاسی دایک و باوکت بکە و گەرانبەهەشتان بۆلای منە ﴿لَقمان: ۱۴﴾.

لە بەرامبەر ئەم ماندووبوونە زۆرە خراوەتە سەر شانی ئافەت، لەسەر پیاوێک شەڕکی خەرجی خێزان و پاراستنیان هەلگرێ، لەگەڵ ئەوەش پیاو هێشتا هەستی بەو پلەوپایەیی نەدەکرد لە ئیسلام وەک ئەمە لە فەرموودەکەی پیغمبەر ﷺ دەرکەوتوو....

لەپال ئەم شکۆدارییە پلەیی دایکایەتی، ئیسلام جاریکی تێش ئافەتی بەرزکردوو و پرپی لێنا پاش شوکردنی، بەوێ پاش شوکردنیش پارێزگاری هەولبەداتی باوکی و بنەمالەکە دەکات و لەناو رەجەلەک و بنەمالەیی مێردەکە ناتوێتوو و ناوی خۆی و باوکی رەش نابێتوو، وەک حاڵی کۆمەلگە پۆژتاواپییەکان کە پاش شوکردن هەولبەداتی باوکی دادەمالێ و ناوی مێردەکە هەڵدەگرت، لە تۆمارەکانی باری کەسییتی و رەگەزنامە ناوی بنەمالەکەیی رەش دەکرێتوو. بەمەش ئیسلام پارێزگاری کردوو لە کەسایەتی ئافەت تەنانەت پاش شوکردنیشی، وێرایی ئەوێ ئیسلام زۆریش ئافەتی ئاسپاردوو بە گوێراییەتی بوون بۆ مێردەکەیی و پرپی لێنایی و چاکبوون لەگەڵی، کەچی ناشیەوێت بە تەواوی بتوێتوو لە کەسایەتی پیاو.

هەر و ئیسلام مافی تەواوی بە ئافەت داو لە پرووی سەربەستی تەواو لە هەڵس و کەوتکردن لە مائی خۆی، شەڕکی خەرجی مائی نەخستۆتە سەر شانی. دواي باسکردنی ئەم مافانە، زۆر بە ئاشکرا بۆمان روونبویوو کە ئیسلام چەندە پلەوپایەیی ئافەتی بەرز راگرتوو، هەر و بۆمان دەرکەوت ئیسلام چەندە گرنگی داو بە سەربەستی و سەربەززی و پرپی لێنایی و چالاکی کەسایەتیەکی تا بتوانی هەڵسێ بە گەیانندی پەيامە مەزنەکی لەم ژيانەدا.

پشتگیری و خۆشه‌ویشتی ته‌ن‌ها بۆ خواجه

له به‌ره‌مه‌کانی شانازیکردنی ئافره‌تی موسلمان به‌که‌سایه‌تییه ئسلامیه‌که‌ی ئه‌وه‌یه که خۆشه‌ویستی و پشتگیری هه‌رگیز بێجگه له خودا بۆ که‌سی تر نییه، هه‌رچه‌ند ئه‌و که‌سه می‌رد یا باوکی بیت که نزیکترین که‌سن بۆی. لوتکه‌ی ئه‌م خۆشه‌ویستی و پالێشتییه ده‌رده‌که‌وی له کرده‌وی دایکی باوه‌رداران ام حه‌بیبه (ره‌مله‌ی کچی ئه‌بو سو‌فیان) ی گه‌ره‌ی مه‌که‌که و پێشه‌وای موشریکه‌کان "ئهم ئافره‌ته سه‌ره‌تا خێزانی پورزای پیغه‌مبه‌ر ﷺ (عبدالله بن جحش الاسدی) بوو، که برای خاتوو زه‌ینه‌بی دایکی باوه‌رداران بوو، عبدالله موسلمان بوو و ره‌مله‌ش له‌گه‌ڵی موسلمان بوو، ابو سفیانی باوکیشی هێشتا بێ باوه‌ربوو. ره‌مله له‌گه‌ڵ می‌ردی کۆچی کرد بۆ حه‌به‌شه له‌گه‌ڵ موسلمانان پێشینه‌کان، باوکی له مه‌که‌که جێهێشت که له داخ و مه‌ره‌قه‌وه خۆی ده‌خواردوه له خه‌فته‌ی موسلمان بوونی که‌چه‌که‌ی و له داخی ئه‌وه‌ی ده‌ستی پێناگات و ناتوانی هه‌یچی لی بکات.

به‌لام ژيان بۆ ئهم ئافره‌ته موسلمانان ئارامگرتوه کۆچه‌ره هه‌ر به‌خۆشی نه‌مایه‌وه، داخێکی گه‌ره‌ی لێکه‌وت کاتی می‌رده‌که‌ی له ئیسلام هه‌لگه‌راپه‌وه و چوه سه‌ر ئاینی حه‌به‌شیه‌کان و بوو به مه‌سیحی! زۆری له‌گه‌ڵ هه‌ولدا تا بیگه‌رینێته‌وه سه‌ر ئاینی ئیسلام به‌لام رازی نه‌بوو، ره‌مله له‌سه‌ر ئاینی ئسلام مایه‌وه، ده‌ستی‌گرت به ئارامگرتن و دووره په‌ریزی له خه‌ڵک، هێنده‌ی نه‌مابوو له داخانا به‌ریت له تاوی ئه‌و هه‌موو خه‌م و په‌ژاره‌یه‌ی پ‌ژان به‌سه‌ری که ده‌بینی خۆی و که‌چه‌که‌ی له ولاتی غه‌ریبه‌ و باوکی که‌چه‌ بچوکه‌که‌ی مه‌سیحیه و باپیریشی هاویه‌ش بریارده‌ره و دوژمنی ئیسلامه و شه‌ری راگه‌یاندوه له دژی ئه‌و پیغه‌مبه‌ره و ئه‌و ئاینه‌ی ئه‌م باوه‌ری پێهێناوه.

ئه‌وه‌ی ئه‌م ئافره‌ته‌ی له‌و غه‌م و ناخۆشی و ویلی و سه‌رگه‌ردانییه ده‌ره‌ینا چاودێری کردنی پیغه‌مبه‌ر ﷺ بوو بۆ باوه‌رداران کۆچه‌ره و لێکۆلینه‌وه له کاروباریان، کاتی ناردی بۆ لای نه‌جاشی و خوازیینی ام حه‌بیبه‌ی کچی ابو سفیانی لێکرد که یه‌کێکه له کۆچه‌ره‌انی ولاته‌که‌ی -

وهك چۆن سەرچاوه كانى سیره و وهرگیران و میژوو باسی ده كهن -، بهم شیویه ام حه بیبه بووه
دایكى باوه داران!!

پۆژگار تیپه ری و فهقی مهككه نزیک بوویه وه، مهترسیه کان هه پشه یان له قورهش ده کرد پاش
هه لوه شانه وهی په یانی حوده بییه له لایهن ئه وانه وه، بۆیه سهرکرده كانی قورهش پراویژیان له گهـ
یه کترکرد و زانیان محمد ﷺ له سهر ئهم کاره بچ دهنگ نابیت و رازی نابیت سته می لی بکریت و
په یانی هه لوه شیتریتته وه، پیکهاتن له سهر ناردنی شانديک بۆ مه دینه تا گفتوگو بکات له گهـ
محمد ﷺ له باره ی نوێکردنه وهی ماوه ی ئاگر بهستی (هه نه) ی نیوانیان، بۆ ئهم مه بهسته ابو
سفیانیان وه کو نیژدراوێك نارد له ی محمد ﷺ.

ابو سفیان هاته مه دینه، خۆی ئاماده کرد بۆ دیدنه ی محمد ﷺ، یادی کهوته وه که کچیکی
له لای پیغه مبه ره ﷺ، بۆیه به نهیسی چووه لای و داوای یارمه تی لی کرد. دایکی باوه داران
سهرسام بوو کاتێ له نا کاو بینی باوکی هاته مائی، که له وه ته ی چووبووه حه به شه نه ییدی بوو،
به سه رسامیه وه وه ستا و سه یری باوکی کرد، نازانی چی بلی و چی بکات. ابو سفیان زانی کچه که ی
سهرسام بووه. بۆیه پیش ئه وه ی ئهم فره مووی دانیشتنی لی بکات هاته پیش و ویستی دانیشی،
ره مله خیرا ده ستی دایه جیگا که و پیچایه وه و نه یه یشت له سه ری دانیشی، ابو سفیان واقیورما
بوو، وتی: کچه که م نازام ئایا منت له جیگا که خوشر ده وی و پچ گه وه تره یان جیگا که؟! ره مله
وتی: به لکو ئهمه جیگای پیغه مبه ره ﷺ و تۆش پیاوێکی هاوبه ش بریارده ری و حه زم نه کرد
له سه ری دانیشی!

ره مله خۆشه ویستی و پشتگیریه که ی بۆ خوا وای لی کرد خه فته بۆ میرده بچ نر خه که ی نه خوات
که ئاینی به دنیا گۆریه وه، ده ستگریو به ئیسلامه ککه ی، بهرگه ی ئازار و ته نگانه و خه م
ونا له کانی غه ربی و ولاتی کۆچی گرت، له کاتی کا زۆر پیویستی به پیاوێکی میرد بوو بیپاریزی
و چاودیری بکات و دلنه وایی ته نیایه که ی بکات و کچه که ی له ئه ستۆ بگریت، بۆیه خودای
به خشنده به بهر زترین ئاوات که ئافره تی ئه وه ده مه خه وی پتوه ده بینی پا داشتی دایه وه، قه ره بووی
بۆ کرده وه به ماره کردنی پیغه مبه ره ﷺ بۆی و، بهر زکردنه وه ی بۆ پله ی دایکی باوه داران.

هه‌روا بینینی باوکی پاش دابرا نیکی زۆر خۆشه‌ویستی و پالپشتیه‌کی بۆ خوا و پیغه‌مبهره‌کی ﷺ له‌بیرنه‌برده‌وه، کاتی جیگه‌ی پیغه‌مبهر ﷺ پیچایه‌وه چونکه باوکی بێ باوه‌ره دروست نییه له‌سه‌ری دانیشی و پیسی بکات!! ده‌بی ئەمه کاری هه‌موو ئافره‌تیکی موسلمان بیت که شانازی به‌ ئاین و بیروباوه‌ره‌کی بکات“ چونکه له‌ ده‌روونی پر له‌ باوه‌ریدا شوینی تێدانییه ده‌مارگیری و خۆشه‌ویستی و پالپشتیتر به‌رامبهر به‌ پالپشتی و خۆشه‌ویستی بۆ خوا و پیغه‌مبهره‌کی و ئاینه‌کی.

شانازی کردنی ئافره‌ت به‌ که‌سایه‌تیه‌ باوه‌رداره‌کی له‌ هه‌موو سه‌رده‌می‌کدا هی‌ز و خۆپا‌گری و سه‌قامگیری پێ‌به‌خشیووه له‌ به‌رامبهر مه‌ترسیه‌کان و سه‌ز و خۆشه‌ویستی‌ه‌کانی دونه‌یا، پاراستوویه‌تی له‌ خزانه‌ ناو شه‌پۆله‌کانی ئەفسانه‌ و ناراستی هه‌رچه‌نده به‌ هی‌ز و زāl و گه‌وره‌ بیت، ئەم که‌سایه‌تیه‌ پشکۆی باوه‌ری له‌ ناخیدا هه‌لگیرساند که هه‌رگیز نا‌کوژیته‌وه، وه‌ک چۆن ئەم خۆپا‌گری له‌ خیزانی فیرعه‌وندا ده‌بینرا له‌سه‌ر ئاینه‌کی و دژایه‌تی‌کردنی ئاینی فیرعه‌ونه‌کان که پرپوو له‌ هه‌موو جۆره‌کانی رابواردن و خۆشی و باق و بریقی دنیا، بێ گۆی‌دانه‌ ئەو هه‌موو تازاره‌ی فیرعه‌ون رژانده‌بویه سه‌ری به‌هۆی ده‌ستگرتنی به‌ ئاینه‌کی و هه‌رده‌یوت: ﴿رَبِّ ابْنِ لِي عِنْدَكَ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ وَنَجِّنِي مِنْ فِرْعَوْنَ وَعَمَلِهِ وَنَجِّنِي مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ﴾. واتا: په‌روه‌ردگارا“ له‌لای خۆت کۆشکێکم بۆ دروست بکه‌ و رزگارم که‌ له‌ فیرعه‌ون و کاره‌کی و رزگارم که‌ له‌ کۆمه‌ل و گه‌لی سته‌مکاران﴿ التحريم: ۱۱.

له‌بهر ئەوه‌ی په‌زنامه‌ندی خوا له‌سه‌رووی هه‌موو جه‌نیه‌ک و سه‌رخستنی وشه‌ی خوا پێش هه‌موو ئامانجیه‌ک و شه‌رعی خوا راسترین رینگایه‌، بۆیه ئافره‌تی موسلمانێ رۆشنبیر ئەم راستیانه‌ی لێ و ناییت، رۆژ به‌ رۆژ شانازی‌کردنی به‌ که‌سایه‌تیه‌ موسلمانه‌کی و ده‌ستگرتنی به‌ به‌رنامه‌ خوایه‌ نایابه‌کی و خۆشه‌ویستی و پشتگیرکردنی بۆ زیاتر ده‌بیت.

فه‌رمان ده‌کات به‌ چاکه‌ و جله‌وگیری ده‌کات له‌ خراپه‌

ئافره‌تی موسلمانێ رۆشنبیر به‌ رێنمایی ئاینه‌کی کاتی ئەم ئایه‌ته ده‌خوینیته‌وه: ﴿وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ

الرَّكَاءَ وَيُطِيعُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ. واتسا: پیاوانی باوه‌پدار و ئافره‌تانی باوه‌پدار هر یه‌کهو پالپشت و پشتیوانی یه‌کن، فرمان ده‌کهن به چاکه و جله‌وگیری ده‌کهن له خراپه و نویژه‌کان به جوانی نه‌نجامده‌دن و زه‌کاتی مالی خوا ده‌رده‌کهن، نه‌وانه خودا ره‌حمیان پی‌ده‌کات، به‌راستی خودا زال و دانایه ﴿التوبه: ۷۱﴾ که خودا پیش پانزه سده ده‌دایه‌زاندووه، بویه خوی له لوتکه‌ی ناسته‌کانی فیکری کومه‌لایه‌تی و، به‌رزترین پله‌وپایه‌ی کومه‌لایه‌تی ده‌بینیت‌هوه که ئافره‌ت ناسیویه‌تی له نه‌ته‌وه جیا‌جیا‌کان و په‌گه‌ز و په‌نگه‌کان.

ئیسلام دانی ته‌واوی ناوه به مرؤفایه‌تی بوونی ئافره‌ت و ریز و پله‌وپایه و ته‌واوی شایان بوونی بۆ مافه‌کانی و سه‌ربه‌ستیه‌که‌ی، هیچ جیا‌وازیه‌ک له نیوان ئه‌م و پی‌اودا نییه له خاوه‌نداریتی و کرپن و فرۆشتن و هاوسه‌گیری، نه‌مه‌ش تنه‌ها له ئیسلامدا هه‌بووه و له هیچ نه‌ته‌ویه‌کی‌تردا نه‌بووه، به‌لکو ئافره‌ت له نه‌ته‌وه‌کانی‌تر شوینکه‌وته‌ی په‌های پی‌او بووه و له‌ژی‌ر به‌زه‌یی و چاودیری فرمانی ئه‌ودا بووه.

ئه‌م ئایه‌ته‌ی پیش‌ووش ئاماره‌یه بۆ به‌رزکردنه‌وی ئافره‌ت بۆ پله‌ی مافه‌گه‌ریتی له نیوان پی‌او و ئافره‌تدا، به‌شداری پیکردنیه‌تی له ئه‌رکی فرمانکردن به چاکه و جله‌وگیری‌کردن له خراپه، داواکاریه بۆ به‌به‌رپرسیاریه‌تی و هه‌لگرتنی سپارده له‌گه‌ل پی‌او به‌بی جیا‌وازی له‌وه‌ی فرمانی پیکردووه له ئاوه‌دانکردنه‌وی زه‌وی و په‌رستنی خوا تیایدا.

به‌مه ئیسلام ئافره‌تی رزگارکرد له شوینکه‌وته‌یی په‌ها بۆ پی‌او و چاودیری گه‌شتیه‌که‌ی له‌سه‌ری، ئه‌و چاودیری‌یه له زۆربه‌ی کات وای له پی‌او‌کردبوو ده‌سه‌لاتدار بۆ به‌سه‌ر ژیان و مردنی ئافره‌ت، له به‌رامبه‌ردا به‌رزی کرده‌وه بۆ پایه‌ی یه‌کسانی کاتێ داوا‌ی لی‌کرد هه‌لسی به فرمانکردن به چاکه و جله‌وگیری‌کردن له خراپه، شوینیکی به‌رزتری بۆ دابینکرد “چونکه بۆ یه‌که‌جار له می‌ژوو بووه فرمانده، له سه‌رجه‌م چه‌رخه‌کاندا بی‌جگه له ئیسلام هه‌مووکات به فرمانپیکراو ناسرا‌بوو.

له پرووی شایان بوونی بۆ ریز و گه‌وره‌یی په‌رستنی خوا و بۆ ره‌حه‌ته‌که‌ی، ئه‌وا هه‌ردوو ره‌گه‌ز له‌به‌رامبه‌ر الله یه‌کسانن. ده‌قه‌کانی قورئان و فره‌موده‌ش له‌م باره‌یه‌وه زۆرن.

بەم پێکھاتەیی بەرز و گشتگیرەیی کەسایەتی ئافرەتی موسڵمان میژوو مان پڕپوو لە ئافرەتی جاویدان و شکۆدار لە وتەکانیان و کردارەکانیان و ھەلۆیستیان، کە ڕەوا و راستی پیادە دەکەن، ھەست بەم بەرپرسیاریەتیە دەکەن لە بەرامبەر خودا، لەم پێناوەشدا سەرزنەشتی خەڵک ساردیان ناکاتەو و نایانگیرێتەو.

نۆمەیی ئەم ھەلۆیستانەیی ئافرەت کە بەلگەن لەسەر بەھێزی کەسایەتی ئافرەتی موسڵمان و پێگەشیستی و ئازادبوونی لە ڕەخنەگرتن و ڕادەربڕین ئەوێە کە لەسەر زمانی یەکی لە ئافرەتان و ترا لەو کاتەیی گۆیی لە عمر کۆری خەتتاب بوو ﷺ کە ئەمیری باوەڕداران بوو قەدەغەیی زۆری مارەیی دەکرد و داوای سنوور بۆ دانانی دەکرد بە بڕیکی دیاریکراو، بۆیە ئەم ئافرەتە ھەلەسایەو و وتی: ئەمە بە دەست تۆ نییە ئەی عمر! عمر وتی: لەبەرچی؟ وتی: چونکە خودا دەفەرمووێ: ﴿وَإِنْ أَرَدْتُمْ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَّكَانَ زَوْجٍ وَآتَيْتُمْ إِحْدَاهُنَّ قِنطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا أَتَأْخُذُونَهُ بُهْتَانًا وَإِنَّمَا مُبِينًا﴾. عومەر ﷺ وتی: ئافرەتێک پێکای و راستی کرد و پیاویک ھەلەیی کرد. فتح الباری: ۳۹۳.

ئەمیری باوەڕداران گۆیی بۆ ئەم ئافرەتە شلکرد، کاتیکیش بۆی دەرکەوت لەسەر حەقە دانی بە حەقەکە ناو، دانیشی بە ھەلەیی خۆی نا، بەمەش ئافرەتی موسڵمان یە کەم ھەلۆیستی میژوو یی تۆمارکرد لە ڕەخنەگرتن لە سەرۆکی دەوڵەت، چ سەرۆکیک؟! خەلیفەیی تیگەشیستووی موسڵمانان، مەزنترین دادوەری ئەو سەردەمە، ئەو پیاو بەھێز و بەشەو کەتە کە فارس و رۆمی ھەپاسان کردبوو و نشوستی پێھێنا بوون، ئەم ئافرەتەش نەیدەتوانی و نەیدەوێرا بەرەنگاری سەرۆک دەوڵەت ببیتەو و ڕەخنەیی لێبگرێ ئەگەر ڕۆشنبری و تیگەشیستی نەبوایە لە ئاینەکەیی کەوا مافی ڕادەربڕین و فەرمانکردن بە چاکە و جەلەوگیری کردن لە خراپەیی پێداو.

زۆر قورئان دەخوینێ

بۆ ئەوێ ئافرەتی موسڵمان بگا بەم ڕادە بەرزە لە گوێپایەلێ و چاکسازی و پارێزکاری و تیگەشیستن و پێگەشیستن، پێویستە لە شەوێ بۆنداری رێنمایی قورئان ھەلەمژێ، ھەموو پۆژێک بجیتە ژێر ساباتەکەیی، بەم شێوێە ڕۆژانە ویردیککی بەردەوامی دەبێت لە قورئان، دەچییتە سەر

ئايەتە پۆشنەكانى و بە وردى و دانايى دەخويىتتەو، تا واتاكان دەچۆرىتە ناو قوولايى ھۆش و ھەستى، دلئشى تىراو دەبىت لە تيشكە بىگەردەكەى و....

بەسە بۆ ئافرەتى موسلمان تا پلەوپايەى قورئان خويىن بزائى وەك پىغەمبەر ﷺ لە فەرمايشتەكانيدا فەرموويەتى، تا ھەركاتى بوارى ھەبوو پرووبكاتە خويىندنەو و رووناكى پۆژ و تاريكى شەوى پى پرکاتەو، كە دەفەرمووى: ((ويىنى ئەو باوەردارى قورئان دەخويىن وەك لىمۆ وايە، بۆنى خۆشە و تامى خۆشە، وە ويىنى ئەو باوەردارى قورئان ناخويىن وەك خورما وايە، بىبۆنە و تامى شيرىنە، وە ويىنى ئەو دوورووى (منافق) قورئان دەخويىن وەك رەيحانە وايە، بۆنى خۆشە و تامى تالە، وە ويىنى ئەو دوورووى قورئان ناخويىن وەكو گوژالەك وايە، بىبۆن و بىتامە)) متفق عليه. شرح السنه ۴/۳۱.

ھەروا دەفەرمووى: ((قورئان بخويىن" چونكە لە پۆژى قيامەت دەبىتە تەكاكار بۆ خاوەنەكەى)) صحيح مسلم ۹۱/۶.

وہ : ((ئەو قورئان دەخويىن و شارەزايە لىي لەگەڵ فريشتەكانى نووسەرى سەروشى ريزدار و پايە بەرزى لای خوا دەبىت، وە ئەو قورئان دەخويىن و زمانى تەتەلە دەكات و سەختە لەسەرى، دوو پاداشتى بۆ ھەيە)) متفق عليه. شرح السنه ۴/۳۰، ۴۲۹.

پاش بىستنى ئەم فەرموودانە، ئايا ئافرەتى موسلمان تەمبەلە دەكات لە خويىندنەو قورئان، ئەگەرچى كارى مال و ئەركى مێرد و مندالئشى لەسەر زۆربوون؟ ئايا دادەبەرى لە پرووکردنە خويىندنەو و ژيان بەسەربەردن لە كەشە خويى و بۆندارەكەى و خۆى بىبەش دەكات لەو بەخشش و خۆشى و پاداشتە نەبراو و گەورەى خودا بۆى ئامادەكردووە بەرامبەر قورئان خويىندنەو كەى؟

ئەمە كارى ئافرەتى موسلمانە لەگەڵ پەروردگارى: باوەرپىكى قوول بە اللہ، ملکہ چىبون بۆ قەزا و قەدەرى، پرووکردنىكى راستگويانە لەپەرستنى، گوپرايەلەكى پەھا بۆ فەرمانەكانى و خۆدوورخستن لە نەھىيەكانى، بوونى ويناىەكى ژيانە بۆ واتاى بەندايەتى بۆ خوا، كاريكى بەردەوام و ھەميشە لەپىناو سەرخستنى ئاينەكەى، پيادەكردنى وشەكەى، شانازىکردن بە كەسايەتە

موسلمانه کهی که سه رچاوه ده گری له هیژ و بیگه ردی باوه په کهی، باش تیگه یشتن و په ی بردن بهو
ئامانجهی که ئاده میزادی بۆ هاتۆته بوون لهم ژيانه دا وهك خودا ئاماژهی پیکردووه له سوره تی
الذاریات: ۵۶ پیشت راقه کراوه.

گدئافره تی موسلمان له گهلا خودی هوی

ده سیك

ئیسلام موسلمانانی هانداوه وهكو خالیك بن له ناو خهلكی، له شیوه و پرفتار و جل و بهرگیشدا جیاوازین، تا بینه پیشهنگینکی چاك، شایانی هه لگرتنی په یامه مه زنه که یان بن بۆ خهلكی“ له فرموودهی هاوهلی بهریز (ابن الحنظلیه) هاوووه، پیغه مبهه ﷺ به هاوهلهکانی که له گهشت دههاتنهوه بۆلای براکانیان فرمووی: ((ئیوه دینهوه لای براکانتان، بارگهتان ریک و پیک بکهن، جل و بهرگتان چاك و باش بکهن، ههتا وهكو خالیك دهبن له ناو خهلكا“ چونکه خودا چهزی له پیسی و ناشیرینی نییه)) رواه ابو داود ۸۳/۴.

ئهگهر ئیسلام بهگشتی هانی موسلمانانی داوه له ناو خهلكی وهك خالیك و ابن، تهوا ئهم هاندانه بۆ ئافرهت تایبهتییه، تا له پرووی روالهت و شیوه و شیوازی وهك خالیکی جیاواز و دیار بیته چونکه ئهمه رهنگ دهاتهوه له سهه ژیانی خۆی و میردی و مال و مندالهکانی.

ئافرهتی موسلمان نابێ خۆی فهرامۆش بکات و بێ ئاگا بیته له شیوهی جوان و خاوینی بههوی سهه رقالبوونی به ئهرکی مال و دایکیهتی، بهلكو سووره له سهه ئهوهی شیوهی پاک و ریک و پیک و جوان بیته بێ زیاده پۆیی و زیاده خهرجی. بایه خدانی ئافرهت به شیوه و روالهتی ئاماژه به تیگه یشتنی دههات له کهسایهتییه کهی، بهلگهیه له سهه زهوقی و وردبینی بۆ ئهرکی له ژیان و ساغی و سهلامهتی بۆچوونی بۆ کهسایهتی ئافرهتی میانپهوه که نابێ روالهتی ههولبده تهروکی جیاواز بیته چونکه روالهت و شیوهی جوان و ریک و پیک شایانی ناوه پۆکی بهرز و کرۆکی دهوله مهنده، جا له ههردووکیانهوه (روالهت و ناوه رۆک) کهسایهتی ئافرهتی موسلمانێ پۆشنهیر پیک دیت.

ئافرهتى موسلمانى ژيرى پۆشنىپ ھاوسەنگىيەك دروست دەكات لە نىوان پۈلەت و ناوهرۆكى،
 دەرزانى ئەو پىكەتاتووو لە جەستە و ھۆش و گيان، بۆيە مافى ھەريەكەيان دەدات، زىادەرۆى لە
 ھىچ لايەنىك ناكات لەسەر حىسابى لايەنەكەىتر، لەمەشدا پىنمايى لە ئىسلام وەرگرتووو كە بەر
 لە ھەموو شتىك ھانى يەكسانى و ھاوسەنگى و ميانگىرى داوھ.

جا ئايا ئافرهتى موسلمان چۆن دەتوانى ئەم تەرازوى يەكسانىيە پابگرى لە نىوان جەستە و
 ھۆش و گيان؟

أ- جەستەى

میانرەوھ لە خواردن و خواردنەوھیدا

ئافرهتى موسلمان ئاگادارى باشى بارى تەندروستى جەستەى و بناغەيەكى پتەو و لەشىكى
 چالاک دەكات، نە زۆر لاوازە و نە زۆر قەلەو، بە پەلە پەل ناکەوتتە سەر خواردن و زىاد لە خۆى
 ناخوات، بەلكو ئەوھەندە دەخوات بتوانى ھىزى پىشتى پابگرى و بىتوانا نەبىت و پارىزگارى بکات
 لە تەندروستى و پتەوى و زىندەگى و لار و لەنجەى جەستەى، وەك خۆى گەورە دەفەرموووى: ﴿
 وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ. واتا: بخۆن و بخۆنەو و زىادوورۆيى مەككەن”
 چونكە خودا مەرووفى زىادەرۆيى خۆش ناوێت﴾ الأعراف: ۳۱

پىغەمبەریش ﷺ دەفەرموووى: ((ئادەمىزاد ھىچ كاسەيەك پىناكات خراپتر بىت لە ورگى، جا
 ئەگەر مەحەل بوو و ھەر نەيتوانى، با ورگى بکاتە سى بەش: سىيەكى بۆ خۆراكى و سىيەكى بۆ
 خواردنەوھى و سىيەكى بۆ ھەناسەى)) رواه احمد ۱۳۲/۴ والترمذى ۱۸/۴.

ھەروا ئەمىرى باوھەرداران پىشەوا عمر ﷺ دەلى: ((دووركەونەوھ لە زىادە خواردن و
 خواردنەوھ” چونكە ئەم كارە جەستە دەشپۆننى وگەندەلى دەكات، نەخۆشى بەرھەم دىنى، لە
 نوێژکردن سست و خاوت دەكات. وە دەستگرن بە ميانرەوھى لە خواردن و خواردنەوھ” چونكە

جهسته ريك و چاك دهكات و دووره له زياده روئي، خودا رقي له زاناي قهلهوه، پياويش تيا ناچيت تا حهز و ئارهزوو خوښيه كانى زال دهبن به سهر ئاينى و كارى تى دهكه ن^(۱).

پيگومان ئافره تى موسلمان زور دووره له ماده بيهوشكهر و سركهره كان، به تايبه تى نهوانه ي هه پامكران" چونكه لهو دهر د و به لايانه يه زوريه ي ئافره تانى ئه و ولا تانه تى كه وتون كه دوورن له رينمايى خوا و پيغه مبه ره كه ي، شه و غونى كردنى بى سوود و به سه بر دنى له يارى و گه مه و كوشتنى كاتيش يه كي كه له باوه خراپه كانى ناو كو مه لگه ي ئيسلامى و موسلمانان، ئافره تى موسلمان ده بى زوو بجه وى و زوو هه لسى، تا كار ه كانى رۆژانه ي و ئه ركه كانى به جوان ترين شي وه به ده زوونى كراوه و جهسته يه كى چالاك ئه نجام بدات، به شه و غونى پشكو ي چالاكيه كانى نه كوژيني ته وه، ئه م باو و عاده ته خراپانه له هيزى كه م نه كاته وه، ئه وسا هه مووكات به هيز و چاپووكه، كارى مال په كى ناخات" چونكه په پره وى سيسته ميكي ته ندروستى سروشتى كرده وه، كه هه ميشه هيز و ووزه و چالاكى و زينده گى پى به خشي وه.

په ي بر دوه به وه ي كه باوه پردارى به هيز خوښه ويسته له لاي خودا له باوه پردارى لاواز، وهك پيغه مبه ر ﷺ فهرمو ويه تى، بۆيه ده بينى هه مووكات له خه مى به هيز كردنى جهسته ي دايه به په پره و كردنى ئه م سيسته مه سروشتيه له ژيانيدا.

وه رزشى جهسته يى ئه نجام ده دات

له لاي ئافره تى موسلمانى رۆشن بىر شاراوه نيه كه پاراستنى له ش و لارى جهسته ي و ته ندروستيه كه ي به گشتى له و كارانه يه ئيسلام پالى بو ده نى و خوښه ويستى دهكات. بۆيه ته نها به په پره و كردنى ئه و سيسته مه ته ندروستيه سروشتيه ناوه ستى، به لكو رۆژانه وه رزشى جهسته يى و ئه نجام ده دات بگو نجى له گه ل جهسته و كيش و ته مه ن و ژينگه ي كو مه لايه تى، له كاتانيكى ديارى كراو و جيگير كه لى دوانا كه وي ت، تا وه كو ئه م راهي تانه وه رزشيانه لارى و نه رمى و ريك و پيكي ببه خشن به جهسته ي له لايه ك، له لايه كي تر وه هيز و به رگرى ببه خشن به ته ندروستيه كه ي

^(۱) كنز العمال ۴۳۳/۱۵ و سه رى المقال بكه: القيم فى مضار الشح المفرط على الجسم والعقل والنفس للدكتور الطبيب محمد ناظم نسيمي فى مجلة حضارة الاسلام، العدد ۵۶، من السنة: ۱۵.

دژى نه خوڅى و دهد، تا زياتر و به توانتر هه لسى به ئهركه كانى، گهرم و گورتر ئاماده بى بۆ گهياندىنى په يامه ككه لى له ژيان، جا چ هاوسهر بيټ چ دايك ، يا ئافره تىكى تازه هه لكه وتوو و لاو بيټ يا به ته مهن.

جهسته و جل و بهرگى خاوينه

ئافره تى موسلمانى شاره زا به ئاينه كهى جهسته و جل و بهرگى زۆر خاوينه، زوو زوو خوڅى ده شوات، پاريزگارى له خاوينى جهسته و جل و بهرگى ده كات، به تايبه تى له پوژى هه ينى، وهك پيغه مبه ر ﷺ ده فهرمووى: ((له پوژى هه ينى خوتان و سهرتان بشون، هه تا ئه گهر له ش پيسيش نه بن و خوتان بوغوخش بكهن)) فتح البارى ۳۷۰/۲.

هه روا ده فهرمووى: ((ههركييهك له ئافره تان و پياوان هاته نوڅى هه ينى با خوڅى بشوات)) فتح البارى ۳۵۶/۲.

به هۆى زۆر هاندانى ئيسلام بۆ خوڅوشتن، هه ندئ له زانايان واى بۆ چوونه كه خوڅوشتن له پوژى هه ينى بۆ نوڅى هه ينى واجبه .

ابو هريره ر ﷺ ده لئى: پيغه مبه ر ﷺ ده فهرموويه تى: ((واجبه له سهر هه موو موسلمانيك هه ر هه وت پوژ جاريك خوڅى بشوات، تيايدا سهر و جهسته ي بشوات)) متفق عليه . شرح السنه ۱۶۶/۲.

خاوينى له پيوسترين ئاكاره كانى مرؤفه، به تايبه تى ئافره ت، له هه مووشيان زياتر به لكه يه له سهر كه سايه تى ميانگيرى و ژيرى و خوڅه ويستى، ئه م خاوينيه ته نها له لاي مي ردى خوڅه ويستى ناكات، به لكو خوڅه ويست ده بئ له لاي هه موو ئافره تان و كه س و كارى.

امام احمد و ابو داود و النسائى به سه نه دى صحيح له جابر ر ﷺ - ده گيرنه وه: پيغه مبه ر ﷺ به سه ردان هاته لامان، پياويكى بينى جليكى پيسى له به ردابوو، فهرمووى: ((ئايا ئه وه هيچى ده ستنه كه وت جله كه لى پى بشوات!))

پيغەمبەر ﷺ رازى نەبوو مەرۇف بە جلى پيسەو بەجىتە ناو خەلك لەكاتىكا دەتوانى بيشوات و خاوينى كاتەو، وەكوو نامازەيەكە بۆ موسلمان كە دەبى ھەمووكات خاوين بىت، روالەتى پاك و چاك بىت ، ديمەنى خۆشەويست بىت.

جا ئەگەر ئەم نامۆزگاريانە ئاراستەى پياو بكرىت، ئەوا ئافرەت لە پيشترە بەم ئاراستەكردنە“ چونكە ئافرەت خۆى خود و كرۆكى خاوينىيە، جيگاي دلنەوايى و سەرچاوى گەشاوہيى و خۆشى و ئارامىيە لەمال، بىگومان ھەستكردى قوولئى رۆشنى ئافرەت بە خاوينى رەنگدەداتەو لەسەر مال و ميژد و منالەكانى“ چونكە بەھۆى بايەخدانى ئافرەت بە خاوينى، ئەوانيش خاوين و ريك و پيك و جوان دەبن و بۆنى خۆش لە جەستە و جل و بەرگيان پەخش دەبىت.

ئەم ھاندانەى ئيسلام بۆ خاوينى و خۆشوشتن پيش ۱۵ سەدە سەرنجى ليكۆلەپەوانى پاكيشا، لەو كاتەى جيھان ھەر لە بنەپەتەو گەرماو و خۆشوشتن لە گەرماوى نەدەناسى“ بەلكو جيھانى ناموسلمان پاش ھەزار ساليش دواى ئەم رېنمايىيەى پيغەمبەر ﷺ بۆ خاوينى نەگەيشتە ئاستى ئەو كاتەى خاوينى موسلمانان.

ليكۆلەرەوہى توركى خاتو (ساميحه ئاي ويردى) لە پەرتووكەكەى (من الرق إلى السيادة) دەلى: ((پيويست ناكات بگەرئىنەو سەردەمى ھەلمەتى خاج پەرستەكان تاوہكوو ئاستى ژيارى ئەوروپا بزائين لەو سەردەمە. بەسمانە چەند سەد ساليك بگەرئىنەو بۆ رۆزگارى دەولەتى عوسمانى و بەراوردىك بكەين لە نيوان ئاستى ئەوروپايەكان و ئاستى ژيارى عوسمانىيەكان)).

لە سالى ۱۶۲۴ ئەمير براندىو brandboug لە نامەيەكى بانگەشەى بۆ دەولەمەندانى نارد كە بۆ ناخواردن بانگى كردبون، تيايدا نووسىبووى: ((تكا لە ميوانان دەكەين دەست و پليان تا ئانىشك نەخەنە ناو قاپ و قاچاغ، خواردن فرى نەدەنە پشتيان، پەنجەيان نەليسنەو، تف نەكەنە ناو قاپەكان، لوتيان بە ليوارى سەرپۆشى خوانەكە نەسپنەو)).

ھەروا ساميحه دەلى: ((ئەم گوزارشتانە بە ئاشكرا بەلگەن لەسەر ئاستى ژيارى و پۆشنەبىرى ئەوروپايەكان و رادەى زانينيان بۆ ئادابەكان. لە ھەمان كاتدا و لە شويتىكىترى ئەوروپا“ لە

کۆشكى (جاكى يەكەم) پاشاي ئىنگىلتەرا، بۆنى ناخۆشى بلاوبو لەپاشا و ئەمىر و شازادەكان و بالى كىشابو بەسەر ديار دەكانى خۆش گوزەرانى لە جلى جوان و مەخەل و دانتيلاي فەرەنسى. ئەمە لە ئەوروپا" لە ئەستەنبول لە كۆشكى خەلافەت وا بابوو باليۆزى ئەوروپايەكان لە دەولەتى عوسمانى دەبووایە بیانەنە گەرما و جوان سەریان بشۆن پىش چوونيان بۆ لای سولتان. لە دەوروبەرى سالى ۱۷۳۰ و لە سەردەمى سولتان ئەحمەدى سەيىم، لەو كاتەى دەولەتى عوسمانى لاوازی تىكەوتبوو لەلایەنى سەربازى و راميارى، خاتو خىزانى باليۆزى ئىنگىلىزى لەلای ئاستانە (اللىدى مۆنتغۆ) چەندىن يادەوهرى نووسىبوو، كە پاشان بلاوگرانەو، تيايدا پەردە لادەدات لەسەر رادەى خاوتىنى لەلای عوسمانىيەكان و نادابى جوانيان و خوڕەوشتى بەرزىان، دەلەيت: شازنى عوسمانى (حفیظە) دەستەسپىكى بە دەست نەخشىنراوى بەديارى بۆ ئاردبوو، هیندە سەرسام بوو بەو دەستەسپە بە رادەيەك دللى نەدەهات دەمى پىسپى. هەروا لەو شتەنەى ئەوروپايىيەكانى سەرسام كەردبوو كە دەيانىنى موسلمانان پىش دانىشتن لەسەر خوان و پاش ناخواردن دەستيان دەشوشت. ئەمەش بەسە بۆ مەژۆ كە نووسراوى برىن پىچى ئىنگىلىزى بەناوبانگ (فلورانس نىتغل) florance nightigale بھوینىتەو سەبارەت بە نەخۆشخانەكانى ئىنگىلىزى لە دەوروبەرى نيوەى سەدەى ۱۹، تيايدا باسى چۆنەتى نەخۆشخانەكان دەكات كە چۆن بېوسە شوپىنى زەپل و فەرامۆشكەردن و بى ئابرووبى، چۆن ژوورەكانى نەخۆشخانەكان پىسبوو لە سەدان نەخۆش كە تەنەت پىويسى سروشتيان وەك چوونە سەراو لەسەر جىگا جىبەجى دەكرد))^(۱).

ئای لەو جىاوازیە بەرفراوانەى هەيە لە نىوان ژىسارى ئىسلامى خودابى گشتگىر و لە نىوان ژىارىيە مەژىيە كەم و گورت و سنوردارەكان!!

گرنگى و بايەخ دەدات بە دەم و ددانى

ئافەرەتى موسلمانى ژىر زۆر ئاگادارى دەمى دەبىت، هىچ كەس بۆنىكى ناخۆشى لەناكات، ئەمەش بەھۆى خاوتىنكردنەو دەدانەكانى پاش هەموو ژەمىكى خواردن بە سىواك و فلەچە و ھەويىرى ددان، زۆر لە خەمى دەدانەكانى دەبىت و بەلای كەمەو سالى جارەك نىشانى پزىشكى دەدات، ئەگەرچى ھەست بە ئازارەش نەكات، تا پارىزگارى لە تەندروستى و خاوتىنى و برىقەدارى

^(۱) سەيرى كەتاب (من الرق الى المياده) ئاليف ساعەتە آي ويردى بىكە. نشر ۹۸ damga yayinevi nu ۲۸ وما بعدھا.

ددانه‌کانی بکات، هه‌روا راپوێژ به‌ پزیشکی قورگ و گه‌روش ده‌کات نه‌گه‌ر پێویستی کرد، تاکوو بۆنی هه‌ناسه‌ی خۆش بێت، بێنگومان نه‌مه‌ش بۆ ئافه‌رت جوانه‌ر و شیاوتره‌.

خاتوو عائشه زۆر بایه‌خی به ددانه‌کانی ده‌دا، هەرگیز ته‌مبه‌لی نه‌ده‌کرد له‌ خاوینه‌کردنه‌وه‌ی به‌ سیواک، له‌ صحیحی بوخاری هاتوووه‌ له‌ مجاهد له‌ عورووه‌ی ﷺ ده‌لی: ((گویمان له‌ سیواک کردنی عائشه‌ی دایکی باوه‌رداران ده‌بوو له‌ ژوو‌ره‌که‌ی...)) فتح الباری ۵۹۹/۳.

وہ مسلم لہ عطاء لہ عروۃ علیہ السلام دہلی: ((تیمہ گویمان لہ خاویٰ کردنہ وہی ددانہ کانی خاتو عائشہ دہبوو بہ سیواک...)) صحیح مسلم ۲۳۶/۸.

خاتوو عائشه ده‌لی: پیغمبر ﷺ هرکاتیک له خه وه‌لسابووايه چ له شهو چ له پوژن ئيلا پيش نه‌وه‌ی ده‌ستنوت بگري سيواکي ده‌کرد)) رواه احمد ۶/۱۶۰ و ابو داود ۴۶/۱.

پادەى گرنگى دانى پېغەمبەر ﷺ بە خاۋىن پراگرتنى دەم و ددان گەيشتە ئەوەى بىفەرمووۋى:
 ((ئەگەر لەسەر ئۆمەتم بە سەخت و دژوار نەوہستايە ئەوا فەرمانم پێدەکردن بە سيواک کردن
 لەگەڵ ھەموو نووتیک)) فتح الباری ۳۷۴/۲ وصحيح مسلم ۱۴۳/۳.

پرسیار کرا له خاتو و عائشه کاتې پيغه مېر ﷺ بهاتيه وه مال سهره تا چي ده کرد؟ وتی:
 ((سيواکي ده کرد)) صحيح مسلم ۱۴۳/۳.

بهراستی جیگای سهرسورِ مانه هه‌ندی له ئافره‌تان ئه‌م لایه‌نه فه‌رامۆش ده‌که‌ن، له‌کاتی‌که‌ له‌ گرن‌گرت‌ین پیوسته‌یه‌کانی که‌سه‌یه‌تی ئافره‌ته‌، و‌یرای ئه‌وه‌ی خاوی‌نی کرۆک و بن‌چینه‌ی ئیسلامه‌.

پیغمبر ﷺ ده فرمووی: ((هر که سی پیاز و سیر و کهوهی خوارد با نزیکی مزگه و ته کاغان نه که ویت“ چونکه فریشته کان بازار ده کیشن بهوهی مروژ ئازاری پی ده کیشی)) صحیح مسلم

۵۰/۵

پيغەمبەر ﷺ قەدەغەيىكردووه كەسيك شتى بۆن ناخۆشى خوارد نيزىكى مزگەوت بگەوئ، نەبادا فريشته و خەلك بەھويانەوھ نازارېكېشن، بەلام سوتېند بەخوئەم بۆنە زۆر سووكتە لەسەر

جا نه گهر نه مه رښمايي پيغه مېهر ﷺ بڼت بڼ پياوان، ده بڼي فهرماني چڼ بڼت بڼ نافرته تان، له کاتيکا نه وان خودي جواني و بهرزي و پازاوه بين، پياو له لايان نارام ده گري، له دانېشتن و ژيان له گه لايان نارامي و خوځي و بهخته و هري و دل گوشادي ده بينن؟

نه مه ش له نافرته موسلمانې ژير شارواه نيبه که جواني قژه که ي له گرنگرين پيکهاته کاني جواني به ميه تي، چاک کردن و بايه خدان پي له ديارترين هوکاره کاني سهرنج راکيشانه به لاي خوځي.

ديمه ن و شيوه ي ريک و پيک و چاکه

نافرته موسلمان ده بڼي گرنگي بدات به جل و بهرگ و ديمه ني، شيوه ي جوان بڼت، روا ته تي نازدار و شيرين بڼ، بڼ نه وه ي خوځي ده رخا يا زياده روځي و جوانکاري به کاري بڼ، به شيوه يه بڼ چاوي ميږد و مناله کاني و مه حره مه کاني تر و ژناني موسلمان به بينيني شاد بڼت، ده روون له لاي نارام بگري. بڼه هه رگيز به شيوه و ديمه نيکي نارتيک خوځي به و که سانه نيشان نادات که ديتني حه لاله بڼيان، به لکو به دواي که م و کورتی و نارتيکه کانيده ده گهرت و چاک و پاک و جواني ده کات به پي رښمايي کاني نيسلام.

قرطبي له رافهي نه م نايه ته ﴿قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ...﴾ و اتا: نه ي محمد بلې: کي به له خوځيه وه نه و جوانکاري به ياساغ ده کات که خودا بڼ به ننده کاني ده ره يناوه له گه ل خوځا کي حه لال و پاک، بلې: نه وه بڼ نه و که سانه يه باوه ريان به خوا و پيغه مېره که ي هيناوه له ژيانې دونيا ياندا و له روژي قيامه تيش به تهنه بڼ باوه ردارانه و بڼ باوه ران به شدار نابن تيايدا له گه لايان وه کوو له دونيا ... ﴿﴾، ده لې: ((مکحول له خاتوو عائشه ده گيرتته وه: هه ندي له هاوه لاني پيغه مېهر ﷺ له بهر ده رگا چاوه رويان ده کرد، پيغه مېه ريش ﷺ ويستي بجي ته ده وه بڼ لايان، ده فريک هه بوو ناوي تيا بوو، پيغه مېهر ﷺ سه يري خوځي له ناوه که کرد و خهريک بوو سهر و ريشي چاک ده کرد. خاتوو عائشه ده لې: وتم پي: نه ي پيغه مېه ري خوا تو ش وا ده که ي؟! فهرمو ي: به لې: نه گهر پياويک چوه ناو براکاني، با خوځي ناماده و چاک و ريک بکات“ چونکه خودا جوانه و جوانيشي خو ش ده ویت)) الاعراف: ۳۲.

موسلمان نهم شتانه هه مووی به پیتی بۆچوونی میانپهوی ئیسلام پیاده دهکات، که نه که متهرخمی تیا به نه زیاده پۆیی، خودا ده فهرمووی: ﴿وَالَّذِينَ إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَامًا﴾. واتا: نهو باوهرداران هه هه کاتی ده به خشن، نه زیاده پۆیی لهو سنووهی خوا دایناوه و نه که متهرخمی ده کهن، له نیواندان و میانپهون ﴿الفرقان: ۶۷﴾.

ئیسلام هه زده کات کوپ و کهه کانی، به تاییهت بانگخوازانی، کاتی ده چنه ناو کو مه لگه، وه ک خالیکی سه رنج پاکیش و ابن، نه که دیمه نیکی نامۆ و ناشیرین که چاو له بینینی په ست بی “نهوه له ئیسلام دانییه مرۆف به ناوی دنیا نهویستییه وه (الزهد) و خو به کهم زانییه وه چ پیاو بی چ ئافرهت شیوه و دیمه نی فهرامۆش بکات به پادهیه که خاوه نه کهمی بی زراو و ناحهز بکات “نهوه تا پیغه مبه ر ﴿﴾ که پی شهنگی خاک سیفه تانه، جلی باشی له بهرده کرد، خۆی جوان ده کرد بۆ کهس و کار و هاوه له کانی، نه مهی به ده رخستنی به خشی خوا هه ژمار ده کرد، وه که ده فهرمووی: ((خودا هه ز ده کات شوینه واری به خشه کانی له سه ر بهنده کهی بیننی)) رواه الترمذی ۲۰۶/۴.

له طبقات ابن سعد ۳/۴: له جندب بن مکیت ﴿﴾، ده لی: ((پیغه مبه ر ﴿﴾ کاتی شانیدی که دهاته لای باشتیرین جلی له بهرده کرد، فهرمانیش به هاوه لانی ده کرد به هه مان شیوه بن، ده لی: لهو رۆژی شانیدی کینه هاتنه لای، پیغه مبه رم ﴿﴾ بیننی جلیکی نویی یه مانی له بهردابوو، وه ابوبکرو عومهریش وه که نهویان له بهر دابوو)). ابن المبارک والطبرانی والحاکم والبيهقي وهی تر، له عمر ﴿﴾ ده گیر نه وه: ((پیغه مبه ر ﴿﴾ بیننی داوای جلیکی نویی کرد و له بهری کرد، که جله کهی به سه ر خۆیدا هیناو گه یشته سه رسنگی فهرمووی: ستایش بۆ خوا که جلیکی پی به خشیم تا شه رمگا و جهسته می پی داپۆشم و له ژیاغدا خۆمی پی جوان بکه م)) الترغیب والترهیب ۹۳/۳.

خوا نهو جوړه جوانکاریه ی رپییداوه نه گاته پاده ی زیاده پۆیی: ﴿يَا بَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ﴾، قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ قُلْ هِيَ لِلَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ كَذَلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ. واتا: نهی نهوه ی ئاده م کاتی چوونه مزگهوت به جلی ریک و پیک بچن نه که وه سه رده می نه فامی که به پروتی ته وافیان ده کرد، وه بخۆن و بخۆنه وه و زیاده پۆیی مه کهن “چونکه

خودا مروڤى زياده روڤى خوش ناوېت، نهى محمد بلې: كېنه له خوښه وه نهو جوانكارۍ په ياساغ دهكات كه خدا بډ بېنده كانى دهره پناوه له گهل خوراكي حلال و پاك، بلې: نهو بډ نهو كه سانه په باوه پريان به خوا و پېغه مېره كهى هېناوه له ژيانى دونياياندا و له روژى قيامه تېش به تېنهها بډ باوه دارانه و بې باوه پان به شدار نابن تيايدا له گهلېان وه كوو له دونيا، بېم شېوه په ثابته كان روښن ده كه مينه وه و شېده كه مينه وه بډ گهلېك زانينى هېيټ (الاعراف: ۳۱، ۳۲).

له صحيح مسلم له ابن مسعود ؓ ده لې: پېغه مېر ؓ فېرموو يه تې: ((ناچېته به هه شت نهو هى تو زقاليك فيز و لوت به رزى له دلدا هېيټ)) پياوېك وتې: پياو هېه حېز دهكات جل و پېلاوى جوان بېت، واتا: ثابا نه مېش ده چېته باز نهى لوت به رزى؟ فېرمووى: ((خودا جوانه و جوانيشى خوش دهوېت، لوت به رزى دان نه نانه به حق و راستى و په تېكر د نهو يه تې و به سووك سېر كړ دى خه لكه و رق و كېنه په بهرام بېريان)) صحيح مسلم ۸۹/۲.

هاوه لان و شوېنكه و توان و نهوانه په چا كه به پرېه و پيان كړ د وون باش له مانه تېگه يشتېبون بډ په پېشهوا ابو حېنېفه ؓ شېوه و جل و بهرگى جوان و رېك و پېك بوو، بډنى خوش بوو، گرنگى دهدا به بهر دهوام خو جوان كړ د له جل و بهرگيدا، بهراده يه كه خه لكى هاندهدا له سېرى، روژييك له كږه كهى په كېكى بېنى جل و بهرگى نارېكه، جياى كړ دهوه و به نهېنى ۱۰۰۰ دره مى پېدا تا شېوه و روا لې تې پې چاك بكات، پياوه كه وتې: من هې بوونم و دهو لې مېندم و پېويستم بهوه نېيه، ابو حېنېفه ش به سېر زه نشته وه پېيوت: نهى نه م فېرموو د ده تې نه گه يشتوه: ((خودا حېز دهكات شوېنه وارى به خششى له سېر بهنده كهى بېنى؟)) بډ په پېويسته بارودوخت بگورې، تاوه كوو براده ركېت د لې پېت نه سوتې و بو ت غمبار نه بېت.

پېويسته له سېر بانگخوازانى رېگاي خوا له ثافره تان و پياوان له جوان ترين شېوه و باش ترين دېمن و ته و او ترين رېك و پېكى دابن، له خه لكى تر زياتر سېرنج راكېشه ربن، بډ نهو هى بتوانن بېنه ناو د لې خه لك، به بانگه وازه كه يان بگېنه ناخى دېروونيان. به لكو نهو جوړانه له هېموو كهس زياتر دا و ايان لېكراوه بېم شېوه بېنه ناو خه لكه وه، بانگخوازى رېي خوا ده بې زور گرنگى بدات به روا لېت و خاوينى جهسته و جل و بهرگ و نېنو ك و قژى، نه گېرچى به ته نياش بوو و

كەس نەيدەيىنى، بەمە دەچىت بەدەم بانگى فىترەى بىگەرد، وەك پىغەمبەر ﷺ دەفەرمووئى:
(پىنج شت لە خۆرسكى(فىترە) مرۆڤن: خەتەنە كردن و، تاشىنى مووى شەرمگا، ھەلكەندىنى
مووى ژىر بال (بن ھەنگل) و، نىنۆك قرتاندن، كورتكردنەوى سىڤل) فتح البارى ۳۳۴/۱۰ ومسلم
۱۴۶/۳.

كەواتە جوانى خۆرسكى مرۆڤايەتى لەو شتانەىە كە ئەم ئايىنە پىڤى دڭگىر و خۆشەويست بوو،
و ە خاوەنى زەوقى ساغ و خوڤەوشتى شىرىن ەزى لى دەكات و لای خۆشەويستە.

ناخزىتە ناو خۆدەرخستىن و زىادەروڤى كردن لە خۆرازانەوه

ئەم بايەخدانە بە شىو و دىمەن ئافرەتى موسلمانى راستگۆ ناخزىتتە ناو خۆدەرخستىن و
ديارخستىنى جوانكارى بۆ بىجگە لە مێرد و مەحرەمەكانى، لارناكاتەوه بۆ زىادەروڤى و دەرچوون
لەو ھاوسەنگىەى ئىسلام ھەموو دەستوورەكانى لەسەر دامەزراندووه "چونكە ئافرەتى موسلمانى
راستگۆى رۆشنېر ھەمىشە ئاگادارى ميانرەوى و ھاوسەنگىەى لە ھەموو شتتەك، تا ھىچ
لايەنتەك لە ژياندا بالادەستەر نەبىت بەسەر لايەنتەكىتى.

ھەر ئەو ئىسلامەى ھاندەدات بۆ جوانكارى و پاراوەى و ھەلال و خۆشەويستى دەكات، ھەر
ئەويش ھۆشدارى داوہ لە زىادەروڤى كردن تيايدا، بە جۆرەك ئافرەت بکاتە كۆيلە لەم ژيانەدا و
ھەموو كار و خەمىكى گەورەى ھەر ئەمە بى، وەك پىغەمبەر ﷺ دەفەرمووئى: ((بەدەختە
بەندە و كۆيلەى دىنارو درھەم و جلى قەدىفە و صوف، كاتى بىدەيى رازى دەبى و، ئەگەر نەيدەيى
رازى نابى و نىگەرانە)) فىض البارى ۸۱/۶.

ئافرەتانى ئەمرو ئەوانەى زۆرىەيان چوونەتە ژىربار و بەند و كارىگەرى (ببوت الازياء) - خانەى
مۆدیل - و بازرگانە جىھانىيەكان، تا واى لىھاتوووه ئافرەتى دەولەمەندى وا ھەيە جلىكى
گرانبەھا دەكرپىت و تەنھا يەكجار لەبەرى دەكات، بەراستى ئەمانە كەوتونەتە ناو ئەو
كۆيلەيتىەى كە پىغەمبەر ﷺ ھۆشدارى لىداوھ و خزاونەتە ناو بارى بەدەختى كە واىكردووه
بکەونە ناو ئەو كۆيلەيتىەى بى واتايەى بۆ جل و بەرگ و مۆدیل و جوانكارى كە لە پادەى

میانپره‌وی دهرچووه و خاوه‌نه‌که‌ی لاداوه له‌و مه‌به‌سته سه‌ره‌که‌ی مرۆقی له‌پیناو دروستبووه له‌م ژيانه.

هه‌روا له‌و به‌دبه‌ختيانه‌ی‌تر که زۆربه‌ی ئافره‌تی موسڵمانی ئه‌و سه‌رده‌مه‌ی تێکه‌وتوه، ئه‌و زیاده‌پۆیی کردنه‌یه له‌ کرپنی جل و به‌رگی گرانبه‌ها و په‌په‌وکردنی مۆدیلی تازه له‌ شه‌وانی ئاهه‌نگ و زه‌ماوه‌ند، ده‌یانینی له‌کاتی ئاهه‌نگ چۆن پێشپه‌رکی ده‌که‌ن بۆ بازارپاگان و پاره‌هه‌لده‌پێژن، تا خۆیان پێ‌باده‌ن و فیز و شانازی پێوه‌ بکه‌ن دوور له‌ هه‌موو شوینه‌وار و کارێکی هۆش و عه‌قل، دوور له‌ په‌وتی میانپه‌وه‌ی. ئه‌و ئافره‌تانه‌ی ئه‌و جۆره‌ خۆده‌رخست و ناز و فیزه‌ ده‌که‌ن، ئه‌وه‌یان له‌به‌رچاو نییه که په‌نگه‌ ئافره‌تی وا هه‌بێ له‌ ئاماده‌بووان توانای مادی وانییه‌ بتوانی جلی له‌و شیوه‌ و به‌و نرخه‌ بکری، به‌مه‌ش دلی پر ده‌بی له‌ خه‌م و په‌ژاره، له‌وانه‌شه له‌ ده‌روونیدا ئیژه‌یی و رق و کینه‌ دروست ببێ بۆ بووک و خزم و که‌سی له‌وانه‌ی ده‌وله‌مه‌ندن، به‌لام ئه‌گه‌ر بووکه‌که‌ په‌یوه‌ست بێ به‌ میانپه‌وه‌ی له‌ کاره‌کانیدا ئه‌وا هیچ یه‌کێک له‌و ئاکامانه‌ دروست نابن، زیاد له‌وه‌ ئه‌م دیارده‌یه‌ سه‌رپێچی کرۆک و مه‌به‌ستی ئیسلامه که دامه‌زراوه له‌سه‌ر ئاسانکاری و گونجان و میانپه‌وه‌ی، قه‌ده‌غه‌ی هه‌موو جۆریکی زیاده‌پۆیی و خۆهه‌لکێشان ده‌کات.

بێگومان ئافره‌تی موسڵمانی شاره‌زا به‌ ئاینه‌که‌ی خۆی ده‌ربازکردووه له‌م جۆره‌ خزان و کو‌ت و سه‌رپێچییه‌ “چونکه‌ ئاینه‌ مه‌زنه‌که‌ی و تیروانییه‌ میانپه‌وه‌که‌ی و زیاده‌پۆیی نه‌کردنی هه‌رده‌م له‌به‌رچاوه که شه‌ریعه‌ته‌ پاکه‌که‌ی ئیسلام هیناویه‌تی.

ب- بیرو هۆشی

بیروهۆشی پادێنی به‌ زانست و زانیاری:

ئافره‌تی موسڵمانی تێگه‌یششتوو وه‌ک چۆن بایه‌خ به‌ جه‌سته‌ی ده‌دات ئاوه‌هاش بایه‌خ به‌ بیروهۆشی ده‌دات “چونکه‌ گرنگی دانی به‌ بیروهۆشی که‌م بایه‌ختر نییه له‌ گرنگی دانی به‌ جه‌سته‌ی، بۆیه شاعیر زه‌هیر بن ابی سلمی^(١) وتویه‌تی:

^(١) سه‌یری جه‌ره‌ اشعار العرب بکه‌ بتحقیق المؤلف ١/٣٠٠ دار القلم ١٤٠٦.

لسان الفتى نصف ونصف فؤاده فلم يبق إلا صورة اللحم والدم

واتا: مروؤ نیوهی زمانه و نیوه که ی تر دل و هو شه که واته چیر ماوه بیجگه له شیوهی گوشت و خوین.

هه روا و تراوه: مروؤ به دوو ئەندامی بچوک ماوه: دل و زمانی. واتا: بیروهو ش و بوچوون و تیروانی. لیروهه گرنگی رۆشن بیرکردنی عه قل و گو شکردنی به زانیاری و زانستی و گه شه پیدانی به خویندنه وه و شاره زابوون له هه موو جو ره زانستی که ده ره که وئ.

ئافره ت وه کوو پیاو نه رک ی پی سپێردراوه، له سه ره ته ی به دوا ی زانستی که بگه ریت سوودی دنیا و دوا رۆژی تیا بیت، خودا ده فه رموو ی: ﴿وقل رب زدنی علما. واتا: بلی په ره ردگارا زانست و زانیاریم زیاد بکه﴾ طه: ۱۱۴.

پیغه مبه ر ﷺ ده فه رموو ی: ((داوا کردنی زانست و به دوا داگه رانی فه رزه له سه ر هه موو موسلمانیک)) رواه ابن ماجه ۸۱/۱.

له ژیر رۆشنایی ئەم ئایه ت و فه رموو دا نه ئافره ت ده زانی ئەم فه رمانه هه ردووکیان ده گریت هه، له گه ل پیاو یه کسانه له فی ربوونی زانسته کانی فه رزی عه ی و فه رزی کیفایه له وه ته ی زانست هه بووه له کۆمه لگه ی ئسلامی.

ئافره تی موسلمان له کۆمه لگه خوا یسه هه ر له سه ره تای ئیسلامه تییه وه نرخ ی زانستی ده زانی، بۆیه ژنان یاری ده ده ران به پیغه مبه ریان ده وت: ((رۆژیکمان بۆ دانێ تیایدا فی ربی زانست بین)) چونکه پیاوه کان هه موو کاتیکیان بر دووه، پیغه مبه ر ﷺ فه رموو ی: واده ی ئیوه له مائی فلانه که سه. جا له رۆژی دیاریکرا وهاته لایان و نامۆژگاری کردن و یادی خسته نه وه و فی ربی کردن)) فتح الباری ۱۹۲/۱.

ئافره تی موسلمان ی نه و کاته رووی کرد بووه داوا کردنی زانست، له پرسیار کردن ده رباره ی نه حکای ئاینه که ی شه رمی نه ده کرد" چونکه پرسیا ری له باره ی حه ق و راستی ده کرد، خوداش له

ئاستى ھەق شەرم ناكات. خاتوو عائشە دەلى: ئەسمائى كچى يەزىدى بن السكّن الانصارىه^(۱)، پرسىياري كىرد لە پىغەمبەر ﷺ دەربارەى خۆشوشتن لە بىنويىژى، پىغەمبەر ﷺ وەلامى دايەو: ((ھەر يەككە لە ئىوہ ئاو و پروەككى بۇغۇش دەھىننى، و خۆى باش خاويىن دەكاتەو، پاشان ئاوى بەسەر خۆيدا دەكات، پاشان پەرۆككى بۇغۇش دىننى و خۆى باش پىخاويىن دەكاتەو)) ئەسماء وتى: چۆن خۆى پىخاويىن دەكاتەو؟ فەرمووى: سبھان اللہ، خۆتى پىخاويىن دەكەيتەو. خاتوو عائشە بە نەھنى چىرپاندى بە گوئى: شوينەوارى خوينەكەى پىخاويىن دەكەيتەو)) ھەروا ئەسماء لەبارەى خۆشوشتن لە لەش پىسى پرسىياري لە پىغەمبەر ﷺ كىردو، پىغەمبەر ﷺ فەرمووى: ((ئاو دەھىننى و خۆتى پىخاويىن دەكەيتەو بەباشى، پاشان ئاو بەسەر سەرت دابكە و پەنجە بىخەرە ئاو قژى سەرت و لىي بىخىنە تا دەگەيتە ھەموو شوينىكى سەرت، پاشان ئاو بەسەر سەرتدا برژىنە)) فتح البارى ۱/۴۱۴ و صحيح مسلم ۴/۱۵-۱۶. خاتوو عائشە دەلى: ((باشترىن ژن ژنانى ئەنصارە، شەرم و ھەيا قەدەغەى نەدەكردن لە تىگەيشتن لە ئاين)) فتح البارى ۱/۲۲۸ و صحيح مسلم ۴/۱۶.

ام سلیم كچى مىلھان دايكى ئەنەس بن مالك ھاتە لای پىغەمبەر ﷺ وتى: ئەى پىغەمبەرەى خوا، خوا لە ئاستى ھەق شەرم ناكات، ئايا ئافرەت خۆشوشتنى لەسەرە ئەگەر خەوى بىنى (ئىحتىلام بوو)؟ فەرمووى: ((بەلى، ئەگەر ئاو بىنى)). ئوم سەلەمە لە شەرمانا سەرى خۆى داپۆشت و وتى: ئەى پىغەمبەرەى خوا ئايا ئافرەتیش ئىحتىلام دەبى؟ فەرمووى: ((بەلى خاك بەسەر، ئەى بەچى كۆرەكەى شىوہ دەكات)) فتح البارى ۱/۲۲۸ و صحيح مسلم ۳/۲۲۳، ۲۲۴. لە گىرانەوہىە كىترى مسلم، ام سلیم ھاتە لای پىغەمبەر ﷺ و عائشەى لەلابوو، كاتى ام سلیم ئەم پرسىياري كىرد، عائشە وتى: ئەى ام سلیم ئابروى ژنانت بىرد، خاك بەسەر، پىغەمبەرىش ﷺ فەرمووى بە عائشە: بەلكو تۆ خاك بەسەر، ئەى ام سلیم با خۆى بشوات ئەگەر ئاوى بىنى)) صحيح مسلم ۳/۲۲۰.

(۱) لە ژنە ئاودارەكانى ئىسلامەو، وتارىيىژى و تىكۆشەر بوو، بەيەتتى داوہتە پىغەمبەر ﷺ و، بەشداری جەنگى يەرموكى كىردو و ۷ سەربازى رۆمى بە دىنگەى رەشالەكەى كۆشتوو.

ئافرهتی موسلمان له سهرده می پیغه مېهر ﷺ هه رگیز نه ده گه پايه وه و دوودلای نه ده کرد له روونکردنه وهی حوکمی شهرعی له پیغه مېهر ﷺ و راسته وخو پرسپاری ده کرد له باره ی شه وهی له سهری داده به زئی، هه ر کاتئی گومانی هه بووايه له فه توای یه کئی، یا له راستی فه توکه دلنیا نه بووايه، به وردی به دواي تیگه یشتنی پرسپاره وه بوو تا ده گه یشته دلنیا یی، ئافرهتی موسلمان ی روشنیری ژیر ده بی وایی“ (سُبُعَة بنت حارث الاسلمي) که خیزانی سعد کوپی خه وله بوو، له به ره ی عامر بن لوئهی بوو، له وانه بوو به شداری جهنگی به در بوو، له حه جی مالئاوایی کۆچی دوايي کرد، سوبه یعه ش دووگیان بوو، هیئده ی پی نه چوو دواي مردنی میپردی کۆرپه که ی دانا، کاتئی له زه یستانی خاوین بوویه وه، خۆی جوان کرد بو خوازیئنی کاران، له و کاته ابو السنابل بن به عکه ک (بیاویک بوو له به ره ی عبدالدار) لیی هاته مال وه و پییوت: ده تبینم خۆت جوان کردووه بو خوازیئنی کاران، ده ته وئی شووبه که یته وه؟ سویند به خوا تا ۴ مانگ و ۱۰ رۆژ تیئنه پهری شوونا که یته وه. سوبه یعه ش ده لئی: کاتئی وای پی و ت خۆم پیچایه وه تا شه و هات، هاته لای پیغه مېهر ﷺ و پرسپارم لیی کرد له م باره یه وه، فه توای بو دام به وهی له و رۆژی کۆرپه که م داناوه نازاد بووم، فه رمانی پیکردم به شوو کردنه وه هه رکاتئی بۆم گونجا)) فتح الباری ۳۱۰/۷ و صحیح مسلم ۱۱۰/۱۰.

وردیئنی سوبه یعه له روونکردنه وهی حوکمی شهرعی و دلنیا بوون لیی، خیر و به ره که ت و سوودی هه بوو، نه ک ته نه ها بو سوبه یعه، به لکو بو سهر جه م موسلمانان تا رۆژی دوايي“ چونکه کۆمه لئی زانایانی پیشینه و دوايينه نه م فه رموو ده یان کردۆته فه توا، له سه رووی هه موویانه وه چوار ئیمامه که که، ده لئین: عیده ی ئافره تی میرد مردوو، دانانی کۆرپه که یه تی، ته نانه ت نه گه ر راسته وخو له پاش مردنی میپردی کۆرپه که ی دابئی، شه وا خۆی ده شوات و عیده ی ته واوده بیئت، راسته وخو میرد کردنه وه هه لال ده بی بۆی. شرح النووی لصحیح مسلم ۱۰۹/۱۰.

ئیسلام داوا کردنی زانستی واجب کردووه له سهر ئافره ت و پیاو که ده فه رمووئی: ((داوا کردنی زانست فه رزه له سهر هه موو موسلمانیک)) و اتا: واجبه له سهر هه موو مروقیکی موسلمان که دوو شه هاده که ی هیئابی، چ پیاو بی چ ئافره ت، بۆیه جیی سه رسورمان نییه ئافره تی موسلمان

شهیدای زانست بچ، پرووی تی بکات، به تیگه یشتنه وه گرنگی به پرسه کانی بدات. له هه موو کاتیک ئافره تی موسلمان خۆی پازاندۆته وه به زانستی به سوود، پهی بردووه به کاریگه ری و شوینه واری له سهر مناله کانی و خیزان و کۆمه لگه که ی، بۆیه ده یبینی به ده روونیکی پر له ویست و دنیای و تینوو پرووده کاته ده سته که و تنی زانستی سوود به خش بۆ تاین و دنیای.

ئافره تی موسلمان پیویسته چی فیر بییت و لئی شاره زاییت

یه که م شت ئافره تی موسلمان پیویسته لئی شاره زاییت، قورشان خۆیندنه وه یه، به ته جوید و پائه که یه وه، پاشان زانسته کانی فه رموووده و ژیاننامه، هه وائی هاو ل و تابعین له ئافره ته ناو داره کانی ئیسلام، هه روا نه وه ی گرنگه له نه حکامه کانی فقه ده یخوینیته وه، بۆ نه وه ی په رستش و مامه له کانی دامه زراوبن و، زانینی نه حکامه کانی تاینه که ی له سهر بنه مایه کی پته و بییت.

پاشان پرووده کاته یه که م تاییه ته ندی خۆی له ژیان، نه ویش گرنگی دانه به مال و میرد و خیزان و مناله کانی “چونکه ئافره ت نه و دروستکراوه یه که خودا تاییه تی کردووه به وه ی خوشی و به خته وه ری و ئارامی و گه شاهیه ی بخاته مائی هاوسه ری تی و دایکایه تی، هه ر ئافره ته که ئیسلام به ر په سیاریه تی گه وری په روه رده کردنی نه وه کان و دروستکردنی پاله وانان و پیگه یاندنی نه وه ی زۆر ژیر و هۆشیاری پی سپاردووه. له م پروانگه وه وته ی نه سته ق و په ندی زۆر وتراوه، له وانه: (فتش عن المرأه) واتا: (به دوا ی ئافره ت بگه ری) وه (وراء کل عظیم امرأه) واتا: (له دوا ی هه موو مه زنیك ئافره تیك هیه) وه (ان التی تهز المهد بیمنها تهز العالم بشمالها) واتا: (نه وه ی به ده سته ی راستی بییشه ده هه ژینی به ده سته ی چه پی جیهان ده هه ژینی) ... هتد. ئافره تیش ناتوانی هه موو نه وانه پیشکه ش بکات نه گه ر بیرو هۆشی کراوه نه بییت، هزی رووناك نه بییت، که سایه تی به هیژ و ده روونی بیگه رد و خوره وشتی به رز نه بییت، له ژیر نه م رۆشنا ییه وه پیویست ده کات گرنگی زیاتر به دریت به په روه رده و فیر کردن و ئاراسته کردن و پینمایی کردنی ئافره ت بۆ دروستکردنی که سایه تیه موسلمان ه تاییه تیه که ی.

له حيكمت و دانایی دانييه كه فيرکردن و رۆشنيرکردنی پياو و ئافرهت وه كوو يهك بن له ههموو شتيك، بهلكو هه ندی شت هه نه تايبه تن به ئافرهت، پياو ناتوانی پیتی هه لسی، شتانیكیش هه ن تايبه تن به پياو، ئافرهت ناتوانی پیتی هه لسی، یا به واتايه كیتر“ هه ندی كار هه نه ئافرهتی بۆ دروستكراوه، هه ندی كاریش پياوی بۆ دروستكراوه، هه ر يه كه يان شه وه ی بۆ ئاسانكراوه كه بۆی دروستكراوه. كاتی ئافرهتی موسلمان پرووده كاته خویندن و تايبه ته ندی بوون، ده بی رینمایی ئیسلامی مه زنی له بهرچاو بیست له پرووی پیکهاته ی عه قلی و دهروونی و كۆمه لایه تی، به جورێك فیروبونه كه ی شایانی بكات به هه لسان به ئهركی بنه پره تی خۆی كه بۆی دروستكراوه، تا بیته كه سیکی رۆشنیر و به ره مه مه ی و بنیاتنه ر له ناو خیزان و كۆمه لگه و نه ته وه كه ی، نه ك وینه یه كی هاوشیوه ی پياو بیست و مملانی ی له گه لدا بكات له كار و پیشه و جینگای بگریته وه له ناو ریزی پياوان، وهك چۆن ئه مه ده بینن له و كۆمه لگایانه ی جياوازی ناكه ن له پرۆگړی مه كانی خویندن و یاسا و دامه زرانن له نیوان پياو و ئافرهت.

ئافرهت له هه ر زانستیك تايبه ته نه ند بی، ده بی په یوه ست بی به ورده كاری و كارامه یی و تواناداری تییدا، له سه ر جوانترین شیوه به ئه نجامی بگه یه نی، وهك ملكه چی بوون و گوێرایه لی بوون بۆ رینمایی پیغه مبه ر ﷺ كه ده فهرمووی: ((خودا خۆشی دیت له وه ی ئه گه ر يه كیكتان كاریکی كرد به جوانی و وردی بیکات)) رواه البیهقی ۳۳۴/۴.

شاره زا بوونی ئافرهتی موسلمان له زانست

وێرای شه وه ی ده رگاكانی زانست كراوه ن به پرووی ئافرهتی موسلمان، هه رچی هه زبكات فیری ده بیست، خۆی به جوانكاریه كانی ده رازینیته وه، به لام مه رجه به هۆیه وه می یانه یی و سروشتیه كه ی له كه دار نه بیست، هۆش و ههستی رووناك كاته وه، گه شه بدا به كه سایه تیه كه ی. شه وه تا دایکی باوه رداران عاتشه سه رچاوه ی یه كه م بووه بۆ فهرمووده و سونه تی بیگه رد، یه كه م فه قی بووه له ئیسلام، له كاتیك له هه ره تی لاویدا یه و ته مه نی هیشتا نه بۆته ۱۹ ساڵ.

امام الزهری ده لیت: ((نه گه ر زانستی عاتشه كۆبگریته وه به راوردبگری به زانستی هه موو خیزانه كانی پیغه مبه ر ﷺ و هه موو ژنان، هیشتا زانستی عاتشه باشت و زۆتره ده بی))

الاستيعاب ١٨٨٣/٤ والاصابه ١٤٠/٨. چەندین جار گەورە هاوێلان پەنایان بوو و تەمە عائشە بردوووە بۆ یەکلا بونەووە و راستە پرا بوون لە بارەى بنەماکانى ناین و وردەکاریەکانى قورئان.

رەئى پێکاو و بیروھۆش فراوانى عائشە تەنھا لە پرسەکانى ئاین نەبوو، بەلکو وەك زانای موسلمانان (عوروەى كورپى زویبەر) كە هشامى كورپى لێى دەگێریتەو، دەلێ: ((كەسێكم نەبینیووە لە عائشە شارەزاتر و زاناتر بێ لە فقه یا لە بواری پزیشكى یا لە شیعەر))^(١).

خاتوو عائشە ئافرەتییكى بلیمەت و ژیریوو، بوونى لە نزیک پیغەمبەر ﷺ وایکرد بپیتە گەنجینەى زانیارى. بوخارى لە كتاب العلم لە ابى مولیکە دەگێریتەو: خاتوو عائشەى ھەر شتێكى ببیستایە و نەیزانیایە بەدوایدا دەچوو تا دەیزانى، جارێکیان پیغەمبەر ﷺ دەفرمووئ: ((ھەرکەس لێپرسینەوێ لە گەل بکریت ئەشکەنجە دەدریت)) عائشە وتى، وتم: ئەى خوا نافەرمووئ: ﴿فسوف يحاسب حسابا يسيرا. واتا: پاشان لێپرسینەوێ کى ئاسانیان لە گەل دەکەین﴾ وتى: فرموئ: ((بەلکو ئەمە تەنھا وەستانە لەبەر دەستی خوا، بەلام ھەرکەسێ لێپرسینەوێ و بەدواداچونەوێ لە گەلدا بکریت تیا دەچیت)) فتح الباری ١/١٩٦.

خاتوو عائشە وێرایی ئەو ھەمو زانستە، زمانیشى زۆر پاراو و قسە زان بوو، کاتى قسەى بکردایە سەرئەجى خەلکى رادەکیشا، دلێ کەمەندکیش دەکردن. الاحنف بن قیس دەلێ: گویم لە وتارى ابوبکر و عومەر و عوسمان و عەلى و خەلیفەکانى تری پاش ئەوان بوو، ھیچ قسەى کەم نەبێستوو وەك قسەى عائشە پاراو و چاک و باش لە دەم دەربچێ.

موسى كورپى تەلحە دەلێ: ((كەسم نەبینیووە لە عائشە زمانى پاراوتر بێ)) أخرجه الترمذي ٣٦٤/٥.

ئافرەتییكى تر لەوانەى شارەزای زانست بوو، کچى (سعید بن المسیب کە زانای سەردەمى بوو) و پازى نەبوو کچەکەى بداتە كورپى ئەمیری باوەرداران (عبدالملك بن مروان)، بەلکو لە یەكێ لە قووتابییە چاکخاوەزەکانى کە زانستى لەلای دەخویند کە ناوی (عبدالله بن وەداعە) بوو مارەى

(١) تاريخ الطبري: حوادث سنة ٥٨، والسمط الثمين: ٨٢، والاستيعاب ١٨٨٥/٤.

پړې، ثم عبدالله يه کاتې بډيه که مجار چووه لای هاوسره که ی، بینې له هه موو خه لک جوانتره، له هه موو کهس زیاتر قورثانی له بهره، له هه موو کهس زیاتر شاره زایه به سونه تی پیغه مېهر ﷺ و مافه کانی هاوسره که ی. بهیانی دواى شهوى یه که م، عبدالله هه لسا بجیته دهره وه، هاوسره که ی پی و ت: بډ کوی؟ وتی: ده چمه کڅړی باوکت (سعید بن المسیب) تا زانست فیترم، پی و ت: دانیسه بامن له زانستی سه عیدت فیترکه م. عبدالله یه ک مانگ له مالوه له زانستی ثم کچه فیتر دهبوو و نه ده چووه کڅړی سعید.

ثافره تیکی تری زانا و شاره زان (فاتیمه) کچی (علاء الدین السمرقندی) یه، دانه ری په رتو وکی (تحفة الفقهاء) یه، سالی ۵۳۹ کڅچی دواى کردووه، فاتیمه ش له باوکیه وه فقه و زانایی وهرگرتووه و تحفه ی باوکی شى نه زبه رکردووه. باوکی دایه شوو بډ یه کڅ له قووتا بیانی که ناوی (علاء الدین الکاسانی) بو، که زور کارامه و لیها تووو بوو له زانستی (الاصول والفروع) و دانه ری په رتو وکه مه زنه که یه تی (بدائع الصنائع) ه که راڅه ی تحفه ی الفقهایه و له لای ماموستا که ی خویندوویه تیه وه، زور پی دلخوش بووه، کردوویه تیه مارهیی که که ی، که زوریک له پاشا کانی روم داوایان کردبوو، به لام باوکی نهیدانئ و ثم قووتا بییه له وان بالاتر گرت، بویه زانا کانی سه رده می ثم دهیانوت: ((تحفه که ی ثم می راڅه کردوو شه ویش که که ی له تماره کرد)). ثم ثافره ته پیش شوو کردنی به شداری فه توای باوکی ده کرد، هر فه توایه ک ده رچووبایه خه تی خوی و باوکی له سه ربوو، کاتې شووی به خاوه نی (البدائع) کرد، فه تواکه دهره چوو خه تی خوی و باوکی و میړدی له سه ربوو، هه ندی جار میړده که ی هه لای ده کرد، فاتیمه دهیگیرایه وه بډ سه ر راستیه که ی.

ته نها نه وانه ثافره تی موسلمانى شاره زان و زانای ئیسلام نه بوونه، به لکو هی تری هی نده زورمان هه نه که له ژماره نایه ن، شه و تا ابن سعید به شیکی له په رتو که که ی له ژیر ناو نیشانی (الطبقات لراویات الحديث من النساء) گریډاوه، که تیایدا هاتوته سه ر باسی زیاتر له ۷۰۰ ثافره ت که فهرموو و دهیان له پیغه مېهر ﷺ گپراوه ته وه، یا له هاوه لانی متمان په پکراو، له وانیش ه وه کومه لیک له زانایانی ثم ناینه و پیشه ننگانی موسلمانان گپراوایانه ته وه. یه کڅ له وانه الحافظ ابن عساکر که

له سالی ۵۷۱ کۆچی دوايي کردووه، له هه موو فهرموووده گيرهوه کان متمانە پيکراو و پاستگۆتر بووه، بهجۆريک ناوزه دکراوه به (حافظ الامه) ئەم زانايه ههشتاو ههنديک له مامۆستا و فيترکاره کانی ئافرهت بوونه^(۱). وپراي ئەوهی ئەم پياوه زانايه له بهشی رۆژههلاتی دهولهتی ئيسلامی تينهپهريوه، چونکه نهچۆته ميسر و ولاتی مهغريب و ئەندهلس، که ئەم ولاتانه پرتريبون له ئافرهتی خاوهن زانست و زانیاری، ليرهوه بۆمان دهردهکهوی که ئەوانه ی ابن عساكر پييان نهگهيشتووه ژماره یان زۆر زیاتره لهوانه ی پييان گهيشتووه.

لهو ئافرهتانه ی له صحیحی بوخاری فهرموووده یان گيپاوه تهوه و ناویان هاتوووه: (اللامعة: ست الوزراء و زيرة بنت محمد بن عمر بن اسعد بن النمجي التوخية) و (كريمة بنت احمد المروزية) که ابن حجر العسقلانی له پيشهکی كتابه که ی فتح الباری باسی کردوون.

ئوهی زیاتر ئافرهتی موسلمان بهرز و پاک و بيگهر د پاده گری ئەوهیه: ئەوانه ی له سه ره وه ناویان هاتوووه لهوانه ی فهرموووده یان گيپاوه تهوه، زۆر به پاستگۆیی و دهسپاکی گيپاویانه تهوه، دوور له هه رچی گومان و تاوان و ترازانه، بهجۆريک زۆر له پياوان پيینه گهيشتون. ئەوه تا امام الحافظ الذهبي له کتابی (ميزان الاعتدال في نقد رجال الحديث) تيايدا ۴۰۰ فهرموووده گيره وه ی تاوانباری له پياوان لیده رکردووه، پاشان ده لیت: ((نه مزانيووه هيچ يه کيک له ئافره تان تاوانبار کرابيئت يا که سيک فهرموووده ی لی وهر نه گرتبيئت))^(۲).

ئافره تی موسلمانى ئەم چه رخه، کاتی له به رده م ئەم که لتوو ره پيزداره ی ئافره تی موسلمان له ميژوو ده وه ستی، ته نها خو شه ويستی و پرو کرد نه زانستی زياد ده بی“ چونکه ئەم ئافره تانه ته نها به زانست ناودار و هه ميشه زيندوو ماونه ته وه و ئەو شوین و پله وپايه به رزه ی له ميژوو ده سته که وتوو ه، ته نها زانستی به سوود و پرينمايی دروست بيرو هوشي گه شه پيידان و پای دروست و دوور بينی و هيژ ی به خشی به که سايه تی و عه قلیان.

(۱) طبقات الشافعية ۲۷۳/۴.

(۲) ميزان الاعتدال ۳۹۵/۳.

دووره له نهفسانه و قسه و کرداری پروپوچ

کاتې ئافره تی موسلمان پرووده کاته زانست ده بی زور خوی دوور بگری له نهفسانه و شتی پروپوچ که له میشکی هندی له ئافره تانی نه فامدا هیه، به لکو ئافره تی موسلمان ده زانی هر که سی دوی نهفسانه و جادو و بیدعه بکه وی گوناھی گوره ی نه فامداوه که کرده وی مرؤفی باوه دار پروچه له ده کاته وه و هر شه له قیامه تی ده کات“ مسلم له هندی له خیزانه کانی پیغه مبر ﷺ ده گیریته وه، فرمووویه تی: ((هر که سینک بجیته لای جادو گریک و له باره ی شتیک پر سیاری لی بکات نهوا نویژی ۴۰ شهوی لی و نه ناگری)) صحیح مسلم ۲۲۷/۱۴.

هر و ابو داود له سونه نی خویدا له ابو هورهیره وه ده گیریته وه: پیغه مبر ﷺ فرمووویه تی: ((هر که سی بجیته لای جادو گریک و باوه به قسه کانی بکات، نهوا ده رچووه له وهی بو سه ر محمد دابه زیوه)) اخرجه ابو داود ۲۱/۴.

له خویندنه وه دانابری

کاری مال و نه رکه کانی دایکایه تی ئافره تی موسلمان دانابری له خویندنه وه“ چونکه ئافره تی موسلمان ده زانی خویندنه وه ده سته که وتی بیرو هوشه له زانست و زانیاری، خوراکي کراوه یی و پیگه یشتن و گه شه و به رزی پی ده به خشی.

به لکو ئافره تی موسلمانی شاره زا به ئاینه که ی، ده بی کات چرکاته وه و ماوه ماوه په رتو وکیک یا گؤقاریکی به سوود بخوینیته وه، تا بیرو هوشی ده و له مهند بکات لهو نویکاریانه ی که زانیان و نه دیان و رۆشن بیران دایانه ی ناوه له لیکنۆلینه وه ی فیکری و کومه لایه تی و یژه یی و زانستی، تا وه کو تادی ئاسوی بیر و هزری فراوان تر بی، گه نجینه ی زانیاریشی گه شه ی تیکه وی.

ج- گیانه که ی

پابه نده به خواپه رستی و خاوتنکردنه وه ی ده روون:

ئافره تی موسلمانی رۆشن بیر به ئاینه که ی، گیانه که ی به په رستش و یادی خوا و خویندنه وه ی قورئان خاوتن ده کاته وه، هه میشه بو ئه م مه به سته چهند کاتیکی دیاریکراوی هیه و

لیئدوانا کهوئ. وهك چۆن گرنگی و بایهخ دهدات به جهسته و بیروهؤشی ئاوههاش بایهخ دهدات به گیانهکهی“ چونکه ئهو سئ پیکهاتهیه مافیان ههیه لهسهر مرؤف. کارامهیی و سهلیقهیی مرؤفیش له باش راگرتنی هاوسهنگی دهردهکهوئ له نیوان جهسته و هۆش و گیان، لایهنیکیان بهگهورهتر ناگرئ له لایهنهکهیتر “ چونکه له راگرتنی هاوسهنگی ئهم لایهنانه مسۆگه ربوونی دامهزراندنی که سایهتیهکی میانرهوئ هاوسهنگی پیکهیشتوو ههیه که پهیهسته به پهراستش و خاوینکردنهوهی دهروون.

ئافرهتی موسلمان مافی دهروونی خۆی دهدات به خاوینکردنهوهی گیانهکهی به پهراستش، به دهروونیکی ئارام و هیمن و زهمینهساز بۆ چوونه ناو کرۆکی واتاکان پروو له پهراستش دهکات، تا له توانای دابیت دووردهبیت له گال و دهمهقالی و سهرقالی لهکاتی پهراستشدا، نوێهکهی له باریکی هیمناو بیریکی روون و بیگهرده ئهنجامدهدا، بهجۆریک دهروونی واتاکان ههلمژئ لهوهی له نوێ دهیلئ له قورئان و زیکر و تهسبیحات، پاش نوێز کهمیک بۆ دهروونی خۆی خالی دهکاتهوه و سبحان الله دهکات و چهند ئایهتیک له قورئان بهوردی و تیگهیشتهوه دهخوینئ، ماوه ماوه سهریریکی خالی خۆی دهکات و بهلای رهفتار و گوفتارهکانی دهوهستی، دهروونی سهزرههشت دهکات له بینینی ههر سهریپچهک یا کهم و کورتیهک، بهو شیویه پهراستش بهرههه می چاوهروانکراوی لئدیتته بهرههه له خاوینکردنهوهی دهروون و بیگهرکردنی ویزدان له پیسی سهریپچی و تاوان، ههرچی فیلی شهیتان ههیه له پارپی بهردهوام پووچهل دهکاتهوه، جا ئافرهتی موسلمانێ پارێزکاری راستگۆ لهوانهیه ههله بکات، یا کهم و کورتی ههیبیت، ههندئ جار لهوانهیه قاجیشی بجزئ، بهلام خیرا وهئاگا دیتتهوه و داوای لیخۆشبوون دهکات و پهشیمان دهیبتهوه“ وهك خوای گهوره له سورهتی الاعراف: ۲۰۱ که پیشتر راڤه کراوه.

بۆیه پیغهمبهر ﷺ به هاوهلانی دهفرمووو: ((باوهرتان تازهکهنهوه)) وتیان: ئهی پیغهمبهری خوا، چۆن باوهرمان تازهکهینهوه؟ فرمووی: ((زۆر لا اله الا الله دوباره کهنهوه)) رواه احمد ۳۵۹/۲.

ئافرهتى موسلمانى پارىزكار بۆ بەھىزكردنى گىيانى و خاوينكردنەوہى دەروونى ھەمىشە پەنا دەباتەبەر پەرستش و زىكر و سەرزنەشتكردنى خۆى و لەبەرچاوغرتنى ترسى خوا و چاودىريەكەى لەسەر ھەموو كردهوہكانى، ھەرچى خوا پىپىپازى بىت دەيكات، ھەرچى نىگەرانى بكات وازى لىدەھىنى. بەم شىوہ پاستەپى دەبىت و سنوور نابەزىنى و لارناكاتەوہ لە پى پاست.

ھاوپى خواناس ھەلدەبژىرى و پابەندە بە ئامادەبوون لە كۆرى ئيمان

ئافرهتى موسلمان بەمەبەستى گەيشتن بەم بەرزى ھاوپى پارىزكار و خواناس ھەلدەبژىرى، كە لە دەربىنى خۆشەويستىيەكەى بۆى دلسۆزە، ئامۆژگارى دەكات، ناپاكى لەگەل ناكات نە لە مامەلە نە لە گفتوگۆ“ چونكە ھاوپى چاك كاريگەرى زۆرە لەسەر بەردەوامبوونى ئافرهتى موسلمان و رازاندەوہى بە باوى چاك و بەرز“ چونكە زۆرەى كات مرۆڤ وىنەيەكى ھاوشىوہ لە خورەوشت و پەفتارى ھاوپىيەكەى، وەك شاعىر دەلى:

عن المرء لا تسأل وسل عن قرينه فكل قرين بالمقارن يقتدى^(١)

واتا: پرسیار لە خودى كەس مەككە بەلكو پرسیار لە ھاوپىكەى بكە“ چونكە مرۆڤ شوپىنكەوتە و پەیرەوكارى ھاوپىكەيتى.

ھەروا ھامووشۆكردنى خەلكى باش بەلگەيە لەسەر پىزدارى و بەرزى دەروون. وەك شاعىر دەلى:

بعشرتكم الكرام تعد منهم فلا ترين لغيرهم ألوفاً^(٢)

واتا: تۆ بە ھامووشۆكردنت و ھەلکدرنت لەگەل مرۆڤى بەرز و بەرپز ھەژمار دەكرى بە يەكى لەوان، بۆيە ناتىبن لەگەل كەسانى تر ھەلەكەى.

لەم روانگەوہ پىويست دەبى لەسەر مرۆڤ ھاوہلىتى مرۆڤى چاك بكات و دووربى لە مرۆڤى خراپ، وەك عدى بن زىد العبادى دەلى:

(١) سەبىرى عەدى بن زىد العبادى بکە للمؤلف: ١٧٢.

(٢) ئەوہى ئەم شىعەرەى وتووە نەمەلوزىوہتەوہ.

إذا كنت في قوم فصاحب خيارهم ولا تصحب الاردي فتردى مع الردى

واتا: نه گهر له ناو کۆمه لیک بووی هاوه لیتی چاکه کانیاں بکه، نه که ی هاوه لیتی خراپه کانیاں بکه ی نه بادا وه کوو نه وان نرم و ریسوا بی.

نافره تی موسلمان هه ولده دات ناماده ی نهو جوړه کۆرانه بیت که باسی نسلام و به رزیه که ی ده که ن له دروستکردنی تاک و خیزان و کۆمه لگه، نهو وتارانه ی باس له ده سه لات ی مه زنی خوا ده که ن و به خششه کانی بۆ سه ر دروستکراوان، و په یان ده دن به په یوه سته بوون به فه رمانه کانی و دوور که وتنه وه له نه هیه کانیو، پوو کړنه گو ی پرایه لی و ملکه چی، به م جوړه کۆرانه ده روون نه رم ده بیت، گیان خاوین ده بیت وه، نه دنامه کان ملکه چ و خاشع ده بن، دواتر مروؤ به رزده بیت وه و دلی پرده بیت له رۆشنایی باوه ر، بۆیه عبدالله بن په واحة ﷺ هه رکتای گه بیایه یه کی له هاوه لانی پیغه مبه ر ﷺ ده یوت: ((ده وه ره با ساتیک باوه ر به خودا بینین))، نه م قسه یه ی عبدالله ده گاته وه به پیغه مبه ر ﷺ و ده فه رموو ی: ((خودا په حم به کو ری په واحة بکات، به پاستی حه زی له و کۆرانه یه که فریشته کان شانازی پیوه ده که ن)) رواه احمد ۳/۲۶۵.

هه روا خه لیفه عمر ﷺ زو رجار په ست ده بوو له کاره کانی خه لافه تی و نه رکی داد په روه ری، جا ده ستی پیاو یك دوو پیایو ده گرت و ده یگوت: ((ده وه رن با باوه رمان زیاتر که ی ن))، نه جا ده ستی ده کرد به یاد کردنی خوی مه زن. حیاة الصحابة ۳/۳۲۹.

پیشه وا عه مه ر ﷺ و ی رانی نهو هه موو ته قوا و باوه ره قووله و جوانی کردار و په رسته شی هه یبوو، هه ستی به پیویستی خاوین کړنه وه ی ده روون ده کرد ماوه نا ماوه. هه روا معاذ بن جبل ﷺ به هاوه لانی ده وت: ((وه رن دانیشن با ساتیک باوه ر بینین)) حیاة الصحابة ۳/۳۲۹.

موسلمان به رر سیاره له به هیز کردنی گیانی و خاوین کړنه وه ی ده روونی، هه می شه پال تانی به ره و به رزی و به رده وام پاراستنی له به ره وه نرم چوون، وه ک خوا ده فه رموو ی: ﴿وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّاهَا، فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا، قَدْ أَفْلَحَ زَكَّاهَا، وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّاهَا﴾ الشمس: ۷-۱۰.

له م سۆنگه یه وه نافره تی موسلمان داوا کراوه هاوړتی چاک و کوړ و ژینگه ی باش هه لېو ی ری که گیانی به ره و به رزی ده بن، هی ز ده به خشنه کرداره کانی، بیگه ردی ده دن به ده روونی، خودا

دهفهرمووئ: ﴿وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ تُرِيدُ زِينَةَ الدُّنْيَا وَلَا تَطْعَمَ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ وَكَانَ أَمْرُهُ فُرُطًا. وَاثَا: له گهڼ ټو باوه ډارانې هميشه يادى خوا ده كنه وه له كورى ټوانا نارامبگره، پشتيان تيمه ككه و به كهم سه يريان مه ككه، دته وئ له كورى گه وړه پياوان دانيشى و ټو هه ژارانه فهراموش بكه، به گوئى ټوانه مه ككه كه دلياغان موزى بئ ناگايى ليداوه و دواى نارده زوى دهر وون كه وتووه و گومړا بووه ﴿الكهف: ۲۸.

ويرده كان و پارانه وه كان زور دوباره ده كاته وه

يه كئ له و كارانه ي پالېشت بؤ ټافره تى موسلمان له به هيز كړدى گيانى و گرېدانى دلئ به خوا: نه زبه ر كړدى چنه د پارانه وه و ويرد ككه له پيغه مبه ر ﷺ له هه مو ټو كردارانه ي كه له پيغه مبه ر وه ﷺ چه سپاوه تيايدا دوعا و پارانه وه ي هه بووه “ وه ك پارانه وه ي دهرچوون و هاتنه مال و نوستن و.. هتد، پيغه مبه ر ﷺ هر كارنكي بكر دايه پرووى له خوا ده كړد و ده پارايه وه، پيغه مبه ر ﷺ هاوه لانېشى هانده دا پابه ندبن به م نزا و پارانه وانه و دوباره كړنده وه.

ټافره تى موسلمانېش په پړه وى پيغه مبه ر ﷺ ده كات وه هميشه له كاته كانى و بؤنه كان به پيئى توانا نزا ده كات، به ممش دلئ په يوه ست ده بئ به خوا، گيانى پاك ده بيتته وه، هه ست و هوشى به رز ده بيتته وه، باوه رېشى پته و ده بيت.

ټافره تى موسلمانى ټه مروش زور پتويستى به م تويشووه گيانيه هديه بؤ پاك ډاگرتنى دهر وونى و دوور خستننه وه له به لا و ټاشوبى سه رده م و خراپه كاريه كانى كه ټافره تى به روه نزمى بردووه له زور ك له كو مه لكه دووره په ريزه كان له رېنمايى خواو، به روه ټاگرى بردون، پيغه مبه ر ﷺ دهفهرمووئ: ((سه يري ټاكرم كرد بينيم زور به ي خه لكه كه ي ټافره ته)) صحيح مسلم ۵۳/۱۷. ټافره تى موسلمانى ږوشن بېرېش ريگاي خوى ده دوزي ته وه، كارى چا كه زور ده كات تا له م چاره نو سه دژوار و تر سناكه رزگارى بيت كه شه يتانه كانى ټاده ميزاد و پهرى هه وئى بؤ ده دن له هه موو كات و شوي نيكدا تا بيخه نه ناوى و دوچارى ټو به دبه ختبه ي بكهن.

۳. ئافرهتی مۆسلمان له گهڵ دایک و باوک

چاکه کاره له گهڵیان

له دیارترین جیاکه رهوه کانی ئافرهتی مۆسلمان له ئافرهتی تر چاکه کردنیتهی له گهڵ دایک و باوک، چونکه ئیسلام له چه نندین شوین له قورئان و فهرمووده هانی چاکه کردنی داوه له گهڵ دایک و باوک، مۆسلمانیش رهوش و باری ههر چۆنیک بیته و، په یوهندی نیوان کچ له گهڵ دایک و باوک له ههر چ ئاستیک بیته، ده بی په یوهست بی بهم ده قانهو، په له بکات له چاکه کردن له گهڵیان.

ریزیان ده زانی و ده زانی چی واجبه له سه ری بهرام بهریان

ئافرهتی مۆسلمان کاتی قورئان ده خوینی ههست بهو په لویه یه بهرزه ده کات که خودا دایک و باوکى لێداناوه، به راستی په لویه یه که مرۆڤایه تی بیجگه لهم ئاینه نه یاسیوه، کاتی وایکردوه راسته وخۆ شوینی گرنگیه که ی له دواى گرنگی شوینی باوه رپوون به خوا و په رستش بیته، که ده فهرمووی: ﴿وَاعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تَشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا﴾.

واتا: ﴿تهنها خودا په رستن و هاوه لێ بۆ بریارمه ده و له گهڵ دایک و باوکیش چاکه کار بن﴾.

لهم پروانگه یه وه ئافرهتی مۆسلمان له هه موو ئافره تیکی ترى ئهم بوونه وه ره زیاتر له گهڵ دایک و باوکى چاکه ده کات" نابى تهنها ئهو کاته چاکه یان له گهڵ بکات که شووه کات و منالی ده بیته، که ئهو کاته جیهانیکی تایبه تی ده بیته و سه رقالی ده کات، به لکو چاکه کردن له گهڵیان به رده وام ده بیته تا هه ناسه ی بیته و رۆژگاری مابیت، به تایبه تی لهو کاته ی دایک و باوک به سالا ده چن و ده گه نه قوناغی لاوازی په ککه وته یی و زیاتر پیویستیان به ره فتاری بهرز و خنده ی به سۆز و وشه ی نهرم ده بیته، وه ک قورئان ده فهرمووی: ﴿وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا إِمَّا يَبُلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أَفٍّ وَلَا تَنْهَرُهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا، وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيرًا. واتا: خودا فره مانى داوه

بېجگه لهو هيچې تر نه پهرستن و له گهډ دايك و باوكيش چا كه كار بن، وه كاتې ده گنه ته مهنې پېرى يه كېنكيان يا همدووكيان شاخ و ثوف نه كې له كرداريان و بېزاريان لئنه كې به لكو نارامبگره، به پرويان هلمه شاخې و دهستي خزمه تكردن و يارمه تيت لييان مه كېشه وهو به جوانترين شيوه و ريزدارترين وشه له گهډيان بناخافته، بالې په حمهت و سوز و ميهرين بؤ راخه و له بېرده ميان وهك كؤيله وابه و هميشه له خزمه تيان دابه و بلې: په روه ردگارا، په حم و به زه بيت پييان دابيتته وهك چؤن ئه وان منيان به بچوكى گه وړه كړدوه و پېنگه ياندوه ﴿الاسراء: ٢٣—٢٤﴾.

نافره تى موسلمانې پاريزكار كه چاوى دانايى به قورشان رؤشن بووه، كاتې ئه م نايه تانه ده خوښتته وه چا كتر ده بيت له گهډيان و له راژديان داده بيت به ئوميدى ده سكه وتنى په زامه نديه كيان، هره چنده ميړد و مال و منال و بهر پرسياريه تى له ئه ستؤ دابيت و وهك ده فهرمووى: ﴿وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهْنًا عَلَى وَهْنٍ. وَاتَا: ئاده ميزادمان راسپاردوه به چا كه كردن له گهډ دايك و باوكى چونكه دايكى له قؤناغى سهختى له دواى سهختى هه ليگرتوه ﴿لقمان: ١٤﴾.

همروا ده فهرمووى: ﴿وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ إِحْسَانًا. وَاتَا: ئاده ميزادمان راسپاردوه به چا كه كردن له گهډ دايك و باوكى ﴿العنكبوت: ٨﴾.

له پال ئه م نايه تانه وه فهرمووده ي زؤر همن جهخت ده كه نه وه له سهر چا كه كردن له گهډ دايك و باوك، هوښدارى ده دهن له خراپه كردن له گهډيان هوكاره كان هه رچى بن.

عبدالله بن مسعود ؓ ده لئى: له پېغه مېهر ﷺ پرسى: چ كړده وه يه كه له لاي الله خوښه ويستړي نيه؟ فهرمووى: ((نويژ له كاتى خوى)) وتم: پاشان چى؟ فهرمووى: ((چا كه كردن له گهډ دايك و باوك)) وتم: پاشان چى؟ فهرمووى: ((تيكوشان له پيڼاوى خوا دا)) متفق عليه. شرح السنه ١٧٦/٢.

پیغمبهری پهروه دکاری مه زن، چاکه کردنی له گه ل دایک و باوک له نیوان دوو کرده وهی گه وړه داناو له ئیسلام: نو یژ کردن له کاتی خوی، تیځوشان له پیناوی خوا. نو یژیش کۆله گهی ئاینه، تیځوشانیش چله پۆپهی ئیسلامه، جا چ پله و پایه یه که له مه بهر زتره که پیغمبهر ﷺ دایناوه بۆ دایکان و باوکان؟!

پیاویک دیته لای پیغمبهر ﷺ تا به یعتی پی بدات له سه ر کۆچکردن و تیځوشان، به مه بهستی وه دهسته ینانی پاداشتی خوابی، پیغمبهر ﷺ پر سیاری لی ده کات: ((نایا هیچ کام له دایک و باوکت زیندوون؟)) پیاوه که ده لی: به لی، هه ردو وکیان، پیغمبهر ﷺ ده فهرمووی: ((وه به ئومیدی پاداشتی خوی؟)) پیاوه که وه لامی ده داته وه: به لی، پیغمبهر ﷺ ده فهرمووی: ((دهی بگه رپوه لای دایک و باوکت و چاکه یان له گه ل بکه و به چاکه هاو رپیه تیان بکه)) متفق علیه. ریاچ الصالحین: ۱۹۱.

موسلم و بوخاری ده گیر نه وه: پیاویک هاته لای پیغمبهر ﷺ و مۆله تی جهاد کردنی خواست، پیغمبهر ﷺ فهرمووی: ((دایک و باوکت زیندوون؟)) وتی: به لی، فهرمووی: ((دهی له وان جهاد بکه)) رواه الشیخان. ریا ص الصالحین: ۱۹۱.

دلّه نهرمه که هی پیغمبهر ﷺ هه تا له کاتی تیځوشان و جهادیشا که زۆر پیوستی به بازوویه که شمشیر به وشین، که چی لاوازی و پیوستی دایک و باوک له یاد ناکات و خۆبه ختکار ده گیریته وه بۆ نه وهی چاودیری دایک و باوکی بکات. نه وه تا کاتی دایکی سه عد بن ابی وه قاص نکۆلی له ئیسلامبوونی سه عد کردو و رازی نه بوو، پیتیوت: یا نه وه تا له ئیسلام هه لده گه رپیته وه یان واز له خواردن دیتم تا ده مرم، نه و کاته عه ره ب سه ره کۆنه ت ده که من و پیت ده لئین: بکوژی دایکیه تی، سه عد له وه لامدا ده لی: بزانه، سویند به خوا ته گه ر ۱۰۰ گیانت هه بج و یه که له دوای یه که ده رچن له ئیسلامه تیم هه لئا گه رپیمه وه. دایکی سه عد رۆژیک دوو رۆژ نارامی گرت، له رۆژی سێ یه م برسیتی زۆری بۆ هیئا و نانی خوارد، خودا قورئانیکی دابه زاند و پیغمبهریش ﷺ بۆ موسلمانانی خوینده وه، که تیایدا سه ره زه نشتی سه عد ده کات له سه ر شیوه ی توندی وه لامدانه وهی سه عد بۆ دایکی که ده فهرمووی: ﴿وَإِنْ جَاهِدَاكَ عَلَىٰ أَنْ تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا

وَصَاحِبُهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا. وَاَتَا: نه گهر دايك و باوك زۆريان ليكردى تا به يې زانيارى و زانست هاوهلم بۆ بريارېدهى نهوا لهو فەرمانه گوږپرايه ليان مېبه و له دونيادا به چاكه له گه ليان به و له چاكهش گوږپرايه ليان به و په پړه وى ريگاي نهوانه به كه بۆلاى من گه پراونه ته وه، پاشان دواچار گه پراونه تان بۆلاى منه و هه والى كرده وه كانتان يې پراده گه يه نم ﴿ لقمان: ۱۵.﴾

له چيرۆكى جوړه يې خواپه رستيش په نديكي گه وړه هه يه له سهر گرنكي چاكه كردن له گه ل دايك و باوك و په له كردن له گوږپرايه لى بوونيان، كاتى دايكى بانگى ده كات و شه وېش نوښت ده كات و ده لى: دايكم و نوښتم؟ نوښه كهى هه لېژارد. دوباره بانگى ده كات، هه وه لامى نه دايه وه و له نوښه كهى به رده و امبوو، سى باره بانگى كرد، كاتى ته مجاره وه لامى نه دايه وه نزاى ليكرد كه خودا نه ميرنى تا پروو خسارى ثافه تى داوښن پيسى نيشانده دات. جا ثافه تىكي داوښن پيس له گه ل شوانيك داوښن پيسى ده كات و لى دوو گيان ده بى ت، كاتى له ثابروو چوون و ناشكرا كردنى كاره كيان ترسا، شوانه كه پتى ده لى: نه گهر له باوكى نه ماله پرسيارت ليكرا بللى: جوړه يې خواپه رست باوكيه تى، ثافه ته كهش واىكرد، خه لك چوون و په رستگا كهى جوړه يې پاشان پروو خاند، دادوهر ريش بانگيانى كرده مهيدان، لهو كاتهى له ريگابوو نزاكهى دايكى هاته وه ياد و زه رده خه نه يه كى كرد، كاتى بانگكرا بۆ سزادان، داواى مؤلته تى كرد بۆ ته غامدانى دوو رگات نوښت، پاشان داواى ماله كهى كرد و چرياندى به گوږپرايه: باوكت كى يه؟ وتى: باوكم فلانه شوانه^(۱)، خه لكى هاواريان كرد و الله اكبريان كرد و وتيسان: په رستگا كهت له زىم و له زيو دروست ده كه ينه وه، وتى: نه خير، به لكو وه كو جاران له خاك و قور دروستى بگه نه وه. پيغه مېسهر ﷺ له م فەر مووودهى بوخارى ده فەر موووى: ((نه گهر جوړه يچ زانا هووايه ده يزانى وه لامه دانه وهى دايكى له پيشته له په رستشى په روه رد كارى)) فتح البارى ۷۸/۳. له م پوانگه يه وه زانايان بۆ چوونيان وايه كاتى مړۆ له نوښتى سونه ت بى و دايكى يان باوكى بانگى بگات ته را پتيسته وه لاميان بداته وه نوښه كهى به يې.

^(۱) نه م ماله يه كينكه لهو سى كه سى هه لېدات بيشكه قسه يان گره وه، دووانه كهى تر نصيحتى كويى مه ريم و، نهو كوپه بوو كه له گه ل دايكى بوو له كۆمه لى (اصحاب الاخدود).

پیوستی چاکه کردن له گهڻ دایک و باوک له ناو میښکی نافرته و پیاوی موسلمان چه سپاږو، بویه کچان و کوران په له بیان ده کرد له چاکه کردن له گهڻ دایک و باوکیان چ له ژیانان چ له پاش مردنیان“ نافرته ټیک له بهر هی جوهینه هاته لای پیغمبر ﷺ وتی: دایکم نه زری کردبوو حج بکات، به لām مردوو حجی پینه کرا، نایا من ده توانم له جیاتی حج بکه م؟ فهرمووی: به لئی، حجی له جیات بکه، نایا نه گهر دایکت قهرزیکی له سهر بوایه له جیاتیت نه ده دایه وه؟ که واته قهرزی خودا بده نه وه، چونکه دانه وهی قهرزی خوا له پیښتره له قهرزی خه لکی)) فتح الباری ۶۴/۴.

له گیرانه هیه کیتری موسلم: ((نافرته که وتی: پوژووی مانگیکی له سهر ماوه، نایا له جیاتی به پوژوو بم؟ فهرمووی له جیاتی به پوژوو به. وتی: ههرگیز حجی نه کردوو، حجی له جیات بکه م؟ فهرمووی: له جیاتی حج بکه)) صحیح مسلم ۲۵/۸.

چاکه کاره له گهڻ دایک و باوکی نه گهرچی موسلمانیش نه بن

پیغمبر ﷺ به هوی رینمایي کانی به رزده بیته وه بۆ لوتکه ی مروّقیه تی، کاتی ناموژگاری موسلمان ده کات به چاکه کردن له گهڻ دایک و باوکی هتا نه گهر موسلمانیش نه بن“ نه سمائی کچی ابوبکر ؓ ده لئی: دایکم هاته سهر دانیم، که هیشتا بئ باوه پو له سهر ده می پیغمبر ﷺ، بویه پرسیارم له پیغمبر ﷺ کرد و وتم: دایکم هاتوته سهر دانم، چاوی له دهستی منه دهستی بۆ دريژکه م، نایا په یوه ندیم له گهڻ دایکم بگه یه نم؟ فهرمووی: ((به لئی، په یوه ندیت له گهڻ دایکت بگه یه نه)) متفق علیه. شرح السنه ۱۳/۱۳.

بویه له م روانگه وه نافرته موسلمانی دیندار له هه موو که س زیاتر چاکه له گهڻ دایک و باوکی ده کات و دلیان راده گری و برینداریان ناکات، هاوه لآن و شوینکه وتوانیش له سهر نه مه ژیاون. پیاوټیک له سه عیدی کوری موسه ییبه بی پرسى: له هه موو ثایه تی چاکه کردن له گهڻ دایک و باوک تیگه یشتووم تنها نه وه نه بی: ﴿وقل لهما قولاً کریماً﴾، جا نایا قه ولی که ریم چوّن ده بی؟ سعید وتی: مه بهستی نه وه یه چوّن کوپله له گهڻ گه وړه که ی قسه ده کات ناو ها قسه یان له گهڻ بکه ی. ابن

سیرینیش کاتئ قسهی له گهڙ دایکی ده کرد دهنگی زۆر لاواز و نزم ده کرد، وهك بلیسی نه خۆشه وه کوو به گه و ره گرتنی و ریزلینانی.

زۆر ده ترسی له خراپه کردن له گهڙ دایک و باوکی

چهنده ئافره تی موسلمان په له ده کات له چاکه کردن له گهڙ دایک و باوکی، هیندهش ده ترسی له تاوانی خراپه کردن له گهڙ لیان“ چونکه ده زانی له گونا هه گه و ره کانه، نه و تابلۆ پرهش و تاریکه ده زانی که ده قه راسته کان کیشاویانه بو ئه وانهی خراپن له گهڙ دایک و باوکیان و دلّه ره قه که یان ده لهرزیښی، ویزدانه بڼ ناگا و سپره که یان ده هه ژینی، ههسته نووستوو و سپره که یان ده وروژینی، که ده بیښی نه و تاوانی گریداو به هاویه شی دانان بو خوا وهك چۆن چاکه کردنی له گهڙ لیان گریداو به باوه ربوون به خوا، بۆیه خراپه کاری له گهڙ دایک و باوک تاوانیکی پرهشی چه په له، گه و ره ترینی گونا هه کانه پاش ها به شی دانان دیت“ له ئه بی به کره (نُفیع بن الحارث) ده لی: پیغه مبه ر خوا ﷺ فرمووی: ((نایا هه وائی گه و ره ترینی گونا هه کانتان پی رابگه یه نم؟ - سی جار ئه مه ی فرمووو - و تمان: به لی، نه ی پیغه مبه ری خوا، فرمووی: ((هاویه شی دانان بو خوا، خراپه کاری له گهڙ دایک و باوک ...)) متفق علیه. شرح السنه ۱۵/۱۳.

یه که مه جار چاکه له گهڙ دایکی ده کات پاشان له گهڙ باوکی

پرتنمایی نیسلام هاتوووه له سه ر هاندان بو چاکه کردن له گهڙ دایک و باوک، هه ریبه که یانی به جیا له وه ی تر تاییه تکر دووه و باسکردوو، به گشتی به پیویستی زانیوووه هاوسهنگی بکریت له چاکه کردن له گهڙ لیان و چاکه کردن له گهڙ یه کیکیان له سه ر حیسابی ئه وه ی تر نه بی، به لام چاکه کردن له گهڙ دایک له پیشتره له چاکه کردن له گهڙ باوک. وهك بینیمان چۆن پیغه مبه ر ﷺ سی جار باسی دایکی کرد و له جاری چواره م ناوی باوکی هیئا، هاوه لانیش دوا ی پیغه مبه ر ﷺ له سه ر ئه م پرتنمایی رویشتون“ پیاویک هاته لای ابن عباس و تی: من چوومه خوازیښی ئافره تیك و شووی پیته کردم، پاشان یه کیکی تر داوایکرد رازی بوو شووی پی بکات، بۆیه غیره گرمی و ئافره ته که م کوشت، نایا ته و به بکه م لیم و ده ده گیرئ؟ ابن عباس و تی: دایکت ماوه؟ و تی: نه خیر، و تی: په شیمان به وه و داوای لیبوردن بکه له خوا، تا ده توانی به کرده وه ی چاک خۆتی لی تنزیک بکه ره وه.

عطاء بن یسار که ئەم فەرمووده‌یه‌ی له ابن عباس گێڕاوه‌ته‌وه، ده‌لێ: چوومه لای ابن عباس و لێم پرسی: له‌به‌رچی له ژیاڤانی دایکیت پرسی؟ وتی: چونکه هیچ کرده‌وه‌یه‌ک نابینم هێنده‌ی چاکه‌کردن له‌گه‌ڵ دایک و باوک نزیکت بکاته‌وه له خوا. البخاری فی الادب المفرد ۱/۴۵.

هه‌روا له پهرتووکه‌که‌ی پێشه‌وا بوخاری (الادب المفرد) دا هاتوووه، سه‌ره‌تای په‌رتووکه‌که‌ی به (باب بر الوالدین) ده‌ستپێک‌کردوو و بابی چاکه‌کردن له‌گه‌ڵ دایکی پێش‌خستوو له بابی چاکه‌کردن له‌گه‌ڵ باوک، وه‌کوو گونجان و هه‌ماهه‌نگیه‌ک له‌گه‌ڵ رێنمایی‌کانی پێغه‌مبه‌ر ﷺ.

قورئانیش هه‌ستی چاکه‌کردنی وروژاندوو له‌ ده‌روونی منالان، رایسپاردون به‌ چاکه‌کردن له‌گه‌ڵیان، هه‌روا ئاماژه‌ی به‌ گه‌وره‌یی دایک کردوو له‌کاتی دووگیانی و شیرداندا، به‌هۆی نه‌و نه‌زیه‌ت و ناخۆشیانه‌ی له‌م دوو قۆناغه‌ ده‌بینی، وه‌ له‌ تابلۆیه‌کی پر له‌ سۆز و به‌زه‌یی‌دا نواندوویه‌تی، کاتی ئاماژه‌ی به‌ خۆبه‌ختکاری و ئاو‌پاردانه‌وه‌یه‌کی پر له‌ میهرکردوو له‌لایه‌ن دایکه‌وه‌“ وه‌ک ده‌فه‌رمووێ له‌ سوره‌تی لقمان: ۱۴ پێشتر رافه‌کراوه‌.

ئای له‌و په‌روه‌رده‌کردنه‌ به‌رزه‌! له‌و ئاراسته‌کردنه‌ پر له‌ میهره‌ بۆ مرۆڤ! که‌ ده‌فه‌رمووێ: ﴿ان اشکر لی ولوالدیک﴾، جا سوپاس‌کردنی دایک و باوک له‌سه‌ر ماندوو‌بوونیان له‌گه‌ڵ مناله‌کیان له‌دوای سوپاس‌کردنی خوا هاتوووه، که‌ بنه‌مای هه‌موو کاریکی چاکه‌یه‌. چهنده‌ پایه‌یه‌کی ریزداره‌ ئەم ئایینه‌ به‌ دایک و باوکی به‌خشیوو!

ئه‌وه‌تا ابن عمر پیاویکی یه‌مه‌نی ده‌بینی دایکی له‌ پشت‌کردوو و ته‌وافی که‌عه‌ی پێده‌کات و ده‌لێت: وه‌کوو حوشرێکی ملکه‌چم بۆی، ئه‌وه‌نده‌ی ئه‌و منی هه‌لگرتوو من زیاتر ئه‌وم هه‌لگرتوه‌، ئایا پاداشته‌یم داوه‌ته‌وه‌ ئه‌ی ابن عمر؟ وه‌لامی دایه‌وه‌: نه‌خێر ناگاته‌ یه‌ک هاواری ژانی کاتی له‌ دایکه‌بوون. البخاری فی الادب المفرد ۱/۶۲.

ئه‌وه‌ش عمر بن خه‌تتابه‌ ﷺ هه‌رچه‌ند جاری خه‌لکی یه‌مه‌نی بدیبايه‌ له‌وانه‌ی کۆمه‌کیان ده‌هێنا بۆ سوپیی ئیسلام، لێ‌ده‌پرسین: ئایا ئه‌وه‌یسی بن عامرته‌ن تێدايه‌؟ تا ئه‌و پۆژه‌ی گه‌یشته‌ به‌ ئه‌وه‌یس، وتی: تۆ ئه‌وه‌یس بن عامری؟ وتی: به‌لێ، وتی: له‌ مراد پاشان له‌ قه‌ره‌ن هاتی؟ وتی:

به‌ئى، وتى: نه‌خۆشى به‌له‌كت هه‌بووه و هه‌موى چاكبۆته‌وه ته‌نها شوينى دره‌همي‌ك نه‌بيت؟ وتى: به‌ئى، وتى: داكي‌كت هه‌يه؟ وتى: به‌ئى، وتى: له‌ پيغه‌مبه‌ر ﷺ م بيستوه ده‌يفه‌رمووو: ((نوه‌يس بن عامر له‌ گه‌ل كۆمه‌كى خه‌لكى يه‌مه‌ن ديت، له‌ موپاد پاشان له‌ قه‌ره‌ن ديت، پيشت نه‌خۆشى به‌له‌كى هه‌بووه و هه‌موى چاكبۆته‌وه ته‌نها شوينى دره‌همي‌ك نه‌بيت، داكي‌كى هه‌يه زۆر له‌ گه‌لى چاكه‌كاره، ئه‌م كابرايه‌ ئه‌گه‌ر سويند له‌سه‌ر خوا بخوات خودا سوينده‌كه‌ى ناخات، جا ئه‌گه‌ر توانيت پي‌ي‌بگه‌ى و داواى لي‌خۆشبوونت بۆ بكا له‌ خوا ئه‌وا بيكه‌)) ئنجا عمر وتى: ده‌ى داواى لي‌خۆشبوونم بۆ بكه‌ له‌ خوا، ئه‌و‌يش واي‌كرد، عمر وتى: له‌بارەى تۆوه نامه‌يه‌كه‌ى راسپارده بنيرم بۆ سه‌ركارى كۆفه؟ وتى: زياتر پي‌م خۆشه‌ نه‌ناسراو بم و له‌ناو خه‌لكى هه‌ژار دابم. صحيح مسلم ۹۵/۱۶.

سه‌يركه‌ نوه‌يس به‌هۆى چاكه‌كردن له‌ گه‌ل داكي‌ گه‌يشته‌ چ پله‌وپايه‌يه‌ك، به‌پاديه‌ك پيغه‌مبه‌ر ﷺ نامۆزگارى هاوه‌لانى كرد داواى دوعاكردنى لى‌بكه‌ن!

ئه‌مانه‌ هه‌موى به‌لگه‌ن له‌سه‌ر پله‌وپايه‌ى شكۆدارى داكي‌يه‌تى له‌ ئىسلام كه‌ پيش پله‌وپايه‌ى باوكايه‌تى خستوه، به‌لگه‌ن له‌سه‌ر ريزگرتنى هه‌ردوو‌كيان، هاندان بۆ چاكه‌كردن له‌ گه‌ل هه‌ردوو‌كيان.

هه‌ندى جار دنيا باوه‌شى بۆ كچ ده‌كاتوه، شووده‌كات و ده‌چي‌ته‌ رابواردنه‌وه و سه‌رقا‌ل ده‌بى به‌ مي‌رد و ما‌ل و په‌روه‌رده‌يان و ئاگاي له‌ دايك و باوكى نامي‌نى، بايه‌خ و گرنگى‌دانى پي‌يان كه‌م ده‌بي‌ته‌وه. به‌لام ئافره‌تى موس‌لمانى تي‌گه‌بشتوو دووره‌ له‌م بى‌ ئاگاييه‌ “چونكه‌ هه‌ركاتى نامۆزگاريه‌كانى قورئان و فه‌رموووده بخويني‌ته‌وه سه‌باره‌ت به‌ دايك و باوك، يه‌كسه‌ر لي‌يان ده‌پرسى و پي‌ويستيه‌كانيان جي‌به‌جى ده‌كات، په‌له‌ده‌كات له‌چاكه‌كردن له‌گه‌ليان هه‌ركاتى بو‌ار و ده‌رفه‌تى هه‌بوو و له‌ تواناى دابوو.

به‌ شى‌وا‌زى جوان چاكه‌ له‌ گه‌ل دايك و باوكى ده‌كات

ئهو ئافره‌ته‌ موس‌لمانەى چاوى به‌ رينمايى ئىسلام هه‌لي‌ناوه، بنه‌ما و شه‌ريعه‌ت و نامۆزگاريه‌كانى له‌ باوه‌شگرتوه، له‌ گه‌ل دايك و باوكى چاكه‌كاره، به‌رزترين و باشتري‌ن ري‌گا

هه‌لده‌بژێری له‌کاتی گفتوگۆ و په‌فتارکردن له‌گه‌لیان، زۆر به‌ ئه‌ده‌ب و پرێزه‌وه قسه‌یان له‌گه‌ڵ ده‌کات، چاودێریان ده‌کات و به‌ گه‌وره‌یان ده‌گرێ، باڵی ملکه‌چی په‌حه‌تیان بۆ پاده‌خا، وه‌ک خودا ده‌فه‌رموووی: ﴿وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا إِمَّا يَبُلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أُفٍ وَلَا تَنْهَرْهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا، وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيرًا. واتا: په‌روه‌ردگارت فه‌رمانی داوه که بێجگه له‌و هیچی‌تر نه‌په‌رستن و له‌گه‌ڵ دایک و باوکتان چاکه‌کاربن، کاتی به‌ته‌مه‌ن داده‌چن و پیر ده‌بن ئاخ و ئۆف نه‌که‌ی له‌ ده‌ستیان یا له‌ ئه‌رك و کاروباریان و به‌روویان هه‌لمه‌شاخی و قسه‌ی ناخۆشیان پێ‌مه‌لی، به‌ گفتوگۆی جوان و نه‌رم بیان‌دووینه و هه‌موو داواکاریه‌کیان به‌جێ‌بگه‌یه‌نه، باڵی سۆز و به‌زه‌بیت بۆیان پاخه و بلی: خودایه‌ رحه‌م به‌ دایک و باوکم بکه‌ی وه‌ک چۆن ئه‌وان منیان به‌ من‌دالی په‌روه‌رده‌کرد و پێگه‌یاندا ﴿الاسراء: ۲۳، ۲۴.

وادیت هه‌ندی جار دایک و باوک هه‌ردووکیان یا یه‌کیکیان له‌ رینگای راست لارده‌که‌نه‌وه، له‌و کاته‌دا ئه‌رکی کچی موسڵمانی چاکه‌کار له‌گه‌ڵ دایک و باوکی ئه‌وه‌یه‌ بزانی به‌ چاکه‌ بچیتته‌ ناو ده‌روونیان و رینگای نه‌رم و نیانی و سۆز و به‌زه‌یی و باوه‌ر پێهینانیان بگریته‌به‌ر، په‌ق ناییت و له‌ سنووری خۆی لانا‌دات و له‌ بازنه‌ی ئه‌ده‌ب و پرێز ده‌رناچێ، به‌لکو هه‌ولده‌دات به‌ رینگاچاره‌ی گونجاو پازیان بکات، له‌م باره‌دا چه‌کی ئافه‌رت ئارامگرتن و قسه‌ی ناسک و خه‌نده‌ی به‌ سۆز و به‌لگه‌ی به‌هێز و شێوازی دانایی و ئه‌ده‌به‌ بۆ گه‌یشتن به‌ نامانجی.

کچی موسڵمان داوای لێکراوه‌ هه‌لسی به‌م هه‌موو چاکه‌کاریه‌ له‌گه‌ڵ دایک و باوکی ئه‌گه‌رچی بێ‌باوه‌ریش بن، به‌لکو پاسپێ‌ردراوه‌ ژبانیان به‌چاکه‌ له‌گه‌ڵ بباته‌سه‌ر له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌ی ده‌شزانێ شیرک له‌ گه‌وره‌ترینی گوناها‌نه، که‌چی ئه‌مه‌ پێگه‌ری ناییت له‌ چاکه‌کردن له‌گه‌لیان، خودا ده‌فه‌رموووی: ﴿وَإِنْ جَاهِدَاكَ عَلَىٰ أَنْ تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا وَصَاحِبُهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا وَاتَّبِعْ سَبِيلَ مَنْ أَنَابَ إِلَيَّ ثُمَّ إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ. واتا: ئه‌گه‌ر دایک و باوک زۆریان لێکردی تا به‌بێ زانیاری و زانست هاوه‌لم بۆ بریاریده‌ی ئه‌وا له‌و فه‌رمانه‌ گوێ‌پا‌یه‌لیان مه‌به‌و، له‌ دونیادا به‌چاکه‌ له‌گه‌لیان به‌ و له‌ چاکه‌ش گوێ‌پا‌یه‌لیان به‌ و په‌یره‌وی رینگای ئه‌وانه‌ به‌

که بۆلای من گهراونه ته وه، دوا جار گهراونه تان بۆلای منه و هه والی کرده وه کانتان پێرا ده گهیه نم ﴿ لقمان: ۱۵.

چاکه کردن له گهڵ دایک و باوک له ئیسلامدا کاریکی مهزنه “ چونکه سه رچاوه ی گرتووه له توندترینی په یوه ندییه مرو فایه تییه کان، له په یوه ندی پیغه مبه رایه تی به رامبه ر دایکایه تی و باوکایه تی، به لām ئەم په یوه ندییه وێرای گه وره یی و ریزی پاش په یوه ندی بیرو باوه ر دیت. جا ئە گه ر دایک و باوک بێ باوه ربوون و فه رمانیان به منداڵ کرد هاوبه ش بۆ خوا دانین، ئەوا نابێ گویا په لێان بن! چونکه گویا په لێ بوون له شتی کدا نییه سه رپێچی خوا ی تێدا بیت، هیچ په یوه ندیه کیش به رزتر نییه له په یوه ندی عه قیده، وێرای ئەمه ش پێویسته له سه ر منداڵ چاکه کار بن له گهڵ دایک و باوک و چاودێریان بکه ن.

لەم پروانگه یه وه ئافره تی موسلمان هه میشه چاکه کاره له گهڵ دایک و باوکی، هه رکاتی ک بوار هه بیت هه ولده دات بۆ به خته وه رکردن یان و خۆشی و ئاسوده یی خستنه ناو دلێان له و کارانه ی خودا پێی پرازییه، ماوه ماوه له حالێان ده پرسێ و خزمه تیان پێشکesh ده کات تا دلێان خۆش بیت، زۆر سه ردانیان ده کات و به پرووی خۆش و زه رده خه نه و ده روونیکی فراوان و دیاری جوان و دلخۆشکه ر و وشه ی پاک و به سۆز پرویان تی ده کات - ئەمه له ژیا نیاندا - له پاش مر دنی شیان چاکه کاری منداڵ بۆ دایک و باوکی به رده وام ده بیت به دوعا کردن و خێر کردن بۆیان و گێرا نه وه ی ئەو قه رزه ی له ئەستۆیان بووه به رامبه ر به خوا یان خه لک.

چاکه کردن له گهڵ دایک و باوک خو رپه وشتیکی ره سه نه له خو رپه وشتی موسلمانان، وه پێویسته ئەم خو رپه وشته ره سه نه نایابه هه ر بیتی له ژیا نیان، هه رچه ند ژیا ن توند بیت و خه رجی ژیا ن به رزبیت و ئەرکی کارو به رپر سیاریه تی زۆر بیت “ چونکه ئەم خو رپه وشته به لگه یه له سه ر ئاودێری سۆز و به زه یی که هیشتا ماوه له ولاتی موسلمانان، به لگه یه له سه ر ئەمه کداری که موسلمان ده بێ خۆی پێ پرازی تته وه بۆ ئەو نه وه گه وره و خۆبه ختکارانه، که به ئا راسته ی کۆتایی ژیا ن ده چن و زۆر پێویستیان به وشه ی دلنه وایی، گو فتاری نه رم و نیا ن، ده ستی به سۆز، دلێک خۆشه ویستی ده ربړی، زه رده خه نه ی ژیا ن به خش به هیوا کان هه یه.

ئەم خورپە وشتە مەرۇف دەپارئىزى لى پەقبوونى دىل، ووشكبوونى سۆز، تاريكايى كوفىر و پقەكارى،
لەپال ھەموويان دەرگاكانى بەھەشتى بۇ دەكرىتەو.

خاڤره تى موسلمان له گهڼ هاوسه ره كى

هاوسه رگيرى له ئيسلام

هاوسه رگيرى له ئيسلام گريښه سته يه كى پيړوزه له نيوان پياو و ئاڤه تدا، به هويه وه بوى يه كترى
حه لال دهن و گه شتى ژيانى كى دريژ ده ست پيډه كهن به خو شه ويستى و هاريكارى و ته بابى و
ليبورده يى، هه ريه ك بوى نه وى تر ئارامگه يه، له و پيڅه وه ژيانه ئارامى و دلنه وايى و ئاسايش و
هيمنى و چيژى ژيان وه ده ست دينن. قورئانيش هم په يوه ندى يه شهرعيه به رزه ي نيوان پياو و
ئاڤه تى له تابلويه كى به رز و رووندا نواندووه، تيايدا شه ونى خو شه ويستى و ته بابى و متمانې و
له يه كگه يشتن و سوز و به زه يى بلاوه، بوى گولاوى نه ويندارى و به خته وه رى و شادى و كامه رانى
له دكرا “ وَك دَهْفَرْمُووِي: ﴿وَمَنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ
بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً. وَاتَا: يه كيڅك له نيشانه و به لگه كان له سر ده سلا تى ره هاى خدا نه وه يه له
خودى خوتان هاوسه رى بوى هيئونه بوون تا له ته كيا ئارام بگرن و له نيوان تاندا نه وپه رى
خو شه ويستى و به زه يى و ميه رى داناوو دروست كړدووه ﴿الروم: ۲۱.

نه مه په يوه ندى خوا ييه له به هيز ترين په يوه ندىه كانيدا، كه خدا له نيوان د هروونى هه ردو و
هاوسه رى موسلمانى گريډه دات، كه ده يان بى نى له سر خو شه ويستى و ليك تى گه شتن و هاريكارى و
ناموز گارى و دل سوزى بويه كتر به يه ك ده گن و خيژانى موسلمان داده مه زرينن، تيايدا قوناغه كانى
مندالى ديتي بوون و ناوه روځى بيرو هوش ده كړي ته وه، د هروونه كانيش له سر رينما يى خوږه وشتى
به رز داده پيژيږي ته وه كه ئيسلامى بيگه رد هيئاويه تى، نه وكاته خيژانى موسلمان ده بيتي به رد يكي
پته وى كومه لگه ي موسلمانى تى گه يشتو و، تاكه كانيشى دهنه نه دما گه ليكي به ره مه يتن و
بنياتنهر، له سر خيژ و ته قوا و چاكه هاو كارى يه كتر ده كهن، پيشيركي ده كهن له نه نجامدانى كارى
چاكه.

ئاڤه تى چا كيش كوله گه ي خيژانى موسلمانې، ديوارى به هيز و بنچينه ي پته و يه تى، هه رنه و يش
رپاواردن و خو شى يه كه مه له ژيانى پياو، به لكو باشتري خو شى و رپاواردنه بوى له ژيان، وه ك

پيغەمبەر ﷺ دەفەرمووئ: ((دونيَا رابواردن و خۇشىيە، وە باشترين رابواردن و خۇشى دونيَا ئافرەتى چاك و صالحەيە)) صحيح مسلم ۵۶/۱۰.

ئافرەت بەخششى گەرەي خوايە لەسەر پياو، چونكە ئارامگەي پياو لە ماندوئيتى و شەكەت و ئازارى ژيان، لەلايەووە هەسانەووە و دڵسۆزى و ئارامى و رابواردنىك دەدۆزيتەووە كە هيج رابواردن و خۇشيەكى ژيان نايگاتى.

ئايا چۆن ئافرەت دەبيتە باشترين رابواردنى ژيان و هاوسەرىكى سەرکەوتوو؟ چۆن لە لوتكەي مىيانەكەيدا دەبيت و، خۇشەويست و بەرز و بەريز دەبيت؟ وەلامى ئەم پرسىيارانە لە لاپەرەكانى داهاوتوو روون دەكەينهووە:

بەباشى هاوسەرى هەلدەبژيرى

يەكئ لە ريزلينانەكانى ئىسلام بۆ ئافرەت ئەوويە مافى هەلبژاردنى هاوسەرى پيداو، دايك و باوك بۆيان نيه زۆرى لە كچەكەيان بكمەن تا شوو بەيەكئ بكات بەدلى نەبيت. ئافرەتى موسلمانى تىگەيشتووش ئەو مافە دەزانى، لەهەمان كاتدا دەستبەردارى ئامۆژگارى و پرىنمايى وەرگرتن نابى لە دايك و باوكى لەووى بەرژەوهندى تىدايە كاتى كەسيك داواي دەكات، چونكە دايك و باوك خاوەن ئەزمونن لە ژيان و شارەزايان لەو زياترە سەبارەت بە ژيان و خەلك، كەچى پازيش نابيت ئەو مافەي لىزەوت بكرئ لەبەرخاترى ويست و ئارەزووى باوك، كە دەبيينى كچەكەي ناچار دەكات شووبكات بەيەكئ بەدلى نيه!

دەقەكانى فەرمووودەش زۆرن كە لايەنگيرى ئافرەت دەكەن لەم پرسە هەستيارە، لەوانە: بوخارى لە خەنساي كچى خيدام دەگيريتەووە و توويهتى: ((باوكم لە برازاي خۆي مارهى كردم، منيش حەزم لى نەبوو، سكالاي ئەمەم برده لاي پيغەمبەرى خوا ﷺ و پيى وتم: ((رازى بە بەووى باوكت كردوويهتى)) وتم: هيج حەزىكم لەو كارەي باوكم نيه، فەرمووى: ((برۆ، مارهييت نەهاوتوووە و شوو بەو كەسە بكە كە دەتەوئ)) وتم: ئيستا رازى بووم بەووى باوكم كردوويهتى،

به‌لام ويستم ثافره‌تان بزنان كه باوكانيان له‌م باره‌يه‌وه هيچيان به‌ده‌ست نيه به‌رام‌بهر به
كچه‌كانيان)) فتح الباري ۱۹۴/۹ وابن ماجه ۶۰۲/۱.

ده‌بينين سهره‌تا پيغه‌مبهر ﷺ رينمايي كرد تا فرماني باوكي پياده بكات، نه‌مه‌ش بنچينه و
بنه‌مايه، به‌هۆي خه‌مي باوكان بو به‌خته‌وه‌ركردني مناله‌كانيان. به‌لام كاتي بيني باوكي زۆري لي
ده‌كات، نازادي پيدا له‌هه‌لبژاردن، پرگار ي كرد له‌چه‌پۆكي باوكي سته‌مكار بو كچه‌كه‌ي له
زۆر لي‌كردني له‌سهر شوو كردن به‌كه‌سيك پي‌پرازي نيه. چونكه ئيسلام سه‌ختي و ناخوشي ناخاته
نه‌ستۆي ثافره‌ت، رازي نيه له‌گه‌ل پياويك بژيي كه خوشي ناويت، ئيسلام ده‌يه‌ويت پرۆسه‌ي
هاوسه‌رگيري سهركه‌وتوو بيت و دامه‌زرئ له‌سهر بنچينه‌ي پته‌و له‌رووي له‌يه‌ك نزيك‌بووني
ثافره‌ته‌كه و پياوه‌كه له‌روا‌لت و ناوه‌رۆك، له‌زه‌وق و باو و ئاره‌زووو و ئامانج و مه‌به‌ست.
كاتيك درزيك بكه‌ويته‌ كوڅكي هاوسه‌رگيري و ژيان له‌سهر خوشيه‌كه‌ي نيوانيانه‌مايه‌وه و،
ثافره‌ته‌كه هه‌ستي كرد ناتواني خوشه‌ويستي و دلسۆزي وه‌فا ببه‌خشيته‌ مي‌رده‌كه‌ي، ترسا له‌وه‌ي
بكه‌ويته‌ تاواني خراپه‌كاري و سه‌رپنجي به‌رام‌بهر به‌و مي‌رده‌ي خوشي ناويت، بۆي هه‌يه‌ داواي
جيا‌بوونه‌وه بكات “خي‌زاني ثابت بن قيس كه ناوي جه‌ميله بوو خوشكي عبدالله بن ابي بوو، هات
وتي: ئه‌ي پيغه‌مبهر خا هيج گله‌يه‌كم له‌خوره‌وشت و ئايني ثابت بن قيس نيه، به‌لام من له
ئيسلاما رقم له‌بي باوه‌ري و كافر بوونه - مه‌به‌ستي ئه‌وه بوو رقي له‌وه‌يه كه نه‌گه‌ر له‌لاي
مينيته‌وه بكه‌ويته‌ گونا‌هيك به‌ره‌و بي باوه‌ري بيبات - پيغه‌مبهر ﷺ فرموي: ((باخچه‌كه‌ي بو
ده‌گه‌رينيته‌وه)) - ماره‌يه‌كه‌ي باخچه‌يه‌ك بووه - وتي: به‌لئ، پيغه‌مبهر خا ناردي به‌شوين
ثابت و فرموي: ((باخچه‌كه‌ت وه‌رگه‌روه‌و ته‌لاقى بده‌)) فتح الباري ۳۹۵/۹. له‌گيرانه‌وه‌ي
بوخاري له‌ابن عباسه‌وه ده‌لئ: ((من گله‌يم له‌ثابت نيه نه‌له‌ئايني نه‌له‌خوره‌وشتي، به‌لام
ناتوانم له‌گه‌ليدا بژيم)).

ئيسلام مرۆ‌قايه‌تي ثافره‌تي پاراستوه‌و ريزي گرت له‌ويستي له‌هه‌لبژاردني ئه‌و پياوه‌ي
ده‌يه‌وي ژياني له‌گه‌ل بباته‌سهر، رازي‌نه‌بوو كه‌سيك هه‌ركييه‌ك بيت به‌زۆري به‌شوي بدات” به‌ريه
كه‌كه‌نيزه‌كيكي حه‌به‌شي بوو له‌ژير خاوه‌نداري‌تي عوتبه‌ي كوري ئه‌بو له‌هه‌ب بوو، زۆري لي‌كرد

شووبكات به كۆيلههك ناوی مُغیث بوو، كه هەزی نەدەكرد ئەم كۆيلههه بېتته مێردی ئەگەر به
 یستی خۆی بووایه. بۆیه خاتوو عائشه دڵی پێسوتا و كریهوه و ئازادی كرد. ئەوكاته ئەم
 كه نیه كه هەستی كرد خۆی خاوهنی خۆیهتی، دەست نیشانكردنی چاره نووسی هاوسەرگیری خۆی
 به دەست خۆیهتی، بۆیه داوای جیا بونەوهی كرد له مێردهكه‌ی. پاش ئەم داواكاریه مێردهكه‌ی له
 داوای دەرۆشت و ده‌گرایا، ئەمیش پشتی تێكردبوو و نه‌یده‌ویست، پێغه‌مبهری دڵ‌گه‌وره‌ش
 فەرمووی به‌ عباس: ئە‌ی عباس سهرت نایێ له‌ خۆشه‌ویستی مغیث بۆ به‌ریزه‌و له‌ رقی به‌ریه‌ش
 بۆ مغیث؟!)). بۆیه پێغه‌مبهر ﷺ فەرمووی به‌ به‌ریه‌: ((ئەگەر بکړئ بگه‌ریته‌وه‌ لای)). وتی:
 ئە‌ی پێغه‌مبهری خوا فەرمانم پێده‌كه‌ی؟ فەرمووی: ((نه‌خیر به‌لكو تكاكارم)) وتی: هیچ پێیستیم
 پێی نییه‌ و هەزم لێی نییه‌.

پێغه‌مبهر ﷺ بەم دیمه‌نه‌ مرۆیه‌ پر له‌ سۆزه‌ زۆر کاریگه‌ربوو: خۆشه‌ویستیه‌کی قوول و به‌
 لێشاو له‌لایه‌نی مێرد، بێزاری و رازی نه‌بوونیش له‌لایه‌نی ئافره‌ت، لێره‌دا پێغه‌مبهر ﷺ هیچی
 به‌ده‌ست نه‌بوو بێجگه‌ له‌وه‌ی بلی: ئەگەر بکړئ بگه‌ریته‌وه‌ لای“ چونکه‌ ئەو مێردته‌ و باوکی
 مندالته‌. لێره‌دا ئەم ئافره‌ته‌ باوه‌رداره‌ ده‌یه‌وێت تێبگات: ئایا فەرمانم پێده‌كه‌ی؟ واتا ئەگەر
 فرمانه‌، پێیسته‌ له‌سهرم پیاده‌ی بکه‌م؟ وه‌لامی پێغه‌مبهری مرۆفی مامۆستا و یاسادانه‌ری
 مه‌زن دیت: ((به‌لكو ته‌نها تكاكارم)) واتا مه‌به‌ستم فرمان و زۆر لێكردن نییه‌!

ده‌ی با باوکه‌ دله‌رق و سته‌مكار و سالاره‌كان له‌سهر كچه‌كانیان گوتییستی ئەم پێنمای
 مه‌زنه‌ی پێغه‌مبهر ﷺ بن!!

ئافره‌تی موسڵمانی هۆشیار به‌ ئاینه‌كه‌ی پێوه‌رگه‌لێکی ئاماخه‌گر و پته‌و و تۆكمه‌ی هه‌یه‌ له‌
 هه‌لبێاردنی هاوسهر، ته‌نها جوانی رواله‌ت و رێك و پێکی دیمه‌ن و به‌رزی پۆست و دیاره‌كانی
 هه‌بوونی و ده‌وله‌مه‌ندی و خاسیه‌ته‌كانیتری كه‌ وه‌ك باوه‌ هه‌ندئ له‌ ئافره‌تان پێوه‌ی فریو ده‌درێن
 به‌س نییه‌، له‌ ئاست ئاین و خوهره‌وشتی ده‌هه‌ستئ“ چونكه‌ ئەم دووانه‌ كۆله‌گه‌ی مالی هاوسه‌ری
 سه‌ركه‌وتوو، به‌هادارترین خشله‌ كه‌ مێرد پێوه‌ی برازیته‌وه‌“ وه‌ك پێغه‌مبهر ﷺ ده‌فه‌رمووئ:
 ((ئەگەر كه‌سیك هاته‌ خوازی پێنی كچه‌كانتان، له‌ ئاین و خوهره‌وشتی رازی بوون ئەوا بیده‌نئ، ئەگەر

وانه كهن فتنه و گنده لټیه کی بهر فراوان له زهوی بلاوده بیته وه)) الترمذي ۲/۲۷۴ وابن ماجه ۶۳۳/۱.

وهك چۆن كورې موسلمانې راسته قينه ناخه له تي به چيمه نيكي سوز كه له سر گوماو و گوفه ك و چلپاو سه وزبوه كه ناماژه به بۆ نافرته تي جوان له ماليكي خراب په روه رده بووي، به هه مان شيوه كچي موسلمانې هوشيار و تيگه يشتوو ناخه له تي به گه نجی سرشيت و ناره زو په رست و دهبهنگ و بې هوش، نه گهرچی ديمه ن و شيوه ي جوان و سهرنج پاكيشهر بوو، به لكو پازي به به گه نجی باوه ردار و راستگو، كه هوشيار و هزر كراوه به، دهرووني بيگه رده، رابردووي پاكه، ثابن و رهوش و ژيانې چاك و پاكه “كچي باوه رداري چاك هه شاياني كورې باوه ردار و چاكه، كچي خراب و سه رلي شيواو يش هه شاياني كورې خراب و سه رلي شيواوه” الله ده فرمووي: ﴿الْحَيَّاتُ لِلْحَيِّينَ وَالْحَيَّاتُونَ لِلْحَيَّاتِ وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ وَالطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَاتِ. وَاَتَا: نافرته تي پيس بۆ پياواني پيسن و پياواني گنده ل و پيسيش بۆ نافرته تاني پيس و گنده لن، نافرته تاني پاكيش بۆ پياواني پاكن و پياواني پاكيش بۆ نافرته تاني پاكن...﴾ النور: ۲۶.

نهمه و اتاي نه وه نييه نافرته تي موسلمان لايه ني شيوه و روا له ت ريك و پيكي فراموش بكات، به شپړتوي و ناشيريني و ناريتكي شيوه پازي بې! مافي خويه تي به پياويك پازي بيت پر به دلي بيت، هه ست و نه ستې پازي بكات له شيوه ي و ناوه روكي، كهواته شيوه فراموش ناكات له سره حيسابي ناوه روك، باشترين شت له م كيشه به نه وه به نافرته تي موسلمان نه وه كه سه هه لېژيري كه كه سايه تيه كه ي به تهواوي دلي پرېكات، جيگاي په زامه ندي و پيزي بيت، نافرته تي موسلمانې هوشيار به بريسه كه و بريقه ي روا له ت چاوي نابه سترې له بينيني راسته قينه و ناوه روك.

نافرته تي موسلمان ده زني پياو مافي به ريو به ردي خوي و مال و مندالي له نه ستودايه به پتي ده قي قورثان: ﴿الرَّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ... وَاَتَا: پياوان به ريو به ر و سه ردارن له سره نافرته تان به هوي ته وه ي فه زلي هه نديكي داوه به سره نه واني تر و به هوي خه ر جكردي ماله كانيان...﴾ النساء: ۳۴.

بۆيە ھەزدە كات بگويزرئەتەو ھە بۆ پياويك كە شانازی بە سەرداریيەكە دەكات بۆي، بەختەو ھە دەبیت بە ھاوسەرگىرىيەكە و پەشيمان نابیتەو ھە. ئافرەتى موسلمان پياويكى دەويت دەستى لەناو دەستى دابنیت، تا بەيەكەو ھە راپەرن بۆ گەياندىنى پەيامەكەيان لە ژيان، لە دروستکردنى خىزانى موسلمان، پىنگەياندىنى نەو ھە پاك، پەرورەدەکردنى ھۆش و دل و ھەستى كراو ھە، لە كەشيكى گونجاو و پر لە خۆشەويستى و لەيەكگەيشتن، نابى بەيلى خاسيەتى ناشيرين، يا دژە ھەز و ئارەزوو، يا جياوازی لە پەفتار، يا ناكۆكى لە ئاين، رى بە كاروانەكەى بگرى” چونكە كەژاودى پياوى باو ھەردار و ئافرەتى باو ھەردار لە تەك يەكترى دەروات لە گەشتى ژيانىكى پر لە باو ھە و راستەقىنە، بۆ گەياندىنى پەيامە مەزنەكەى خوا كە كرەويەتيە سپاردە لە گەردنى پياوان و ئافرەتان، بەم شىو ھەي قورئان و ئىناي كرەو ھە، ھەك دەفەرمووئى لە سورەتى الاحزاب: ۳۵ پىشتەر راقەكراو ھە.

بۆ بىو ھەي ئەم كاروانە و گەيشتنى بەم ئامانجە گەورە پىويستى بە پەيوەندى توندوتۆلى ھاوسەرى، دامەزرەوى كۆلەگەكانى خىزان و دروستکردنى لەسەر بنەماي ساغ لە پەفتارى جوان و بەرزى ئامانج و دووربينى لە ھەلبژاردنى ھاوسەر” ئوم سولەيم لە خىراترينى ژنانى يارىدەدەران بوو بۆ ئىسلام، پىشتەر خىزانى مالك بن النضر بوو، كە ئەنەسى كورپى لىبوو ھە، كاتى موسلمان بوو مالك رازى نەبوو و لە رقاننا جىي ھىشت، ئوم سولەيمىش سووربوو لەسەر ئىسلامەتيەكەى. پاشان مېردەكەى مرد، لەوكاتە ئوم سولەيم لە ھەرەتى لاويتى دابوو. لەسەر ھەموو ئەمانە ئارامى گرت بە ئومىدى پاداشتى خوايى، خۆي يەكالاكرەو ھە بۆ كورپەكەى ئەنەس، كە تەمەنى ۱۰ سالان بوو، بردى بۆلای پىغەمبەر ﷺ تا لە خزمەتى دابیت.

چاكترين لاوى مەدينە ھاتە داواي، لاويكى بەھىزو دەولەمەند و دلير، كە (ئەبو تەلحە) بوو پىش ئەو ھە موسلمان بىت. ئەم پياو ھە ھۆي مالى و گەنجىتى و ھىزەكەى سوارچاكي خەونى كچەكانى يثريب بوو، ئەبو تەلحە و ايزانى ئوم سولەيم لە خۆشيانا بالدەگرى كاتى بچىتە خوازىينى، بەلام تووشى سەرسامى بوو كاتى پىتوت: ئەي ئەبا تەلحە، ئايا تۆ دەزانى ئەو خوايەي دەپەرستى، دارىكە و لە زەوى سەوزدەبىت، ھە فلانە ھەبەشى تاشيوويەتى؟ وتى: بەلى،

وتى: ئايا شەرم ناكەى كېرەش بۇ دارىك دەبەى ھەبەشەك تاشىيىتى؟ ئەبۇ تەلھە لافى لەسەر لىدا و ناماژەى بۇكرد بە مارەبىيەكى زۆر و ژيانىكى دەولەمەند و خوش. بەلام ئوم سولەيم لەسەر ھەلۋىستى خۆى سووربوو و بە پاشكاوى پىتۋوت: سۆيىند بەخوا شەى ئەبا تەلھە ھى وەك تۆ پەتەنكەتتەو، بەلام تۆ پىاويكى بى باوهرى و منىش ئافرەتتىكى مۇسلمانم، ناشى شوت پىبەكەم، ئەگەر مۇسلمان دەبىت ئەو مۇسلمان بوونت مارەبىيەكەمە و ھىچىرت لىداوا ناكەم. النىسائى ۱۱۴/۶.

لە پۇژى دووھ ھاتەو مارەبىيەكى گەرەتر و بەخشىشكى زۆرتى پىشكەش كرد، ئوم سولەيمىش ھەر لەسەر ھەلۋىستى خۆى بو، ئەم نەگۇرانەى ئوم سولەيم زىياتر لەبەرچاوى ئەبۇ تەلھە جۋانتەر و سەرنج پاكىشەرتەر و ژىرتەر نىشاندا، ئوم سولەيم وتى: ئەى ئەبا تەلھە نازانى ئەو خوايەى ئىو دەبىرەستەن فلانە كۆيلەى بەرەى فلانە دارتاش دەيتاشى؟ وە ئەگەر ئىو ئاگرى تىبەرىدەن دەسوتى؟ ئەم وشەيە وەكوو پاجلەكىنىك بوو و ھەستى ئەبا تەلھەى ھەژاند، پرسىيارى لە خۆى كرد: ئايا خودا دەشەى بسوتى؟ بۆيە يەكسەر وتى: اشھد ان لا الە الا اللہ واشھد ان محمد رسول اللہ، لىرە ئوم سولەيم بە كورەكەى ئەنەسى وت، لەوكاتەى ھەموو گىيانى پىرە لە شادى و خوشى: ھەلەسە ئەنەس مارەبىيەم لە ئەبا تەلھە ئەنجامبەدە، ئەنەسىش گەواھىدەرەكانى ھىناو، مارەبىيەكە ئەنجامدرا.

ئەبا تەلھە لە خوشيانا ھەموو سامانەكەى لەبەردەستى ئوم سولەيم ھەلپىژت، بەلام ئوم سولەيم وەكوو ئافرەتتىكى باوهردارى بەرزى راستگۇى پاك و بىگەرد پىتۋوت: ئەى ئەبا تەلھە، من بۇ خوا شووم پىتەكرد، بىجگە لەمەش ھىچ مارەبىيەكىتەر وەرناگرم. ئوم سولەيم دەيزانى بەو شووكرەنەى تەنھا ئەو نىيە مىردىكى دەستكەوت، بەلكو پاداشتى خويى دەستكەوت“ وەك پىغەمبەر ﷺ دەفەر مووئى: ((ئەگەر خودا بەھۆى تۆو يەك پىا و پىنمايى بكات چاكتر و گەرەترە بۆت لە حوشترى سوور)) فتح البارى ۴۷۶/۷.

ئەم جۆرە ئافرەتە مەزنانە سەرمەشقى ئافرەتى مۇسلمانە، ھەر لەوانەشەو بىگەردى باوهرى، ھىزى كەسايەتى، ساغ و سەلامەتى بىروباوهر، چاك و جۋان ھەلپىژاردن وەرەگى.

گوڤر ايهل و چاڪه كاره له گهڻ هاوسهري

نافره تي موسلمانن تي گهڻو هميشه گوڤرايه له بڻ ميږده كهى و سهريڇي ناكات، چاڪه كاره له گهڻي، ههولي پازيڪردن و خوڻي خستنه دلتي دهداث، نه گهرچي ههڙار و كهه درامه تيش بيت، ههريگيز بيڙاري دهرناپري له كهه مي رزق و روڙي، ناخ و ٽوڦ ناكات له بهر كاروباري ناومال، ههه مووڪات ڪڙمه لڻك له نافره تاني چاڪي ميڙووي ئيسلامي له ياده كهه نمونهى ٺارامگرتن و چاڪسازي و مهردايه تي بوونه و له خزمه تي ميږد و مندالدا بوونه، ويڙاي نه بووني و تهنگي ڙيان. له پيشهنگي هه موويانه وه خاتوو فاطمهى زههرا ڪچي پيغه مبهه عليه السلام و خيزاني عهلى بن ابى تاليب عليه السلام كهه سڪالاي ٺازاري دهستي ده كرد بههوي دهستاره وه، رڙوڙيكيان عهلى پيوت: نه وه باوكت بههوي منه وه هات، برڙو لاي و داواي خزمه تڪاريكي لي بكهه. فاطمه چوه لاي باوڪي، بهلام له شهرمانا نه يتواني داواي لي بڪات، بويه عهلى چوو داواي خزمه تڪاريكي لي كرد بڻ فاطمهى ڪچه خوڻه ويستي، بهلام پيغه مبهه عليه السلام نه يتواني بهدهم داواكاري بهه كهيان بيت و ههڙاراني موسلمانانيش لي بي بهش بن، بويه هاته لاي ڪچه كهى و ميږده كهى و فهرموي: ((شتيكتان فير بكهه باشتر بي له وهى داواتان كرد؟ كاتي چونه سهر جيگاتان شهو بڻ نووستن، ۳۳ جار بلين سبحان الله، ۳۳ جار الحمد لله، ۳۴ جار الله اڪبر، نه مه بڻ تان باشتره له خزمه تڪاريكي)) پاشان مالٽاوايي كرد و روڻيشت، پاش نه وهى نهه يارمه تيهه خوايهى كهه ماندو بوون له ياد ده باته وه و سه ختيه كان ده به زيني، چه سپاندي له ناو ناخى دهرونيان. عهلى عليه السلام بهردهوام نهه وو شانهي دوباره ده كرده وه و ده يوت: سويند بهه خوا له وه تهى پيغه مبهه عليه السلام نهه زيكره ي فير كردوومه وازم له نهه هيناوه، يه كي له هاوه لان لي بي پرسى: ههتا شهوى صيفينيش؟ وتى: ههتا شهوى صيفينيش له يادم نه كردوو. فتح الباري ۷/۷۱ و مسلم ۴۵/۱۷.

بوخاري و مسلم له نهه سماءه وه ده گيرنه وه: ((كاتي زوبهير منى خواست، له سهر پروي زهوى نهه پاره نهه ڪويله هيچي نهه بوو بي جگه له نهه سپه كهى. ده لي: من تاليكم دهدا بهه نهه سپه كهى، لهه جياتي نهه تاليكم بڻ داين ده كرد و خزمه تيم ده كرد، ناوڪي خورماشم ده كوتا و وه كوو تاليك پيم دهدا، ناوم ده ڪيشايه وه، گوڙهيم بڻ چاك ده كرده وه، هه ويرم ده كرد، بهلام نهه مده زاني جوان نان بكهه، ههندي له دراوسيكانم بڻيان ده كردم، كهه نافره تي راستگو و دل سوڙبوون. ده لي: ناوڪه

خورمام له سهر سهرم هه لده گرت له زهوی زوبهیر که پیغه مبهەر ﷺ بۆی دابریبوو ده مهینایه وه بۆ ماله وه که دووسییه کی فهرسه خ لیمان دووربوو - که ده کاته نزیکه ی ۶ کیلومه تری ئیستا - ، رۆژنیکیان ده هاتمه وه و ناوکه خورماشم له سهر سهربوو، له رینگا گهیشتم به پیغه مبهەر ﷺ که هه ندی هاوه لای له گه لدا بوو، بانگی کردم و پاشان حوشره که ی ییخ کرد تا له سهر پشته هه لمگری. ئه سما ده لای: له لایه ک شهرم کرد و له لایه کیش غیره ی تۆم هاته وه یاد ئه ی زوبهیر. زوبهیر وتی: سویند به خوا هه لگرتنی ناوکه خورما له سهر سهرت زۆر سه ختره له لام له سواربوونت له گه ل پیغه مبهەر ﷺ، ئنجا ئه سما ده لای: ئه مه حالم بوو تا ئه و کاته ی ابوبکر ﷺ خزمه تکارێکی بۆ ناردم و خزمه تکردنی ئه سپه که ی له کۆل کردمه وه، وه ک بلیی کۆیله بووم و ئازادی کردم هینده بالم سووک بوو)) فتح الباری ۳۱۹/۹.

ئافره تی موسلمانان راستگو به دلسۆزیه وه خزمه تی مال و میردی ده کات “چونکه ده زانی مافی میردی له سهری چهنده مهزنه، پیغه مبهەر ﷺ ده فهرمووی: ((ناگوئیی مرۆف کړنوش ببات بۆ مرۆف، ئه گه ر بگوئجایه بۆ مرۆف کړنوش ببات بۆ مرۆف، ئه و فهرمانم ده کرد ئافره ت کړنوش بۆ میرده که ی ببات له بهر گه وره یی حق و مافی میردی له سهری)) رواه البزار واحمد (مجمع الزوائد ۴/۹).

خاتوو عائشه له پیغه مبهەر ﷺ پرساری کرد: کێ له هه موو کهس مافی گه وره تره له سهر ئافره ت؟ فهرمووی: ((میرده که ی)) وتی: ئه ی کێ له هه موو کهس مافی گه وره تره له سهر پیاو؟ فهرمووی: ((دایکی)) البزار (مجمع الزوائد ۳۰۸/۹).

ئافره تیێک بۆ پێویستیه کی هاته لای پیغه مبهەر ﷺ، کاتی له پێویستیه که ی ته و ابوو، پیغه مبهەر ﷺ پێی فهرموو: ((ئایا میردت هیه؟)) وتی: به لای، فهرمووی: ((باشه چۆنی بۆی؟)) وتی: که مته رخه می ناکه م له مافه کانی مه گه ر له توانام دانه بی. فهرمووی: ((بزانه تۆ له چ ئاستیێکی ئه ی یاخود تا چهنده له جێی ره زامه ندی ئه و دای، چونکه میردت به هه شت و دۆزه خته)) رواه احمد والنسائی والحاكم (الترغیب والترهیب ۵۲/۳).

ئايا كاتى ئافرهتى موسلمان ئەمانەى گوى لىدەبى دەتوانى ئاخ و ئۆف بىكات لە خزمەتكردى
مىردى؟ نەخىر، بەلكو بە دەروونىكى پەر لە خۆشى و شادى بە ئەركى مال و چاودىرى كردنى
مافى مىردى ھەلدەستى، چونكە ھەست دەكات ئەوھى دەيكات ئەركىكى قورس نىيە لەسەر
دەروونى مەرۆف و بە سەختى نازانى، بەلكو پاداشتى خوايى لى دەستدەكەويت.

ھاوھلان و شوئىنكە وتوانيان ئەم ئەدەبە ئىسلامىيەيان زانىوھە، زاناي ھەنبەلى (ابن الجوزى) لە
كتابەكەى احكام النساء (ص ۲۳۱) دەگىرئەوھە: پىاوئىكى چاكى پۆژوگرى شەونوژكار لە پىاوانى
سەدەى دووى كۆچى ناوى (شوعەيب بن ھەرب) بوو، ويستى ئافرەتئىك بخوازى، بە گىيانئىكى
تەوازوعوھە پىتوت: من پىاوئىكى خورەوشت خراپم. ئافرەتەكە زۆر بەدانايىيەوھە وتى: لە تۆش
خراپتر ئەو كەسەيە كە ناچارى كردووى خورەوشتت خراپ بىت. ئەو كاتە شوعەيب زانى لەبەردەم
ئافرەتئىكى تىگەيشتووى ژىر داھە، بۆيە يەكسەر وتى: كەواتە تۆ خىزانى منى.

ئەمەيە تىروانىنى ژىرانە و ھۆشيارانە سەبارەت بە بوونى ھاوسەرىتى چاك، كە ئەم ئافرەتە
پەى پىرەدبوو، ئەوھەتا بۆ كابرەى داخوازيكار دوپات دەكاتەوھە كە ئەگەر ئافرەت لە چۆنيەتى
خاسيەت و دەروونى مىردى تىگەيشت، باو و خورەوشتەكانى زانى، بۆى روونبوويەوھە چ شتىك
پازى دەكات و چىش نىگەرانى دەكات، ئەو كاتە دەتوانى دلى بۆ خۆى پاكئىش و بىتتە جىگەى
بەختەوھەرى و رىزى، ھەر درزئىك باى ناكۆكى لى بىتتەدەر دايدەخا و نايەلئى بىگەردى ژيانى لىل
بىكات، ھەر ئافرەتئىكىش ھەست بەم راستيانە نەكات نايىتە ھاوسەرىكى سەرکەوتوو، لەوانەشە
بەھۆى دەبەنگى و بىھۆشى و نەفامى و كەمتەرخەميەكەى مىردەكەى بەرەو خورەوشت خراپى
پاكئىش، ئەو كاتە مىردەكەى لە خۆى رەفتار ناشىرئىنتر دەبى، چونكە ئەو ناچارى كردووه
خورەوشتى نالەبار و خراپ بىت.

ئافرەتى موسلمانى خاوەن خورەوشتى جوان و ھۆشيار ئاوەھا دەبىت، بەلكو دەبىتە پالپشتى
مىردى بۆ جوانكردنى خورەوشتى، بەھۆى دەرختنى نمونەى ژىرى و دانايى لە مامەلەكردن و
رەفتارى جوان كە كلىلەكانى دلى بۆ دەبىتەوھە، دەروون بۆى نەرم دەبىت، ئەم خورەوشتانە
سەرچاوە دەگرن لەوھى بە ھاوسەرى بوونى چاك تەنھا خورەوشتئىكى كۆمەلایەتى نىيە كە لە نىوان

هاوریکانی خوئی پئی دەرځا، به لکو ئاینیکه و خودا له باره یه وه لئی ده پرسیتته وه، نه گهر چاک بیت پاداشتی ده داته وه، نه گهریش که مته رخه م بیت سزای خوئی وهرده گریئت.

له دیارترین شیوه کانی گوپراه لئی بوونی ئافرهت بو میردی و چاکه کردن له گه لئی نه وه یه بیت به دهم داواکاری حهزه تایبه تی و شرعیه کانی که تیایدا به ته ووترین شیوه پاده بوئی و خوشی ده بینئ له ژيانی هاوسه ریئت و ته ووترین وینه یه له وینه کانی پیکه وه ژیان و سهردان و خواردن و جل و بهرگ و قسه کردن.. تا کو تایی شیوه کانی ژيانی پوژانه. جا ههرچه نده به دهمه وه چوونی ئافرهت له کارانه زیاتریئت، زیاتر ژیانان به خته وه و ئارام و بیگهرده ده بیئت، زووتر نزیك ده بنه وه له کرۆک و مه به ستی ئیسلام و په یامه ککه ی.

ئه وهش له لای ئافرهتی موسلمان شاراهه نییه که گوپراه لئی بوونی بو میردی له وه کارانه که ده یخه نه به هه شته وه، وهک پیغه مبه ر ﷺ ده فرمووی: ((نه گهر ئافرهت ههر پینج نوئی بکات، پوژووی مانگی ره مه زان بگریئت، گوپراه لئی میردی بکات، دامینئ بیاریئ، له پوژی قیامهت پئی ده وتری: پو به هه شته وه له کام دهرگا خو ت حه زی پئی ده که ی)) رواه احمد والطبرانی (مجمع الزوائد ۴/۳۰۶).

ئوم سه له مه ده لئی: ((ههر ژنیک میردی بمی و لئی پازی بیت، نه و ژنه ده چیت به هه شت)) ابن ماجه ۱/۵۹۵ والحاکم ۴/۱۷۳.

پیغه مبه ر ﷺ تابلۆیه کی رۆشنی پرشنگذاری خوشه ویست ده کیشتی بو ئافرهتی چاکه کار و گوپراه ل و نه رم و نیان و خو په وشت جوان، که به خته وه ری دنیا و دوا پوژی تیایه “ وهک ده فرمووی: ((تایا هه والئ ژنه کانتان بده می له به هه شت؟ وتمان: به لئی، نه ی پیغه مبه ری خوا، فرمووی: نه و ئافره ته یه زگ و زار ده کات، نه رم و نیان و خوشه ویسته، نه گهر تو په بی، یا خراپه ی له گه لدا بکری، یا میردی تو په بی، ده لئی: نه مه ده ستی منه له ده ستی تو، چاوم ناخه مه خه و تا پازی نه بیئت)) رواه الطبرانی (مجمع الزوائد ۴/۳۱۲).

ئافرهتی موسلمانن تېگه یشتوو ده زاننځ تهو ئیسلامه ی پاداشتی ده داته وه له سهر گوپراهه لی بوونی بو میړدی و ده یخاته به ههشت، هدر نه ویشه هه پره شه ده کات لهو ئافره تانه ی لاده دن له گوپراهه لی کردنی میړدیان و، پشتی تی ده کهن و فراموښی ده کهن، هه پره شه یان لی ده کات به پرو به پرو بوونه وه ی گونا ه و خه شم و نه فره تی فریشته کان: له صحیحی مسلم و بوخاری له نه بو هوره یره هاتوو وه، پیغه مبه ر ﷺ فرموو یه تی: ((نه گهر پیاو بانگی خیزانه که ی بکات بو سهر جییی و به گوئی نه کات و نه یهت، وه به هو یه وه پیاهه که به توره یی و نیگه رانی بخوا ی، نهوا فریشته کان نه فره تی لی ده کهن تا به یانی دادیت)) فتح الباری ۲۹۴/۹ و مسلم ۸/۱۰.

له صحیحی مسلم له نه بو هوره یره هاتوو وه، پیغه مبه ر ﷺ فرموو یه تی: ((سویند به وه ی گیانی منی به ده سته، هدر پیاو ټک بانگی ژنه که ی بکات بو سهر جییی و به گوئی نه کات، نهوا خدا لی زویر ده بیټ و رازی نابیت تا تهو کاته ی میړده که ی لی رازی ده بیټ)) مسلم ۷/۱۰.

ثم نه فره ته هه موو ئافره تی کی سهر پیچی کار و سهر سه خت ده گریته وه، هه روا نه وانه ش ده گریته وه که سست و که مته ر خه می دهنوینن و پیاده کردنی فره مانن میړده کان یان دوا ده خه ن. پیغه مبه ر ﷺ ده فره موو: ((نه فره تی خوا لهو ئافره تانه بیټ که میړدی بو سهر جییی بانگی ده کات، ده لی: دوا یی، تا تهو کاته ی خه و به سهر چاهه کانی زال ده بیټ)) رواه الطبرانی (مجمع الزوائد ۲۹۶/۴).

هاوسه رگری له ئیسلامدا بو پاراستنی پیاه و ئافره ته، له م روانگه وه پیو یسته ئافره ت به دهم داواکاری و خه زی میړدی بچیت کاتن داوا ی لی ده کات، پاساوی خه یالی و دوور له راستی ناهیتنه وه تا له کولی خو یی بکاته وه، به لکو به پیی توانا به دهم داواکاریه کانی ده چیت، نه گهر چی کار و پیگری زوړشی هه بوو، مه گهر پاساو ټکی زوړ به هیز بیټ که ده سته رداربوون لی مه حال بیټ. پیغه مبه ر ﷺ ده فره موو: ((هه ر کاتن پیاه بانگی هاوسه ره که ی خوی کرد بو سهر جییی بابچی به دهمیه وه ته نانه ت نه گهر له سهر پشتی خوشتریش بیټ)) رواه البزار (مجمع الزوائد ۳۱۲/۴).

پاراستنی پیاو و دوورخستنه‌وه‌ی له خراپه و فتنه له گرنه‌ترین کاره‌کانی ئافره‌ته “چونکه ئیسلام ده‌یه‌وێت پیاو و ئافره‌ت به‌یه‌که‌وه له گه‌شتیک بژین هه‌مووی پاک‌ی و بێ‌گه‌ردی و خاوینی بێ و دوور له هه‌رجی شوینه‌واری ناشوب و خراپی و پروکردنه چیژی هه‌رامه. وه هیچ شتیک کلپه‌ی هه‌ز نا‌کوژیتته‌وه، خه‌یالی مه‌یلکردن بۆ هه‌رام ده‌رناکات، بێ‌جگه له به‌تالکردنی وزه‌ی سروشتی ئهم هه‌زه له شوینی هه‌لال و سروشتی شه‌ری خۆی. مسلم له جابر رضی الله عنه ده‌گێرته‌وه له باب النکاح: پیغه‌مبه‌ر صلی الله علیه و آله فەرموویه‌تی: ((ئه‌گه‌ر یه‌کیکتان له ده‌ره‌وه ئافره‌تیک‌ی چووه‌ دلێ، با بیتته‌وه لای خه‌یزانی خۆی و سه‌رجییی له‌گه‌ڵ بکات، چونکه ئهم کاره ئه‌وه‌ی له دلێته‌ی ناهیلێ و ده‌رده‌کات)) مسلم ۱۷۸/۹.

هه‌ره‌شه‌ی خودا بۆ ئه‌و ئافره‌ته‌ی می‌ردی لێی پازی نییه زیاتر ده‌بێ، تا ده‌گاته‌ پاده‌یه‌ک دلێ هه‌موو ئافره‌تیک‌ی پارێزکار که به ئومیدی به‌زه‌یی خوا و پوژی دوا‌یه‌ بۆی پاده‌چله‌کێ “چونکه جابر بن عبدالله رضی الله عنه له پیغه‌مبه‌ر صلی الله علیه و آله ده‌گێرته‌وه: فەرموویه‌تی: ((سێ که‌س نوێ‌یان وه‌رناگه‌ڕی و هیچ چاکه‌یه‌کیان به‌رزنا‌بیتته‌وه بۆ ناسمان: کۆیله‌ی هه‌لاتوو تا ده‌گه‌ریته‌وه بۆلای گه‌وره‌کانی و ده‌ستی ده‌خاته ناو ده‌ستیان. وه ئه‌و ئافره‌ته‌ی می‌ردی لێی تو‌ره و نا‌پازی‌یه تا پازی ده‌بێت. هه‌روا سه‌رخۆش تا دیتته‌وه هۆش)) ابن حبان ۱۷۸/۱۲.

مه‌به‌ست له تو‌ره‌یی می‌رد له ژنه‌که‌ی ئه‌وه‌یه کاتی پیاوه‌که له‌سه‌ر حق بێ و ژنه‌که پی‌چه‌وانه بیت. به‌لام ئه‌گه‌ر می‌رد سه‌مه‌کاربوو ئه‌وا تو‌ره‌یه‌یه‌که‌ی زیانی پی‌ناگه‌یه‌نێ، به‌لکو خودا پاداشتی ئارام‌گرتنه‌که‌ی ده‌داته‌وه، داواشی لێ‌ده‌کری به‌جوانی گوێ‌پایه‌لی می‌ردی بکات ئه‌گه‌ر گوێ‌پایه‌لی بوونه‌که‌ی له سه‌ری‌پچی خودا دانه‌بێ، بۆیه پیغه‌مبه‌ر صلی الله علیه و آله ده‌فەرمووی: ((هه‌ر ئافره‌تیک باوه‌ری به‌خوا هه‌بێ نابێ رینگه به که‌سیک بدات بیتته‌ مالی له کاتیک می‌ردی نا‌پازی‌یه، نا‌چیتته‌ده‌ر ئه‌گه‌ر می‌ردی نا‌پازی بیت، به گوێی که‌سیک نا‌کات می‌ردی پازی نه‌بیت، جی‌گای له‌گه‌ڵ جی‌انا‌کاته‌وه، لێی نادات، ئه‌گه‌ریش ئه‌و سه‌مه‌ی لێ‌کرد با بجیتته‌وه لای تا پازی ده‌کات، ئه‌گه‌ر وه‌ری گرت و پازی بوو چاکه، خودا پاساوه‌که‌ی وه‌رده‌گرێ و سه‌رکه‌وتوو و به‌لگه به‌هێز ده‌بێ، هیچ تا‌وانیک‌ی

لهسەر نابې، بهلام ته گهر پازى نه بوو، نهوا پاساوه كەى له لای خوا گەشتوته شوینی خوئی) الحاکم
۱۹۰/۲.

یەکیکی تر له گوێرایه لای و چاکه کارى ئافرهت بۆ میرده كەى ئهوهیه که پیغه مبهەر ﷺ
دهفرمووی: ((ناشی بۆ ئافرهت پۆژووی سونهت بگرئ و میرده كهشی ئاگاداره بئ پرهزامه ندى
ئهو، رینگه به كهس نادات بېته مالى ته گهر پازى نه بوو، وهههر شتيك له دهستكهوت و مالى
پياوه كەى خهرج بكات بئ فەرمانى ئهو، نهوا نيوه پاداشت و خیره كەى بۆ پياوه كەيه)) فتح
البارى ۲۹۵/۹.

هه مووى لهسەر پرهزامه ندى میرد دهوهرستئ، ته گهر له مالى میردى وهكوو صهدهقه و خیر
ببه خشی به بئ پرهزامه ندى ئهو، نهوا هیچ پاداشتيكى بۆ نییه، بهلكو گوناھیشى دهگات، وه
ته گهر ویستی بئ ئاگادارى ئهو له مالى خهرجبكات و خیربكات و دهیزانى ته گهر میرده كەى
لهوكاته ئاگاداربوایه رینگای دهدا و پازى دهبوو، نهوا دروسته، تهگینا به جوړى تر دروست نابئ.
چونكه لهیهك تیگه یشتن و گونجان له نیوان دوو هاوسهردا نایتهدى مه گهر به هاریكارى و
هه ماههنگى نیوانیان نه بئت لهم جوړه كارانهدا، ههتا هیچ لایهك زیان و ههراسان و تهنگى
دوچارى نه بئ، كه خوشی ژيانى هاوسهرايه تیان لی تتيك بدات، كه ئیسلام لهسەر خوشه ویستی و
سۆز دایمه زانندوه و ههزدهكات هه میشه خوش و پارێزراو و گونجاوبن.

بهلام ته گهر میرد چروك بوو، پرهزیلی كرد له خهرجى كردن له خوئی و مناله كانى، نهوا: هندى
كچى عوتبه خیزانى ابو سفیان هاته لای پیغه مبهەر ﷺ و پئیوت: ئهى پیغه مبهرى خوا، نهبو
سوفیان پیاویكى چروكه، هیندهم ناداتئ بهشى خۆم و كوره كهم بكات، مه گهر به بئ ئاگادارى ئهو
لیی ببه م. فهرمووی: ((ئهو نهدى بهشى خۆت و كوره كهته ببه به چاكه)) متفق علیه. شرح السنه
۳۲۷/۹.

بهمهش ئیسلام کردیه بهرپرس له به چاکه رهفتارکردن له بهرئوه بردنى مال.

ئافرهتى موسلمانى پۆشنهیر پهى دهبات بهو بهرپرسىاریه تیهى خراوه ته تهستۆی له لایه ن
ئیسلامه وه به چاودێرى کردنى بۆ مال و میرد و منالى، کردوویه تیه پارێزكار و شوان و چاودێر

لەسەر مالى مېردى و منالى، وه بەتايىبەتى ناوى بردوو، وه كوو رېزلىنانىك بوى لە بەرگەگرتنى بۆ ھەلگرتنى ئەم بەرپرسيارەتيە.

ئافرەتى موسلمان ھەموو كات خاسىيەتى وايە دلئەرمە بەرامبەر منالەكانى و چاودىرە بۆ مېردەكەى، ئەوانە دوو خاسىيەتى جوانن كە ئافرەت لە ھەموو كات و شوئىننىكدا خوى پىدەرازىننىتەو، پىغەمبەر ﷺ دەفەرمووئى: ((باشترىن ئافرەت سوارى سەرپشتى حوشترېووبى، ئافرەتى قورەيشە، چونكە لەگەل منداڵ زۆر نەرم و بەسۆزن، لە ھەموو ئافرەتانىش زياتر چاودىرى مالى مېردىان دەكەن)) مسلم ۸۱/۱۶.

ئەمە گەواھىدانىكى گرانبەھايە لەلایەن پىغەمبەرەو، وه كوو ملوانكەيەك دەكرىتە مىلى ژنانى قورەيش و زياتر جوانتر و گەورەتر و رېزدارترىان دەكات، ئەم گەواھىدانەش بانگەوازيكە بۆ ھەموو ئافرەتىكى موسلمان تاوھكوو بەسۆز بن بۆ منالەكانيان و چاودىرى بەرژەوندىەكانى مېردىان بن، بەم دوو خاسىيەتە مەزنە پرۆسەى ھاوسەرگىرى سەردەكەوئىت، تاك بەختەوەر دەبيئەت، خىزان دەكەوئىتە خۆشى، كۆمەلگەش پىشەكەوئىت.

ئەمە رېزىكى گەورەيە بۆ ئافرەت كە گرنگى بدات بە كاروبارى مېردەكەى و چاودىرى بكات لە ھەموو كاتىك، بە جۆرىك ھىندەى لە زەوق و كەيف و خۆشى و دلئارامى پىدەبەخشى، تا ژيانى پرەكات لە بەختەوەرى و شادى و دلئايى و ھىمنى. ئەوھتا خاتوو عائشە كە بوخارى و مسلم لىيەگىرنەو، وتوويەتى: ((بە دەستى خۆم پىغەمبەر ﷺ م بۆغۆشكردوو بۆ ئىحرام بەستنى، ھەروا بۆ شكاندن ئىحرامەككەش پىش تەوافكردن بە كەعبە)) مسلم ۹۹/۸.

عورە دەلى: پرسيارم لە خاتوو عائشە كرد: بەچى پىغەمبەر ﷺ ت بۆغۆشكرد كاتى ئىحرامى بەست؟ وتى: ((بە خۆشترىن گولۆ)) مسلم ۱۰۰/۸.

بوخارى و مسلم لە خاتوو عائشە دەگىرنەو، وتوويەتى: ((پىغەمبەر ﷺ كاتى خەلۆەى دەكىشا سەرى خوى بۆم نزيك دەكردەو و منىش قۆيم شانە دەكرد، وه ھەرگىز نەدەھاتە مالەوھ مەگەر بۆ خۆرزگاركردن لە پىويستى سروشتى خوى)) مسلم ۲۰۸/۳.

ههروا خاتوو عائشه ده‌لێ: ((من سه‌ری پێغه‌مبه‌ر ﷺ م ده‌شوست له‌ کاتی‌کا بێنویژیش بووم))
فتح الباری ٤٠٣/١ و مسلم ٢٠٩/٣.

خاتوو عائشه هێنده به‌توندی ئامۆژگاری ئافره‌تانی ده‌کرد سه‌باره‌ت به‌ مێرده‌کانیان و زانینی
مافه‌کانیان له‌سه‌ریان تا ئهو راده‌یه‌ی وتی: ((ئه‌ی کۆمه‌لێ ئافره‌تان، ئه‌گه‌ر بتانزانیاه مافی
مێرده‌کانتان له‌سه‌رتان چه‌نده، ئه‌وا خۆل و تۆزی سه‌ر قاچه‌کانیانتان به‌ روومه‌ته‌کانتان
ده‌ستپێهوه)) رواه ابن حبان و البزار و احکام النساء ص ٣١١.

ئه‌مه وینایه‌کی گوزارشتکاره‌ بۆ گرنگی مافی مێرد له‌سه‌ر ئافره‌ت، که‌ دایکی باوه‌رداران
ویستی نزیکی بکاته‌وه له‌ هزری ئافره‌تان، تاوه‌کوو له‌ ده‌روونی هه‌ندئ له‌ ئافره‌تی خۆبه‌زل زان
له‌سه‌ر مێردی ئه‌م هه‌سته ووشکه‌ ره‌قه لاملێه ده‌ریبێت که‌ ده‌بیته‌ مایه‌ی رووخانی کۆشکی
هاوسه‌رایه‌تی، یا ده‌یگۆڕێ بۆ دۆزه‌خێک که‌ به‌رگه‌ی ناگری.

چاکه‌کردن له‌گه‌ڵ مێرد و ریزلیگرتنی خوڤه‌وشتیکی ره‌سه‌نه له‌ نه‌ته‌وه‌که‌مان، له‌
به‌هاڤه‌وشتیه‌کانه که‌ له‌ سه‌رده‌می نه‌فامیشدا هه‌بوون پاشان ئیسلام چه‌سپاندی، دواتر نه‌وه‌کانی‌تر
لێیان وه‌رگرته‌وه.

یه‌کی له‌ نمونه‌ جوانه‌کان که‌ عبدالملک بن عمیر القرشی ده‌یگیرێته‌وه - که‌ یه‌کیک بوو له‌ پیاوه
شاره‌زا و زاناکانی سه‌ده‌ی دووی کۆچی -: له‌ ئومامه‌ی کچی حارث - که‌ یه‌کیک له‌ ئافره‌ته‌ زمان
پاراو و خاوه‌ن عه‌قل و هۆش و دانایی - ئامۆژگاری کردنی که‌چه‌یمان بۆ ده‌گیرێته‌وه که‌ نزیکی
شووکردنه، ده‌لێ: ((کاتێ عه‌وف بن موحیم الشیبانی - که‌ پیاویکی گه‌وره و فره‌مانبه‌جێ بوو
له‌ناو عه‌ره‌ب له‌سه‌رده‌می نه‌فامی - که‌چه‌کی خۆی ئوم ئیاس دا به‌شوو بۆ الحارث بن عمر
الکندی، کاتێ ئه‌م که‌چه‌ ئاماده‌کرا و خه‌ریک بوو بیه‌ن، دایکی ده‌چێته‌ لای و ئامۆژگاری ده‌کات:
((که‌چه‌که‌م، پاسپارده‌ ئه‌گه‌ر جێبه‌یشت‌تر بۆ زیاده‌ ئه‌ده‌به، یان شانازی و ریزلێنانی عه‌شیره‌ته،
ئه‌وا بۆ هه‌مان شتیش بۆ تۆ جێده‌هێشت‌تر. به‌لام ئه‌وه‌ی من پێت ده‌لێم، یادخه‌ره‌ویه بۆ بێ ئاگا،
پاڵه‌شته بۆ هۆشیار. که‌چه‌که‌م، ئه‌گه‌ر ئافره‌ت به‌هۆی ده‌وله‌مه‌ندی باوکی و زۆر پێویستی که‌چه‌که‌ی
به‌و ده‌ستبه‌رداری مێردی بێت، ئه‌وا تۆ له‌ هه‌موو که‌س له‌پێشتی به‌مه، به‌لام ئافره‌تان بۆ پیاوان

دروستکراون، وهك چۆن پياوان بۆ ئافرهتان دروستکراون. كچه كهم، تۆ وا ئهو كەشه جى دىلى كه لىتى دەرچووى، ئهو هيلانه يه لىتى گه وره بووى، بۆ لانه يهك نايناسى، هاوه لىك شارەزاي نيت، كه به هوى خاوه ندارىتى كردنى بۆت بۆته پاشا، تۆش بۆى ببه به كه نيزهك ئهو بۆت ده بى به بنده و كۆيله. (ده) خاسيه ت له من هه لگره بۆت ده بى ته تويشوو و يادخستنه وه و يادگارى:

يه كهم و دووهم: هاوه لىتى كردنت بۆ مىردت با به قه ناعه ت و رازى بوون بى، پىكه وه ژيانىش له گه لى با به چاكى گوپرايه لى بوون بى بۆى “چونكه له قه ناعه ت ئارامى دل هه يه، له به چاكه گوپرايه لىش ره زامه ندى خوا هه يه.

سىيهم و چواره م: به دواى شوينى لوتيدا بگه رى، چاودىرى شوينى چاوى بكه، با چاوى نه چى ته سه ر شتىك جوان نه بى، وه بىجگه له بۆنى خۆشيش هىچى تر ت لى بۆن نه كات، كل باشترين جوانىيه له بوونه وه ر، ئاويش پاكترين گولاوه.

پىنجهم و شه شه م: ئاگادارى كاتى خواردنى به، بى دهنگ به له كاتى نووستنى “چونكه ئاگرى برسيتى سوتىنه ره، خه و هاتنىش پياو توپه ده كات.

حه وته م و هه شه تم: چاودىرى خزم و كهس و منالى به، پارىزگارى مالى به، چونكه پارىزگارى كردنى مال و اتا چاك رىزلىنان، چاودىرى كردنى خزم و كهس و منالىش و اتا چاك به رىوه بردن.

نۆيهم و ده يه م: هىچ نه نىيه كى نه دركىنى، سه رپىچى هىچ فه رمانىكى نه كهى “چونكه نه گه ر نه نىيت دركاند ئه و له تۆله كهى دلنيا ناييت، وه نه گه ر سه رپىچى فه رمانى بكهى، سنگ و دلى پرده كهى له توپه بى.

پاشان كچه كهم خۆت بپارىزه له ده ربرىنى خۆشى له و كاتهى غه مباره، وه له مپرومۆچى له و كاتهى دلخۆشه “چونكه ئه وهى يه كهم له كهم و كوپيه، ئه وهى دووه مىش له تىكدان و شىوانده.

لهوانه به كه زۆر پىژى لىڤه گرن و به گه وړى ده گرن نهو كات له هه مووكه س زياتر پىژت لىڤه نى، چنده زۆر يښ يه كړا و گونجاو بى له گه لى، هينده زياتر هاوړپت ده بى و له گه لى ده بى.

بشزانه كچم ناگهيته نه وى لهو حه زى لىڤه كهى، تا په زامه ندى نهو پيشتر نه خه لى په زامه ندى خوت، وه ئاره زووى نهو پيشتر نه خه لى له ئاره زووى خوت، لهوانه پىت خوښه يان پىت ناخوښه، نهو كاته سويند به خوا بوټ چاك ده بى و ده تپاريزى^(۱). پاشان كچه كه يان گواسته وه و شوين و پله وپايه لى له لاي مپړده كهى مهن بوو، له م پياوه پاشاكاني پاش خوى لى په يدا بوو.

ناشكرايه نه م راسپارديه گشتگير و هه مه لايه نه بو هه موو نهو شتانه دپته خه يال لهوانه لى ئافرهت له ژيانى هاوسه رپتى پيوستى پى ده بى له به هار هوشتيه كان، پيكه وه ژيان، ژيرى له هه لى و كهوت و مامه لى كردن. ليره وه نه م راسپارديه چاكه ده بپته ده ستوريك بو هه موو كچيك نزيكى شوو كړنه.

ئافرهتى موسلمانى پاريزكارى پوښبير نه گهر دهوله مهندي، فیتنه لى پاره و دهوله مهندي و سه ربه خو لى دارايى كه هه يه تى چاوه كانى ناگرن و ليل ناكهن، به لكو هه رده م مافه كانى مپردى ده پاريزى، به رپكى ژيانى له گه لى ده باته سهر، نه گهر چى نه داريش بى و نه ميش دارا بى، نهو كاته سوپاسى خوا ده كات له سهر به خششه كانى، خير و صدهقه زورده كات بو گه يشتن به په زامه ندى خواى، يه كه م كه سيش كه سوود ودرده گرى له به خشين و خيرى مپړده كه يه تى، نه گهر نه داربوو، زينب الثقفيه خيزانى عبدالله بن مسعود ؓ ده لى: ((پيغه مبهر ؓ فهرمووى: نهى كومه لى ئافره تان صدهقه بكهن، نه گهر له خشل و زيريشتان بيت)) زينب ده لى: گه پامه وه لاي عبدالله بن مسعود، وتم: تو پياو لى كه م ده رامه تى، پيغه مبهر يش ؓ فهرمانى پيكر دووين صدهقه بده ين، جا برؤ لاي و لى بېرسه، نه گهر نه مه بو من ببى، نه گهر نا ده يده م به يه كيكي تر. عبدالله وتى: به لكو تو برؤ. زينب ده لى: رويشتم، بينيم چند ژنيك له ياريد ده ران له بهر ده رگاي پيغه مبهر ؓ وه ستاون، پيوستيان وه پيوستى منه، پيغه مبهر يش ؓ ساميكي هه بوو، جا بيلال ؓ هاته ده روه بولا مان، پيمان وت: برؤ لاي پيغه مبهر لى خوا ؓ و پي بلى: دوو ئافرهت له بهر ده رگان

(۱) قطب العرب ۱/۱۴۵.

دەپرسن: ئايا دەشى صەدەقە بە مېردەكانيان و ھەتيووي مالىيان بکەن؟ پىنى نەلىي ئىمە كىين.
وتى: بىلال چوۋە ژوورئ لاي پىغەمبەر ﷺ و پرسیاری لیکرد، پىغەمبەر ﷺ فرمووی: ((ئەو دوو
ئافرەتە كىن؟)) وتى: ژنیکی یاریدەدەر و زەینەبە، فرمووی: ((كام زەینەب؟)) وتى: خیزانی
عبدالله بن مسعود، ئنجا فرمووی: ((دو پاداشتيان ھەيە، پاداشتي خزمایەتی و پاداشتي
صەدەقەكە)) فتح الباری ۳/۳۲۸ و مسلم ۷/۸۶.

لە گێرپانەوہی بوخاری: ((میردت و منالت لەپیشترن بە صەدەقەکردن پێیان)) فتح الباری
۳/۳۲۵.

ئافرەتی موسلمان ھەمیشە سوپاسگوزارە لە کاتەکانی خۆشی و ھەبوونی، ئارامگرە لە کاتی
ناخۆشی، ئەم ھۆشدارییە پىغەمبەر ﷺ لە یادناکات کە بۆ ئافرەتان بە گشتی، ھە
دەفرمووی: ((ئەي کۆمەلئ ئافرەتان، صەدەقە و خیربکەن، چونکە ئیوم بىنى زۆرەي
دانىشتوانى ئاگرن)) وتیان: بەھۆی چی ئەي پىغەمبەری خوا؟ فرمووی: زۆر نەفرەت دەکەن لە
شت، بىئەمەك و ناسوپاسگوزارن بەرامبەر مېردەكانتان)) فتح الباری ۳/۳۲۵ و مسلم ۲/۶۵.

لە گێرپانەوہیەکی بوخاری: ((ناسوپاسگوزارن بەرامبەر مېردەكانتان و بىئەمەكن بەرامبەر بە
چاکە، تەنانت ئەگەر یە کىنک بەدیرژاوی پۆژگار چاکەتان لەگەڵ بکات، پاشان شتیکی لی ببینئ،
دەلئیت: ھەرگیز بە ژیايم چاکە و خیرم لە تۆ نەدیوہ)) فتح الباری ۱/۸۳.

لە گێرپانەوہی ئەحمەد: ((پیاویك وتى: ئەي پىغەمبەری خوا، ئەي ئەوانە داىكان و خوشكان و
خیزانەكانى ئىمە نین؟ فرمووی: بەلئ، وایە، بەلام ئەگەر بیان دەیتئ سوپاست ناکەن، و ئەگەر
توشی بەلا و ناخۆشی بوون ئارام ناگرن)) احمد ۳/۴۲۸.

ئافرەتی موسلمانى تىگەيشتووي پارێزگار کاتئ لەم فرمووودە راستانە ورد دەبیتەوہ کە
چارەنووسی زۆرەي ئافرەتان دەست نیشان دەکات، ھەمیشە ھۆشيار دەبئ لەوہی بکەویتە ناو
گوناهي بىئەمەكى و سەلەيی و لەبیرکردنی سوپاس لە کاتی خۆشی و ئارام نەگرتن لە کاتی
ناخۆشی، پەلە دەکات بۆ ئەو بەخشین و خیرەي کە پىغەمبەر ﷺ سەرچەم ئافرەتانی بۆ ھانداوہ،

به ئومىدى رزگارکردنيان لہم چارہ نووسہ ترسناکەى زۆربەى ئافرەتانی دوور لە یادی خوا و بئى ناگا لە پوژی دوايى لەوانەى ئەم خوڕەوشتە ناشیرینەیان لە خوگرتووہ. بەلکو ئافرەتى موسلمانى تىگەيشتوو دەبێتە نمونەى ريزلێنان بۆ مێردەکەى و ئاماژە بە چاکەکانى و گەورەبى و ريزى دەکات و لایەنە چاک و باشەکانى لى بلاودەکاتوہ. ئەمە ئەو ئەمە کداریەى ئافرەتى موسلمانە کە ريز لە مافى مێردى دەگرئ و فەزل و چاکەى خواوەنەکەى لە یادناکات.

مێژوو لە ئەسمائى کچى عومەيس کە يەکیک بوو لە ئافرەتە مەزنەکانى ئىسلام و پيشەرەوانى کۆچبەرەن، کە خێزانى جعفر بن ابى تاليب ﷺ بوو، پاش مردنى جعفر بووہ ھاوسەرى ابوبکر الصديق ﷺ، پاش مردنى ابوبکر بووہ ھاوسەرى عەلى ﷺ بۆمان دەگيریتوہ: جارێکيان ھەردوو کورەکەى ئەسماء محمد کورى ابوبکر و محمد کورى جعفر بەسەرێک شانازیان دەکرد، ھەر يەکە و دەيوت: من لە تۆ ريزدارترم، باوکم لە باوکى تۆ چاکترە، عەلى ﷺ بە ئەسمائى وت: دادوہرى لە نێوانیاندا بکە، ئەسماء وتى: ھىچ لاویکم نەبينيووہ لە جەعفەر باشتربى، ھىچ پيریکيشم نەديووہ لە ابوبکر باشتربى. عەلى وتى: ھىچت بۆ ئیمە نەھيشتوہ، وەئەگەر بيجگە لەوہى وتت شتيکی تەرت بوتايە رقم لیت دەبووہوہ، ئەسماء وتى: سئ کەس ئەگەرچى تۆ نزمترینيان بیت، سویند بەخوا ھەرسى چاک و پاک و باشن^(۱).

ئای لەو ھۆشيارىيە! لەو وەلامە ژیرانە! لەو گوزارشتە زیرەکانە! کاتى بۆ ھەرسى مێردى ريزى شایستەى خۆى دانا، عەلشى رازى کرد، ئەگەرچى لەوان نزمتربوو، بەلام ھەموويانى خستە بازنەى چاکان و پاکان و باشان.

لەگەڵ خەسووی چاکەکارە و ريز لە خزم و کەسى دەگریت

یەکیک لە چاکەکانى ئافرەت لەگەڵ مێردى و یەکى لە مافەکانى ئەوہیە: ريز لە دایکى مێردى بنى و بە گەورەى بگرئ، چونکە ئافرەتى موسلمانى تىگەيشتوو لە ئاینەکەى دەزانئ

(۱) الطبقات الکبرى ۷/۲۰۸ - ۲۰۹.

گهواره ترين مافی مروژ له سهر پياو مافی دايکيه تي، هه رکاتي ئافره ت پالپشتي ميږدي بوو بو ريزلينان له دايکي و چاکه کردن له گه لتي، به ودي به خوښي ريزي لوبگرئي و چاکه ي له گه ل بکات، نه و چاکه ي له گه ل خودي خوځي کردووه، پالپشتي ميږدي ده بيت له سهر چاکه کاري و پاريزکاري و کرده ودي باش که خدا له قورئان فه رماني پيکروو، له هه مان کاتدا ده بيته ئافره تيکي خوښه ويست له سهر دلتي ميږي، ريزلينان و چاکه کاري ژنه که ي له بهر چاو ده بيت به رامبه ر دايکي و که س و کاري - به تاييه تي دايکي - "چونکه هيچ له وه فينکتر نييه بو سهر دلتي پياو مه رد و چاکه کار له ودي بييني په يوه ندي توندوتول و خوښه ويستي و ريزلينان له نيوان خيزاني و که س و کاري گريدراره، به پيچه وانه شه وه، هيچ شتيک له وه ناخوښتر نييه بو سهر دلتي پياو چاکه کار که بييني نه م په يوه ندي په چراوه و هه لوه شاهه ته وه، شهر و رق و توله و نيازي خراب و پيلانگيران هه يه له نيوان خيزان و خزم و که س و کاري. خيزاني موسلمان که گولاوي باوه ري بو نکردووه، بيروهوښي و نه دنامه کاني و دلتي به رووناکي ئيسلام روښن بوته وه، زور دووره له خزانه ناو نه م خوږه وشته نه فاميانه که زوږبه ي کات له ناو ژينگه ي دوور له رينمايي خوا و تايينه که ي هيلانه داده ني.

جاري واهه يه ژني موسلمان تاقی ده کرپته وه به خه سويه ک يا دش يا شو براهه ک خوږه وشتيان جوان نه بي، له م باره دا له سه ري پتويسته به ژيرانه و هوښيارانه و زه رده خه نه و چاکه کردن به رامبه ر به خراپه مامه له يان له گه لدا بکات، به شيويه ک هاوسه نگی له په يوه ندي په کانيان راگري، خوځي و ژياني هاوسه رايه تي دوور بگرئي له هه ر کارتي کړدنیک که بشکپته وه سه ري به هو ي تيکچووني نه م هاوسه نکيه .

که س واتنه گات ته نه ا ئافره تي موسلمان داواي ليکراوه چاکه کار بيت له گه ل ميږدي و چاوډيري بکات و پيکه وه ژيانيان به چاکه ببا ته سهر و پياو هيچي له م نه رکانه له سه رنييه، وه نه گه ر خراپيش بيت يا که مته ر خه م بيت گونا ه ي ناگات. نه و ئيسلامه گه وري په يوه ندي هاوسه رايه تي ريکخستوه مافی داناوه بو هه ريه ک له ژن و له پياو، هه روا نه رک و واجبيشي خستوته نه ستويان، نه رک و واجبي ژن به رامبه ر به ميږدي و ريزليناني و چاوډيري کړدن

لەبەرامبەر مافەکانیانە لەسەر مێردیان، ئەوانیش چەند مافیکن پیز و پلەوپایەى ئافرەت و کەسایەتییەکەى دەپارێزن لە شێواندن و فەرامۆشکردن یا سوکایەتیی پێکردن یا سەتم. ئەم مافانەى ئافرەت و اجێن لەسەر شانى پیاو، لەسەریەتیی پیزیان لێبێن و پابەندبێ پێیانەو و بە جوانترین تەواوترین شێو بەرجەستەیان بکات.

یەكێ لە واجبەکانی پیاو بەرامبەر ژنەکەى ئەوەیە بەجوانی بەرپۆەى ببات، ئەم ئەركەش نایەتەدى مەگەر پیاویك لە بەرپۆەبردنی مالى و خێزانی سەرکەوتووێت، بەهۆى ئەو خاسیەتە مەردانەییانەى کە لەلای ئافرەت خۆشەویست" وەك بوونی کەسایەتییەکى بەهێز دوور لە توندپەوى، نەرم و نیانی دوور لە لاوازی، خوڕەوشتیکی بەرزى نایاب، لێبوردەبى، چاوپۆشىکردن لە هەلە و لەبەرچوونەو، بەرپۆەبردنیکی ژیرانە و هۆشیارانە و لێهاتوووانە بۆ ژيانى هاوسەرايەتیی، دەستبلاوى و خەرجکردنیکی دوور لە زیادەرۆی و زیادەخەرجی، پیزگرتنى هەستى هاوسەرى و نیشانەدانى بەرپرسياریەتیی خۆى لەگەڵیدا لە بەرپۆەبردنی کاروبارى مال، پەروەردەى منداڵ، هاوکارىکردنى لە دروستکردنى خێزانی موسلمانى پایەبەرزى و بلند، وەك چۆن ئیسلام دەیهەوى.

ئەوپەرى خۆشەویستى دەنۆینی بۆ مێردى و هەولێ پازىکردنى دەدات

ئافرەتى موسلمانى تێگەيشتوو هەمیشە ئەوپەرى خۆشەویستى دەنۆینى بۆ مێردى، هەولەدات پازى بکات و دلى خوش بکات، بە هیچ شتێك ژيانى لى تال ناکات، بەختەوهریەکەى لى نەشپۆینى، وشەى جوان دەناخنى بە گوێیدا، خۆى دەگرێتەو لە قسە و گوڤتاریك بریندارى بکات و نازارى بدات، هەوالى خوشى بۆ دەگیرێتەو، هەوالى ناخۆشى لى دەشارێتەو تا لە توانای دابیت، یا هەلێ دەگرێ بۆ کاتیکی گونجاو تا زۆر کارى تێنەکات، ئەگەریش هیچ چارهى نەبوو و هەر دەبوو لەکاتى خۆى هەوالەکەى پىبلى، ئەوا شىواز و رینگای گونجاو هەلەبژیرى بۆ چوونە ناو دلى، لەگەڵ هەندى پێشەکی تاوێکوو زۆر کاریگەرى نەبیت لەسەر دەروونى. ئەمەش بە جوان بۆ هاتن و فراوانى هۆش و ژیری لە هەلس و کەوت دەبى کە پێویستە ئافرەتى بىدار خۆى پىبرازینیتەو، بەراستى گەشتن بەم پلەیه ئاستەنگە، تەنها کەمێك لە ئافرەتان پێیەدەگەن.

ئوم سولهيم كچى ميلحان گەشتبويە ئەم پلەيە، ئەنەس دەلى: ((كۆپكى ئەبو تەلحە لە ئوم سولهيم مرد، ئوم سولهيم بە كەس و كارى وت: ھەوالى مردنى كۆرەكەى بە ئەبو تەلحە مەلئىن تا خۆم پىتى دەلئىم. ئەنەس دەلى: ئەبو تەلحە گەرايەو و ئوم سولهيمىش نانى ئىوارەى بۆ ھىنا. ئەبو تەلحە نانى خوارد و ئاوى خواردەو. وتى: پاشان ئوم سولهيم زۆر لە جارار جوانتر خۆى بۆ پازاندەو، ئەبو تەلحەش لەگەلى جوت بوو، كاتى بينى تىرېووە و دلى ئۆقرەى گرت، وتى: ئەى ئەبا تەلحە، ئەگەر مالىك بە سپاردە شتىك لە مالىك دابنىن، پاشان داواى شتەكەى خۆيان بکەنەو، ئايا بۆيان ھەيە نەيدەنەو؟ وتى: نەخىر، وتى: دەى كۆرەكەت مردووە و ئارامبگرە. وتى: ئەبو تەلحە تورە بوو و وتى: لىم گەراى تا لەشم پىس بوو، پاشان مردنى كۆرەكەم پى دەلئى، ئەبو تەلحە چووە لای پىغەمبەر ﷺ و ئەم ھەوالەى پى پراگەياندى، پىغەمبەر ﷺ فەرمووى: ((خودا فەر و پىرۆزى بخاتە ئەو شەوہى بەسەرتان رابوورى)) وتى: پاشان ئوم سولهيم دووگيان بوو، وتى: پىغەمبەر لە گەشتىك بوو ئوم سولهيمىشى لەگەلدابوو، جا پىغەمبەر ﷺ باوى وابوو كاتى لە غەزايەك دەگەرايەو ناو مەدينە بەشەو نەدەگەرايەو، لە مەدينە نزىكبونەو، ئوم سولهيمىش ژانى مندالبونى لىھات، ئەبو تەلحەش بەھۆى ئەووە بەندبوو، پىغەمبەر ﷺ رۆشت. وتى: ئەبو تەلحە دەيوت: خودايە تۆ دەزانى من ھەز دەكەم لەگەل پىغەمبەر ﷺ دەرچم كاتى دەرەچى و لەگەلى بىمەو و بچمەو ناو مەدينە كاتى دەگەرپتەو، وە بەوہى دەيىنى وا بەندبووم. وتى: ئوم سولهيم دەلى: ئەى ئەبا تەلحە، ژانەكەم نەما، با برۆين، ئنجا دەرۆن، وتى: كاتى گەيشتنە مەدينە ژانى مندالبونى ھاتەو و كۆپكى بوو، ئەنەس دەلى: دايكەم پىى وتم: ئەى ئەنەس، كەس شىرى پىنەدا تا دەيبەيتە لای پىغەمبەرى خوا ﷺ، ئەنەس دەلى: كاتى بەيانى بوويەو، ھەلمگرت و بردمە لای پىغەمبەر ﷺ، بينىم ئامرازى داخكردنى ئاژەلى پىيە، كاتى منى بينى فەرمووى: ((لەوانەيە ئوم سولهيم منالى بووبى)) وتم بەلى، ئامرازەكانى داخكردنى دانا. ئەنەس وتى: منالەكەيم بۆ ھىنا و خستە ئامىزى، پىغەمبەر ﷺ داواى ھەندى خورماى كرد، لەناو دەمى خۆيدا جووى تا توايەو، پاشان خستىە ناو دەمى منالەكە، منالەكەش زۆر بەجوانى خورماكەى دەخوارد و دەيمۆى، ئەنەس وتى: پىغەمبەر ﷺ فەرمووى: ((سەيركەن خۆشەويستى

ئەنصار بۆ خورما چەندە)) ئەنەس وتى: پاشان دەستى ھېنا بە پرووخسارى و ناوى نا عبدالله))
مسلم ۱۱/۱۶.

سەيرە! چەندە بەرزە باوەرپت ئەى ئومو سولەيم! چەندە جوانە خۇپازاندنەووت و نیشانەدانى
ئەوینداریت بۆ مېردت! چۆن توانیت تالى پەژارەى مردنى جگەرگۆشتە بۆیتەو؟ چۆن دلت خۆى
پاگرت لە بەرامبەر ئاگر و داخى دابرانى خۆشەويستت؟ لەو کاتەى زۆر بەئارامى و بە ئومپىدى
پاداشتى خاوبى ئەم ساتانە لەگەل مېردت دەبەیتەسەر، بەم ئارامگرتن و چاک پەفتارکردنە لەگەل
مېردت داواى پاداشتى خودا دەکەى؟! بەراستى ئەمە باوەرپى راست و پەوا و قوولە.

بېگومان خودا راستى باوەرپى ئوم سولەيمى دەزانى، بۆيە لەسەر زارى پېغەمبەر ﷺ مژدەى
بەھەشتى پېدرا، وەك دەفەرموووى: ((چوومە بەھەشت، خەشپەيەكم بىست، وتم: ئەمە كىيە؟
وتيان: (غُمِصَاء) ە كچى ميلحان، دايكى ئەنەس بن مالك)) مسلم ۱۱/۱۶.

يەككى لەو ھەلۆيستە ژيرە خۆشەويستانە لە دەرپرېنى ئەوينى ئافرەتى موسلمان بۆ مېردەكەى:
قسەى خاتوو عائشەيە بۆ پېغەمبەر ﷺ لەو کاتەى گەرايەو لەى خېزانەکانى پاش ئەوەى يەك
مانگ نزيكيان نەكەوتبوو، و فەرمووو بووى: ((دەبى يەك مانگ نزيكتان نەكەوم)) بەھۆى
سەختى دلتیشانى لىيان. پاش ئەوەى ۲۹ رۆژ تېپەپر، ھاتە لەى عائشە و لەووە دەستى پېکرد،
خاتوو عائشە پېى وت: تۆ سوپىندت خواردوو يەك مانگ نزيكمان نەكەوى، ئېمەش ئىستا لە
شەوى بىست و نۆيەمينين، بە ژماردن بۆى ژمارد. جا پېغەمبەر ﷺ فەرموووى: ((مانگ ھەيە
۲۹ رۆژە، ئەم مانگەش بىست و نۆ رۆژ بوو)) متفق عليه. فتح البارى ۱۱۶/۵ و مسلم ۱۹۵/۷.

ئەم ژماردنەى عائشە گوزارشت لە پەيوەستى دلى ژنە خۆشەويستەكەيە بە مېردى، شەو شەو
چاوەروانى گەرانەوەى دەکرد، ھەر لەم فەرمووودەيە ئەویندارى كەمەندكىشبوونى دلى مېرد بۆلای
ھاوسەرەكەى بەدى دەكرېت، چونكە دەبينين يەكەجار لە عائشە خاتون دەست پىدەكەت.

ئافرەتى موسلمان ئارەزووو و ھەز و سروشتى مېردى دەزانى، كاردەكەت لەسەر چاودىرى
کردنيان تا لە توانای داييت، بەمەبەستى لەيەكگەيشتن و گونجان لە ژيانى ھاوسەرايەتى و،

دەرکردنی بېزارى، هەر ئافره تېكىش ژير و هۆشيار بېت دهبى وابكات، له شوره يى قازى و فهقى ده گېرنه وه كه ژنيكى هينا له بهرې حنظله، له شەوى بوكيىنې ههريه كهو دوو ركات نوښيان كرد، نزا و پارانه وهى خيريان كرد، پاشان ژنه كه پرووى كرده شوره يى و وتى: من ئافره تېكى نامۆم، هيچ شاره زاييه كم نيه به خوږه وشتى تۆ، جا نه وهى حەزى لى ده كهى بۆمى روون بكه ره وه تا بيكه م، نه وه شى پېت ناخۆشه تا لىي دووركه ومه وه، شوره يى ده لى: ۲۰ سال نهو ژنه له گه لم مايه وه، گله يم له هيچ شتيكى نه بوو، ته نها يه كجار نه بى نه وىش خه تاي من بوو و سته مم لى كرد.

ئه مه يه نهو ئافره ته دلنه رمه چاكه كارەى ئيسلام ده يه وهى، چاودېرى مالى ده كات، نه مه كداره بو هاوسه ره كهى، بايه خ ده دات به به رده و امبوونى پي كه وه ژيانيان. هەر كاتي كيش ره شه با بيه وي ت نه م كه شه يان لى ل بكات، په له ده كات بو خاوين كرده وهى به نه وىنى راسته قينه و گونجان و له يه كگه يشتنيكى پر له دانايى، گوئى له پاراييه كانى شه يتان و له پى لادانه كانى ده روونى خراپه كار ناگري ت و داواى جيا بوونه وه ناكات“ چونكه گري به ستهى هاوسه رايه تى گه و ره تره له وهى به ناكۆكيه ك يا له يه ك نه گه يشتنيك گري كانى بېچرى، بۆيه پيغه مبهر ﷺ ده فه رمووئ: ((هەر ئافره تيك داواى ته لاق بكات له مي رده كهى به بى هيچ هۆكاريكى شه رعى، نه وا بوئى به هه شتى له سه ر حه رامه .الترمذي ۳۲۹/۲ وابن حبان ۴۹۰/۹

هيچ نه ينييه كى نادركيى و ئاشكراى ناكات

ئافره تى موسلمانى پاريزكار نه ينى هاوسه ره كهى ده پاريزى و ئاشكراى ناكات، نه وهى له نيوانيان پرووده دات له كارى نه ينى لاي هيچ كه سيك باسى ناكات“ چونكه ئافره تى موسلمان له وه به رزتره بيته نهو ئاسته نزمه و سه رشيتانه بچيته ناو قسه ي بى سوود كه زۆر تر له ناو ژينگه ي ئاست نزمه كات نه م شته بلاوه، كات له لاي نهو زۆر له وه به رزتره له وهى له و كرده وه نزمه خه رجى بكات كه ته نها كه سانى بى ئيش و كار و ئامانج خويانى پي وه خهريك ده كهن“ لي ته وه ئافره تى موسلمان خوى دوورده گري له م جو ره كه سانه بي ت كه پيغه مبهر ﷺ ده فه رمووئ: ((خراپ ترين پله وپايه كه سانيك له لاي خوا له رۆژى دوايى پياويكه خوى بو ژنه كهى والا ده كات و نه ميش خوى بو والا ده كات و، پاشان يه كنيكيان نه ينى نه وهى تر ئاشكرا ده كات)) مسلم ۸/۱۰.

باسکردنی نه وهی له نیوان پیاو و ژن پرووده دات له ناشیرینترین جوړی ناشکراکردنی نهیښیه کانه، که تنها کهسانی خراپه کار و گونا هبار هم کارانه ده کهن. ناشکراکردنی هندی نهیښ هه یه بهم جوړه خراپ و ناشیرین نییه، به لام هرچو نیک بیت ناشکراکردنه که ی مه کروهه و باش نییه“ چونکه پاراستنی نهیښی خو ی له خویدا له به هارپه و شتیه کان و پره فتاره جوانه کانه، ناشکراکردنیشی له گونا ه و نهنگی و خراپه کاریه و تنها نهوانه ی خوا پاراستیویانه لهم خراپه یه رزگار یان بووه، نه وه تا پیغه مبه ر ﷺ نهیښیه که له لای خاتو حه فسه باس ده کات، نه میس ده یگوازیته وه بو خاتو عائشه، پاشان پیلانگی پرانی خیزانه کانی پیغه مبه ر ﷺ ی به دوا د دیت له مالی پیغه مبه ر، نه مش بووه هو ی پیغه مبه ر ﷺ یه که مانگ نزیکی خیزانه کانی نه که ویت به هو ی سه ختی دلشیشانی لیان. متفق علیه. لم باره وه خودا ده فرمووی: ﴿وَإِذْ أَسْرَ النَّبِيُّ إِلَىٰ بَعْضِ أَزْوَاجِهِ حَدِيثًا فَلَمَّا نَبَّأَتْ بِهِ وَأَظْهَرَهُ اللَّهُ عَرْفَ بَعْضُهُ وَأَعْرَضَ عَنْ بَعْضٍ فَلَمَّا نَبَّأَهَا بِهِ قَالَتْ مَنَ أَنْبَأَكَ هَذَا قَالَ نَبَّأَنِيَ الْعَلِيمُ الْخَبِيرُ. وَاثَا: کاتی پیغه مبه ر ﷺ له باره ی حه پامکردنی ماریه له خو ی له لای حه فسه ی باسکرد و پیی فرموو: لای که س هم قسه یه مه درکینه، کاتی حه فسه هم قسه یه له لای هاوریکه ی یا له لای خاتو عائشه درکاند، خودا پیغه مبه ری ﷺ له ناشکراکردنی هم نهیښیه ناگادار کرده وه و پیغه مبه ریش هندی لهو نهیښیه ناشکرا بووه ی به خاتو حه فسه فرموو و هندیکیشی پی نهوت، کاتی پیغه مبه ر ﷺ به خاتو حه فسه ی وت که تو هم نهیښیه ت له لای خاتو عائشه درکاندوه، حه فسه وتی: کی نه مه ی پی وتی؟ گومانی له وه نه بوو خاتو عائشه هم قسه یه کردبی، پیغه مبه ر ﷺ فرمووی: خودای زانا و شاره زای پیی پاگه یاندووم ﴿التحریم: ۳.

پاشان خودا ده فرمووی: ﴿إِنْ تَتُوبَا إِلَى اللَّهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا وَإِنْ تَظَاهَرَا عَلَيْهِ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ مَوْلَاهُ وَجِبْرِيلُ وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمَلَائِكَةُ بَعْدَ ذَلِكَ ظَهِيرٌ. وَاثَا: نه ی عائشه و حه فسه نه گهر ته وبه بکه ن و په شیمان ببنه وه بولای خوا نهوا پیغه مبه ریش دلی مه یلی نه وه ده کاته وه که پیشت له ماریه له خو ی حه پامکردبوو، نه گهریش پیلانی له دژ بگیزن نهوا خوا پالشت و سه رخه ریتی، هه روا جبریل و باوه پردارانی چاک و فریشته کانیش سه رخه ر و پالشتینه ﴿التحریم: ۴.

پاشان خودا هه‌لمه‌تیکی‌تری پر له هه‌ره‌شهی ترسناک ده‌کاته سه‌ریان به‌وه‌ی نه‌گهر له‌سه‌ر ئهم جوړه هه‌له و تاوانانه به‌رده‌وامبن نه‌و رېژ و پله‌وپایه‌ی وه‌ک بوونیان به‌هاوسه‌ری پیغه‌مبه‌ر ﷺ له ده‌ست ده‌دن، که ده‌فه‌رمووئ: ﴿عَسَىٰ رَبُّهُ إِن طَلَّقَكُنَّ أَن يُبَدِّلَهُ أَزْوَاجًا خَيْرًا مِّنْكَنَّ مِّنْ سَلَمَاتٍ مُّؤْمِنَاتٍ قَانِتَاتٍ تَائِبَاتٍ عَابِدَاتٍ سَاجِدَاتٍ يُبَاتِ وَأَبْكَارًا. واتا: نه‌گهر پیغه‌مبه‌ر ﷺ ته‌لاقتان بدات نه‌ی هاوسه‌رانی پیغه‌مبه‌ر نه‌وا له‌هاوسه‌ری موسلمان و باوه‌ردار و ملکه‌چ و گه‌راوه و خواپه‌رست و رۆژووگر و بیوه‌ژن بن هه‌روا کچ بن پیی ده‌به‌خشئ له جیئ ئیوه ﴿التحریم: ۵.

له‌م رووداوه‌ی رینماییه‌کی ته‌واو هه‌یه بۆ ئافره‌تی موسلمان به‌ناسینی به‌های پاراستنی نه‌ینی می‌ردی، هه‌روا کاریگه‌ری ئهم پاراستنه له‌سه‌ر سه‌قامگیری ده‌روون و ویژدان و ماله‌کان. یه‌کئ له به‌خششه هه‌ره گه‌وره‌کانی له‌سه‌ر موسلمانان به‌تایبه‌تی و مرۆفایه‌تی به‌گشتی نه‌وه‌بوو که ژيانی تایبه‌تی و گشتی پیغه‌مبه‌ر ﷺ وه‌ک په‌رتووکیکی کراوه‌خسته به‌رده‌ستی ئۆمه‌ته‌که‌ی و سه‌رجه‌م مرۆفایه‌نی، تیایدا به‌ها و بنه‌ماکانی ئهم بیروباوه‌ره ده‌خوینینه‌وه، جیبه‌جئ کاریه کرداریه‌کانی له‌سه‌ر زه‌مینه‌ی ژيان ده‌بینن، بۆیه ده‌بینن هیچ نه‌ینییه‌کی شارواه و ژیر په‌رده‌یه‌کی تیانییه، به‌لکو له‌هه‌رچی رووداو و کاروبار هه‌یه که وه‌ک باوه له‌ژيانی خه‌لکیدا هه‌یه و هه‌ولئ شارنده‌وی ده‌دن ته‌نانه‌ت خاله لاوازه‌کانی مرۆڅ که له‌ژیر ده‌ستی خۆیدا نییه، هه‌ر هه‌مووی له‌قورئان و سونه‌ت به‌ده‌قی ئیسلامی بۆ خه‌لکی فایشکراوه، تاوه‌کوو لیوه‌ی فیری په‌وا و نا‌په‌وا و راست و دروست لار و چه‌وت بن.

هاوه‌لان ده‌یانزانی ژيانی پیغه‌مبه‌ر ﷺ هه‌ر هه‌مووی بۆ خوا و بۆ په‌یامه‌که‌ی بووه، ئایا ده‌شئ لایه‌نیکی تیایدا بپیچنه‌وه و بشارنه‌وه؟ هه‌رچی رووداوی گیردراوه هه‌یه له‌ژيانی و مالی و خیرانه‌کانی، هه‌مووی جیبه‌جئ کاری کرداریه له‌وه‌ی به‌زمان فه‌رمانی پیکردون، بۆیه هاوه‌لان زۆر به‌وردی ژيانی پیغه‌مبه‌ریان ﷺ بۆ خه‌لکی گواستۆته‌وه، هیچ شتیکی بچوک یا گه‌وره‌یان له‌ژيانی رۆژانه‌ی ئاسایی تینه‌په‌راندوه و هه‌موویان تۆمارکردوه و گواستوویانه‌ته‌وه، نه‌مه‌ش لایه‌نه‌ک بووه له‌قه‌ده‌ری خوا له‌تۆمارکردنی ژيانی ئهم پیغه‌مبه‌ره هه‌لبێژدراوه، یان تۆمارکردنی ورده‌کاری بیروباوه‌ری ئیسلام به‌پیاده‌کراوی له‌ژيانی پیغه‌مبه‌ر ﷺ، نه‌مه له‌پال نه‌وه‌ی قورئان

له باره ی ژبانی ئه م مه زنه باس ده کات و تۆماریکه هه می شه یه بۆ ژبانی مرو قایه تی هه تا ئه و کاته ی ئاسمانه کان و زه وی بیهنن.

پالپشتی ده کات و به شداری پاو بۆ چوونه کانی ده کات

یه کێ له سوننه ته کانی خودا له م ژبانه ئه وه یه پیاو و ئافره ت به یه که وه هه لسن به ئاوه دان کرد نه وه ی ئه م گهردونه و هه ل سو پراندنی کاروباری ژبان تیایدا، هیه چ کامیکیان ناتوانی ده سته بر داری ئه وه ی تر بی ت، بۆیه ر ینمایه کانی ئیسلام هات فره مانیکرد به هاو کاری کردن له لایه ن هه ردووکیانه وه “ئیسلا م هانی پیاوی داوه له سه ر یارمه تی دانی ژنه که ی تا له توانای دا بی ت، پیغه مبه ریش ﷺ که پی شه نگه ی سه ر جه م مو سلما نانه، له خزمه ت و راژه ی خاو خیزانی دا بو وه تا ده چو وه نو یژ، وه ک خاتو و عائ شه با سی کردو وه. فتح الباری ۱۶۲/۲.

جا وه ک چۆن له ئیسلام دا پیاو هاو کاری ئافره ت ده کات له کار و پی شه و به ر یو به ردنی مال، ئاوه هاش ئافره ت هاو کاری پیاو ده کات له کاروباری جیهان و ژبان به گفتو گو و پاو بۆ چوون و کردار. وه ک چۆن له به شه کانی تر با سی چه ندین هاو کاری و به شداری کردنی ئافره تا ئمان کرد له گۆر په پانه کانی شه ر و کو شتار... هتد.

هاو کاری کردنی ئافره ت له ژبانی گشتی ته نها ئه وه نییه له شه را پشتی پیاو بگر ی، به لکو له ئاشتی شا پالپشتی کردو وه به پاو بۆ چوونی دروست، میژووش ناوی کۆمه لێک له و پیاو ه گه و رانه ی ئیسلامی تیا به که گو یب یستی پ یشنیار و بۆ چوونی ژنه کانیان بو ونه، له سه رووی هه مو یانه وه پیغه مبه ری خوا ﷺ که هه ندێ جار کرداری کردو وه به رای خاتو و خه دیجه و ئوم سه له مه و عائ شه و ئه وانی تر له خیزانه کانی، هه روا عبدا لله بن الزبیر زۆر کرداری کردو وه به پاو بۆ چوونه کانی ئه سمائی دا یکی، الولید بن عبدا ملک کرداری کردو وه به پاو بۆ چوونی ژنه که ی (ام البنین کچی عبدا لعزیز بن مروان)، هاروون الرشید زۆر به قسه ی زو بی ده ی خیزانی کردو وه، .... ه ی تر.

له به ره ئه وه ی ئافره تی مو سلما نی هۆشیار په ی ده بات به قورسی ئه و به ر پر سیاریه تی ه ی ئیسلام خستوویه ته ئه ستۆی، کاتی فره مان ی پیکرد چا که کاری ب له گه ل می ر دی، هه روا ده رک ی هه مو و ئه و شتانه بکات که سه رو شته مرو قایه تی ه که ی را زی ده کات، دلی ئاو ده دات، و یژدانی ئاسو ده

دهكات، چالاكى نوڤده كاته وه، واى لى دهكات به توانا بيټ له گه ياندنى په يامه ككه ي له ژيان، بډيه هر كاتې پټويست بو بې راى خوى پې وتووه، دوانا كه وې له پالېشتى كردنى، هانى ده دات، چه سپاو و خوراگرى دهكات، دلته وايى دهكات، به پېشنيارى دروست ناراسته ي دهكات.

خاتوو خه ديجه داىكى باوه داران يه كه م نمونه ي نافره تى كاريگه ره له ژيانى ميړده كه ي “بوخارى و مسلم له خاتوو عائشه ده گيړنه وه: ((ده سټيپي كړدنى هاتنه خواره وه ي سروش بو سهر پيغه مېهر ﷺ به بينينى خه ونى راست بوو له خه ودا، هر خه ويكي ده بينى وه ك روژى رووناك ده هاته جې، پاشان گوشه گيرى له لا خوشه ويستكرا، له نه شكه وتى حيرا چند شه ويك به ژماره ده مايه وه و خواپه رستى ده كرد، بو نم مېه به سته تويشووى له گه ل خوى ده برد، پاشان كه خوراكي ته واوده بوو ده گه راپه وه لاي خاتوو خه ديجه و هه نديكي تى له گه ل خوى ده برد، تا له ناكاو حق و په واي بو هات، نه وه بوو له نه شكه وتى حيرا فريشته (جبريل) هاته لاي، وتى: بخوينه، فهرمووى: خوينده وار نيم، فهرمووى: گرمى و له باوه شيا توند گوشيمى تا خهريك بوو گيانم ده رچې، پاشان بهرى دام، وتى: بخوينه، وتم: خوينده وار نيم، فهرمووى: دوباره گرمى و توند گوشيمى تا خهريك بوو گيانم ده رچې، پاشان بهرى دام و وتى: بخوينه، وتم: خوينده وار نيم، فهرمووى: سى باره گرمى و گوشيمى تا خهريك بوو گيانم ده رچې، پاشان بهرى دام و وتى: ﴿اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ، خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ، اقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ، عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ﴾، پيغه مېهر ﷺ به م رووداوه گه راپه وه، هه موو گيانى ده له رزى، تا هاته لاي خاتوو خه ديجه و فهرمووى: دامپوشن و له ناو جيگا بمپيچنه وه، دايان پوشت تا ترسه كه ي له سهر لاچوو، پاشان به خاتوو خه ديجه ي فهرمووو: نه رى خه ديجه چيم به سهر هاتوووه؟ هه واله كه ي بو گيړاپه وه و فهرمووى: زور له خوم ترسام، خاتوو خه ديجه وتى: نه خير، مؤده ت لى بې، سويند به خوا خدا هه رگيز ريسوات ناك، سويند به خوا تو په يوه ندى خزميه تى ده گه يه نى، راستگوى، نه ركي خه رجي هه ژارانت گرتوتسه نه سستوى خوت، يارمه تى پياوى هه ژار ده ده ي، ريز له ميوان ده گري، پالېشتى له كارى حق و په واه ده كه ي. ننجا خاتوو خه ديجه برديه لاي وه ره قه ي كورې نه وفه ل كورې نه سه د كورې عبدالعزى، كه ناموزاى خاتوو خه ديجه بوو، براى باوكى، پياويك بوو له سه رده مى نه فامى ببويه مه سيحي، ده يزاني به عه ره بى بنووسى، وه نه وه نده ي خدا ويستيبووايه به عه ره بى ئينجيلى ده نووسيه وه، پياويكى

بەسالاچووبوو، چاوی کویریبوو، خاتوو خەدیجە پێی وت: مامە گۆی لە کۆرەزات بگرە، وەرەقە ی کۆری نەوفەل وتی: ئەو کۆرەزام چی دەبینی؟ پیغەمبەر ﷺ هەوائی ئەوەی بینیبوی پێی راگەیاندا، وەرەقە پێی وت: ئەمە جەریلە کە بۆ موسی (علیه السلام) داوەزی، خۆزگە ئەو کاتە لاویکی بەهێز دەبووم، خۆزگە ئەو کاتە ی خزم و کەست دەرت دەکەن زیندوو دەبووم، پیغەمبەر ﷺ فەرمووی: بۆچی ئەوان دەرم دەکەن؟ وەرەقە وتی: بەلێ، هەر پیاویک بەوەی تۆ بیت نیلا دوژمنایەتی دەکریت، ئەگەر بگەمە ئەو پۆژە زۆر بەجوانی سەرت دەخەم و پششت دەگرم)) فتح الباری ۲۳/۱ و مسلم ۱۹۷/۲.

لەم دەقەدا بەلگەیەکی مەزن و بەهێز هەیە لەسەر تەواوەتی و لیھاتووویی خاتوو خەدیجە ی ھاوسەری مەزن و لەسەر ڕاو بۆچوونە تیرئەندازەکە ی، پتەوی و ھیزی کەسایەتیەکە ی، چەسپاوی دڵەکە ی، تێگەشتنە گەورەکە ی، دووربینییەکە ی. ھەرچی بەھارەوشتیەکانە لە پیغەمبەر ﷺ بینیبووی، ھەرچی رەفتار و خوڕەوشتی جوانە بینیبووی، ئەمانە وایانکرد دڵناییت لەوە ی پیاویکی وەک محمد ﷺ خودا ھەرگیز ریسوای ناکات و ناکەوێتە دەرەنجامی خراپ، وە بەھۆی ژیری و داناییەکە ی زانی لە پشتمووی ئەم باروڤۆخە تازە کاریکی مەزن ھەیە کە خودا پیغەمبەرەکە ی بۆ ئامادە دەکات، بۆیە بە دەنگە بەسۆزەکە ی مژدە ی پێدا و متمانە و ھێمنی و ئارامی و دڵنایی خستە دلی کاتی وتی: ((مژدەت لی بۆ ئامۆزا، چەسپاو و خوڕاگر بە، سویند بەوە ی گیانی خەدیجە ی بە دەستە ئومید دەکەم تۆ پیغەمبەر ی ئەم ئۆممەتە بیت)) السیرە ۲۵۴/۱.

خاتوو خەدیجە بۆ پیغەمبەر ﷺ وەک وەزیریکی راستگۆ و ابوو بۆ ئیسلام. ئەوەش بەسە بۆ ڕیز و پلەوپایە ی خاتوو خەدیجە کە یەكەم کەس بوو بەواوەری بە خوا و پیغەمبەرەکە ی ھێناوە، پالپشتی کردوو و سەری خستوو، یارمەتی داوە، پششتگیری کردوو و لەسەر بەرگە گرتن لە سەختترین جۆرەکانی ئازار و ئەشکەنجە کە پیغەمبەر ﷺ لەسەرەتای بانگەوازی کە ی دوچار ی بوویەو، ھەرچی بالگرانی و ئازار و مەینەتی و ماندوویتی ھەبوو لەگەلی ھەلگرتوو.

ابن ھشام لە سیرە دەلێ: ((خەدیجە ی کچی خوێلد بەواوەری ھێنا، بەواوەری ھێنا بەوە ی لەلای خواوە ھێنای، پالپشتی کرد، یەكەم کەس بوو بەواوەری بە خوا و پیغەمبەرەکە ی ھێنا،

په یامه ککه ی به راست زانی، به هوی ئه م شازنه بوو خودا ئه رکی سهرشانی پیغه مبه ری سووک کرد. هه ر شتیکی بییستایه له به دروخستنه وه و ره تکر د نه وه ی په یامه ککه ی که دلی پی نیگه ران بوایه، نه وا خودا له سه ری لاده دا کاتی ده گه رایه وه لای خه دیجه، خاتوو خه دیجه وره ی به رزده کرده وه و بالی سووک ده کرد، متمانه ی پی ده به خشی، کاری خه لکی له سه ر سووک ده کرد، خودا سۆز و به زه یی پیدایته وه)) السیره ۱/۲۵۷.

خاتوو خه دیجه راستگوترینی ئافره تانه، به راستی هه ئساوه به ئه رکی باوه ری پیکردن، بۆیه خودا پاداشتی ده دا ته وه وه که له فه رموو ده ی بوخاری و مسلم له ابو هریره هاتوو وه، ده ئی: ((جبریل هاته لای پیغه مبه ر ﷺ و وتی: ئه ی پیغه مبه ری خوا ئه مه خه دیجه ده دت بۆلات، ده فریکی پییه پیخۆر یا خۆراك یا خواردنه وه ی تیایه، کاتی هاته لات سه لامی خودا و منی پی را بگه یه نه، وه مژده ی کۆشکیکی پییده له مرواری، نه ده نگه ده نگ و گاله و نه ماندوویتی و ئازاری تیایه)) متفق علیه. شرح السنه ۱۴/۱۵۵.

ئافه ته ی موسلمانانی تیگه یشتوو هۆشی ده خاته گه ر، له کاتی پیویست و هه لویست وه رگرتندا بۆچوونی خۆی پی ده ئی، که له وانیه له وکاته له هه موو کات زیاتر پیویستی به که سیك بیت رینمایی بکات، به مه ش ئه م ئافه ته چاکه یه کی گه وره له گه ل میردی ده کات. نه وه تا دایکی باوه رداران ام سلمه له گه ل پیغه مبه ره ﷺ له سالی شه شه می کۆچی، له گه شته که ی بۆ مه ککه بۆ ئه نجامدانی عومره، که له م گه شته دا بوو قوره یشی مه ککه قه ده غه ی پیغه مبه ر ﷺ و یاوه رانی کرد له چوونه ناو که عبه، له ئه نجامدا په یمانی حوده ییبه به ستره له نیوان پیغه مبه ر ﷺ و قوره یش، به پیی ئه م په یمانه بریاردا بۆ ماوه ی ۱۰ سال شه ر بوه ستیترئ و ناشتی له نیوانیاندا بیت، تیایدا خه لک به ئاسایشه وه بژین، کهس په لاماری کهس نه دات.... وه ئه م سالیش موسلمانان بگه رینه وه و نه چنه ناو مه ککه... هتد، پیغه مبه ر ﷺ به هوی دانایی و به رچاو رۆشنیه که ی به رینمایی خوا ده یزانی ئه م په یمانه که به رواله ت ناشتیه کی سلبیه بۆ موسلمانان، خیر و سه رکه وتنی گه وره ی تیایه بۆ موسلمانان.

هەرچی هاووله‌کانن، قورسایی و غه‌میکی زۆر دایگرتن کاتێ ده‌قی په‌یمانه‌کیان خوێنده‌وه و
 بینیان زه‌وتکردنی مافیانی تیاپه، وێرای نه‌وه‌ی نه‌وان سه‌رکه‌وتوو و زالن. عومهر ﷺ گوزارشتی
 کرد له‌ توڕه‌یی هاووله‌لان و هاته‌ لای ابوبکر ﷺ لێی پرسى: نایا نه‌و پیغه‌مبه‌ری خوا نییه؟ ابوبکر
 وتی: به‌لێ، وتی: نه‌ی ئیمه‌ موسلمان نین؟ وتی: به‌لێ، وتی: نه‌ی نه‌وان هاوبه‌ش بریارده‌ر نین؟
 وتی: به‌لێ، وتی: باشه‌ بۆچی نزمایه‌تی و که‌مایه‌تی نیشان ده‌ده‌ین له‌ ئاینه‌که‌مان؟ ئه‌بوبکر
 هۆشدارى دا به‌ و وتی: نه‌ی عمر، پابه‌ندبه‌ به‌ فه‌رمانی پیغه‌مبه‌ر ﷺ “چونکه‌ من گه‌واهی ده‌ده‌م
 که‌ پیغه‌مبه‌ری خواپه، عمر وتی: منیش گه‌واهی ده‌ده‌م نه‌و پیغه‌مبه‌ری خواپه، پاشان عمر رۆیی
 و هاته‌ لای پیغه‌مبه‌ر ﷺ و هه‌مان پرسباری کرد که‌ له‌ ابوبکرى کردبوو، تا گه‌یشه‌ نه‌وه‌ی وتی:
 (نه‌ی له‌ به‌رچی که‌مایه‌تی و نزمی نیشان ده‌ده‌ین له‌ ئاینه‌که‌مان؟) پیغه‌مبه‌ر ﷺ وه‌لامی دا به‌وه:
 من پیغه‌مبه‌ری خوام و سه‌رپیچی فه‌رمانی خوا ناکه‌م، خوداش ویلم ناکات)) السیره ۳/۳۳۱
 وفتح الباری ۶/۲۸۱ و مسلم ۲/۱۴۱.

له‌وئى عمر هه‌ستى به‌ هه‌له‌ی خۆی کرد له‌ به‌رهه‌لستى‌کردنى بۆ ئه‌م په‌یمانه، هه‌موو جار ده‌یوت:
 تا ئیستاش خێره‌که‌م و به‌رۆژوو ده‌م و نوێژ ده‌که‌م و کۆیله‌ نازاد ده‌که‌م له‌ برى نه‌و کاره‌ و نه‌و
 قسانه‌ی له‌و رۆژه‌ کردم، تا ئومیدم کرد ببێته‌ مایه‌ی خیر بۆم. السیره ۳/۳۳۱.

کاتێ پیغه‌مبه‌ر ﷺ له‌ واژووکردنى په‌یمانه‌که‌ بوویه‌وه، فه‌رمانی کرد به‌ هاووله‌لان هه‌ل‌سن و
 قوربانى بدن، سه‌ریان بتاشن، به‌لام ته‌نانه‌ت یه‌ک پیاویش هه‌ل‌نه‌ستا، سێ جار ئه‌م فه‌رمانه‌ی
 وته‌وه. که‌چی که‌س وه‌لامی نه‌دا به‌وه. پیغه‌مبه‌ر ﷺ چوو له‌ لای ام سلمه‌ی خێزانی و ئه‌مه‌ی بۆ
 باسکرد. لێره‌ ژیری ام سلمه‌ ده‌رده‌که‌وت کاتێ وتی: نه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا، برۆ ده‌ره‌وه‌ و قسه‌
 له‌ گه‌ل که‌س مه‌که‌که‌، تا حوشرته‌که‌ت سه‌رده‌بڕی و سه‌رت ده‌تاشی. پیغه‌مبه‌ریش ﷺ به‌ قسه‌ی ام
 سلمه‌ کردارى کرد، کاتێ هاووله‌لان ئه‌مه‌یان بینى، هه‌رکه‌سه‌ و به‌ پالن‌ان و به‌ په‌له‌ هه‌ل‌سان و
 ناژه‌لیان سه‌ره‌بڕی، سه‌ری یه‌که‌تریان ده‌تاشی، تا خه‌ریک بوو له‌ خه‌فەت و مه‌راق و په‌شیمانی
 هه‌ندیکیان هه‌ندیکى‌تریان بکوژن. زاد المعاد ۳/۲۹۵ والطبرانی ۲/۱۲۴.

پاشان موسلمانان گهړانه وه بڼه څو څو ځایان و دهړکی قوولې تیروانیښی پیغمبر ﷺ یان کرد له به ستنی هم ناشتینامه یه که بوو به سهرکه وتنیکی مهنه "چونکه ژماره ی ته وانه ی هاتنه ناو ناینی خوا پاش ناشتینامه ی حوده ییبه زور زیاتریون له وانه ی پیشت موسلمان بیوون. له صه حیحه مسلم هاتووه دن کاتې هم نایه ته دابه زی: ﴿إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا﴾ که نه و فته ناشتینامه ی حوده ییبه بوو، پیغمبر ﷺ ناردی به شوین عمر و بوی خوینده وه، عمر وتی: نه ی پیغمبره ی خوا، هم ناشتینامه یه ده بیته هوی سهرکه وتن؟ فهرمووی: به لې، نجا به دلخوڅی گهړایه وه. مسلم ۱۴۱/۱۲.

هانی ددهات بڼه به خشین و خهرجکردن له پیناوی خوا

یه کڅی له پالپشتی کردنه کانی ثافره تی موسلمانې تیگه یشتوو بڼه میړده که ی، هاندانیه تی له سهر به خشین له پتی خوا، نه ک هاندانی له سهر زیاده خهرجی و مال به هه دهردان و خهرجکردنی له شتی زیاده و بڼه سوود بڼه فیز و خوه لکیشان، وه ک چون هم دیارده یه له لای زور له ثافره تانی دوور له رینمایي خوا ده بینن.

له بهرته وه ی هه میشه ثافره تی موسلمان خیر و چاکه و سهرکه وتنی بڼه میړده که ی ده ویت، هانی ددهات بڼه زور ته نجامدانی کاری چاکه، باوهړی به وه هه یه که له پالنانی میړده که ی بڼه کاری چاکه پرتز و پله و پایه ی زیاده ده بیت له دنیا و پاداشتی نه براوه شی ده بیت له پوژی دوا یی. یه کڅی له نمونه ی نه وه له لویستانه، هه لویستی (دایکی ده حداحه) کاتې میړده که ی هاته وه و پتی وت: که نه و په زه ی خوی و مناله کانی تیا نیشته جین به خشیوویه تی به نومیدی به روبووم و هیڅووی به هشت (مسلم ۷/۳۳)، نه و کاته وه لامی نه و ثافره ته نه وه بوو: کرپن و فروشته نه که ی برده وه، کرپن و فروشته نه که ی برده وه. له باره وه پیغمبر ﷺ ده فهرمووی: ((چه نده زورن نه و هیڅووانه ی بڼه باوکی ده حداح دانراوه له به هشت، چه ندین جار هم قسه یه ی دوبات کرده وه)) احمد والطبرانی (مجمع الزوائد ۳۲۴/۹).

پالېشتی دهکات له گوږاپه لې بوونی بؤ خوا

نافره تی موسلمانې تیگه یشتوو پالېشتی میړده کدی دهکات له شیوه جوړبه جوړه کانی گوږاپه لې بوونی بؤ خوا، به تاییه تی له شه ونویژکردن، به مه سوودی کی گه وړه ی پی ده گیه نی“ چونکه نهو شتانه ی دینیتنه وه یاد که لې بی ناگایه یان سستی لی دهکات، نه م کاره ده بیته هوی نه وه ی هردووکیان بچنه ژیر بالی میهر و به زه یی خواوه. بویه پیغه مبه ر ﷺ ده فرمووی: ((خودا پرهم بکات بهو پیاهوی له شهوا هه لسا و نویژی کرد، خیزانه کeshی به ناگاهیتنا و نهویش نویژی کرد، نه گهر هه لسته ناو ده پرژینې به پروخساریدا، وه خودا پرهم بکات بهو ژنه ی له شهوا هه لسا و نویژی کرد و میړده کeshی به ناگا هینا و نویژی کرد، نه گهر هه لسته ناو ده پرژینې به پروخساریدا)) ابو داود ۴۵/۱ والحاکم ۳۰۹/۱.

دل و دهروونی پردهکات

لای نافره تی موسلمانې پوښنیر شراوه نییه که بهرترین کردهوی له ژیان له پاش پرستشی خودا، سه رکه وتنیه تی له چوونه ناو دلې میړدی، دل و دهروونی پردهکات، تاوه کوو له ناخی دهروونیدا هه ست بکات دلخوشه به هاوسه ریتی نه م نافره ته، له ژیانیدا به خته وهره، له گه لیدا کامه رانه، لیرو ه ژیری خوی به کار دینې بؤ زاینی نهو شتواز و هوکارانه ی کلین و دلې میړدی ده کهنه وه، به سانای لی نیک ده بیته وه، له سه ر عهرشی دلې به به خته وهری و دنیایی داده نیش.

ده زانی چاکترین رابواردن و خوشی ژیا نه له ههستی پیاهودا، وه ک پیغه مبه ر ﷺ فرموویه تی.

به لام نه گهر نه زانی چون بچیتنه ناو دلې میړدی و دهروونی پرېکات، نهوا زوړبه ی جار ده بیته سه رچاوه ی به دبه ختی و په ژاره و ناخوشی بؤ میړدی، وه ک پیغه مبه ر ﷺ ده فرمووی: ((سئ شت مایه ی به خته وهری ثاده میزاده، سئ شتیش مایه ی به دبه ختیته تی. له به خته وهری ثاده میزاد: نافره تی کی چاک و صالحه، مالیکی چاک، نامرازی گواستنه وه ی چاک. له به به ختیته کانی ثاده میزاد: نافره تی خراب، مالی خراب، نامرازی گواستنه وه ی خراب)) احمد ۱۶۸/۱.

لەم پروانگەییەوه چاکەکاری ئافەرەت لەگەڵ مێردی و چوونە ناو دۆلی لە دیندارییە “چونکە لەمەوه بێگەردی و پاراستنی پیاوی تیاپە، ھەروا بناغەیی خێزان پتەو و توندوتۆڵ دەکات، مایەیی بەختەوهری یە بۆ مێردی و منالەکانی.

کاتی ئافەرەت بە سروشتی خۆی ھەزیکات دۆلی پیاو داگیربکات، کە بەمە سروشتە مێیانەکەیی رازی دەکات، تیاپدا ھەزی سەنج راکێشان و کەمەندکێشکردنی تێراو دەکات، ئەوا ئافەرەتی موسڵمان تەنھا لە ئاست ئەم ھۆکار و ھەزانە ناوەستێ، بەلکو لە راکێشانی دۆلی پیاوی پەزەمانەندی خوا بەدی دەکات “چونکە خودا چاکەکاری و ئەمە کرداری لەگەڵ مێردی بە دینداری ئەژمارکردووە و لێرسینەوێ لەسەرە، بۆیە سستی ناکات و ھەول دەدات ئەو پەری خۆشەویستی بۆی نیشان بدات و خۆی لە لا خۆشەویست دەکات، بەھۆی روالەتی پاک و جوانی، گوشتاری رێک و شیرینی، مامەلەیی بەرز و شیاو.

خۆی بۆ دەرازی نیتەو

ئافەرەتی موسڵمان بە ھەموو جۆرەکانی خەشڵ و ھۆکارەکانی خۆجوانکردن خۆی بۆ مێردی دەرازی نیتەو، بەجۆریک جوان و قەشەنگ و ناسک خۆی نیشان بدات، چاوی مێردی شادبکات، خۆشی بخاتە دۆلی، دەروونی پریکات لە بەختەوهری. ئافەرەتانی چاکی بەرایی و خواپەرستان و قورئانخوینان بەم شێوەیە بوون، لەسەر ووی ھەموویانەو خاتوو عائشە و ھیتەر “(بەکرەیی کچی عوقبە) ھاتە لای خاتوو عائشە و لەبارەیی خەنە لێی پرسی، خاتوو عائشە وتی: داریکی بۆغۆشە و ناوہکەیی خاوین و پاکە. ھەروا لەبارەیی ھاکیشانی موو لێی پرسی، خاتوو عائشە وتی: ئەگەر خاوەن مێرد بووی، ئەوا ئەگەر بکری چاوەکانت دەریینی و لە جیگایدا ھی جوانتر دابنسی، بیکە^(۱).

دەیی با ئافەرەتانی کەمتەر خەم و سست لە خۆرازانەنەو ھیان بۆ مێردیان ئەم پێنمایییەیی خاتوو عائشە ببیستن، با بزەنن خۆرازانەنەو ھیان بە پلە یەک دەبی بۆ مێردەکانیان بیست، نەک بۆ ھاوریکانیان و دەستەخوشکان و چوونە دەرەو ھیان، ئەو ئافەرەتانی سست لە خۆجوانکردن بۆ

(۱) أحكام النساء لابن الجوزی: ۳۴۳.

میرده کانیان گونا هبارن“ چونکه یه کئی له واجب و ئهرکه گه وره کانی میرد فه رامۆش ده کهن، له وانه شه به هوئی ئهم که مته رخه میه یان میرده کانیان لاره پئی بن و چاو پر نه نافرته تانی تر.

ئهو ژنه ی میرده که ی ته نها پرچی کی قژن، پروو خساری کی بزپر کاو، جلی کی ناری کی لی ده بینئ، خرا به کار و ده به نگ و بی هۆ شه، که چی کاتی ک میوانی دیت یا ده چیت هاهه نگیک په له ده کات له خوجوان کردن و خۆری کخستن، له کاتی کا له زۆر به ی کاته کانی دا شی وه و جوانی به که ی و رازا وه بی به که ی بۆ میردی فه رامۆش کرد وه، به لام وا تی ده گم ئافره تی بی دار به ئاینه که ی به دووره له م که مته رخه میه، چونکه چاکه کار و ئهمه کداره بۆ میردی، بی گومان چاکه کاری له گه ل میرد له دلی ئافره تی موسلمان ی خۆ شه ویست و ژیر کۆ نابی ته وه له گه ل که مته رخه می و فه رامۆش کردنی ماف.

یه کئی له رینمای ی کانی ئهم ئاینه بۆ ئافره تی موسلمان ئه وه یه خۆ ی بۆ میردی برا زینیت ه وه، به جۆری ک ئه وه ی پئی خۆش نه بی نه بینئ“ بۆیه له سه ری یاساغ کرد وه به جلی ره ش و تازی به باری زیاتر له سی رۆژ بمینیت ه وه، مه گهر بۆ میردی بیت، له و کاته دا ری گای درا وه ما وه ی چوار مانگ و ۱۰ رۆژ به تازی به باری بمینیت ه وه، وه ک هاتو وه له و فه رموو ده یه ی بوخاری گیرا ویت ه وه له زهینه ب کچی ام سلمه، وتی: چوومه لای زینب کچی جهش خیزانی پیغه مبه ر ﷺ له و کاته ی برا که ی مرد بوو، دا وای گولا و ی کرد و خۆ ی بۆ خۆش کرد، پاشان وتی: هیچ پیو یستیه کم به گولا و نه بوو، به لام گویم له پیغه مبه ری خوا ﷺ بوو له سه ر مینبه ر ده یفه رمووو: ((ناشی بۆ ئافره تی ک با وه ری به خوا و پۆزی دوا یی هه بیت زیاتر له سی شه و به تازی به باری بمینیت ه وه ته نها بۆ میردی نه بیت که چوار مانگ و ده رۆژ تازی به بار ده بیت)) فتح الباری ۴۸۴/۹.

به پرووی خۆش و سوپاسگوزاری یه وه پیشوازی لی ده کات

یه کئی له هۆکاره کانی خۆرا زاندنه وه ی ئافره تی موسلمان بۆ میردی: پروو خۆشی و قسه خۆشی و شایی و به زمه، ده بی به مانه هه موو ژیا نی پرپکات، وابکات به خته وه ر و دلخۆش بیت، که ده گهریت ه وه مال به پروو یه کی گه شاهه و خهنده یه کی جوان، وشه یه کی پاک و ناسک پیشوازی لی ده کات، به جۆری ک هندی له غمه کانی له بیر بات ه وه، ئه وه ندی له توانا دابیت به پرووی خۆش و زه رده خه نه وه پیشوازی لی ده کات، تا دلی بۆ به خته وه ری و خۆشی ژیا ن بکری ته وه، وشه ی

سوپاسگوزاری و ئەمە کداری بە گوێیدا دەچرپینێ لەو کاتانەی خێر و خوشیەکی لێی دەستدەکوێت یا دیاریەکی پیشکەش دەکات یا هەر شتێک شایانی سوپاسگوزاری بێت.

ئافرهتی موسڵمانی پۆشنیر ئەمە کدار و دانایە و نازانێ ناسوپاسگوزار و بێ ئەمە ک بێت بەرامبەر هیچ کەسێک" چونکە نایەکی دەپارێزی لە خزانه ناو رەفتاری ناشیرین و خراب و نکۆلی کردن لە چاکە و دان نەنان بە فەزڵ و چاکە بەرامبەر، جا چۆن لە گەڵ میێردی خوشەویستی و هاوڕێی رێگا و گەشتی درێژی وادەبێت؟!

لەم فەرموودەیه تیگەیشتووہ کہ دەفەرمووئ: ((سوپاسی خوای نەکردووہ ئەوہی سوپاسی خەلک نەکات)) البخاری فی الادب المفرد ۱/۳۱۰. چۆن سوپاسی میێردی ناکات کاتێ ئەم فەرموودەیه دەبیسی: ((خودا بەرەحمەت سەیری ئەو ئافرهتە ناکات کہ سوپاسی میێردی ناکات، لە کاتیکا ناتوانێ دەستبەرداری بێت و بێ ئەو ژیان بەریتەسەر)) الحاکم ۲/۱۹۰.

بەشداری خوشی و ناخوشیەکانی دەکات

لەو شتانەی ئافرهتی موسڵمان پێی دەچیتە ناو دڵی میێردی و دەروونی پرەدەکات: بەشداری کردنیەتی لە خوشی و ناخوشیەکانی، لە خەم و بەختەوہریەکانی.

بەشداری دەکات لە هەندێ ئارەزوو و کارەکانی پۆزانە، وەک خۆیندەوہ و وەرزش و گۆیگرتن بۆ هەندێ گوفتاری بەسوود... ھیتر، بەجۆرێک ئەو میێردە هەست بکات بەتەنیا نییە لە چێژی ئەو خوشیانە ژیان، بەلکو هاوسەریکی ئەمە کدار و خوشەویستی و پۆشنیر ئەو کاسە پر لە خوشیە لە گەڵ دەنۆشی.

ئەوہتا پیغەمبەر ﷺ چەندین جار پێشبرکێی پراکردنی لە گەڵ خاتوو عائشە ئەنجامداوہ، ئەمە بەلگەیه لەسەر هاندانی ئیسلام بۆ بەشداریکردنی هەردووکیان لە خوشیەکانی ژیان" چونکە ئەم بەشداریکردنە کاریگەری زۆرە لەسەر ئاودانی سۆز و خوشەویستی هاوسەریتی، پتەوکردنی پەییوەندیەکان، بەهێزکردنی ئەلقەکانی.

وهك چۆن بەشدارى دەكات لە خۆشەكانى، ئاوه‌هاش بەشدارى خەم و ناخۆشەكانى دەكات، پالپشتى دەكات بە وشەى جوان و خۆش و دلنەوايىكار، راو بۆچوونى تیرنەنداز، ئەمانە لە پال سۆزى راستگۆيانەى دل.

چاوى دەپاریزی لە بیجگە لە میردى

ئافره‌تى موسلمانى پارێزكار چاوى دەپاریزی لە بیجگە لە میردى. چاوى نابریته‌ پیاوانى نامه‌هرەم، کرداردەكات بەم ئایەتە: ﴿وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ...﴾. ئەم چاوى پاراستنەى لە سەیرکردنى پیاوى بیگانە، خاسیەتیکی خۆشەویستە لەلای پیاوان، چونکە بەلگەیە لەسەر پاکی و بیگەردى هەست، ساغى و سەلامەتى بینایی و سپاردەکەى، بەلکو ئەم خاسیەتە لە جوانترین خاسیەتەکانى موسلمانى خاوینى بیگەردە “بۆیە خودا ئاماژەى پێکردووه‌ کاتى باسى ئافره‌تانى بەهەشت دەكات و باسى خاسیەتە خۆشەویستەکانیان دەكات لەلای پیاوان، کە دەفەرمووئى: ﴿فِيهِنَّ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ لَمْ يَطْمِثْهُنَّ إِنْسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَانٌّ. وَاَتَا: ئافره‌تى چاوپاریزی تیاپە کە بیجگە لە میردەکانیان سەیری پیاوی تر ناکەن و پیاوی تریان ناوێت، ئەم ئافره‌تانە پێشتر نە ئادەمیزاد نە پەرى دەستی لى نەداون و لەگەڵیان جوت نەبوونە ﴿الرحمن: ۵۶.﴾

باس و خاسیەتى ئافره‌تى ترى بۆ ناکات

یەكێ لە رەوشتەکانى ئافره‌تى موسلمانى تیگە‌یشتوو ئەو‌یە: باسى (وەصفى) ئافره‌تانى دەسته‌خوشك و خزم و کەسى ناکات بۆ میردى، چونکە پێغه‌مبەر ﷺ دەفەرمووئى: ((با ئافره‌ت سەیری لەش و لاری ئافره‌تى تر نەكات، پاشان بۆ میردەکەى باسى بکات، وهك بلیى وا سەیری دەكات)) فتح الباری ۳۳۸/۹. “ چونکە ئیسلام دەیه‌وێت وێژدانەکان سەقامگیر بن، دلەکان ئارام بن، بیروهۆش و خەیاڵە وروژێنەرەکان سنوردار بن، تا مروژ بەراستى و ئارامى و دلنایى لە ژیا‌نیدا بپروات، خەیاڵى حەساوه‌ بێت، بە ئاسانى ئەو کار و ئەرکانەى بۆى دروستکراوه‌ راپیهرێنێ، بیروهۆشى سەرقال نەبێت بە شتى پوچ و بێ‌واتای شتى باسکراو، بە بیروهۆشى سەرشی‌تانه‌ ناکه‌وێتە دواى خەیاڵى باسکراو، دەروونى ناشلە‌ژێنن و کردار و بەهرەکانى پەك ناخات بەهۆى قسەى زیاده‌ و بێ‌سوود کە له‌وانەیه‌ راپیهرێنێ بەره‌و گومارێ و خراپە‌کارى.

ئارامى و حەسانە ۋەبىي و دۇنيايى بۇ دابىن دەكات

ئافرەتى مۇسلىمانى رۆشنىر تەنھا بە خۇرازاندىن ۋە بە شىدارى كىردى لى ھىوا و ئارەزوو و كار ناۋەستى، بەلكو ئارامى و ھىمنى و دۇنيايى لى مال بۇ بەرقەرار دەكات، ھەروا ھەللىدە دات لى مالىكەيدا چاۋى تەنھا شتى رىك و پىك و خاۋىن بىيىنى، رىكخست و زەوق و سەلىقە بىيىنى، مىنالى خورەشت جوان و پاك و خاۋىن بىيىنى، خانى جوان و پاراۋە بىيىنى... تا دوايى، ئەمانە ھەمىۋى دەچنە بازىنى چاكە كارى و ئەمەكدارى لى گەل مىرد كە ئىسلام فەرمانى پىكرىدوۋە.

ئەۋەش لى بىرى ئافرەتى مۇسلىمانى تىگەشتىۋو شاراۋە نىيە كە ھاۋسەرگىرى يەككىكە لى ئايەت و بەلگە و نىشانە كان لى سەر دەسلەتلى خاۋى گەۋرە، ۋەك دەفەرمۇۋى: ﴿وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً. وَآتَا: يەككى لى بەلگە و نىشانە كانى دەسلەتلى خاۋى گەۋرە ئەۋەبە لى خۇدى خۇتان ھاۋسەرى بۇ ھىنانە بوون تا لى پاللىا ئارامبىگرن و لى نىۋانتان ئەۋەبەرى خۇشەۋىستى و مېھر و بەزەبى دانائە ﴿الروم: ۲۱.

ھاۋسەرگىرى پەيۋەندى گىانە بە گىان لى قوۋلترىن پەيۋەندىە كانى، كە خۇدا لى نىۋان دووگىانا گرىي دەدات، تاۋەكوۋ چىۋى ئارامى و دۇنيايى و سەقامگىرى و خۇشى و چىۋى ھەللى بىكەن. ئافرەتىش تاكە شۋىن و ھۆكارى ئاسايش و حەسانە ۋەبىي پىاۋە لى مالى ھاۋسەرگىرى خۇشەۋىست، كە ئاۋەدانە بە ئەۋىندارى دىسۆز و سىبەرى بەزەبى بەسۆز. ئافرەتى مۇسلىمانى تىگەشتىۋو شى باشتىن كەسە لىم واتا بەرزە تىبگات، باشتىن كەسەشە ئەم واتايە بەرجەستە بىكات لى سەر زەمىنە پاستەقىنەبى ژيانىكى گەشاۋە و بەختەۋەر.

لېۋوردە و دىلنەرمە

ئافرەتى مۇسلىمان دىلنەرم و لېۋوردەبە، لى ھەلە و كەم و كورتىە كانى مىردى ئەگەر ھەبن دەبۇرى، رىق و كىنە لى دلى ھەللىگىرى، زوۋ زوۋ كەم و كورپە كانى ناخاتەۋە ياد، ھىچ خاسىيە تىكىش ئەۋەندەبى دلى نەرمى و لېۋوردەبى دلى پىاۋى بۇ نايىتەۋە، ۋە ھىچ خاسىيە تىكىش ئەۋەندەبى شت لى دلى ھەللىگىرن و يادخستەۋەبى خراپە كان و كەم و كورپە كان دەرگى دلى پىاۋ داناخات.

ئافرهتی موسلمان له لای ئەم ئایه ته دوه ستی: ﴿وَلْيَعْفُوا وَلْيَصْفَحُوا أَلَا تُحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ﴾. واتا: با لیبورده بن و له ههله و کهم و کوری خوښ بن، ئایا هه زناکهن خودا لیتان خوښ بیت؟ النور: ۲۲. ئەو جزره ئافرهته شایانی ئەوهیه له سهه عهرشی دلی میرده کهی دانیشی، ههه ئه میش ئەو دروستکراوهیه بتوانی دهر وونی پریکات له خوښی و بهخته وهری و شادی.

خاوهن که سایه تیه کی به هیزه و دانایه

دیارتیرین ئەو شتانهی ئافرهتی موسلمانێ رووناکبیر به ئاینه کهی جیا ده کاته وه: هیزی که سایه تی و پیگه یشتوویی بیرو هۆش و په فتاری ریک و راسته. بهم خو په وشتانه ئافرهتی موسلمان پیش شوو کردن و پاش شوو کردن خۆی ده رازینیتیه وه “چونکه ئەمانه به ره می تیگه یشتینیتی له ئاینه کهی و په یامه ککهی.

خاوهن که سایه تیه کی به هیزه له قو ناغی هه لبار دنی هاوسهر، ناتو تیه وه و لاواز نابیت له به ردهم داخوازی دایک و باوکی نه گهر له حق و راستی لایاندا و ویستیان له شتیك ناچاری بکهن ویستی له سه رنیه. هه روا که سایه تیه کهی لاواز نابیت به رامبه ر ئەو پیاهوی دیته داوای، وێرای مال و پله و پایه ی به رزی، نه گهر خاسیه ته کان و مه رجه کانی می ردی موسلمانێ راسته قینه ی تیا ده سه ته به ر نه بوو.

دوای شوو کردنیش هه ر که سایه تیه کهی به هیزه، به هۆی خو په وشته جوان و ریک و پیکه کانی، گوێرپایه لی بوونی بۆ می ردی. هیزی که سایه تیه کهی به تاییه تی له و کاته ده رده که وێ که کاریك پیوستی به جیا کاریه ک هه بیت په یوه ندی به بیرو باوه ر و ئاینه کهی هه بیت. وه ک هه لویستی ام سلیم کچی میلحان که ده سترگربوو به ئاینه کهی کاتی می رده کهی له سه ر بێ باوه ری مایه وه. هه روا چه سپاوی ام حبیبه له سه ر ئاینه کهی له و کاته می رده کهی له ئیسلام هه لگه رپایه وه و بوو به مه سیحی. ئە مجاره وه ک سووربوونی به ریره له سه ر جیا بوونه وای له و می رده ی خوښی نه ده ویست.....

پالنهري سهره كي ئەم ئافره ته بهرزانه له سهر دهستگرتن به ههلوێسته بههيزه كانيان: سووربوون بوو له سهر ساغى و سهلامهتى بپروباوه و دواتر پازى كردنى خودا بوو. چونكه ههريهك لهوانه بهدواى حهلال دهگهرا له ژيانى هاوسهرايهتى، له كهوتنه ناو چهپام دهترسا نهگه زه ماوهندى كرد لهگهڵ پياويك باوهري نيبه به تايين و بپروباوهري، يان نهگه كه م و كورتى ههبيت له مافى نهو ميژدهى خوڤى ناويت يا ناتواني ژيانى لهگهڵ بهريتهسهر. وه نهگه هيژى كهسايهتى و ههستي بهرزى دهرووني باوهردارى نهبووايه، ئەوا ملكهچى فەرمانى ميژده گومراكي دهبوو و له ريچكه خوار و خيچهكاني گومرايي ون دهبوو، ياخود كاسه ي بهدبهختى و چارهپهشى لهگهڵ نهو ميژده دهخواردوه كه دلي ناييتهوه بو ژيان بردنهسهر لهگهلي، جا له ههمووكات و شوينيكا دهبي ئەمه كاري ئافرهتى موسلمانى روشنبير بى.

بهلام هيژى كهسايهتى كه ئافرهتى موسلمان پيوه دهپازيتهوه لاي نادات له خاسيه ته تاييه تيهكه ي له گوپرايه لي بووني بو ميژدى و بهچاكه ژيان بردنهسهر و ئەمهكدارى و بهگهورهگرتنى، بهلكو هيژى كهسايه تيهكه ي وای لي دهكات هاوسهنگ و دانا بيت له گوftar و رهفتارى لهگهڵ ميژدى، سهريشتى و لارى و سوكايهتى پيكردى تيانيبه، ههتا له كاتهكاني توپه بوون كه بيگومان ژيانى هاوسهرايهتى لى بيهبش نيبه، لهو كاتانهش ئافرهتى موسلمان دان بهخويدا دهگريت، هيچ هيما و قسهيهكى خراپى لي دهراچى كه ههستي ميژدى بريندار بكات، ئەمهيه كهسايهتى بههيز و هاوسهنگ و ميانرهو.

سهيري خاتوو عائشه بكه لهكاتى توپه ي و لهكاتى شينه ي چهنده بهريز و ئەدهبه، كه پيغه مبه عليه السلام لي تيبيني كردبوو، وهك خوى له پيغه مبه عليه السلام دهگيريتهوه، فەرموويهتى به خاتوو عائشه: ((من دهزام چ كاتيك لي پازيت و چ كاتيك لي توپه ي، خاتوو عائشه دهلي: جا له كي ئەمه دهزاني؟ فەرمووى: نهگه لي پازى بيت دهلي: نا سويند به خوي محمد. وه نهگه لي توپه بيت دهلي: نا، سويند به خوداي ئيبراهيم. خاتوو عائشه وتى: بهلي راسته، سويند به خوا ئەي پيغه مبهري خوا، تهنها ناوى تو ناييم)) مسلم ۲۰۳/۱۵.

ئاي لهو ئەدهبه بهرزه! ئاي لهو خوڤهويستيه ساغه!

هينزي كه سايه تي خاتوو عائشه له پژژي بوختانه كهي بږي هه لښه ستره له هه موو كاتيځ به هينتر
 د درده كه وي، نهو به لايهي كه خدا كړديه تاقې كړنده وه بږ پيغه مېر ﷺ و سرجه م نومېه تي
 ئيسلام، تا كومه ليك پي بهرز بن و كومه ليكيش پي ريسوا بن، باوه پدارانېش به هويوه باوه پريان
 پته وتر بټ، سته مكارانېش ته نها زيانيان بږ مايه وه.

لهم چيرؤكه هينزي كه سايه تي خاتوو عائشه د درده كه وي، له گهل باوه په قووله كهي به خوا و
 متمانه بووني ته نها به خوا كه پاكي و بږ تاوانييه كهي ناشكرا بكات، ابن القيم لهم باره وه دهلي: ((
 بږ گشتگير كړن و تهواو بووني تاقې كړنده وه و به لايه كه پيويستي كړد به وهي خدا ماوهي يه
 مانگ سروش رابگرئ، لهم باره يوه هېچ شتيك له سروش بږ سر پيغه مېر ﷺ دانه بهزي، تا نهو
 حيكمه ته ي خوا ديه ويټ تهواو بټ و به تهواو ترين شيوه دهرېكه وي، باوه پداراني راستگو
 به هويوه باوه و چه سپاويان زياتر بټ له سهر دادپه روهري و راستگويي و گوماني باش به خوا و
 به پيغه مېره كهي و ئال و بهيتي و بنده راستگوكان، نه مه له لايه ك، له لايه كي تر دوو پروان ته نها
 درؤ و دوو پرووي زياد بكن، نهينييه كانيان بږ پيغه مېر ﷺ و باوه پداران ناشكرا بټ، تاوه كوو
 نهو په رستشهي ويستراوه له خاتوو عائشه و باوكي به تهواوي و بږ كه م و كوري بټ و به خششي
 خودايان له سهر تهواو تريټ، وه تاوه كوو هه ژاري و پيويستي و ويستيان بږ خوا زياتريټ، زياتر
 ملكهچ بن بږي و گوماني باشيان به خوا هه بږي و ثوميديان بهو بږي و ثوميديان له دروستكراوان
 پيچرا، بږ هيوابن له سرخستن و دهر و كړنده وه له سهر دهستي ههر دروستكراويك بټ، جا نه م
 پله وپايه يه گه يشته ئاستي خوي كاتي ئايه تي بږ تاوانييه كهي دابهزي، ابوبكر به خاتوو عائشه ي
 وت: هه لسه له مېر پيغه مېر. عائشه وتي: سويند به خوا هه لئاستم بږي و بيجگه له خوداش
 سوپاسي كه س ناكم، چونكه خدا بږ تاواني مني دابه زاند.

هه روا يه كي له حيكمه ته كاني دانه به زاندي سروش، پاك تاو كرن و پوخته كړدي نه م گرفته بوو له
 هه رچي ننگ و گومان و كه م و كوري هه يه، دلي باوه پدارانېش لهم كاتانه زور به تامه زرو ييه وه
 چاوه رواني سروش بوون، پيغه مېر ﷺ و ئال و بهيتي و مالي ابوبكر يش و هاوه لآن و باوه پداران له
 هه موو كاتيځ زياتر پيويستيان به سروش بوو، كاتي دابهزي وه ك باراني په همت بوو بږ سر زهوي

که چهنده پټويسيستيه تي، بډيه جيگای خوځی گرت و دلپان زور پټی شاد بوو، نهم سروشه بهخته وهری بډ هينان، خو نه گهر خدا له ساته کانی يه کهم سروشی دابه زانډبووايه، نهم هه موو حیکمه ته و چهن دانی تریش نه ده هاته دی.

هه روا خدا ویستی و ابو پله و پایه و ریزی پیغه مبهړ ۞ و نال و بهی تی له لای خوځی ده رخات، وه پیغه مبهړ ۞ لهو کیشه یه وه دهرنځ و خوځی سه رپه رشتی بهرگری کردن و وه لامدانه وهی دوژمنان و ناحه زان بکات، به شپوهیه که نه نگدار و رپسویان بکات که دهستی پیغه مبهړ ۞ و کاری ئه وهی تیانه بیټ، به لکو تنه ها به خوځی سه رپه رشتی هه موو نه مانه بکات و توځه ی پیغه مبهړ ۞ و خاوخی زانی بکاته وه. هه روا مه به ست له م بوختانه نازاردانی پیغه مبهړ ۞ بوو، جا ناگو نجی هه ر خوځی گه واهی پاکی بدات له گهل نه وهی ده شزانی خیزای بی تاوان و پاکه و، هیچ کاتیک گومانی خرابی پی نه بر دوه، بډیه فهرمووی: ((کځی سه رزه نشتم ده کات نه گهر پاداشتی خراپه ی پیاویک بده مه وه که له باره ی خاوخی زانم نازارم ده دات، سویند به خوا بیجگه له خیر هیچی ترم نه زانیووه له خاوخی زانم، وه باسی پیاویکیان کردوه که بیجگه له خیر هیچی ترم لیی نه زانیووه، له گهل من نه بووايه هه رگیز نه ده هاته ناو مال و خاوخی زانم)). پیغه مبهړ ۞ هینده ی به لگه له لای ابو له سه ر بی تاوانی و پاکی خاتوو عائشه زیاتر له وهی له لای باوه رداران بوو، به لام بډ ته و او کرنی نارامی و خورپاگری، سوز و به زه یی، گومانی باشی به په روه ردگاری، متمانه ی پټی، مافی ئه و پله و پایانه ی دا، تا ئه و کاته ی سروش دابه زی و دل پی خو شبوو، ریزی زیاتر بوو، وه بډ ئوممه ته که شی ده رکه وت که چون خدا خوځی بهرگری لی ده کات و سه رپه رشتی کاروباره کانیه تی.

وه نه گهر ور دبیننه وه له قسه ی خاتوو عائشه: ((سویند به خوا هه لئاستم بډی و بیجگه له خوداش سوپاسی که سی تر ناکهم)) ئه و کاته ده زانی زانیاری خاتوو عائشه له چ ناستیکدا بووه، هیزی باوه ری چهن دبووه، چون به خششه کان ده گه رپنیتته وه بډ لای خدا، له م شویننه تنه ها خودا به شایسته ی ستایشی خوځی ده زانی، یه کتاپه رستیه که ی تنه ها بډ خودایه، ئه و کاته ده زانی هیز و نازایه تی تا چ پاده یه که بووه! ئه م قسه یی ئامازه کردنه به پاکی و بی تاوانی یه که ی خوځی، و اتا شتیکی وه های نه کردوه پټو یست بکات به هه لسان بډی وه کوو که سیک داوی زانستیک بکات و قووتابی بیټ، وه له بهر متمانه ی ته وای به خو شه ویستی پیغه مبهړ ۞ بډی ئه م قسه یی و توه،

وہ کوو ناماژہ یک لہ لایہن خۆشەویست بۆ خۆشەویستە کە ی، کاتێ وای وت لہ لای پیغە مەبر ﷺ زیاتر خۆشەویستبوو، ئەم خۆراگری و سەنگینیە ی بۆ خودا بوو، “چونکە خۆشەویستە زاتە لہ لای خاتوو عائشە و ئارامی لەسەر تورەبوونی ناگریت. خاتوو عائشە بۆ ماوە ی یک مانگ دلی ھاوسەری خۆشەویستی لی گۆرا، کاتێ دوبارە پەزامەندی و ڕوکردنی لی بینی، لەبەری ھەلنەستا و خۆشیە کە ی دەرنەخست بە پەزامەندی و نزیکبوونەوہ ی، لەگەڵ ئەو ھەموو خۆشەویستیە ی بۆ ی، ئەمەش ئەوپەری خۆراگری و ھێژە))^(۱).

بەلێ، ئەمە ئەوپەری خۆراگری و سەنگینی و ھێژی کەسایەتیە، جا ئافەرەتی موسڵمانی ڕۆشنبیر لە بەرامبەر مێردی خۆ بە کەمزانە، چاکە کار و ئەمە کدارە، خۆشەویستی و نەرمی بۆ دەردەبەری، گۆتپایەلە، بەلام کەسایەتیە کە ی لەبەردەمی ناتۆیتەوہ، ئەگەرچی خۆشەویستە زاتە خۆشەویست بێ، بەرزترینی ھەموو کەس بێ لہ لای تا خۆی لەسەر حەق بیّت و دەستی گرتبێ بە پەتی بەتینی خوا، خاتوو عائشە بەرزترین نمونە ی کەسایەتی ئافەرەتی موسڵمانی شانازیکارە بە بیروباوەر و ئایینی نیشان دەدات، کە راستە قینە یی پەرستنی بۆ خوا دەزانێ، دەزانێ ئەم پەرستشە ی دەبێ تەنھا بۆ خوا بێ.

کەس وا تێنەگات ئەم ھەلۆیستە ی خاتوو عائشە لوت بەرز ی و خۆگرتنە لہوہ ی مێردی ڕازی بکات، بەلکو سوود لە ھەلۆیستی خاتوو عائشە وەردەگیرێ کە: ئەو عیززەت و بەرز ییە یە ئیسلام بەخشیوویەتی بە ئافەرەتی موسڵمان، ئەو ڕێژە یە کە سەرتاپی گرتووە تا پابەند بیّت بە شەری خوا و ئاینە ڕەواکە ی و، پیادە ی ڕینمای یە پر لە سوود و ھیکمەتەکانی بکات، ئەمانە بوون ھێژ و بەرز ی و ڕیز و دانایی بەخشی بە کەسایەتیە کە ی.

ئیسلا م ھەموو مافیکی داوہ بە ئافەرەتی موسڵمان، ئەوپەری ڕیزی لێناوہ، بەجۆریک ئافەرەتی ڕۆژئاوایی ئێرە یی (حەسودی) پێ دەبات - وە ک چۆن پێشتر باس مان کرد - لە سا لی ۱۹۸۹ ڕۆژنامە ی (الوطن الکویتيە) لە نوال السعداوی پرسی: ئایا تۆ ئافەرەتی ڕۆژئاوا بە پێشەنگ و سەرمەشق دەزانێ بۆ ئەوہ ی چاویان لی بکری؟ وتی: ((نەخیر، ھەرگیز “چونکە ئافەرەتی ڕۆژئاوایی

^(۱) زاد المعاد ۳/ ۲۶۱ - ۲۶۶.

له هەندیک بوارا پیشکەوتوو، له هەندیکیش دواکەوتوو، یاساکانی زەماوەند و هاوسەرگرتن له ئەوروپا ستم له ئافەت دەکەن، ئەمەش ھۆکاری سەرھەڵدانی بزوتنەوێکەکانی ئازادکردنی ئافەتە لەلایان، وە لە ئەمەریکا بزوتنەوێ زۆر بەھێز هەن، هەندێ جار درێژدانی و شەپانگێزیشن)) پاشان وتی: ((ئایینی ئیسلام لە ھەموو ئایینەکان زیاتر مافی ئافەتی داو، پێز و بەرزێ بۆ مسۆگەرکردوو، بەلام ئەوێ هەندێ جار ڕوودەدات ئەوێ: پیاو وایکردوو هەندێ لایەنی ئەم ئایینە تەرخانکردوو بۆ دامەزراندنی کۆمەڵگەیەکی پیاوی باوکایەتی چینیەتی تیایدا پیاوان زالن بەسەر ئافەتان)).

وا دەردەکەوێ ئەم ستمە باوکایەتیە دکتۆرە السعداوی باسیکردوو کە بە هەندێ لە ستمەکردن دەشکێتەو بۆ سەر ئافەت، دەگەریتەو بۆ ئەفامی و ئەشارەزایی ئەو جۆرە پیاوانە بە پێنماییەکانی ئیسلام و دووربوون لێ.

لە سەرکەوتوترینی هاوسەرانی

ئەوانە پابووری لە خوڕەوشتی ئافەتی موسڵمانی بێدار و خاسیەتە فیکری و دەروونی و کۆمەڵایەتی و رۆڵەتیەکانی، دەرکەوت کە هاوسەریکی سەرکەوتوو، لە ھەموو هاوسەریک سەرکەوتوتر، لە ھەمووشیان خێر و فەری زیاترە بۆ پیاو.

چونکە بەھۆی تێگەیشتنی ئەم ئایینە لەبارە ھەڵسان بە ئەرکەکانی مێردی، بەراستی دەبێتە باشتترین ھۆکاری پابواردن و خوشی بۆ پیاو لە ژیاڵیدا، کاتی دێتەو مال بە زەردەخەنەییەکی گەشاو و سلاویکی قەشەنگ پێشوازی لێ دەکات، وەکو بەھار ڕووی تێدەکات و ھەموو ژیاڵی دەپازینیتەو بە گوشتاری خوش، ھێمای دڵنەوایی، ئاوردانەوێ لێھاتوووانە، گالتهی خوش، خۆپازاندنەوێ جوان، شیو و پۆلەتی سەرنج ڕاکێشەر، مائی رێک و پێک و خاوین، قسە و گوشتاری مژدە نامێز، خاوی پڕ لە ئارەزوو، لە زۆری کاتەکانی لە جێگای پەزنامەندی ئەودا دەبێت، خوشی و بەختەوێ دەخاتە دەروونی.

به پراستی گوپراپه له بۆی، چاکه کار و نه مه کداره، نهرم و نپانه، سووره له سه ر پازیکردنی، نه پینی نادرکینی، کاروباری لی ناشیوینی، له کاتی تهنگانه به راو بوچوونی تیرنه نداز پالپشتی دهکات و ناموژگاری دلسوزانه ی پیشکesh دهکات، به خوشیه کانی دلخوش ده بیته، به ناخوشیه کانی خهفته بار ده بیته، له رواهت و ناوه روکا چاو و دلی تیردهکات، ژپانی پردهکات له خوشی و شادی، هانی ده دات له سه ر گوپراپه لی بوون بو خوا به هه موو جوړه کانییه وه، به به شداریکردنی له گه لی چالاکی ده خاته بهر، چاکه کاره له گه ل دایک و باوکی و پرز له خزم و که سی ده گریت، چاوی ده پاریزی له پیاوی بیگانه، بهر زتره له وه ی قسه ی پرپوچ و بی مانا و ناشیرین بکات، سووره له سه ر دهسته بهرکردنی هیمنی و بی دهنگی و ئارامی و دنیایی و سه قامگیری بو میردی و مناله کانی، ئنجا که سایه تی به هیزه دوور له وشکی و سروشت ناخوشی، هه ست ناسکه دوور له نرمی و لاوازی، نه وه ی بهرام بهری ناچاره کات ریزی بگریته، لیبورده و نهرم و نپانه، خراپه له بیر دهکات، رق و کینه وه لا ده نیته.

لیره وه هاوسه ری موسلمان به پراستی ده بیته سه رکه وتوترین هاوسه ر، ده بیته به خششی هه ره گه وه ی خودا بو پیاو، ده بیته رابواردن و خوشیه که هه یج خوشیه که تر نایگاتئ، پراستی فه رمووه پیغه مبه ر ﷺ: ((دوینا رابواردن و خوشیه، وه چاکترین رابواردن و خوشی ئافره تی صالحیه)) مسلم ۵۶/۱۰.

ه ئافره تی موسلمان له گه ل مناله کانی

ده ستیځک

بیځگومان منال گلینه ی چاوی مرؤفه، سه رچاوه ی به خته وه ریه، پو شنایی ژیا نه، به وانه وه ژیا ن خو ش و به تام ده بیټ، رزق په یدا ده بیټ، هیواکان به وانه وه گری دهر ین و دهر وونه کان دلنیا ده بن. نه گهر پیاو له مناله کانی دا پالېشتی و یارمه تی و کومه کی و زیاده و هیز به دی بکات، نه وا دایک هیوا ی ژیا ن و دلنه وایی و خوشی دل و روونا کی ژین و مسو گه ربوونی داها توو به دی ده کات. نه مانه ش هه موو په یوه ستن به چاک په روه رده کردنی مناله کان، ساغی دروست کردنیان و ناماده کردنیان بو ژیا ن، به جوړیک بن به تاکیکی بنیا تنه ر و چالاک، خیریان بگه ریتته وه بو دایک و باوک و کومه لگه و خه لکی به گشتی. به مهش ده بنه نه و جوړه ی خودا ده یه هویت، وه ک ده فهرمووی: ﴿الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا...﴾ و اتا: ﴿مال و منال مایه ی جوانی و خوش به ختی ژیا نی دونیا...﴾ الکهف: ۴۶.

به لام نه گهر په روه رده یان فهرامو شکرا، که سایه تیا ن به خراپی دروستکرا، نه وا ده بنه بالنگرانی له سر دایک و باوک و شه ر و زیانیکی گه وره له سر کومه لگه و خه لک.

په ی ده بات به بهر پر سیاریه تیه گه وره که ی له ناست مناله کانی

ئافره تی موسلمان ی ژیر ده زانی بهر پر سیاریه تی نه و له په روه رده کردنی مندال و دروست کردنی که سایه تیا ن گه وره تره له بهر پر سیاریه تی باوک، له بهر نزیکی منال له دایکی و به سه ربردنی زوړ به ی کاتیان له گه لئ، وه له بهر زانیی وردی دایکیان به هه موو بار و جولانه وه یه کیان له قو ناعی پیگه یشتن و هه رزه کاری ترسناک له ژیا نی عه قلی و سو زی و هه لئس و که وتیا ن.

لیره وه ئافره تی موسلمان ده رک ی بهر پر سیاریه تی ته واو ده کات له په روه رده کردنی مناله کانی که خوا گوزار شتی لی کردوه و ده فهرمووی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا

النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ... وَاثَا: ثَمَى ثَمَانِي بَاوَهَرِ تَان هِيْناوَه خَوْتَان وَ كَهَس وَ كَارْتَان بِپَارِيْزَن لَه
ثَاغَرِيْكَ كَه سَوْتَه مَهْنِيْه كَهى مَرُوْؤْ وَ بَهْرَدَه... ﴿التَّحْرِيْم: ٦.

بَهَم پِيْئَه دَايَك وَ بَاوَكِي بَهْرِپَرسيَار كَرْدُووَه لَه پَهْرُوهرْدَه كَرْدَنِ مَنَالَه كَان - بَه تَايِيه تِي دَايَك - بَه
پَهْرُوهرْدَه يَه كِي ئِيْسَلَامِيَانَهى وَرْد، نَهش وَ نَمَاكَرْدَنِيَان لَه كَه شِيْكَى چَاك وَ گُوْنَجَاو، كَه دَاْمَه زَرَاو بِيْت
لَه سَهْر بِنَاغَهى بَه هَا رَه وَ شَتِيَه كَان، وَ هَك مَامُوْسْتَا وَ پِيْشَه وَ اَمَان پِيْغَه مَبَهْر ﴿بَهْرَمُووِيْ: دَه فَهْرَمُووِيْ:
((بَه لَكُو مَن نِيْزْدَرَاوَم تَا بَه هَا رَه وَ شَتِيَه كَان تَه وَاو بَكَه م)) البَخَارِي فِي الْاَدَب الْمَفْرَد ٣٧١/١.

هَه رَوَا زَانَا كَان لَه بَا رَهى گَه وَرَه يِي بَهْرِپَرسيَار يَه تِي دَايَك وَ بَاوَك بَهْرَامَبَهْر مَنَالَه كَانِيَان وَ
پَهْرُوهرْدَه كَرْدَنِيَان بَه شِيْئَه يَه كِي شَايَان بَه مُوسَلْمَانِي پَارِيْزَكَار، دَه لِيْن: هَهْر مَالِيْكَ ثَم وَ تَه يَهى
پِيْغَه مَبَهْر ﴿بِيْسْتِي: ((فَهْرَمَان بَكَه بَه مَنَالَه كَانْتَان تَا نُوِيْؤُ بَكَه لَهوَ كَاتَهى تَه مَهْنِيَان حَهْوَت
سَالَانَه، وَ هَه لَه سَهْر نُوِيْؤَه كَرْدَن لِيْيَان دَهْن لَهوَ كَاتَهى تَه مَهْنِيَان دَه سَالَانَه)) اَحْمَد ١٨٧/٢ وَ اَبُو دَاوَد
١٩٣/١، هَهْر مَالِيْكَ ثَم فَهْرَمُووَدَه يَهى تِيْدَا دُو بَا رَه بِيْتَه وَ دَايَك وَ بَاوَكِيْش پَهْلَه نَه كَهْن بُوْ
پِيَادَه كَرْدَنِ بَه جَوَانْتَرِيْن شِيْئَه، ثَهْوَا ثَهوَ مَالَه گُوْنَاهَبَار وَ كَه مَتَهْر خَه مَن، دَايَك وَ بَاوَك لَه سَهْر ثَم
كَه مَتَهْر خَه مِي وَ فَهْرَامُوْش كَرْدَنَه لَه بَهْرَامَبَهْر خُودَا بَهْرِپَرسيَار دَه بَن.

چُوْنَكَه ثَهوَ مَالَهى خِيْزَانِي تِيَا دَه ژِي كُوْمَه لَه گَه يَه كِي بَچُووَكَه تِيَايِدَا دَه رُووَن وَ ثَا رَه زُوَوَاتِي
تَاكَه كَانِي دَا دَه پَرِيْزَرِيْتَه وَ هَه، بِيْرُوْهُوْش وَ حَهز وَ زَهْوَقِيَان دُرُوْسْت دَه بِيْت، لَهوَ كَاتَهى هِيْشْتَا مَنَالْن وَ
ثَا مَادَه نَه بُوْ وَ هَر گَرْتَنِي وَ تَهى رَاسْت وَ رِيْئَمَايِي وَ ثَا رَاسْتَهى دُرُوْسْت، لَهْم رَوَان گَه وَ هَهْر كِي دَايَك وَ
بَاوَك لَه نَاو خِيْزَان زُوْر گَه وَرَه وَ تَرَسْنَاكَه لَه دَا رَشْتَنَه وَ هِي دَه رُووَن وَ ثَا رَه زُوَوَاتِي كَچَان وَ كُوْرَانِيَان وَ
چَه سَبَانْدَن وَ ثَا رَاسْتَه كَرْدَنِ هَه نَا گَا وَ هَه كَانِيَان پُووَه رِيْئَا گَاي رَاسْت وَ كَرْدَه وَ هِي چَاك.

ثَا فَرَه تِي مُوسَلْمَانِي تِيْگَه يَشْتُو وَ هَه مِيْشَه پَهى بَرْدُووَه بَه بَهْرِپَرسيَار يَه تِيَه كَهى لَه پَهْرُوهرْدَه كَرْدَنِ
مَنَالَه كَانِي، زُوْر لِيْهَاتُووُووُووَه لَه دُرُوْسْت كَرْدَنِ پِيَاوَان وَ كَارْتِيْ كَرْدَنِيَان وَ گَه يَشْتَنَه دَلِيَان وَ چَانْدَنِي
بَنَه مَاي بَهْرَز وَ جَوَان لَه دَه رُووَنِيَان، بَه لَه گَهش لَه سَهْر ثَم قَسَانَه ثَه وَ هِيَه كَه ثَا فَرَه تِي بِيْدَارِي چَاك زُوْر
بَاشْتَر وَ چَاكْتَر لَه پِيَاوَان مَنَالِيَان پِيْگَه يَانْدُووَه، تَه نَا نَهْت پِيَاوِيْ كِي مَهْزَنِي ثَم ثُوْمَه تَه نَا دُوْزِيَه وَ هَه كَه

رکابه‌ری سه‌ختیه‌کانی رَؤزگاریان کردووه و نیوچه‌وانی پروداوه‌کان بۆ پیاوه‌تیاں ملکه‌چبووه، ئیلا ده‌بینی له‌و هه‌موو پالّه‌وانه‌تیه‌ قه‌رزاری دایکی یان ژنه‌که‌یه‌تی. نه‌وه (زبیر بن العوام) ه‌ قه‌رزاری دایکه‌ مه‌زنه‌که‌یه‌تی (صفیه‌ کچی عبدالمطلب) که سروشت و خاسیه‌ته‌ جوانه‌کانی خۆی تیدا پرواندووه.

عبدالله و المنذر و عروة کورانی زبیر به‌ره‌مه‌می ماندوووبون و خوڤه‌وشتی ئه‌سمائی کچی نه‌بویکرن، که هه‌ریه‌که‌یان شوینه‌واری هه‌میشه‌یی و پله‌وپایه‌ی سوپاسکراو و باسکراوی هه‌یه.

عبدالله کورای جعفر ﷺ گه‌وره‌ی سوارچا‌کانی عه‌ره‌ب و چاک‌ترینی لاوه‌کانیه‌تی، هه‌ر له‌ منالیه‌وه له‌ باوکی بی‌به‌ش بووه، دایکه‌که‌ی (ئه‌سمائی کچی عومه‌یس) له‌ باوه‌شی گرتووه، له‌ به‌هاڤه‌وشتیه‌کان و ڤه‌فتاره‌ چاکه‌کانی خۆی پێ به‌خشیووه که به‌م خوڤه‌وشت و ڤه‌فتاران ه‌ سما بوویه یه‌کێک له‌ ئافره‌ته‌ هه‌میشه‌ زیندوووه‌کانی ئیسلام.

معاویه‌ی کورای ئه‌بی سوفیان، له‌ دایکه‌که‌ی هند کچی عوتبه‌ هی‌زی که‌سایه‌تی و ڤوشنایی ه‌زری وای وه‌رگرتووه که له‌ باوکی ده‌ستی نه‌که‌وت، کاتێ هند نیشانه‌کانی زیره‌کی و ژیری له‌ کورپه‌که‌ی تییینی کرد که هی‌شتا منال بوو، پێیان وت: ئه‌گه‌ر ئه‌م کورپه‌ت بژیی ده‌بیته‌ گه‌وره‌ی قه‌ومه‌که‌ی، هند وتی: مه‌رگی ببینم و شینی بۆ بکه‌م ئه‌گه‌ر نه‌بیته‌ گه‌وره‌ی هۆزه‌که‌ی.

له‌کاتی‌کا معاویه‌ نه‌یتوانی ئه‌و سیاسه‌ت و دانایی و دووربینیه‌ی هه‌یه‌تی بی‌چه‌سپینێ له‌ کورپه‌که‌ی و جێنشینه‌که‌ی یه‌زید“ چونکه‌ دایکی ئافره‌تیکی ده‌شته‌کی ساده‌ و ساکار بوو، معاویه‌ ته‌نها له‌به‌ر جوانیه‌که‌ی و هۆز و عه‌شیره‌ته‌که‌ی خواستبووی.

هه‌روا برای معاویه (زیاد بن ابی سفیان) که نمونه‌ی زیره‌کی و ژیری و دانایی بوو، نه‌یتوانی ئه‌م ڤه‌وشته‌ جوانانه‌ی له‌ کورپه‌که‌ی عبدالله بچینێ، دواتر کورپکی ده‌به‌نگ و گیل و بی‌هۆشی لێده‌رچوو“ چونکه‌ مه‌رجانه‌ی دایکی ژنیکی فارسی بووه، ئه‌و به‌هرانه‌ی پێ نه‌بووه‌ شایانی بکات بیته‌ دایکی پیاویکی مه‌زن.

ههروا میژوو باسی دوو پیاوی گه وره مان بۆ ده کات له بهر هی ئومه ییه، یه که میان: عبدالله بن مروان که ناسراو بوو به ده سترۆیی و ژیری و دانایی و لیها تووویی، دایکه که ی ناوی (عائشه ی کچی موغیره کوری ابن العاص کوری ئومه ییه) که ئافره تیک بوو ناسراو بوو به به هیژی که سایه تی و ئه و په ری ویست و عه زیمه ت و دل بیدار و ژیر. دووه میان: عمر بن عبدالعزیز پینجه مین جینشیننی راشیدین که ناسراو بوو به داد په روه ری و خیر و چاکه و پارێزکاری، دایکه که ی (دایکی عاصم بن عمر بن الخطاب) بووه که ریزدارترینی ئافره تی ئه و کاته بووه و خاوه نی جوانترین و ته ووترین خوڤه وشت و په فتار بووه، دایکی ئه م ئافره ته ش ئه و ئافره ته خاوه رسته پارێزکاریه که عمر خواستی بۆ عاصمی کوری چونکه راستگۆیی و دامه زراوی تیا به دیکرد له و پۆژه ی رازی نه بوو ئا و تیکه لی شیر بکات وه ک چۆن دایکی داوای لیکرد، له ترسی هه سترکردنی به چاودێری خودا له سه ری.

وه ئه گه ر پوو بکه ی نه ئه ده لس ئه و پیاوه مه زنه پر له ئاوات و هیوا یه ده بینین (عبدالرحمان الناصر) ئه میری باوه رداران، به هه تیووی گه وره ده بی بۆ ئه وه ی ده و له تی مه غریب دامه زرینتی، که شاکانی ئه وروپا و پادشاکانی ملیان بۆ که چکرد و پوو بکرده په یانگا زانسته کان که زاناکانی ئۆمه ت و بیریارانی تیا بوو و به شیکی گه وره بوو له ژیا ری ئۆمه تی ئیسلامی جیهانی. ئه گه ر به داوای نه یینی مه زنی ئه م پیاوه دا بگه رپین، ئه و دایکه مه زنه که ی ده و زینه وه که زانی چۆن گیانی دامه زراوی و مه زنا یه تی و چاوپرینه هیوا و ئاوات له ده روونیدا بچینتی.

دوو ئافره تی تری مه زن له سه رده می عه باسی، گیانی به رزی و تیکه یشت و سه رکه وتنیان خسته ده روونی کوڤه کانیان، یه که میان: دایکی جعفر بن یه حیا یه، وه زیری خه لیفه هاروون الرشید. دووه میان: دایکی پینشه و شافعی یه که باوکی خۆی نه بینوو ه “ چونکه له و کاته ی ئه و شیره خۆر بووه باوکی مردوو ه، دایکی سه ره رشتی په روه رده و چاودێرکردنی کردوو ه.

به وه نده وازدینین و پرای ئه وه ی غونه ی ترمان زۆرن له و ئافره ته مه زنا نه ی توانیویانه به هاره وشتیه کان و هه زی سه رکه وتن و په فتار و په وشتی جوان له دلی مناله کانیان بروینن.

سەرکه‌وتوترین شیواز ده‌گریته‌به‌ر بۆ په‌روه‌رده‌کردنیان

ئافره‌تی موسلمانى تیڭه‌یشتوو ده‌چیتته ناو ناسینی سروشتی ده‌روونی منالّه‌کانی، جیاوازی
حه‌ز و زه‌وقیان له‌به‌رچاو ده‌گرئ، به‌چاکی ده‌چیتته ناو ده‌روونیان، له‌ناو جیهانه‌ پاک و
بی‌گه‌رده‌که‌یان دئ و ده‌چئ، تاوه‌کوو بنه‌ما به‌رز و په‌وشت و په‌فتاره به‌رزه‌کانیان تیا بروینئ،
به‌هه‌مه‌ندترین و ژیرانه‌ترین شیواز هه‌لده‌بژیرئ بۆ پوخته‌کردنی ده‌روونیان.

هه‌ر به‌ سروشتی خۆی که‌سایه‌تی دایک نزیکه له‌ که‌سایه‌تی منالّه‌کان و خۆشه‌ویسته له‌لایان،
سه‌رنج پراکیشه‌ره بۆیان، دڻ و ده‌روونیان بۆی ده‌بیته‌وه “بۆیه هه‌رچی خه‌یال و هه‌ستیک هه‌بیته لای
دایکیان باسی ده‌که‌ن، نه‌میش رووده‌کاته ئاراسته‌کردنیان و پوخته‌کردنی سروشت و هه‌ستیان،
له‌مه‌دا ئاستی بیروه‌وۆش و گونجانی کات له‌به‌رچاو ده‌گرئ، نه‌م ئاراسته‌کردنه هه‌ندئ جار به
یاریکردن و گالته و گه‌پ نه‌نجامده‌دا، هه‌رچی هه‌یما و گوزارشتی خۆشه‌ویستی و سۆز و به‌زه‌یی
هه‌یه به‌ گویندا ده‌چرپینئ، به‌مه‌ش زیاتر دایکیان خۆش ده‌وین و رووده‌که‌نه رینمایی و
ئامۆژگاریه‌کانی، له‌ ناخه‌وه ملکه‌چ ده‌بن بۆ فه‌رمان و پاسپارده‌کانی، جیاوازی زۆره له‌ نیوان
گوپرايه‌لیه‌کی راستگوینانه‌ی هه‌لقولای نیو دڻ له‌گه‌ل گوپرايه‌لیه‌کی ساخته‌یی دامه‌زراو له‌سه‌ر
سه‌ره‌کۆنه‌کردن و توند و تیژی و ده‌سته‌به‌سه‌ر داگرتن و ناچارکردن و زۆره‌ملئ، نه‌مه‌ی یه‌که‌میان
گوپرايه‌لیه‌کی هه‌میشه‌یی و پته‌و و به‌ره‌مه‌دار ده‌بیته، نه‌وه‌ی دووه‌میشیان گوپرايه‌لیه‌کی کاتی و
لاواز و بی‌به‌ر ده‌بیته و خیرا له‌گه‌ل نه‌مانی هه‌یز و ده‌سه‌لات و توندی و زۆره‌ملیکه نه‌میش
نامینئ.

وا ده‌کات هه‌ست به‌ خۆشه‌ویستی و سۆزی بکه‌ن

لای ئافره‌تی موسلمانى رووناکبیر شاراهه نییه که منالّ پێویستی به ئامیژی نه‌رم و گه‌رم و
خۆشه‌ویسته‌کی قوول و گشتگیر و سۆزیکى زۆر راستگو هه‌یه، تا به‌ ده‌روونیکی ساغه‌وه گه‌شه
بکه‌ن، دوور له‌ نه‌خۆشی و دله‌پاوکئ و خه‌موکی، به‌ گه‌شبینی ده‌روونیان ئاو بدریت، دلّیان پریت
له‌ متمانە، هزیرشیان به‌ هیوا و ئاوات و چاوبرینه‌ داهاتوو، لێره‌وه دایک واده‌کات له‌ هه‌موو

بۆنەيەك منالەكان ھەست بە خۆشەويستی و سۆز و بەزەیی بکەن كە ھەلەدەقوولتی لە دڵە گەرەكەي و ژيانيان نقومی خۆشی و شادی دەكات، دەروونیان پرەدەكات لە متمانە و دلتیایی.

نافرەتی موسلماننی پارێزكار بەسۆز و بەزەییە بەرامبەر بە منالەكانی "چونكە میهر و بەزەیی خورەوشتیكی بنەرەتی ئیسلامە و پیغەمبەر ﷺ بەگوفتار و كردار ھانی داوین لەسەری، وەك ئەنەس ﷺ بۆمان دەگێریتەوہ و دەلتی: ((كەسم نەبینووہ لە پیغەمبەر ﷺ بە بەزەیی و میهرتر بی بەرامبەر منالان، وتی: ئیبراھیمی كۆری لەلای چەند شیردەرێك دانابوو لە مەدینە تا شیرێ پێ بدەن، ھەمووجار دەرۆشت و ئیمەشی لەگەڵدابوو دەچووہ مالەكە و ئیبراھیمی ھەلەدەگرت و ماچی دەکرد، پاشان دەگەرایەوہ)) مسلم ۷۵/۱۵.

ھەروا ئەنەس ﷺ دەگێریتەوہ: كە پیغەمبەر ﷺ ھەرچەندجار بەلای منالان تێپەربوایە زەرەدەخەنەي بە پرویان دەکرد و سەلامی لییان دەکرد. متفق علیہ. شرح السنہ ۶۴/۱۲.

یەكێ لە وتە پەرورەدەییە ھەمیشە زیندووہكانی پیغەمبەر ﷺ دەفرمووی: ((لە ئیمە نییە كەسێ بەزەیی نەیتەوہ بە بچوكەكانمان و ریز و مافی گەرەكانمان نەزانێ)) احمد ۱۸۵/۲ والھاكم ۶۲/۱.

ابو ھریرە ﷺ دەلتی: ((پیغەمبەر ﷺ ھەسەنی كۆری عدلی ماچکرد، ئەقرەعی كۆری حاسب وتی: من دە مندالەم ھەيە تا ئیستا یەكێكانم ماچ نەكردووہ، پیغەمبەر ﷺ فرمووی: ((ھەر كەسێ بەزەیی بە خەلك نەیتەوہ خودا بەزەیی پیا ناییتەوہ)) متفق علیہ. شرح السنہ ۳۴/۱۳.

رۆژێكیان دەشت نشینیك ھاتە لای پیغەمبەر ﷺ وتی: ئایا ئێوہ منالەكانتان ماچ دەكەن؟ ئیمە ماچیان ناكەین. پیغەمبەر ﷺ فرمووی: ((جا چی بكەم كە خودا رەحم و بەزەیی لە دلتی تۆ دەرکیشاوہ؟)) فتح الباری ۴۲۶/۱۰.

خاتوو عائشە دەلتی: ((ھەركاتی فاتیمە بەھاتیە لای پیغەمبەر ﷺ لەبەری ھەلەدەستا و بەخیرھاتنی دەکرد، ماچی دەکرد، لە جینگای خۆی دایدەنیشانە. وە ئەگەر پیغەمبەر ﷺ بچووبایە لای فاتیمە، فاتیمە لەبەری ھەلەدەستا و دەستی دەگرت و بەخیرھاتنی دەکرد، ماچی

دهکرد، له شوینی خوی دایده‌نیشانده. فاتیمه هاته لای پیغه‌مبەر ﷺ لهو نه‌خۆشیدی به‌هۆیه‌وه کۆچی دواپی کرد، پیغه‌مبەر ﷺ به‌خیر‌هاتنی کرد و ماچی کرد)) فتح الباری ۱۳۵/۸ وابو داود ۴۸۰/۴.

ئه‌وه‌تا پیغه‌مبەر ﷺ ناماژه به ژنانی قوره‌یش ده‌کات و به چاکه ناویان ده‌بات“ چونکه گرنگی و بایه‌خیان داوه به مندال و به می‌رد لهو فهرمووده‌یه‌ی بوخاری له ابو هریره ﷺ ده‌گیریته‌وه، ده‌لی: گویم له پیغه‌مبەر ﷺ بوو ده‌یفه‌رمووو: ((ژنانی قوره‌یش چاکترین ئافره‌تن سواری سه‌ریشتی حوشر بوونه“ چونکه زۆر به‌سۆز و به‌زه‌یین له‌سه‌ر مندال، له هه‌موو ژنان زیاتر چاودیری ده‌ستکه‌وت و مائی می‌ردیان ده‌که‌ن)) فتح الباری ۴۷۲/۶.

ئافره‌تی موسلمانانی بی‌دار به ئاینه‌که‌ی کاتی له‌به‌رده‌م ئهم فهرموودانه ده‌ه‌ستی ناتوانی دل ره‌ق و توند و تو‌ره بی‌ت له‌به‌رامبەر منداله‌کانی، نه‌گه‌رچیش خۆی به سروشت توند و تو‌ره و ووشک بی“ چونکه ئهم رێنمایانه ده‌بی‌ت بگه‌نه دلی دایک و کانی سۆز و به‌زه‌یی تیا هه‌لقوولین“ چونکه وه‌ک شاعیر خطاب بن المعلی (الحماسة لأبي تمام ۱۶۷/۱) ده‌لی:

إِنَّمَا أَوْلَادُنَا بَيْنُنَا أَكْبَادُنَا تَمَشِي عَلَى الْأَرْضِ

إِنْ هَبَّتِ الرِّيحُ عَلَى بَعْضِهِمْ تَمْتَنِعُ الْعَيْنُ مِنَ الْغَمَضِ

واتا:

به‌راستی منالانمان جگه‌رمانن له‌سه‌ر زه‌وی ده‌رۆن نه‌گه‌ر بایه‌ک له‌سه‌ر هه‌ندیکیان هه‌لبکات خه‌و له چاو قه‌ده‌غه ده‌کات.

بۆیه ده‌بی‌ت دایک و باوک بارانی خۆشه‌ویستی و به‌زه‌یی بن، سه‌رچاوه‌ی سۆز و چاودیری بن، شه‌پۆلی بایه‌خدان و فیداکاری و له باوه‌شگرتن بن.

بی‌گومان ئه‌و سۆزه‌ی دایکی موسلمان هه‌ستی پی‌ده‌کات به‌رامبەر مناله‌کانی له گه‌وره‌ترین هۆکاره‌کانی به‌خته‌وه‌ریه له ژیان، هه‌ر ئه‌وه‌شه ئافره‌تی پۆژئاوایی له ده‌ستی چووه، که ژیا‌نی

مادیت هه لیمژیووه، کاروباری بهردهوامی پوژانه ماندووی کردووه، بهمهش ئهم ههسته خیزانییهی له دهستداوه، گوزارشتی ههموو ئهوانه خاتوو (سلمی الحفار له روژنامهی - الایام المشقیه له ۱۹۶۲/۱/۳) دهیکات که یه کئی بووه له ئهندامی بزوتنهوه ئافرهتیهکان له ولاتی شام پاش سهردانه کهی بۆ ئهمریکا، دهلیت: ((بهراستی جیی داخه ئافرهت بلندترین بهخششی که سروشت^(۱) پیتی داوه له دهستی بدات - مه بهست پیتی سروشته می یانه کهی پاشان بهخته وهریه کهی - چونکه کاری بهردهوام و شه کهتی (باخچه بچوکهکانی) له کیس بردووه، که په ناگهی سروشتیه بۆ ههریهک له بیاو و ئافرهت به بیی جیاوازی، که خونچهکانی ناپشکوین، گولای پهرش ناییت به بیی دایک و سه ره رشتی مال. جا له مال و له ئامیزی خیزاندا بهخته وهری کۆمه لگه و تاک ههیه، به هره و خیر و داهینان دهستده کهویت)).

یه کسانى دهکات له نیوان کوره کانی و کچه کانی

ئافرهتی موسلمانى پوژنبیر یه کسانى دهکات له نیوان کچه کانی و کوره کانی و دادپهروهی دهکات له ههموو کاروباریان، ههچیان له سه ره ههچیان بهرزتر و گه وه تر ناگریت به هو ی زانیی به ناپه سندی ئهم رهفتاره له یاسای ئیسلام، وه له بهرئه وهی ئهم خو ره وشته کاریگه ری خراپی ده بییت له سه ره دهروونی منال کاتی ده بینى برا کهی له وه بهرزتر ده گیرئ چونکه ئهو منداله ی هه ست به یه کسانى نه کات له نیوان خو ی و خوشک و براکانى ئه و به پارایی و گریدراوی و نه کراوه یی و قینه وه گه وه ده بییت، ئیره یی و رق و قینه دلئ ده خوات. به پیچه وانه وهش ئهو مناله ی هه ست به یه کسانى دهکات به شیوه یه کی ته ندروستی و پاک و دوور له بیرى کهم و کورتی و نرمی گه شه دهکات، دوور له رق و کینه و ئیره یی و شت له دل هه لگرتن، دهروونی پر ده بییت له گه شینی و ره زامه ندی و خو شه ویستی و لیبوره یی، هه ره ئه مه شه ئیسلام ده یه هویت له دایکان و باوکان و هانیان ده دات له سه ری.

بوخاری و مسلم و هیت له نوعمان کوپی بشیر ﷺ ده گیرنه وه، که و باوکی هینایه لای پیغه مبه ری خوا ﷺ وتی: من کو یله یه کم به خشیوه بهم کو په م، پیغه مبه ره ﷺ فه رموی: ((ئایا

^(۱) به لکوخدا به خشه ره نهک سروشت، ئهم گوزارشتهش یه کتیکه له شوینه وار و کاریگه رییه کانی به پوژنا و ابون.

هممو کوره کانت به ههمان شپوه پیت به خشیون؟)) وتی: نه خیر، فهرمووی: ((ده بیگه رینه وه)). له گیرانه وهیه کی تر ده فهرمووی: ((نایا نه ممت له گهل هممو کوره کانت کردوه؟)) وتی: نه خیر، فهرمووی: ((له خوا بترسن و دادپهروهی بکهن له نیوان مناله کانتان)) جا باو کم صده دهقه کی گیرایه وه. له گیرانه وهیه کی تر پیغه مبر ﷺ ده فهرمووی: ((تهی بشر کوری ترته هیهه بیجگه له مه؟)) وتی: به لئی، فهرمووی: ((بو هممو یانت به خشیووه وه کوو بو نه ممت به خشیووه؟)) وتی: نه خیر، فهرمووی: ((دهی مه مکه به گهواهیدر)) چونکه من گهواهی له سر ستم نادهم)) پاشان فهرمووی: ((نایا هه ده کهن هممو یان وهک یهک بهرامبه رتان چاکه کار بن؟)) وتی: به لئی، فهرمووی: ((کهواته)) نا نه خیر بو نه م گهواهیدانه)) متفق علیه. شرح السنه ۲۹۶/۸.

له م روانگه یه وه ئافره تی موسلمان دادپهروه ده بی له گهل هممو مناله کانی، هیچیان له سر هیچیان بهرتر ناگری، چ له خهرجی چ له دیاری و به خشین و مامه له، به م جوړه دلی هممو یان بو ده بیته وه، نزی خیری بو ده کهن، دهروونیان پر ده بیته له نه مه کداری بو و له ریز و گهوره یه که ی.

له سۆز و چاودیږیه که ی جیاوازی ناکات له نیوان کچ و کوږ

ئافره تی موسلمانی راستگو له سۆز و چاودیږی جیاوازی ناکات له نیوان کوږه کانی و کچه کانی، وهک هه ندی لهو ئافره تانه ی کاریگری و شویته واری نه فامی له سهریان ماوه نه م کاره ده کهن، به لکو به یهک چاوی سۆز و به زه یی و دادپهروهی و چاودیږی سهیری کچان و کوږانی ده کات، له کاتی کا ده زانی منال به خشی خوایه، نه م به خش شه ش چ کچ بی چ کوږ لادان و گوږین و په تکر د نه وه ی بو نییه، وهک ده فهرمووی: ﴿يَهَبُ لِمَنْ يَشَاءُ اِنَاثًا وَيَهَبُ لِمَنْ يَشَاءُ الذَّكَوْرَ، اَوْ يُزَوِّجُهُمْ ذُكْرَانًا وَاِنَاثًا وَيَجْعَلُ مَنْ يَشَاءُ عَقِيْمًا، اِنَّهُ عَلِيْمٌ قَدِيْرٌ. واتا: خودا په گه زی می ده به خشی به وه ی بیه ویت وه په گه زی نیریش ده به خشی به وه ی بیه ویت، یان له هه ردوو په گه ز ده به خشی هه ندیکیش هیچی بی نابه خشی و بی وه جاغ ده بیته، به راستی خودا زانا و به توانایه﴾ الشوری:

ئەو پاداشتە مەزنەش لای ئافرەتی موسڵمانی ژیر شاراوە نییە کە خودا ئامادەى کردووە بۆ ئەو کەسەى کچان بە جوانی پەرەردە بەکات، بوخاری و مسلم لە خاتوو عائشە دەگێرنەو، و تەوویەتی: ((ئافرەتێک هاتە لام و دوو کچی پێ بوو، داوای شتی لێکردم، منیش بێجگە لە دەنکە خورمایەک هیچی تەرم نەبوو، دەنکە خورماکەم پێیدا، دایکە کە دەنکە خورماکەى کردە دوولەت و دای بە هەردوو کچە کەى، بەخۆشى هیچی لێ نەخوارد، پاشان هەلسا بە خۆى و دوو کچە کەى رویشتن، جا پێغەمبەر ﷺ هاتەو مالهەو، منیش ئەم رووداوەم بۆ گێرایەو، ئەویش فەرمووی: ((هەر کەسێ بە کچان تاقیکرایەو و جوان پەرەردەى کردن بۆی دەبنە پەرژین لە ئاگرى دۆزەخ)) متفق علیه. شرح السنه ۱۸۷/۶.

لە گێڕانەو هەیه کە تری مسلم هاتوو، خاتوو عائشە وتی: ((ئافرەتێکی هەزار هاتە لام دوو کچی خۆى پێ بوو، منیش سێ دەنکە خورماى دایە، هەریە کەو دەنکێکی دا بە هەردوو کچە کەى، دەنکە کەى تریشى بەرز کردەو بۆ دەمی تاییخوات، بەلام کچەکانى داوایان کرد، بۆیە ئەمیشی کردە دوولەت و دای پێیان، منیش زۆر سەرسام بووم بەم کارە، ئەمەم لەلای پێغەمبەر ﷺ باسکرد، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((خودا بەهۆى ئەم کارە بەهەشتى بۆ مسۆگەر کرد، یا فەرمووی: گەردنى لە ناگر نازاد کرد)) مسلم ۱۷۹/۱۶.

ابو هريره ؓ دەلى: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((هەر کەسێ سێ کچی هەبێت و ئازامبگرن لەسەر سەختى و ناخۆشى و خۆشیه کانیان، خودا دەبجیاتە بەهەشت بەهۆى سۆز و بەزەییە کەى بۆیان، پیاویك وتی: ئەگەر دوو کچ بێ، ئەى پێغەمبەرى خوا؟ فەرمووی: ئەگەر دوو کچیش بێت، پیاویکی تر وتی: ئەگەر یەك کچ بێ، ئەى پێغەمبەرى خوا؟ فەرمووی: ئەگەر یەك کچیش بێت)) احمد ۳۳۵/۲ والحاکم ۱۷۶/۴.

ابن عباس ؓ دەلى: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((هەر کەسێک خێزانە کەى کچیکى بێت و زیندەبەچالێ نەکات و سووک و پرسیوای نەکات، کۆرە کەى بەسەر زال نەکات و بە بەرزترى نەگرێت، خودا بەهۆیەو دەبجیاتە بەهەشت)) الحاکم ۱۷۷/۴.

به زهیی پیغه مبهړ ﷺ تادی بهر فراوانتر ده بی و له پال کچان خوشکانیش ده گریته وه، وهك ابی سعید الخدری له پیغه مبهړ ﷺ ده گریته وه، فهرمووویه تی: ((هرکه سئ سئ کچ یا سئ خوشکی هه بیټ و له گه لیان چاک و باش بیټ، مسوگر ده چیته به هه شت)) البخاری فی الادب المفرد ۱۶۲/۱.

له گپړانه وهی ته به پانی: ((هرکه سئ له ئومه تی من سئ کچ یا سئ خوشکی هه بیټ، سهر بهرشتیان بکات تا ده گهنی، مسوگر له به هه شت له گه ل من ئاوه هایه، په نجهی شه هاده و ئاوه راستی به یه که وه نو ساند)) الطبرانی (مجمع الزوائد ۱۵۷/۸).

جا چ دایکیکی ژیر و سدنګین هه یه ناخ و ئوف بکات له په روره ده کردنی کچ، یان کوره کانی له سهر بهر زتر بگری، له کاتیک گوپیستی ئم فهرمووودانه ده بیټ که بهم شیویه به گه وره باسی په روره ده کردنی کچان ده کات، بو ئو که سه ش په روره ده یان ده کات به جوانی و باش ده بیټ له گه لیان به هه شتیکی ئاماده کردووه که پانتایی ئاسمانه کان و زهوی به و ده بیټه هاوه لی پیغه مبهړ ﷺ.

کچ له خیزانی موسلمان و له کومه لگه ی ئیسلامی تیگه یشتوو پاریزراو و خوشه ویست و ریزداره، هه میسه له لایمن دایکی یان باوکی به تاییه تی دایکی نامیزی گهرم و پاراستنی ته واوی به دی ده کات، چاودیری گشتی ده کری تا له مالی باوکی بیټ یا له مالی براکانی، یا هرکه سیك له وانه ی سهر بهرشتی ده کهن، جا چ شووی کردبی یا نه یکردبی“ چونکه ئیسلام ژیانیکی سهر بهر ز و بی پیویستی بو دابین کردووه و مسوگر کردووه، پاراستوویه تی له ژیانی سهختی و نرمایه تی و پیویستی و گومرایی، له وانه ی ئافره تانی کومه لگه مروثایه تیه کانی دوور له ئاینی خوا دوچاری ده بنه وه“ له و کومه لگانه ده بینی هرکاتی کچ بووه ۱۸ سال له باوهشی گهرمی دایک و باوکی دیته دهر و پرو به پرووی ژیانی دژواری مادیه ت ده بیته وه، که پره له سهختی و مه ترسی، له کاتیکا زور پیویستی به پاراستن و سوز و چاودیری و په نا هه یه.

ئەمە ئەو جىاوازىيە بەرفراوانىيە لە نىوان ياسا و شەرىعى خدا كە ھاتووو بە ھەختەو ھەرى مەرۆڭ، لە گەل ياسا و شەرىعى مەرۆڭى كەم و كورت كە بە ھۆيەو ھە مەرۆڭ بە دىبەخت بوو. بۆيە نامۆ نىيە كە ببىن لە پەرژاوا لە ئەنجامى ئەم شەرىع و دەستوورە مادىيە كۆمەلەك لە كچانى لارەپ و سەرلى شىواو ھەن، ھەروا كۆمەلەك لە داىكانى پى ھەلخلىسكاوى بى شوو لە كچانى چارەپەش و وىل، بە داخەو ھەش ژمارەى ئەم جۆرى ئە پەرژ بە پەرژ لە زىادە داىە.

نزا و پارانەو ھى خراب لە منالەكانى ناكات

ئافرەتى موسلمانى بىدار نزاى خراب لە منالەكانى ناكات، وەك مەكەچىەك بۆ فەرمانى پىغەمبەر ﷺ كە لە فەرمووودە درىژەكەى جابر ﷺ دەيگىرئەتەو، دەفەرمووئى: ((نزا مەكەكەن لە خۆتان، نزا مەكەكەن لە منالەكانتان، نزا مەكەكەن لە سامان و مالتان، نەبادا لە گەل ئەو ساتە يەكبگىرئەتەو كە تىايدا نزا و پارانەو ھەكانتان وەلام دەدرئەتەو و گىرا دەبن)) مسلم ۱۸/۱۳۹.

چونكە نزا كردن لە منال باويكى چاك و خوڤەوشتىكى پەسەندىيە، وە ھەر ئافرەتەك لەكاتى تورەيى نزاى كردبى مسۆگەر پەشيمان بۆتەو لەو كاتەى تورەيى بەرىداو و ھاتۆتەو ھۆش خۆى، وا تىناگەم داىكىك كە بىرى رووناك بى بە پىنمايى ئاينەكەى خۆى لەبىركات و ھاوسەنگى لە دەستبەدات و نزا لە منالەكانى بكات، ئەگەرچى ناپەختەى زۆريان لىببىنى" چونكە پىنى خۆش نىيە بجزئە ناو كىشەيەك كە ئافرەتەنى تورە و ھەلچوو و سەرشت دەكەونە ناوى.

ئاگادارە لە ھەرچى كاردەكانە سەر دروستبوون و ئاراستە كردن

ئافرەتى موسلمانى چاوكراو لەسەر منالەكانى، چاودىرى جوولە و چالاكى و ئارەزوو و ھەزى منالەكانى دەكات، دەزانى چى دەخویننەو و چى دەنووسن و كى دەكەن بە ھاوڤى و لەكاتى دەست بەتالەش دەچنە كوئى، ئەمانە ھەموو دەزانى لەكاتىك منالەكانى ھەست بەم چاودىرىيە ناكەن، ھەركاتىك ببىنى لارى لە راوبۆچوون يا تىپروانين يا خویندەو يا ئارەزوو، يا پەيوەستبوون بە ھاوڤىيەكى خراب، يا چوونە جىگای ناپەسەند، يا خوگرتن بە ھەندى باو وەك جگەرەكىشان و ھىتر، يا ھەندى يارى خراب و ياساغ ئەنجامبەدەن كە پىچەوانەى پەفتارى موسلمانە و كات دەكوژى و ووزە بە ھەدەر دەدات و راياندىنى لەسەر دەست بەتالى و شتى پىروچ.... ھەركاتىك

دايك ههستی به شتیک له مانه کرد له مناله کانی، خیرا ده چیتته سهر پاستکردنه و هی شم لاریه و گپړانه و هیان بو سهر پتگای پاست به شتوازیکی نهرم و نیانی ودانایی دل دامه زراویه وه، به ژیرانه و به پاست و پتک ناراسته یان ده کات بو پاستی، دایک زور زیاتر له باوک ده توانی شم کاره بکات به هوئی نزیکی له مناله کان و مانه وهی له گهلان کاتیکی دریژتر، هه روا منال زیاتر له لای دایکی دلئی ده کاته وه و هه ندی شتی له لا باس ده کهن که له لای باوک باسی ناکهن، لیړه وه به رپرسیاریه تی دایک درده که وئی له په روه درده کردنی چاکی بو مناله کانی، دروستکردنیان به شپوهیه کی ساغ و دروست، دارپشته وهی که سایه تیان به جوړی گونجاو بیت له گهل بنه ماکانی نیسلام و به هاو باوه کانی.

چونکه هه موو منالیک له سهر خوړسکی نیسلامه تی له دایک ده بی، ههر دایک و باوک ده بنه هوئی به جووله که کردنی یا به گاوردنی یا به مه جوسی کردنی (ناگر په رست) وه که پیغه مېهر ﷺ له فهرموو وهی پاستی بوخاری باسی کردوه.

دایک و باوک کاریگه ریه کی زوریان هه یه له سهر دارپشته وهی بیروهوئی منال و دروستکردنی که سایه تی و په روه درده کردنی دهروونیان، به هوئی هوکاره په روه درده ییه کاریگه ره کان له سهر که سایه تییه کهی له و کاته ی مناله تا گه وره ده بیت. شه په رتووکهی منالان به درده وام لیئده خویننه وه پیویسته هزری بکاته وه، دروستکاری بی بو دهروونیان له سهر بنه مای به هارپه وشتیه کان، خوړاک بدات به که سایه تییه که یان به هوئی پیښه نگی به رز و نمونه و سهرمه شقی بلند، نه که بیته هوئی له ناچوونی عه قل و بیریان، تی کدانی خوړسکیان و ههرچی پشکوی خیر هه یه له دهروونیان بیکوژنیته وه....

ناره زوو و هیواش پیویسته گه شه بدات به لایه نی خیر له دهروونیان نه که لایه نی شهر، پشکوی ره و پاستی له دلان دابگیرسینی نه که در و پوچه لی و نه فسانه، په روه درده ی زه و و هه زی دروست بنیات بنی نه که هی نه خوش و ناته و او.

براده‌ریش پیویسته به‌رهو به‌ههشت بیبات نه‌ک به‌رهو ناگر، پَینمایی بکات بۆ حەق نه‌ک بۆ ناره‌وا، ناراسته‌ی بکات بۆ تیگه‌یشت و به‌رزی و سه‌رکه‌وتن و خێر و چاکه نه‌ک بۆ گومپایی و نزمی و بی‌هیوایی و خراپه‌کاری، چه‌ندین هاوړی هه‌بوونه هاوړیکه‌ی خۆی به‌رهو خراپه و هه‌لدیری شهر و گیژاوه‌ی نزمی بردووه، له کاتی‌کا باوکان و دایکان له مناله‌کانیان بی ناگان.

بهم شیویه چاوی دایک هه‌رده‌م کراویه له‌سه‌ر مناله‌کانی له په‌روه‌رده‌کردنیان و ناراسته‌کردنیان، تیینی په‌رتوک و گوڤار و هاوړی و ناره‌زوو و قووتابخانه و ماموستا و یانه و هوکاره‌کانی راگه‌یاندن ده‌کات و هه‌رچی‌تر کاریگه‌ری هه‌بیّت له‌سه‌ر دروستکردنی که‌سایه‌تی مناله‌کانی و په‌روه‌رده‌کردنی هۆش و ده‌روون و بیروباوه‌ریان، له‌کاتی پیویستیش تیکه‌ل ده‌بیّت به سلبی بی یان نیجایی، یان به‌کۆمه‌کی باوک نه‌گه‌ر پیویستی کرد، شیوازی تۆکمه و سه‌رکه‌وتوو هه‌لده‌بژیژی که دروستی کرداری په‌روه‌رده‌کردنی مناله‌کان مسۆگه‌ر ده‌کات و له پێگر و نادروستی و کاردانه‌وه ده‌پیارژی.

چه‌ندین خێزان هه‌نه به‌هۆی دایکه ژیر و بی‌دار و تیگه‌یشتوو‌ه‌که‌ی که‌ په‌ی بردووه به به‌رپرسیاریه‌تیه‌که‌ی به‌رامبه‌ر مناله‌کانی، له په‌روه‌رده‌کردنی مناله‌کانی سه‌رکه‌وتوو بووه، به‌باشترین شیوه هه‌لساوه به‌ ئه‌رکی خۆی، به‌هۆیه‌وه منالی وای پێگه‌یاندوو که به‌خێر گه‌راوه‌ته‌وه سه‌ر دایک و باوک و کۆمه‌لگه و خه‌لکی.

وه‌چه‌ندین خێزان هه‌نه سستیان کردوو له په‌روه‌رده‌کردنی مناله‌کانیان“ له‌به‌رئه‌وه‌ی دایکه‌که‌ په‌ی‌نه‌بردوو به به‌رپرسیاریه‌تیه‌که‌ی به‌رامبه‌ر مناله‌کانی و فه‌رامۆشی کردون، دواتر بوونه‌ته مایه‌ی بارینی خراپه و ده‌ره‌نجامی دژوار بۆ دایک و باوک و کۆمه‌لگه و خه‌لکی.

هه‌رگیز منال نابیتته پارچه‌یه‌ک له خراپه نه‌گه‌ر دایک و باوک به‌تایه‌تی دایک به‌رپرسیاریه‌تی و ئه‌رکی خۆیان بزائن به‌رامبه‌ر مناله‌کانیان، وه به‌ باشترین شیوه هه‌لسابن به‌ پیاده‌کردنی ئه‌م به‌رپرسیاریه‌تیه.

بەھا رەھبەتەکانیان قیادا دەروینی

ئافرەتی موسلمان ھەولەدەت بەھارەھەشتیەکانی وەك خۆشویستی دەورووبەر، پەییوەندی خزمایەتی، دلتەواییکردنی لاوازن، ریزگرتنی گەورە، بەزەیی بۆ بچووک، ھەزکردن بە کاری خێر، پاستگۆیی لە گوفتار و کردار، بەجێگەیانندی بەلێن، دادپەرۆری لە بریاردان... و ھێتر لە پەفتاری جوان و پەسند لە دەروونی منالکانیدا برویتی.

ئافرەتی موسلمانێ ژیریش دەزانێ چۆن بچیتە ناو ناخی دەروونی منالەکانی و ئەم خورەشتانەیان تیا برویت بە بەکارھێنانی باشتترین و ژیرانەترین شیواز، وەك پێشەنگیکی چاك و خۆشەویست بەچاکە تێکەڵ بێ و چاك مامەڵە بکات، بەزەیی و نەرمی و خۆپاگری و خۆبەکەم زانین و لێبوردەیی و خۆشەویستی و سۆز و گرنگیدان و ھاندان دەرھات، لەگەڵ یەكسانی و دادپەرۆری و ئامۆژگاری و ئاراستەکردن و پێنمایی بەشیوەیەکی نەرم دوور لە لاوازی، تۆکمە دوور لە توندپەرۆی، گەتوگۆ و لێپرسینەو و بەدواداچوونەوێ دوور لە بێزاری، ھەروا چاوپۆشیکردن لە ھەندێ ھەڵ بەبێ زیان پێگەیانندن، بەم جۆرە منالەکان بە شیوەیەکی دروست و پێك پەرۆردە دەبن، ھۆشیان کراو و بیریان پێگەیشتوو دەبێت، صالح و چاك و ئەمەكدار دەبن، لەسەر بەخشین بەتوانا و بەھێز دەبن، ئامادە و دەست و یرد دەبن لە بیناکردن و ئاوەدانکردنەو بە بوارە ھەمەجۆرەکانی ژیان، جێی سەرسوڕمانیش نییە كە پەرۆردە دایکی موسلمان باشتترین بەرھەمی ھەبێت“ چونكە دایك قوتابخانەی یەكەمە لە پەرۆردەکردنی گەلان، یەكەم مامۆستایە بۆ بەرھەداران و بنیاتنەرانی ژیاڕی، وەك حافظ ابراھیم^(۱) دەلی

الأم مدرسة إذا أعددتها أعددت شعبا طيب الاعراق

الام استاذ الاساتذة الالى شغلت مآثرهم مدى الآفاق

واتا: دایك قوتابخانەیەكە ئەگەر ئامادە بکە ئاوا گەلیکی خاوەن پەچەڵەکیکی چاك و باش ئامادە دەکەیت....

(۱) دیوان حافظ ابراھیم: ۲۸۲ ط دار الکتب المصریة.

۱- ئافرهتى موسلمان له گهڻ بۈوك و ناولكانى

أ- له گهڻ بۈوكه كانى

تېروانىنى بۆ بۈوكه كەى

ئافرهتى موسلمانى پۇشنىر به پىنمايى ئاينه كەى و پاژاوه به خورپه وشته بهرزه كانى وه كچى خۇى دهروانىته بۈوكه كەى، كه قهدير راىكىشاوه تا بىيته هاوسه رى كوره كەى و بۆته يه كىك له نندامانى خىزانه كەى. ههروهها بۈوكىك نه گهر له سهر بهها و بنه ماكانى ئىسلام پهروه رده بووى وهك دايكى خۇى دهروانىته خهسووى، پاش نهوى مالى دايك و باوكى جيهيشتووه و هاتوته مالى هاوسهرايه تى نوئ.

بۈوكىكى باش هه لده بۆيرى

ههرىك له پياو و ئافرهت له ههولئ نهوه دايه پيش به نه نجامگه ياندى پروسهى هاوسه رگىرى يه كىك هه لۆيرى خاوهن ئاين و خورپه وشت و پهروه رديه كى دروست و دامه زراو و ناولانگى باشى هه بىت.

ئافرهتى موسلمانى تىگه يشتوو كاتى كچىك بۆ كوره كەى ده خوازىت، بهدواى كچىكى شايان ده گه پى بۆى، هه مىشه بهو جۆره بيرده كاته وه كه كچىكى تر بۆ خىزانه كەى زياد دهكات، وهكوو نهوان رىز و خۆشه ويستى پى ده دات، وهكوو نهوان ئهرك و كارى خۇى ده بىت له چوارچىوهى خىزانىكى گه وه، ئومىدى سهر كه وتن و به خته وه رى و دامه زراوى و سه قامگىرى بۆ ده خوازى له ژيان، بۆيه تهنهها بهدواى جوانى پوو خسار و شىوه و لهش و لارى سهرنج راكىشهر داناهه رىت، بهلكو له پال نه مانه و پيش هه موويان بهدواى ئاينىكى دروست، خورپه وشتىكى جوان، كه سايه تيه كى هاوسهنگ و سهنگىن داده گه رى، وهك پىغه مبهر ﷺ ده فهرمووى: ((ئافرهت بۆ چوار شت ده خوازى: بۆ مالى، بۆ بنه ماله و ناولانگى، بۆ جوانىيه كەى، بۆ ئاينه كەى، تۆ خاوهن ئاينه كه هه لۆيرى، ئهى خاك به سهر)) متفق عليه. شرح السنه ۸/۹.

پڙيز له پراستي بووني له مائي هاوسه رايه تي ده گري

له روانگه ي نه م تپرواينه ژيرانه له مېر بووک و بووني له ناو مائي هاوسه رايه تي و شوين و جينگاي بووک له نيوان تاكه كاني خيزاني نوئ كه بووك ده گويزر يته وه بوي، مامه له ي چاك له لايه ن خه سوو بهرامبېر بووك سرچاوه ده گري، دادپه روه ري سره ه لده دا، يه كساني و دانايي زال ده بي به سر ه لويست و په فتار و كردار و كاردانه وه كاني.

هرگيز خه سووي پاريزكار و تپراو له نه ده بي ئيسلامي و بنه ماكاني، خه يالي نه وه ناكات كه بووكه كه ي كورپه كه ي لي زه وتكردووه، كه چندين ساله نه وه به خيوي ده كات و شه و روي له پيتاو په روه رده كړني خه ر جكردووه، تا نه و كاته ي بووه پياو و كه و ته سره رده ست و بازووي خوي و تواناي به خشين و خه ر جكردن و فيداكاري په يداكرد، بووكه كه ده ياته هيلانه ي به خته وه ري و نه ميش له م كه شه نارامه و گولاو پريته دايكي و ماندووبووني چندن ساله ي و شه و غوښيه كاني له بير ده كات! نه م خه ياله شه پراښيه نايي به ميشكي ئافره تي موسلمانې چاكه خواز" چونكه سونه تي خودا ده زاني له ژيان، ده زاني كه نه و كورپه ي به شيري ئيسلام په روه رده ي كردووه هرگيز نه جوانه كه ي ناتواني دايكي له بير بياته وه، نه و بووكه ش كه خوي له نيوان كچاني باوه رداري پاك ه لبيژاردووه رازي نابيت نه م بي نه مه كي و خراپه كاري يه له ميړده كه ي رپو بدات بهرامبېر دايكي، له كاتيكا ئيسلام ه پرامي كردووه.

نه گه ر خه سوو هه ستي غيره ي بوي دروستبوو له بهرامبېر بووكه كه ي له ساته كاني لاوازي مرؤف، په نا ده باته بهر ثاينه كه ي و ته قوا و له خواتر سانه كه ي و نه م هه سته رقاوي يه له خوي دوورده خاته وه و ده گه ر يته وه بوي رابوونه باوه ري و ته قوا كه ي و تپرواينسي راست و دروستي بوي بووك، نه مه ش بيروبووون و كاري باوه ردارانه كاتي شه يتان بيه ويته ده ستيان لي بوه شيني، وه ك خودا ده فېرمووي: ﴿إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِّنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُم مُّبْصِرُونَ﴾. واتا: نه وانه ي له خوا ده ترسن كاتي دوچار ي راپايي (وه سوه سه) ي شه يتان ده بنه وه ته وبه ده كه ن و فرماني خودا دينه وه يادي خويان و نه وكاته به رچاو رويشن ده بن و سه ريچي شه يتان ده كه ن و ملكه چي فرماني خوا ده بن ﴿الاعراف: ۲۰۱﴾.

لیره وه هاوسهنگی له ژيانی خیزانی نیوان بووک و خهسوو و میرد دروست دهبی، بهمهش کارهکان به ئاراسته‌ی سروشتی خوین ده‌پۆن که ئاره‌زووات و ههز و گومراییه‌کان کاریان تی‌ناکات، به‌لکو کارتیکه‌ریان هۆش و ژیری و دانایی و پینمایی‌کانی ئاین ده‌بیٔ.

نامۆزگاری ده‌کات و تیکه‌لی تاییه‌تمه‌ندیه‌کانی نابیت

ئافره‌تی موسلمانێ تیکه‌یشتوو هه‌ر له‌یه‌که‌م ساتی هینانی بووکه‌کی ئه‌وه‌ی له‌به‌رچاوه‌ که بووکه‌کی مافی خۆیه‌تی ژيانی هاوسه‌رایه‌تی به‌ هه‌موو په‌هه‌ند و واتاکانی بژیٔ تا له‌ چوارچێوه‌ی هه‌ڵاڵ دابیٔ و له‌ سنووری شه‌رع لاینه‌دابیت، بۆ که‌سیش نییه‌ تیکه‌لی تاییه‌تمه‌ندیه‌کانی نیوان ژن و میرد بیٔ، مه‌گه‌ر پتویسته‌کی زۆر هه‌بیٔ، ته‌مه‌ش له‌ بازنه‌ی ئه‌و نامۆزگارییه‌ ده‌بیٔ که له‌ هه‌موو موسلمانیک داواکراوه‌، وه‌ک پێغه‌مبه‌ر ﷺ ده‌فه‌رمووئ: ((ئاین نامۆزگاریکردن و دلسۆزییه‌...)) مسلم ۳۷/۲.

به‌ شیوازیك ئه‌م کاره‌ ده‌کات وه‌ک چۆن له‌گه‌ڵ که‌که‌ی خۆی بیکات، چۆن ده‌یه‌ویٔ که‌که‌ی ژیانیکێ هاوسه‌ریانێ هین و به‌خته‌وه‌ر و سه‌ربه‌خۆ و بژیٔ له‌ هه‌موو لایه‌نه‌کانی، که‌س به‌هۆی تیکه‌لبوونی له‌ تاییه‌تمه‌ندیه‌کانی ژيانی لی‌ تال نه‌کات، به‌هه‌مان شیوه‌ش به‌بی جیاوازی بۆ بووکه‌که‌شی ده‌بی پتی خوش بیٔ.

چاکه‌کاره‌ له‌گه‌ڵ بووک و په‌فتاری باشه‌ له‌گه‌لی

خه‌سووی موسلمانێ تیکه‌یشتوو له‌گه‌ڵ بووکی چاکه‌کاره‌ و ریزی لی‌ده‌نی و په‌فتار و مامه‌له‌ی باشه‌ له‌گه‌لی، وای لی‌ ده‌کات هه‌ست به‌ خۆشه‌ویستی و ریزی بکات، گوئ له‌ راوبه‌زچوونه‌کانی ده‌گریٔ، هه‌ر راوبه‌زچوونیکێ دروستبوو کاری پێ‌ده‌کات و ده‌ستخۆشی لی‌ ده‌کات، ئه‌وه‌شی هه‌له‌ و چه‌وت بی به‌ نه‌رم و نیانی بۆی راست ده‌کاته‌وه‌، له‌م کارانه‌شی پابه‌ند ده‌بی به‌ ژیری و دادپه‌روه‌ری و چاکه‌کاری، برپاریك ده‌دات وه‌ک ئه‌و برپاره‌ی له‌سه‌ر که‌که‌ی ده‌یدا ته‌گه‌ر له‌ شوینی بووایه‌ و بۆچوونی خۆی ده‌برپه‌یوایه‌، خودا ده‌فه‌رمووئ: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ

وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا. واتا: نهی نه‌وانه‌ی باوه‌پتان هیتاوه له خوا بترسن و قسه و گوشتاری ریک و دروست و گونجاو بکه‌ن ﴿الاحزاب: ۷۰﴾.

نهمه‌ش له بیرناکات ماوه ماوه و نیشان بدات که له ناخی ده‌روونیدا به‌خته‌وه‌ره کاتی کورپه‌که‌ی ده‌بینی له‌گه‌ل ژنه‌که‌ی به‌خته‌وه‌ره، به‌مه جوانترین و ناوازه‌ترین هه‌ست ده‌خاته ده‌روونی کورپه‌که‌ی و بووکه‌که‌ی، هه‌روا له بۆنه‌کان بووکه‌که‌ی وه‌کوو که‌چه‌کانی له‌گه‌ل خۆی ده‌بات و وا ده‌کات هه‌ست بکات که به‌کیکه له‌وان، به‌لکو نه‌ندامیتی که خۆشه‌ویسته له نه‌ندامانی خێزانه‌که‌ی له‌وه‌ته‌ی هاتۆته ناو هیتانه‌ی هاوسه‌رایه‌تی و له‌گه‌ل کورپه خۆشه‌ویسته‌که‌یان زه‌ماوه‌ندی پیکراوه.

به‌م شیوه‌یه خه‌سو له‌لای بووک خۆشه‌ویسته ده‌بی “چونکه سه‌لماندوویه‌تی که بووکه‌که‌ی له‌لای خۆشه‌ویسته، به‌ پێچه‌وانه‌ی نه‌وه‌ی ده‌بینین له‌ کۆمه‌لگه‌ دواکه‌وتوو‌ه‌کانی دوور له‌ پێنمایی خوا که پرپه له‌ رق و کینه و سیلان و نا‌کۆکی له‌ نیتوان بووک و خه‌سو، تا وای لی‌هاتوووه نه‌م دوژمنکاری‌یه‌ی نیتوانیان بۆته باویک و دیارده‌یه‌کی زالی نیو کۆمه‌لگه، که په‌ند و گۆرانی له‌سه‌ر وتراوه، وه‌ک بلیی نه‌و دوژمنکاریه شتیکی باو و ئاسایی و چاولیکه‌ری‌یه و که‌س لی‌ی ده‌ریاز نابیت! به‌لام هه‌چ له‌و دوژمنکاریه روونادات نه‌گه‌ر هه‌ریه‌ک له‌ بووک و خه‌سو دان بنی به‌ مافی نه‌وه‌ی‌تر له‌ ژیان و له‌و ئاسته‌ش بوه‌ستایه که فه‌رمانی وه‌ستانی تیا دراوه وه‌ک چۆن نی‌سلام نه‌خشه‌ی بۆ کێشاوه” بۆیه نه‌م دوژمنکاری‌یه له‌ناو کۆمه‌لگه‌ی نی‌سلامی هۆشیار و رووناکی‌یه نه‌ماوه، له‌وانه‌ی ده‌ستگرن به‌ ئاینی خوا و پابه‌ندن به‌ بریار و بنه‌ما و ده‌ستوره‌کانی.

دانا و دادپه‌روه‌ره له‌کاتی بریاردانی له‌سه‌ر بووکه‌که‌ی

جاری واده‌بی خه‌سو گرفتار ده‌بی به‌ بووکیکی خاوه‌ن په‌وشتی خراپ، یان مامه‌له‌ی خۆش نییه و توند و وشکه، لی‌روه پتووستی هۆشیاری و دانایی و چاکه‌کردن به‌رامه‌به‌ر به‌ خراپه‌ ده‌رده‌که‌وه‌ی که پتووسته له‌ خه‌سو دا هه‌بیت، وه‌ک خودا ده‌فرمووی: ﴿وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ، وَمَا يُلْقَاهَا إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَمَا يُلْقَاهَا إِلَّا ذُو حَظٍّ عَظِيمٍ. واتا: چاکه و خراپه وه‌ک یه‌ک نییه، خراپه لاده به‌وه‌ی چاک‌تره به‌وه‌ی دانایی و لی‌بوره‌بیت نه‌وکاته نه‌وه‌ی دوژمنکاریت له‌گه‌لی هه‌یه ده‌بیته دۆستیکی دلسۆز و نزیک

و خۆشه‌ویست و پالپشت، ئەو پلەوپایەییەش تەنھا کەسانی ئارامگر و خۆراگر پێی دەگەن کە خاوەنی بەش و بار و بەختیکی گەوره و مەزن و چاکەکارن ﴿فصلت: ۳۴، ۳۵.

یەکنێ لە هۆکارەکانی لادانی خراپە بە چاکە ئەوەیە کە خەسوو سلبیاتی بووکەکی و هەڵەکانی تا لە توانای دابێت لە کۆرەکی بشاریتەوه، خۆی بەجیا و بەتەنھا بووکەکی ئامۆژگاری بکات، سووربوونی خۆی بۆ بووکەکی دووپات بکاتەوه لەسەر بەردەوام مانەوهی مالهەکی ئاوەدان بێت بە خێر و خۆشه‌ویستی و کردەوهی چاکە، بەردەوام ئامۆژگاری دەکات تا پرزگاری دەبێت لە سلبیاتەکانی یان لەسەری سووک دەکات، بەم شیوەیە بووک هەست دەکات کە خەسووەکی دەستە خوشکیکی خۆشه‌ویست و دڵسۆزە بۆی، نەک دوژمنیکی رەقەکار و پیلانگیر کە هەموو لایەنەکانی چوارچێوەی ژیاانی ئیگرتبێ.

ئەگەر خەسووی موسڵمانی پارێزکار ستمیکی بینی لە کۆرەکی بۆ سەر بووکەکی، ئەوا لە بریاردانی پابەند دەبێ بە دادپەرورەری "چونکە تەقوا و لەخوا ترسانەکی دەیگیریتەوه لەوهی لایەنگیری کۆرەکی بکات لەکاتی کە لەسەر حەق نییە، دەستی ناگرێ لەسەر ستم، وەک خودا دەفەرمووێ: ﴿وَإِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَى... وَاَتَا: قسەى حەق بڵێن ئەگەر لەسەر خزم و نزیکیش بێ...﴾ الانعام: ۱۵۲.

هەروا دەفەرمووێ: ﴿وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ... وَاَتَا: ئەگەر دادتان کرد لەنێوان خەلکی دادپەرورەرانە بریاربدن...﴾ النساء: ۵۸.

جا ئافەرەتی موسڵمانی تیگەیشتوو کە وردەبیتەوه لەم نایەتانه هەرگیز ناکەویتە گوناھی ستمکردن، هەمووکات دادپەرورەرانە بریارەدات، ئەگەرچی بریارەکە لە بەرژێوەندی بووکەکی و لە دژی کۆرەکی دابێت.

ب - له گهل زاواکانی

تیروانینی بو زاوا

تیروانینی خه سووی موسلمانن پړوښنیر بو زاوای جیاوازی نییه له گهل تیروانینی بو بووکه کهی، وهک چوڼ وهکوو کچی دهروانیتته بووکه کهی ناوه هاش وهکوو کوپړی دهروانیتته زاوای، وهک چوڼ دهیه ویت کوپړه کهی له هه موو کهس باشت بیټ، ناوه هاش حمز دهکات زاواکهی له هه موو کهس باشت بیټ.

زاوای باش هه لده بڅیری

کوریک هه لده بڅیری به زاوای خوای که خاوه ناین و خوړه وشت و ناوبانگی په سندن بیټ، وهک پیغه مېهر ﷺ ده فرمووی: ((نه گهر که سیټ هاته خوازیښی کچه کانتان و له ناین و خوړه وشتی پازی بوون، کچه کانتانی بده نی، نه گهر وانه کهن فیتنه و گهنده لیه کی به رفراوان له سهر زهوی بلاوده بیته وه)) الترمذی ۲/۲۷۴ وابن ماجه ۱/۶۳۳. ثافره تی موسلمان ناخه لته تی به شیوه و پواله تی جوان و بهرچاویا پله وپایه و مالی زور چونکه ده زانی به زه ماوه ندی کچه کهی له م کوپړه کوپړکی تر دیته ریزی کوپړه کانی که شهره ف و شکو و نابرو و به خته وهری کچه کهی پی ده سپیری، که سیټ کیش خاوه ناین و خوړه وشتی جوان و مهردایه تی و به هارپه وشتیه کان نه بیټ ناتوانی نه و بنه رتانه له کچه کهیان پباریزی.

ریزی لی ده گری و چاکه کاره له گهل

سهرنییه زاوا جیگای ری ز و له بهرچاو گرتنی خه سوو بی، له کاتی بونه کان وا دهکات هه ست بکات تاکیکه له خیزانه که بوته میړدی کچه کهیان، پیویسته هیوای به خته وهری و سهرکه وتن بو زاوا و بو کچه که بخوازن له ژیا نی دریژی بهیه که وهیان، نه و زاوایه ده بی شایانی نه وه بی دلنیا بن لیتی له سهر پاراستنی نابروی کچه کهیان و هینانه دی ناوات و حزه کانی، هه روا خه سوو ده بی وا بکات نه م زاوایه هه ست بکات که نه و دایکی دووه میه تی، له کاتی پیویست ناموژگاری دهکات، هه ولده دات هوکاره کانی به خته وهری بو زاوا و بو کچه کهی و مناله کانی داین بکات.

پالپشتی کچه که ی ده کات تاوه کو هاوسه ریکی چاک بیت له گه ل میردی

نافره تی موسلمانن تیگه یشتوو هر بهوه ناوه ستی ناموزگاری کچه که ی بکات له سه ر سوود که یانندن پیی له کاروباری مال و میرد و مناله کان، به لکو هه رده م چاوه کانی کچه که ی ده کاتوه له سه ر هه رشتیک مایه ی به خته وه ری و دلخوشی میرده که ی تیدا بیت، هانی ده دات له سه ر هه لسان به نه رکه کانی میرد و خیزان به جوانترین شیوه، نه گه ر له کچه که ی شتیک بیینی له که مته رخمی و سستی و فره اموشکردن، خیرا ناموزگاری ده کات و ناراسته ی ده کات و یارمه تی ده دات بۆ لادانی نه م که م و کورتیه، به جوړیک که لیئیک له کچه که ی جی ناهیتلی به هوپوه له لای میردی بپریز بیت یا له بهرچاوی که م بیت. خه سووی روونا کبیر نه وه له یاد ناکات که ماوه ماوه نامازه بکات به چاکه و لایه نه باشه کانی زاواکه ی، زوو زوو نه م چاکانه ده خاتوه یادی کچه که ی تا زیاتر په یوه ست بیت پیی و خوشه ویستی بۆ زیاتر بیت و پازی بیت به وه به شه ی خودا بۆی براندۆتوه، به مده ش ده بیتته چاکترین پالپشت بۆ کچه که ی له ده سترگرتنی به ژیا نی هاوسه رایه تی و به رده وامبوونی و بلاوکردنه وه ی به خته وه ری و خوشی له که شه که یدا.

دادپه روه ره و له سه ر ناحه ق لایه نگیری کچه که ی ناکات

خه سووی موسلمان پابه نده به دادپه روه ری له هه لۆیست و بریاره کانیدا له و کاتانه ی نه گه ر له یه که نه گه یشتن یا ناکوکیه که له نیوان کچه که ی و زاواکه ی پروبدات، یا خود که م و کورتیه که بیینی له کچه که ی که ببیتته هۆی شیواندنن چاکه کاریه که ی بۆ میردی، یا نه رکه کانی یا پاراستنی هه ز و ئاره زوووه شه رعیه کانی، نه وکاته لایه نگیری کچه که ی ناکات، وشه ی حه ق و دادپه روه ری ده لی، وه که خودا ده فره مووی له سوره تی الانعام: ۱۵۲ (بیشتر رافه کراوه). هه روا که ده فره مووی له سوره تی الاحزاب: ۳۴ (بیشتر رافه کراوه).

نه گه ر لاربوونه وه ی بیینی له کچه که ی به سووکایه تی کردن به میرده که ی یا زیاده خه رجی، ناموزگاری کردنیش سوودی نه بوو، نه وا قسه ی حه ق ده کات و بۆ کچه که ی روون ده کاتوه که هه له یه و له سنووری شه رع تیپه رپووه، وه که خودا ده فره مووی: ﴿وَالَّذِينَ إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ

يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَامًا. واتا: بېنده كاني راسته قينې خوا ته وانهن كاتې دېه خشن
زياده خه رجى يا دەرچوون له فەرمانى خوا ناكه و ميانگيرن ﴿الفرقان: ٦٧﴾.

نه گهر له كه سايه تى كچه كهى هيژيكى زال و سته مكارى بينى كه له پړز و پايه ي ميږدى كه
دې كرده وه، نهوا به پاشكاوى كچه كهى تېده گيه نه كچه پياو سهرپه رشتيار و سيېهر و په ناي
ثافره ته، خودا دده رمووئ: له سوره تى النساء: ٣٤ (پيشتر راڅه كراوه).

نهم سهرپه رشتيه ي پياو بؤ ثافره دده گپښته وه بؤ دوو هوكارى بڼه پرت كه ناييت ثافره
هرگيز له بېرى بكات، نهوانيش: ١) به هوئ فزلى زياترى پياو له پړوى دروستبونيه وه به سهر
ثافره. ٢) به هوئ خه رجى گرته نه ستؤ ﴿وَلِلرَّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ﴾.

خه سووى موسلمانى ژير و پاريزكار له هه لويست و بريارى دادپهروانه ي له نيوان كورې و
زاواى جياوازي ناكات، وهك چؤن همز دهكات كوره كهى سهرپه رشت و بهرپه بهرى بووكه كهى بيت
و پړه وى ژيانى هاوسه رايتيان به پياوانه و مردانه و خوږاگرانه و دانايانه بهرپه بيات،
به ههمان شيوهش بؤ زاواكهى همز دهكات و ثاوات دهخوازئ، نه گهرچى هه ندى جار كه ميك
تونديش بينيې له زاواكهى بهرامبهر كچه كهى “چونكه سهرچاوه ي ژيرى و دادپهروهرى نه مه
دهخوازئ له ثافره تيك باوه پرى به خوا و پړژى دوايى هه يه.

وهك چؤن خه سووى موسلمان زياده خه رجى پى خوش نيه له بووكه كهى، نه گهر زياده خه رجى
بكات، به هوئ نه وهى دلئ به كوره كهى ده سوتئ، به ههمان شيوه نه گهر كچه كهى زياده خه رجى
بكات و سنور تپه پرينئ ته ميى دهكات بؤ نه وهى دادپهروهرى و يه كسانى پياده بكات.

دانا و ژير و ليها توهو له پووبه پووبونه وهى گرفته كان

هه ندى جار زاوا خاوهنى بيروبوچوونيكى تايبه تى ده بيت كه ژنه كهى و خه سوه كهى به دليان
ناييت، يا خود سروشتيكى تايبه تى هه يه له گهل سروشتى نهوان ناگوځئ، ليړه وه له يهك
دووركه وتنه وه و ناكوكى پروده دات، نهركى خه سووى موسلمان ليړه نه وه يه ژيرانه بچئ بؤ زاواكهى

و دانایی به کاربندی، تیگه‌یشتوو بیّت و هۆشیارانه خۆی بگه‌یه‌نیته دڵ و تیروانیینی زاواکه‌ی، وه بۆ ئەوه‌ی بگاته مه‌به‌ست پابه‌ند ده‌بی به ئارامگرتن و خۆپاگری و چاک په‌فتارکردن و بیزار نه‌بوون.

زۆر هۆشیاره و سلبیاتی زاواکه‌ی بۆ کچه‌که‌ی گه‌وره‌ ناکات، به‌لکو تا له توانای داییت له‌سه‌ری سووک ده‌کات، هه‌ولده‌دات به‌ شێواز و هۆکاری شهرعی و چه‌کیمانه‌ چاره‌سه‌ری ئەم سلبیاتانه‌ بکات، له‌کاتی‌کا ئەگه‌ر ئەم سلبیاتانه‌ که‌لینی‌ک و په‌له‌یه‌ک نه‌بن له‌ که‌سه‌یه‌تی زاواکه‌ی له‌ پرووی ئاین و خوهره‌شته‌وه، وه هێنده‌ ترسناک نه‌بی بییته‌ هۆی دارپوخانی ژیا‌نی هاوسه‌رایه‌تی.

به‌م شێوه‌یه‌ خه‌سووی موسلمان‌ی رووناکی‌ر ده‌بیته‌ مایه‌ی خێر و فەر و پیرۆزی بۆ کچه‌که‌ی و زاواکه‌ی، کۆله‌گه‌یه‌کی چه‌سپاویش ده‌بیّت له‌ کۆله‌گه‌کانی ژیا‌نی هاوسه‌ریان، به‌هۆی دادپه‌روه‌ری و پارێزگاریه‌که‌ی به‌لگه‌ ده‌دات به‌ده‌سته‌وه‌ که‌ دایکی دووه‌مه‌ بۆ زاواکه‌ی نه‌ک دوژمنی‌کی باو، وه‌ک چۆن ئەم تیروانی‌نه‌ بلāوه له‌ نێه‌نده‌ نه‌فام و دواکه‌وتوو‌ه‌کان، ئەمه‌ش ده‌گه‌رێته‌وه‌ بۆ ده‌ره‌نجامی خراپ پیاده‌کردنی موسلمانان بۆ فەرمانه‌کانی ئاین و که‌مه‌ترخه‌می‌ه‌ له‌ پابه‌ندبوونیان به‌ خوهره‌شتی ئیسلامی و بنه‌ماکانی.

ئێستا با قه‌باره‌ی ئەو به‌خته‌وه‌ری و خۆشی‌یه‌ گه‌وره‌یه‌ بێنی‌نه‌ به‌رچاومان که‌ ئەو دوو خێزانه‌ (خێزانی کۆره‌که‌ی و خێزانی کچه‌که‌ی) هه‌ستی پێ‌ده‌که‌ن له‌گه‌ڵ ئەم خه‌سووه‌ باوه‌ردار و پارێزکار و تیگه‌یشتوو‌ه، کاتی‌ک ئەم خه‌سووه‌ بۆته‌ هاو‌پێ‌سه‌کی خۆشه‌ویست بۆ زاوا و بۆ سووک، ئەم خۆشه‌ویستی‌یه‌ی بۆته‌ مایه‌ی به‌خته‌وه‌ری هه‌ردوو خێزان.

به‌راستی ئەم خه‌سووه‌ به‌هۆی دانایی و پارێزکاری و دادپه‌روه‌ریه‌که‌ی و په‌فتاری چاکی له‌گه‌ڵ زاوا و بووکی، که‌شی‌کی به‌خته‌وه‌ر و خۆشی دایینه‌کردوو‌ه بۆ ژیا‌نی کچه‌که‌ی و کۆره‌که‌ی، بێگه‌ردی و چه‌سانه‌وه‌ و دڵنیایی به‌رپا‌کردوو‌ه هه‌ردوو خێزانی به‌ سووده‌ گشگیر و به‌رفراوانه‌که‌ی گرتۆته‌وه، ئەم سووده‌ش به‌ پله‌ یه‌ک ده‌گه‌رێته‌وه‌ بۆ کۆره‌که‌ی و کچه‌که‌ی پێش بووک و زاواکه‌ی.

لا ئافرهتی موسلمان له گهلا خزم و کەس و کاری

ئافرهتی موسلمان و کەس و کاری

ئافرهتی موسلمانێ رووناکبیر و شارەزا بە ئاینه‌که‌ی ده‌زانێ خزماني مافیان له‌سه‌ری هه‌یه، داوای لی‌کراوه ئهم په‌یوه‌ندی‌یه بگه‌یه‌نێ و چاکه‌کاریی له‌گه‌لیان.

ریزگرتنی ئیسلام له‌ خزمایه‌تی

ئیسلا‌م ریزیکی ناوازه‌ی ناوه له‌ خزمایه‌تی، که بی‌جگه له ئیسلام هیچ ئاین و شه‌ریعه‌ت و ده‌ستور و فه‌لسه‌فه‌یه‌کی تر نه‌یناسیوه “بۆیه موسلمانێ سه‌باره‌ت به‌ خزمایه‌تی و گه‌یانندی ئهم په‌یوه‌ندی‌یه‌ی له‌ لا خۆشه‌ویسته‌ر کردوه، زۆر به‌ توندیش هه‌ره‌شه‌ی کردوه له‌وانه‌ی نکۆلی لی‌ده‌که‌ن و ده‌ی‌چرێن، بوخاری له‌ ابو هریره رضی اللہ عنہ ده‌گێرێته‌وه، پی‌غه‌مبه‌ر صلی اللہ علیہ وسلم فه‌رمووویه‌تی: ((خودا دروستکراوانی دروستکرد، کاتی له‌ دروستکردنیان بوویه‌وه، خزمایه‌تی (الرحم) هه‌لسا و وتی: ئه‌مه شوینی په‌ناگرتیه به‌ تۆ له‌ پ‌چراندنی ئهم په‌یوه‌ندی‌یه. خودا فه‌رمووی: به‌لێ، ئایا رازی ده‌بی‌ت په‌یوه‌ندیم له‌ گه‌ل ئه‌و که‌سه بگه‌یه‌نم که په‌یوه‌ندی تۆ ده‌گه‌یه‌نێ و له‌ گه‌ل ئه‌وه‌ش بی‌ی‌چرێنم که په‌یوه‌ندی له‌ گه‌ل تۆ ده‌ی‌چرێن؟ وتی: به‌لێ، خودا فه‌رمووی: ده‌ی ئه‌مه با بۆ تۆ بی‌ت))، پاشان پی‌غه‌مبه‌ر صلی اللہ علیہ وسلم فه‌رمووی: ئه‌گه‌ر ده‌تانه‌وی ئهم ئایه‌ته بخویننه‌وه: ﴿فَهَلْ عَسَيْتُمْ اِنْ تَوَلَّيْتُمْ اَنْ تُفْسِدُوا فِي الْاَرْضِ وَتَقَطَّعُوا اَرْحَامَكُمْ، اُولَٰئِكَ الَّذِيْنَ لَعَنَهُمُ اللّٰهُ فَاَصَمَّهُمْ وَاَعَمٰى اَبْصَارَهُمْ. وَاَتَا: وَا تَي‌مه‌گه‌ن له‌ سزای ئی‌مه ده‌ربازتان ده‌بی‌ت کاتی پشت هه‌ل‌که‌ن له‌ په‌یامی ئی‌مه و گه‌نده‌لی له‌ زه‌وی بلا‌وبکه‌نوه و په‌یوه‌ندی خزمایه‌تی بی‌ی‌چرێن، ئه‌و جو‌رانه خودا نه‌فهرتی لی‌کردون و گو‌یی له‌ بی‌ستنی حق که‌ر کردون و چاوی هۆشی نابینا‌کردون ﴿متفق علیه. شرح السنه ٢٠/١٣.

ئایه‌تی قورئان په‌یتا په‌یتا هات و جه‌ختی کرده‌وه له‌سه‌ر شوین و پله‌وپایه‌ی په‌یوه‌ندی خزمایه‌تی له ئیسلام، پال ده‌نێ بۆ چاکه‌کردن له‌ گه‌ل خزمان و هۆشدارێ داوه له‌ پ‌چراندنی و

خراپه کاری بهرامبه‌ری، وهك ده‌فهرموووی: ﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ...﴾ واتا: له‌و
خوايه بترسن كه به‌هۆیه‌وه داواده‌كهن و، خۆتان بپاريزن له پچراندنی په‌یوه‌ندی خزمایه‌تی ﴿النساء
: ۱۱

لیزه خدا فرمان به ته‌قوا ده‌كات، ستایشی گه‌یاندنی په‌یوه‌ندی خزمایه‌تی کردووه و به
گه‌وره‌ی گرتووه و جه‌ختی کردووه له‌سهر پله‌وپایه و گرنگیه‌که‌ی، و هانی زوتر گه‌یاندن و
چاکه‌کرنی داوه له‌گه‌لی. بۆته‌وه‌ی یادی خزمایه‌تی زیندوو و به‌رده‌وام بیت له‌هه‌ستی موسلمان،
خودا له‌زۆر ثایه‌ت فرمانی به‌گه‌یاندن و چاکه‌کاری کردووه پاش باوه‌ربوون به‌خوا و چاکه‌کاری
له‌گه‌ل دایک و باوک، ده‌فهرموووی: ﴿وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا﴾ الاسراء:
۲۳ پيشتر ږافه‌کراوه. پاش که‌میك ده‌فهرموووی: ﴿وَأْتِ ذَا الْقُرْبَىٰ حَقَّهُ وَابْنِ السَّبِيلِ وَلَا تَبْذُرْ
تَبْذِيرًا﴾. واتا: مافی خزم و نزیکت بده له‌گه‌ل مافی هه‌ژار و رییوار و زیاده‌پۆیی مه‌که‌که له
خمرجی ﴿الاسراء: ۲۶﴾. گه‌لیکی‌تر ثایه‌ت هه‌نه له‌باره‌ی خزمایه‌تی و گه‌وره‌یی‌یه‌که‌ی....

پله‌وپایه‌ی چاکه‌کاری له‌گه‌ل خزم له‌پاش پله‌وپایه‌ی دایک و باوک هاتوووه “چونکه‌ قورئان له
رینمای‌یکانیدا پله به‌پله دیته‌ خواره‌وه له‌به‌رزوه‌وه بۆ‌نزمتر، به‌هۆیه‌وه په‌یوه‌ندی‌یه
مروّقایه‌تیه‌کان روون ده‌کاته‌وه و پله‌یان ده‌ست‌نیشان ده‌كات، له‌دایک و باوک ده‌ست‌پیتده‌كات
پاشان خزم و که‌س پاشان هه‌تیو و هه‌ژار و رییوار و دراوسێ، که‌له‌وێ بازنه‌ی گۆرپانی چاکه‌کاری
به‌رفراوانتر ده‌بیت و سه‌ره‌تا نزیکان پاشان نه‌وانه‌ی له‌خوارتر دین ده‌گریته‌وه تا ده‌گاته‌هه‌موو
خاوه‌ن پتویسته‌یه‌کان له‌خیزانی مروّقایه‌تی گه‌وره، ئیسلام له‌و قوناغه‌ندی‌یه‌دا هه‌ز و ناره‌زووی
مروّقایه‌تی له‌به‌رچاوغرتوووه و به‌وه ده‌ستی پیکردوووه که‌له‌پیشتره‌ بۆ به‌چاکه‌کردن له‌گه‌لی، وه‌ك
پیا‌ده‌کردنیک بۆ به‌رنامه‌ی ئیسلام له‌ریک‌خستنی کۆمه‌لگه‌ی ئیسلامی، که‌وایکردوووه
سه‌ره‌رشتی کۆمه‌لایه‌تی له‌چوارچێوه‌ی خیزانه‌وه ده‌ست‌پیکات، پاشان فراوانتر ده‌بیت بۆ بازنه‌ی
خزمایه‌تی، پاشان ده‌چیته‌ ناو بازنه‌ی کۆمه‌لایه‌تی به‌بێ زۆره‌ ملی ته‌نها بۆ ئاسانکاری، به‌مه‌ش
دامه‌زراوی و سۆز ده‌رخست و به‌زه‌یی به‌یه‌ك داهاتن له‌نیوان ئاده‌میزاده‌کان جیبه‌جی ده‌كات، تا
خۆشی و گه‌شبینی و به‌خته‌وه‌ری له‌ژیان بلا‌وبیتته‌وه.

یه کئی لهو پرتزانهی ئیسلام به خشیوویه تی به خزمایه تی وایکردوو په یوه نییه که یه کئی بی له بنه ما سه ره تا کانی ئیسلام و بنه پته گه وره کانی ئەم ناینه ی بو مرؤقایه تی هیناویه تی، ملکه چبوونی پیغه مبه ر ﷺ بو فرمانی خوا وه ک روونکردنه وه یه ک بو بو بنه ما و بنچینه کانی ئەم ناینه نوییه و پرتمای کانی، و وایکردوو ئەو پرتزی به خزمایه تی دراوه بیته دیارترین و رووترینی پرتمای و فرمانه کانی ئەم شه ریه ته پیروژه، ئەم شته ده بین له فهرمووده درتزه که ی ابی سفیان له گه ل هرقل، کاتی هرقل له ابی سفیان پرسى: پیغه مبه ره که تان فرمانی چیتان پیده کات؟ وتی: ((ده لئى: تهنه الله په رستین، هیچ هاو به شیکی بو بریارمه دهن، وازیسن له وه ی باب و باپراتنان ده یانوت، فرمانان پیده کات به نوژکردن، راستگوئی، داوین پاکى، گه یاندنی په یوه ندی خزمایه تی)) متفق علیه. ریاض الصالحین: ۵۱.

په یوه ندی خزمایه تی له ریزی پرتمای گه وره کانی ترى ئەم ناینه بیگه رده هاتوو وه وه یه کتا په رستی و نوژکردن و پابه ندبوون به راستگوئی و داوین پاکى. لیرو ه په یوه ندی خزمایه تی ده بیته دیارترین جیا که ره وه کانی ئەم ناینه که ئەبوسفیان چرپاندی به گوئی هرقل لهو کاته ی یه که مجاره له باره ی ئیسلام پرسیار ده کات و ده یه ویت له گرنه گرتین ئەو شتانه تی بگات که هیناویه تی.

هه روا له فهرمووده ی درتزی (عه مرو بن عه به سه) که کۆمه لیک له ئادابه کانی ئیسلامی له خۆگرتوو، تیایدا ده لئى: له مه که هاته لای پیغه مبه ر ﷺ - له سه ره تاه ی پیغه مبه رایه تی - و پیم وت: تو کئی؟ فهرمووی: ((پیغه مبه رم)). وتم: چ پیغه مبه ریک؟ فهرمووی: ((نیردراوی خودام)). وتم: به چی تو ی ناردوو؟ فهرمووی: ((ناردمیتی به گه یاندنی په یوه ندی خزمایه تی، شکاندنی بت و په رستراوی بیجگه له الله وه به په رستنی الله به تهنه و هیچ هاو ده لیکى بو بریار نه درئ...)) مسلم ۱۱۵/۶. ئنجا له بهر گرنگی په یوه ندی خزمایه تی ده بین پیغه مبه ر ﷺ له پیشه وه ی بنه ما و بنه چه کانی ئیسلام باسی کردوو.

له ابی ایوب الانصاری هاتوووه: پیاویک وتی: ئەمی پێغه مبه‌ری خوا، کاریکم پێ بلی بمخاته به‌هه‌شت، فەرمووی: ((تەنها الله بپه‌رسته و هاوه‌لی بۆ بریار مه‌ده، نوێژه کانت بکه، زه‌کات بده، په‌یوه‌ندی خزمایه‌تی بگه‌یه‌نه)) متفق علیه. ریاض الصالحین: ۱۹۵.

چهنده مه‌زنه په‌یوه‌ندی خزمایه‌تی! چهنده سه‌نگین و قورسه له ته‌رازووی کرده‌وه چاکه‌کانی مروژ! ئەوه‌تا له گەڵ په‌رستنی خوا و یه‌کتا په‌رستی و نوێژ و زه‌کات هاتوووه، کهواته له کرده‌وه هه‌ره به‌رزه چاکه‌کانه که خاوه‌نه‌که‌ی ده‌خاته به‌هه‌شت و له ناگر ده‌پیارێژی.

ئەه‌س ﷺ ده‌لی: پێغه مبه‌ر ﷺ فەرمووی: ((هه‌رکەس هه‌زبکات رزق و رۆزی فراوان بێت، ته‌مه‌نی درێژ و به‌ فەر بێت، با په‌یوه‌ندی خزمایه‌تی بگه‌یه‌نی)) متفق علیه. شرح السنه ۱۹/۱۳. ابن عمر ﷺ ده‌یوت: ((هه‌رکەسێ له په‌روه‌ردگاری بترسێ و په‌یوه‌ندی خزمایه‌تی بگه‌یه‌نی، مردنی دوا ده‌که‌وێت، ماله‌ی زۆر ده‌بێت، که‌س و کاری خۆشی ده‌وێن)) البخاری فی الادب المفرد ۱۴۰/۱.

گه‌یان‌دی په‌یوه‌ندی خزمایه‌تی وه‌ک چۆن له‌ پیاو داواکراوه‌ ئاوه‌هاش له‌ ئافه‌رت داواکراوه، فەرمانه‌که‌ ئا‌راسته‌ی مروژێ موس‌لمان کراوه‌ چ پیاو بێ چ ئافه‌رت، وه‌کوو ئه‌رکه‌ شه‌رعیه‌ گشتیه‌کانی‌تر. له‌م روانگه‌وه‌ ئافه‌رتی موس‌لمانی پارێزکار راس‌گو‌یانه و گه‌رم و گۆ‌رانه‌ رووده‌کاته گه‌یان‌دی په‌یوه‌ندی خزمایه‌تی، ئه‌رک و کار و سه‌رقا‌لیه‌کان و به‌رپرسیاریه‌تی‌ه‌کان هه‌رچه‌نده‌ زۆر بن له‌ گه‌یان‌دی ئه‌م په‌یوه‌ندی‌یه‌ داینا‌رن.

ئافه‌رتی موس‌لمانی تی‌گه‌یشتوو ده‌زانێ گه‌یان‌دی په‌یوه‌ندی خزمایه‌تی مایه‌ی خێر و فه‌ره‌ بۆ رزق و ته‌مه‌نی، میهر و سۆزێکی خوا‌ییه‌ که‌ له‌ دنیا و دوا‌روژ ده‌یگرێته‌وه، هه‌روا مایه‌ی ده‌ستکه‌وتنی خۆشه‌ویستی خه‌ڵک و ناوبانگی باشه، به‌ پێچه‌وانه‌وه‌ پچ‌راندنی ئه‌م په‌یوه‌ندی‌یه‌ ده‌بێته‌ هۆی به‌ده‌ختی و به‌لا و رق‌لی‌بونه‌ی خوا و خه‌ڵک، به‌هۆیه‌وه‌ش له‌ به‌هه‌شت دوور ده‌که‌وێته‌وه، وه‌ک پێغه مبه‌ر ﷺ ده‌فەرموو‌ی: ((ناچیت به‌هه‌شت که‌سی‌ک په‌یوه‌ندی خزمایه‌تی بپچ‌رێتی)) متفق علیه. شرح السنه ۲۶/۱۳.

ئافرهتی موسلمان دەبی بزانی پەحمەتی خوا قەدەغە دەکرئ و دەگیریتەو لەو کەسە پەیوەندی
خزمایەتی دەپچرپێنئ، میهر و بەزەیی خۆی بەسەریدا ناباری، تەنانەت بەسەر ئەو کۆمەڵ و
گەلەش داناباری کە کەسیکی تیاپێت ئەم پەیوەندیە پچراندبێ. وەك هاتوووە لە فەرمووودە
بوخاری لە الادب المفرد ۱/ ۱۴۴ کە پیغەمبەر ﷺ دەفەرمووی: ((پەحمەت و میهری خودا
داناباریتە سەر کۆمەڵ و گەلێک کەسیکی تیاپێت پەیوەندی خزمایەتی پچراندبێ)).

بۆیە ابو هريره له یه كێ له كۆڕه كانیدا له شهوه كهی رۆژی پێنج شەممە و اتا شەوی هەینی وتی:
سورم لەسەر ئەوێ هەرکەسیک پەیوەندی خزمایەتی پچراندوو لە نێومان هەلسێ. بەلام کەس
هەلنەستا، سێ جار ئەمە دووبارە کردووە، پاشان کۆرێک هەلسا چوو لە پورێکی کە چەندین
سال بوو سەردانی نەدەکرد، کاتێ لێی چوو ژووڕەو، پوری وتی: ئەو چێ تۆی هێنایە سەردانی
من برازا کەم؟ وتی: گویم لە ابو هريره سوو واو وای دەوت، وتی: دەبگەرێو لە و لێی بپرسە
لەبەرچی وای وتوو؟ ابو هريره وتی: گویم لە پیغەمبەر ﷺ بوو دەیفەرموو: ((کردووە کانی مرۆڤ
هەموو ئێوارەیه کی رۆژی پێنج شەممە شەوی هەینی دەخریتە بەردەستی الله، کردووە کەسیک
وەرناگیرێ کە پەیوەندی خزمایەتی پچراندوو)) البخاری فی الادب المفرد ۱/ ۱۴۲.

بەپراستی ئەمە بەلایەکی گەورەیه دوچاری ئەو کەسە دەبیتەو کە پەیوەندی خزمایەتی
دەپچرپێنئ، کاتێ نزا دەکات گیرا ناییت، کار و کردووە کانی بەرز ناییتەو، بەدوای پەحمەتی
خواوێه کەچی پەحمەتی خوا لێی دوور دەکەویتەو، لەم روانگەیهو هەرگیز نابێ ئافرهتێک ئیسلام
تیکەلێ دلێ بووبێ پەیوەندی خزمایەتی بپچرپێنئ.

ئافرهتی باوەردار بە خوا و بە رۆژی دوایی خۆی لەم گوناها دەپارێزێ “چونکە پیغەمبەر ﷺ
دەفەرمووی: ((هیچ گوناھێک لە ستمەکردن و پچراندنی پەیوەندی خزمایەتی شایانتر نییه کە
خودا سزای خاوەنەکی پیش بچات لە دنیا لە گەڵ هەلگرێتی بۆی بۆ دواپۆژ)) رواه احمد ۳۸/۵
وابن ماجه ۳۷/۲. لەبەر ئەوێ پچراندنی پەیوەندی خزمایەتی و ستمەکردن لەیه ک ئاستێ بۆیە
پیغەمبەر ﷺ لەیه ک فەرماشتدا کۆیکردۆتەو، وەك جەختکردنیک لەسەر پەیوەندی بەتین لەنیوان

پېچراندنی ئەم پەيوەندىيە و ستمەکردن. جا چ ستمەيک دژوارتره له ليهەك ترازاندنی زنجيرهی
خزمايه تی و پېچراندنی گریکانی خۆشهويستی لەنيوان کەس و کار و نزیکان؟!.

پێغه مبه‌ر ﷺ د‌ه‌ف‌ه‌رمووی: ((خزمايه‌تی (الرحم) سکالا ده‌کات له‌لای خودای ميه‌ره‌بان و
ده‌لێ: خوايه‌ من ستمم لێکراوه‌، خودايه‌ منيان پېچراندووه‌، خودايه‌ من وا...، خواش وه‌لامی
ده‌داته‌وه‌: ئايا رازی ده‌بيت پەيوەندیم بپچرینم له‌گه‌ڵ ئەوه‌ی پەيوەندیت ده‌پچرینێ و بیه‌گه‌یه‌نم
له‌گه‌ڵ ئەوه‌ی ده‌تگه‌یه‌نێ؟)) البخاری فی الادب المفرد ١/١٦٤.

له‌ فەرموووده‌یه‌کی قودسیدا پێغه‌مبه‌ر ﷺ د‌ه‌ف‌ه‌رمووی: خودا د‌ه‌ف‌ه‌رمووی: ((من ميه‌ره‌بانم،
من خزمايه‌تی (الرحم) دروستکردووه‌، له‌ چاوگی ناوی خۆم ناوم لێناوه‌، هه‌رکه‌سێ بیه‌گه‌یه‌نێ
ده‌یه‌گه‌یه‌نم، هه‌رکه‌سییکیش بپچرینێ ده‌پچرینم)) البخاری فی الادب المفرد ١/١٣٢.

لەم ده‌قانه‌ جه‌ختکردنێکی ئاشکرا هه‌یه‌ له‌سه‌ر ئەوه‌ی که‌سیک پەيوەندی خزمايه‌تی بگه‌یه‌نێ
به‌خته‌وه‌ر و خۆشه‌ويست و پێزداره‌ و چێژی ر‌ه‌زامه‌ندی و ر‌ه‌حه‌ته‌ی خوا ده‌کات. که‌سییکیش ئەم
پەيوەندییه‌ بپچرینێ به‌ده‌خت و چاره‌ر‌ه‌ش و دا‌بر‌اوه‌ له‌ په‌روه‌ردگاری و بێبه‌شه‌ له‌ لێ‌ب‌وردن و
ر‌ه‌زامه‌نییه‌ که‌ی.

ئافره‌تی موسلمان به‌پێی ر‌ێنمایی ئیسلام پەيوەندی خزمايه‌تی ده‌گه‌یه‌نێ

ئافره‌تی موسلمانێ رووناکبیر هه‌میشه‌ پەيوەندی هه‌یه‌ له‌گه‌ڵ خزمانی، هه‌یچ سه‌رقاڵیه‌ك و
ئه‌ركێکی دایکایه‌تی و ماڵ له‌ گه‌ياندنی ئەم پەيوەنییه‌ بێ ئاگای ناکات، کاتی سه‌ردانه‌کانی ر‌ێک
ده‌خات به‌پێی پله‌به‌ندی له‌ ئیسلام له‌ نزیکترینیان ده‌ست پێده‌کات، سه‌ره‌تا سه‌ردانی دایکی
ده‌کات، پاشان باوکی، پاشان ئەوانێ‌تر له‌ نزیکه‌وه‌ تا به‌ره‌و خوارتر، پیاویک هاته‌ لای پێغه‌مبه‌ر
ﷺ وتی: ئە‌ی پێغه‌مبه‌ری خوا، کێ له‌پێشتره‌ به‌ چاک هاوڕیتی‌کردنی؟ فەرمووی: ((دایکت،
پاشان دایکت، پاشان دایکت، پاشان باوکت، پاشان ئەوانه‌ی له‌ خوارترن)) متفق علیه‌. ریاض
الصالحین: ١٨٩.

ئافره تی موسلمان: چاکه کردن له گه ل خزمان و نزیکان دوو پاداشتی هیه، پاداشتی خزمایه تی و پاداشتی خیر کردن، نه گهر ئافره ت ده لئه مه ندبوو با یارمه تی نه وانه بدات که پیوستیان به یارمه تییه، به مهش نهو دوو پاداشته ده باته وه و دلی خزمانیشی پرده بیته له خوشه ویستیه کی، هه ره نه وه شه ئیسلام هاغان ده دات له سه ری و پیغه مبه ریش ﷺ بانگه وازی بو ده کات، وه لهو فهرمووده یی زینب خیزانی عبدالله بن مسعود ده یگیریتته وه که پیشتر ئاماژه مان پیکردبوو.

هه روا پیغه مبه ر ﷺ ده فهرمووئ: ((خیر به هه ژار خیریکه، وه به خزم دوو خیره: سه ده قه و گه یاندنی په یوه ندی خزمایه تییه)) الترمذی ۸۴/۲.

له صحیحی بوخاری هاتوووه، مه یونه ی کچی حارث دایکی باوه داران، هه وائی نارد بو پیغه مبه ر ﷺ که ئه م که نیه که که ی خوی ئازاد کردوو به بی نه وه ی مؤلته وهر گری. جا کاتی نۆره ی شهوی مه یونه هات به پیغه مبه ری ﷺ وت: ئه ی پیغه مبه ری خوا زانیوته که نیه که که ی خۆم ئازاد کردوو؟ فهرمووی: ((واتکردوو؟)) وتی: به لی، فهرمووی: ((نه گهر بته خشیبووایه خالوانت پاداشتت گه وهرتر ده بو)) متفق علیه. شرح السنه ۱۹۵/۶.

پیغه مبه ر ﷺ له هه موو ده رفه ت و بۆنه یه کدا جه ختی ده کرده وه له سه ر له پیشتر بوونی نزیکان به چاکه کردن له گه لیان، کاتی ئه م ئایه ته دابه زی: ﴿لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ...﴾ واتا: ناگه نه پله ی چاکه کاری راسته قینه تا نه به خشن لهو شتانه ی لاتان خوشه ویسته... ﴿ال عمران: ۹۲، ابو ته لحه هاته لای پیغه مبه ر ﷺ وتی: ئه ی پیغه مبه ری خوا، خودا ده فهرمووئ: ﴿لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ...﴾ وه خوشه ویسترین مال له لای من (بیرحاء) ه - بیرحاء باخیکی خورما بوو- نه وه کردمه سه ده قه بو خوا به ئومیدی چاکه کی و هه لگرتنی بۆم له لای خوا، ده ی ئه ی پیغه مبه ری خوا، چۆنی به باش ده زانی هه لئس و که وتی پی بکه، پیغه مبه ر ﷺ فهرمووی: ((ئه مه مالئکی پر له قازانجه، ئه مه مالئکی پر له قازانجه، وه نه وه ی وتت بیستم، من وای به باش ده زانم که بیده یته نزیکانت، ابو ته لحه وتی: وا ده کم ئه ی پیغه مبه ری خوا، جا ابو ته لحه دابه شیکرد به سه ر نزیکانی و ئاموزایانی)) متفق علیه. شرح السنه ۱۸۹/۶.

پیغەمبەر ﷺ لە پێی پێنمایى كانی چووێ ناو ناخی رۆژگار، كاتى ئامۆژگارى هاوێلانی كرد سەبارەت بە خەلكى میصر لەو فەرموودەییەى مسلم گێرایتیەو: ((ئێو میصر رزگار دەكەن، خاكێكە قیرا ط دراویانە، كاتى رزگارتان كرد، لەگەڵ خەلكەكەى چاكەكار بن)) چونكە خاوەن پەیمان و خزمى ئێمەن. یا فەرمووی: خاوەن پەیمان و خەزورانی ئێمەن)) مسلم ۹۷/۱۶. زاناكان لە رافە كردنى ئەم فەرموودەیدا دەلێن: خزمایەتیەكە بەهۆى ئەوێە كە هاجەرەى دایكى اسماعیل لەوانە، خەزورایەتیەكەش بەهۆى ئەوێە كە ماریەى دایكى ابراهیمی كۆری پیغەمبەر ﷺ لەوانە. كاتى ئافەرەتى موسلمان گۆییبستی ئەم پێنمایى بەرزەى پیغەمبەر ﷺ دەبیّت، زیاتر پروودەكاته خزمانى، خۆشەویستی و سۆزى بى‌وینەیان پیشكەش دەكات، بەردەوام سەردانیان دەكات و چاكەیان لەگەڵ دەكات.

بەيوەندى خزمایەتى دەگەیهنى ئەگەرچى ناموسلمانیش بن

ئافەرەتى موسلمان سەیری پێنمایى ئاینەكەى دەكات، دەبینى بەهۆى لیبوردهیى و هەستە مروّفایەتیەكەى زیاتر شكۆدار دەبى كاتى ئامۆژگارى دەكات بە گەیانەندى پەيوەندى خزمایەتى لەگەڵ خزم و كەس ئەگەرچى ناموسلمانیش بن، لەو فەرموودەى عبدالله بن عمر بن العاص ﷺ دەگێریتەو، وتى: گویم لە پیغەمبەر ﷺ بوو بەئاشكرا و بى‌پەردە دەیفەرموو: ((بەرەى فلانە كەس خۆشەویست و پالپشتى من نین، بەلكو خۆشەویست و پالپشتى من خوا و باوەردارانى چاكن، بەلام پەيوەندى خزمایەتیان لەگەڵدا هەیه و منیش دەمەویّت بە چاكە و بەو شیوەى شایستەیه بێگەیهنم)) متفق علیه. شرح السنه ۲۹/۱۲.

كاتى ئەم ئایەتە دابەزى: ﴿وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ﴾. واتا: خزمە نزیكەكانت هۆشداربكەو و بیانترسینه ﴿الشعراء : ۲۱۴﴾، پیغەمبەر ﷺ بانگى قورەیشى كرد، ئەوانیش كۆبوونەو، بەگشتى و بەتایبەتى بانگى كردن و فەرمووی: ((ئەى بەرەى كەعب بن لوئەى، خۆتان لە ئاگر رزگاربكەن. ئەى بەرەى مورە بن كەعب، خۆتان لە ئاگر رزگاربكەن. ئەى بەرەى عەبد شەمس، خۆتان لە ئاگر رزگاربكەن. ئەى بەرەى عەبد مەناف، خۆتان لە ئاگر رزگاربكەن. ئەى بەرەى هاشم خۆتان لە ئاگر

رزگار بکه. ئەى بەرەى عبدالمطلب، خۆتان لە ئاگر رزگار بکه. ئەى فاتیمە، خۆت لە ئاگر رزگار بکه“ چونکە من لە لای خوا بۆ ئیوە هیچ شتیکم پێ ناکرێ و دەسەڵاتم نییە، تەنھا ئەوە نەبێ ئیوە خزم و نزیکى منن و منیش وەکوو شایستەى ئەم پەيوەندىیە دەگەى ئەم و مافى خۆى دەدەم)) مسلم ۷۹/۳.

ئەم رێنمایانە چووبوویە ناخى گوێى موسلمانان و جیگای خۆى لەناو دلیان کردبوویەو “بۆیە ابن عبداللہ (الاستیعاب) وە ابن حجر لە (الاصابة) دەگێرنەووە کە کەنیزە کێکى صفیەى دایکى باوەرداران ھاتە لای (عمر ﷺ) ئەمیری باوەرداران و وتی: ئەى ئەمیری باوەرداران، صفیە رۆژى شەممەى خۆش دەوێت و سەردانى جولەکش دەکات. عمر ﷺ ناردى بە شوین صفیە و لەم بارەوہ لیتی پرسى، ئەمیش وەلامى دایەوہ: ھەرچى شەممەى ئەو خۆشم نەویستووە لەو کاتەوہى خودا بۆى گۆرپومەتەوہ بە رۆژى ھەینی، وە ھەرچى جولەکشە ئەو پەيوەندى خزمایەتیم لەگەڵیان ھەى و پەيوەندیە کە دەگەى ئەم، پاشان پرویکردە کەنیزە کە کەى و لیتی پرسى سەبارەت بەو پالئەرى وای لیکردووە ئەم درۆیە بکات؟ کەنیزە کە کە وەلامى دایەوہ: شەیتان ئەم کارەى پێکردم! وەلامى صفیەش ئەوہ بوو: برۆ تۆ ئازادى^(۱).

لێرەوہ ئافەرەتى موسلمان دەبینى کە شەوئى سۆزى مرۆفایەتى لە دلى موسلمانیک دانابری کە شایەتى دابى، بەلکو لێیەوہ دەپرژیتە سەر ھەموو خزمیک و مافى خۆى دەداتى بەچاکە، ئەگەرچى ناموسلمانیش بن. ئەو گوزارشتەى پێغەمبەر ﷺ کە دەفەرمووئى: ((غیر ان لکم رحماً سابلھا ببلھا)) واتا: ((تەنھا ئەو نەبێ ئیوە خزم و نزیکى منن و منیش دەمەوێت ئاودیری بکەم و مافى خۆى بدەم)) لە لوتکەى پەوانبێژى عەرەبىیە، کاتى پەيوەندى خزمایەتى چوواندووە بە زەوى، بە گەياندننى و چاکە کارى لەگەڵیان ئاودەدرئ و خۆشەویستى و سۆز دیتە بەرھەم. بە پچراندنى و پشت لەیە ککردن ووشک دەبێ و تەنھا رق و وشکى بەرھەم دینى. مرۆشى موسلمانى راستەقینە ساز و خۆشەویستە لەلای خەلکى “چونکە خەلکى تیايدا بەرجەستەبوونى بەھارەوشتەکان و خاسیەتە چاکەکان بەدى دەکەن.

(۱) الاستیعاب ۱۸۷۲/۴، وابن حجر في الاصابة ۱۲۷/۸.

ئىسلام ھانى چاكە كىردى داۋە لەگەل دايك و باوك، ئەگەرچى بى باۋەپىش بن، ھەروا ھانى چاكە كىردن دەدات لەگەل خىزما ئەگەرچى بەھەمان شىۋە بى باۋەپ بن، لە روانگەى لىبوردەبى مەروفايەتى و ئەو سۆزەى كە ئەم ئاينە بۆ ھەموو خەلگى ھىناۋە، كە دەفەرمووئى: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ﴾. واتا: ئىمە تۆمان تەنھا ۋە كوو مېھەر و رەھمەتتەك ناردوۋە بۆ ھەموو جىھان ﴿الانبياء: ۱۰۷﴾.

لە واتا بەرھەر اۋانەكەى پەيۋەندى خىزمەتەى تىگەشتوۋە

ئافرەتى مۇسلىمان دەزانى پروۋەكانى گەياندىنى پەيۋەندى خىزمەتەى زۆرن، بۈرەكانى بەرھەر اۋانە، شىۋاز و پۈللەتەكانى جۆراۋجۆرە: جارى بە بەخشىنى پارە دەبىت بۆ لادانى ھەژارى و پىكرىنەۋەى پىۋىستى و لادانى بەلا، يا بە سەردانىكى پىر لە سۆز دەبىت كە پەيۋەندىيەكانى خىزمەتەى بەھىز دەكات و كانى خۆشەۋىستى دەتەقىيىتتەۋە، ھەندى جار بە وشەيەكى چاك و زەردەخەنەيەكى پىر لە سۆز و پىشۋازىيەكى گەرم دەبىت، يا بە ئامۇژگارى و دىلسۆزى و فېداكارى دەبىت، ھەروا گەياندىنى ئەم پەيۋەندىيە بە كارى تى خىر و چاكە دەبىت كە سۆزى مەروفايەتى پتەۋدەكات و ھەستى بەيەكەۋە ژيان و بەزەبى و گۇنجان و خۆشەۋىستى و سۆز لەنىۋان خىزما ئەگەشتە پىدەدات.

بۆ ئەم مەبەستانە رېنىماي پىغەمبەر ﷺ ھاندەرە لەسەر بەردەۋامبۈنى ئەم پەيۋەندىيە، ئەگەرچى لە سادەترىن شىۋە و كەمترىن خەرجى دابىت، ۋەك دەفەرمووئى: ((ئەۋدىرى خىزمەتەى تەن بىكەن ئەگەر بە سەلامەتەى بىت)) البزار ۳۷۳/۲.

پەيۋەندى خىزمەتەى دەگەيەنى ئەگەرچى ئەۋان سەردانى ئەكەن

ئەو ئافرەتە مۇسلىمانەى كە گىيانەكەى تىراۋبۈۋە لە رېنىماي ئەم ئاينە رەۋايە پەيۋەندى خىزمەتەى دەگەيەنى ئەگەرچى ئەۋان بىپىچرېنن، ھەرگىز ۋەكەۋ ئەۋان مامەلە ناكات كاتى سەردانى بىكەن سەردانىيان بىكات و كە سەردانى ئەكەن سەردانىيان نەكات“ چۈنكە ئافرەتى مۇسلىمان ھەردەم پەيۋەندى خىزمەتەى دەگەيەنى و مەبەستىشى دىلسۆزىيە بۆ خوا و دەستكەۋەتى پاداشتە و، چاۋەپۋانى بەرامبەر نىيە، يان بۆئەۋەى سەردانى بىكەنەۋە، بەمەش بەھۋى كىردار و

په‌وشته‌کمی نمونه‌یه‌کی به‌رز له په‌وشتی بلندی مرؤفایه‌تی دینیتته‌وه که ئیسلام هه‌میشه سووربووه له‌سەر په‌گ داکوتانی له ناخی موسلمانان. گه‌یشتن به‌م ناسته‌ کارێکی ئه‌سته‌مه‌ ته‌ن‌ها بۆ ئه‌وانه نه‌بیت خودا پێنمایی کردون و ده‌روونیان ملکه‌چبووه بۆ په‌زامه‌ندی خودا، ئه‌م جووره‌ ئافره‌ته‌ موسلمانانه به‌رزانه‌ کردار به‌م فەرمووده‌یه‌ی پێغه‌مبەر ﷺ ده‌کهن، که ده‌فهرمووی: ((به‌و که‌سه‌ ناوترئ په‌یوه‌ندی خزمایه‌تی گه‌یانده‌وه‌ کاتئ سه‌ردانی بکه‌ن سه‌ردانیان بکاته‌وه‌، به‌لکو ئه‌و که‌سه‌ په‌یوه‌ندی خزمایه‌تی گه‌یانده‌وه‌ کاتئ په‌یوه‌ندی له‌گه‌ڵ ده‌پچرێن، ئه‌م سه‌ردانیان ده‌کات و په‌یوه‌ندی‌یه‌ که‌ ده‌گه‌یه‌نئ)) فتح الباری ۴۲۳/۱۶.

ئه‌مه‌یه‌ ئه‌و خوهره‌وشته به‌رزیه‌ی مرؤفایه‌تی که‌ ئیسلام ده‌یه‌وئ پیاو و ئافره‌تی موسلمان بیگاتئ له‌ مامه‌له‌ی له‌گه‌ڵ خزمان. پیاویک هاته‌ لای پێغه‌مبەر ﷺ وتی: ئه‌ی پێغه‌مبهری خوا، من خزمانی‌کم هه‌ن سه‌ردانیان ده‌کم و سه‌ردانم ناکه‌ن، چاکه‌یان له‌گه‌ڵ ده‌کم خراپه‌م له‌گه‌ڵ ده‌که‌ن، به‌رامبه‌ریان نه‌رم و نیاخ، به‌رامبه‌رم نه‌فام و نه‌زانن، پێغه‌مبەر ﷺ فەرمووی: ((ئه‌گه‌ر وه‌ک چۆن ده‌لیی واییت، ئه‌وا وه‌ک ئه‌وه‌ وایه‌ گلی گه‌رمیان ده‌رخوارد بده‌ی، وه‌ له‌لایه‌ن خواوه‌ش پشتگیری و یارمه‌تی ده‌رت ده‌بێ له‌سه‌ریان تا له‌سه‌ر ئه‌م باره‌ بمێنی)) مسلم ۱۱۵/۱۶.

ئای له‌ خزمایه‌تی! چه‌نده‌ قورسه‌ کیشی گه‌یانده‌نی ئه‌م په‌یوه‌نییه‌ له‌ ته‌رازووی به‌نده‌ی باوه‌ردار! چه‌نده‌ به‌ده‌ختن ئه‌وانه‌ی نکۆلی لێ‌ده‌که‌ن! ئه‌وانه‌ی په‌تی خۆشه‌ویسته‌یه‌ک‌ه‌ی ده‌پچرێن! چه‌نده‌ مه‌زنه‌ پاداشتی ئه‌وه‌ی ده‌یگه‌یه‌نئ و ئارام ده‌گرئ له‌سه‌ر مامه‌له‌ی وشک و پچرانی خزمانی به‌رامبه‌ری! به‌جۆریک خوا به‌ پشتیوانی خۆی کۆمه‌کی ده‌کات و به‌سه‌ریانی زال ده‌کات و دلی پرده‌کات له‌ ئارامگرتن به‌رامبه‌ر به‌ ئه‌زیه‌ته‌کانیان، سه‌قامگیر و خۆپاگری ده‌کات له‌سه‌ر به‌رده‌وام ده‌ستگرته‌ی به‌م خوهره‌وشته مرؤفایه‌تییه‌ ناوازه‌یه‌.

لێ‌روه‌ ئافره‌تی موسلمانێ راستگۆ له‌ هه‌موو کاتێک په‌یوه‌ندی خزمایه‌تی ده‌گه‌یه‌نئ و نایپچرێن. به‌ ئومێدی به‌رده‌وامبوونی میهری خوا له‌سه‌ری، پێغه‌مبەر ﷺ ده‌فهرمووی: ((خزمایه‌تی (الرحم) نووساوه‌ به‌ عه‌رشی خودا و ده‌لی: هه‌رکه‌سێ بمگه‌یه‌نئ، خودا په‌یوه‌ندی له‌گه‌ڵ

بگه یه نئ، وه هه ركه سئ بمچرئ، خودا په یوه ندى له گهل بچرئ)) متفق علیه. رياض الصالحين: ۱۹۱.

۸. ئافره تى موسلمان له گهل دراوسىگانى

ئافره تى موسلمان چا كه كار و به سۆزه بو دراوسىگانى

يه كئ له خوړه وشته كانى ئافره تى موسلمانى پۆشنبیر به رښمايى ثابنه كى، كه پابه نده به په ته به تينه كى، ئه وه يه: له گهل دراوسىگانى چا كه كار بيت و گرنگى و بايه خ بدات به كاروباريان.

رښمايى ئيسلام به چا كه كردن له گهل دراوسى به رجه سته ده كات

ئافره تى موسلمان تښگه يشتووه له رښمايى به رزى ئيسلام له هاندانى گهرم و گورې و ئاموژگارى توندى سه باره ت به دراوسى، ته نانه ت پله وپايه يه كى وای بو داناوه له پايه كانى په يوه ندى يه مړويه كان كه پيشتر مړوايه تى له هيچ ئاينى كتر نه يناسيووه، وه ك خودا ده فهرمووئ: ﴿وَاعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَبِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنبِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ...﴾ واتا: ﴿ته نها الله به رست و هيچ هاوبه شيكى بو پرپار مه دن و له گهل دايك و باوكانتان چا كه كار بن هروا له گهل خزم و نزيكان و هه تيوان و كه م ده رانه تان و دراوسى خزم و دراوسى ناخزم و هاوپرې گه شت له كارى چا كه و رښوار و ئه و كزيلانه ي له ژير ده ستانن ...﴾ النساء: ۳۶

له م روانگه يه وه هه ركه سيك له ته ك مړوځى موسلمان بيت مافى دراوسيه تى له سه ره، ته گه رچى په يوه ندى خزم يه تى يا ئاينى له نيوانياندا نه بيت، له مه شه وه ريزلي تانى دراوسى و به رزراگر تى په يوه ندى دراوسيتى له شه رعى ئيسلامى شكودار به دى ده كريت.

پيغه مبه ر ﷺ ده فهرمووئ: ((جبريل - ع - له باره ي دراوسى هينده راي سپاردم تا وامزانى ميراتى لئ ده گرى)) متفق علیه. شرح السنه ۷۱/۱۳.

ئەمە ئەمۇ پەلەمپايە بەرزەيە كە دراوسى ناسىويەتى لە شەرى ئىسلام "بۆيە پىغەمبەر ﷺ لە ھەموو بۆنەيەك فەرمانى دەكرد بە چاكەكردن لەگەل دراوسى. ابو امامە ﷺ دەلى: ((گويم لە پىغەمبەر ﷺ بوو، كە لەسەر حوشترە لوت پراوەكەى بوو لە ھەجى مالتاوايى، دەيفەرمووو: سەبارەت بە دراوسى پاتاندەسپىرم، زۆر ئەوەى دوبارە كەدووە، تا وتم: ميراتى لىدەگرى)) الطبراني (مجمع الزوائد ۱۶۵/۸).

ھەروا پىغەمبەر ﷺ دەفەرمووئى: ((ھەركەسى باوەرى بە خوا و بە پۆژى دوايى ھەيە با چاكەكار بئى لەگەل دراوسىكەى، وە ھەركەسى باوەرى بە خوا و بە پۆژى دوايى ھەيە با پىز لە ميوانى بگرى، وە ھەركەسى باوەرى بە خوا و بە پۆژى دوايى ھەيە با قسەى خىر بكات ئەگەر نا با بئى دەنگ بى)) متفق عليه. رياض الصالحين: ۱۸۵.

لە گىرپانەويەكىترى بوخارى: ((ھەركەسى باوەرى بە خوا و بە پۆژى دوايى ھەيە با ئازارى دراوسىكەى نەدات...)) فتح البارى ۴۴۵/۱۰.

دەبين لە سەرەتاي ئەم فەرموودانەو پايىسپاردىن بە چاكەكردن لەگەل دراوسى، وە ئەم چاكەكارىيە بە نىشانەيەك لە نىشانەكانى باوەرپوون بەخوا و بە پۆژى دوايىيە و بەرھەمىكە لە بەرھەمە چاكەكانى.

ئەوەى بۆ خۆى پىيى خۆشە بۆ دراوسىكانى پىيى خۆشە

ئافرەتى موسلمانى بىدار دلنەرمە، سنگ فراوانە، سروشت خۆشە، دراوسىيى خۆش دەوئىت، زۆر ھەستيارە لە ھەرچى ئەزيەتيان بدات يا پىزيان بريندار بكات يا ئازاريان پىيىگەيەنئى، خىرى بۆ دەوئىن وەك چۆن خىرى بۆ خۆى دەوئىت، بە خۆشەيەكانيان دلخۆشە، بە ئازاريان دلتنەنگە، لەم فەرموودەيە باش تىگەيشتووە كە دەفەرمووئى: ((كەسىكتان باوەرپناھيتى تا ئەوەى بۆ خۆى پىيى خۆشە بۆ براكەشى پىيى خۆش بىت)) متفق عليه. شرح السنه ۶۰/۳۰.

له گيرانه و هيه كى مسلم له نه نه سه وه له پيغه مبه ره وه ﷺ فهرمو وويه تى: ((سویند به وهى گيانى منى به دهسته به ندهيهك باوه پناهينى تا نه وهى بۆ خۆى پيى خوشه بۆ دراوسيكه شى يا فهرمووى بۆ براكه شى پيى خوش بيت)) مسلم ۱۷/۲.

ئافره تى موسلمان له يادى ناچيت ماوه ماوه به خشين و ديارى پيشكهش به دراوسيكانى بكات، يان هه ندى له و چيشتهى بۆ بنيرى كه بۆنى بۆيان ده چيت و ده زانى نه وان له توانيان نيه وه كه نه م چيشته ئاماده بكه، تا وه كو نه و گونجانه كۆمه لايه تيه بيته دى كه پيغه مبه ره ﷺ هانى داوين له سه رى له فهرمو ووده ي ابا ذر ﷺ كه ده فهرمو ووى: ((نهى نه با ذر، نه گهر شله يه كت لينا ئاوه كه ي زۆر بكه و بۆ دراوسيكه شتى بنيره)) مسلم ۱۷۲/۶.

له گيرانه و هيه كى تر: ((نه گهر شله يه كت لينا ئاوه كه ي زۆر بكه، پاشان سه يرى مالى دراوسيت بكه و به چاكه هه ندى كيان بۆ ببه)) مسلم ۱۷۲/۶.

ئافره تى موسلمانى ديندارى ويژدان زيندوو به رگه ناگرى بينى دراوسيكه ي نه بوون و كه م ده رامه تن و ده ستيان بۆ دريژ نه كات، يا شتيك له خوراك و پيوستى تر يان بۆ بنيرى، به تاييه تى نه گهر به خۆى هه بوون و ده وله مهن دبوو و خودا له به خشش و خوشيه كانى ژيانى پيدا بوو، له كاتيكا نه م فهرمو ووده يه ده بيسى: ((باوه رى به من نه هينا وه نه وهى به سكى تيره وه بخه وى له كاتيكا دراوسيكه ي له ته نيشتيه وه برسيه، وه نه ويش به حالى ده زانى)) الطبراني والبخار (مجمع الزوائد ۱۶۷/۸).

وه: ((باوه رى ته واو ناهينى نه وهى به خۆى تيره و دراوسيكه ي برسيه)) الطبراني وابو يعلى (مجمع الزوائد ۱۶۷/۸).

به پيى تواناي خۆى له گه ل دراوسيكانى چاكه ده كات

ئافره تى موسلمان چاكه له گه ل دراوسيكى ده كات نه گهر به شتيكى كه ميش بيت، وه له بهر فيز و شهرم خيى كه م ناگيريتيه وه به بيانوى نه وهى بلانيت: جوان نيه نه وه شته كه مه ي پي به خشم تا نه وكاته ي شتيكى گونجاوتر و زۆرتر ده به خشم، به مهش دراوسيكه ي له و خيره به دهسته ببهش

دەكات بەئومىدى خىيىكى زۆرى چاۋەروان كە لەوانەيە ھەر بەدەستى نەكەوئىت و دەرفەتى خىرەكەشى لە كىس دەچىت، بۆيە پىغەمبەر ﷺ دەفەرموئى: ((ئەي ئافرەتانی موسلمان: خىركردن بە دراوسى بەكەم مەزانن با لەقە سى مەپىكىش بىت)) متفق عليه. شرح السنه ۱۴۱/۶.

خوای گەورەش دەفەرموئى: ﴿فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ. وَاَتَا: ھەركەسى يەك تۆسقال چاكە بكات پاداشتەكەي وەرەگرىتەوھە﴾ الزلزله: ۷.

ھەروا پىغەمبەر ﷺ دەفەرموئى: ((خۆتان لە ناگر بپاريزن ئەگەر بە لەتە خورمايەكيش بىت، ئەگەر ئەوھشتان نەبوو ئەوا بە قسەيەكى چاك)) متفق عليه. شرح السنه ۱۴۱/۶.

لەم فەرمایشتانە ئەوھش تى دەگەين ئەو دراوسىيەي خىرى پى دەكەرى ئەگەر شىتىكى كەمىش بىت، باش وایە لەبەرچاوى بىت و سوپاسى خاۋەنەكەي بكات“ چونكە بە سوپاسكردن لەسەر چاكە خۆشەويستى و دلسۆزى لە نىوان دراوسىكان بلاۋدەبىتەوھە، سۆز و بەزەيى لە ژيانيان گەشە دەكات، لەپال ئەمانەوھە سوپاسگوزارى پەشتىكى پەسەنى ئىسلاميە، وەك پىغەمبەر ﷺ دەفەرموئى: ((كەسى سوپاسى خەلك نەكات سوپاسى خوای نەكردوھە)) البخارى فى الادب المفرد ۳۱۰/۱.

ئىسلام ويستى خۆشەويستى و سۆز لە نىوان دراوسىكاندا بلاۋبكاتەوھە، وە پىگاكەنى گەيشتنى مەروۇف بۆ ئەم خۆشەويستى و سۆزە زۆرن، وەك: ديارى پىشكەشكەشكردن“ بۆيە پىغەمبەر ﷺ جەلەوگىرى كردوھە لە ئافرەت لەوھى ديارى ناردن بۆ دراوسى يا وەرگرتن لىي بەكەم بزانی“ چونكە ئافرەت لەو جۆرە ھەلۆئىست و بۆنانەدا ھەستيارە، كە لەوانەيە كاريگەرى ھەبى لەسەر دەروونى بەرامبەر بە دراوسىكانى، بەمەش سەرنجى ئافرەتى موسلمان پادەكىشى بۆ لای ئەوھى گرنگە لە ديارى مانا مەروفايەتيە بەرزەكەيەتى نەك ماناى مادى و پوالەتى ديارىيەكە، ئافرەتى موسلمانىش نابى بى ئاگا بىت لەم واتا مەروفايەتيە، ئەو ديارىيەي پىشكەش بە دراوسىيەكەي دەكات يان

پیشکەشی دەکرێت بە بچوکی نەزانیت "چونکە لە دیدی ئیسلام ناوەرۆک لەپێشترە لە پۆلەت و مادیات.

چاکە لەگەڵ دراوسێکانی دەکات ئەگەرچی موسڵمانیش نەبن

ئافەرەتی موسڵمان تەنها بەو ناوەستێ چاکە لەگەڵ دراوسێی خزم یا موسڵمانی بکات، بەڵکو چاکە لەگەڵ دراوسێی ناموسڵمانیش دەکات، ئەمەش بەپێی پێنمایە بەرزەکانی ئیسلامە لە لیبوردەیی و چاکەکردن لەگەڵ هەموو خەڵک بە جیاوازی ناین و بۆچوونەکانیان، بەمەرجێک ئەگەر مایە ئازار و دەست درێژی نەبن بۆ سەر موسڵمانان، خودا دەفرمووی: ﴿لَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَيُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ أَنْ تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ. وَاذَا قَدْ دَعَاكَ تَانَاكَاتٌ لِهَوَىٰ چاکەکار و دادپەرور بن لەگەڵ ئەوانە یی باوەڕن، ئەوانە یی لەسەر ئاین لە دژتان نەجەنگاون و لە مال و ولاتی خۆتان وەدەریان نەناون، بەراستی خودا دادپەرورانی خۆش دەوێت﴾ الممتحنه: ۸.

لەم پێوانگەییەو هەبوو عبدالله بن عمر ئەگەر مەڕێکی سەربریواوە لە خزمەتکارەکی دەپرسی: ((ناردت بۆ دراوسێ جولەکەمان؟ ناردت بۆ دراوسێ جولەکەمان؟ چونکە من گویم لە پیغەمبەر ﷺ بوو دەیفەرموو: ((جبریل سەبارەت بە دراوسێ هیندە پرایسپاردم تا وامزانی میراتی لیڤدەگرێ)) متفق علیه. شرح السنه ۷/۱۳.

چەندە بەرفراوانە بەزەیی ئیسلام بە خەڵکی! چەندە نەرم و نیاوە لە چاودێریکردنی ئەوانە یی لەژێر سیبەری هیمن و ئاسایشی دەژین! میژوو گەواهی دەدات کە خاوەن پەرتووکی ئاسمانییەکان زۆر بە ئاسایش و هیمنی و دلتیا بوون لە خۆیان و ئابرو و مال و سامان و ئاینیان ژیاون لەتەك دراوسێ موسڵمانەکانیان لە زۆربە یی خاکە ئیسلامیەکان، چیژیان وەرگرتوووە لە چاک دراوسێتی کردنی موسڵمانان بۆیان و پزیز لیڤگرتنیان و مامەڵە یی جوان و ئازادی بیرو بۆچوونیان، ئەوەتا کەنبەسە دامەزراوەکانیان لە دیزەمانەو لە گوندی موسڵمانان لەسەر لوتکی چیاکان هەر ماوە،

له ده‌ورپشتیان به هزاران موسلمانى لایه، که ده‌ره‌یان داوڼ به چاودیری و پاراستن و چاکه‌کردن و دادپه‌روه‌ری و دراوسیتی کردن به‌چاکه.

له چاکه‌کردنیدا دراوسى نزيکه‌کان پيش ده‌خات پاشان نه‌وافى‌تر

نافره‌تى موسلمان بى‌تاگا نيهه له‌و ريک‌خستنه ورده‌ى ئيسلام دايناوه له چاکه‌کردن له‌گه‌ل دراوسى، کاتى پاي‌سپاردوين به چاکه‌کردن له‌گه‌ل دراوسى به‌پيى نزيکيان ليمان، نه‌مه‌ش به له‌به‌رچاوگرتنى هيزى په‌يوه‌ندى له نيوان دوو دراوسى به‌يه‌که‌وه نووساو، که وه‌ک باوه زور هه‌ستيارن به‌رامبه‌ر يه‌کتر، تاوه‌کوو به‌هويه‌وه خو‌شه‌ويستى و سۆز به‌رده‌وام بيت له نيوانياندا...، خاتوو عائشه وتى: وتم: نه‌ى پيغه‌مبه‌رى خوا، دوو دراوسيم هه‌نه، بۆ کامه‌يان ديارى و شت بنيرم؟ فه‌رموى: ((بۆ نه‌وه‌يان ده‌رگاي له تۆ نزيکه‌تره)) البخارى فى الادب المفرد ۱/۱۹۸.

نه‌مه نه‌وه ناگه‌يه‌نى نافره‌تى موسلمان له‌گه‌ل دراوسى دووره‌کان چاکه نه‌کات، به‌لکو هه‌رچى له چوارچيويه ماليدا ده‌ره‌ى دابى له دراوسى چاک ده‌چيته بازنه‌ى دراوسيه‌تى و مافى دراوسى له‌سه‌ر هه‌يه، نه‌وه‌ى پيشتر له فه‌رموووده‌که باسکرا ته‌نها ريک‌خستنيکى ئيسلاميه تيايدا پيغه‌مبه‌ر ﷺ هه‌ستى ده‌روونى دراوسى هه‌ره‌نزيکى له‌به‌رچاوگرته‌وه، نه‌ميش به‌هوى زور به‌سه‌ريه‌کداچوون و مامه‌له‌ى پيکه‌وه و بوونى خو‌شه‌ويستى له نيوانياندا.

نافره‌تى موسلمانى راستگۆ باشتريڼ دراوسيه

شتيکى ئاساييه نافره‌تى موسلمانى راستگۆ بيدار به ئاينه‌که‌ى باشتريڼ دراوسى بيت له‌ناو کۆمه‌لگه "چونکه چاکه‌کردن له‌گه‌ل دراوسى په‌هوشتيکى په‌سه‌نى ئيسلامى قووله له ويژدانى نافره‌تى موسلمان که په‌روه‌رده بووه له‌سه‌ر خو‌ره‌هوشتى ئيسلامى به‌رز، وه‌ک پيغه‌مبه‌ر ﷺ ده‌فه‌رمووى: ((چاکترين هاوړپ له‌لاى خوا باشتريڼانه بۆ هاوړپيکه‌ى، وه باشتريڼ دراوسى له‌لاى خوا باشتريڼانه بۆ دراوسپيکه‌ى)) الترمذى ۳/۲۲۴.

له گټرانه وې مسلم هاتوووه: ((ناچټته بههشت شه وې دراوسيکې د نيا نه بې له شه و خراپه و)) مسلم ۱۷/۲.

چنده تاوانېکې گه ورهيه کاتې مړوډ ده کوټته خراپه کارې له گهل دراوسې و بههويه وه له بهخشي نيمان داده مالې و بېهش ده بې له چونه بههشت!!

کاتې نافره تي موسلمانې بېگه رد هم ده قانه ده خوټټته وه هرگيز به ميښکې دانايت له هرچ باروډوختک بټ خراپه له گهل دراوسې بکات“ چونکه خراپه کارې له گهل دراوسې و پيلانگيران بې يه کترې و دهنگ دابرين و دووبه رهي له گهلان له گوناھې بچوک نييه، به لکو له گوناھه گه وره کانه و نيمانته له کيس ده بات و هرې شه له چاره نووسې دواړوژت ده کات، ثيا هيچ به لايه ک هيه گه وره تر بې له نه مانې نيمان و له ده ستداني دواړوژت که دلې نافره تي موسلمانې بې راجله کي و ده روون و بووني بې بههژي؟

دراوسې خراپ نافره تيکې کاروکرده وې به هدهر چوو

جا نه گه وهک رابوورد دراوسې خراپ باوهرې له ده ستبدات، شهوا به راستې نافره تيکې کاروکرده وه کانيشې به هدهر رويي وه، له پاش شه برياره وه هيچ کردهويه که سوودي بې ناييت و هيچ کارېکې چاکې به رزنابټته وه تا به رده وام و سووريټ له سهر نازارداني دراوسيکې“ چونکه کرده وه چاکه کان له سهر بنه ماي باوهرېوون به خوا داده مه زري، باوهرېوونيش به خوا تنها وشه يه ک نييه به زمان بوترې، به لکو پياده کرديکې وورده بې شه شتانه ي خوا داواي ده کات له بهنده کاني. جا نه گه نافره تيک بههوي خراپې له گهل دراوسيکې و به رده وام نازارداني باوهرې له ده ستبدات، با نيت به نيازي شه نه بې خودا هيچ کردهويه کې چاکې ليږه رگري هرچه نده گه ورهش بې، به لکو کرده و کاني به هدهر ده چن و شويته وار و کارېگه ريان ناميني، نه گه رچي شه و پړوژبشي له و کرده وانه خه رچ کردي!!

به پيغه مبر ﷺ يان وت: شه پيغه مبري خوا، فلانه نافره ت شه ونويژت ده کات، به رويش به رويو ده بټ و ثاوا ده کات و ثاوا ده کات، وه خير و صده ده کات، به لام به زماني

دراوسیکانی نازاردهدات، پیغه مبر ﷺ فەرمووی: ((هیچ خیریکی پیوه نییه و له کۆمهلی دۆزهحه)) وتیان: فلانه ئافرهتیش نوێزه فەرزەکان دەکات، پارچه پەنیر دەکاته خێر، بەلام نازاری کەس نادات، پیغه مبر ﷺ فەرمووی: ((ئەو ئافرهته له کۆمهلی بهههشته)) البخاری فی الادب المفرد ۲۱۰/۱.

هەروا پیغه مبر ﷺ دەفەرموووی: ((سێ کەس لەوانەی مایه‌پوچ و بێ‌بەرەهەمن: پیشه‌وایه‌ک ئەگەر چاکه‌ی له‌گەڵ بکه‌ی سوپاست نه‌کات، ئەگەر خراپه‌شی له‌گەڵ کرا خوش نه‌بێ و نه‌بووری، وه‌ دراوسی خراپ ئەگەر خێر و چاکه‌یه‌کت لی بیهێنێ ده‌شارتته‌وه، وه‌ ئەگەر شه‌ر و خراپه‌یه‌کیش بیهێنێ بلاوی ده‌کاته‌وه، هەروا ئافره‌تێکیش ئەگەر له‌گەڵی بیت و له‌ به‌ره‌و پووی بیت نازارت ده‌دات، ئەگه‌ریش لی ونبووی و دیارنه‌بووی ناپاکیت له‌گەڵ ده‌کات)) الطبرانی ۲۶۸/۱۸.

بەم شیوه‌یه‌ ده‌قه‌کان یه‌ک له‌دوای یه‌ک دێن و وینه‌ی ناشیرینی دراوسی خراپ ده‌کێشن که‌ ده‌روونی ئافره‌تی موسلمانان بێگه‌رد لی هه‌راسان ده‌بیت، وه‌ زۆر ئاگادار و بیداره‌ له‌ که‌وتنه‌ ناو گوناھی خراپه‌کردن له‌گەڵ دراوسی و زۆر دووره‌ له‌وه‌ی پۆژێک له‌ پۆژان بیهێته‌ دراوسی خراپ، یا ناکۆکی و دوژمنایه‌تی، یا ئیژه‌یی و پیلانگیران هه‌بیت له‌ نێوان ئەم و دراوسیکانی چونکه‌ هه‌رده‌م ئەو فەرموووده‌یه‌ی پیغه مبر ﷺ ی له‌ گوێیدا ده‌زنگیتته‌وه‌ که‌ ده‌فەرموووی: ((یه‌که‌م دوو نه‌یار که‌ له‌ پۆژی قیامه‌ت به‌رامبه‌ری یه‌کتر ده‌گرن دوو دراوسینه‌)) رواه‌ احمد والطبرانی (مجمع الزوائد ۱۷۰/۸).

که‌مه‌ترخه‌می ناکات له‌ چاکه‌کردن له‌گەڵ دراوسیکانی

ئافره‌تی موسلمان ته‌نها به‌وه‌ ناوه‌ستی خراپه‌ نه‌کات له‌گەڵ دراوسیکانی، به‌لکو هه‌میشه‌ ده‌ستپێشخه‌ره‌ بۆ چاکه‌کاری له‌گەڵیان تا له‌ توانای داویت، له‌کاتی پێویست که‌مه‌ترخه‌می ناکات له‌ چاودێرکردن و پێزگرتن و چاکه‌کردن له‌گەڵیان، له‌ترسی ئەو هه‌ره‌شه‌ی پیغه مبر ﷺ که‌ ده‌فەرموووی: ((چه‌ندین دراوسی له‌ پۆژی دوایی به‌ستراوه‌ به‌ دراوسیکه‌ی و، ده‌لی: په‌روه‌ردگارا

ئەمە دەرگای بەرپووی مەن داخست، چاکە و خێری لە مەن گرتەو)) البخاری فی الادب المفرد ۲۰۰/۱.

موسلمان لە تێپروانی نیسلام بینایەکی بەرز و تۆکمە یە و خشتەکانی پۆلە ی ئەم ئۆمەتەن، هەر خشتە یە کیش پێویستە یە کگرتوو و تۆکمە بێت و زۆر بەتوندی بە خشتە ی تەنیشتی نووسابی، تاوێ کوو بینایەکی توندوتۆڵ و بەهێز و خۆراگر دەستە بەریبێت، ئەگەر نا دوچاری هەراسان و پوو خان و کەوتن دەبیستەو.

پاشان نیسلام ئەو خشتانە ی دەورە داوێ بە شوریایەکی بەهێز لە تویشووی گیان، بۆ پارێزگاریکردن لە یە کگرتووی و چەسپاوی و بەرگریەکی، تا بینای موسلمانان هەمیشە بەهێز بێت، هیچ هۆکاریک کاری تێنەکات، وەک دەفەر مووێ: ((باوێردار بۆ باوێردار وەک بینا وایە، هەندیکێ ئەوێ تری راکێشاوێ و توندکردوێ)) متفق علیه. شرح السنه ۴۷/۱۳.

هەروا دەفەر مووێ: ((وێنە ی باوێرداران لە ئەوینداری و بەزەیی و سۆزیان بۆ یە کتری وەک یەک جەستە وایە، کاتی ئەندامیکێ دێتە ئێش، هەموو جەستە بۆی بە ناگا دەیت و شەوئوخی بۆ دەکات و تایی لێ دیت)) متفق علیه. شرح السنه ۴۶/۱۳.

ئایینک بەم شێوێ سەیرە سووریبێت لەسەر یە کگرتنی تاکەکانی زۆر پێویستە کە پەییوەندی نێوان دراوسێکان توندوتۆڵ بکات و دايمەزینێ لەسەر بناغە ی یەکی چەسپا و لە ئەوینداری و چاکە و گونجان و مامەلە ی باش.

ئارام دەگرتی لەسەر ئازار و کەم و کورتیەکانی دراوسێ

شتیکێ نامۆنییە ئافرەتی موسلمانێ رووناکبیر بە ئاینەکی ئارامبگرتی لەسەر ئازار و ئەزەیی دراوسێکانی، بەرامبەر بە خراپەکانیان خراپە ناکاتەو، کاتی خاسیەتیکێ ناپەسەندیان لێدەبینی هەلناچی و تورە نابیت، هەرگیز هەلە و کەم و کورتیەکانیان بۆ ناژمیرو و بە چاویان دانا داتەو، بەلکو فشار دەخاتە سەر دەروونی و لێیان دەبوری، پاداشتی ئەم دان بەخۆداگرتەشی لە خوا

چاوه‌روانه، دلتیایه له‌وهی پاداشتی ئەم هه‌لوێسته‌ی له‌لای خودا ون ناییت، به‌ئکو له‌لای خودا زیاتر خۆشه‌ویستی ده‌کات و په‌زامه‌ندی ده‌ست ده‌که‌وێت، به‌گوێری ئەم فه‌رمووده‌یه‌ی ابو‌ذر ده‌یگێرێته‌وه له‌و کاته‌ی ده‌گات به‌ مطرف بن عبدالله که پێی وت: ((ئه‌ی ئەبا‌ذر باس و خواسی تۆم پێ‌گه‌یشته‌وه زۆر تامه‌زرۆی دیمانه‌ت بووم، وتی: له‌پێناوی خوا‌ی گه‌وره‌! ده‌ی ئەوا پێم گه‌یشتی. وتم: فه‌رمووده‌یه‌کم بۆ بلی له‌ پێغه‌مبه‌ر ﷺ ت بیستبێ، وتی: ((خودا سێ که‌سی خۆش ده‌وێت و پ‌رقیشی له‌ سێ‌یه‌)) وتی: واش تێ‌ناگه‌م درۆ به‌ زمان‌ی پێغه‌مبه‌ر ﷺ بکه‌م، وتم: ئەو سێ‌یه‌ کێن که خودا خۆشی ده‌وێن؟ وتی: ((پیاویک به‌ خۆراگریه‌وه تیکۆشان ده‌کات له‌پێناوی خوا به‌ئومێدی پاداشتی خوا‌یی و ده‌جنگی تا ده‌کوژرێ، ئێوه‌ش له‌ قورئانه‌که‌تان ده‌بخوێنه‌وه، پاشان ئایه‌ته‌که‌ی خوێنده‌وه: ﴿إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًا كَأَنَّهُمْ بُنَيَانٌ مَّرصُوفٌ﴾ واتا: ﴿به‌پراستی خودا ئەوانه‌ی خۆش ده‌وێت که له‌پێناویدا ده‌جنگن یه‌ک رێز بن وه‌ک بینایه‌کی تۆکه‌مه و توند﴾ وتم: پاشان کێ؟ وتی: ((پیاویک دراوسییه‌کی خراپی هه‌یه و ئازاری ده‌دا، ئەمیش ئارامده‌گرێ تا خودا له‌ کۆلی ده‌کاته‌وه به‌ ژیان یا به‌ مردن...)) احمد والطبرانی (مجمع الزوائد ۱۷۱/۸).

یه‌کێ له‌ خوڤه‌وشته‌کانی ئافره‌تی موسلمان که ئیسلام په‌روه‌رده‌ی کردووه و هه‌ستی پێگه‌یاندووه ئەوه‌یه ئارامبگری له‌سه‌ر ئەزیه‌تی دراوسیێ تا له‌ توانای دا‌ییت و به‌رامبه‌ر ئەزیه‌ته‌کانیان چاکه‌ بکات، به‌مه‌ش غونه‌ی هه‌ره به‌رز دینیته‌وه له‌سه‌ر چاک په‌فتارکردن له‌گه‌ڵ دراوسی، هه‌روا په‌گی خراپه‌کاری و نا‌کوکی و رق و کینه له‌ ده‌روونیان ده‌رده‌کێشێ، له‌سه‌رووی هه‌مووشیان‌وه ملکه‌چی فه‌رمایشتی پێغه‌مبه‌ر ﷺ ده‌ییت که ده‌فه‌رمووێ: ((هه‌رکه‌سێ باوه‌ری به‌خوا و به‌ پۆژی دوا‌یی هه‌یه ئەزیه‌تی دراوسیێ نادات...)) فتح الباری ۴۴۵/۱۰.

ده‌با گو‌ییستی ئەم فه‌رمووده‌یه بن ئەو ئافره‌تانه‌ی بۆ شه‌ری منال هۆشیان له‌ ده‌ست ده‌ده‌ن و جنیو و قسه‌ی ناشیرین ئاراسته‌ی دراوسێ‌کانیان ده‌که‌ن، و هه‌موو مافیکی دراوسییه‌تی له‌یاد ده‌که‌ن، په‌یه‌وندیه‌کانی خۆشه‌ویستی و ژیا‌نی چه‌ند سا‌له و نزیکایه‌تی ده‌پ‌چرێنن له‌ ساتیکی تو‌په‌بووندا، با ئەو جو‌ره ئافره‌تانه بزانه که دژی پێنمای‌ی‌کانی ئیسلام هه‌ئس و که‌وت ده‌که‌ن له‌باره‌ی چۆنیه‌تی مامه‌له‌کردن له‌گه‌ڵ دراوسی و پا‌زی بوونه‌ بن به‌ دراوسیێ خراپ.

با چاوی ئەوانەش گوشادێی کە پێژدەگرن لە دراوسێ و خۆیان ئارایش دەدەن بە ئارامگرتن و سەنگینی و رەفتاری جوان و دەلامی خراپە بە خراپە نادەنەوه، بەپراستی ئەوانە خودا پازێ بوو لە رەفتاری دانا و تێگەشتوانەیان.

۹. ئافەرەتی موسڵمان لەگەڵ خوشکان و ھاوڕێییانی

لەپێناوی خوا خۆشایانی دەوێت و ھاوڕێیەتیان دەکات

ئافەرەتی موسڵمان لە پەییوەندیە کۆمەڵایەتیەکانی لەگەڵ خوشکان و ھاوڕێییانی جیاوازه لە ئافەرەتانی تر. ئافەرەتی موسڵمان ئەم پەییوەندیانە لەسەر بنەڕەتی بڕایەتی خوایی دادەمەزرێنێ. ئەم بڕایەتیە خواپەش بەرزترین پەییوەندییە دەبەستێ لە نێوان مەرۆڤ و مەرۆڤ، چ پیاو بێت چ ئافەرەت. بەپراستی ئەمە پەییوەندی باوەرپەرە بەخوا کە خودا لە نێوان سەرچەم باوەرداران بەستویەتی، وەك دەفەرمووی: ﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ﴾. واتا: بەپراستی باوەرداران بۆ یەكترن ﴿الحجرات: ۱۰﴾.

ئەم پەییوەندییە تۆکمەترینی پەییوەندیەکانی دڵە، توندترین گریی نێوان دڵەکانە، بەرزترین پەییوەندی هۆش و گیانە.

بۆیە جێی سەر سورمان نییە بێنێن خوشکانی لەپێناو خوا پەییوەندیان بەردەوام و توندتۆڵە، دامەزرێوە لەسەر بنەمای خۆشەویستی لەپێناو خوا، کە بەرزترین و بێگەردترین خۆشەویستیە لە ژیاانی مەرۆڤ. ئەمە ئەو خۆشەویستیە دامالراوێە لە هەرچی بەرژەوێ هەیە، پاکە لە هەرچی مەبەست و نیازە، بێگەردە لە هەرچی گەرد و پەلە هەیە “چونکە سەرچاوەی بێگەردی و روونی و پاکێەکی لە چرای سروش و پێنمایی پیغەمبەر ﷺ وەرەگرتی، ئەو خۆشەویستیەیی تیایدا موسڵمانان شیرینی باوەر دەچێژن، پیغەمبەر ﷺ دەفەرمووی: ((سَيِّئُ تَاكَاَرٍ تَهْكَرُ لَهْ هَرِّ مَرْوُفٍ هَبْنِ شِرِينِیْ باوەر دەچێژی: بەپراستی خوا و پیغەمبەری لەهەموو کەسیك خۆشتر بۆی، هەر کەسیكی خۆش بویت تەنھا لەبەر خوا خۆشی بویت، وە رقی بییتەوه بگەریتەوه سەر بێ باوەرپاش ئەوەی خودا پزگاریکرد لێی وەك چۆن پێی ناخۆشە فەرێ بدریتە ناو ئاگر)) متفق علیہ.

پله‌وپایه‌ی ئه‌وانه‌ی له‌پیناوی خوا یه‌کتریان خۆش ده‌وێت

ده‌قی راستی ده‌وله‌مه‌ندی زۆرمان هه‌یه‌ سه‌باره‌ت به‌ به‌رزراگرتنی ئه‌وانه‌ی له‌پیناوی خوا یه‌کتریان خۆش ده‌وێت، بیاو بن یا ئافره‌ت، هه‌مووی وێنای پله‌وپایه‌ی به‌رز و ڕیزداریان ده‌کات که خودا له‌ ڕۆژی قیامه‌ت پێیان ده‌به‌خشی.

ئه‌وانه ئه‌وه‌نده‌یان به‌سه‌ خودا له‌ ڕۆژی قیامه‌ت بانگیان ده‌کات: ((کوان ئه‌وانه‌ی له‌پیناوی من یه‌کتریان خۆشویستوه! ئه‌مڕۆ له‌ژێر سایه‌ی خۆم سیبه‌ریان بۆ ده‌که‌م له‌و ڕۆژه‌ی بێجگه‌ له‌ سیبه‌ری من سیبه‌ری تر نییه‌)) مسلم ۱۶/۱۲۳.

گه‌یشتن به‌ پله‌وپایه‌ی خۆشه‌ویستی پاک و پوختی مرۆڤ به‌رامبه‌ر به‌ برای مرۆفی ته‌نها له‌ بۆ مه‌به‌ستی په‌زاهمه‌ندی خوا سه‌خت و دژواره‌، ته‌نها ئه‌وانه‌ پێی ده‌گه‌ن که‌ دڵ و گیانیان بێجگه‌رده‌، دونیا و ئه‌وه‌ی له‌ دونیادایه‌ له‌به‌رچاویان که‌م بایه‌خه‌“ بۆیه‌ به‌رزتر بوون له‌ شته‌ سه‌رنج پاک‌شهره‌کانی ژیا‌نی مادیه‌ت و ئاره‌زووات و خۆشه‌یکانی، وه‌ خۆشی تاتایی لای خوايان هه‌لبژارد، بێگومان په‌زاهمه‌ندی خواش له‌ هه‌مووی گه‌وره‌تره‌، بۆیه‌ سه‌یرینییه‌ پیغه‌مبه‌ر ﷺ له‌و فه‌رموده‌یه‌ی معاذ بن جبل ؓ لێی ده‌گێڕێته‌وه‌، به‌فرمووی: ((خودای به‌رز و خاوه‌ن شکۆ ده‌فه‌رمووی: ئه‌وانه‌ی له‌پیناوی گه‌وره‌یی من یه‌کتریان خۆشویستوه‌ له‌ ڕۆژی قیامه‌ت مینه‌به‌ری نورانیان بۆ هه‌یه‌، پیغه‌مبه‌ران و شه‌هیدان ئێه‌ریان پێی ده‌به‌ن)) الترمذی ۴/۲۴.

هه‌روا ابو هريره ؓ له‌ پیغه‌مبه‌ره‌وه‌ ﷺ ده‌گێڕێته‌وه‌ فه‌رموویه‌تی: ((پیاوی سه‌ردانی براهه‌کی کرد له‌ ئاوابیه‌کی‌تر، خوداش له‌سه‌ره‌ ڕینگای فریشته‌یه‌کی بۆ نارد، کاتێ پێی گه‌یشتن وتی: بۆ کوێ ده‌چی؟ وتی: ده‌چمه‌ لای براهه‌کم له‌م ئاوابیه‌، وتی: ده‌چی پاداشتی چاکه‌یه‌کی بده‌یته‌وه‌؟ وتی: نه‌خێر، ته‌نها له‌پیناوی خوا خۆشم ویستوه‌، وتی: ده‌ی من له‌لایه‌ن خواوه‌ نێردراوم بۆ تۆ تا پێت بلێم: به‌راستی خودا تۆی خۆشویستوه‌ وه‌ک چۆن تۆ له‌پیناوی خوا ئه‌وت خۆشویستوه‌)) مسلم ۱۶/۱۲۴.

پيغەمبەر ﷺ دەيزانى خۇشويستنى پاك و بىگەرد چەندە كارىگەرە لەسەر بەھيزکردنى
 كۆمەلگە مەروپەكان و بەرزكردنەوہى و بەختەوہركنپان“ بۆيە ئەنەس ﷺ دەلى: پياويك لەلاى
 پيغەمبەر ﷺ بوو، پياويكىش بە لاياندا تىپەرى، پياوہكە وتى: ئەى پيغەمبەرى خوا من ئەو
 پياوہم خۇش دەويت، پيغەمبەرى ﷺ فەرموووى: ((ئايا پيىت راگەياندووه؟)) وتى: نەخىر،
 فەرموووى: ((دەى پيى بلئ))، ئنجا پياوہكە شوپنى كەوت و وتى: من لەپيناوى خوا تۆم خۇش
 دەويت، ئەميش وتى: ئەو كەسە تۆى خۇش بويت كە لەپيناويدا منت خۇشويستووه)) ابو داود
 ٤/٤٥٢.

پيغەمبەر ﷺ خۇشى ئەم كارەى دەکرد و موسلمانانى فيردەکرد چۆن كۆمەلگەى خۇشەويستى
 و برايهتى و بىگەردى بنيات بنين، رۆژتيكيان دەستى معاذى گرت و فەرموووى: ئەى معاذ، سويند
 بەخوا تۆم خۇش دەويت، پاشان ئەى معاذ راتدەسپيىرم: ھەرگيز لەياد مەككە پاش ھەموو نوپيىك
 بليى: (اللهم اَعِنِّي عَلَى ذِكْرِكَ وَشُكْرِكَ وَحُسْنِ عِبَادَتِكَ) واتا: (خودايە كۆمەكيم بكە و يارمەتيم
 بدە لەسەر يادکردنى تۆ و سوپاسکردنت و بە چاكي پەرستنت)) احمد ٥/٢٤٥.

پيشەوا مالك لە الموطأ بە اسناديكي راست لە ئەبى ئيدريس الخولانى دەگيىرتەوہ، دەلى:
 ((چومە مزگەوتى دمشق، پياويكم بينى دەم بە زەردەخەنە، خەلكى لە دەوروپەرى كۆيبونەوہ،
 ئەگەر لە شتيك ناكۆكيان بوابە دەگەرآنەوہ لاى و رايان وەردەگرت. منيش پرسيم ئەوہ كىيە؟
 پييان وتم: ئەمە معاذ بن جبل ﷺ، بۆ بەيانى زوو ھەلسام و چومە مزگەوت، بينيم لە پيش
 من ھەلساوہ و وا نوپۆ دەكات، چاوەروانى بووم تا لە نوپۆكەى بوويەوہ، پاشان بەرەو پروى ھاتم
 و سلاوم ليىكرد، پاشان وتم: سويند بەخوا خۇشم دەويى، وتى: لەپيناوى خوا؟ وتم: لەپيناوى خوا،
 وتى: لەپيناوى خوا؟ وتم: لەپيناوى خوا، ئنجا بە مىلى عەباكەم راپيىكىشام بۆ خۆى و وتى: مژدەت
 لى بى، لە پيغەمبەر ﷺ م بيست دەيفەرمووو: ((خوای گەورە فەرموويەتى: خۇشەويستى من
 واجب بووہ بۆ ئەوانەى لەپيناوى من يەكترپان خۇش دەويت، ئەوانەى لەپيناوى من كۆدەبنەوہ و
 دادەنيشن، ئەوانەى لەپيناوى من سەردانى يەكتر دەكەن، ئەوانەى لەپيناوى من دەبەخشن)) رواہ
 مالك فى الموطأ ٢/٩٥٣.

كارىگەرى خۇشويىستن لە پىناۋى خوا لە ژيانى موسلمانان

ئىسلام ھاتووۋە تا كۆمەلگەيەكى غونەيى دامەزراۋ لەسەر خۇشەويىستى و برايەتى و دلسۆزى بنيات بنى، جا زۆر پىويىست بوو خۇشەويىستى لە دللى تاكەكانى برويىنى كە كۆمەلگەيان لى پىك دىت "بۆيە ئەم خۇشەويىستىيەى نيوانيانى كرده مەرجىك لە مەرجەكانى باوەر و چوونە بەھەشت، مسلم لە ابو ھريره ؓ دەگىرپتەو، پىغەمبەر ﷺ فەرموويەتى: ((سويىند بەوھى گيانى منى بەدەستە ناچنە بەھەشت تا باوەرپنەھيىن، وە باوەرپناھيىن تا يەكترتان خۇش نەويىت، ئايا شىتكتان پى بلىم ئەگەر بىكەن لەلای يەكتر خۇشەويىست دەين؟ سەلام و ئاشتى لە نيوانتان بلاۋىكەنەو)) مسلم ۳۵/۲.

ئەمەيە تىپروانىنى دروستى رىنمايى پىغەمبەرايەتى، دەركى ئەو دەكات كە رق و كىنە لە دلەكان لاناچىت و پىسى و گەندەللى ململانى و ئىرەيى لە دلەكان ناشورىتەو مەگەر بە برايەتيەكى راستگۆيانە و بەرز نەبىت، كە لە ژيانى موسلمانان بلاۋىبىتەو پىرى بكات لە خۇشەويىستى و دلسۆزى و بەيەكەوھ ژيان و بىگەردى و سىنە پاكى، خاۋىتى بكاتەو لە رق و يەكتر نەويىستن و ناپاكي و كىنە، تاكە رىگەش بۆ گەيشتن بە ھەموو ئەمانە بلاۋەردنەوھى ئاشتى و سلاۋەردنە لە يەكتر، تا بىيىتە كلىلى دلان بۆ ھەلەكەردن لەگەل يەكتر و چاكەكارى خۇشەويىستى و بىگەردى. لەم روانگەيەوھ بوو پىغەمبەر ﷺ ئەم واتايەى بە گويناكندا دووپات دەكردەو، بەمەش تۆۋى خۇشەويىستى لە دلان دەچاند بە شىۋەيەك بىنە چاۋدىرى يەكتر، تا ئەو خۇشەويىستىيە گەورە و پاك و رووناكە بەرھەم بىت كە ئىسلام ھەمىشە دەيھەويىت بۆ موسلمانان.

بەم خۇشەويىستىيە بىگەرد و پىنگەيشتوۋە پىغەمبەر ﷺ دەرۋونى نەوھى پىشىنەى موسلمانانى بنيات نا، بەراستى بوون بە بنەمايەكى پتەو و تۆكمە كە كۆشكى بەرزى ئىسلامى لەسەر دامەزرا، بوون بە ئەستىرەى درەوشاۋە لە ئاسمانى تاريكى مەرفايەتى و رىگاي بۆ ھەموو گەل و نەتەوھەك رۆشەكردەو.

هەر بىم خۆشەويستىيە بىڭەرد و راستگىزىيە پىڭەمبەر ﷺ تۈانى كۆمەلگەي غونەيى مەرفاىيەتى دامەزراو لەسەر براىيەتى ئيمان، بىن وىنە لە توندوتۆلى تۆكمەيى و بەرگەگرتنى بۆ تىڭكۆشان و فىداكارى لەپىناو بلاوكردەنەوى ئىسلام، ھەروا ناوازەبوو لە يەكگرتووبى و پالپشتى و ھارىكارى، ۋەك پىڭەمبەر ﷺ دەفەرموئى: ((باوەردار بۆ باوەردار ۋەك بىنا وايە، ھەندىكى ھەندىكى تى رادەكىشى و توند دەكات)) متفق عليه.

ھەروا دەفەرموئى: ((غونەي باوەرداران لە خۆشەويستى و مېھر و سۆزىيان بۆ يەكتر غونەي يەك جەستەيە، كاتى ئەندامىكى نەساغ دەبىت، ئەوا ھەموو جەستە بۆي دىتە شەوغونى و تا گرتن)) متفق عليه. شرح السنه ۴۶/۳۱.

ئافەرەتى مۇسلمانىش لە سەرەتاي ئىسلام و بەدرىزايى مېژوش بەشدارىكردووە لە دروستكردنى ئەم كۆشكە پىرۆزەي ئىسلام بەھۆي بلاوكردەنەوى بانگەوازي خۆشەويستى لەپىناوى خوا، بەمەش بە دل و ھەستى پروودەكاتە خوشكان و ھاوړپىكانى و پەيوەندى دۆستايەتى بۆ خوا پتەو دەكات.

لە خوشكانى دەنگ دانابرى و پىشتيان تى ناكات

ئەمە لاي ئافەرەتى مۇسلمانى رۆشنېر شاراوە نىيە كە ئەو ئىسلامەي ھانى براىيەتى و خۆشەويستى و سۆزى داو، ھەر ئەويشە دەنگ دابىران و پىشت لەيەك كردن و دەست لەيەك ھەلگرتنى ياساغكردووە ئەگەر بەراستى لە پىناوى خوا يەكترىيان خۆشويستووە، پىڭەمبەر ﷺ دەفەرموئى: ((ئەو دوو كەسە بەراستى لەپىناوى خوا يا لەپىناوى ئىسلام يەكترىيان خۆش نەويستووە ئەگەر بەھۆي يەكەم گوناھ كە لە يەككىيان پروودەدە لەيەكتر جىيايىنەو)) البخارى فى الادب المفرد ۴۹۳/۱.

ھەندى جار لەكاتى سروشتى لاوازي مەژدە و كاتەكانى تورپەي پەنگە خوشكىك خراپە بكات بەرامبەر بە خوشكەكەي، ئەم تورپەي و ھەلچونە لەوانەيە بىيە ھۆي دابىرانىيان لەيەكتر، لىرەدا ئافەرەتى مۇسلمان لە يادى ناچىت رىنمايى ئىسلام بىن ئاگا نىيە لە سروشتى دەروونى مەرفەكان كە بىڭومان دوچارى ھەلچون و تورپەبون و وروژانى سۆز و ئارەزوو و گۆرانكارىيەكانى دەبىتەو

بۆيە سىڭ پۇڭزى دانائە بۇ دەروونى مەۋقەكان تا بتوانىڭ شۇرشى ھەلچون كې بىكەتەۋە و ھاۋارى
تورپەيى كىزكەتەۋە، ۋەك پىغەمبەر ﷺ دەفەرموۋى: ((ھەلەل نىيە بۇ موسلمان دەنگ دابىرى و
پشتىكا لە براى خۇى زىاتىر لە سىڭ پۇڭز، كاتى بىيەك دەگەن ئەم روۋى ۋەرگىپىڭ و ئەو روۋى
ۋەرگىپىڭ، ۋە باشىرەكەيان ئەۋەيە كە يەكەمجار سلاۋ دەكات)) متفق عليه.

لەم روانگەيەۋە ئافرەتى موسلمانى بىدار بەردەۋام نايىت لە دەنگ دابىران ھۆكارەكان ھەرچى
بن، بەلكو پەلە دەكات لە تەۋقەكردن و سلاۋكردن لىتى، ۋە دەشزانى باشىرىيان ئەۋەيە يەكەمجار
سلاۋدەكات، جا ئەگەر دەستە خوشكەكەي ۋەلامى سلاۋدەكەي دايەۋە، ئەۋا ھەردوۋىكان لە
پاداشتى ئاشت بوۋنەۋەكە بەشداردەبن، ۋە ئەگەر ۋەلامى نەدايەۋە، ئەۋا ابو ھىرە دەلى: گويم لە
پىغەمبەر ﷺ بوۋ دەفەرموۋى: ((ھەلەل نىيە پىاۋىك دەنگ دابىرى لە باۋەردارىك زىاتىر لە سىڭ
پۇڭز، پاش ئەۋ سىڭ پۇڭزە با بەرەۋروۋى بچىت و سلاۋى لى بىكات، ئەگەر سلاۋدەكەي ۋەلام دايەۋە،
ئەۋا ھاۋبەش دەبن لە پاداشتەكە، ۋە ئەگەر ۋەلامى نەدايەۋە، ئەۋا ئەۋى سلاۋى كىردوۋە بى
گوناه دەبىت لە تاۋانى ئەۋ دەنگ دابىرانە)) البخارى فى الادب المفرد ۵۰۵/۱.

ۋشەي پىاۋ لەم فەرموۋدەيەدا (ئافرەت و پىاۋ) دەگرىتەۋە، ۋە ھەرچەندە ماۋى دەنگ دابىران
زىاتىرىيت ھىندەيىر گوناھى زىاتىردەبىت، پىغەمبەر ﷺ دەفەرموۋى: ((ھەر كەس سىڭ سالىك دەنگ
دابىرى لە براكەي ۋەك ئەۋە وايە خوڭىنى رشتىڭ)) البخارى فى الادب المفرد ۴۹۷/۱.

چەندە ئاشىرىنە تاۋانى دەنگ دابىرىن و پشت لەيەككردن لە ياساى ئىسلام! چەندە ئۇبالىكى
قورسە لە ئەستۋى ئەمجامدەرانى! تا ۋاى لىدەيت دەيتە بارتەقاي رشتىنى خوڭىنىكى ھەلەل! ئەۋىش
لەبەرئەۋەيە بەرنامەي ئىسلام لە بارەي پەرۋەردەكردنى دەروۋنەكان دامەزراۋە لەسەر خۇشەۋىستى
و برايەتى و نىزىكبۈۋنەۋە و ئاشنايەتى “بۆيە ئىسلام دەيەۋىت ئىرەيى و پشت لەيەككردن و رىق و
كىنە لە ژيانى موسلمانان ۋەدەرنەيت، نايەۋىت يەكى لەۋ رەۋشە نىزانە بىگەردى ژيانىان لىل
بىكات” بۆيە پىغەمبەر ﷺ دەفەرموۋى: ((لە يەكتر دامەبىرىن، پشت لە يەكتر مەككەن، رىقتان لە
يەكتر نەبىتەۋە، ئىرەيى بە يەكتر مەبەن، ۋە بىن بە براى يەكتر ۋەك چۇن خودا فەرمانى
پىكردوۋن)) مسلم ۱۶/۱۲۰.

ھەروا دەفەرمووئ: ((دوورکەونەوھ لە بەدگومانی "چونکە بەدگومانی درۆترینی گوشتارە، بەدوای کەم و کورتی یەکتەدا مەگەرین، سیخوپی بەسەر یەکتەر مەککەن، مەلەنێ و دژایەتی مەککەن، ئێرەیی بە یەکتەر مەبەن، رەقتان لە یەکتەر نەبێتەوھ، پشت لە یەکتەر مەککەن، وە بێن بە بەندە ی خوا و برای یەکتەر)) متفق علیہ.

وھ دەفەرمووئ: ((ئێرەیی بە یەکتەر مەبەن، لەسەر کەل و پەل نرخێ زیاد دامەنێن تا خەلکی فریو بدەن، وە رەقتان لە یەکتەر نەبێتەوھ، پشت لە یەکتەر مەککەن، لەسەر کەپین و فروشتنی یەکتەر کەپین و فروشتن مەککەن، وە بێن بە بەندە ی خوا و برای یەکتەر، موسلمان برای موسلمانە ستەمی لێ ناکات، نایداتە دەست و ریسوا و بێ ئومیدی ناکات، بەکەم سەیری ناکات، تەقوا و لە خوا ترسان لێرەییە - سێ جار ئامازە ی بۆ سنگی دەکات - ئەوئەندە بەسە بۆ خراپەکاری مەوۆ کە رقی لە برای موسلمانێ بێتەوھ و بەکەم سەیری بکات، ھەموو شتێکی موسلمان لەسەر موسلمان یاساغە، خوێنی و مالی و ئابروی)) مسلم ۱۶/۱۲۰.

کاتی ئافەرەتی موسلمان ئەم دەقانە دەخوێنێتەوھ کە ھەرچی رەوشتی جوانە لە خۆشەویستی و نیازپاکی و دوستایەتی و برایەتی و دڵسۆزی و بەزەیی و فیداکاری لەخۆگرتووە، سینگێ بەرگە ی رق و کینە ناگرێت و ناتوانێ بەردەوام بێ لەسەر دەنگ دابران، مەگەر ئافەرەتێک بێت دڵی نەخۆش بێت، و ھۆشی وشک و رەوشتی لاریت. جا ھەرپەشەییەکی زۆر توند ھەییە بۆ ئەو جۆرە ئافەرەتە دڵ رەق و مێشک بەردانە چ پیاو بێ چ ئافەرەت، وە ک پێغەمبەر ﷺ دەفەرمووئ: ((دەرگاکی بەھەشت لە رۆژانی دووشەممە و پێنج شەممە دەکرێتەوھ، لەم رۆژانەدا خودا لە ھەموو بەندەییە ک خۆش دەبێت ئەگەر ھیچ ھاوبەشیکی بۆ خوا بریار نەدابێ، تەنھا کەسێک نەبێ کە لە نیوان خۆی و براکە ی ناکۆکی ھەییە، جا دەفەرمووئ: مۆلت بەن بەم دووانە تا ئاشت دەبنەوھ، مۆلت بەن بەم دووانە تا ئاشت دەبنەوھ)) مسلم ۱۶/۱۲۲.

ابو الدرداء ؓ دەیوت: ((ئایا باسی کردەییەکتان بۆ بکەم کە چاکترە لە بەخشین و خێرکردن؟ ئاشتکردنەوھ ی دوو کەس، لەکاتی کە ناکۆکی و دووبەرەکی و رق لێ بوونەوھ ھەموو پاداشت و چاکەییە ک رەش دەکاتەوھ)) البخاری فی الادب المفرد ۵/۵۰.

لەم روانگەییەوه ئافرەتی موسلمان پێویستە پرووبکاتە خوشکانی و نێوانیان چاک بکاتەوه“
چونکە باشتەر لە صدەقه و لە پۆژوو، وه بەردهوامبوونیش لەسەر دەنگ دابپران و رق و کینه
هەموو پەرستشەکان و خێرەکانی لەناو دەبات، پێغەمبەر ﷺ دەفەرمووی: ((تایا هەوالی
کردەیه کتان پێ بلێم باشتەر لە پلە ی پۆژ و نوێژ و خێر؟ وتیان: بەلێ، فەرمووی: ((چاککردنەوی
نێوانی خەلکی“ چونکە تێکچوونی نێوانی خەلک وەک موس دەتاشی)) ابو عیسی دەلێ:
فەرموودەیه کی راست و دروستە. لە پێغەمبەرەوه ﷺ دەگێرنەوه، فەرموویەتی: ((وێک موس
دەتاشی، نالێم موو دەتاشی، بەلکو ئاین دەتاشی)).

چاوپۆش و لیبوردەیه بەرامبەریمان

ئافرەتی موسلمان چاوپۆش و لیبوردەیه بەرامبەر خوشکان و هاوڕێیانی، هیچ رق و کینه و
گومانێک لە دلێدا نییه بەرامبەریمان، تورپیی دەخواتەوه و لییان خۆش دەبیّت، بێ ئەوهی پەشیمان
بیّتەوه لەو خۆشبونە، یا هەست بە کەمی بکات، بەلکو دلێنایە لەوهی بەم پەفتارە ی خودا لێی
خۆش دەبیّت، وەک دەفەرمووی: ﴿وَالْكَاطِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ﴾. واتا:
ئەوانە ی رقی خۆیان دەخۆنەوه و لە خەلکی دەبورن، وه خودا چاکەکارانی خۆش دەوێت ﴿ال
عمران: ۱۳۴.

چونکە ئەگەر تورپیی لە دەروونی مرۆڤ شۆرشی کرد و لێخۆشبونی بەدوادا نەهات،
سەردەکیشی بۆ ناکۆکی و رق و کینه، ئەمەشیان بۆ سەر مرۆڤ لە تورپیی سەختەر، بەلام ئەگەر
لێخۆشبونی لەدواهات، پشکۆی تورپییەکی دەکوژیتەوه، دەروونیشی لە رق دەشواتەوه، ئەوهش
پلەوپایە ی چاکەکارانە.

هەروا تورپیی ئاگرە بۆ بیّشە ی دەروون و دلێ مرۆڤ داخ دەکات، لەکاتیکی لیبوردەیی و رق
خواردنەوه دلێ مرۆڤ رووناک دەکاتەوه، هەست بە فێنکایەتی
دلێیایی دەکات، سەرەوتن و ناشتی وێژدانی پردهکات.

هیچ کاتیک لیبوردیی و خوشبوون نابیتته هۆی که مایه تی و نرمی، به لکو به هۆیه وه له لای خوا به زرده بیته وه، پیغه مبه ر ﷺ ده فەرمووی: ((مرۆڤ به هۆی لیبوردیه وه هه میشه له لای خوا شکۆدارتر و ریزدارتر ده بیته، وه هه رکه سی بۆ خوا خۆی به کهم بزانی مسۆگەر خودا به رزی ده کاته وه)) مسلم ۱۶/۱۴۱.

به هۆی ئەم ئاکارانه ئافره تی موسلمان لای خوا خۆشه ویست و ریزدار ده بیته. پیغه مبه ر ﷺ ده فەرمووی: ((هه رکه سی خۆی له سی ئاکار بپاریزی، خودا له گوناھیتری خوش ده بیته بۆ هه رکه سی ئاره زووی بیت: ئەو که سه ی بری و هیچ هاوه لیک بۆ خوا بپارنده دات، وه نه بیته جادوگەر و شوینی جادوگهریه تی نه که ویت و، رقی له برای خۆی نه بوویه وه و به رامبه ری کینه ی له دل نه بوو)) البخاری فی الادب المفرد ۵/۵۰۵.

به پرویه کی خوش به ره و پرووی خوشکانی ده جیت

ئافره تی موسلمانن راستگو رووخۆشه، روخسار گه شه، دهم به زرده خه نه یه، هه ر به م شیوه یه ش به ره و پرووی خوشکانی ده بیته وه، پیغه مبه ر ﷺ ده فەرمووی: ((هیچ چاکه یه که به کهم مه زانن ته نانه ت نه گه ر به پرویه کی خوش پيشوازی له براكه ت به کی)) مسلم ۱۶/۱۷۷.

رووخۆشی خه سه له تیکی جوانه، ئیسلام هانی بۆ داوین و مرۆڤ به هۆیه وه ده توانی خۆشه ویستی خه لک به ده ست بێنن، یه کیکه له و کرده وه چاکانه ی خاوه نه که ی پاداشتی له سه ر وهرده گری“ چونکه زۆریه ی کات پرووگه شی به لگه یه له سه ر بێگه ردی ناخ، ئیسلامیش بایه خی داوه به خۆرازانده وه ی موسلمانان به م بێگه ردیه ی ناخ و پوا له ت و کردنی به ئاکاریکی هه میشه یی، بۆیه پیغه مبه ر ﷺ ده فەرمووی: ((زه رده خه نه ت به پرووی براكه ت سه ده قه یه)) الترمذی ۳/۲۲۸.

جریر بن عبدالله البجلی ؓ ده لی: ((له و کاته ی موسلمان بووم هه رکاتن پیغه مبه ر ﷺ به ره و پرووم به اتایه بمبیینایه ئیلا به پرووم ده گرژیه وه)) فتح الباری ۱۰/۵۰۴.

ئىسلام ویستی په یوه ندیه کانی خۆشه ویستی و دوستایه تی به پته وى و یه که گرتووی بمینیتسه وه“ بۆیه سلۆکردن و پرووگه شی و گوftar شیرینی و به جوانی پیشوازیکردن له یه کتری له لا

خۆشهويستکردن، تاوهكوو دهروونهكان به كراوهي و بېگهردى پرووبكه نه هاريكاري و چاكهكاري و كردهوي باش، ههتا بهتوانا بىت لهسهر راپهراڤاندنى تهركهكانى ئىسلام و ههول و تهقهلا و فيداكاريهكان.

دئسۆز و ئامۆزگارە بۆيان

پيغه مبهەر ﷺ دهفرمووى: ((ئايين دئسۆزىيه)) وتمان: بۆكى؟ فرمووى: ((بۆ خوا و بۆ قورئانهكەى و بۆ پيغه مبههرهكەى و بۆ گهوهرى موسلمانان و خەلكى بهگشتى)) مسلم ۳۷/۲.

ئەم پرهفتاره وا دهكات ئافرهتى موسلمان دئسۆزىيت بۆ خۆشكهكانى، فيليان لى نهكات، فريويان نهكات، هيچ خيرىكيان لى نهگرىتهوه، ئەم كارهش بۆ پروپامايى ناكات، بهلكو باوهري وايه كه دئسۆزى و ئامۆزگارى له بنهما سهرهكهكانى ئىسلامه كه موسلمانە پيشينهكان بهيعهتيان لهسهر دهاو وەك جرير بن عبدالله ﷺ دهلى: ((پەيام دا به پيغه مبهەر ﷺ لهسهر كردنى نوێژ، و دانى زهكات، و دئسۆزى و ئامۆزگارى بۆ ههموو موسلمانێك)) متفق عليه.

سهرنج دهن پيغه مبهەر ﷺ ئايىنى له يهك وشهدا پيناسه كردهوه و ئهويش دئسۆزى و ئامۆزگارىيه، ئەمەش جەختكرديتكه لهسهر ئهوى ئەم ئاكاره كۆلهگەى ئاينه، بناغه پهسەن و چهسپاوه كهيهتى، يهكێكه له مهرجهكانى راستى برپا، پيغه مبهەر ﷺ دهفرمووى: ((هيچ كامىكتان باوهري راستهقينهتان نابى تاههوى بۆ خوى پيى خۆشه بۆ براكەشى پيى خوش بىت)) متفق عليه.

كهسانىيكيش بهو پلهوپايهيه دهگەن كه ئىسلام ههستى پالڤته كردهبى، خۆيىستى له سنگى دهركيشا بى، دل و ناخى له ئيرهيهى و رق و كينه پاك كرايىتهوه و له شويىندا خۆشهويىستى خەلكى تيا روابى.

ئافرهتى موسلمانى راستگۆش له بهرئەوى ئەو ههستانەى له ناخى دهروونى جیگیربوه و دهزانى ئەو ئاكارانه يهكێكن له مهرجهكانى دروستى باوهر و تهواويهتیهكەى، دهزانى ئاينهكەى

دامه زراوه له سهر دلسوزی و ناموژگاری، بویه شیاوی گه‌یشتنه بهم پله‌وپایه سه‌خته، به‌لکو کهم کهمه وای لیدیت هم ره‌فتاره به‌رزانه بینه شتیکی ناسایی له ژیانی و ره‌فتاری له‌گه‌ل خوشکان و هاوړپیکانی، دواتر ده‌بیته ناوینه‌یه‌کی راستگو بویان و ناموژگاری و پښمایان ده‌کات، هم‌میشه هیوای خیر و چاکه‌یان بو ده‌خوایی. ابو هريره ؓ ده‌لی: ((باوه‌پدار ناوینه‌ی براهیه‌تی، نه‌گه‌ر عه‌بیکی لی‌بینی بوی چاک ده‌کاته‌وه)) البخاری فی الادب المفرد ۳۳۳/۱.

هم وته‌یه‌ی ابو هريره پزیسکیکه له رووناکي و پښمایي پیغه‌مبه‌ر ؓ که ده‌فرمووی: ((باوه‌پدار ناوینه‌ی باوه‌پداره، وه باوه‌پدار برای باوه‌پداره، چاودیری مال و خاوخیزانی ده‌کات و، له‌پاش مله‌ش پاریزگاری لی ده‌کات)) البخاری فی الادب المفرد ۳۳۳/۱.

یه‌کي له سروشته ناکاره‌کانی نافره‌تی موسلمانان راستگو له‌گه‌ل خوشک و هاوړپیکانی نه‌وه‌یه که خاوه‌نی نه‌و جوړه هه‌لویتسه به‌رزیه، وه ناتوانی له‌و ناسته به‌رز دابه‌زی“ چونکه نه‌وه‌ی له‌و که‌شه پاک و بی‌گه‌رد و پر له خو‌شه‌ویستی و دلسوزی و براهیه‌تی به‌ییت ناتوانی دابه‌زیتسه پله‌ی رق و کینه و ناپاکی و خو‌ویستی و نیره‌یی...

چاکه‌کار و دلسوزه بویان

ئیسلام ته‌نھا به هاندانی کچان و کورانی بو چاکه‌کردن له‌گه‌ل هاوړپیان نه‌وه‌ستاوه، به‌لکو هانیداون له‌سهر چاکه‌کردن له‌گه‌ل هاوړپیانان دایک و باوک، وه که‌جته‌کردنیک له‌سهر گه‌وره‌یی دلسوزی و چاکه‌کردن له‌دروونی مرو‌فایه‌تی، وه بو ره‌گ داکوتانی له‌ژیانی ئیسلامیانان.

له صحیحی مسلم، ابن عمر ؓ وتی: پیغه‌مبه‌ر ؓ فرموویه‌تی: ((باشترین وه‌فاداری و چاکه‌کردن نه‌وه‌یه پیوا په‌یوه‌ندی نزیکایه‌تی له‌گه‌ل دوستان و هاوړپیانان بگه‌یه‌نی و چاکه‌یان له‌گه‌ل بکات)) مسلم ۱۱۰/۱۶.

پیغه‌مبه‌ر ؓ زور به‌ته‌نگ چاندنی تووی نه‌مه‌کداری و دلسوزی بووه له‌دروونی موسلمانان، نه‌وه‌تا پیواونیک له‌به‌ره‌ی سه‌له‌مه وتی: نه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا، ثایا له‌پاش مردنی دایک و باوکم چی

ماوه له چاکه کاری بهرامبهریان بکه؟ فەرمووی: ((نزیان بۆ بکهی، داوای لیخۆشبوونیان بۆ بکهی، به‌ئینه‌کانیان پاش مردنیان به‌جی بگه‌یه‌نی، وه‌ په‌یوه‌ندی خزمایه‌تیان بگه‌یه‌نی که نه‌گه‌ر به‌هۆی نه‌وانه‌وه نه‌بیّت ته‌م په‌یوه‌ندی به‌ ناگات، هه‌روا پێزگرتن له‌ هاوڕێکانیان)) ابن حبان . ۱۶۲/۲

پێغه‌مبه‌ر ﷺ چرایه‌کی رۆشنی له‌ رێنمایه‌یه‌کانی بۆ ئافره‌تانی موسلمان جیه‌یشتوووه‌ تا رێگای چاکه‌ کاری و دڵسۆزی و ته‌مه‌ کداریان بۆ رووناک بکاته‌وه‌، خاتوو عائشه ده‌لێ: غیره‌م به‌رامبه‌ر هیچ یه‌کیک له‌ هاوسه‌ره‌کانی پێغه‌مبه‌ر ﷺ نه‌بووه‌ هینده‌ی غیره‌م به‌رامبه‌ر به‌ خاتوو خه‌دیجه‌، له‌ گه‌ل ته‌وه‌ی هه‌رگیزیش نه‌مبینیبوو، به‌لام پێغه‌مبه‌ر ﷺ زۆر باسی ده‌کرد و ناوی ده‌هێنا، وه‌ کاتێ مه‌رێکی سه‌رده‌به‌ری و پاشان پارچه‌ پارچه‌ی ده‌کرد، پاشان ده‌ینارد بۆ هاوڕێیانی خه‌دیجه‌، منیش پێم وت: وه‌ک بلیی له‌ دنیا بیجگه‌ له‌ خه‌دیجه‌ هیچ ئافره‌تێکی تر نه‌بووه‌! ته‌ویش ده‌فهرموو: ((ته‌و وابوو... وابوو، هه‌ر له‌ویش کورپێکم هه‌بوو)) فتح الباری ۱۳۳/۷ و مسلم ۲۸/۱۵. له‌ گێڕانه‌وه‌یه‌کی تر: ((مه‌ری سه‌رده‌به‌ری و، به‌دیاری هینده‌ی ده‌نارد بۆ هاوڕێیانی خه‌دیجه‌ که به‌شی هه‌موویانی ده‌کرد)) فتح الباری ۱۳۳/۷.

له‌م رێنماییه‌کانی پێغه‌مبه‌ر ﷺ چاکه‌ کاری و ته‌مه‌ کداری ر‌ه‌گ داده‌کوته‌ی و فراوان ده‌بیته‌وه‌ تا هاوڕێیه‌ دووره‌کانی باوان و هاوسه‌رانی مردووش ده‌گریته‌وه‌، جا چ جای هاوڕێی خزمانی نزیك له‌ زیندووێ؟

نهرم و نیان و به‌زه‌یه‌یه‌ له‌ گه‌لیان

ئافره‌تی موسلمانێ تیگه‌یشتوو له‌ ئاینه‌که‌ی لووت به‌رزی ناکات له‌ سه‌ر ده‌سته‌ خوشکانی، قسه‌ی ر‌ه‌ق و ر‌ه‌فتاری توندنیه‌یه‌ له‌ گه‌لیان، به‌لکو هه‌میشه‌ نهرم و نیانه‌ له‌ گه‌لیان و به‌چاکه‌ و نهرمی له‌ گه‌لیان ده‌ژێی، له‌م باره‌وه‌ خودا ده‌فهرمووی: ﴿أَذِلَّةً عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةً عَلَى الْكَافِرِينَ﴾. واتا: نهرم و نیان و خاك سیفه‌تن به‌رامبه‌ر به‌ باوه‌رداران و به‌رز و شکۆدار و توندن له‌ سه‌ر بێ باوه‌ران ﴿المائدة: ۵۴﴾.

لەم ئایەتەدا ئافرەتی بڕوادر ئەو بارەى لەبەرچاو بەرجەستە دەبێت کە پێویستە ئافرەتی
موسلمان لەسەرى بێت لەگەڵ ھاوڕێیانى. بەراستى ئەمە حالەتێكى نمونەییە لە خاك سیفەتى و
نەرم و نیانى و چاكی ڕەفتار كە دەگاتە لوتكەى نەرم و نیانى و دەیچوینى بە زەلیل بوون لە
بەرامبەر یەكترى.

پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتى: ((نەرم و نیانى لەھەر شتێك دا بێت جوان و سەنگینی دەكات، وە
لەھەر شتێك دەربھێنرى كەم بايەخ و ناشیرینی دەكات)) مسلم ۱۶/۱۴۶.

كاتى ئافرەتى موسلمان سەیری ژياننامەى پێغەمبەر ﷺ دەكات، واقى و ڕدەمىنى لە بەرزى
رەفتار و كەسایەتییەكەى، كە ئەو پەرى نەرم و نیانى لە كردار و گوشتارى بەدى دەكریت، ھەرگیز
لێى نەبینراوە ڕۆژێك لە ڕۆژان لەگەڵ كەسێك توند و ڕەق بوو بێت چ لە كردار چ لە گوشتار، خودا
لە بارەى ھەو دەفەرمووى: ﴿وَلَوْ كُنْتَ فَظًا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ...﴾ واتا: ئەى محمد
ئەگەر تۆ رەفتار وشك و دل ڕەق بوویتایە ئەوا ئەوانەى دەورۆبەرت پەرتەیان دەكرد و كەست لەگەڵ
نەدەما! ال عمران: ۱۵۹.

ئەنەس ؓ ئەدگارى پێغەمبەر ﷺ دەكات و دەلى: (ماوەى ۱۰ ساڵ خزمەتى پێغەمبەر ﷺ م
كردوو، ھەرگیز وشەى ئۆفى پێ نەوتووم، وە ھەر كارێكم كردوو نەیفەرموو: بۆچى واتكردوو؟
وہ بۆ كارێكىش نەمكردبى خۆزیا ئەو كارەت بكردایە!! متفق عليه.

ھەروا ئەنەس ؓ دەلى: (پێغەمبەر ﷺ ھەرگیز جینیوى نەداوە و نەفرەتى نەكردوو، لەكاتى
سەرزەنشتاش دەیفەرموو: ((ئەو بۆچى ناوچەوانى خۆلاوى بوو؟^(۱))) فتح الباری ۱۰/۴۵۲.

لە پاشەلە باسیان ناكات

ئافرەتى موسلمان لە كۆر و دانێشتەكان لە پاشەلە بەخراپە باسى كەس ناكات، بەلكو زمانى
بەتایبەتى لە غەیبەتكردنى ھاوڕێیانى دەپاریزى" چونكە غەیبەتكردن حەرامە، وەك خودا

(۱) لە ڕاڤەى ئەم وتەى و تراو: پێغەمبەر ﷺ بەم وتەى و یستوبەتى نزایەك بكات بۆ بە زۆر سوچدە بردن، كە ئەمەش ھەر پێنمایى و
چاكەكارىیە بۆ.

ده فەرمووئ: ﴿وَلَا يَغْتَبَ بَعْضُكُم بَعْضًا أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَحِيمٌ﴾. واتا: هەندیکتان غەیبەتی هەندیکتان مەککەن، ئایا کەستان پیی خۆشە گۆشتی براکە ی بە مردوویی بخوات، بێگومان پێتان خۆش نییە، دە ی لە خوا بترسن، بەراستی خودا تەوبە گیرا دەکات و میهرەبانە ﴿الحجرات: ۱۲﴾.

ئافرەتی موسڵمانی پارێزکار هەمیشە زمانی خۆی دەپاریژێ لە تێوەگلانی لە غەیبەتکردن "چونکە پییغەمبەر ﷺ ھۆشداری داوہ بە معاذ بن جیل ﷺ و دەستی بە زمانی خۆی گرت و فەرمووئ: ((ئەمە بپاریژە)) معاذ وتی: ئایا بەھۆی قسەکردنیشەوہ گوناھمان دەگا و لیتمان دەگیرێ؟ پییغەمبەر ﷺ فەرمووئ: دایکت شیوەنت بۆ بکا، ئە ی بێجگە لە بەرھەمی زمان چیتەر ھەبە مڕۆڤ لەسەر روخساری یا فەرمووئ لەسەر لووتی بخاتە ئاگرەوہ؟)) ابن ماجە ۱۳۱۵/۲.

غەیبەتکردن ئاکاریکی ناشیرینە، نابێ لە ئافرەتی موسڵمانی رووناکبیر بە پێنمایی ئاینەکەیدا ھەبێت، وە کەسایەتیە ئیسلامیە بەرزەکەشی رازی نابێت خواھنی دووروو و دووزمان بێت و، بەپی بەرزەوہندیەکانی بسازی و دوورپوویی بکات و لە دانیشتن و کۆرەکانی غەیبەتی خوشکان و ھاورپێانی بکات، وە کاتیکیش پێیان بگات دڵسۆزی و راستگوییان بۆ دەرخت و بە پرویان پییەکەن!! چونکە دەزانێ ئەم خۆگۆرپنە یاساغە لە دەستوری ئیسلام کە دامەزراوہ لەسەر راستگویی و دامەزراویی و روونی، پییغەمبەر ﷺ دەفەرمووئ: ((خراپترینی خەلکی خوا لە پۆژی قیامەت دوورپووەکان، ئەوانە ی بە جۆرە پوویەک دینە لای ئەوانە و بە پوویەکی تیش دەچنە لای ئەوانێت)) فتح الباری ۴۷۴/۱۰ و مسلم ۱۵۷/۱۶.

ئافرەتی موسڵمانی راستگۆ خواھنی یەک پووە، پوویەکی گەشاوہی روونی بێگەرد، ئەو پەنگ و ئەو پەنگ ناکات، ھەر بەیەک پوو پییشوازی لە ھەموو خەلک دەکات، وە دەشزانێ دووروو منافقە، وە ئیسلام و نیفاقیش لە یەک کەس کۆنابیتەوہ و منافقان لەژیری ژیرەوہی ناگری دۆزەخن.

دووورە لە مشت و مەر و گائە و گەپی ئەزیەت ئامیز و شکاندنی بەئین

یەکنێ لە ئاکارەکانی ئافرەتی موسڵمانی ژیر ھاوسەنگی و دانایی و ھۆشیارییە لە ھەلکردنی لەگەڵ دەستە خوشکانی، گائە و مشت و مریان لەگەڵ ناکات، گائەتی بێمانا و لە سنوربەدەر

ناکات، ئەگەر بەلێنیان پێ بدات نایشکێنێ، وەك پیغه مەبەر ﷺ دەفرمووی: ((لەگەڵ براکەت
مشت و مەر و قەرەقەر مەکە، وە زیاده پۆی مەکە لە گالته کردن، بەلێنیکیشی پێ مەدە پاشان
نەیبەیتە سەر)) البخاری فی الادب المفرد ۱/ ۴۸۵.

چونکە گالە و قەرەقەر سنگ دەگوشت، بەهۆیەوهش لێت دوور دەکەونەوه و رقیان لێت دەبێتەوه،
هەرۆا زیاده پۆی لە گالته و گەپی ئەزەیت ئامیز بێگەردی پەیوەندی نێوان دوو خوشک لێل
دەکات، بەلێن نەبردنە سەریش خاسیەتی باریەتی و راستگویی پیر دەکا و دەشیوێتی و پێزی
نێوانیان کەم دەکاتەوه، جا ئاfrهتی موسڵمانی بێدار زۆر لەوه بەرزترە بخزێتە ناو ئەو جۆرە لادانە
کۆمەلایەتیانە ی لە بەرزی کەسایەتی مەرۆ کەم دەکاتەوه.

دەستبلاوه و پێز لە خوشکانی دەگریت

ئاfrهتی موسڵمانی رۆشنبیر دەستبلاوه بەرامبەر بە خوشکان و هاوڕێیانی، پوخسار گەشاوه و
دەم بە زەرەخەنەییە لەکاتی بانگەشە کردنیان و پێشوازی و رێزلیگرتنیان و ئامادە کرنی خوان
بۆیان“ چونکە دیمانە و بەیەکگەشت لەسەر خواردن و خوان پەیوەندی باریەتی و خوشکایەتی
پتەوتر دەکات لە نێوانیان، لە ژبانیاندا شەوگی بەرزی سۆز دەپرژێتی کە ئاfrهتی رۆژئاوایی لێی
بێبەشە، ئەو ئاfrهتە ی ژبانی مادیهی سەردەم پەرۆردە ی کردووه و لە دەروونیدا گیانی خۆیستی
و یەك ناخوڕی پرواندووه، دەییانی دەنالێتی بە دەست وێرانبوونی گیان و وشکی هەست و سۆز،
ئەمەش لە ئەنجامی هەستکردن بە بێبەشبوون لە دۆستایەتی هاوڕێی دلسۆز. ئەمە حالی مەرۆکی
رۆژئاواییە بەگشتی و ئاfrهتی رۆژئاوایی بەتایبەتی، وە ئەو پێزگرتە ی بۆ وە دەستەپێانی سەگ و
پەرۆردە کردنی و نازپێدانی و چاودێریکردنی تەنها بۆ قەرەبووکردنەوه ی نەبوونی ئەو کانیاوێ
سۆزی مەرۆقایەتیە ی کە فەلسەفە ی مادی لە دەروونیدا وشکی کردووه. لە راپۆرتیکی فەرەنسیدا
هاتوووه: ژمارە ی سەگ لە فەرەنسا گەشتتۆتە ۷ ملیۆن، لەکاتیکا ژمارە ی دانیشتوانی ۵۲
ملیۆن کەسە، ئەم سەگانە لەگەڵ خاوەنەکانیان وەکوو خزم و خوێش دەژین، وە شتیکی نامۆ نییە
کە لە چێشتخانە ی پاریس ببینی سەگێک و خاوەنە کە ی لەسەر یەك خوان نان دەخۆن، کاتێ لە
بەرپرسیکی کۆمەلە ی چاودێریکردنی ئاژەل لە پاریس پرسیارکرا: ((لەبەرچی فەرەنسیەکان بە

شېۋازىك مامەلە و پەفتار لەگەل سەگە كانيان دەكەن وەك پەفتار و مامەلەيان لەگەل خۆيان؟
 وەلامى داىەوہ: (چونكە ئەوان دەيانەوئى خۆشەويستى بە دەست بىنن، بەلام لە نيوان خەلك
 كەسيان دەست ناكەوئى تا خۆشيانيان بوئ)^(۱).

مرۆڤى مادى لە پۇژئاوا يا لە پۇژھەلات گەيشتۆتە ئەو پادەيەى مرۆڤىكى دۆستى خۆشەويست
 و ئەمەكدار نادۆزىتەوہ لە كۆمەلگاكەى تا خۆشەويستى و سۆزى پىبدات“ بۆيە پروويكردۆتە
 ئاژەلان كە تياياندا ئەمەكدارى و خۆشەويستى زياتر دەست دەكەوئىت لەوہى لە مرۆڤەكانى
 دەورووبەرى دەستى دەكەوئىت.

ئەم پۇچوونە لەو جۆرە سۆزە لەلايەن مرۆڤى پۇژئاوايى بووہ ھۆى وشكکردنى سەرچاوەى
 ھەستى مرۆڤايەتى لە دەروونىدا، ئەمەش يەكەم شتىك بوو سەرغى ئەديبە كۆچبەرەكانى
 موسلمان و ناموسلمانى پاكىشا“ چونكە ئەوان سەيرى ژيانى مادى پۇژئاوايان كرد كە مرۆڤى
 وەكو ئاميرىك ليكردووہ، بەجۆرىك لە ژيانىدا بىجگە لە ماندووبوون و بەرھەمھىنان و ململانئى
 توند لەسەر دەستكەوتنى مادە ھىچىتر نانسى، دلئى بۆ دۆستىك ناھەژئ، زەردەخەنيەك ناكات
 بەرامبەر خۆشەويستى ھاوړپيەك، بەلكو ھەميشە ھەپەساو و خەرىكى پەلە پەلە و ئامير و
 جەنجالى و قەرەبالغىيە، ئەو ھۆكارانە بوون ئەديبانى سەرسام كرد كاتئى بينيان خۆيان لە ولاتى
 موسلمان بە جۆرىكىتر پەرورەدە بوون، لە كەش و ھەوايەكى پۇحانى ھەناسەيان داوہ، دەروونيان
 پەربووہ لە خۆشەويستى مرۆڤ بۆ مرۆڤ، بۆيە پاپەپىن و بە گەرمى بانگەشەى پۇژئاوايەكانيان كرد
 بۆ خۆشەويستى و براىەتى و ئاشنايەتى، ئەوہ (نسيب عريضة) يە بەيداخى ئەم بانگەوازە
 مرۆيىيەى ھەلگرتووہ، بانگى مرۆڤى پۇژئاوايى دەكات كە مادە دلئى پەشكردووہ، تيشكەكانى
 ژياري چاوى كوئىر كردووہ، دەنگى ئامير گوئى كەركردووہ، پئى دەلئى:

يا ابن ودي، يا صاحبي، يا رفيقي ليس حيي تطفلا أو ثقاله

فاجبني (بيا أخي) يا صديقي وأعد، إنها ألد مقالة

^(۱) من مقال للأستاذ وحيدالدين خان بعنوان: (وجوب تطبيق الشريعة الاسلامية في كل زمان ومكان) نشره مجلة المجتمع الكويتية، العدد ۳۲۵، في ۲۴ من ذي القعدة ۱۳۹۶ هـ = ۱۶ من تشرين الثاني في نوفمبر ۱۹۷۶ م.

وإذا شئت أن تسير وحيدا وإذا ما اعترتك مني ملالة
فامض، لكنما سستمع صوتي صارخا (يا أخي) يؤدي الرسالة
وسياتيك أين كنت صدى حبي فتدري جماله وجلاله

واتا: ئەى كۆرى دۆستم، ھاورپىم، برادەرم: خۆشەويستىم بۆت منالانە و بالگرانى نىيە. جا بە ئەى برا وەلام بەدووە ئەى ھاورپىم، وە دوبارەى بکەوە چونکە ئەمە خۆشەويستىم وتەيە. وە ئەگەر ويستت بە تەنھا بپۆى، وە ئەگەر لەلايەن منەوە بپۆريەك رپڭاي پيڭرتى. ئەوساکە بپۆ، بەلام پاشان دەنگم دەبيستى ھاوار دەکات (براكەم) پەيامەککەى دەگەيەنئ، وە لە ھەر کوي بيئت زايەلەى خۆشەويستىم پيئت دەگا، ئەوکاتە ھەست بە جوانى و بەرزىەکەى دەکەى.

ھەروا لەم ولاتە پۆژئاواييانە ژيانى مادىيەت زۆر سەخت دەبئ لەسەر (يوسف أسعد غانم)، زۆر بيژار دەبئ لەو ژيانە پڕ لە ئەرکە، کە نقومى شەپۆلى مادى توندبوو، ھيچ شەونگى پۆحانيەت يا دۆستايەتى يا سۆزى لئ بەدى ناکەى “سەرچاوەکانى کانياوى تاسەى ولات و شەوق و خۆشەويستى بۆ خاکی عەرەب لە ولاتى ئىسلامى دەتەقيتەو، ئەو شوينەى جيڭاي لە دايکبوونى پيڭەمبەران و سەرچاوەى پۆحانيەتە، ولاتى دۆستايەتى و برايەتى و بيڭەردىيە، بۆيە ئاوات دەخوازئ ئەگەر تەنانەت لەژيړ رەشمالتيكى عەرەبيش بيئت بژيئ و دونياى ژيارى جيڭيلى بە ھەموو ئەو نارەحەتى و دەنگە دەنگەى ھەيەتى و دەلئ: (ئەگەر تەمەن ھەمووى بييتە ھەلمپكى كورت لەسەر خاكيكى عەرەبى، ئەوکات سوپاسى خوا دەکەم لەسەر ژيانتيكى كورتى پانرەو لە دونيايەك كە الله لە نيو دلئ خەلکەكەدا نيشتەجئ بوو... زۆر لە پۆژئاوا ماندوبووم بە رادەيەك ئەو ماندوبوونە ھەراسانى کردووم، ئۆتۆمبيل و فروکە بۆ خۆتانى بىەن و وشترىك و ئەسپيڭيش بدەن بە من، دونياى پۆژئاوا بە زەوى و دەريا و ئاسمانىووە بۆ خۆتانى بىەن، وە رەشمالتيكى عەرەبى بدەن بە من تا لە يەكئ لە بەرزايەکانى ولاتم لبنان، لەسەر کەنارى (بردى)، لە قەرەغى رافيدەين، لە خاکی عەمان، لە بيابانى سعودیە، لە ھەريمە نەناسراوەکانى يەمەن، لەسەر لوتکەى ھەرەمەکان، لە پانتايى ئاقارەکانى ليبيا، رەشمالتيكى عەرەبىم بدەنئ تا لە تايەكى دابنييم و دونياش لە تايەکەىتر، ئەو کاتە من براوهم و قازانجم کردووہ...)).

ئەو دەقانەي لە ئەدەبىي كۆچبەرەن لەسەر ئەم بابەتە دەدوین زۆرن، ھەموویان وینای تینویتی كۆچبەرەن دەكەن بۆ سەرچاوەي ئەو سۆزەي لە جیھانی مادىيەتی پۆژئاوا لە دەستیان داو، ئەوێش سەرچاوەي شەیدابوون و ھۆگرى بۆ پۆژھەلات تەقاندووە كە ئىسلام دۆستايەتی و برايەتی و سۆز و ھاوبەرپرسياریەتی تیايدا بلاوکردۆتەو.

ئىسلام لە پۆژھەلات تۆوى خۆشەويستی لە دەروونەكان چاندووە، نەمامى برايەتی و دۆستايەتی لە دلان رواندووە، ئەوێتا پيڤەمبەر ﷺ - دەفەرمووی: ((باشترینتان ئەو كەسەيە كە نان بەدەيە و وەلامى سەلام دەداتەو)) احمد ۱۶/۶.

ھەروا مزگینى دەدات و دەفەرمووی: ((سەلام لە خەلكى بكە و، نان بەدە بە و، پەيوەندى خزمایەتی بگەيەنە، شەويش ھەلسە شەونويژ بكە لەو كاتەي خەلك نووستووە، ئنجا بە ناشتی و سەلامەوہ پڕۆ بەھەشت)) احمد ۲۹۵/۲ و الحاکم ۱۲۹/۴.

ھەروا دەفەرمووی: ((لە بەھەشتدا كۆشكى وا ھەيە لەناوہەي دەروہەي دەبينرى و لە دەروہەشي ناوہەي دەبينرى، خودا ئامادەي كردووە بۆ ئەوانەي نان بەدەن و گوشتار و قسە نەرمەن، پۆژوو دەگرن، لەو كاتەش بە شەو خەلك نووستووە ئەوان بە ئاگان و شەونويژ دەكەن)) احمد ۳۴۳/۵ و ابن حبان ۲۶۲/۲.

لە پاشملە نزا بۆ خوشكانى دەكات

ئافرەتى موسلمانى راستگۆ ئەوہي بۆ خۆي پيى خوش بيت بۆ خوشكەكەشي لە پيى خوا پيى خۆشە، لە پاشملە نزاى خيى بۆ دەكات، نزاى ناديارىك بۆ ناديارىك، كە پرە لە گوپى دۆستايەتی راستگۆيانەو، لە دليكى راستگۆ و دۆست دەردەچى، وە دلنیايە لەوہي ئەو جوړە نزاiane خيىراترينيانە لە گيرابوون، بەھوى دلسۆزى لە پارانەوہكە، گەرمى ھەست، بەرزى مەبەست، ئەمەش پيڤەمبەر ﷺ جەختى لەسەر كردۆتەو، وەك دەفەرمووی: ((خيىراترينى نزا بۆ گيرابوون نزاى ناديارىكە بۆ ناديارىك)) البخارى فى الادب المفرد ۸۳/۲.

ئەم واتايە لە دەروونی هاوێلان چەسپابوو“ بۆيە ھەر دەرڤەتیک بەتايە پيش داوايان لە براکانيان دەکرد تيايدا نزيان بۆ بکەن، لەم ڕووە پياو و ئاڤرەت يە کسانن، ئەمەش بەلگەيە لەسەر بەرزى ئاستى کۆمەلگەي ئەو کاتە، بخارى لە ادب المفرد دەريکردووە لە صفوان بن عبدالله بن صفوان کە ميتردي (الدرءاء کچى ابى الدراء) بوو و تى: ھاتمە شام، داىکى دەردائىم لە مائەوہ يىنى، بەلام باوکى دەرداء لە مائەوہ نەبوو، داىکى دەرداء پيى و تى: دەرەوئى ھەج بکەي؟ و تى: بەلئى، و تى: کەواتە نزاى خيتمان بۆ بکە“ چونکە پيغەمبەر ﷺ - دەيفەر موو: ((نزاى مروؤفى موسلمان بۆ براکەي لە پاشملە گيرايە، لەلای سەريەوہ فريشتەيەك راسپيتردراوہ، ھەرچەند جار نزا بکات، ئەو دەلئى: ئامين، بۆ تۆش بە ھەمان شيئە)) البخارى فى الادب المفرد ٨٤/٢ ، و تى: ئنجا لە بازار باوکى دەردائيشم يىنى، ئەميش بە ھەمان شيئە ئەو فەر مووودەيەي لە پيغەمبەرەوہ ﷺ بۆ گيڤامەوہ.

پيغەمبەر ﷺ گيانى بەيە کەوہيى لە دەروونی موسلمانان ڤەگ دا کوتا، وە پەيوەندى خۆشەويستى لە پيئناوى خوا لە نيوانياندا پتەوکرد، خەلک ويستى لە دلپاندا بلاوکردهوہ، ھەر دەرڤەتیک بووايە ھەستى خۆويستى و تاک ويستى لە دلپاندا ڤيشە کەن دەکرد، تاوہ کوو ھەستى خۆشەويستى و پەيوەندى و ھاوہەر ڤرسيار يە تى و فيداکارى و خزمایە تى لە ژيانى کۆمەلگەي موسلمان بچەسپي. ئەو ھەتا کاتى پيغەمبەر ﷺ لە پياويک دەبيسى بە دەنگى بەرز نزا دەکات و دەلئى: خودايە تەنھا لە من و لە محمد خۆش ببە، پيغەمبەر ﷺ پيى دەفەر موو: ((ئيمەت لە خەلکيکى زۆر جياکردهوہ و پەناگير کرد)) البخارى فى الادب المفرد ٨٥/٢.

ئەمەيە ئاڤرەتى موسلمان کە ئيسلام ڤەروەردەيکردووە، خوشکانى خۆش دەويت و لە پيئناوى خوا دۆستايەتيان دەکات، راستگۆ و دلسوۆزە لە خۆشەويستىيە کەي بۆيان، بايەخ دەدات بە ھەرچى مايەي سوودە بۆيان، ھەرچى بۆ خوى پيى خۆش بيت بۆ ئەوانيشى پيخۆشە، لە غەمى مانەوہي پەتى خوشکايە تى و خۆشەويستى دايە لە نيوانياندا، دەنگيان لى داناڤرئى و پشتيان تى ناکات، ليئوردەيە و لە ھەلە چاوپۆشى دەکات، ھيچ ڤق و کينەيەك لە دلپدا بەرامبەريان ھەلناگرئى، ھەميشە بە ڤوويە کى گەش و دەمى بە زەر دەخەنەوہ پيشوازيان لى دەکات، چاکە کار و ئەمە کدارە

بۆيان، نەرم و بەزەییە لەگەڵیان، لە پاشملە بەخراپە باسیان ناکات، بە گالە و قەرە ھەستیان نازارنادات، دەستبلاوہ بۆیان و ڕێزیان لێدەگریٲ، لە پاشملەش نزای خێریان بۆ دەکات.

جیڭای سەر سورمان نییە ئافرەتی موسلمان کە ئیسلام ھەستی پەرور دە کردوو و کەسایەتی دەرشتوو، ئەو ئاکارانە لە خۆبگریٲ، ئەمە سەراسیمای ئیسلامە لە پەرور دە کردنی مرۆڤ، پیاو بێ یا ئافرەت، لە ھەركات و شوینیٲک ژیا بێ.

١. ئافرەتی موسلمان لە گەڵ کۆمەڵگای

دەستیٲک

ئافرەتی موسلمان بەوێ وەکوو پیاو پاسپێردراو، خاوەنی پەیا میٲکە لە ژیان، بۆیە دەبیٲ کەسیٲکی کۆمەڵایەتی چالاک و کاریگەر بیٲ، ئەوەندە پەوشی ژیا نی و خێزانی و توانا کانی دەر فەتی پێ بدات، بە پێی توانا تیٲکەلی ئافرەتان دەبیٲ، ھەلس و کەوتیان لە گەڵ دەکات بە خورەوشتی ئیسلامی بەرز کە بەھۆیەو لە ئافرەتانی تر جیا دەبیٲتەو.

ئافرەتی موسلمان پێشنیر لە ھەر کوٲیەک ھەبیٲ دەبیٲتە بەیداخی رووناکی و چرای پێنمای و سەرچاوی ئاراستە کردن، ھەروا دەبیٲتە فاکتەر یٲکی کاریگەر بۆ بنیات نان و ئاراستە کردن و پێشنیر کردن بەھۆی گوفتار و کردارە کانی.

ئافرەتی موسلمان بەھۆی بەرچاو پێشنی بە پێنمای قورئان و تیراویوونی لە سەرچاوی سوونەتی پاکی پیغەمبەر ﷺ، خاوەنی کەسایەتیەکی کۆمەڵایەتی بەرزە لە جووری یە کەم، ئامادەییە بۆ راپەراندنی ئەرکە بانگخوازی یە کە لە ناو کۆمەڵی ژنان. چاو و ھزر و دانایی لە سەر پێنمایە کانی ئەم ئاینە کراو تەو کە بەھۆیەو ھەر لە سەر تەو لە میژووی ئافرەتانی جیھان بەرز کردۆتەو، بریٲکی زۆری لە تویشوی بەھارەوشتیەکان پێ بەخشیوو کە قورئان و فەرموو دە باسیان کردوو، خۆزانندنەوشتی بەم ئاکارانە بە ئاین ھەژمار کردوو، کە مرۆڤ لە سەریان پاداشت وەردەگریٲ و لە وازھێنانیش لییان سزا دەچێژی، ئەم دەقانە قورئان و فەرموو دە توانی وا لە

که سایه‌تی ئافره‌تی راستگۆ له گه‌ڵ خوا بکات بپیته غومیه‌کی دانسقه بۆ ئافره‌تی کۆمه‌لایه‌تی به‌رز و په‌روه‌رده‌کراو پارێزکار و پاک و چاک و پارێزراو.

ئافره‌تی موسڵمانی تیگه‌یشتوو له ئه‌حکامه‌کانی ئاینه‌که‌ی، له هه‌ر کۆبوونه‌وه‌یه‌کی ئافره‌تانه هه‌بیت ئاماده ده‌بێ، بنه‌ما و ئاکاره جوانه‌کانی ئاینه‌که‌ی له خۆدا به‌رجه‌سته ده‌کات، به‌هۆی کردارکردن به‌م بنه‌مایانه و خۆرازانده‌وه به‌م ئاکاره جوانانه. ئنجا ئافره‌تی موسڵمان له‌م سه‌رچاوه گه‌وره و ده‌وله‌مه‌نده داب و نه‌ریت وه‌رده‌گرێ، هه‌ر له‌م سه‌رچاوه‌یه‌ش تێراو ده‌بێ و ده‌روونی پاک ده‌کاته‌وه و که‌سایه‌تییه کۆمه‌لایه‌تییه موسڵمانه‌که‌ی بێک دینێ.

خوڤه‌وشتی چاک و جوانه

ئافره‌تی موسڵمانی پارێزکار خوڤه‌وشت جوانه، خانه‌دانه‌و بێ فیزه، گوشتار نه‌رم و میهره‌بانه، مامه‌له ئاسانه، ساز و گونجاوه له‌گه‌ڵ ده‌ورو به‌ر، له مانه‌ش په‌یڤه‌وی پیغه‌مبه‌ر ﷺ ده‌کات، ئه‌نه‌س ﷺ که خزمه‌تکاری بوو گه‌واهی بۆ ده‌دات و ده‌لی: ((پیغه‌مبه‌ر ﷺ له هه‌موو که‌س خوڤه‌وشتی چاکتر بو)) متفق علیه.

پیغه‌مبه‌ر ﷺ خاوه‌نی خوڤه‌وشتیکی به‌رزبوو، خوا ده‌فه‌رمووی: ﴿وَإِنَّكَ لَعَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ. واتا: به‌راستی محمد تۆ خاوه‌نی خوڤه‌وشتیکی مه‌زنی﴾ القلم: ۴.

پیغه‌مبه‌ر ﷺ کاریگه‌ری خوڤه‌وشت چاک بۆ موسڵمانان زۆر دوپات ده‌کرده‌وه، وه‌ک ده‌فه‌رمووی: ((باشترینان ئه‌وانه‌ن خوڤه‌وشتیان له هه‌مووان چاکتره)) فتح الباری ۴/۵۶۱ و مسلم ۷۸/۱۵.

وه ده‌فه‌رمووی: ((خۆشه‌ویسترینتان و نزیکترینتان له من له پۆژی دوا‌یی ئه‌وانه‌ن خاوه‌نی چاکترین خوڤه‌وشت بن، وه ئه‌وه‌شی زۆر رقم لێی ده‌بێ و له هه‌مووان له‌من دوورتره له پۆژی دوا‌یی که‌سانی جه‌نه‌باز و دهم درێژان و (المفیه‌یقون)ن، وتیان: جه‌نه‌باز و دهم درێژانغان زانی، ئه‌ی (المفیه‌یقون) چییه؟ فه‌رموووی: ((خۆ به‌زل زانان)) الترمذی ۲۴۹/۳.

هاوہلان چ پیاو چ ئافرت ئەم ئاراستە بەرزە ی پێغەمبەر ﷺ یان لە بارە ی پەشت چاک ی دەبیست و بە چاوی خۆیان بەرجەستەکردنی زیندووی خورشەوشتە جوانەکانیان لە کەسایەتییە کە ی دەبینی "بۆیە بەھار پەشتیەکان لە دەروونیان چاپ دەبوو، وە ببوو یە کۆ ی لە پەفتار و ئاکارە ھەمیشەییەکانیان، لێرەو ئەو نەو ی خاوەن خورشەوشتی ناوازە سەری ھەڵدا لەو کۆمەلگە نونەییە لە باشترین سەدە.

ئەنەس ؓ دەلی: ((پێغەمبەر ﷺ زۆر میھربان بوو، ھەر کەس بەھاتیە لای بەلێنیک ی پێدەدا، وە ئەگەر ھەببوا یە ھەر ئەوکات بەلێنە کە ی دەبردەسەر، رۆژێکیان بانگی نوێژیدا، لەو کاتە دەشتنشینیک ھات و جلەکانی پێغەمبەر ﷺ ی راکیشا و وتی: من ھەندێ لە پێویستیم ماوہ دەترسم تا نوێژ دەکە ی لە بیری بکەم، پێغەمبەر ﷺ لە گەلی ھەلسا تا لە پێویستییە کە ی بوو یەوہ، پاشان ھات و نوێژی کرد)) البخاری فی الادب المفرد ۱/۳۷۵.

پێغەمبەر ﷺ پێی شەرم نەبوو گوێ بۆ دەشتنشینیک بگرێ و پێویستییە کە ی بۆ دابین بکات، لە گەڵ ئەو ی بانگی نوێژیشی دابوو، وە سنگی تەنگ نەبوو بەو ی جلەکانی گرتبوو و سووربوو لەسەر دابینکردنی پێویستییە کە ی پیش نوێژ "چونکە پێغەمبەر ﷺ خەریکی دروستکردنی کۆمەلگە یە ک ی خاوەن خورشەوشتی چاک بوو، بە کردار چۆنیەتی رەفتارکردنی موسلمانانی لە گەڵ براکە ی مروۆفی فێر دەکردن، ئەو بنەما پەشتیانە ی بۆ بریاردان کە پێویستە لەناو کۆمەلگە ی موسلمانان بڵاویتەوہ.

وە ئەگەر بە دیدی ناموسلمان خورشەوشت چاک ی سەرچاوە دەگرێ لە باش بەختوکردن و جوانی و ساغی پەرەوہ دە بەرز ی ئاستی خۆبندەواری، ئەوا خورشەوشت چاک ی لە لای موسلمانان پیش ھەموو ئەوانە دەگەرێتەوہ بۆ رێنمایی ئاین کە خورشەوشت چاک ی کردوہ بە رەفتاریکی ریشەیی لە مروۆفی موسلمان، بەھزیوہ لە دنیا دا پلەوپیایە ی بەرز دەبیتەوہ وە ک پێغەمبەر ﷺ دەفەر مووی: ((ھیچ شتیک لە رۆژی قیامت لە تەرازووی باوەردار قورست ریشە لە خورشەوشت چاک ی "چونکە بەراستی خوا رقی لە مروۆفی بەدگۆ و جنیودەرە)) الترمذی ۳/۲۴۴.

بەلکو ئىسلام خوپەروشت چاکی بە باوەپری تەواو ھەژمارکردوو، وەك پێغەمبەر ﷺ دەفەرمووی: ((ئەو باوەردارەى لە ھەموو کەس باوەپری تەواوترە، ئەو کەسەى لە ھەمووان خوپەروشتى چاکترە)) الترمذی ۳۱۵/۲.

ئوسامە کورێ شۆرەیک ﷺ وتی: ((لەلای پێغەمبەر ﷺ زۆر بە پێزەو دانیشتبووین وەك بلیی بەلنڤە لەسەر سەرمان نیشتوو، ھەموومان بێ دەنگ بووین و قسەمان نەدەکردو لەو کاتە خەلکانیک ھاتن و وتیان: کام بەندەى خوا لەلای خودای مەزن خۆشەویستترە؟ فەرموو: ((ئەوانەى لە ھەمووان خوپەروشت چاکتر)) الطبرانی ۱/۱۸۱، ۱۸۳.

سەیرینیە خاوەنى چاکترین خوپەروشت خۆشەویستترین بەندە بێ لەلای خوا“ چونکە خوپەروشت چاکی لە یاسای ئىسلام کارىکى مەزنە، قورستىن کردەوێە لە تەرازوو، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموو: ((ھىچ شتیک لە تەرازوو دانانێ قورستى بێ لە خوپەروشت چاکی، وە خوپەروشت چاکی خاوەنەکەى دەگەىەنیتە پەلەى پۆژو و نوێژ)) الترمذی ۲۴۵/۳. لە گێرانیەوێە کىتر: ((بەندە بەھۆى خوپەروشت چاکییەو دەگاتە پەلەى ئەو کەسەى ھەردەم بەپۆژوو و بە شەویش شەونوێژ دەکات)).

لەم پوانگەىەو بوو پێغەمبەر ﷺ جەختى لەسەر گرنگی خوپەروشت جوانى دەکردەو بۆ ھاوێ بەپێزەکانى و ھانى دەدان تا خۆیانى پێ برازیننەو، لە رێگەى شیوازی جۆراوجۆرى لە گوفتار و کردارى ئەم رەوشتەى خۆشەویست دەکرد بۆ دەروونیان“ چونکە دەیزانى چەندە کارىگەرە بۆ پەرورەدەى سروشت و خۆرسکی مەرۆڤ، و پاککردنەوێ دەروون، ھەروا چاککردن و جوان بوونی رەفتار، ئەو تە ﷺ بە أبى ذر دەفەرموو: ((ئەى أبى ذر، رێنماییت بکەم بۆ دوو رەفتار، کە لەسەر بەلالت گران نییە و، لە ھەموو رەفتارىکىتریش قورستەرە لە تەرازوو؟ وتی: بەللى ئەى پێغەمبەرى خوا، فەرموو: ((دەستگى بە خوپەروشت جوانى و زۆر بێ دەنگى“ چونکە سویند بەوێ گىانى منى بە دەستە کەس لەم دووانەى جوانتر نەدۆزیو تەو تا خۆى پێ جوان بکات)) رواھ ابو یعلی والطبرانی (مجمع الزوائد ۲۲/۸).

ههروا دهفهرمووئ: ((خوپرهوشت جوانی فەر و بهره که ته، به دره وشتیش نه گبه تییه، چاکه کاریش ته من زیاد ده کات، خیر و به خشنیش ڕینگه له مردنی خراپ ده گری)) احمد ۵۲/۳.

پیغه مبهەر ﷺ له یه کئی له نزاکانی دهیغه رمووو: ((خوایه وهك چۆن روخسارمت باش و جوان کردوو، رهفتار و خوپرهوشتیشم باش و جوان بکه)) احمد ۴۰۳/۱.

ئهم نزایه ی پیغه مبهەر ﷺ به جوان کردنی خوپرهوشتی، له کاتیک خدا له بارهیه وه دهفهرمووئ: ﴿وَأَنَّكَ لَٰعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ﴾ القلم: ۴ پیشتەر ڕافه کراوه. به لگه یه کی قوول له سهر توندی بایه خدانی پیغه مبهەر ﷺ به خوپرهوشت جوانی، تاوه کوو موسلمانان هه میسه له م رهفتاران ه زیاد بکه ن... .

جا خوپرهوشت جوانی وشه یه کی گشتگیره، هه موو رهفتار و په وشتیکی جوان له خۆده گریته که مروؤ پیی ده پازیته وه و، پاکی ده کاته وه و بهرزی ده کاته وه: وهك شهرم و ههیا و هیمنی و نه رم و نیانی و لیبوردیه ی و رووخۆشی و دامه زراوی و نیاز پاکی و دلسوژی و دهست پاکی .... هتد.

که چی لیکنۆله ره وه له دهقه کانی ئاراسته کرنی کۆمه لایه تی له ئیسلام، خۆی له بهرامبه ر ژماره یه کی یه کجار زۆر له م دهقانه ده بینیته وه که هانی هه رچی خوپرهوشتی جوانه ده دات له و خوپرهوشته کۆمه لایه تییه به رزانه، ئه مهش به لگه یه له سهر مه به سستی هه ره بهرزی ئیسلام له پیکهینانی که سایه تی مروؤشی موسلمانانی کۆمه لایه تی به شیویه کی زۆر ورد، وه ته نها به خوپرهوشته گشتیه کان ناوه ستی، به لکو له سهر هه موو به شیک له به شه کانی خوپرهوشت ده وه ستی که لایه نیك له لایه نه کانی که سایه تی کۆمه لایه تی ته واواکار پیک ده هیئی، ئه م گشتگیری و ته واواکارییه له ه یچ پرۆگرامیکی په روه ردیه ی کۆمه لایه تی ده سته بهر نه بووه وهك له پرۆگرامی ئه م ئاینه ده سته بهر بووه .

لیکنۆله ره وه له م دهقانه بۆ نیشان دانی که سایه تی ئافره تی موسلمان ه یچ ڕینگیه کی له به رده م نییه بیجگه له وهستان له لای هه ریهك له و دهقانه و وردبوونه وه له و ڕێنمایی و ئاراسته و ده ستورانه ی له خۆگرتوه، تاوه کوو بتوانی ئه و که سایه تییه کۆمه لایه تییه به رزه نیشان بدات که

مروفتی موسلمانان پي جيا ده کړي ته وه چ پياو چ نافرته، هه روا مژکي نه و که سايه تپيه جيا وازه و ناکاره کاني دياري بکات، له وانه:

راستگويه

نافرته موسلمان له گه له هه موو خه لک راستگويه "چونکه له بنه ما کاني ئيسلام وانسي هاندان له سر راستگويي فير بوه، که له لوتکه ي چاکه کاري و به هار هوشتيه کان وينا ي ده کات، قه ده غه ي درو کړدني کړدوه و به سر چاوه ي هه موو خراپه کاري و گنده لي و کرداري کي خراپي داناوه. پيغه مېهر ﷺ ده فرموو: ((راستگويي به ره و چاکه کاري ده بات، وه چاکه کاريش به ره و به هه شت ده بات، وه پياو هه ميشه راست ده لي تا له لاي خوا به راستگو دهنوسري. درو کړدن به ره و خراپه کاري ده بات، وه خراپه کاريش به ره و ناگر ده بات، وه پياو به رده وام درو ده کات تا له لاي خوا به درو زن دهنوسري)) متفق عليه.

ليړه وه نافرته موسلمان سوړه له سر نه وه راستگو بيت، به دواي راستگويي ده گه ريت، له کردار و گوftarه کاني پابند ده بي پي، نه مه ش پله وپايه يه کي به رز و شکو داره نافرته موسلمانان پاريز کار به هو ي راستگويي و دل پا کي پي ده کات و له لاي خواي خوي به راستگو و ريز دار دهنوسري.

گهواهي به درو نادات

نافرته موسلمانان پي گهر د که ياساکاني ئيسلام و پي نمايه به رزه کي که سايه تپيه کي دارپشتوه، هه رگيز گهواهي به درو نادات "چونکه گهواهي درو له ياساي ئيسلام ياساغه، خودا ده فرموو: ﴿وَأَجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ. وَاَتَا: خَوْتَان به دوور بگرن له گهواهي به درو﴾ الحج: ۳۰.

گهواهي به درو ويرا ي ياساغيه کي، له نرخ و بهاي نه مانته و ده ست پاکيش که م ده کاته وه، نابرو و که سايه تي خاوه نه کي بريندار ده کات، وه که سي کي شهرمه زار و ريسوا و بي نرخ وايه له بهر چاوي خه لک، بويه خواي گه وره ده فرموو: ﴿وَالَّذِينَ لَا يَشْهَدُونَ الزُّورَ وَإِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا

كِرَامًا. واتا: يهكئ له خهسلته جوانهكانى باوهردار شهويه گهواهى به درؤ نادهن و بهريزهوه به لای قسهى بئ سوود تيدهپهين و خويانى لئ دهپاريزن ﴿الفرقان: ۷۹.﴾

شهوتاهه بهر گهورهىي ئهم سهريچييه پيغهمبهري ﷺ له دوای گوناھى گهوره باسى دهكات كه باوهري له دئى مرؤف دادهمالن، وهك دهفهرمووي: ((تاياه گهورهترينى گوناھهكانتان پئى رابگهيهئم؟ وتمان: بهئى ئهى پيغهمبهري خوا، فهرمووي: ((هاوهل برياردان بؤ خوا، خراپهكارى له گهل دايك و باوك، ئنجا پالكهوتبو وهلسايهوه و دانيش و فهرمووي: ههروا قسه و گوفتارى درؤ و گهواهى درؤ، هيندهى دوبارهكردهوه وتمان: خؤزيا بئ دهنك دهبو)) متفق عليه.

دئسؤز و ئامؤزگار

ئافرهتى موسلمان تهنها به خاوينكردهوى دهروونى خؤى ناوهستئ له ئاكارى ناشيرين، بهلكو به همر ئافرهتيك بگات لهوانهى له ريگاي خوا لاريان كردؤتهوه ئامؤزگارى دهكات، چهندين ئافرهت ههنه لهناو كؤمهلى ژنان زيادهرييان كردوه لهسهر دهروونى خويان و پئويستيان به كهسيكه ئامؤزگاريان بكات، بههؤى رهفتارى جوانييهوه سهريجان بؤ لاي ريگاي راست رادهكيشي.

ئامؤزگاريكردنى ئافرهتى موسلمانى تيگهيشتو بؤ كهسانى تر كاريكى سونهت و زياده خير نييه، بهلكو ئهرك و واجبيكه و ئاين هانيداوه لهسهرى، پيغهمبهري ﷺ دهفهرمووي: ((ئاين دئسؤزى و ئامؤزگارىيه، وتمان: بؤ كي؟ فهرمووي: بؤ خوا، بؤ كتابى خوا، بؤ پيغهمبهرهكهى، بؤ گهوره و رابهري موسلمانان و سهرحهم خهلكى)) مسلم ۳۷/۲.

ههروا جهرير كوپى عبدالله ؑ دهئى: ((پهيمانم به پيغهمبهري خوا ﷺ دا لهسهر شهنجامدانى نويژهكان و دانى زهكات دئسؤزى و ئامؤزگارى بؤ ههمو موسلمانتيك)) متفق عليه.

چهنده جوانه شهو گوزارشتهى پيغهمبهري ﷺ كاتئ دهفهرمووي: ((الدين النصيه)) واتا: ((ئاين دئسؤزى و ئامؤزگارىيه))، ئاينى ههر ههمو لهيهك وشهدا كؤكردؤتهوه كه (دئسؤزى و ئامؤزگارىيه)، وهكوو ئاماژهيهك بؤ ههمو موسلمانتيك تا بههاى دئسؤزى و ئامؤزگارى بزاني،

وه بزانی چەندە کاریگەرە لەسەر ژیاڵی تاک و خیزان و کۆمەلگە“ چونکە هەراکاتیەک دڵسۆزی و ئامۆژگاری لەناو گەلیەک بەلاویتت مسۆگەر پێنمای پێگە پاست دەبن، وه لەناو هەر گەلیکیش نەمیانی مسۆگەر سەریان لی دەشیوی.

بۆیه دڵسۆزی و ئامۆژگاری لە سەرووی ئەو پراسانەوه دیت کە موسلمان تیایدا پەیمانی بە پێغەمبەر ﷺ داوه لەسەر، وهک لەو فەرموودە پابوورد کە باسی دڵسۆزی و ئامۆژگاری لە دوا نوێژ و زەکات دیت، ئەمەش بەلگەیه لەسەر گرنگی ئەم ئاکارە لە تەرازووی کردەوه کانی مرقی موسلمان، وه ترسانکیه کە لە دیاریکردنی چارەنوسی لە دواپۆژدا“ بۆیه لێرهوه دەبیته ئاکاریکی پێشەیی لە ئاکارە کانی موسلمان پاستگۆ پاریزکار، ئەوهی سورە لەسەر ئەوهی بە چاک کۆتایی بە ژیاڵی بیت لەو پۆژهی هەموو خەلکی لەبەر دەستی پەروردگاری دەوهست.

خیر و چاکە بە خەلکی نیشاندهات

ئافرهتی موسلمان پاریزکار کە ئیسلام دەروونی پالته کردوه، لە ژەنگی خوویستی و حەزی خۆدەرخستن خاوینی کردۆتهوه، هەراکاتیەک بە چاک بزانی خیر و چاکە بە خەلکی نیشاندهات، تاوهکوو بیتە ناو رووناکی و سوود بینین، لای یەکسانە ئەگەر ئەم کارە خیرە لەسەر دەستی خو بیت یان لەسەر دەستی کەسانی تر بیت“ چونکە پێغەمبەر ﷺ دەفرمووی: ((هەرکەسی چاکە و خیر پێنمای خەلکی بکات، ئەوا پاداشتی وهک پاداشتی ئەو کەسە وایە کە چاکە و خیرە کە دهکات)) مسلم ۳۸/۱۳.

ئافرهتی موسلمان دووره لەوهی تەنها خیری بۆ خو بیت بۆ ئەوهی لەبەر چاوی خەلک خو دەرخت، وهک ئەو ئافرهتە خوویستانە حەز بە خۆدەرخستن دەکەن، بەلام ئافرهتی موسلمان کە پێنمای خەلک دهکات بۆ چاکە دهزانی پاداشته کە لەلای خوا گەوره جیگیرە لە هەر پەوش و باریکدا بیت، وه پاداشتی خوا گەورهش لەلای ئافرهتی موسلمان پاریزکار زۆر گەورهتر و مەزنترە لەناوبانگ و خۆدەرخستن، بەمەش خیزان و کۆمەلگە گەشه دهکات، تاوهکوو لەو کەسە و بە گوێرهی ئەو توانایانە خودا پێی بەخشیوه هەلسی بە ئەرکی خو.

چەندىن جار ئەم خورەشتى خۆيىستى و خۆدەرخستنه كوشندەيە خېرى لە كۆمەلگە گرتۆتەوه“
چونكە چاكە بە دەستان حەزيانكردووە تەنها بە دەستى خۆيان چاكە بكەن و خەلكىتر لە برى
ئەوانەوه چاكە نەكەن، لەكاتىكا بارودۆخ رېنگايان نادات بەم چاكەيە ھەلسن، بەم جۆرە خېرەكە
ھەر بە نىژراوى دەمىنئىتەوه، چاكەكارى و بەرژەوہندىيەكە پەكى دەخرئ، وە كۆمەلگەش بىبەش
دەبئ لەو خېرەى لە مېشكى ھەندئ كەسە و دەيشارىتەوه و لئى بئ دەنگ دەبئ تا بوارى بە
ئەنجامگەياندى بۆ دەرەخسئ، لەوانەشە ئەم دەرەختە ھەر نەيەتە پېش و، تەمەنیش كۆتايى پئ
بىت، بەم جۆرە ئەو خېرە لە بەندى مېشكە تاريكەكان دەمىنئىتەوه. موسلمانانىش بە پياو و
ئافرەتيانەوه ئەوانەى بە نيازى پاداشتى خاوين دوورن لەم بەلايانە، ھەر دەرەختى خېرىك بىتە
پېش يەكسەر بە خەلكى پادەگەيەنن، پاداشتى خۆشيان دەست دەكەوئت وەك ئەو كەسەى
خېرەكەى ئەنجامداوہ.

فيل و تەلەكە و ناپاكى ناكات

ئافرەتى موسلمانى راستگۆ كە ناشنايەتى كردووہ لەگەل راستى، بۆتە يەكئ لە ئاكارەكانى،
ھەرگىز فيل و تەلەكە و ناپاكى لەگەل خەلكى ناكات“ چونكە ئاكارى دەرۋون نزمەكانە،
پېچەوانەى راستگۆيىيە“ چونكە راستگۆيى دەبئ دلسۆزى و دامەزراوى و ئەمەكدارى و دانايى و
دادپەرۋەرى لەگەلدا بىت، دوورە لە دوورويى و درۆ و فيل و تەلەكە و ناپاكى.

خۆرسكى ئافرەتى موسلمانى راستگۆ، كە تىراوبووہ لە پىنمايى ئىسلامى بىگەرد پادەكات و
بىزارە لەم ئاكارنە، لەم ئاكارە خراپانەدا نيشانەى دامالئىنى لە بە ئەندامبوونى لە ئىسلام دەبينئ،
پىغەمبەر ﷺ دەفەرمووى: ((ھەر كەسى لە دژمانا چەك ھەلگريئ لە ئىمە نىيە و، ھەر كەسى
فيلمان لئ بكات لە ئىمە نىيە)) مسلم ۱۸/۲.

لە گىراڤەويەكىترى موسلم ھاتووہ: پىغەمبەر ﷺ بە لای ھەندئ خۆراكى كۆكراوہى سەرەك
تېپەپرى و دەستى خستە ناوى و لە پەنجەكانىيەو ھەستى بە تەراتى كرد، فەرمووى: ((ئەو چىيە
ئەى خاوەن خۆراك؟)) وتى: باران لئى داوہ ئەى پىغەمبەرى خوا، فەرمووى: ((ئەى نەدەبووا لە
سەرەوہى خۆراكەكەى دابنئى تا خەلكى بىبينئ ئەوہى فيل بكات لە ئىمە نىيە)) مسلم ۱۰۹/۲.

كۆمەلگەي مۇسلمان دامەزراۋە لەسەر پاكي ھەستى مەرقايەتى و، لەسەر دلسۆزى و نامۆزگارى بۆ ھەموو مۇسلماننىك، ۋە بەجى گەياندنى بەلئىن بەرامبەر ھەركەسيك بىت، ۋە ئەگەر كەسيكى ناپاك و تەلەكەباز ھەبوو، ئەوا دەبىتتە نامۆ و ناكەسە لەناو كۆمەلگە و تاكەكانى، پەناگىرە لە ئاكار و پەقتارە بەرز و جوانەكانيان.

ئىسلام فىل و تەلەكە و ناپاكي لە تاوانە گەورەكان ھەژماركردوۋە كە لە دونيادا خاۋەنەكەي ريسوا دەكات، لە پۆژى دوايىش پرووى پەش دەبىت، ئەۋەتا پىغەمبەر ﷺ رايگەياندوۋە: ((بۆ ھەر ناپاكيك و ستەمكارىك لە پۆژى دوايى ئالايەك ھەيە، دەۋترى: ئەمە ناپاكي و ستەمى فلانە كەسە)) متفق عليه.

ئەي لە شەرمەزاري و ريسوايى ناپاكان، ئەوانەي واياندەزاني پۆژگار ناپاكيەكەياني پىچاۋەتەۋە، كەچى لە پۆژى دوايى لە سەرووى ھەموو خەلگەۋە ديار دەبن و بەيداخى ناپاكيەكەيان بە دەستيانەۋەيە.

ئىنجا ئەو جۆرانە لەو پۆژى دوايى زياتر سەرشۆپ و شەرمەزار دەبن، كاتى خۋاي گەورە بە خۋى دىتتە بەرامبەريان و لە دژيان دەۋەستى، ۋەك ھاتوۋە لە فەرموۋەدى قودسى، خۋاي گەورە دەفەرموۋى: سى كەس خۆم لە دژيان دەۋەستم لە پۆژى قىامەت: پياۋيەك بە ناۋى من دەدات و پاشان ناپاكي دەكات، ۋە پياۋيەك كەسيكى ئازادى فرۆشتوۋە و نرخەكەي خواردوۋە، ۋە پياۋيەك كرىكارىكى بە كرى گرتوۋە و كارى بۆ تەۋاۋكردوۋە كەچى كرىكەي پىنەداۋە)) فتح البارى ۴/۴۱۷.

ئافرەتى مۇسلماننى راستگۆ دوور دەكەۋىتەۋە لە ھەموو شىۋە و پۈللەتەكانى ئەم جۆرە خورەۋشتانە، كە ئىستا گەلى زۆرن لە جىھانى ئافرەتانى سەردەم، ۋە پارى نايىت بىچىتتە پىزى منافقان، پىغەمبەر ﷺ دەفەرموۋى: ((چۈر خورەۋشت لە ھەركەسى دابىن دەبىتتە منافقىكى تەۋاۋ و پوخت، ۋە ئەۋەي يەك خورەۋشتى لەم چۈرە تىبابى ئەوا خورەۋشتىكى لە نىفاق (دوۋوبىي) ھەيە تا ۋازى لى دەھىنى: كاتى بە ئەمىن و دەست پاك دادەنرى ناپاكي دەكات، كاتى قسە بكات

ئىسلام رقى دەيىتەۋە لە بەدگۆيان و ئائەمەكان بەرامبەر بە بەلەين و ئەوانەى (قەولى و بەلى) يەن بەيئ ئەۋەى كردارى ھەيىت يان بەلەينەكەى بباتەسەر، خودا دەفەرموئى: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ. كَبُرَ مَقْتًا أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ. وَاتَا: ئەى ئەوانەى باۋەرتان ھىناۋە بۆچى ئەۋەى دەيەين بە كردار نايەسەلەين، لەلەى خۋاى گەۋرە گوناھىكى گەۋرەيە كە قەسە بكەن و بە كردار نەيسەلەين﴾ الصف: ۲، ۳.

خودا پازى نىيە بۆ بەندە باۋەردارەكانى چ پياۋ چ ئافرەت دابەزىتە ئەو ئاستە نزمەى بەدگۆيى و بەلەين نەبردەنە سەر و شكاندنە پەيمان و پابەند نەبوون بە بەلەينەكانيان“ چونكە ئەمە شياۋى باۋەردار نىيە، پىغەمبەر ﷺ دەفەرموئى: ((نیشانەى دوورۋو سى خورەۋىشتە: كاتى قەسە دەكات درۆ دەكات، ۋە كاتى بەلەين بەدات ناياتە سەر، ۋە كاتى بە دەست پاك دابەرى ناپاكى دەكات)) متفق عليه. لە گىرەنەۋەيەكەى تەرى مسلم ھاتووۋە: ((ئەگەرچى رۆژۋو بگىرئ و نوپۇز بكات و بانگەشەى مۇسلمانەتى بكات)) مسلم ۴۸/۲.

چاكى ئىسلامەتى ئافرەتى مۇسلمان تەنھا لە ئەنجامدانى پەرستىشتەكان نىيە، بەلكو بە ئاۋىتەبوونى دەروونىيەتى لە گەل ياسا و خورەۋىشتە بەرز و بنەما بەندەكانى ئىسلامىيەۋىيە، بەجۆرىك ھەرچى خودا پىي پازى نەيىت لىي رۋو نادات، نە بەلەين شكاندن، نە فىل كەردن لە مامەلە، نە ناپاكى لە پەيمان و گىرئ بەستە“ چونكە ئەمانە ھەمۋى پىچەۋانەى خورەۋىشتى ئىسلام و مۇسلمانانە، تەنھا لە رەفتارى دوورۋواندا ھەيە.

دەى ئەو ئافرەتانەى درۆ لە گەل مەنەلەكانيان دەكەن با ئەو پاستىيە بزانن، كاتى بەلەينيان پى دەدەن و پاشان نايەنە سەر، بەھۆيەۋە تۆۋى درۆ و بەلەين شكاندن لە دەروونيان دەپوئەنن، ۋە با بىزانن بەم كردارەيان دەچنە رىزى منافقان، سزى منافقانەش ۋەك زانراۋە ژىرى ژىرەۋەى ئاگرى دۆزەخە.

دووره پهریزه له دوورپوویی

ثافره تی موسلمانې راستگو و ټیگه‌یشتو وراشکاو و پوونه له گوشتار و پریاره‌کانې، دووره له دوورپوویی و پووپامایې و ستایشکردنې ناراست، چونکه ده‌زانې دوورپوویی یاساغه له ټاينه‌کې، وه شیاوې که سایه‌تی ثافره تی موسلمانې راستگو نییه.

سهرې پیغه‌مېر ﷺ بکه کاتې به‌ره‌ی عامر هاتنه لای و ستایشیان کرد و وتیان: ټو گه‌وره‌ی ټیمه‌ی، فهرمووی: ((گه‌وره ههر الله یه)) وتیان: له هه‌موومان پایه‌دارتری و، له هه‌موومان ده‌سته‌لدارتری و به تواناتری، فهرمووی: ((ده‌ی ټهو قسانه‌تان یا هه‌ندې له و قسانه‌تان بکه‌ن، به‌لام باشت وایه نه‌بڼه بریکاری شه‌یتان و له جیاتې ټهو قسه بکه‌ن، من نامه‌وې له و شوین و پله‌وپایه‌ی خودا داینوام به‌رزترم بکه‌ن، من محمدی کورې عبدالله م، به‌نده و نیردراوی خوا))^(۱).

به‌م وته‌یه پیغه‌مېر ﷺ ریگای له و که‌سانه برې که به‌سهر خه‌لکیدا هه‌لده‌لین و له‌کاتیکه هه‌ندیکیان شایه‌نی ټهو جوړه ستایشه نین، وټپرای ټهو‌ی بیگومان پیغه‌مېر ﷺ گه‌وره‌ی پیغه‌مېرانه و گه‌وره و باشتړینی موسلمانانه، به‌لام ده‌یزانی کاتې ده‌روازه‌ی پیا‌هه‌لن‌ان کرایه‌وه سهرده‌کیشې ټو ترسناکې خزانه ناو نیفاق و دوورپوویی، که ناوه‌پوکی ټیسلامی بیگهرد و خاوین پی‌ی رازی نییه، ټهو راستیه‌ش نایگریته خوی که ټهم ټاينه‌ی له‌سهر دامه‌زراوه، هه‌روا پیغه‌مېر ﷺ هاوه‌لانی قه‌ده‌غه ده‌کرد له پیا‌هه‌لن‌ان له پووی مروژ، نه‌بادا سهریکیشې ټو دوورپوویی و پیا‌هه‌لن‌راویش دوچارې فیز و لووت به‌رزی و شاگه‌شکېی خوی بیت، بخاری و مسلم له ابي به‌کره ده‌گیرنه‌وه: پیاوټک له‌لای پیغه‌مېر ﷺ پووبه‌پوو ستایشی پیاوټکی‌تری کرد، پیغه‌مېر ﷺ فهرمووی: ((تیاچیت! له گهردنې براکه‌تدا، له گهردنې براکه‌تدا، چه‌ندجار ټهمه‌ی دوباره‌کرده‌وه)) پاشان فهرمووی: ((ته‌گهر ههر ویستتان ستایشی براکه‌تان بکه‌ن، با بلې: من وای ده‌بینم، خوداش خوی خاوه‌نیه‌تی و ټهو ده‌زانې هه‌لیبسه‌نگینې، وه من که‌س له‌سهر خوا چاک و پاک

^(۱) حیاة الصحابة: ۹۹/۳.

ناکەم، واتى دەگەم ئەو کابرايە فلانە شت و فیسارە شت بزانى)) فتح الباری ۴۷۶/۱۰ و مسلم ۱۲۶/۱۸.

جا ئەگەر ناچاربوی کەسیک ستایش بکەى، با ستایشە کەت راستگۆ بیّت و بگوجی لە گەڵ راستی پیاھەلنراو، وە پێویستە مام ناوەندی بیّت و زیادەپۆیی تیانەبیّت، تەنھا بەمە کۆمەلگە لە دوورویی و پروپامایی و خۆھەلنان خاوین دەبیّتەوہ.

بخاری لە الادب المفرد لە رەجائەوہ لە میحجەن الاسلەمی ﷺ ھاتووہ، پێغەمبەر ﷺ و میحجەن لە مزگەوت دەبن، پێغەمبەریش ﷺ پیاویک دەبینی نوێژ دەکات و کپنوش دەبات و دەچەمیّتەوہ، فەرمووی: ((ئەمە کێیە؟)) میحجەن دەستی کرد بە پێداھەلگوتنی، دەیوت: ئەى پێغەمبەری خوا، ئەوہ فلانە کەسە ئاوايە و ئاوايە، فەرمووی: ((زمانت بگەرە با نەیبسی و بەھۆیەوہ تیا بچیت!)) الادب المفرد ۴۳۳/۱.

لە گێژانەوہی احمد ھاتووہ، ئەى پێغەمبەری خوا، ئەمە فلانە کەسە لە باشترین خەلکی مەدینەيە، یان وتی: لە ھەموو خەلکی زیاتر نوێژ دەکات، پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: ((با نەیبسی، نەبادا بەھۆیەوہ تیا بچیت، دووجار یان سێ جار ئەمەى دووبارە کردوہ، پاشان فەرمووی: ((ئێوہ نەتەوہیەکن خودا ئاسانکاری بۆتان ویستوہ)) احمد ۳۲/۵.

پێغەمبەر ﷺ بیستنی ستایش و پیاھەلنانی بە تیاچوون ناو بردوہ بەھۆی بوونی شوینەواری خراب و قوولێ لەسەر دەروونی مرقایەتى کە ھەز دەکات لە بیستنی ستایش، بەھۆیەوہ پیاھەلنراو سەری لێدەشیوێ، لووت بەرز دەبیّت، پرووی لە خەلکی وەردەگێرێ، وە ئەگەر ئەم پیاھەلنانە لە لایەن دووروان و درۆزان و تەلەکەبازان دووبارەبوویەوہ بە پرووی - کە ئەمڕۆ ئەو جۆزانە چەندە زۆرن لە دەورووبەری بەرپرسان و خاوەن دەسلالت و پۆستەکان - ئەوا دەبیّتە شتیکی ئاسایی و باو لە لای و ویستی ئارەزووی دەروونی جیبەجێ دەکات، دواتر رقی لە بیستنی ئامۆژگاری و رەخنە دەبیّتەوہ، وە بێجگە لە ستایش و پیاھەلنان و زیادەپۆیی و گولابپۆزین کردن ھیچێتر وەرناگرێ و پێی رازی نابێت، ئنجا لە پاش ئەمەش سەیرینیە ھەق و راستی لەناو بچیت، دادپەروەری بکوژیت، چاکەکاری زیندەبەچال بکری، کۆمەلگەش گەندەل بیّت.

بۆيە پيغەمبەر ﷺ ڧەرمانى دەکرد بە ھاوۋەلانى كە خۇل ٲېرژىننە ٲوخسارى ئەوانەى بەسەر خەلكىدا ھەلدەلّين، نەبادا لەناو كۆمەلگەى ئىسلامى ژمارەيان زۆرۈيت، بەھۆيەوۋە دوورويىى بلاويىتەوۋە و بەلاكان ھەموو لايەك بگريىتەوۋە.

لە نافع ﷺ و ھىترىش: ٲياويىك بە ابن عمر ﷺ وتى: ئەى باشتريى خەلك، يان وتى: ئەى كورى باشتريى خەلك! ابن عمر وتى: نە من باشتريى خەلكم و نە كورى باشتريى خەلكم، بەلكو من بەندەيەكم لە بەندەكانى خوا، ئوميدم بە ميھرى خوا ھەيە و لە سزاشى دەترسم، سويند بەخوا ئاوۋەھا ھەميشە ستايشى ٲياو دەكەن ٲيى داھەلدەلّين تا لەناوى دەبەن^(۱).

ھاوۋەلان باش تيگەيشتبوون لە تىبىنيە وردەكەى پيغەمبەر ﷺ سەبارەت بە رىنمايى كردنيان بۆ كاروكردەوۋەكان و سەلامەتى بوون لە دوورويىى، كەسانىك بە ابن عمر ﷺ يان وت: ئيمە دەچينە لاي دەسەلاتدارەكانمان، ئەو قسانەى لەبەردەميان دەيلىين ٲيچەوانەى ئەو قسانەيە كاتى لەلايان دىينە دەرەوۋە، ابن عمر وتى: (ئيمە لە سەردەمى پيغەمبەر ﷺ ئەوۋەمان بە نىفاق و دوورويىى دادەنا) فتح البارى ۱۷۰/۱۳.

ئافرەتى موسلمانى ٲاستگوش ھيىندەى لە ئاينەكەى ڧيىرۋوۋە تا ٲەناى بدات لە خزانە ناو دوورويىى ترسناك كە زۆر لە ئافرەتانى ئەو سەردەمە دەخزيىنە ناوى، كە وا دەزانن سنورى زمان شيرينيان تىنەپەراندوۋە، ناشازن ھەندى جار زمان شيرينى ياساغە و بەرەو قولايى نىفاق دەيانبات و ھەستيش ناكەن“ چۈنكە بەھۆيەوۋە لە دەرخستنى ھەق و ٲاستى بى دەنگ دەبن، يان ستايشى كەسانىك دەكەن كە شايسىتەى ئەو ٲياھەلئانە نين.

خاۋەنى ھەيا و شەرمە:

يىگۈمان يەكى لە خۆٲسكەكانى ئافرەت شەرمە، ئەو شەرمەم مەبەستە كە زاناکان ٲيئاسەيان كرددوۋە: برىتىيە لە خورەوشتيكى بەرز و ھەميشە ھۆكاريكە بۆ وازھينان لە خراپە و دووركەوتنەوۋە لە كەمتەرخەمى بەرامبەر خاۋەن مافەكان، پيغەمبەريش ﷺ نمۇنەى ھەرە بەرزى

(۱) حياۋ الصخابە ۱۰۳/۳.

شهرم و حەبابوو، ابو سعید الخدری ؓ وتی: (پێغه مبه‌ری ﷺ زۆر به‌ شهرم و حەباتریوو له‌ کچی ناو که‌ژاو، ئە‌گەریش شتیکی پێ ناخۆش بووایه‌ له‌ پوخساری ده‌مانزانی) متفق علیه‌.

ابن عمران بن حصین ؓ وتی: پێغه مبه‌ری خوا ﷺ فەرموووی: ((شهرم هەموو کات به‌ خێر و چاکه‌ دیت)) متفق علیه‌.

له‌ گێڕانه‌وه‌ی مسلم هاتوووه‌: ((شهرم و حەیا سه‌رتاپای خێر و چاکه‌یه‌، یا فەرموووی: ((شهرم و حەیا هەر هەمووی خێر و چاکه‌یه‌)) مسلم ۷/۲.

ابو هريره ؓ وتی: پێغه مبه‌ری خوا ﷺ فەرموووی: ((ئیمان هه‌فتا و هه‌ندیک به‌شه‌، یان شه‌ست و هه‌ندیک به‌شه‌، باشتینی وته‌ی لاله‌ الا الله‌ یه‌، و نزمترینی لابرندی ئازاره‌ له‌سه‌ر ریگا، شهرم و حەیاش به‌شیکه‌ له‌ ئیمان)) متفق علیه‌.

ئافره‌تی موسلمانانی راستگۆی پارێزکار به‌ شهرم و حەیا و په‌وشت جوان و هه‌ست ناسکه‌، هیچ گوفتار و کرداریکی لێ پوونادات خه‌لکی ئازاربدات، یا گه‌وره‌ییان بریندار بکات“ چونکه‌ شهرم و حەیا که‌ پێشه‌ی داکوتاه‌ له‌ ئاوگله‌ شکۆداره‌که‌ی به‌هۆی تیگه‌یشتنی له‌ شهرم و حەیا ی ئیسلامی په‌نای ده‌دات له‌ هه‌رچی سه‌رپێچی شه‌رعی هه‌یه‌. به‌ دووری ده‌گری‌ت له‌ هه‌ر لاریه‌ک له‌ مامه‌له‌ی له‌گه‌ڵ خه‌لکی، نه‌ک ته‌نها له‌به‌ر شهرم و حەیا، به‌لکو له‌به‌ر شهرمی خوا و له‌به‌رئه‌وه‌ی نایه‌وێت سته‌مێک ئاوێته‌ی باوه‌ره‌که‌ی بێت“ چونکه‌ شهرم و حەیا به‌شیکه‌ له‌ باوه‌ر، ئە‌مه‌ش به‌رزترین پله‌یه‌ ئافره‌ت پێی گه‌یشتبێ له‌ ده‌ستگرتنی به‌ شهرم و حەیا، لێره‌وه‌ جیاوازی ئافره‌تی موسلمانانی خاوه‌ن شهرم و ئابرو به‌دیارده‌که‌وێ له‌گه‌ڵ ئافره‌تی پۆژناوایی که‌ دامال‌پراوه‌ له‌ هه‌رچی په‌رده‌ی شه‌رمه‌.

پاکیزه‌ و جوامیژه

یه‌کێ له‌و په‌فتارانە‌ی ئافره‌تی موسلمانانی پێ جیا ده‌کرێته‌وه‌: پاکیزه‌یی و جوامیژه‌یه‌، کاتی دوچارێ ته‌نگی وز هه‌ژاری ده‌بێته‌وه‌ ئارام ده‌گرێ، و ده‌ست ده‌گرێ به‌ پاکیزه‌یی و جوامیژه‌ی، زیاتر هه‌ولده‌دات بۆ ده‌ربازبوون له‌و ناله‌بارییه‌ی به‌ ده‌ستیه‌وه‌ ده‌نالی‌نێ، وه‌ هه‌رگیز بیر له‌ سوال و

داواکردن ناکاته‌وه“ چونکه ئیسلام رازی نییه ئافره‌تی موسلمای راستگۆ خۆی بخته ئه‌و جوۆره هه‌لوێستانه‌وه، شکۆدارییه‌ بو‌ی نه‌گه‌ر پاکیزه‌یی خۆی به‌پارێزێت و به‌نیاز بیت و ئارامبه‌گریت، ئه‌و کاته‌ش خودا کوومه‌کی ده‌کات و چه‌سپاوی ده‌کات له‌سه‌ر ئارامگرتن و به‌نیازی و پاکیزه‌یی، پیغه‌مبه‌ر ﷺ ده‌فه‌رمووی: ((هه‌رکه‌سێ دامینی خۆی پاک پاهه‌ری خودا پاکێ ده‌کاته‌وه، وه هه‌رکه‌سێ به‌ نیازی بنوینی له‌وه‌ی له‌لای خه‌لکه‌ خودا ده‌وله‌مه‌ندی ده‌کات، وه هه‌رکه‌سێ خۆی به‌گری خودا ئارامی پێ ده‌گری، وه هه‌یج به‌خششیك ئه‌وه‌نده‌ی ئارامگرتن خه‌ترتر و فراوانتر نییه‌ که‌ دراپێ به‌ که‌سیك)) متفق علیه‌.

ثافره تی موسلمانن پښتېر به پښتېر ټاکنه کي ده زانې که ټي اسلام له مالي دوله مندان مافي هه ژاراني دانوه، بهې هيچ چاوبه ره وژي و منه ټياريه که ده توانې وري بگري، له هه مان کاتدا دهيه ويته هه ژاران هه تا له و مافه ش بي نياز بن، وه ده ريخست که ده ستې بالا چاکتره له ده ستې ژيره وه، وه له سهر موسلمانان پويسته چ پياوچ ثافره ده ستې ژيره وه نه بن“ چونکه نه مه بويان شياوتر و پيژدارتره، نه مه ش پالنه ريکه بو کهم ده رانه تان تا زياتر هه ولده و پالنه دهنه به خشين و صدهقه و خيرو هه رواش پاراستني پرو و ټاپرو و پيژداري مروفي تيايه، نه بادا پښتېر دوچاري نازار و نه زيه تيک ببنه وه، بويه پيغه مبر ﷺ ده فرموي: ((ده ستې بالا خيرتره له ده ستې ژيره وه، ده ستې بالا نه وه ده ستيه که ده به خشي، ده ستې ژيره وه ش نه وه ده ستيه که وهرده گري و داوا ده کات)) مسلم ۱۲۴/۷.

تیگه ئی کاریک نابیت یه یوهندی به ووه نه بیت

ئافره تى موسلمانى پۇشنىر ژىر و زىره كه، تىكه لى كارىك نايىت پەيوەندى بەو نەبىت، چاوناپرىتە دەوروپەرى بۆ ئەوۋى لە تايەتمەندىيەكانيان بكوئىتەو، ھەروا خۆى ھەناقوپرىتە ناو كارىك پەيوەندى بە كەسانىر ھەيە چ نزيك چ دوور، كە لەوانەيە بە گوناھ و سەرزەنشت بشكىتەو سەرى. كاتى خۆى دوور دەگرئ لەم خوړەوشتانە و لە بەدگۆيى و قسەى پرپوچ، ئەوا دەستى گرتووە بە خوړەوشتى پەسەنى ئاينەكەى كە مەروڤى بەرزكردۆتەو لە گوشتار و كردارى پرپوچ و، بە ھارەوشتەكانى پى بەخشيووە، وە رينمايى باشتري رينگا و شيوازي كرد لە مامەلەى

کۆمەلگەو ھە چارەسەر ناییت، بەلکو بە ئامۆژگاری جوان و پازاندنەو ھێ گوێپرایەلێ بوون بۆ خودا و، قیژەو ھەن کردنی سەرپێچی لە دەروونیان چارەسەر دەبێت، بەدەر لە ھەرچی بریندارکردن و پرووبە پرووبوونەو ھە پرووشکاندنیک” چونکە بە گوشتاری شیرین و ئامۆژگاری چاک و جوان لە کاتی چرباندنی ھەق و راستییەکان بە گوێچکەکاندا کیلی دڵەکان دەبێتەو ھە، دەروونەکان پام دەبن، ئەندامەکان ملکەچ دەبن، بۆیە خواى گەورە موسلمانانى قەدەغە کردووە لە سیخوڕی و شوێنکەوتنی عەیبی خەلک، کە دەفەر مووی: ﴿وَلَا تَجَسَّوْا﴾. واتا: سیخوڕی مەککەن و شوێنی عەیبی یەکتر مەککەن ﴿الحجرات: ۱۲﴾.

چونکە ئاشکراکردنی کەم و کورتی گوناھاران و، شوێنکەوتنی عەیبەکانیان و، سیخوڕیکردن لەسەریان و، باسکرێیان، تەنھا بە زیان بۆ ئەوان ناگەرێتەو ھە، بەلکو ئازاری ھەموو کۆمەلگە دەدات” بۆیە خواى گەورە بەتوندی ھەرەشە لەوانە دەکات کە ھەز دەکەن بێ ئابرووی لەناو کۆمەلگە بلاوێتەو ھە” چونکە ھەر کاتێ خراپەکاری لەناو کۆمەلگە بلاووبووەو ھە و باسکردنی ئابرووی خەلکی تیا زۆر بوو، پرواگەندە و گومانى تیا تەشەنەکرد، مسۆگەر دوچارى بەلای لادان لە رینگای راست دەبن، گوناھکردنیش کاریگەری ناییت لەسەر دەروونیان و، پەيوەندى براىەتى دەپێچێ، دوژمنایەتى و رق و کینه و گەندەلێ لە نێو تاکەکان بەرپا دەبێت، بۆیە پێغەمبەر ﷺ دەفەر مووی: ((ئەگەر بە شوێن عەیبی موسلمانان بکەویت خراپ و گەندەلێان دەکەیت، یا خەریکە خراپ و گەندەلێان بکەیت)) ابو داود ۳۷۵/۴.

ھەروا دەفەر مووی: ((بەندەکانى خوا ئازار مەدەن، عەبیداریان مەککەن، شوێنى کەم و کورتیەکانیان مەککەن)) چونکە ھەرکەسێ شوێنی عەیبی براى موسلمانى بکەوێت، خودا شوێن عەیبی ئەو دەکەوێ و ئابرووی دەبات ئەگەر لەناو مالى خوشى بیت)) احمد ۲۷۹/۵.

پێغەمبەر ﷺ زۆر دلی دەئیشا بە دەست خاوەن گومانى خراپ و زمان درێژی لەسەر ئابرو و ناموسی خولک، دەروونی پاکى ھەلدەچوو کاتى شتیکی لەم بابەتە پێ دەگەیشتەو ھە، ابن عباس ؓ ئەم ھەلچوونەى پێغەمبەرمان ﷺ بۆ وینا دەکات لەسەر ئەو جوۆرە کەسانە، دەلێ: ((پێغەمبەر ﷺ وتاریکی خوێندەو ھە جوۆرێک کچانى ناو کەژاوەش گوێبیستی بوون، فەر مووی:

((ئەى ئەوانەى بە زمان باوەرپتان هیناوه و هیشتا نهچۆته ناخى دلتان، باوەرداران نازار مهدهن و، شوین عهیب و ئابرویان مهککهون" چونکه ههرکهسێ شوین عهیب و ئابروی برای موسلمانى بکهویت، خودا شوینی عهیبی دهکهویت، وه ههرکهسێ خودا شوینی عهیبی بکهویت ئابروی دهبات، ئەگەر لهناو مالى خوشى بیت)) الطبرانى (مجمع الزوائد ۹۴/۸).

دووهره له ریا (پروپامایى)

ئافرهتى موسلمانى تیگه‌یشتوو و دانا ناخزیته ناو گۆماوى ریا و پروپامایى و له خۆبایى بوون و خۆهه‌لکێشان" چونکه شاره‌زایى بوونی له ئاینه‌کهى ده‌پیاریزێ، وه له‌به‌رته‌وه‌ى ده‌زانى کرۆکى ئەم ئاینه د‌ل‌سۆزیه‌ بۆ خوا له کردار و گو‌فتار، وه ههر شوینه‌واریکى ریا هه‌بی‌ت پاداشته‌کان پو‌چه‌ڵ ده‌که‌نه‌وه و کرده‌وه‌کان به‌فی‌رۆ ده‌ده‌ن، ده‌بی‌ته‌ مایه‌ى شه‌رمه‌زاری و پ‌یسوایى بۆ خاوه‌نه‌که‌ى له‌ پ‌ۆژى د‌وایى" چونکه ئامانج له‌ دروستکردنى مر‌و‌ف و په‌رى ته‌نها په‌رسته‌نه‌ بۆ خوا، خودا ده‌فه‌رمو‌و: ﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُون﴾ ب‌ی‌شته‌ ر‌افه‌ ک‌راوه‌.

ئەم په‌رسته‌ به‌ته‌واوى له‌لایه‌ن خواوه‌ وه‌رنا‌گیرێ ئەگەر به‌ پاکى و پوختى بۆ خوا نه‌بی‌ت، وه‌ك ده‌فه‌رمو‌و: ﴿وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ حُنَفَاءً. واتا: فه‌رمانيان پ‌ی‌ت‌را بوو ته‌نها الله ب‌په‌رست و هاوه‌لى بۆ ب‌پ‌یارنه‌ده‌ن به‌ د‌ل‌سۆزى ئاینه‌که‌ى پ‌یاده‌ بکه‌ن و مه‌یل و ئاره‌زوو نه‌که‌ن بۆ ئاین و ر‌ی‌بازى‌تر﴾ البینه: ۵.

هه‌ركاتێك كرده‌وه‌ى ئافره‌تى موسلمان له‌كه‌دار بوو به‌ ریا و هه‌زى خۆده‌رخسته‌ن و ناوبانگ، یان سوپاسکردن و پ‌یاهه‌ل‌گوتن، ئەوا كرده‌وه‌كان به‌ ف‌ی‌رۆ ده‌چن، پاداشته‌كه‌ى پو‌چه‌ڵ ده‌بی‌ته‌وه، خودا ده‌فه‌رمو‌و: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَبْطُلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَى كَالَّذِي يُنْفِقُ مَالَهُ رِئَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ تُرَابٌ فَأَصَابَهُ وَابِلٌ فَتَرَكَهُ صَلْدًا لَا يَقْدِرُونَ عَلَى شَيْءٍ مِّمَّا كَسَبُوا وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ. واتا: ئەى ئەوانەى باوەرپتان هیناوه خیر و به‌خشینه‌کانتان پو‌چه‌ڵ مه‌ککه‌نه‌وه به‌هۆى منه‌ت‌کردن و نازاردانى هه‌ژار، وه ئەو که‌سه‌ى بۆ ریا و پروپامایى مالى ده‌به‌خشێ و باوه‌ریشى به‌ خوا و به‌ پ‌ۆژى د‌وایى نییه‌ نمونه‌ى ئەوه‌ وه‌ك به‌ردیكى لوس وایه‌ هه‌ندێ خاكى له‌سه‌ره‌، كاتى بارانى لى ده‌دات ته‌نها به‌ردیكى ره‌ق ده‌می‌ن‌ی‌ته‌وه، هه‌رچى

کردوویانه به فیرو دهچیت و توانایان بهسەر هیچ شتی کدا نییه، وه الله پرتیمایی کۆمهلی بی باوه ران ناکات ﴿البقره: ۲۶۴﴾.

دهبینین له کۆتایی نایه ته که توندی هه په شه که ده گاته نهو پادهیهی نهو جوژانه شیای پرتیمایی خوا نه بن و له ریزی بی باوه ران هه ژمارده کرین "چونکه کاری نهوانه ته نهها خۆده رخستن بووه له بهرچاوی خه لک به کردهوی چاک، غه می په زامه ندی خویان نه بووه، وه ک ده فهرمووی: ﴿يُرَاؤُنَ النَّاسَ وَلَا يَذْكُرُونَ اللَّهَ إِلَّا قَلِيلًا﴾. واتا: له بهرچاوی خه لک خۆ ده رده خه نه به کردهوی چاکه، کهچی زۆر کهم یادی خوا ده که نه وه ﴿النساء: ۱۴۲﴾.

لیروه کرده وه کانیان به سهریان داده دریتته وه "چونکه له گه ل خوا شتی تریان کردۆته هاویه ش، خوداش هه موو کرده وه یه کی به پوختی ته نهها بۆ خۆی ده ویت، ابو هریره ؓ ده لئ: گویم له پیغه مبه ر ؓ ده فهرموو: ((خودا فهرموو یه تی: من له هه موو هاویه شیک بی نیازترم له شیرک و هاوه ل بۆ بریاردان، هه رکه سی کرده وه یه ک بکات و که سیکی ترم له گه ل بکاته هاویه ش، نهوا ده یسپیرمه هاویه شه کی)) واتا: لئی وه رناگرم.

ئافره تی موسلمانن روونا کبیر به ناینه کی وریایه له که و تنه ناو پیا له کرده وه چاکه کانی که زۆریک لهو ئافره تانه ی له چوارچیوه ی بازنه ی خیر و چاکه کارده که ن تیی ده که من بی نه وه ی هه ست بکه ن، که ده بینن هه ندی جار ده ست ده که ن به ئاماره کردن به کاروچالاکیه کان و ناوه یسان و باسکردنیان له بۆنه کان، لیروه ترازانی گه وه ره ووده دات، ابو هریره ؓ وتی: پیغه مبه ر ؓ فهرموو یه تی: ((یه که م که س له رۆژی قیامت دادگه ری له گه ل ده کریت پیاوی که شه هیدبووه و ده هیترئ، خودا به خششه کانی خۆی دینیتته وه یاد و نه می ش دانیان پیدا ده ئ، خودا ده فهرموو ی: ده ی چیت بهو به خششانه کرد؟ ده لئ: له پیتناوت کوشتارم کرد و جه نگام تا شه هیدبووم، خودا ده فهرموو ی: درۆت کرد، به لام جه نگای تا بلین پیاویکی ئازا و نه به رده! ده ی نه وه ش وترا، پاشان فهرمانی بۆ ده رده چی و له سهر روو فرپی ده دهنه ناو دۆزه خ. وه پیاویکی ش فیتری زانیاری بووه و خه لکی ش فیتر کردووه، وه قورئانی ش خویندووه، ده هیترئ، خودا به خششه کانی خۆی دینیتته وه یاد و نه می ش دانیان پیدا ده ئ، خودا ده فهرموو ی: ده ی چیت بهو به خششانه کرد؟ ده لئ: فیتری

زانیاری و زانست بووم و خه لکیشم فیړکردوه و له پیناوی توش قورئام خویندووه، خودا ده فرمووی: دروت کرد، به لام فیړی زانست و زانیاری بویت تا بلین: زانایه، قورئانت خویند تا بلین: قورئان خوینه! دهی شهوش وترا، پاشان فرمانی بو درده چی و له سر روو فرپی دده نه ناو دوزه خ. وه پیاوینک خودا مالی زوری پیداوه، له هموو جوړه کانی مال خودا پیی داوه، ده هیئری، خودا به خشه کانی خوی دینیتوه یاد و شه میش دانیان پیدا دنئی، خودا ده فرمووی: دهی چیتکرد بهو به خششانه؟ ده لی: هر جیگا و کاریک تو پیټ خوشبوویټ که به خشین و خیږی تیابکریټ، من لهو جیگا و کاره به خشیمه له پیناوی تو، خودا ده فرمووی: دروت کرد، به لام شهوت کرد تا بلین: دستبلاو سهخی و خیړکړه! دهی شه مش وترا، پاشان فرمانی بو درده چی و له سر روو فرپی دده نه ناو دوزه خ)) مسلم ۵۱/۱۳.

هروا پیغه مبر ﷺ ده فرمووی: ((هر که سنی کردهوی ناشکرا بکات بو خه لکی بو ریا مسوگر خوی گه وره نابرووی دوبات له روژی قیامت، وه هر که سنی کارو کردهوی دهرخات تا له لایان پله و پایهی بهرزیټ مسوگر خوی گه وره په نهانیه کانی له بهرچاوی هموو دروستکراوان دهرده خات و په رده یان له سر لاده بات)) متفق علیه.

له بریاره کانی دادپه روه ره

زورجار قه دهن ئافره تی موسلمان ده خاته هه لوټیستیک داوی لیټکری پای خوی یا بریاریک بدات، لیږه وه باوه پی موسلمان و تیگه یشتن و پاریزکاریه که ی درده که وی. جا ئافره تی موسلمانی تیگه یشتوو دادپه روه رانه بریاره دات، سته م ناکات، لایه نگیری ناکات، پالناداته ئاره زوو، وی پای دژواری بارودوخ چونکه ده زانی دادپه روه ری و دوورکه و تنه وه له سته م کروکی ثاین و ناخه که یه تی، وه ک خودا ده فرمووی: ﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ. وَاتَّقُوا اللَّهَ عَسَىٰ تَتَّقُونَ﴾ خودا فرمانتان پیده کات به گپړانه وهی سپارده کان بو لای خاوه نه کانیان وه نه گهر دادتان کرد له نیوانی خه لکی به یه کسان ی و دادپه روه رانه داد بکن ﴿النساء: ۵۸.

ئەو دادپەرورەرییەى بىرى ئافرەتى مۇسلىمان تىيگەيشتوۋە لە ئاينەكەى دادپەرورەرىيەكى پوخت و وردە، دۆستايەتى و رق ھاوسەنگىيەكى لار ناکاتەو، برادەرايەتى و خزمایەتى و نزىكايەتى كار لە بىگەردىيەكەى ناکات، خودا دەفەرموۋى: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ لِلَّهِ شُهَدَاءَ بِالْقِسْطِ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ عَلَىٰ أَنْ لَا تَعْدِلُوا أَعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ. واتا: ئەى ئەوانەى باوەرپتان هێناوە بۆ خوا وەستاو و ئامادەبن و گەواھیدەرى دادپەرورەرانە بن، وە رق و كینەى نىوان دوو ھۆز و كۆمەل ناچارەتان نەكات لەسەر ئەوەى دادپەرورە نەبن، دادپەرورە بن“ چونكە دادپەرورەرى لە پارىزكارى نزىكتەرە، دەى خۆپارىز بن و لە خوا بترسن، بەراستى الله شارەزا و زاناىيە بە كردهوەكانتان﴾ المائدە: ۸.

ھەروا دەفەرموۋى: ﴿وَإِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ. واتا: ئەگەر قسەتان كرد دادپەرورەرانە بن ئەگەرچى بەرامبەر خزم و نزىكانىش بىت﴾ الانعام: ۱۵۲.

ئەوھتا پىغەمبەر ﷺ نمونەى ھەرە بەرزى هێنايەو لە دادپەرورەرى كاتى أسامە كورى زەيد ھاتە لای و بۆ ئافرەتىكى مەخزومىيە كە دزى كردبوو تەكای لەلای كرد تا دەستى نەبڕىتەو، پىغەمبەر ﷺ یش سووربوو لەسەر بپىنى دەستى و بە زەيدى فەرموو: ((تەكا دەكەى لە يەكى لە سنورەكانى خودا؟ سویند بە خوا ئەگەر فاتىمەى كچى عەمەد دزى بکەدايە دەستىم دەبىرى)) متفق عليه.

ئەمە ئەو دادپەرورەرىيە گشتى و پەھايەيە كە پىادە دەكرى لەسەر گەورە و بچوك، پاشا و ژێردەست، مۇسلىمان و نامۇسلىمان، ھىچ كەسێك لە سزای رزگارى نابىت، ئەمەش ئەو جىاوازيەيە لە نىوان دادپەرورەرى كۆمەلگەى ئىسلامى و كۆمەلگەكانىتر.

مىژوو وەستانى ئەمىرى باوەرپداران (على بن أبى تالىب ﷺ) مان بۆ دەگىریتەو لەبەردەم دادوەر (قازى شورەيىح) لەتەك جولەكەكەى نەيارى كە قەلغانەكەى پىشەوا عەلى دزى بوو، قازى بۆ چەسپاندنى دادپەرورەرى پىز و گەورەيى ئەمىرى باوەرپدارن قەدەغەى نەكرد لە داواكردنى بەلگە لەسەر دزىنى قەلغانەكە، كاتى ئەمىرى باوەرپداران بەلگەى دەست نەكەوت، قازى بپىارى بۆ

بەرژەوهندی جولەكەدا لە دژی ئەمیری باوەرداران! میژووی ئیسلامیش پڕە لەو جوړە نمونە و
هەوالانە كە بەلگەن لەسەر سەروریهتی حق و دادپەرورەری لە كۆمەلگەی ئیسلامی.

لەم روانگەیهوه ئافرهتی موسلمان پابەندە بە پێنمایی ئاینهكە و دادپەرورە دەبێ لە گفتار و
کرداره كانی، ئەم خۆپه‌وشته زیاتر ده‌چه‌سپێ كاتی حق و راستی دێرین بێ لە كه‌لتوریدا،
دادپەرورەری ڕەسەن بێ لە ئۆمه‌ته‌كه‌یدا، لاریوونه‌وه لە دادپەرورەری و راستی یاسا‌غه لە شه‌ریعه‌ت
و ده‌ستوره‌كه‌ی.

سته‌م ناكات

بە ڕاده‌ی سووربوونی ئافره‌تی موسلمانێ پارێزكار لەسەر دادپەرورەری لە گفتار و کرداریدا،
پەناده‌گرێ لە سته‌م‌كاری لە گفتار و کرداری "چونكه‌ پێغه‌مبەر ﷺ ده‌فهرمووی: ((خۆتان
پارێزن لە سته‌م "چونكه‌ سته‌م تاریكاییه‌ لە ڕۆژی قیامه‌ت)) مسلم ١٦/١٣٤.

خودا بە ته‌واوی سته‌می یاسا‌غ‌کردووه، هیچ بوارێکی جێ‌نه‌هێشتووه بۆ ئیجتیهاد و ته‌ئویل،
خودا لەو فەرمووده‌ قودسیه‌ ده‌فهرمووی: ((ئە‌ی بە‌نده‌كانم: من سته‌مم لەسەر خودی خۆم
یاسا‌غ‌کردووه، وه‌ لە نێوانی ئێوه‌شم یاسا‌غ‌کردووه، كه‌وابوو سته‌م لە یه‌كتر مه‌كه‌ن)) مسلم
١٣٢/١٦.

جا ئە‌گەر خودا به‌و گه‌وره‌یی و ده‌سه‌لاته‌ ڕه‌ه‌ایه‌ی هه‌یه‌تی سته‌می لەسەر خۆی یاسا‌غ‌کردبێ،
ئایا ده‌گونجێ بۆ به‌نده‌ی كه‌م و كورتی لاواز بكه‌وێته‌ تاوانی سته‌م‌كردن لە باری م‌ر‌و‌وثی خۆی؟
پێغه‌مبەر ﷺ ده‌فهرمووی: ((موسلمان ب‌رای موسلمانه‌، سته‌می لێ‌ناكات، پشته‌ی تێ‌ناكات و
بێ‌ئومیدی ناكات، هه‌ركه‌سێ لە پێو‌ستی ب‌راكه‌ی دایه‌ت خودا لە پێو‌ستی ئە‌ودا ده‌بێت، وه‌
هه‌ركه‌سێ ناخۆشیه‌ك لەسەر موسلمانێك ل‌ابدات، خودا ناخۆشیه‌ك لە ناخۆشیه‌كانی ڕۆژی
قیامه‌تی لەسەر ل‌اده‌دات، وه‌ هه‌ر كه‌سێ موسلمانێك پۆشته‌ بكات و عه‌یبی بپۆشێ، خودا لە
ڕۆژی قیامه‌ت پۆشته‌ی ده‌كات و عه‌یبی ده‌پۆشێ)) فتح الباری ٩٧/٥.

دهبینین پیغهمبر ﷺ تنها ستمکردنی لهسەر مرۆڤی موسلمان یاساغ نه کردوو، پشت تیکردنیشی لهسەر یاساگر دوو “چونکه له پشت تیکردنی موسلمان بۆ براکهی ستممیکه گهروه ههیه، له بهرامبهردا جیهه جیکردنی پتویستی براکهی و لادانی غهم لهسهری و داپۆشینى عهیهه کانی له لا خۆشهویستکردوو، وهك بلیی ئاماژه بهوه دهکات که دواکهوتن لهو بهها رهوشتیانه ستم و کهمتهرخه مییه و بچ دادییه له ئاست نهو براههتییهی که موسلمان و براکهی بهیه کهوه ده بهستیتیتوه.

ئهمانه ههمووی واتای پیاده کردنی دادپهروه رییه لهسەر ههموو مرۆڤیک، وه دوور کهوتنه وهیه له ستم له بهرامبههر هر مرۆڤیک بی، ههچهند ناموسلمانیش بی، خوا دهفرمووی: ﴿لَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ أَنْ تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ﴾. واتا: خودا قهدهغهتان ناکات له ئاست نهوانهی له ئاینتانهوه له دژتان ناجهنگن و له مال و ولاتتان و دهدهرتان ناینن لهوهی چاکه کار و دادپهروه بن له گهلیان، بهراستی خوا دادپهروه رانی خۆش دهویت ﴿الممتحنه: ۸﴾.

دادپهروه ره له بهرامبههر ئهوهی خۆشی ناویت:

هه ندی جار بهیه کهوه ژیان لهسەر ئافرهتی موسلمان ژیانیک دهسهپی له گهڵ کهسانیک که خۆشی ناوین، وهك کۆبونهوهی ئهم له گهڵ ژنی شوبرا یا براژن یا دش، که لهوانهیه دۆستایهتی له نێوانیاندا نهییت، یا دلێ بۆی نابیتهوه، ئهمهش کاریکی باوه له زۆر له ماله کان، که سیش ناتوانی نکۆلی لی بکات، وهك پیغهمبر ﷺ روونیکردۆتهوه کهوا گیانه کان وه کوو پۆلی بالنده وان، نهوانهی ئاشنای یه کتر بوون خۆشهویستی و دۆستایهتی له نێوانیان پهیدادهییت، وه نهوانهشی ئاشنان جیاوازی و ناکۆکی دهکهویته نێوانیان. جا دهبی ئافرهتی موسلمان لهو حالتهدا چۆن بییت؟ ئایا له رهفتار و ههلوێست و کاردانه وهیدا سلبی دهبییت؟ یان میهره بان و گونجاو و خوڕه وشت بهرز و دادپهروه ره دهبییت ههتا له گهڵ ئهوهی خۆشیشی ناویت؟ بهلکو دادپهروه ره و خوڕه وشت شیرین دهبی، نهو رقهی له دلێهتی دهی ناکات بهرامبهری، وه هیه ههلوێست و رهفتار و کاردانه وهیه کی لی روونادات که ئاماژه به ههستی ساردی ناو دلێ بکات، بهلکو به شیوهیهك خۆی دهدهخات که

رق و كينهى ناو دلى دهرنه كه ویت، بۆیه پرووی خوش ده بیټ له گه لى و به سۆز ده بیټ، به نهرم و نیانى له گه لى ده په یقى، أبی الدرداء ؓ وتی: (ئیمه به پرووی هه ندی كه س پیده كه نین، له كاتیكا دله كاغان نه فره تیان لی ده كردن) فتح الباری ۵۲۷/۱.

عوروه ی كوری زوبه یر وتی: خاتوو عائشه پیی راگه یاندووه: پیاویك ده ستوری وهرگرت تا بیته لای پیغه مبه ر ؓ، پیغه مبه ر ؓ فهرمووی: ((رینگای پی بدهن، كورپکی نه گبه تی بنه ماله كه یه تی، یا برایه کی نه گبه تی هۆزه كه یه تی)) كاتی هاته ژووره وه به نهرمی قسه ی له گه لکرد، خاتوو عائشه ده لی: وتم: نه ی پیغه مبه ری خوا، سه ره تا چیت وت، پاشانیش به نهرم و نیانی قسه ت له گه لکرد! فهرمووی: ((نای عائشه: خراپترین پله وپایه ی كه سیك لای خوا نه وه ی خه لکی له بهر به دگویی خویانی لی پیاریژن یا جیی بیلن)) فتح الباری ۵۲۸/۱.

چونكه به ته نگه وه هاتنی خه لك و هه لکردن له گه لیان و به زه یی پیداهاتنیان له خوړه وشتی باوه ردارانه، وه نهرم و نیانی و گوفتاری شیرین بهرامبه ر خه لك له گرنگترین هۆكاره كانی به یه كه وه ژیان و دۆستایه تی و نزیکبونه وه یه كه ئیسلام له سه ری هانی داوین، موسلمانانی پاسپاردووه تا پابه ندبن پیی.

ئه و ئافره ته موسلمانیه ی ئیسلام دا پرشتوو ه ناكه ویته دوا ی سۆزیه وه له خوشیستی یان رقبوونه وه، به لكو میانرپه و بابه تیانه و دادپهروه رانه و راسته قینانه ده بیټ له هه لویست و برپاره كانی بهرامبه ر نه وه ی خوشی ناویت له ئافره تان، له هه موو نه مانه بیرو هۆش و ئاین و جوامیری به كه ی و خوړه وشته كه ی ده كاته دادوهر، بۆیه گه واهی نادات نه كهر حه ق و راستی نه بیټ، برپارینكیش نادات نه گهر به یه كسانی نه بیټ، وه را دهرنا بری نه گهر دانایانه نه بیټ، له هه موو نه مانه دا دایكانی باوه رداران سه رمه شقیه تی كه نه وان له لووتكه ی دانایی و دادپهروه ری و پاریزكاری بوون له بریاردان له سه ر یه كتری، خاتوو عائشه نزیکترین خیزانه كانی پیغه مبه ر ؓ بوو له دلی، زهینه ب كچی جهش له مه دا ململانیی له گه لدا ده كرد“ بۆیه زۆر ئاسایی بوو نه گهر غیره له نیوانیادا هه بیټ، كه چی ئه م غیره یه قه ده غه ی نه ده كردن له گه واهی دان به حه ق، جا سه یركه چۆن باس و نه دگاری یه كتر ده كه ن: له صحیح مسلم هاتوووه، خاتوو عائشه سه باره ت به زهینه ب

دهلئى: زهينەب مەملانئىيى لە گەلدا دەکردم لە پلەوپايەم لە لای پيغەمبەر ﷺ، وە ھەرگيز ئافرەتيكەم نەبينيوو بەشتريئ لە ئاين لە زهينەب، يا پاريزكارترىي، راستگوترىي و زياتر پەيوەندى خزمایەتى بگەيەنئ، زۆرتەر خيئر و بەخشين بکات، وە زۆرتەر ھەولبەدات و خوئى ماندووبکات لەو بەخشينەى دەيدات تا لە خدا نزىكى بکاتەو، تەنھا ئەو نەبئ پەفتارى توند بوو، زوو توپە دەبوو، بەلام زوو سارد دەبوو. مسەلم ۲۰۶/۱۵

ھەروا لە صحيح بوخارى ھاتوو، خاتوو عائشە لە بارەى بوختانەکەى بۆى ھەلبەسترايو پاشان خدا بئىتاوانیەکەى دەرخت، ئاماژە بە گەواھيدانى زهينەب دەکات بۆى: ((پيغەمبەر ﷺ لە زهينەب کچى جەحش لەبارەى منەو دەپرسئ، فەرموویەتى: ئەى زهينەب، چى لئى دەزانى؟ چى دەبينى؟ زهينەب بيش دەلئى: ئەى پيغەمبەر! خوا گوئ و چاوم دەپاريزم، سوئند بەخوا بيچگە لە خيئر ھيچى ترم لئى نەزانيوو)) پاشان خاتوو عائشە وتى: ((لەکاتىکا زهينەب مەملانئىيى لە گەل دەکردم لەسەر پلەوپايەى لە لای پيغەمبەر، بەلام خدا بەھوئى لە خوا ترسانەکەى پاراستى)) فتح البارى ۴۵۵/۸.

وە ئەو ھى سەيرى پەرتووکەکانى (سیر و طبقات) بکات، چەندین گوتەى داىکانى باوەرداران دەبينئ کە جوړەھا ستایشى تیداىە لە ھەيوئە بۆ ھەوئ لەوانە: لە أم سەلەمە سەبارەت بە زهينەب دەگيرنەو: ((زهينەب لە لای پيغەمبەر ﷺ جىگای ريز و خوشەويستى بوو، وە پيغەمبەر ﷺ زۆر باسى دەکرد، زهينەب ئافرەتيكى چاک بوو، زۆر بەرپۆزوو دەبوو و شەونوئى دەکرد، بە دەستى خوئى شتى دروست دەکرد، پاشان ھەمووى دەبەخشى بۆ ھەزاران))، ھەروا لە عائشەو سەبارەت بە زهينەب دەگيرمەو لەو کاتەى ھەوالئى مردنيان پيدا: ((ئەو ئافرەتەى زۆر ستایش و سوپاس دەکرا کۆچى دوايى کرد، خواپەرست بوو، پەناگەى ھەتيوان و بيئەژنان بوو))^(۱). وە خاتوو عائشە لەبارەى مەيمونە دەلئى: ((سوئند بەخوا مەيمونە کۆچى دوايى کرد... بەلام سوئند بەخوا لە ھەموومان پاريزکارتر بوو لە ھەمووشمان زياتر پەيوەندى خزمایەتى بەجىگەياند))^(۲). ئەمە

(۱) السط الثمين: ۱۱۰، والإستيعاب ۱/۴، ۱۸۵، والإصابة ۸/۹۳.

(۲) الإصابة: ۸/۱۹۲.

په فتاری دایکانی باوه پردار بوو له گه له هویکانیان، له مه وه بو مان دهرده که وی که چهنده په فتار و خوره وشت بهرز بوون له گه له خه لکانی ترو نه مانه به هوی ژیان نامه ی غونه بیان بهر نامه یه کی به یه که وه ژیان شکو دار داده پښن بو ثافره تانی موسلمان به هوی فراوانی ناسوی عه قل و هوشه وه ههرچی رق و کینه هه یه ده میژی، وه سنوریک داده نی بو غیره نه گهر هه بوو به هوی دانایی و چاکه کاری و ره وشتی بهرز، بهم جوړه ثافره تی موسلمان داده پره وه ده بی بهرام بهر نه و ثافره ته ی خوشی ناویت، ههر کییه ک بی و پله و پایه ی ههرچی بیت، داده پره وه ده بیت له بریار دانی له سه ری، سه نگین و پره وشت شیرینه له هه لس و که وتی له گه لی.

به په ژاره ی که س شاد نابیت

ثافره تی موسلمان پاستگو و پاریزکار که رازاوه ته وه به ناکاره جوانه کانی ناینه که ی، به په ژاره ی که س دلخوش نابیت“ چونکه نه مه خوره وشتیکي نرم و نازارده و بریندار که ره نابیت له ثافره تی پاریزکار دابی، پیغه مبه ر ﷺ ده فرمووی: ((شاد بوونت بو په ژاره ی برا که ت دهر مه خه، نه بادا خودا په رم به و بکات و تو گرفتار بکات)) الترمذی ۶۶۲/۴.

ثافره تی موسلمان که نیسلام پالفتی کردو وه له دهر وونیدا شوینیک نابیته وه بو نه م خوره وشته و به لکو به زهی دیته وه به وانه ی دو چاری به لا ده بن و نزی خیریان بو ده کات، په له ده کات له سوو کردنی به لکه له سهریان، به نازاریان نازار ده چیژی، نه م شاد بوونه به په ژاره ی خه لک ته نها له دهر وونی تاریک و توند و په ق و به رد دهرده که وی، نه و دهر وونه ی داریژراوه له سه ر پیلانگیژان و توله سه ندنه وه و کینه و حزی بینینی شکستی و نازاری خه لک. ثافره تی موسلمان له م خوره وشته دووره و په ناگیره .

به دووره له گومانی خراب

یه کی له خوره وشته کانی ثافره تی موسلمان پاستگو نه وه یه به بی به لکه گومانی خراب به که س نابات، خودا ده فرمووی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ.

واتا: ئەى ئەوانەى باوەرپتان هیناوه دوورکەونەوه لە زۆربەى گومان، بەراستی هەندێ لە گومان گوناھ و تاوانە ﴿الحجرات: ۱۲﴾.

چونکە دەزانێ گومانی خراپ بردن دەتخاتە گوناھەوه، بەتایبەتى ئەگەر لە هزر و هەستیدا قسە و خەيالى زۆر بکات، پاشان دەیبینی خەلک تاوانبار دەکات بە عەیب و تاوان، لەکاتیکی ئەوان لێى بێتاوانن، ئەو بەدگومانییە لە ئیسلام یاساغکراوه “بۆیە پێغەمبەر ﷺ دەفرمووی: ((خۆتان پیاڕیزن لە گومانی خراپ، چونکە بەدگومانی درۆترینى گوفتارە)) متفق علیه.

ئنجنا ئافرەتى موسلمانى راستگۆ و پارێزکار لە قسەکردندا بەدواى راستیدا دەگەڕێ، هیچ قسەیهك بە زارى دانایەت شوێنەوارى درۆى پێوه دیار بێت، جا چۆن دەکەوێتە گوناھى بەدگومانی کە درۆترینى گوفتارە؟!

بەم ھۆشداریهوه پێغەمبەر ﷺ موسلمانان ئاراستە دەکات بەوہى تەنھا پوکارى کردار لە خەلک وەرگرن، وە دوورکەونەوه لە گومان و قسە و باسى ئەندێشە “چونکە لە ئاکارى موسلمان نییە پەنھانى خەلک ئاشکرا بکات و بکەوێتە باسى تەبەقەنییەکانیان و ئابرویان” چونکە پەنھانییەکان خودا پێى دەزانێ و ئاشکرای دەکات و لێپرسینەوہى لەسەر دەکړئ لەلایەن خواوہ، بەلام مەرؤ تەنھا پوکارى کردار سەیر دەکات و دەیکاتە پێوہر.

عبدالرزاق لە عبدالله بن عتبە بن مسعود ؓ دەگێڕتەوہ، وتى: گویم لە عمر بن الخطاب ؓ دەیوت: ((خەلکانیک هەبوون لە سەردەمى پێغەمبەر ﷺ بەھۆى سروشەوہ دەناسران و بپاریان لەسەر دەدرا، بەلام وا سروش نەماوہ، بەلکو ئیستا بەھۆى پوکارەوہ دەتانناسین و بپاریتان لەسەر دەدەین، جا ھەرکەسێ خێر و چاکەمان بۆ دەربړئ ئەوا لێى دلتیا دەبین و لە خۆمانى نزیک دەکەینەوہ، وە کارمان بە پەنھانى و نەهتێ ناو دلتى نییە، خودا لەسەر شاراوہکانى لێپرسینەوہى لەگەڵ دەکات، وە ھەر کەسێ شەر و خراپەمان بۆ دەربړئ لێى دلتیا نابین و باوەرپیشى پێ ناکەین، ھەرچەندە بلێ: من نیازم خراپ نییە))^(۱).

لیره و نافرته موسلمانى پښتېر به ناینه کى، که پابه نده به هوکاره کانی پارټزکاری و کرده وى چاک، هممو کات خوى ده پارټزى له هر وشه يه که به دهمى داديت که نازارى خوشکه موسلماننه کى بدات چ له نزيك چ له دور، خدا ده فرمووى: ﴿وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَٰئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا﴾. واتا: له باره شتيك گه واهى مده و قسه مه که که زانياريت له سهرى نييه، به راستى له قيامت له باره گوى و چاو و دل له خاونه کى ده پرسريته وه ﴿الاسراء: ۳۶﴾.

بويه نافرته موسلمان له لای شو نه هيهى خدا ده وه ستى و به زانيارى يه وه نه بيت قسه ناکات، به دنيایيه وه نه بيت پريار نادات چونکه خدا ده فرمووى: ﴿مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ﴾. واتا: هر وشه يه که بيت سهر زارى مروژ نيلا فريشته يه کى چاودير و ناماده دينوسيت ق: ۱۸.

نافرته موسلمانى بيدار به هاى بهر پرسياريه تى شو وشه يه ده زاننى که له دهمى دهرده چى، ده زاننى پيغه مبر ﷺ فرموويه تى: ((پياو هيه قسه يه که ده کات بو ره زامه ندى خوا، ناشزانى شو قسه يه لای خوا هينده بهر ز و گوره يه، خدا به هويه وه ره زامه ندى خوى بو دنوسى تا شو روژه ي پي ده گات، پياو ش هيه قسه يه که ده کات خدا پي نازازى يه، ناشزانى هينده خراب و دژواره، خدا به هويه وه تورپي خوى له سهر دنوسى تا روژى زيندوويونه وه))^(۱).

نافرته موسلمانى پارټزکاری ژير زور گرنگى نادات به زوره ي شو قسه و باس و گومان و نه فسانانه ي له کوږ و دانيشتنه کان دوترى، به تاييه تى له کوږى نافرته تانى ده ست به تال و ساده، وه ريگه به خوى نادات شو جوړه قسانه له زمانيدا هه لگريت و، پاشان شتيكى لى بگيرپته وه به بوونى به لگه و دنيایى، پيغه مبر ﷺ ده فرمووى: ((نه وه نده به سه بو نه وه مروژ به دروزن هه ژمار بکرى که هه رچى بييسى بيگيرپته وه)) مسلم ۷۳/۱.

(۱) حديث صحيح رواه مالك في الموطأ ۹۸۵/۲ کتاب الکلام: باب ما يؤمر به من التحفظ في الکلام.

زمانی دهگری له غهییته (باسکردنی پاشمله) و قسه هیئان و بردن (دوو زمانی)

ئافرهتی موسلمانان پوښنیر به ناشکرا و به په نهانی له خدا دهترسی، سوره لهسهر شهوهی غهییته و دوو زمانی نهی بهسهر زاریدا که خودای توره بکات و بیخاته ریزی غهییته تکارانهو، وهک دهفهرمووی: ﴿وَلَا يَغْتَبِ بَعْضُكُم بَعْضًا أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَحِيمٌ. واتا: ههندیکتان غهییتهی ههندیکتان مهککهن ئایا کهستان پیی خوشه گوشتی براکهی به مردویی بخوات، بیگومان پیتان خوش نییه، دهی له خوا بترسن، بهراستی الله تهویه گیرا دهکات و میهره بانه ﴿الحجرات: ۱۲.

ههروا گوئیستی شهو فهرموودهیه دهیته: ((موسلمانان راسته قینه شهویه که موسلمانان له زمان و له دهستی پاریزراو بن)) مسلم ۱۲/۵. و ههست دهکات غهییته تکران گوناهایکه ناشی بو کهسی باوهردار، وه ههرکهسهی راهاتیی لهسهر غهییته تکران له کوپ و دانیشتنهکاندا شهوا له ئافرهته چاکهکان ههژمار ناکریت.

خاتوو عائشه وتی: به پیغه مبهه ﷺ وت: تو ههر صهفیهته بهسه، ئافرهتییکی واو وایه... ههندی له رایهکان دهلین: مه بهستی شهوه بوو بالای کورته - پیغه مبهه ﷺ فهرمووی: ((قسهیهکت کرد نه گهر تییکه لای ئاوی دهریا بکدرایه بوگه نی دهکرد)) ابو داود ۴/۳۷۱.

ههروا ئافرهتی موسلمان له ریگهی فهرموودهی پیغه مبهه ﷺ دهزانن گوناها وایه له غهییته تیش ترسناکتره، شهویش بوختانکردنه، وهک دهفهرمووی: ((خوتان دوورخه شهوه له گوناهاه ویرانکارهکان، وتیان: شهی پیغه مبهه ری خوا، چین شهو گوناهاه؟ فهرمووی: هاوههشی دانان بو خوا، جادوگهری، کوشتنی که سیک خودا ههرامی کردوه مه گهر به حهق بی، خواردنی مالی ههتیو، خواردنی سوو، پاکردن له روژی غهزا و تیکوشان، ههله بهستی درو و بوختان به ئافرهتانی داوین پاک و بی ناگا و باوهردار)) متفق علیه.

ئافرهتی موسلمان کاتیی گوئیستی شهو پیتنماییه بهرزه دهیته ههرگیز ناکه ویتته ناو غهییته تکران به ههر شیوهیهک بیت، ههروا پیگهش نادات له کوپ و دانیشتنی شهودا کهس غهییته بکات، بهلکو غهییتهی له لا کرا ههلوئیستی بهم شیوهیه دهیته که پیغه مبهه ﷺ

دهفەرمووی: ((هەرکەسێ بەرگری کرد لە براکە ی کاتێ غەیبەتی دەکرا ئەوا حەقە لەسەر خوا لە ناگر نازادی بکات)) احمد ۶/۶۱۶.

هەروا ئافەرەتی موسڵمان زمانی لە دووزمانیش دەپارێزێت و، دەزانێ ترسناکی دووزمانی لەسەر بڵاوبوونەوی خراپە و گەندەلێ لە کۆمەلگە چەندە زۆرە و، چۆن زەبیری پەییوەندی دۆستایەتی و خۆشەویستی لە نیوان تاکەکان دەپەرچێنێ، وەك پیغەمبەر ﷺ دەفەرمووی: ((باشترین بەندەکانی خوا ئەوانەن کاتێ دەیانێنێ خوات دەخەنەوێ یادی و یادێ خوا دەکەن، وە خراپترین بەندەکانی خوا ئەوانەن بۆ دووزمانی دین و دەچن، ئەوانە ی نێوانی دۆستان و خۆشەویستان تێک دەدەن و، هەڵدەدەن دەردەسەری توشی ئەوانە بکەن کە خۆیان پاراستوو)) احمد ۴/۲۲۷.

ئەوێندەش بەسە بۆ ئافەرەتی دووزمان کە هەرگیز ناچێتە بەهەشت، وەك پیغەمبەر ﷺ دەفەرمووی: ((ناچێتە بەهەشت ئەوێ دووزمانی بکات)) متفق علیه.

وێ ئەوێ زیاتر مایە ی نێگەرانی و ترسە لە ئاکامەکانی دووزمانی ئەوێ کە بوخاری و مسلم و هیتریش لە ابن عباس رضی اللہ عنہما دەگێرنەوێ و تی: ((پیغەمبەر ﷺ بە لای دوو گۆردا تیپەری، فەرمووی: ئەو دووانە وا سزا و ئەشکەنجە دەدرێن، وێ لەسەر شتیێ ئەشکەنجە دەدرێن کە خەلکی بە گوناھی گەورە ی نازانێ. یەکەمیان بۆ دووزمانی دەهات و دەچوو، ئەوێ تریان خۆی لە پاشاوە ی میز خاویێ نەدەکردوێ، و تی: ئنجا داوای لقە دارخورمائیکی سەوز و تەری کرد و کردیە دوولەت، پاشان لقیکی لەسەر ئەو گۆرە و، ئەوێ تریش لەسەر گۆرە کە ی تر چاند، پاشان فەرمووی: ئومێد دەکەم خودا سزاکەیان لەسەر سوک بکات تا بە سەوزی بمێننەو)) متفق علیه.

خۆی دوور دەگێرێ لە جێی و گوفتاری پیس

ئافەرەتی موسڵمان کە ئیسلام پالغتی کردوێ هەرگیز جێی و قسە ی پیس بەسەر زمانیدا نایەت" چونکە دەزانێ رێنماییەکانی ئیسلام زۆر بەتوندی قەدەغە ی ئەو جۆرە خۆرەوشتانە دەکات، ابن مسعود رضی اللہ عنہ و تی: پیغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((جێیودان بە موسڵمان سستەم و لە پێ درچوونە، وێ کوشتار کردنیێ لە دژی بێ باوەرییە)) متفق علیه.

ههروا دهفهرمووی: ((خودا هه‌رچی زمان پیس و خراپه‌کاره خۆشی ناوێت)) احمد والطبرانی (مجمع الزوائد ۶۴/۸).

وه دهفهرمووی: ((خودا رقی ده‌بیته‌وه له که‌سی جنیوده‌ر و زمان پیس)) الطبرانی (مجمع الزوائد ۶۴/۸).

ئه‌مانه‌ چه‌ند ئا‌کارگه‌لیکن ناشی بۆ‌ئافره‌تی موسلمان که باوه‌ر تیکه‌لی دلی بوبی و شه‌ونی رێنمایی خوایی له رێنمایی ئیسلام هه‌لمژیبی، وه یاسا و پێسا‌کانی ئیسلام زمان و هه‌ستی پالڤته‌کردبی “بۆیه زۆر دووره له شه‌ره‌ قسه و جنیو، بیگومان له‌و ئا‌کاره‌ جوانانه‌ پێغه‌مبه‌ر ﷺ سه‌رمه‌شقیه‌تی، ئه‌نه‌س ﷺ وتی: ((پێغه‌مبه‌ر ﷺ جنیوده‌ر و زمان پیس و نه‌فره‌تکار نه‌بووه، له کاتی سه‌رزهنشتیشدا ده‌یفه‌رموو: چییه‌تی؟ ئاوه‌ها نیوچه‌وانی خۆلاوی بووه)) فتح الباری ۴۵۲/۱۰.

ته‌نانه‌ت پێغه‌مبه‌ر ﷺ زمانی پاراستوه له نه‌فره‌ت کردنو به‌ پێغه‌مبه‌ر ﷺ وترا: ئه‌ی پێغه‌مبه‌ری خوا، نزا بکه له هاوبه‌ش بریارده‌ران، فه‌رموووی: ((من نه‌نێردراوم نه‌فره‌ت بکه‌م، به‌لکو بۆ په‌حه‌مت و به‌زه‌بی نێردراوم)) مسلم ۱۵۰/۱۶.

هه‌روا ده‌فهرمووی: ((ته‌ری ده‌زانن نه‌دار و مایه‌پوچ (المفلس) کێیه‌؟ وتیان: نه‌دار و مایه‌پوچ له‌لای ئیمه‌ ئه‌وانه‌ن دره‌م و که‌ل و په‌لیان نییه‌، فه‌رموووی: نه‌دار و مایه‌پوچی ئۆمه‌تی من له‌ پۆژی قیامه‌ت ئه‌وه‌یه که‌ خاوه‌نی نوێژ و زه‌کاتیشه‌، به‌لام دیت جنیوی به‌وه داوه‌ بوختانی به‌و کردوه‌، مالی ئه‌وی خواردوه‌، خوینی ئه‌وه‌ی پژانده‌وه‌، له‌ فلانی داوه‌، جا له‌ چاکه‌کانی هه‌لده‌گیرئ و ده‌درئ به‌ خاوه‌ن مافه‌کان، کاتی چاکه‌ی نه‌ما و مافی خه‌لکیشی له‌سه‌ر مابوو، ئه‌وا له‌ خراپه‌ی خاوه‌ن مافه‌کان هه‌لده‌گیرئ و ده‌خریته‌ سه‌ر خراپه‌ی ئه‌و و پاشان فری ده‌دریته‌ ناو ئاگر)) مسلم ۱۳۵/۱۶.

بیگومان ده‌بی ئه‌و جو‌ره‌ قسه‌ پرپوچ و ململانی و جنیودانه‌ له‌ ژیا‌نی ئافره‌تی موسلمانێ راستگۆ نه‌مینئ که‌ دامه‌زراوه‌ له‌سه‌ر خو‌په‌وشت به‌رزی و په‌روه‌رده‌ و پێزگرتنی هه‌ستی مرو‌فایه‌تی، به‌رزی پله‌ی کۆمه‌لایه‌تی له‌ هه‌لس و که‌وت و گو‌فتار.

گالته به کس نکات

که سایه‌تی نافرته‌تی موسلمان که هزی خۆ به‌که‌م زانینی تیاراوه، دووره له لوت به‌رزی و خۆ به‌زل زانین، نابێ گالته به کس بکات“ چونکه خودا ده‌فرمووی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِّنْ قَوْمٍ عَسَىٰ أَن يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ وَلَا نِسَاءٌ مِّنْ نِّسَاءٍ عَسَىٰ أَن يَكُنَّ خَيْرًا مِنْهُنَّ وَلَا تَلْمِزُوا أَنفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوا بِالْأَلْقَابِ بِئْسَ الْأَسْمُ الْفُسُوقُ بَعْدَ الْإِيمَانِ وَمَن لَّمْ يَتُبْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ. واتا: ئەو ئه‌وانه‌ی باوه‌رتان هه‌تاوه با هه‌یج کۆمه‌ل و هۆزیک ئه‌وه‌ی تر به‌که‌م نه‌زانئ و گالته‌ی پێ نه‌کات چونکه له‌وانه‌یه له‌لای خوا له‌وان چاکترین، وه با هه‌یج ئافره‌تی‌کیش ئه‌وه‌ی تر به‌که‌م نه‌زانئ و گالته‌ی پێ نه‌کات چونکه له‌وانه‌یه له‌لای خوا له‌وان چاکترین، هه‌روا عه‌یب له‌یه‌کتر مه‌بیننه‌وه و به‌ناویانگی خراپ بانگی یه‌کتر مه‌که‌ن، چونکه ئه‌وانه‌ی ئه‌و گوناها‌نه له‌پاش ئه‌وه‌ی باوه‌ریان هه‌تاوه ده‌چه‌ ریزی فاسقان و سنور به‌زێنان، وه هه‌رکه‌سی ته‌وبه‌ نه‌کات ئه‌وا ده‌چیتته‌ ریزی سته‌مکارانه‌وه ﴿الحجرات: ۱۱.

هه‌روا پێغه‌مبه‌ر ﷺ ده‌فرمووی: ((ئه‌وه‌نده به‌سه‌ بۆ خراپه‌کاری مرۆڤ که‌ رقی له‌ برای موسلمانێ بێته‌وه و به‌که‌م سه‌یری بکات)) مسلم ۱۶/۱۲۱.

نهرم و به‌زه‌یی به‌رامبه‌ر خه‌لك:

له‌ سروشتی ئافره‌تی موسلمان ئه‌وه‌یه نهرم و به‌زه‌یی و به‌سۆز و په‌فتار شیرین بێ“ چونکه ئه‌مه زیاتر ده‌گونجێ له‌ گه‌ل ئافره‌ت و پێکهاته‌که‌ی، له‌م پوانگه‌یه‌وه ئافره‌تان ناویان نراوه (په‌گه‌زی نهرم و ناسک) (الجنس اللطيف).

ئهو ئافره‌ته موسلمانیه‌ی تیاراوه‌وه له‌ پێنمایی ئاینه‌ بێگه‌رده‌که‌ی زیاتر نهرم و به‌زه‌یی به‌ ئافره‌تانی ده‌وروبه‌ری، زیاتر ناسک و په‌فتار شیرینه‌ له‌ هه‌لکردن له‌ گه‌لیان“ چونکه خودا له‌ به‌نده‌کانی ئاکاری نهرم و نیانی و به‌زه‌یی و دانایی خۆش ده‌وێت، وایکردوه ئه‌وانه‌ی خۆده‌پازیننه‌وه به‌م ئاکارانه‌ زیاتر له‌ دل و ده‌روون نزیک بن و خۆشه‌ویست بن، خودا ده‌فرمووی: ﴿وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ.

وَمَا يُلْقَاهَا إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَمَا يُلْقَاهَا إِلَّا ذُو حَظٍّ عَظِيمٍ. واتا: هرگیز چاکه و خراپه یه کسان نین، که و ابو خراپه به چاکه لایده، ئەو کاته له گەڵ ئەو کەسە ی دوژمنایه تیتان ههیه و نه یارن وهکو پالپشت و دوستیکی نزیک و گیانی به گیانی لێدیت، ئەم پله و پایه یهش تهنها ئارامگران دهیگهنی وه هه ورا تهنها خاوهنی بهخت و بهشی مهزن دهیگاتی﴿ فصلت: ۳۴، ۳۵.

با ئافرهتی موسلمان بزانی بهزهیی و نهرم و نیانی یه کینکه له ئاکاره کانی خوای گه و ره و حهز ده کات له هه موو کاریکی بهنده کانیشیدا هه بیته، پیغه مبهه ﴿ ده فهرمووی: ((خودا بهزهیی و نهرم و نیانه، حهزیش له نهرم و نیانی و بهزهیی ده کات له هه موو کاروباریکدا)) متفق علیه.

هه ورا ده فهرمووی: ((خودا نهرم و نیانی و بهزهیییه و حهزی لهم ئاکارهیه، وه ئەو پاداشتهی له سه ر نهرم و نیانی دهیدات زیاتره له وهی له سه ر توند و تیژی دهیدات، وه زیاتره له هه رچی کرده ویه کیتر ههیه)) مسلم ۱۶/۱۴۶.

وه ده فهرمووی: ((نهرم و نیانی له هه ر شتیك دایته به هادار و جوانی ده کات، وه له هه ر شتیك هه لبگیرئ بئ نرخ و ناشیرینی ده کات)) مسلم ۱۶/۱۴۶.

له هه موو کاتی کدا پیغه مبهه ﴿ به کرده وه موسلمانانی فیری نهرم و نیانی ده کرد هه رچهنده هه لۆیسته که زۆر کاریگه ر بیته و تو په یی بو روژینی. ابو هریره ؓ وتی: ((دهشتشینیک هه لسا و له مزگه وت میزی کرد، خه لکی په لاماریان دا، پیغه مبهه ﴿ فهرمووی: ((وازی لئ بیسن و دۆلکه یه ک ئاو به پرژینه سه ر میزه که ی، ئیوه نیژدراون بۆ ئاسانکاری، نه نیژدراون بۆ گرانکاری)) فتح الباری ۱/۳۲۳.

به نهرم و نیانی و بهزهیی و لیبوره یی ده رگای دلان ده بیته وه کاتی بۆ حه ق بانگیان بکه ن، نه ک به توند و تیژی و تو په یی، پیغه مبهه ﴿ ده فهرمووی: ((مژده ده ر بن و خه لکی دوو ر مه ککه وینه وه له ئاین، ئاسانکار بن و گرانکار مه بن)) متفق علیه.

چونکه مروڤه کان به سروشتی خو یان به توند و تیژی وشکی و تو په یی دوو رده که ونه وه، وه زیاتر له گەڵ ئەوانه ی نهرم و نیان و خوو شیرینن ده گو یجن و ده سازین، خوا ده فهرمووی: ﴿وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا

غَلِيظَ الْقَلْبِ لَأَنْفَضُوا مِنْ حَوْلِكَ. وَاَتَا: ئەى محمد ئەگەر تۆ توند و وشك و دل رەق بویتایە ئەوانەى دەورووبەرت لیت دوور دەکەوتنەوه ﴿ال عمران: ۱۵۹﴾.

ئەمە گوتهیه کی هه می شه زیندوو، دەستوریکی دامەزراو و چەسپاو، بۆ هه موو ئافره تی که خه ریکی بانگه واز کردنه بۆ پێگای راست، که پێویسته له سه ری بزانی به جوانی بچیتە ناو دلان، وه له پێناویدا هه موو پێگاکان و شیوازه کانی نهرم و نیانی به زه یی و دانایی بگریته بهر، هه رچه نده له لایه ن ئەوانه ی بانگیان ده کات دو چاری په تکر دهنه وه و پرووگرژی و پشت لیکردن بیته وه “چونکه گوشتاری شیرین و نهرم و خوش مسوگهر له ناو دل و ده روون پێچکه ی خو ی ده گریت، وه مسوگهر کاریگه ری خو ی ده بیت” بۆیه کاتی خۆدا پێغه مبه ر موسی ﷺ و هاروون ﷺ ی ناره لای فیرعه ون، پێی فهرموون: ﴿اِذْهَبَا اِلٰی فِرْعَوْنَ اِنَّهُ طَغٰی. فَقَوْلَا لَهٗ قَوْلًا لَّيِّنًا لَّعَلَّهٗ يَتَذَكَّرُ اَوْ يَخْشٰی. وَاَتَا: پرۆنه لای فیرعه ون چونکه سنوری به زاندوو و سته می کردوو، به نهرم و نیانی له گه لی بدوین و به ئومیدی ئەوه ی بیرکاته وه و بترسی ﴿طه: ۴۳، ۴۴﴾.

جریر بن عبدالله ؓ وتی: پێغه مبه ر ﷺ فهرموویه تی: ((هه رکه سی له نهرم و نیانی و به زه یی بییه ش بکری، ئەوا له هه موو خیریک بییه شکراوه)) مسلم ۱۴۵/۱۶.

خاتوو عائشه ده لی: پێغه مبه ر ﷺ پێی فهرمووو: ((ئەى عائشه ده ستره به نهرم و نیانی و به زه یی چونکه ئەگەر خۆدا خیری بویت بۆ مالیک پێگای نهرم و نیانی و به زه ییان نیشاندەدات)) احمد ۱۰۴/۶.

له گێڕانه وه یه کی تر: ((ئەگەر خۆدا خیری بۆ دانیشتوانی مالیک بویت نهرم و نیانی و به زه ییان ده خاته ناو)) احمد ۱۰۴/۶.

جابر ؓ وتی: پێغه مبه ر ﷺ فهرموویه تی: ((ئەگەر خۆدا خیری بۆ گه لیك بویت نهرم و نیانی و به زه ییان ده خاته ناو)) البزار (مجمع الزوائد ۱۸/۸).

پیغمبر ﷺ ده فہرمووی: ((نایا ہہروالی تہوانہ تان بدہمی کہ لہ ناگر حہرام دہ کرین، یان ناگریان لہ سہر حہرام دہ کری؟ ناگر یاساغ و حہرام کراوہ لہ سہر ہہموو نزیکیکی سانا و نہرم و نیان و گونجاو و لہ بار)) الترمذی ۶۵۴/۴.

رینمایی پیغمبرایہ تی زیاتر مروژ بہرزدہ کاتہوہ لہو کاتہی نہرم و نیانی لہ دلی دہروینی و داوای لیدہ کات ہتا لہ گہل ناژہ لیش نہرم و نیان بیٹ، دہ فہرمووی: ((خودا چاکہ کاری لہ سہر ہہموو شتیک نوسیووہ، جا تہ گہر شتیکتان کوشت با بہ چاکہ کاری بیٹ، وہ تہ گہر ناژہ لیکتان سہربری با بہ چاکہ کاری بیٹ، با ہہریہ کہ تان چہ قوکہی باش تیژکات، ناژہ لہ کەش پالخا)) مسلم ۱۰۶/۱۳.

چونکہ بہ زہبی ہاتنہوہ بہ ناژہ لی سہربراو بہ لگہیہ لہ سہر نہرم و نیانی دہروونی کہ سہک و میہر و سوژی بہرامبہر ہہموو گیانلہ بہریک، وہ ہہرکەسی تہم واتایانہی لہ دلی چہسپا بہرامبہر ہہلس و کہوتی لہ گہل گیانداران، تہوا بہرامبہر بہ مروژ زیاتر نہرم و نیان و بہ سوژ دہ بیٹ.

میہرہ بانہ

نافرہتی موسلمان میہرہ بانہ، کانیاوی میہرہ بانی و سوژ لہ دلہ گہورہ کہی و دہروونہ پاکہ کہی ہلڈہ قوولی“ چونکہ دہ زانی میہری تہو بو دہوروبہر مایہی پڑانی میہری خواہ لہ ناسمان، پیغمبر ﷺ دہ فہرمووی: ((میہرہ بان بہ بہرامبہر خہلکی زہوی، میہرہ بان دہ بی لہ گہلت خودای ناسمان)) الطبرانی (مجمع الزوائد ۱۸۷/۸).

وہ ((ہہرکەسی بہ زہبی نہیہ تہوہ بہ خہلکی، خوا بہ زہبی پیدانایہ تہوہ)) الطبرانی (مجمع الزوائد ۱۸۷/۸).

ہہروا: ((رہ حمہت و بہ زہبی دہرناکیشری تہنہا لہ بہ دبہخت و چارہرہ شیک نہبی)) البخاری فی الادب المفرد ۴۶۶/۱.

میہر و بہ زہبی لہ دہروونی نافرہتی موسلمان تہنہا بہرامبہر بہ خاوخیزان و منالہ کانی و نزیک و خزمانی نییہ، بہ لکو ہہموو خہلکی دہ گریتہوہ“ چونکہ پیغمبر ﷺ دہ فہرمووی:

((باوه‌ری راسته‌قینه ناهینن تا ره‌حم به یه‌کتر نه‌کهن، وتیان: ئە‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا، هه‌موومان به ره‌حمین، فهرمووی: مه‌به‌ستم ئە‌و میهر و به‌زه‌یی‌یه نییه به‌رام‌به‌ر دۆسته‌کەت هه‌ته، به‌لکو میهره‌بانی به‌رام‌به‌ر خه‌لک، که میهره‌بانیه‌کی گشتیه)) الطبرانی (مجمع الزوائد ۸/ ۱۸۶)

ئە‌وه ئە‌و ره‌حه گشتی و ته‌واوه‌یه که ئیسلام سه‌رچاوه‌که‌ی له‌ دلی موسلمانان ته‌قاندۆ‌ته‌وه و، کردویه‌تیه یه‌کێک له‌ ئاکاره جیا‌که‌ره‌وه‌کانی، تاوه‌کوو کۆمه‌لگه به‌ پیاو و ئافره‌تی، ده‌وله‌مه‌ند و هه‌ژاری، سه‌رجه‌م تاکه‌کانی بیه‌ته کۆمه‌لگه‌یه‌کی ته‌واوی پر له‌ میهر و به‌زه‌یی، که برایه‌تی و دۆستایه‌تی و میهر و سۆز له‌ که‌ش و هه‌واکه‌ی بلاویته‌وه.

پیغه‌مبه‌ریش ﷺ غونه‌یه‌کی بی‌وینه‌بوو له‌ میهریکی بوخت، وه‌ک مسلم و بوخاری له‌ ئە‌نه‌س ﷺ ده‌گێرنه‌وه، فهرموویه‌تی: ((من ده‌چه‌ ناو نوێژ، نیازم وایه نوێژه‌که درێژبکه‌مه‌وه، گویم له‌ گریان منداڵیک ده‌بی‌ت، نوێژه‌که کورت ده‌که‌مه‌وه)) چونکه ده‌زانم دایک گریان منداڵه‌که‌ی چه‌نده له‌ (سه‌خته)) متفق علیه.

هه‌روا چه‌ند ده‌شتنشینیک هاتنه‌ لای پیغه‌مبه‌ر ﷺ، یه‌کیکیان وتی: ئە‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا، ئیوه منداڵه‌کانتان ماچ ده‌کهن؟ سویند به‌خوا ئیمه‌ ماچیان ناکه‌ین. پیغه‌مبه‌ر ﷺ فهرمووی: ((جا چیم به‌ ده‌سته ئە‌گه‌ر خودا ره‌حم و میهری له‌ دلی تۆ ده‌رکیشا بی؟؟)).

رۆژیکیان پیغه‌مبه‌ر ﷺ حسن بن علی ﷺ ماچکرد، ئە‌قره‌ع بن حابس التیمی له‌ لایبوو، ئە‌قره‌ع وتی: من ده‌ کوپم هه‌نه تا ئیستا یه‌کیکیانم ماچ نه‌کردوه، پیغه‌مبه‌ر ﷺ سه‌یری‌کرد و پاشان فهرمووی: ((هه‌رکه‌سێ ره‌حم نه‌کات ره‌حمی پێ‌ناکری)) متفق علیه.

جاریکیان عمر ﷺ ویستی پیاویک بکاته کاربه‌ده‌ستی موسلمانان، گوپی لی‌ بوو ئە‌و پیاوه قسه‌ی ئە‌قره‌ع بن حاسبی دوباره‌ده‌کرده‌وه، به‌وه‌ی ئە‌و منداڵه‌کانی ماچ ناکات “بۆیه عمر ﷺ په‌شیمان بوویه‌وه له‌سه‌ر کاردانانی، وتی: ئە‌گه‌ر دلت به‌زه‌یی و ره‌حمی بۆ منالی خۆت لی‌ نه‌دات، چۆن له‌ گه‌ل خه‌لکی به‌ ره‌حم ده‌بی؟ سویند به‌خوا هه‌رگیز ناتکه‌مه‌ کاربه‌ده‌ست، پاشان ئە‌و نوسراوه‌ی دراند که ئاماده‌یکردبوو بۆ له‌سه‌ر کاردانانی.

مسلم و بخاری له ابو هريره ؓ ده گيرنهوه: پيغه مبهري ؓ فهرمووويه تي: ((پياويك له ريگايه ك ده رويشت زور تينووي بوو، بيريكي ئاوي بيني، چووه ناوي و ئاوي خواردهوه، پاشان هاته ده ر بيني سه گيك له برسانا زمانى ده ركيشاوه و له تاوانا خاك و خوئي شيدار ده خوات، پياوه كه وتى: ئهم سه گه هينده ي من تينووه، چووه ناو بيره كه و پيلاوه كه ي پر كرد له ئاو، پاشان به ده ده مي گرتى تا سهركه وت و داي به سه گه كه، خوداش له برى ئهم كار ه سوياسى كرد و ليى خو ش بوو))، ئنجا هاوه لان وتيان: بو چى به هو ي ئاژه لانيشه وه پاداشت ده درينه وه؟ فهرموووي: له برى چا كه كردن له گه ل همر گيانله بهريك پاداشت ده درينه وه)) متفق عليه.

جاريكيان پيغه مبهري ؓ له شوينيك دابه زي، بلبليكي سوور به شپزه بي له سه ر سه ري پيرو زي هه ئنيشت، وه ك بليى هاناي بو هيئاوه و سكالاي سته مي پياويكي له لا ده كات كه هيلكه ي لي بردووه، بزيه پيغه مبهري ؓ فهرموووي: ((كي ئه وه ي خفه تبار كردووه و، هيلكه كه ي بردووه؟ پياويك وتى: ئه ي پيغه مبهري خوا، من هيلكه كه ييم بردووه، فهرموووي: ((بزي بگه رينه وه وه كوو به زه بي و په حميك به حالي)) البخاري في الادب المفرد ٤٧٢/١.

پيغه مبهري ؓ به م رينمايه ويستي هه ستي قول و فراوان و گشتگيري په حم و به زه بي بچيني له دلي موسلمانان، تا هه رچى باوه رداره به سروشت و خو رسك بيته مرو فيكي خاوه ن ميه ر و به زه بي ته نانه ت به رامبه ر ئاژه لانيش، وه هه ر كاتي مرو ف دليكي ميه ره باني هه بوو هه تا بو ئاژه ل، ئه وا ناشي دلي ره ق ييت به رامبه ر به برا ي مرو في.

له صحيحى مسلم هاتوووه، ابو هريره ؓ وتى: پيغه مبهري ؓ فهرموووي: ((سه گيك له ده وروبه ري بيريكي ئاو ده سوپايه وه، تينو يتي زوري بو هيئابوو، خه ري كبوو له تينوانا برئ، له و كاته يه كي له ئافره ته داوين پيسه كانى به ني ئيسرائيل بيني و پيلاوه كه ي له پي كردوه و ئاوي بو ده ره يئا و تينو يتي شكاند، به هو يه وه خودا ليى خو شبوو)) مسلم ٢٤٢/١٤.

ئه وه نده ش به سه بو گه وreh ي و ريزي ميه ره باني و به زه بي كه يه كيكه له ناوه كانى خوا (الرحمن الرحيم).

کارده کات له سهر سوودگه ياندن به خه لکي و لاداني نازار و شکستی لیبان

نافره تی موسلمانانې پاستگو هه ولده دات توخمیکي بنیاتنهر و سوودبه خش خیر بیت، نهک ته نها بۆ خۆی، به لکو بۆ هه موو خه لک، بۆیه هه میشه به دواي دهرفته کاري خیره، هه رچه نده بواری بۆ و له توانای دابیت کاري خیر نه نجام ددهات، خودا ده فره مووی: ﴿وَأَفْعَلُوا الْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾ الحج: ۷۷. واتا: هه میشه کاري خیر بکه ن به ئومیدی بردنه وه و سهر فرازبون

نافره تی موسلمان ده زانی نه نجامدانی کاري خیر بۆ خه لکي په رستشه نه گهر بۆ خوا بیکات، وه دهرگا کانی خیریش والا یه له به رده می موسلمانان، ههر کاتیک بیانده ویت ده چنه ناویه وه و په حمت و په زامه ندی خوا ده به نده وه. هه روا شیواز و پوه کانی خیر و چاکه زۆر و جۆربه جۆره، گۆره پانیش فراوان و درێژ و به رینه، جیگای هه موو نه وانه ی لی ده بیته وه که کارده کهن له پیتناوی خوا، وه ههر کاریکی خیر به نیازی پوخت بۆ خوا به سه ده ده قه و خیریکی ته و او دهنوسری له تۆماری کرده وه کانیان، پیغه مبه ر ﷺ ده فره مووی: ((هه موو چاکه یه ک سه ده ده قه یه)) متفق علیه. وه ده فره مووی: ((قسه ی خوښ و باش سه ده ده قه یه)) متفق علیه.

به لکو میهری به رفراوانی خوا به شی هه موو نافره تیکی موسلمانانې نیاز پاک ده کات نه گهر کاري خیر بکات، وه نه گهر کاري خیریش نه کات به مه رجیک خۆی له خراپه و شه ر بگری، اُبی موسی ﷺ وتی: پیغه مبه ر ﷺ فره موو یه تی: ((هه موو موسلمانیک سه ده ده قه ی له سهر واجبه)) وتیان: نه ی پیغه مبه ری خوا، نه گهر نه یبوو سه ده ده قه بکات؟ فره مووی: ((با به ده ستي خۆی کاربکات و سوود به خۆی بگه یه نن و سه ده ده قه بکات)) وتیان: نه ی نه گهر نه ی توانی و نه یکرد؟ فره مووی: ((کۆمه کی که سیکی خاوه ن پیویستی بکات که به هۆیه وه دوچاری په ژاره بووه)) وتیان: نه ی نه گهر واینه کرد؟ فره مووی: ((با فره مان به چاکه یا به خیر بکات)) وتیان: نه ی نه گهر واینه کرد؟ فره مووی: ((با خۆی له شه ر و خراپه بگری نه وه بۆی ده بیته سه ده ده قه)) متفق علیه.

به ئی “به راستی مرؤفی موسلمان نه و که سه یه خه لکي له زمان و ده ستي پارێزراو بن.

ههروا امام احمد رحمه الله ده‌لئ: پيغه مبهه رحمه الله له لای هه‌ندی کهس وه‌ستا که دانیشتبوون،
 فەرمووی: ((ئایا هه‌والی باشت‌رینتان له خراپ‌ترینتان پێ‌پاڭ‌گه‌یه‌م؟ خه‌لکه‌که‌ بێ‌ ده‌نگ‌بوون،
 سێ‌جار ته‌مه‌ی دوباره‌کرده‌وه، پیاویک له‌ نیاوانیان وتی: به‌لئ ته‌ی پيغه مبهه‌ری خوا، فەرمووی:
 ((باشت‌رینتان نه‌وه‌یه که چاوه‌پروانی خیری لیده‌کریت و، له‌ شه‌ر و خراپه‌ی د‌ل‌نیان، وه‌ خراپ‌ترینتان
 نه‌وه‌یه که خیری لی‌ چاوه‌پروان ده‌کرئ، که‌چی له‌ شه‌ر و خراپه‌ی د‌ل‌نیا نابن)) احمد (مجمع الزوائد
 ۱۸۳/۸).

ئافره‌تی موس‌لمانان راسته‌قینه‌ش له‌و جو‌ریه‌ی ئومیدی خیری لیده‌کریت و له‌ خراپه‌ و شه‌ری
 د‌ل‌نیان، وه‌ کاتێ له‌ دنیا پرووده‌کاته کاری خیر، ده‌زانئ هه‌وله‌کانی به‌هه‌ده‌ر ناچیت و پاداشتی
 له‌سه‌ر وه‌رده‌گریته‌وه له‌ پوژی دوایی، پيغه مبهه رحمه الله ده‌فه‌رمووی: ((هه‌رکه‌سێ په‌ژاره‌یه‌ک له‌
 په‌ژاره‌ و ناخوشیه‌کانی دنیا له‌سه‌ر باوه‌رداریک لاب‌دات، نه‌وا خودا په‌ژاره‌ و ناخوشیه‌ک له‌
 ناخوشیه‌کانی قیامه‌تی له‌سه‌ر لاده‌دات، وه‌ هه‌رکه‌سێ له‌سه‌ر قه‌رزاریک ئه‌رکی سووک بکات، خودا
 له‌ دنیا و دوا‌پوژ ئه‌رکی له‌سه‌ر سووک ده‌کات)) مسلم ۲۱/۷.

هه‌میشه‌ ئافره‌تی موس‌لمان هه‌وله‌ده‌دات کاری خیر بکات تا له‌ توانای دابیئت“ چونکه‌ ده‌زانئ
 پيغه مبهه رحمه الله فەرموویه‌تی: ((هه‌رکه‌سێ خودا به‌خششیکی به‌سه‌ر دابیارینئ و خوش‌گوزه‌رانی
 بکات، پاشان نیگه‌ران بوو له‌وه‌ی له‌ پێویستی خه‌لکی به‌کاری بێنئ، نه‌وا ته‌و به‌خششه‌ی دوچاری
 فه‌وتان کردوه)) الطبرانی (مجمع الزوائد ۱۹۲/۸).

ئافره‌تی موس‌لمان هیچ کاریکی خیر به‌که‌م نازانئ، ئه‌گه‌ر نیازی د‌ل‌سۆزی و پاستگویی بو‌ خوا‌ی
 له‌گه‌ڵدابوو، نه‌وه‌تا پيغه مبهه رحمه الله ده‌فه‌رمووی: ((پیاویکم بینی له‌ به‌هه‌شت ده‌سورایه‌وه و خوشی
 ده‌بینی به‌هۆی نه‌وه‌ی داریکی له‌سه‌ره‌ ڕیگا برپیویه‌وه که ئازاری خه‌لکی ده‌دا)) مسلم
 ۱۷۱/۱۶.

خیرکردن پ‌ووی زو‌ری هه‌یه، که موس‌لمانان پێویسته‌ کاری تیا‌بکه‌ن و، پێش‌پ‌ک‌تی له‌سه‌ر بکه‌ن
 بو‌ گه‌یشتن به‌ په‌زامه‌ندی خوا وه‌ک: پێشکه‌شکردنی خیر و سوود بو‌ خه‌لکی، له‌گه‌ڵ لادانی ئازار و
 سه‌ختی له‌سه‌ر خه‌لکی.

چونکہ لادانی بازار و سەختی لەسەر موسلمانان کە مەترەییە لە پێشکەشکردنی خێر و سوود بۆیان، هەردوکیان لە کردەوێ چاکن و بکەرەکە لەسەری پاداشت دەکرێت، هەر کۆمەلگایەکی لە هەموو کات و شوێنێکدا پێویستی بە هەردوو کردار هەیە "چونکە بەهۆیانەوێ خێر و چاکە بۆ دەبێتەو لە کۆمەلگە و، پەڕەندەکانی خۆشەویستی لە نێوان تاکەکانی توندتر دەبێت، چێژی جوانی ژیان و خۆشی بەیەکەوێ ژیان دەکەن، ئەمەش ئامانج و مەبەستی ئیسلامە، ابو بڕزە وتی: وتم: ئەو پێغەمبەری خوا، شتیەکم فێر بکە مایەمی سوودی بۆم. فەرموو: ((بازار و سەختی لەسەر پێگا لابەرە)) مسلم ۱۶/۱۷۱. لە گێڕانەوێ کە: ئەو پێغەمبەری خوا، رێنمایی کارێک بکە بێخاوە بەهەشتەو، فەرموو: ((بازار و سەختی لەسەر پێگا لابەرە" چونکە ئەمە بۆ تۆ بە سەدەقە)) احمد ۴/۴۲۳.

جا چ جۆرە کۆمەلگەیکە پەرورەدەکراو و بەرزە ئەو کۆمەلگەیکە ئیسلام بنیاتی دەنێ، کاتی دەخاتە هەستی تاکەکانی کە یەکن لەو کردەوێ چاکنە لە خودا نزیک دەکاتەو و خاوەنەکە دەخاتە بەهەشتەو، لایەری بازار و زیانە لەسەر رێی خەلک؟

مەرفەئەتی ئەمە بۆ پێویستی بەم جۆرە کۆمەلگایە "چونکە تیایدا هەموو تاکێک هەست دەکات بەشداریکردنی لە کاری خێر و بەرەوپێشبردنی کۆمەلگە لە خودا نزیک دەکاتەو و دەبێتە بەهەشتەو، ئەگەر تەنانت لایەری بازار و زیانیشت بێت لەسەر پێگای خەلک. چەندە جیاوازی هەیە لە نێوان کۆمەلگەیکە ئەو جۆرە دەروونە هەستیارانە دادەپێژێ کە بەرگە ناگرن فەرمۆشی و دواکەوتویی و پیس و پۆخلی لە کۆمەلگەیان بێنن، وە لە نێوان ئەو کۆمەلگەیکە گرنگی نادات بە دارپشتنەوێ دەروونەکان، کە دەیانبینی گۆی نادەنە پاک و خاوینی و پیسی و بازار و پاشاوەکانیان لەسەر پێگا فرێ دەدەن، بێ گۆی دانە بازارێ خەلک "بۆیە دەسەلات ناچار دەبێت یاسا و بێرێ دەریکات بۆ سزادانی سەرپێچی کاران.

و ئەگەر جیهانی پۆژناوایی لەو بوارەدا گەشتۆتە ناستیکی بەرز لە پێکەستەن بە ڕاهێنایی تاکەکانی لەسەر پێزگرتنی یاسا و پێژم و، پێدەکردنی بەوردی و توندی، ئەوا ئیسلام لەم پێکەستەندا بە ۱۵ سەدە پێشی کەوتوووە لەگەڵ جیاوازییەکی زۆر ئەوێش ئەوێش: تاکێ

موسلمان پال دهنرى بۇ پيادە كىردنى ياسا بەدلىسۆزى و راستگۇيى “چونكه دهزانى لادانى لەم ياسايە سەرىپچىيە بۇ خوا و، لە پۇژى دوايى سزاي لەسەر وەرەگى، لەكاتىكا مەزۇنى پۇژناوایی لە سەرىپچى كىردنى ياسا زياتر لە گوناھىكى مەدەنى نابىنى، ئىنجا وىژدانى ئازارى دەدات يان نا، بەتايىبەتى ئەگەر لەژىر چاودىرى خەلگ نەبوو و، دەسەلات لىي بى ئاگابوو.

خەم لەسەر خوشكى قەرزى دەپەوینىتەو

ئافەرتى موسلماننى پارىزكار بە سروشتى پىكەتەى پەلەتى و پەفتارى جىادە كىتەو، كەسايەتە كەشى بەھۆى لىبوردەيى و خورەوشتى سانا و شىرىن و رەفتارى چاك و باشى دەناسرىتەو، ئەگەر قەرزىكى لەلای خوشىكى ھەبوو و كاتى دانەوہى ھاتبوو، ئەم خوشكەش كەمدەرامەت بوو، ئەوا دانەوہى قەرزەكەى بۇ دوا دەخات بۇ كاتىك كەمدەرامەتەكەى نەمىنى، وەك خواى گەورە دەفەرموو: ﴿وَإِنْ كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَىٰ مَيْسَرَةٍ. واتا: ئەگەر كەسى قەرزى كەمدەرامەت بوو با مۆلەتى بدرى تا خوشگوزەران دەبىت﴾ البقرە: ۲۸۰.

مۆلەتدانى قەرزى خورەوشتىكى بەرزە. ئىسلام ھانى لەسەر داوین “چونكه بەھۆیەو مەزۇقايەتى مەزۇ دىتەدى لە مامەلە كىردنى لەگەل براى مەزۇقى، ھەرچەندە خاوەن مافىش بىت. ئافەرتى موسلماننىش كاتى ئەم كارە دەكات مەكەچى فەرمانى خوا دەبىت و، كارىكى چاك پىش دەخات كە لە بەلا و سەختى قىامەت دەپارىزى و، لەژىر سايەى عەرشى خودا سىبەرى بۇ دەكرى، ئەبى قەتادە ؑ وتى: گویم لە پىغەمبەرى خوا ؑ بوو دەیفەرموو: ((ھەركەسى پىش خوش بىت خودا لە ناخوشى و بەلاكانى پۇژى قىامەت رزگارى بكات، با خەم لەسەر قەرزىك بپەوینىتەو، بە مۆلەتدانى، يا دانەوہى قەرزەكەى لەجىاتى)) مسلم ۲۲۷/۱۰.

ابو ھىریرە ؑ- وتى: پىغەمبەر ؑ فەرموویەتى: ((ھەركەسى مۆلەتى قەرزىكى كەمدەرامەت بدات، يا لە جىاتى بىداتەو، خودا لەژىر سىبەرى عەرشى خۆى لە پۇژى قىامەت سىبەرى بۇ دەكات لەو پۇژى بىجگە لەو سىبەرە سىبەرى تىبە)) الترمذى ۵۹۰/۳.

ههروا ابو هريره ﷺ وتی: پیغمه مبهەر ﷺ فەرموویەتی: ((پیاویك هەبوو قەرزی بە خەڵکی دەدا، بە خزمەتکارە کە ی دەوت: ئەگەر چۆیتە سەر قەرزازیکی کە مەدرامەت لە قەرزە کە ی ببورە، بەو نۆمێدە ی خۆداش لە نۆمە ببورئ، کاتئ مرد و بە خۆدا گەیشت، خۆدا لئئ خۆشبوو)) متفق علیه.

ابی مسعود البدری ﷺ وتی: پیغمه مبهەر ﷺ فەرموویەتی: ((پیاویك لە پیش ئیوه لئپرسینه وه ی لەگە لکرا، بینیان هیچ خیر و چاکە یه کی نییه تەنها ئەوه نەبئ مامەلە ی فرۆشتن و قەرزی لە گە ل خە لک دە کرد و، پیاویکی دە و لئە مە ندبوو، فەرمانی دە کرد بە خزمەتکارەکانی کە لە قەرزی کە مەدرامەت ببورن، خۆداش پئئ فەرموو: ((ئۆمە بەو ئاکار و خەسیەتە لە تۆ لە پئشتین، دە ی وازی لئ پئینن و لئئ ببورن)) مسلم ۲۲۶/۱۰.

حذيفة ﷺ وتی: ((بەندە یه کیان هئنا لای خۆای گەوره لە وانه ی خۆدا مال و سامانی پئدا بوو، خۆدا پئئ فەرموو: لە دنیا دا چیت کرد؟ - هیچ کەس ناتوانئ لەو پۆژە هیچ قسە یه ک لە خۆا بشارتە وه - وتی: خۆدایه لە مالی خۆت پئمت بە خشی، منیش شتم بە قەرز بە خە لکی دە فرۆشت و، یه کئ لە ئاکارە کانم لئبوردن بوو لە قەرز، ئەوه ی هە ییوایه لە سەریم سوک دە کرد، ئەوه شی کە مەدرامەت بوایه مۆ لئە تم دە دا، خۆدا فەرموو: ((من بەو ئاکارە لە تۆ لە پئشترم، لەو بەندە یه م ببورن)) جا عوقبه بن عامر ﷺ و ابو مسعود الانصاری ﷺ وتیان: ئاوه هاما ن لە دە می پیغمه مبهەر ﷺ بیستوه)) مسلم ۲۲۵/۱۰.

چاوتیر و بە خشنده یه

یه کئ لە ئاکارەکانی ئا فرەتی پابه ند بە یاساکانی ئاینه کە ی: چاوتیری و بە خشنده یی و نانبدە یه، دە ستبلا وه بۆ کاری خیر، دە ستەکانی کراو یه بۆ کە مەدرامەت و خاوه ن پئویستیان، خیر دە کا و دە بە خشی هە رکاتئ دە رفەت و بواری بۆ نە یه ک هە یئ "چونکە تەوا و دئنیایه لە وه ی ئەو خیرە ی ده ی کات لە لای خۆدا ون نابئت، وه ک دە فەرموو: ﴿وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ

عَلِيم. وَاَتَا: هه‌رچی بیه‌خشن له خَیَرِ خودا پِیی شاره‌زا و زانایه و پاداشتتان له‌سه‌ری ده‌داته‌وه ﴿البقره: ۲۷۳.﴾

باوه‌ری وایه ئه‌وه‌ی ده‌یه‌خشی له‌پیناوی خودا به‌چهن‌دین هی‌ند بۆی قه‌ره‌بو ده‌کریت‌ه‌وه، وه‌ک ده‌فه‌رمووی: ﴿مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أُنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ فِي كُلِّ سُنبُلَةٍ مِئَةٌ حَبَّةٌ وَاللَّهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ. وَاَتَا: فونه‌ی ئه‌وانه‌ی له‌پیناوی خوا خَیَر ده‌که‌ن و ده‌به‌خشن وه‌ک ده‌نکه گه‌مێک وایه که‌حه‌وت گوته گه‌می لی په‌یدا ده‌بی له‌هه‌ر گوته گه‌مێک سه‌د ده‌نکه گه‌م هه‌یه، وه‌ خوداش بۆ هه‌رکه‌سی بیه‌وی فه‌ر و زیاده ده‌کات، وه‌ فه‌زل و فه‌ری خودا به‌رفراوانه، وه‌ خودا زانایه به‌وه‌ی شیاوی ئه‌و زیاده‌یه ﴿البقره: ۲۶۱.﴾

هه‌روا ده‌فه‌رمووی: ﴿وَمَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَهُوَ يُخْلِفُهُ. وَاَتَا: هه‌رچی بیه‌خشن خودا بۆتانی زیاد ده‌کات و نه‌ش و نه‌ی ده‌کا ﴿السبا: ۳۹.﴾

چهن‌دین نایه‌تی‌تر که‌باس له‌زیادبوونی مالی به‌خشاوه‌کات....

ئافه‌ه‌تی موسلمان ده‌زانێ ئه‌گه‌ر خۆی له‌چروکی ده‌روون نه‌پاریزی، دواتریش سو‌ربو‌نی له‌سه‌ر کۆکردنه‌وه‌ی مال و سامان زāl بی‌ت به‌سه‌ری. ئه‌وا دو‌چار ی له‌ناو‌چوون و که‌م بوونی مال‌ه‌که‌ی ده‌بیته‌وه، وه‌ک پی‌غه‌مبه‌ر ﷺ ده‌فه‌رمووی: هه‌ر رۆژێک به‌یانی دیت به‌سه‌ر به‌نده‌کانی خوا، ئیلا دوو فریشته له‌ئاسمانه‌وه‌ داده‌به‌زن، یه‌کیکیان ده‌لی: په‌روه‌ر‌دگارا: ئه‌وه‌ی ده‌به‌خشی زیاتری پی‌بده‌ی، ئه‌وه‌ی‌تریش ده‌لی: ئه‌وه‌شی ده‌یگریت‌ه‌وه و نایه‌خشی مال‌ه‌که‌ی له‌ناو‌بیه‌ی)) متفق علیه.

له‌فه‌رمووده‌ی قودسی هاتوووه: ((ئهی نه‌وه‌ی ئاده‌م بیه‌خشه‌ پی‌ت ده‌به‌خشی)) متفق علیه.

ئافه‌ه‌تی موسلمان ده‌زانێ به‌خیرکردن مالی که‌م ناکات، به‌لکو فه‌ری تی ده‌که‌وی و پاک ده‌بیته‌وه، پی‌غه‌مبه‌ر ﷺ ده‌فه‌رمووی: ((مالی هی‌چ که‌سیک به‌به‌خشین و سه‌ده‌قه که‌م ناکات)) مسلم ۱۴۱/۱۶.

به‌لکو باوه‌ری وایه ئه‌وه‌ی له‌پیناوی خوا ده‌یه‌خشی ده‌میڤی “چونکه له تۆماری کرده‌وه‌کان ده‌نوسری، ئه‌وه‌ی تر ده‌روات و نامیڤی، بۆیه کاتی پیغه‌مبه‌ر ﷺ - پرسیاریکرد له خاتوو عائشه و فهرمووی: ((چه‌نده ماوه‌ته‌وه له و مه‌رده‌ی سه‌رمان ب‌ری؟)) خاتوو عائشه وتی: ته‌نها پيله‌که‌ی ماوه‌ته‌وه، پیغه‌مبه‌ر ﷺ فهرمووی: ((به‌لکو هه‌مووی ماوه‌ته‌وه جگه له پيله‌که‌ی)) الترمذی ۶۴۴/۴.

له‌پیناو هه‌موو ئه‌مانه ئافره‌تی موسلمانانی دانا و شاره‌زا به ئه‌حکامی ئاینه‌که‌ی په‌له ده‌کات له خیر و چاکه و به‌خشین. بخاری له ابن عباس ؓ - وتویه‌تی: ((له رۆژی جه‌ژن پیغه‌مبه‌ر ﷺ ده‌رچوه‌ده‌ر، دوو رکات نوێژیکرد، هه‌یچ نوێژی‌تری له‌پیش و له‌دوای نه‌کرد، پاشان هاته‌سه‌ر ئافره‌تان و فهرمانی پێکردن به سه‌ده‌قه و به‌خشین، ئافره‌تی وا هه‌بوو ئه‌لقه‌ی زیر یا زیوی ده‌به‌خشی، هی واش هه‌بوو ملوانکه‌که‌ی ده‌به‌خشی)) فتح الباری ۳۳۰/۱۰.

له گێڕانه‌وه‌یه‌کی‌تری بخاری هاتوووه: ((ئافره‌تان نه‌نگوستیله‌یان کردۆته خیر)) فتح الباری ۳۳۰/۱۰ یان ((گواره‌ی گوییان...)) فتح الباری ۳۳۱/۱۰.

دایکانی باوه‌رداران و ئافره‌تانی باوه‌ردارانی پێشینه‌ی غونه‌ی هه‌ره به‌رزی به‌خشین و خیر بوونه.

الذهبي له پورتوکه‌که‌ی (سير أعلام النبلاء ۱/۲) له وه‌رگێڕانی له دایکی باوه‌رداران خاتوو عائشه که‌وا جارێکیان ۷۰۰۰۰ دره‌مه‌ی کرده خیره له کاتیک دایمیڤی به‌رگی زیریکه‌ی پینه‌کردبوو.

هه‌ورا جارێکیان معاویه سه‌ده‌ه‌زار دره‌مه‌ی بۆ نارد، ئه‌ویش نه‌یه‌یشت بگاته شه‌و تا هه‌مووی به‌خشی، که‌نیزه‌که‌که‌ی پیتی وت: ئه‌گه‌ر به دره‌مه‌یکی گوشتت بۆمان کړیباویه! خاتوو عائشه وتی: ئه‌ی نه‌ده‌بوا پیم بلیتی.

جارێکی‌تر معاویه ملوانکه‌یه‌کی بۆ خاتوو عائشه نارد بای سه‌ده‌ه‌زار دره‌م ده‌بوو، ئه‌میش له نێوان دایکانی باوه‌رداران دابه‌شیکرد.

وه عبدالله بن الزبير هه ندى پارهى له ناو دوو كيسه بۆى نارد كه به قهدهر سه دهه زار ده بوو،
 نه مېش داواى ده فريكي كرد و ده ستيكرد به دابه شكر دنى به سهر خه لك، كاتى شو داهات وتى:
 نهى كه نيزه ك نانى به ربانگم بۆ بېنه - جا خاتوو عائشه ده ستورى وابوو هه مېشه به رۆژووبوو -
 كه نيزه كه كه وتى: نهى دايكى باوه رداران" نهى نه تده توانى به درهه ميك گوشتمان بۆ بكړى؟ خاتوو
 عائشه وتى: باله گران مه ككه، نه گهر يادت خستبامه وه ده مكړى.

عبدالله بن الزبير عليه السلام له بارهى هه ردوو خوشك نه سما و عائشه بزمان ده گپړي ته وه: هېچ نافره تيكم
 نه بېنيوه به خشنده تر بچ له نه سما و عائشه، جا به خشنده بيه كه يان له يه كتر جياواز بوو، هه رچى
 عائشه بيه، هېدى هېدى شتى كوډه كرده وه، تا زور ده بوو ننجا ده بيه خشى، به لام نه سما هېچ
 شتيكى بۆ به يانى هه لنه ده گرت، وانا هه رچى ده سته كه وتايه يه كسهر ده بيه خشى.

مسلم له خاتوو عائشه ده گپړي ته وه، كه پيغه مېهر عليه السلام - فهرموويه تى: ((نه وهى له هه مووتان
 ده ستى دريژتره له هه مووان زووتر به من ده گات، خاتوو عائشه ده لى: جا هه ريه كه مان ده ستمان
 ده پيوا تا بزايان كامان له هه مووان ده ستى دريژتره! به لام زهينه ب له هه مووان ده ستى دريژتر بوو"
 چونكه به ده سته كانى كارى ده كرد پاشان ده بيه خشى)) مسلم ۸/۱۶.

عمر بن الخطاب عليه السلام هه ندى خه لاتى نارد بۆ زهينه ب، نه مېش ده ستى خسته ناوى و وتى: خودا
 له عومهر خوښ بېت، خوشكانى ترم خوړاگر تريوون له سهر نهو جوړه به خششه. وتيان: نه مه
 هه موى بۆ توپه، وتى: سبحان الله! هه لپريژن و جليكي به سهر داده ن، پاشان به (به رزهى كچى
 رافع) - كه نه مه نهو هه واله مان بۆ ده گپړي ته وه - وت: ده ست بخه ره ناوى مشتكي لى ده ريښه و
 بيه بۆ به رزهى فلان، به رزهى فلان له خرمان و هه تيوانى بوون، تا كه ميك لهو خه لاته له ژير جله كه
 مابوويه وه، به رزه پيى وت: نهى دايكى باوه رداران خوا لىت خوښ بېت، سوپند به خوا نيمه ش
 به شان تييدا هه بوو وتى: نه وهى له ژير جله كه ماوه ته وه بۆ نيوه بېت، سهيرمان كرد ۸۵ درهه مى

له ژیر مابووو پاشان دهستی بهرز کرده و به ئاسمان و وتی: خودایه له پاش ئهم ساله وه چیر خه لاتنی عومهرم پی نه گات، ئنجا پیش نه وهی سال بسوریتته وه کۆچی دواپی کرد))^(۱).

ابن سعد وتی: ئهم قسه یه ی زهینه ب به عومهر ﷺ گه یشتته وه، وتی: ئهم ئافره ته خیری پیوه یه، بویه چوه بهرده رگای و سلاوی بو نارد و، وتی: پیم گه یشتته وه پاره که ت هم مووی به خشیووه، ئنجا هم زارده رمیتری بو نارد تا له لای خوی بیه یلێتته وه، به لام زهینه ب ئهمیشی هم موو به خشی و هیچی لی هه لنه گرت.

میژوو باسی ئافره تیکیتری به خشنده مان بو ده کات، ئه ویش: (سه کینه کچی حسین) ه که ههرچی ده سته که وتایه ده بیه خشی، ئه گهریش پاره ی ده ست نه که وتایه بازنی دهستی درده هیئا و دهیدا به وانهی سوال ناکه ن و نه دارن.

هه روا عاتیکه ی کچی یه زیدی کۆپی موعاویه ههرچی هه بوو هم مووی به خشی به هه ژارانی به ره ی ابی سوفیان.

یه کیکی تیش: (ام البنین) ه خوشکی عمر بن عبدالعزیز، به راستی سه رمه شقیک بوو بو به خشین، ده لی“ هه ر کۆمه لێک هه ز و ئاره زوووی له شتیکی هه یه، هه ز و ئاره زوووی منیش له به خشینه، بویه هم موو هه یینییه ک کۆیله یه کی ئازاد ده کرد، هه روا سواری جهنگی ئاماده ده کرد له پیتناوی خوا، ده یوت: ئۆف له چروکی وز ره زیلی، ئه گه ر جل بوایه له به رم نه ده کرد، وه ئه گه ر پێگا بوایه نه مده بری^(۲).

یه کیکی تر (زییده یه) هاوسه ری خه لیفه هاروون الرشید، که بو خه لکی مه که و حه یجاز روبا ریکی ئاو له به ر رۆیشته ووی هه لکه ند به سترابوو به سه رچاوه کانی ئاو و شوینی باران، که ناوئا به کانی زییده، وه به یه کی له شته سه رسورپه یته ره کانی ئه و سه رده مه داده نری، کاتی

^(۱) طبقات ابن سعد ۸/ ۱۱۰، ۱۰۹ ن وصفه الصفوة ۲/ ۴۸، ۴۹ وسیر اعلام النبلاء ۲/ ۲۱۲.

^(۲) احکام النساء لابن الجوزي: ۴۴۶.

خه زینه داره که ی خه رجی ئەم پرۆژه گه وره یه ی لا زۆربوو، زییده وشه زیندوووه که ی وت: (کاربکه هه تا ئەگەر لێدانی یه ک چه کوش دیناریکی تی بچیت).

نومه ی زۆرمان هه نه له سه ر ئافره تانی باوه رداری به خشنده له و کاته وه تا سه رده می ئەم پرۆشمان، که به داوی خیر و به خشین ده گه ران و چاوی هه تیوانیان ده سپری، دلی هه ژارانیان فینک ده کردوه، سه ختی و ناخۆشیان له سه ر گرفتاران لاده دا، جه سه تی پروتیان پۆشته ده کرد...

ئافره تی موسلمان هه یج خیریک به که م نازانی، به لکو به پیی توانای خۆی خیر ده کات “چونکه ده زانی خودا پاداشتی له سه ر ده داته وه ئەگەر که می ش بی ت، خوی گه وره ده فره مووی: ﴿لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا﴾. واتا: خودا نه وه نده ی له توانای مرۆڤ دایه پیی ده سپیری و داوی لی ده کات ﴿البقره: ۲۸۶﴾.

بوخاری و مسلم و هی تر ده گێر نه وه، پیغه مبه ر ﷺ فره موویه تی: ((ئەگەر ئافره ت له خۆراکی ماله که ی به خشی - له گێرانه وه ی مسلم: له مالی میرده که ی - بئ خراپه کاری نه و پاداشتی نه و به خشینه ی بۆ هه یه، وه بۆ میرده که شی پاداشتی پهیدا کردنی ماله که هه یه، بۆ گه نجینه وانیش هه مان پاداشت هه یه، پاداشتی هه یجیان له نه وی تر که م ناکاته وه)) فتح الباری ۲۹۳/۳.

پیغه مبه ر ﷺ ده فره مووی: ((خۆتان له ناگر بیاریزن ئەگەر به له ته خورمایه کیش بی ت)) فتح الباری ۲۸۳/۳.

ئیسلا م ده رگا کانی خیری له سه ر پشت والا کردوه بۆ پیاوان و ئافره تان، ده وله مه ندان و هه ژاران، وه ناوی ناوه سه ده قه، تا وه کوو هه ژاران و که مده رامه تان له و به شداری کردنه بی به ش نه بن به هو ی نه داریه که یان، وه هه موو کاریکی خیر و چاکه ی به سه ده قه هه ژمار کردوه، هه ژار پاداشتی له سه ر و ده رده گری وه ک چۆن ده وله مه ند به به خشین و خیر کردن پاداشت و ده رده گری، پیغه مبه ر ﷺ ده فره مووی: ((هه موو کاریکی خیر سه ده قه یه)) متفق علیه.

به م شیوه یه ئیسلا م به شداری کردنی هه موو تاکه کانی کۆمه لگه ی له کاری خیر به دیهینا، هه روا بنیات نانی گه شه سه ندن و پیشخستن و چاککردنی کۆمه لگه ی به دیهینا، سه ره وتن و دلتیایی و

خوښی و ناسودهی و خسته دلیانه و به‌هویه مروّف هه‌ست به مروّقایه‌تیه‌که‌ی ده‌کات و، ږیز و پله‌وپایه‌ی ده‌پاریزی، وه له‌برده‌م به‌رپرسیاریه‌تیه‌که‌ی داده‌نئ له ژیان، پاداشته‌که‌شی بو مسوگر ده‌کات.

نافره‌تی موسلمانان به‌خشنده‌ خیر و صده‌قه به‌ که‌سانی شایسته‌ ده‌کات، وه‌ک پیغه‌مبه‌ر ﷺ ده‌فهرمووئ: ((نه‌و که‌سه هه‌ژارنیه به‌ دهنکه‌ خورمایه‌ک یا دووان، یا پارویه‌ک یا دووان به‌ ږی ده‌کریّت، به‌لکو هه‌ژار نه‌و که‌سه‌یه شهرم ده‌کات داوا بکات و سوال بکات)) متفق علیه.

هه‌روا له‌ صحیحی بوخاری و مسلم هاتوووه: ((هه‌ژار نه‌و که‌سه نییه له‌ دهرگای مالان ده‌گه‌ږی و به‌ پارویه‌ک یا دوان، یا خورمایه‌ک یا دووان به‌ ږی ده‌کری، به‌لام هه‌ژار نه‌و که‌سه‌یه هیچ گومان نابات ده‌وله‌مندی بکات، که‌شیش پی نازانی تا صده‌قه‌ی پی‌بکه‌ن، وه هه‌لش ناستی سوال بکا و له‌ خه‌لکی داوا بکات)) رواه الشیخان.

نافره‌تی موسلمان ته‌گه‌ر خاوه‌ن مال بوو زوړتر به‌ هه‌تیو ده‌به‌خشی و سه‌ره‌رشتی په‌روه‌رده و پیغه‌یاندنی ده‌کات“ چونکه‌ پیغه‌مبه‌ر ﷺ ده‌فهرمووئ: ((من و سه‌ره‌رشتکاری هه‌تیو له‌ به‌هشت وه‌ک نه‌و دووانه‌ین)) ثامازه‌ی به‌ په‌نجی دوشاوژه و ناوه‌راست کرد و که‌می‌ک له‌ یه‌کی جیا‌کردنه‌وه)) متفق علیه.

هه‌روا نافره‌تی موسلمان خیر به‌ بیوه‌ژن و هه‌ژار ده‌کات“ چونکه‌ پیغه‌مبه‌ر ﷺ ده‌فهرمووئ: ((نه‌وه‌ی له‌ پیوستی بیوه‌ژن و هه‌ژار دایه وه‌کوو تیکوشر و مواهیدیکه له‌پیناوی خوا)) و تئ ده‌گه‌م فهرمووئ: ((وه‌کوو که‌سیکه هه‌میشه نویژ بکات و نه‌خه‌وی و، هه‌میشه به‌ږوژوو بیت و نان نه‌خوات)) متفق علیه.

چونکه‌ چاکه‌کردن له‌گه‌ل بیوه‌ژن و هه‌ژار و سه‌ره‌رشتی کردنی هه‌تیوو له‌ ږیزدارترینی کرده‌وه‌کانه، کاریکی مروّبی به‌رزه، له‌گه‌ل که‌سایه‌تی نافره‌تی موسلمان ده‌گونجی و زیاتر ناسکی و مروّقایه‌تی و پاکي و جوامیری پی‌ده‌به‌خشی.

ناز و منعت ناکات به سهر نهوانه ی خیریان پی‌ده کات

کاتئ خوای گه‌وره ریگه‌ی خیرکردن و به‌خشینی بۆ نافرته‌ی موسلمان خوش ده‌کات، منعت و ناز ناکات به‌خیره‌که‌ی، به‌لکو سوره له‌سهر نه‌وه‌ی خیره‌که‌ی بیگهرد و پوخت بۆ خوا بیئت، وه‌ک خدا ده‌فرمووی: ﴿الَّذِينَ يَنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ لَا يَتَّبِعُونَ مَا انْفَقُوا مَنًّا وَلَا أَذًى لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ. وَاَتَا: نه‌وانه‌ی مالیان ده‌به‌خشن له‌پیناوی خوادا پاشان منعت و ناز ناکه‌ن و نازاری ده‌روونی هه‌ژاره‌که‌ ناده‌ن پاداشتی نه‌و کاره‌یان له‌لای خدا بۆ هه‌یه و له‌ پۆژی دوا‌بیش نه‌ ترسیان له‌سهر نه‌ خه‌م و خه‌فت ده‌خۆن﴾ البقره: ۲۶۲.

نافرته‌ی موسلمان ده‌زانئ هه‌چ شتێک وه‌کوو منعت و ناز پاداشتی خیرکردن پوچه‌ل ناکاته‌وه‌و خدا ده‌فرمووی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَبْطُلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَى... وَاَتَا: نه‌ی نه‌وانه‌ی باوه‌رتان هه‌تاوه‌ خیر و سه‌ده‌قه‌کاتان پوچه‌ل مه‌که‌نه‌وه‌ به‌ منعت و نازکردن و نازاردانی ده‌روونی هه‌ژار...﴾ البقره: ۲۶۴.

منعت و نازکردن به‌سهر هه‌ژاران، سوکایه‌تی کردنه‌ به‌ مرو‌قایه‌تیه‌که‌ی و په‌له‌پایه‌ی‌که‌ی، که‌مه‌کردنه‌وه‌ی ریزیه‌تی، نه‌مانه‌ هه‌مووی له‌ یاسای ئیسلام یاسا‌غه‌ که‌ که‌سی به‌خشنده‌ و که‌سی وه‌رگر به‌ دوو برا نه‌ژمار ده‌کات، هه‌چ جیاوازی‌یه‌که‌ له‌ نیتوانیاندانیه‌ مه‌گر به‌ ته‌قوا و کاری چاکه‌، براش ناز و منعت ناکاته‌ سهر برا‌که‌ی و نازاری ده‌روونی نادات، له‌ ریزی که‌م ناکاته‌وه‌، بۆیه‌ پی‌غه‌مبه‌ر ﷺ له‌و فرمووده‌یه‌ی مسلم له‌ ابو ذر رضی الله عنه ده‌گیریتته‌وه‌، فرموویه‌تی: ((سئ که‌س خدا له‌ پۆژی قیامه‌ت قسه‌یان له‌گه‌ل ناکات و، سه‌یریان ناکات و، پاکیان ناکاته‌وه‌ و، سه‌زایه‌کی به‌سۆیان بۆ هه‌یه‌، سئ جار ته‌مه‌ی دوباره‌کرده‌وه‌، ابو ذر وتی: نا‌ئومید و زیانمه‌ندن، نه‌وانه‌ کین نه‌ی پی‌غه‌مبه‌ری خوا؟ فرمووی: نه‌وه‌ی جله‌کانی شو‌ر ده‌کات تا ژیر پاژنه‌ی بۆ فیز و لووت به‌رزی، وه‌ نه‌وه‌ی منعت و ناز به‌سهر هه‌ژاران ده‌کات، وه‌ نه‌وه‌ی کال و که‌ل و په‌له‌که‌ی به‌ سویتندی درۆ به‌ قازانجی زۆر ده‌فرۆشی)) مسلم ۱۱۴/۲.

ئارام و لەسەر خۆیە

نافرەتی موسڵمانی پۆشنبیر دەروونی خۆی لەسەر هیمنی و میهربانی و خواردنەوی پرق و لیبوردەیی و چاکە پادینیی، وەك خودا دەفرمووی: ﴿وَالْكَافِرِينَ الْغَيْظُ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ﴾. واتا: ئەوانەى پرقى خۆیان دەخۆنەو و لە خەلكى دەبۆرن، وە خودا چاكەكارانى خۆش دەوێت ﴿ال عمران: ۱۳۴﴾.

﴿وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ وَمَا يُلْقَاهَا إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَمَا يُلْقَاهَا إِلَّا ذُو حَظٍّ عَظِيمٍ﴾ فصلت: ۳۴، ۳۵ پێشتر پاشه كراوه.

پێغه مبه‌ر ﷺ به‌ ئەشجى كورپى عبدالقيس ﷺ دەفرمووی: ((تۆ دوو ئاكارى تێدايه خودا خۆشيانى دەوێت: لەسەر خۆی و مان دان)) مسلم ۱/۱۸۹.

لەبەر ئەوەى لەسەر خۆی و مان دان (الحلم والأناة) دوو ئاكارى هەره جوانى لە ئاكارەكانى موسڵمانان كە خودا پێى پازىيه، بۆيه پێغه مبه‌ر ﷺ له وه‌لامى پرسىارى ئەو پياوێ هاته لای و داواى وشەيه‌كى كرد و چەندین جار دو‌بارە يک‌ده‌وه و داواى له پێغه مبه‌ر ﷺ ئامۆژگارى بکات، پێغه مبه‌ر ﷺ پێى فەرموو: ((تۆره مەبه)) فتح الباری ۱۰/۵۱۹.

نافرەتى موسڵمان هەندێ جار تۆره دەبێ، بە‌لام تۆره بوونەكەى بۆ خوايه نەك بۆ خۆى، تۆره دەبێ كاتى دەبينى له نێر كۆمەلى نافرەتانا بنەماكانى ئاين بێ‌نرخ دەكرين و، خەلكى له ياسا و ئە‌حكامەكانى لاينداوه و زماندرێژى لەسەر ئاين دەكەن، بوخارى و مسلم دەگێرنەوه له پێغه مبه‌ر ﷺ ((هەرگيز پێغه مبه‌ر ﷺ بۆ خۆى تۆلەى له كەس نە‌كردۆتەوه، مە‌گەر سنورى خودا و خالە سورەكانى بە‌زینرابن و فەرامۆش‌كرابن، ئەو كاتە بۆ خوا تۆلەى دەسەندەوه)) فتح الباری ۶/۵۶۶.

پێغه مبه‌ر ﷺ تۆره دەبوو و پە‌نگى پ‌روى پ‌ی‌رۆزى دە‌گۆ‌زا كاتى خراپەيه‌ك ب‌كرابوايه بە‌رامبەر ئاين، يا هە‌له‌يه‌ك له پ‌ی‌اده‌كردنى ئە‌حكامەكانى بە‌دى ب‌كردايه، ياخود گ‌وێ نە‌دان و فەرامۆشى ب‌كرايه له ج‌ي‌به‌ج‌ي‌كردنى سزاكانى خوا.

ئەو پ‌رۆ‌ژه تۆره‌بوو كاتى پ‌ی‌اوێك هاته لای و وتى: من بە‌ ئە‌نقەست له نوێژى بە‌يانى دوا‌ده‌كەم بە‌هۆى فلا‌نه نوێ‌خوين چون‌كه نوێ‌ده‌كەى زۆر درێژ‌ده‌كاتەوه، ئنجا هە‌رگيز نە‌بينراوه پێغه مبه‌ر

ﷺ له نامۆزگار يکړدنيدا هيندهی نهو رۆژه تورې بېټ، فهرموووی: ((نهی خه لکینه: هه تانه خه لکی له ناین دوورده خاته وه، جا هه ریه کیکتان پېش نوږی بۆ خه لک کرد با کورتی بکاته وه“ چونکه نهوانه ی له دواوهینه پیر و منال و خاوهن پټویستی تیا به)) متفق علیه.

رؤږیک پیغه مېهر ﷺ له گهشتیک گهراپه وه و هاته لای خاتو عائشه و په رده یه کی ته نکى بېنی وینه تیا بوو، یه کسهر دایمالی و رهنگی گؤرا و فهرموووی: ((نهی عائشه نه وهی له هه موو کس سزای توندتره له رۆژی دوا یی نهوانه ن لاسای دهستکردی خوا ده که نه وه)) متفق علیه.

وه پیغه مېهر ﷺ زور تورې بوو له گوته ی ئوسامه بن زهید له باره ی نهو ئافره ته مه خزومیه ی دزیکرد، پیغه مېهریش ﷺ سووربوو له سهر نه وهی سزای خوا ی له سهر جېبه جی بکات، جا ویتان: کی غیره ت ده کا له باره ی وه له گه ل پیغه مېهر ﷺ قسه بکات؟ و تیان: ننجا کی له ئوسامه بن زهید بویرتره، خو شه ویستی پیغه مېهری خوا به ﷺ، ئوسامه قسه ی له گه لکرد، پیغه مېهریش ﷺ به تورې یه وه فهرموووی: ((له باره ی سنوریک له سنوره کانی خوا تکا ده که ی؟ پاشان هه لسا و وتاریدا، پاشان وتی: ((گهلانی پېش ئیوه تیاچوون به هو ی نه وهی کاتی پیاوی ناودار و دیار دزی بکر دایه وازیان لی ده هیئا و سزایان نه ده دا، وه نه گهر لاواز و بی ده سه لاتانیا ن دزی بکر دایه سزای خوا یان له سهر جېبه جی ده کردن! سویند به خوا نه گهر فاتیمه ی کچی محمد دزی بکات ده ستیم ده بریه وه)) متفق علیه.

نه وه بوو تورې بوونی پیغه مېهر ﷺ، وه نه مهش پوخته که یه تی له ناینی ئیسلام: تورې بوون بۆ خوا بېټ نه ک بۆ خودی خو ی. وه ئافره تی موسلمان ی بیداریش به رینمای ی ناینه که ی که شوین هه نگاوی پیغه مېهر ﷺ ده که ویت و رینمای ی و ئاراسته و هه لس و کهوت و کرداره کانی هه می شه له بهرچا وه، له کاتی تورې بوون دان به خویدا ده گریټ، تورې بوونه که شی هه می شه بۆ خوا و ناینی خوا و سنوره کانیه تی.

لیبوردە ونەرم و نیانە و رق و کینە لە دئی هەلناگری

نافرەتی موسلمان رق و کینە هەلناگری لە دئی“ چونکە ئیسلام ئەم خوڕەوشتە ی لە دەروون هەلکیشاوە و ناگری رق و کینە ی کوژاندۆتەو، دەروونی لەم خوڕەوشتە پاککردۆتەو، لە شوێنیدا تۆوی برایەتی و خۆشەویستی و لیبوردەیی و لیخۆشبونی چاندووە، خودا دەفەرمووی: ﴿وَالْكَافِرِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ﴾ (پیشتر رافە کراوە).

بەرستی ئەو پلەویایە هەموو کەس پیتی ناگات، مەگەر کەسانێک دەروونیان پاک و پوخت بێ، حەزی دوژمنایەتی و تۆڵەسەندنەو و رق و کینە ی فری دابێ، تا شیاوی گەشتن بێ بە پلەویایە ئیحسان. ئیسلام بەم رێنمایە بەرزە توانی بچیتە ناخی دەروونەکان و خاوین و بیگەردی بکاتەو، وە ئەودانە ی پری بوو لە دژایەتی و شت هەلگرتن و رق و کینە بیانگۆری بە دێک بە خۆشەویستی و پشتگیری و دوستانە ی کرایتەو.

ئەو تا هند کچی عوتبە پیش موسلمان پیش موسلمانبوونی دلەکە ی پرپوو لە ناگری دوژمنایەتی و رق و کینە بۆ پیڤە مەبەر ﷺ و ئال و بەیتی، تەنانت لە پۆژی ئازادکردنی مەککە پیڤە مەبەر ﷺ خوینی حەلالکرد لە سزای ئەو هەتکە ی کردبووی بە لاشە ی حەمزە ﷺ لە پۆژی ئوحود، بەلام کاتێ موسلمانبوو هاتە لای پیڤە مەبەر ﷺ وتی: ((ئە ی پیڤە مەبەر ی خوا، لەسەر پروی ئەو زەویە لە هەموو کۆمەلێک زیاتر حەزم دەکرد گەل و کۆمەلێ تۆ بە ریسوایی و شکستی ببینم، بەلام ئەمڕۆ لەسەر پروی ئەو زەویە لە هەموو گەل و کۆمەلێک زیاتر حەز دەکەم گەل و کۆمەلێ تۆ سەر بەرز و سەرکەوتووبن)) فتح الباری ۱۴۱/۷.

ئەنجا لە پیناوی خوا و ئاینەکە ی، پەراگەندەیی و تەنیا یی نامینی، دلەکان هۆگری یە کتر دەبن، زامی رق ریشە کەن دەکری، خوڕەوشتی کینە و رک دەردەکیشری.

قورئان لێهاتووترین شیوازی گرتەبەر لە بەرزکردنەو ی دەروونی مروڤایەتی بۆ ئەم ئاستە بەرزە، کاتێ بریاریدا ئەو ی دوچاری ستم لیکردن دەبیتەو مافی خۆیەتی خۆی سەرخوا و بەرەنگاری دوژمنایەتی ببیتەو“ چونکە سزای خراپە خراپە یە کە وەکوو خۆی، بەلام بانگی مروڤی

ستمه لیبردهیی و لیخوشبون بردی، وهك خدا دهنرموی: ﴿وَالَّذِينَ إِذَا أَصَابَهُمُ الْبَغْيُ هُمْ يَنْتَصِرُونَ، وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا فَمَنْ عَفَا وَأَصْلَحَ فَأَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ، وَلَمَنْ انْتَصَرَ بَعْدَ ظُلْمِهِ فَأُولَئِكَ مَا عَلَيْهِمْ مِنْ سَبِيلٍ، إِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَظْلِمُونَ النَّاسَ وَيَبْغُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ أُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ، وَلَمَنْ صَبَرَ وَغَفَرَ إِنَّ ذَلِكَ لَمِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ. واتا: نهوانه دوجاری ستمه دهنهوه بهرنهنگاری ستمهكهكه دهنهوه و خویان سهر دهخن، وه سزای ههر خراپهیهكه خراپهیهكه وهكوو خوی، بهلام نهوهی له ستمهكار خوش بیئت و دوستایهتی دروست بکاتهوه نهوا بیگومان خودا پاداشتی دهاتهوه، بهراستی خودا ستمهکارانی خوش ناویت. وه ههر کهسی تۆلهی خوی بکاتهوه له ستمهكار هیچ گوناھی لهسهرنییه و لیسی ناگیرئ، بهلکو گوناھ لهسهر نهوانهیه یهکهجار ستمه له خهلکی دهکن و لهسهر زهوی کاردهکن لهسهر سهرییچی و خراپهکاری، نهوانه سزایهکی بهسویان بۆ ههیه، وه ههرکهسی ئارامبگری و تۆله نهکاتهوه و چاوپۆشی بکات له ستمهكار نهوه داواکاری شهرعی خوی پیادهکردوه ﴿الشوری: ۳۹-۴۳.

سهرکه کاتی بوختانگیران درویان ههلبهست بۆ خاتوو عائشه، ابوبکر بهلینیدا ئیتر یارمهتی و کۆمهکی ببریئت لهوانهیی پیشتەر یارمهتی دهدان و ئیستاش ئهم بوختانهیان بۆ کهچهکی ههلبهستوه "چونکه لهو کاتهی تورهبیی و غهم و پهژارهیهیدا وای بیینی نهوانه بهدغهکن و شیایو چاکه نین، بهلام خودا لهبهرنهوهی راستگویی و پاکی و بیگهردی ابوبکر ﷺ دهزانی، نهیهیشت بچیته ژیر فشاری خواستی تۆلهسهندنهوه و دامرکاندنهوهی نهو رقهی له دهروونییدا بوو، بۆیه گیرایهوه کړۆکی رهسانهیهتیهکی و بیگهردی دهروونه بروادارهکی، پالی نا بۆ بهرزی لیبردهیی و لیخوشبون، وهك دهنرموی: ﴿وَلَا يَأْتَلِ أُولُوا الْفَضْلِ مِنْكُمْ وَالسَّعَةِ أَنْ يُؤْتُوا أُولِي الْقُرْبَىٰ وَالْمَسَاكِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلْيَعْفُوا وَلْيَصْفَحُوا أَلَا تُحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ. واتا: خاوهن دارایی و خوشگوزهران له ئیوه با سویند نهخۆن لهسهر نهوهی یارمهتی خزم و نزیکان و ههژاران و کۆچههرانی ربیی خوا نهدهن، دهی با لییان خوش بن و چاوپۆشی بکهن له ههلهکانیان، ثایا پیتان خوش نییه الله لیتان خوش بیئت و چاوپۆشی له ههلهکانتان بکات، وه الله چاوپۆش و میهرهbane ﴿النور: ۲۲.

کۆمه‌لگهی خوایی دامه‌زراو له‌سه‌ر براهه‌تی ئیمانی هه‌رگیز مامه‌له‌ی نیوان تاکه‌کانی دانامه‌زری له‌سه‌ر هه‌میشه لیپرسینه‌وه و پیکانی هه‌له‌کان و تۆله‌سه‌ندنه‌وه و دامرکاندنه‌وه‌ی رقی دل و سه‌رخستنی خود، به‌لکو له‌سه‌ر براهه‌تی و چاوپۆشی و لیپورده‌یی و له‌بیرکردنی هه‌له‌کان دادمه‌زری، وه‌ك خودا ده‌فه‌رمووی: ﴿وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ، وَمَا يُلْقَاهَا إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَمَا يُلْقَاهَا إِلَّا ذُو حَظٍّ عَظِيمٍ﴾ فصلت: ۳۴، ۳۵ پیشت‌ر پافه‌کراوه.

ئه‌گه‌ر هه‌میشه به‌رامبه‌ر خراپه‌ خراپه‌ بکریت شه‌وا ئاگری دوژمنایه‌تی و رق و کینه‌ و دوبه‌ره‌کی له‌ نیوان خه‌لکی هه‌لده‌گیرسی، وه‌ بیجگه‌ له‌ رق و کینه‌ و ململانی و دوبه‌ره‌کی هه‌یج‌تری لی به‌رهم‌ نایه‌ت. به‌لام‌ ئه‌گه‌ر خراپه‌ به‌ چاکه‌ وه‌لام‌ درایه‌وه‌ شه‌وا ئاگری دوژمنایه‌تی ده‌کوژنیته‌وه، ده‌نگی توپه‌یی کپ ده‌کاته‌وه، شو‌رشی ده‌روون دادمه‌رکینسی، په‌له‌ی رق و کینه‌ ده‌شواته‌وه، شه‌وا کاته‌ نه‌یاره‌کان به‌هۆی قسه‌یه‌کی خو‌ش، زه‌رده‌خه‌نه‌یه‌کی نورانی له‌لایه‌ن یه‌کیکیانه‌وه‌ ده‌بنه‌وه‌ دو‌ستی گیانی به‌ گیانی. به‌راستی سه‌رکه‌وتنیکی گه‌وره‌یه‌ بو‌ ئافه‌رت خراپه‌ به‌ چاکه‌ لاب‌دات، به‌مه‌ش دوژمنایه‌تی بگورپی بو‌ دو‌ستایه‌تی، رق و کینه‌ بو‌ خو‌شه‌ویستی، ئه‌مه‌ش ته‌نها خاوه‌ن به‌ختی گه‌وره‌ و خو‌راگر و ئارام‌گران ده‌یگه‌نی، خودا ده‌فه‌رمووی: ﴿فَاصْفَحْ الصَّفْحَ الْجَمِيلَ. وَاَتَا: زۆر به‌جوانی چاوپۆشی بکه‌ و لیپورده‌ به‌﴾ الحجر: ۸۵.

پیغه‌مبه‌ریش ﷺ به‌کردار و گو‌فتار وه‌رگێپ‌رانیکی زیندووی ئه‌م خو‌په‌و‌شته‌ به‌رزه‌ مرو‌ییه‌ بو‌وه، خاتوو عائشه‌ وتی: ((پیغه‌مبه‌ر ﷺ به‌ده‌ستی خو‌ی له‌ هه‌یج‌ دروستکراویکی نه‌داوه، نه‌ ئافه‌رت نه‌ خزمه‌تکار، ته‌نها ئه‌گه‌ر له‌پیناوی خودا تی‌کو‌شابیی، وه‌ هه‌رگیز له‌پیناوی خو‌ی تۆله‌ی له‌که‌س نه‌کردۆته‌وه‌ ته‌نها ئه‌گه‌ر شتی‌ک له‌ سنوره‌کانی خوا به‌زیت‌رابی، شه‌وا کاته‌ بو‌ خوا تۆله‌ی کردۆته‌وه‌)) مسلم ۸۴/۱۵.

پیغه‌مبه‌ر ﷺ په‌په‌وی رێنمایی خوی ده‌کرد که ده‌فه‌رمووی: ﴿خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ. وَاَتَا: له‌ په‌فتاری خه‌لك‌ سانایی وه‌رگه‌ و فره‌مان بکه‌ به‌چاکه‌ و چاوپۆشی بکه‌ له‌ نه‌زانی و نه‌قامی خه‌لك‌ و فره‌امۆشیان که﴾ الاعراف: ۱۹۹.

ئەنەس ﷺ وتى: لەگەڵ پېغەمبەر ﷺ دەپۆيشتەم كراسيىكى بە ياخەى نەجرانى دامپن ئەستورى لەبەردابوو، دەشتەكەىك ھات و زۆر بەتوندى ياخەى پاكىشا، سەيرى لايەكى شانى پېغەمبەر ﷺ م كرد بينيم شوئىنەوارى ياخەى كراسەكەى لەسەر دياربوو بەھۆى توندى پاكىشانەكە، پاشان وتى: ئەى محمد“ فەرمانبەدە لەو مالىەى خوداى لەلاتە بەشم بەدن، پېغەمبەرىش ﷺ ئاوپرى لىدايەو، پىكەنى، پاشان فەرمانىكرد برىكى پى بىبەخشن)) متفق عليه.

مسلم و بوخارى دەگىرنەو: ئافرەتىكى جولەكە مەرىكى بەديارى نارد بو پېغەمبەر ﷺ، پېغەمبەر ﷺ و ھەندى لە ھاوہەلان لىيان خوارد، پاشان پېغەمبەر ﷺ فەرمووى: ((دەست ھەلگرن، ژەھراوىيە))، جا ئافرەتەكەيان ھىنا بو لای و پېغەمبەر ﷺ پىي فەرموو: ((چى پالى نای ئەو كارە بكەى؟)) وتى: ويستم بزاتم ئەگەر پېغەمبەر بىت خودا بوئى ئاشكرا دەكات و ھىچ زيانىكت پى ناگەيەنى، وە ئەگەرىش پېغەمبەر نەبىت ئەوا لە دەستت پزگارمان دەبىت، وتیان: ئەى نەيكوزىن؟ فەرمووى: ((نەخىر)) ئنجا لىي خۆشبوو. رواه الشيخان.

ھەروا بەرەى دەوس ياخى بوون و رازى نەبوون ملكەچى فەرمانى خوا و پېغەمبەرەكەى بن، طفيل بن عمرو الدؤسى ﷺ ھاتە لای پېغەمبەر ﷺ وتى: ئەو بەرەى دەوس ياخى بوون و ملكەچ نابن، لەلا خوا نزاى خراپيان لى بكە، پېغەمبەر ﷺ پويكرەدە پرووگە و دەستەكانى بەرزكردنەو، خەلكى وتیان: بەرەى دەوس تياچوون، بەلام پېغەمبەرى مېھرەبان فەرمووى: ((پەرەردگارا رېنمايى بەرەى دەوس بكە و بە موسلمانى بيانھىنە، پەرەردگارا رېنمايى بەرەى دەوس بكە و بە موسلمانى بيانھىنە، پەرەردگارا رېنمايى بەرەى دەوس بكە و بە موسلمانى بيانھىنە)) متفق عليه.

پېغەمبەر ﷺ لە دەروونى موسلمانان خورەوشتى لىبوردەيى و چاوپۆشى دەچاند، ھەرچەندە لە بەرامبەردا بە خراپە و دابىران و پشت تىكردن وەلام بەدرايەو“ چونكە بەھۆى دانايىيەكەيەو دەيزانى خەلكى بە نەرم و نيانى و لىبوردەيى زياتر بەرەو پروت دىن و وەلامت دەدەنەو لەوہى بەتوندى وتيژى، عوقبە كوپرى عامر ﷺ پرسى: ئەى پېغەمبەرى خوا، باشترينى كردهوەكانم پى بلى، فەرمووى: ((ئەى عوقبە، پەيوەندى خزمایەتى لەگەڵ ئەو خزمانە بگەيەنە كە پەيوەندىت

له گهڻل ده پچړنن، وه نه وهی بېبه شت ده کا و ناتداتې تۆ پيې بېه خشه، نه وهشی سته مت لی ده کا وازی لی پینه)) له گيړانه وهیبه کي تر: ((نه وهی سته مت لی ده کا لیي بېوره)) احمد والطبراني (مجمع الزوائد ۸/۱۸۸).

ئاسانکاره و کار له سهر خه لکی گران و ئالوز ناکات

ئافره تی موسلمان هه میسه کاروبار له سهر خه لکی ئاسان ده کات و گران ناکات“ چونکه هم خوره وشته زیاتر جیې په زامه نی خوایه، وهك ده فهرمووی: ﴿يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ الْعُسْرَ. وَاَتَا: خُودَا ئَاسَانَكَارِي بُوَ ئِيْوَه دَه وِيَت نَهك كَارْكَرَانِي﴾ البقره: ۱۸۵.

بۆیه پیغه مېهر ﷺ ده فهرمووی: ((خه لکی فير بکهن و ئاسانکارين کاریان له سهر سهخت و گران مه ککهن، وه نگمر يه کيکتان تور په بو با بئ دهنګ بئ)) البخاری فی الادب المفرد ۱/۳۴۲.

نه و ئافره ته ی په نا ده باته بهر ئالوز کردن و کارگرانی له پاش نه وهی رینمایي ئيسلامی بۆ پروون بویه وه، ئافره تیکی پاريزکار و داد په روه ر نيبه، هه ر ئافره تیك نه گهر لاريهك له خوره وشته، ئالوزيهك له دهروونی، درزيك له كهسايه تی و په روه ردهی نه بیټ په نا ناباته بهر گرانکاری و ئالوز کردن، نه وه تا خاتو عائشه ده لی: ((پیغه مېهر ﷺ هه ر کاتيک له نيوان دوو کاردا سه رپشك بکرایه ئاسانه کي هه لده بژارد، به مه رجیک گونا ه نه بوايه، نه گهر گونا ه بوايه له هه موو كهس زیاتر لیي به دووربوو، وه پیغه مېهر ﷺ هه رگيز بۆ خودی خوئی تۆله ی له كهس نه کردۆته وه، مه گهر سنوری خوا به زینرابی، نه و کاته بۆ خوا تۆله ی سه ندۆته وه)) متفق علیه.

ئنجا ئافره تی موسلمانن پۆشنبیر و پاريزکار له ئاست رینمایي پیغه مېهر ﷺ ده وهستی و ناییه زینن، وه سه ریچی فه رمانه کانی ناکات.

ئیره یی (حه سودی) نابات

ئافره تان گه لی زۆر دوچاری نه خوئی ئیره یی ده بنه وه، کاتئ ده بینن هه ندئ له ئافره تان که له وانیش که متر جوانتر و هو شیارتر و پۆشنبیرترن، که چی نقومی پاره و خوئی و ده و له مه ندی

بونو، له کاتیځا ئه و به شیځی که میشی له و خوشی یه نییه، به لām له بهرته و دی ئافره تی موسلمان ی
 بیدار باوهری وایه ههرچی له و ژیا نه پرووده دات به بریار و قه ده ری خوا یه، وه خوشی رابواردنه کانی
 دنیا ههرچه نده زوړبن هر که مه له ته که ئه و دی ئاماده کراوه بۆ ئافره تانی باوهر دار و چاوتیر و
 رازی به به شی خوا، وه به های راسته قینه ی ئافره ت له ویه ت ای ته رازووی پاریزکاری و کرده و دی
 چاکی قورستر بڼ، نه که له و دی دیته دهستی له خوشیه کانی دنیا و هوکاره کانی له زه تی دنیا ی
 کاتی و رویش توو، وه ههرچه نده ئه م بنه مایانه له دهروونی ئافره ت پته وتر بڼ هی نده دهروونی
 بیگهر د و خاوین و دلنیا ده بڼ، وه ده چیته ریزی ئه وانه ی ره زامه ندی خویان بردۆته وه له
 به هه شت، ههرچه نده خاوه نی په رستشی زوړیش نه بیت، احمد به سه نه دیک ی حه سن له ئه نه س بن
 مالک ؑ و تی: ((له لای پیغه مبه ر ؑ دانیشتبو وین، فهرمووی: ((ئیتا پیاو ځک دیته لاتان له
 خه لکی به هه شته)) جا پیاو ځک له یاریده دان هات^(۱)، ئاوی ده ستنو ځ له ریشی ده تکا، ههر دوو
 پیلاوه کانی به دهستی چه پی هه لواسی بوو، کاتی به یانی هات به هه مان شیوه پیغه مبه ر ؑ
 قسه یکرد، هه مان پیاو هات، بۆ روژی سی یم دیسان پیغه مبه ر ؑ هه مان قسه یکرد، هه مان
 پیاویش هات له سه ر شیوه ی یه که مجار. کاتی پیغه مبه ر ؑ له کوړه که هه لسا عبدالله بن عمرو بن
 عاص ؑ دوا ی ئه و پیاوه که وت، و تی: من له گه ل باوکم بۆ ته نا کوکیمان و سو یندم خواردو وه تا
 سی شه و ناچه وه ماله وه، ئه گه ر رازی بیت تا ئه و سی شه وه ده روا ت لای خو ت به یله وه، و تی:
 به لځ، ئه نه س ده لځ: عبدالله بۆمان ی باس ده کرد، که و سی شه و له گه لځ بو وه نه بیینی وه هیچ
 شه ونو ځ بکات، ته نها کاتی له سه ر جیگای نوو ستن خو ی وهرده گی را یادی خوا ی ده کردو تا نو ځی
 به یانی ده هات. عبدالله و تی: به لām گو یم لی ئه بوو بیجگه له خیر هیچ قسه یه کی تر بکات، کاتی
 ئه و سی شه وه تیپه رپن و خه ریکبوو کاره کی به که م بزائم، وتم: ئه ی عبدالله له نیوانی من و باوکم
 نا کوکی نه بو وه، به لām سی جار له پیغه مبه ر ؑ م بیست ده یفه رمووو: ((ئیتا پیاو ځک له خه لکی
 به هه شت دیته لاتان)) هه ر سی جار یش تو ده هاتی، بۆ یه ویستم له مالتان می نمه وه تا کرده و ته
 بیینم و په یرویت بکه م، که چی نه تمبینی کاریکی گه و ره بکه یت؟ و تی: هه ر ئه ویه که بیینیت،
 کاتی پشتم لی کرد و ویستم بروم بانگی کردم و و تی: هه ر ئه ویه که ده بیینی، به لām له دل و

^(۱) ئه و پیاوه (سعد بن ابی وقاص) بو و که و چون له کتابی (البدایه والنهایه) ی ابن کثیر ۷۴/۸ ناری هاتو وه.

دەرووڤدا بەرامبەر بە موسلمانان ناپاکی و ئیرەیم بۆ کەس نییە سەبارەت بەو بەخششانی خودا پێیانی بەخشیون، عبدالله وتی: ئەوێه تۆی بەو ئاستە گەیانندوو، ئەوێه شە کە ئیمە بەرگە ی ناگرین)) احمد ۳/ ۱۶۶.

ئەم فەرمووودە پێرۆزە بەلگەیه لەسەر کاریگەری پاکی دەروون لە رق و ئیرەیی و کینه و ناپاکی لەسەر دیاریکردنی چارەنوسی مەرۆڤ لە دواڕۆژیدا و، بەرزکردنەوێ پلەوپایەیی لەلای خوا، وە گیرابوونی کردەوێ ئەگەرچی کەمیش بێت، ئەم کاریگەریە زۆر بەروونی دیارە لەو پیاوێ و پیرای کەمی پەرستشی بەهۆی بێگەردی سینه و پاکی و سەلامەتی خەلک لە ئازار و زیانی چوو بەهەشت، بە بەراورد لەگەڵ ئەو ئافرەتە ی لەبارەیهو بە پێغەمبەر ﷺ یان پرسی: کەوا ئافرەتیکە شەونوێژ دەکات و زۆر بە پۆژوو دەبێت، بەلام ئازاری دراوسێکانی دەدات، بۆیه پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((خێری تێدا نییە، لە خەلکی ناگرە)) البخاری فی الادب المفرد ۱/ ۲۱۰.

مەرۆڤیک هەرچەندە پەرستشی زۆر بکات، بەلام کە دلی پرپوو لە هەستی رق و ئیرەیی و کینه، ئەوا پەرستشەکە ی تەنها پۆلەتیه و پالی نەداوێه بنەمایەکی پتەو لە باوهر، بۆیه کایگەری نەبوو لەسەر خاوینکردنەوێ دەروون لە ئیرەیی، پێغەمبەر ﷺ دەفەرمووی: ((لە دەروونی هیچ بەندەیهک ئیمان و حەسودی کۆناییتەو)) ابن حبان (۱۰) ۴۶۶.

ضمرة بن ثعلبة ؓ وتی: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((خەلکی بە خێر و سەلامەتن تا حەسودی و ئیرەیی بە یەکتر نەبن)) الطبرانی (مجمع الزوائد ۷۸/۸).

ئافرەتی موسلمانێ پۆشنیر و ژیر ئەوێه لە نێوان پەرستشی چاک و نێوان پاکی دەروون لە پیسی رق و کینه کۆبکاتەو بەم شیوێه دەگاتە بەرزترین پلە ی تەقوا و لەلای خوا پلە ی بەرز وەدەست دێن، بەمەش لە دنیا دا خۆشەویستی و پێزی خەلک دەباتەو، وە دەبێتە بەردێکی پتەو و خاوین لە بینای کۆمەلگە ی خاوین و یەکگرتوو و بەرز کە شایستە ی هەلگرتنی پەيامی خودا بێ بۆ خەلک.

دوووره له شانازی و جهزی خوډه رخستن

یه کڼ له ټاکاره کانی ټافره تی موسلمانې پړشنبیر و خوړه وشتی نیسلامی ټهویه خو به کم زان و راستکار و راستگویی، خو به گه وړه زانین و له خوږایی بوون و درو نازانځی، بانگه شعی شتیځ ناکات هی خوږی نه بی و خوږی به شتیځ بانادات هی خوږی نه بیټ، له بهرامبهر هاوړه گه زانی خوږی ده رناخت“ چونکه ده زانی ټم خوړه وشته ناگوځی له گمل سروشتی دهروونی که بنه ما و ده ستوری نیسلام دروستی کردوه.

ټافره تیځ هاته لای پیغه مېهر ﷺ پرسیاریکرد پڼگهی بدات بلې: کهوا میړده کی شتی واو وای پیداه، له راستیشدا وا نییه، مېه بهستی شانازی و خوډه رخستن و فیز بووه، پیغه مېهر ﷺ وهلامی دایه وه: ((ټهوی به شتیځ خوږی ده رځا و له راستیشدا وانه بی وه ټهویه وایه دوو جلی ساختهی له بهر دابی)) مسلم ۱۱۰/۱۴.

نیسلام ټاینیکه له سهر راستگویی و بیگه ردی و خوږه کم زانین و راستکاری دامه زراوه، رقی ده بیټه وه له درو و ناپاکی و فیز و خوږه زل زانین و بانگه شعی شتی درو و ده له سه. بویه نایه ویت ټاکه کانی ټه جوړه رهفتارانې له خوږگرن و خوږیان له سهر خه لکی به گه وړه تر بگرن، وه زور به توندی سهرزه نشتی ټه جوړانه ی کردوه و وه چوڼ باسی خرابی که سیځ ده کری که دوو جلی ساختهی له بهر دابیټ و خوږی پې بادات و ده رځات.

دوووره له خوږوږین و خوږه پاندن و باډگران کردن (التنطع والتکلف)

ټافره تی موسلمانې تیگه یشتو له پوالهت و رهفتار و کرداره کانیدا ټاسایی و سروشتییه، له قسه کردن خوږی ناگوږی، به شیوازیځ قسه ناکات تاوه کوو سهرنجی خه لکی بو لای خوږی پاکیشی و خوږی ده رځا“ چونکه خوږوږین له کردار و گوفتار شتیکی په سند نییه، عبدالله بن مسعود ﷺ وتی: ((سویند بهوی بیجگه له و په رستراوی تر نییه که سم نه بیینیوه هینده ی پیغه مېهر ﷺ توند بیټ له سهر ټه وانه ی له کردار و گوفتار خوږیان ده گوږن، له پاش ټه ویش که س هینده ی ابو بکر ﷺ توند نه بووه له سهریان، وه وازام عومهریش ﷺ له هه موو خه لکی سهر روی زهوی زیاتر بویان خه فته بار بوو، یان لییان ده ترسا)) ابو یعلی والطبرانی (جمع الزوائد ۲۵۱/۱۰).

كه سايه تيه كه ی له لای خه لکی خۆشه ویسته

نافره تی موسلمان گرنگی ده دات به وهی هۆکاری کرده وهی چاک و کاریگه ری سودبه خش بیّت و،
ناوبانگی باشی له ناو کۆمه لگه هه بی و له لای خه لکی خۆشه ویست بی.

وه خۆشه ویستی خه لکی به لگه یه له سه ر خۆشه ویستی خوا بو ی “ چونکه پیغه مبه ر ﷺ
ده فهرمو ی: ((کاتی خدا به نده یه کی خۆش ده ویت بانگی جبریل ده کات و ده فهرمو ی: من فلا نه
به نده م خۆش ده ویت تۆش خۆش ت بو ی، ئنجا جبریل خۆشی ده ویت، پاشان له ئاسمان بانگ
را ده دی ر و ده ل ی: خدا فلا نه به نده ی خۆش ده ویت ئیوه ش خۆشتان بو ی، ئنجا خه لکی ئاسمان
خۆشیان ده ویت، پاشان نه و خۆشه ویستی یه ی بۆ له سه ر زه ی داده نر ی. وه نه گه ر خدا رقی له
به نده یه ک بیته وه بانگی جبریل ده کات و ده فهرمو ی: من رقم له فلا نه به نده یه تۆش رقت لی ی
بیته وه، ئنجا جبریل رقی لی ده بیته وه، پاشان بانگی خه لکی ئاسمان ده کات: خدا رقی له فلا نه
به نده یه ئیوه ش رقتان لی ی بی، فهرمو ی: نه وانیش رقیان لی ی ده بیته وه، پاشان نه و رقه ی بۆ
له سه ر زه ی داده نر ی)) مسلم ۱۶/۱۸۴.

ئه مه نه و نه یینییه په نهانیه خوا ییه به بۆ هه ند ی له موسلمانان سه باره ت به خۆشه ویستبو نیان
له لای خه لک، نه وه خۆشه ویستی خوا یه له نیوان خه لکی ئاسمان و زه ی بلاوی کردۆته وه، یان نه و
رقه ی خوا یه که له سه ر زه ی بو یان دانرا وه.

که سی که نه و خۆشه ویستی یه ی خوا ی ده ست ناکه ویت مه گه ر بۆ گه یشتن به ره زامه نییه که ی پرو ی
کرد بیته خوا، وه که سی که یش دو چاری نه و رقه ی خوا نابیتته وه مه گه ر پشتی له ر ینماییه که ی کرد بی
و سه ر پیچی کرد بی.

مژده ی خۆشویستنی خوا و ره زامه ندی یه که ی ته نها بۆ با وه دارانه، نه وانه ی کاری چاک ده که ن و
خه لکیش ستایشان ده که ن له سه ر نه و جو ره کاره چاکانه، مسلم له ابی ذر ﷺ ده گیر پیته وه
وتیه تی: به پیغه مبه ری خوا وترا: چی ده لی ی سه باره ت به و پیا وهی کاری چاکه و خیر ده کات و
خه لکیش له سه ری ستایشی ده که ن؟ فهرمو ی: ئه مه مزگینی پی ش وه خته ی با وه داره)) له

گېئرانەوھىيەكىتىرى مسلم ھاتووۋە، ((وھ خەلكى لەسەر ئەو جۆرە کارانە خۆشيان دەۋىت)) مسلم
۱۸۹/۱۶.

ئافرەتى موسلمانى پازاۋە بە بەھارەۋىشتىھەكان، كە ھەرچى فەرمانى خوايە جىبەجىي دەكات و،
ئەۋەى قەدەغەيكردوۋە ئايكات، شاينى ئەو مەزگىننىيە پىش ۋەختىيە، جا ھەر كەسى بىناسى
خۆشى دەۋىت بەھۆى كىردەۋە چاكەكانى ۋەك: (چاۋپۇشى لە نەفامان..چاكەكردن بەرامبەر بە
خراپە..بەزەبى ھاتنەۋە بەرامبەر ئاتومىدان و بەشخوراۋان..ھەزكردن بە خىر بۆ
خەلكى..فەرماۋشكردنى خود لەپىناۋ خەلكى پىۋىستىر..قسەى خىر و چاكە...ھتد)، ئەم
خوپەۋىشتە بەرزانە گەۋھەرىكى گران بەھايە گەردنى ئافرەتى موسلمانى جۋانتر كىردوۋە، بەھۆيەۋە
پىنمايى ئاينەكەى شارەزا بوۋە و، خۆشەۋىستى خەلكى ۋەدەست ھىناۋە لە دونيا، ۋە
دەستكەۋتنى پەزامەنى خوا و بەھەشتەكەى لە دۋارۋۇدا.

لەگەل خەلكى دەسازى و دۆست و خۆشەۋىستە

ئافرەتى موسلمانى ژىر ساز و خۆشەۋىستە، بەھۆى كەسايەتتە شىرىن و سەرنج پاكىشەر و نەرم
و نيانى و ھەلكردى لەگەل خەللك، دۆستايەتى ژنان دەكات و تىكەلىان دەبىت و خۆشيانى
دەۋىت، ئەۋانېش دۆستايەتى دەكەن و تىكەلى دەبن و خۆشيان دەۋىت، ئەمە بەرزترىن ئاكارى
كۆمەلەيەتتە كە ئافرەت بىگاتى و خۆى پىنامادە بكات بۆ پەيوەندىكردن بە كۆمەلى ئافرەتان
و، ۋەدەستھىننى مەتمانەيان و كارتىكرنەيان“ چونكە ئەو جۆرە كۆمەلەنە تەنھا لەو ئافرەتانە قسە
ۋەردەگرن و مەتمانە دەكەن و دلتيا دەبن كە ساز و دۆست و خۆشەۋىست بن.

پىغەمبەر ﷺ دەفەر موۋى: ((ئايا ھەۋالى خۆشەۋىستىرتان و نىزىكتىرتان لە كۆرى من لە
پۇژى قىامەت پى پابگەيەنم؟ سى جار يان دووجار ئەمەى دۋبارە كىردەۋە، وتيان: بەلى ئەى
پىغەمبەرى خوا، فەر موۋى: ئەۋەى خوپەۋىشتى لە ھەموان چاكتر و باشترە)) احمد ۱۸۵/۲. لە
ھەندى گېئرانەۋە ئەمەى بۆ زىاد كراۋە: ((خاك سىفەتان و بى فىزان ئەۋانەى ساز و دۆست و
خۆشەۋىست و لەگەل خەلكى دەگونجىن)).

ئەو جۆرە ئافرەتە ساز و خۆشەويىستە دەتوانى پەياممىك بگەيەنئ، سودببەخشى، خەللى
ھۆشيار بىكەتەو، ئەوھى وەھا نەبىت خىرى تىانيبە، پىغەمبەر ﷺ دەفەر موئ: ((باوھدار ساز
و خۆشەويىستە لەگەل خەللى دەگوئجى و دەسازئ، وە خىر لەوھ دانىبە كە نازانى خۆى
خۆشەويىست بىكات و لەگەل خەللى بسازئ و بگوئجى)) احمد والىزار (مجمع الزوائد ۸/۸۷).

پىغەمبەر ﷺ غونەى ھەرە بەرزە بۆ ئۆمەتەكەى لە چاكى رەفتار كەردن لەگەل خەللى و
لېھاتووئى لە خۆشويىستنى دلەكان بۆى، بانگى كەردوئىن تا لە كەردار و گوئتار و مامەلەدا پەپرەوى
بەكەين، شىواز و رېڭاى گوئجاوى بۆ كېتشاوئىن بۆ چۆنەتتى چوونە ناو دللى خەللى و دەستكەوتنى
خۆشەويىستى و شەيدايى و ھۆگرى خەللى چۆنكە پىغەمبەر ﷺ ھەمىشە مژدەدەربوو، خورەوشت
سانا و خۆشبوو، نەرم و نىيان بوو، توند و تىژ نەبوو، بچوبوايە كۆرپىك لەو شوئىنە دادەنىش كە
كۆتايى خەللكەكە و كۆرەكەيە، فەرمانىشى دەكەرد بە خەللى تا وابىن، مافى ھەموو تاككى
كۆرەكەى دەدا و ھەركەسە و پشكى خۆى وەردەگەرت، ئامادەبوانى كۆرپى پىغەمبەر ﷺ ھەستىيان
نەدەكەرد كەس لەوان رېژدارترە، ھەركەسيك داواى شتېكى لى بىكەردايە بۆى جېبەجى دەكەرد، يان
بە قەسەيەكى خۆش رازى دەكەردن، خەللى ھەموو بەھۆى رەفتارى جوانى و دلقرائىيەكەى
بەختەوەر ببوون، ببويە باوك بۆيان، لە ھەق و راستىشدا ھەموو خەللى لەلای وەكوو يەك بوون،
خەللى لە كۆرپىدا يەكسان بوون، تەنھا بە تەقوا لە يەكتر بەرزتر دەبوون، خاك سىفەتتى بوون،
رېژيان لە گەورە دەگەرت و سۆز و بەزەبىيان بۆ بچوك ھەبوو، بۆ خاوەن پىويستىيەك خۆدى
فەرماوئ دەكەرد، غەربىيە و ئاوارەيان دەپاراست. ئىنجا پىغەمبەر ﷺ كەسى ناتومئد نەدەكەرد، بۆ
خۆى وازى لە سى شت ھىئابوو: مەشت و مې. زىادەرۆئى. ھەروا ئەوھى پەيوەندى بەو نەبووايە.
بەرامبەر خەللكىش وازى لە شت ھىئابوو: سەرزەنشتى كەسى نەدەكەرد. عەيب و نەنگى لەكەس
نەدەگەرت. باسى ئاپروى كەسى نەدەكەرد. ئىنجا قەسەيەكى نەدەكەرد ئومئدى پاداشتى لى نەكەردايە،
كاتتى قەسەى بىكەردايە دەوروبەر گوئيان بۆ دەگەرت بۆ ئەوھى جۆلە بەكەن وەك بلىئى بالئەدە لەسەر
سەريان ھەلئىشتوو، تا بىدەنگ نەبووايە قەسەيان نەدەكەرد، لەلای ئەو مەشت و مې و مەملانىئيان
نەدەكەرد، پئدەكەنى بەوھى ئەوان پىكەنىنيان پىدەھات، سەرسام دەبوو بەوھى ئەوان پىئى سەرسام
دەبوون، ئارامى دەگەرت لەسەر كەسى نامۆ و غەرىب لە بەرامبەر وشكى گوئتار و داواكارىيان،

تهنانت به هاوه لانی ده فرمووو: ((نه گهر خاوه ن پیوستیه کتان بینی کومه کی بکه ن، وه هه رگیز به سوپاس و ستایشی که س رازی نه بووه مه گهر چاکه یه کی به رامبه ر کرابی، هه رگیز قسه ی که سی نه ده بری تا که سه که خوی وازی ده هیئا یا کوتایی پی ده هیئا یا هه لده ستا))^(۱).

خاتوو عائشه ده لی: خوی له خه لکی خراپ ده پاراست و قسه ی نه رم و ره فتاری چاکی له گه ل ده کرد وه ک له فتح الباری هاتوووه ۴۷۱/۱۰.

بیگومان ئافره تی موسلمانن پیگه یشتوو و کراوه، په پره وی پیغه مبه ر ﷺ ده کات له ره فتاری له گه ل خه لکی باش و خراپ، به مه ش خو شه ویست و گونجاو و ریزدار ده بیئت له ناو کومه لی نه و ئافره تانه ی ناسیویانه یان ناویان بیستوووه.

نه یئی ده پاریزی

لای ئافره تی موسلمانن پیگه یشتوو و ژیر شاراوو نییه پاراستنی نه یئی له جوانترینی نه و خوره و شتانه یه که مروژ ده رازیته وه، چ پیاو چ ئافره ت“ چونکه پاراستنی نه یئی به لگه یه له سه ر پیگه یشتنی که سایه تی، پته وی خوره و شت، سه لاری تیروانین، سه نگی نی بیروه وش... بویه له م روانگه یه وه ئافره تی موسلمان نه یئی پاریزه به وه ی ئیسلام داوای لی کردوووه و کردویه تی به جوانترین خوره و شت.

وه جوانترین نمونه له سه ر پاراستنی نه یئی هه لویستی ابوبکر ﷺ و عثمان ﷺ ه به رامبه ر به عومه ر ﷺ، کاتی عومه ر داوایانی لی کرد حه فسه ی کچی بخوازن پاش نه وه ی بیوه ژن که وت، بخاری بۆمان ده گیرپته وه: عبدالله کوری عومه ر ﷺ ده لی: کاتی حه فسه ی کچی عومه ر ﷺ بیوه ژن که وت، عومه ر ﷺ وتی: ((به عثمان کوری عه ففان گه یشتم و حه فسه م پیشکه شی کرد، وتم: نه گهر حه ز بکه ی حه فسه ی کچی عومه رت لی ماره ده که م، وتی: با بیری لی بکه مه وه. چه ند شه ویک تیپه ری، پاشان پی م گه یشت و وتی: بۆم ده رکه وت که جارئ ژن نه هیئم، وتی: گه یشتم به ابوبکر الصدیق ﷺ وتم: نه گهر حه ز بکه ی حه فسه ی کچی عومه رت لی ماره ده که م. ابو بکر ﷺ

^(۱) حیاة الصحابة ۲۲/۱، ۲۳.

بئى دەنگ بوو، هيچى پىن نەوتم، جا زۆر تورەبووم زياتر لەوہى لە عثمان. چەند شەوئىك چاوەرپىم کرد. پاشان پىڭەمبەر ﷺ داوايکرد و مارەيکرد، جا ابوبكر پىم گەشت و وتى: رەنگە لىم تورە بووبى ئەو كاتەى حەفصەت پىشكەشكردم و وەلامم نەدايەوہ؟ وتم: بەلى، وتى: بەلام ئەوہى رىگرم بوو لە وەلامدانەوہى داواكارىەكەت تەنھا ئەوہ بوو دەمزانى پىڭەمبەر ﷺ باسيكردووہ، نەشدەبوايە نەينى پىڭەمبەرى خوا ﷺ بدركىتم، وە ئەگەر پىڭەمبەر ﷺ دەستى لى ئەلگرتايە من پىن پازى دەبووم)) فتح البارى ۱۷۵/۹.

مسلم لە ئەنەس ر.ھ. (پىڭەمبەر ﷺ ھاتە سەرم، منيش لەگەل مندالان يارىم دەکرد، پىڭەمبەر ﷺ سلاوى لىمان کرد و، ناردىمى بۆ پىويستىەكى، بەھۆيەوہ تۆزىك لە داىكم دواكەوتم. كاتى ھاتەوہ لای داىكم، داىكم وتى: بۆچى دواكەوتى؟ وتم: پىڭەمبەر ﷺ ناردىمى بۆ پىويستىەكى، وتى: پىويستىەكەى چى بوو؟ وتم: نەينىيە، وتى: نەينى پىڭەمبەر ﷺ بە كەس نەلىي. ئەنەس دەلى: سوپند بەخوا ئەى ثابت ئەگەر ئەو نەينىيەم بۆ كەسنىك باسكردايە بۆ تۆم باس دەکرد)) مسلم ۴۱/۱۶.

ئەوہيە پەرورەدەى ئىسلامى، داىكىك ھانى كورەكەى دەدات لەسەر پاراستنى نەينى و ناچارى ناكات و شىوازىتر بەكارناھينى بۆ ئەوہى نەينىيەكەى پىن بدركىنى، ئەمە ئەو ئاستە بەرزەيە كە مروڤ پىويستە بىگاتى، چ پىاو بى چ ئافرەت.

نەينى دركاندن كاريكى خراب و ناپەسندە، وە دركاندنى ھەندى نەينى لەوانىتر خراپترە، پىڭەمبەر ﷺ دەفرمووى: ((خراپترىن پلەوپايەى خەلك لەلای خوا لە رۆژى دوايى پىاويكە خۆى بۆ ھاوسەرەكەى والا دەكات و ئەميش خۆى بۆ والا دەكات، پاشان نەينىيەكانى بلاودەكاتەوہ)) مسلم ۸/۱۰.

چونكە نەينى و تايبەتمەندىيەكان دەبىت پارىزاو و پەنھان بن و تەنھا خاوەنەكانيان بىزان، كەسپكىش ئەگەر كەم ھۆش نەبىت، خورەوشتى لار نەبىت، كەسايەتى لاواز نەبىت، تايبەتمەندىيەكانى لەلای خەلكى بلاوناكاتەوہ، موسلمانانيش بەھۆى رىتمايى ئاينەكەيان و خورەوشتە جوان و بەرزەكانيان، دوورن لەم جۆر پەفتارانە.

پرووی خوښه

له ګرنگترین هوکاره کانی سهرکه وتنی نافرتهی موسلمان له ژيانی تاييه تي له گهل هاوسهر و خيژانی و، له ژيانی گشتی کومه لايه تي نه وويه: پرووخوش بيت، دل ساف بيت، دم به زرده خه نه بيت و مژده ی لی بباری، هم مو نه مانه وا ده کهن له لای خه لکی خوشه ويست بی و له دلیان نزيك بی، له پال نه مېش يه کيکه له رفتهاره چاکه کان و، جوانی که سایه تي و، کاری چاکه و باش.

له صحيحی مسلم هاتوووه، پیغه مېهر ﷺ فرمووويه تي: ((هیچ چاکه يه ک به کم مېزانن، ته نانه ت نه گهر به پروويه کی خوش به پرووی براكه ت بيته وه)) مسلم ۱۷۷/۱۶.

نافرتهی پرووخوش ناسوده یی و به خته وهری ده خاته دلی مېرده که ی، هر چه ند چاوی بکه ويته سهری زیاتر له لای به ریز و بهرز و خوشه ويست ده بی، به هه مان شيوه ش له ناو کومه لی نافرتهانا“ چونکه هيچ شتيك وه کوو پرووخوشی سوز و خوشه ويستی له ناو کومه لگه بلاونا کاته وه، نه م رفتهار و کارانه ش زیاتر شياوی نافرتهی موسلماننی بانگخوازه بو ريگای خوا“ چونکه به هو ی نه و ناکارانه وه ده توانی بگاته دله کان و بجيته قولایي دهر وون.

نیسکی سوکه

نافرتهی موسلماننی بيدار نیسک سوکه، ناسان له گهل خه لکی هه لده کات، قسه خوشه، له کاتی گالته و گه پی هاوړيانی بيزار نابيت پرووگرژ نابيت، گالته ی خوش ده کات، به لام گالته کردنی نافرتهی موسلمان شه قل و موركی نیسلامی پیوه دياره، دانابه زيته ناستی قسه ی پروپوچ و جنيو و گوفتاری ناشيرين و نابه جی.

پیغه مېهر ﷺ گالته ی ده کرد له گهل هاوه لانی، به لام له بازنه ی حق و راستی دهر نه ده چوو، هه ندی له هاوه لان به پیغه مېهریان ﷺ و ت: تو گالته مان له گهل ده که ی، فرموی: ((به لی، به لام بیجگه له حق و راستی هيچی تر نالیم)) البخاری فی الادب المفرد ۳۶۵/۱.

له په رتوکه کانی ژياننامه ی پيغه مېر ۱۱ هاتوووه که گالته ی له گه ل مناليکی بچوک ده کرد نازناوی (ابا عومه ی) بووه، کور ی یه کي له هاوه لان بوو، بالنده یه کی هه بوو یاری له گه ل ده کرد. رږژيکیان به خه فته تباری بیڼی، فهرمووی: له بهرچی ابا عومه ی به خه فته تباری ده بیڼم؟ وتیان: نهو بالنده یه ی یاری له گه ل ده کرد مردوووه نه ی پيغه مېره ی خوا، پيغه مېره ی ۱۱ به گالته به مناله که ی فهرمووو: ((ابا عومه ی، چوله که که ت چی کرد؟)) حیاة الصحابة ۱۴۹/۳.

پیاویک هاته لای پيغه مېر ۱۱ داوای ناژه لی سواری لی کردو پيغه مېره ی ۱۱ به گالته پی ی فهرمووو: ((من له سه ر پشتی به چکه ی ماوشتريک هه لته دگرم، وتی: نه ی پيغه مېره ی خوا، جا چ له به چکه ی ماوشتريک بکه م؟ فهرمووی: ((نایا وشتريک به چکه ی چتری ده بی؟)) البخاری فی الادب المفرد ۳۶۶/۱.

احمد له نه نه س ۱۱ ده گيړپته وه، وتویه تی: پیاویکی بیابان نشین ناوی زاهیر بوو، هه موو جار لهو بیابانه وه دیاری ده هی نا بو پيغه مېر ۱۱، پيغه مېره ی ۱۱ هوکاری گه پرانه وه ی بو ناماده ده کرد کاتی بیویستایه پرواته وه، نجا پيغه مېر ۱۱ ده ی فهرمووو: ((زاهیر له بیابان دیاریمان بو دینی نیمه ش ناماده ی ده که ین)). پيغه مېر ۱۱ زاهیری خوش ده ویست، پیاویکی ناشیرین و نابوت بوو، جاريکیان پيغه مېر ۱۱ هاته لای، نه ویش که ل و پهل ی ده فروشت، پيغه مېر ۱۱ له پشته وه له باوه شی گرت، زاهیریش نه یده دی، وتی: به رمده! نه وه کی یه؟ ناوړی دایه وه و پيغه مېره ی ۱۱ ناسی، نجا توندتر پشتی به سنگی پيغه مېر ۱۱ نوساند، پيغه مېره ی ۱۱ ده ی فهرمووو: ((کي نه و به نده یه ده کړی؟)) وتی: نه ی پيغه مېره ی خوا، که واته سویند به خوا وامده بیڼی بی بازارم! پيغه مېر ۱۱ فهرمووی: ((به لام له لای خوا بی بازار نیت)) یان فهرمووی: ((به لام له لای خوا تو به هاداری)) احمد (جمع الزوائد ۳۶۸/۹).

پیره ژنيک هاته لای پيغه مېر ۱۱ وتی: نه ی پيغه مېره ی خوا، له خودا داوام بو بکه بمخاته به هه شت، پيغه مېره ی ۱۱ به گالته فهرمووی: ((نه ی دایکی فلان، به هه شت پیره ژنی ناچیتي)) پیره ژنه که ش رویش ت و گریا، پيغه مېر ۱۱ فهرمووی: ((پی ی بلین به پیره ژنی ناچیت به هه شت)) “چونکه خودا ده فهرمووی: ﴿إِنَّا أَنشَأْنَاهُنَّ إِنشَاءً فَجَعَلْنَاهُنَّ أَبْكَارًا. وَاتَّابَا: به راستی

ثیمه دروستیانمان کردوون، وه له پاش ئەوهی له دونیادا ببوونه پیره‌ژن دوباره دهیانکهینهوه کچی
لاو﴿ الترمذی ۱۱۱.

احمد له خاتوو عائشه ده‌گیریتتهوه، وتی: ((له هه‌ندئ له گه‌شته‌کان له‌گه‌ڵ پیغه‌مبه‌ر ﷺ
ده‌رچووم، ئەو کاته تازه هه‌لده‌که‌وتم و گوشتن نه‌ببوم، جا پیغه‌مبه‌ر ﷺ به خه‌لکه‌که‌ی فەرموو:
((نیوه پیشمان که‌ون، ئەوانیش پیش که‌وتن، پاشان پیتی فەرموووم: وه‌ره با پیش‌پرکیت له‌گه‌ڵدا
بکه‌م)) منیش پیش‌پرکیم له‌گه‌ڵی کرد و به پیشی که‌وتم لێم برده‌وه، ئنجا پیغه‌مبه‌ر ﷺ ماوه‌یه‌ک
بێ ده‌نگ بوو تا قه‌له‌وبووم و گوشتن بووم، منیش ئەو پیش‌پرکیم هه‌ر له یاد نه‌مابوو، له یه‌کی
له گه‌شته‌کان دیسان ده‌رچووم له‌گه‌ڵی، به خه‌لکه‌که‌ی فەرموو: ((به پیش که‌ون)) خه‌لکه‌که به
پیش که‌وتن، پاشان پیتی فەرموووم: ((وه‌ره با پیش‌پرکیت له‌گه‌ڵ بکه‌م))، پیش‌پرکیم له‌گه‌ڵی کرد،
به‌لام ئەمجاره‌یان ئەو به پیشم که‌وت و برده‌یه‌وه، ئنجا ده‌ستی کرد به پیکه‌نین و فەرمووی:
((ئه‌وه‌یان به‌وه‌ی‌تر)) احمد ۲۴۶/۶ وابو داود ۴۱/۳.

پیغه‌مبه‌ر ﷺ که پیشه‌وا و رابه‌ر و مامۆستای موسلمانان بوو، که‌چی هه‌ندئ جار گاته‌ی
ده‌کرد و هه‌ندئ جاریش خۆشی و شادی ده‌رده‌بری، وێرای سه‌رقالیه سه‌خته‌کانی رابه‌رایه‌تی که
پیتی هه‌لده‌ستا بۆ دامه‌زراندنی ئۆمه‌ت و نه‌ته‌وه‌ی ئیسلام و، ئاراسته‌کردن و ئاماده‌کردنی سوپای
تیکۆشان و کارو باری‌تر.

خاتوو عائشه وتی: ((خواردنی (حه‌ریه^(۱))م لێنا بۆ پیغه‌مبه‌ر ﷺ بۆیم هینا، به خاتوو
سه‌وده‌م وت - که پیغه‌مبه‌ر ﷺ له نێوانی من و ئەو دانیشتبوو -: بخۆ، سه‌وده نه‌بخوارد، وتم:
ده‌بخۆی، ئەگه‌رنا دهم و چاوتی پێ ده‌سوم، هه‌ر نه‌بخوارد، منیش ده‌ستم له‌ناو هه‌ریه‌که هه‌لێنا و
دهم و چاویم پێ سوی، پیغه‌مبه‌ر ﷺ پیکه‌نی، وه به ده‌ستی خۆی هه‌ندیکی بۆ سه‌وده دانا و پیتی
فەرموو: تۆش دهم و چاوی پێ بسوو. له گیرانه‌وه‌یه‌کی‌تر: عائشه ده‌لی: پیغه‌مبه‌ر ﷺ پانی بۆ
دابه‌زاند تا تۆلهم لێ بکاته‌وه، ئنجا سه‌وده هه‌ندیکی له‌و هه‌ریه له ده‌فره‌که هه‌لگرت و دهم و
چاومی پێ سووی، پیغه‌مبه‌ریش ﷺ پیده‌که‌نی)) ابو یعلی (جمع الزوائد ۳۱۶/۴).

(۱) هه‌ریه خواردنی نه‌خۆشه، ئارد و پۆن و شیر پیکه‌وه تیکه‌ڵ ده‌کړی و لێده‌نړی.

ئەم فەرموودانە بەلگەن لەسەر سانایی ئیسلام و موسلمانان و، لەسەر ئەو ئیسیک سوکی و قسە شیرینی و گەمە و یارییە ئیسلام دەیهوئیت، ئەوانە چەند ئاکاریکی خۆشەویست بۆ ئافرەتی موسلمانانی ئەو سەردەمە، کەمەندکیشی و جوانی و کاریگەری زیاتر دەدات بە کەسایەتییەکی.

خۆشی و ئاسودەیی دەخاتە دڵان

ئافرەتی موسلمانانی تیگەیشتوو بایەخ دەدات بە بلاوکردنەوی خۆشی و ئاسودەیی لە نیوەندی ئافرەتانا، ھەروا بلاوکردنەوی زیندویتی و خۆشی و چالاکی لە دەروونیاندا، لە ڕیگەیی گێڕانەوێ و ھەوایی خۆش و نوکتەیی گالته نامیز و نوێ و ناوازه "چونکە ئاسودەیی خستنه ناو دلی موسلمانان لە چوارچێوەی ئەوێ خودا ڕێی پێداو، داواکاری ئیسلامە و شەری ئیسلامی بێگەرد ھانی لەسەر داوین، تاوھکوو کەش و ھەوای موسلمانان پڕبێ لە خۆشەویستی و ئاسودەیی و گەشبینی، دواتریش ئامادەبێ بۆ بەراستی کارکردن و فیداکاری.

پێغەمبەر ﷺ دەفرمووی: ((ھەرکەس بەو شیوەی خودا پێی خۆشە بە برای موسلمانانی بگات و ئاسودەیی بکات، خودا لە پۆژی دوايي ئاسودەیی دەکات)).

ئافرەتی موسلمانانی ژیریش جۆرەھا شیوازی ئاسودەیی خستنه دلی لەبەر دەستە تا بەھۆیەوێ خۆشی بخاتە دلی خوشکانی، وەکوو: سلاوکردنێکی گەرم و گور، قسە و گوشتاری شیرین، ئاوردانەوێەکی ژیرانە، نوکتەییەکی بەتام، مزگینییەکی خۆش، زەردەخەنەییەکی خۆشەویستانە، سەردانیکی دلسۆزانە، دیاریەکی دلخۆشکەر، پەییوەندی بەردەوام، پالپشتییەکی راستگۆیانە، دلنەوایی کردن، کە بەھۆیانەوێ دەرگای دلەکان دەبێتەو، تۆوی خۆشەویستی دەچنرێ، پەتی پەییوەندی دۆستایەتی دەگەییەنرێ، ڕەگی باریەتی بە ھێزتر دەکات.

توند نییە

ئافرەتی موسلمان ئەو کارانە توند ناکات کە لە شەرعدا ڕێیان پێدراو، بەتایبەتی لە بۆنەکان، وەک گۆرانی و سرود وتن لەکاتی جەژنەکان و ئاھەنگی بۆک گواستنەو، ھەروا بینینی ھەندێ دیمن و نمایشی دلخۆشکەر بە مەرجیک گەندەلی و ئازار و گوناھێ لێنەبێتەو.

نه گهرچی ئافره تی موسلمان هه ندی یاری و خوشی نه نجام دهدات له بۆنه کان، به لام نابیی بیته هه موو غه می، له صحیحی بوخاری هاتوووه: خاتوو عائشه ئافره تییکی هه تیویان کرده بووک بو پیاویکی نه نصاری، پیغه مبهه ﷺ فهرمووی: ((ئهی عائشه شایی و به زمستان نه کرد)) چونکه نه نصار هه زیان له شایی و به زمه)) فتح الباری ۲۲۵/۹.

له بوخاری هاتوووه: خاتوو عائشه وتی: ((پیغه مبهه ﷺ هاته لام، منیش دوو که نیه کم له لا بوو گۆرانی (بُعَاثِيَان) ^(۱) دهوت، پیغه مبهه ﷺ له سهه جیگا که ی پالکه وت و پرووی خو ی وه چه رخانده، ابوبکریش ﷺ هاته ژوره وه و خو ی لی توره کردم و وتی: زورپای شهیتانی له لای پیغه مبهه ری خوا ﷺ! پیغه مبهه ریش ﷺ پرووی تیکرد و فهرمووی: لیان گه پئی. عائشه وتی: کاتی پیغه مبهه ﷺ بئتاگا بوو لیمان، به چاو ئاماژه م بو کردن و چونه ده ره وه)) فتح الباری ۴۴۰/۲.

له گێرانه وه یه کی تری بوخاری: پیغه مبهه ﷺ فهرمووی: ((ئهی ابوبکر هه ر گه لیک جه ئنیکی هه یه، نه مهش جه ئنی ئیمه یه)) فتح الباری ۴۴۵/۲.

هه روا بخاری قسه ی خاتوو عائشه ده گێرته وه: ((پۆژیکیان جه ئن بوو، رهش پیسته کان به زریی چه رم و رم یاریان ده کرد، جا نازانم یان من داوام له پیغه مبهه ﷺ کرد یان خو ی فهرمووی: هه ز ده که ی سه یرکه ی؟ وتم: به لئ، ئنجا له پشتی خو ی رایگرتم، پومه تی له سهه ر پومه تم بوو، وه ده یفه رمووو: بگرن ئهی به ره ی نه رفیده ^(۲). تا ئه و کاته ی بیزار بووم، فهرمووی: نه وه نده به سه؟ وتم: به لئ، فهرمووی: ده پڕ)) فتح الباری ۴۴۵/۲.

له گێرانه وه ی یه زید کوری رومان له لای نه سائییه وه: پیغه مبهه ﷺ ده یفه رمووو: ((ئهری تیر نه بووی، ئهری تیر نه بووی؟ منیش ده مووت: نه خیر، تا بزاتم پله و پایه م چه نده له لای)) فتح الباری ۴۴۰/۲.

^(۱) بُعَاث: شوێنێک له قهراغی مه دینه تیایدا شه رێک له نێوان شه وس و خهزه رج ویداوه پێش ئیسلام ناو نراوه به پۆژی بعاپ، شاعیران شیعی زۆریان له سهه ر وتوه..
^(۲) نازناویکی هه به شهیه کانه.

سیراج له ریځگه ی ابی الزناد له عوروه له خاتوو عائشه ده ګیرته وه: پیغه مېر ﷺ له وړوڅه
 فەرمووویه تی: ((تاوه کوو جوله که بزانی ناینی نیمه فراوان و کراویه، وه من به ناینیکی راستال
 و سانا و دلوفان نیردراوم)) فتح الباری ۴۴۴/۲.

ترمذي له خاتوو عائشه ده ګیرته وه، وتوویه تی: ((پیغه مېر ﷺ دانیشتبوو، له پر ګویمان له
 غه لبه غه لب و دهنګه دنگی منالان بوو، پیغه مېر ﷺ هلسا سهیریګرد، بیني نافره تیګی
 حبه شې سه ما ده کات و منالانیش له دوره ی کوبونه ته وه، فەرموووی: ((ته ی عائشه، وهره
 سهیرکه)) منیش هاتم، ګردنم له سهر شانی پیغه مېر ﷺ دانا، له نیوان شانی و سهری سهیری
 نافره ته کم ده کرد، پتی فەرمووم: ((ته ری تیر نه بوویت؟)) منیش هر ده مووت: نا، تا بزنام
 پله و پایم چنده له لای، تا نه و کاته ی عومر ﷺ درکه وت، نیر خه لکه که له ترسانا په رته یان
 لیکرد، پیغه مېر ﷺ فەرموووی: ((من ده بینم شه ی تانه کانی پهری و ناده می له عومر هه لاتن))
 عائشه وتی: نیر منیش ګه رامه وه)) الترمذي ۶۲۱/۵.

ثم فەرموودانه به لګن له سهر چاکی و جوانی خورشه وشتی پیغه مېر ﷺ هاوسر ﷺ و نازدانی
 به هاوسره که ی، وه بایه خدانی به به خته وهر کردنی و خوشی خستنه دلې، هه روا به لګه یه له سهر
 فراوانی و کراوہی و سانایی نیسلام و، میهره بانیه که ی بۆ نافره تان کاتی ریځگه یدا رابویری به
 هه ندی جوړی خوشی و به زم و یاری، که هه ندی له نافره تانی توندره ی ته مړو به تاوانیکی
 ګه وهری تیډه ګن و نافره تی له سهر سزا ده دن.

پتویسته نافره تی موسلمان له زوربه ی کاته کانی راست و بی پیچ و شوخی بیټ، خه ریکی کاری
 بهر ز بیټ، وهر جهرخی له کاری پوچ و بی سود، به لام ته مه نه وه ناګه یه نی به شداري شایی و به زم و
 خوشی نه کات له بونه کان به و شیوه ی نیسلام ریځگه ی پیداوه و ده کوو کراوہی و خوشی و فراوانی
 چونکه خدا شاره زای دهر وونه کانه و ده زانی ماوه نا ماوه ناره زوووی بال سوک کردن و شایی و به زم
 و خوشی ده کن، تاوه کوو پاشان چالاګانه تر بګه ریځه وه سهر کاری راستی، به دلکی پته وتر و
 ناماده بونیکی زیاتر بۆ هه لګرتنی نه رکي هه لسان به بهر پر سیاریه تیه کان. هر ته وده شه نیسلام له
 پرؤګرامه هاوسه نګ و یه کسان و گشت ګیره که ی به دیه ی ناوه.

لووت بهرزى ناكات

ئافره تى موسلمانى راستگوى پۆشنىپ بى فېزە، لووت بهرزى ناكات لەسەر ئافره تانى تر لەوانەى كەمتر جوانترن، يا بنە ماله و پەچەلە كيان وەكوو ئەو ناودار نىيە "چونكە دەزانى فېز و لووت بهرزى لە دونيا دەبىتە ھۆى بىبەش بوون لە خۆشەكانى دواپۆژ، خدا دەفەرمووى: ﴿تِلْكَ الدَّارُ الْآخِرَةُ نَجْعَلُهَا لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِي الْأَرْضِ وَلَا فَسَادًا، وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ﴾. واتا: بەهەشت ئامادەكراوە و دانراوە بۆ ئەوانەى لەسەر زەوى لووت بهرزى ناكەن و سەرپىچى و گەندەلى ئەنجام نادن، وە ئاكامى چاك و باش بۆ پارىزكارانە ﴿القصص: ۸۳﴾.

ھەروا دەفەرمووى: ﴿وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ﴾. واتا: ﴿بە فېزەو ھەروو لە خەلكى وەرمەگىرە، وە لەسەر زەوى بە لووت بهرزى و كەش و فەشەو ھەروو، بەراستى الله خۆشى نايىت لە ھەرچى خۆ بەزل زان و شانازىكار بىت لەسەر خەلكى﴾ لقمان: ۱۸.

پىغەمبەر ﷺ دەفەرمووى: ((ناچىتە بەهەشت ئەو ھەي تۆزقالتىك فېزى لە دلدە بىت، پياويك وتى: پياو ھەيە ھەز دەكات جەلەكەى و پىلاو ھەكەى جوان و باش بىت. فەرمووى: ((خودا جوانە و جوانى خۆش دەوئىت، لووت بهرزى دان ئەنانە بە ھەق و بە سوک و بە كەم سەيرکردنى خەلكە)) مسلم ۸۹/۲.

حارثە بن ھەب ﷺ وتى: لە پىغەمبەرى خوا ﷺ بىست دەيفەرموو: ((نايا ھەوالى كۆمەلى ئاگرتان پى بەدەم؟ ھەموو دل رەق و توندیکە، كە لە رۆيشتنىدا لووت بهرزى دەكات و، خۆى بە زل دەزانى)) متفق عليه.

ئەو ھەندەش بەسە بۆ ئافره تانى لووت بهرزى بە فېزى خۆ بەزل زان لەسەر ھاورپىكەيان كە خودا سزايەكى ناخ (معنوى) لە پۆژى دوايى بۆ ئامادە كردوون، پىغەمبەر ﷺ دەفەرمووى: ((خودا لە پۆژى دوايى سەيرى ئەو كەسە ناكات لەبەر لووت بهرزى جلى شوپرى لە دواى خۆى دەخشانە)) متفق عليه.

وه دهفهرمووی: ((سئ کەس خودا له پۆژی دوایی قسەیان لە گەڵ ناکات و، خاوتنیان ناکاتەوه و، سەیریان ناکات و، سزایەکی بە سۆشیان بۆ هەیە: بە سالآچویەکی داوین پیس، پادشایەکی درۆزن، وه هەژاریکی خۆ بەزل زان)) مسلم ۱۱۵/۲.

چونکە خۆ بە گەوره زانین تاییبەتمەندی خوای بالا دەسەتە، ناشئ دروستکراوی لاواز و بی دەسەلات بیکاتە تاییبەتمەندی خۆی، وه هەرکەس دەروونی خۆ بەزل زانی بۆ رازاندەوه، ئەوا سنوری پلەوپایە ئولوھییەتی خوای بەزاندوو، له مسلم هاتوووه: ((خودای بالا دەست دەفهرمووی: ((شکۆداری پۆشاکمە، خۆ بە گەوره زانینیش بالا پۆشمە، هەر کەسیک له یەکیک له دووانە ملەلانییم لە گەڵدا بکات نازاری دەدەم)) متفق علیه.

پیغەمبەر ﷺ دەفهرمووی: ((هەرکەسیک خۆی بە گەوره هاتە بەرچاو، یان له رۆشتنیدا لووت بەرزی کرد، ئەوا کاتی بە خوا دەگاتن خودا لێی تۆرەیه)) البخاری ۷/۲.

خاک سیفەت و خۆ بەکەم زانە

ئافرەتی موسلمانێ شارەزا بە ئاینەکی، خاک سیفەتییه، خۆ بەکەم زانە، دڵ فراوانە، له هەڵکردنی لە گەڵ خەلکی نەرمە“ چونکە دەزانئ له بەرامبەر ئەو دەقانهی هەپەشه له لوت بەرزی دەکەن، دەقیتر هەیه هانی خۆ بەکەم زانین و راختنی بال دەدەن و خۆشەویستی دەکەن، مسلم دەگێرێتەوه: پیغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ((هەرکەسئ بۆ خوا خۆی بەکەم بزانی مسۆگەر خوا بەرزی دەکاتەوه)) مسلم ۱۴۱/۱۶.

هەروا دەفهرمووی: ((خودا سروشی بۆ ناردم کە خۆ بەکەم زان بن، تاوه کوو کەس شانازی بەسەر کەس نەکات، وه کەس دەستدریژی نەکاتە سەر کەس)) مسلم ۲۰۰/۱۷.

ئافرەتی موسلمان له وردبونهوی له ژياننامەي پیغەمبەر ﷺ نمونەیهکی زیندوو و ناوازه دەبینئ له خاک سیفەتی و خۆ بەکەم زانین و سانایی و پێژ و دەروون فراوانی، دەگێرێتەوه ئەنەس

ﷺ به لای چەند منالێك تیپەرپووه و سلاوی لێکردوون و، وتی: (پێغه مبه‌ر ﷺ وایکردووه) متفق علیه.

هه‌روا نه‌هه‌س ﷺ له‌باره‌ی خاك سیفه‌تی پێغه‌مبه‌ر ﷺ ده‌گێڕته‌وه: كه‌نیزه‌كێك له‌ كه‌نیزه‌كه‌كانی مه‌دینه ده‌هات ده‌ستی پێغه‌مبه‌ری ﷺ ده‌گرت و بۆ كۆی بیویستایه ده‌یبرد، تا پیویستی بۆ جێبه‌جێ بكات)) فتح الباری ٤٨٤/١٠.

ته‌میم كۆری ئوسه‌ید دێته مه‌دینه، تا له ئه‌حكامه‌كانی ئیسلام بپرسێ، ئه‌و پیاوه‌ حه‌زی به‌ دیتنی پێغه‌مبه‌ر ﷺ ه، ئه‌و پێغه‌مبه‌ره‌ی یه‌كه‌م پیاوی ده‌وله‌تی ئیسلامیه، كه‌چی هه‌یج پاسه‌وان و په‌رده و رێگرێك نابینێ له‌ گه‌یشتن پێی، ئه‌وه‌تا ته‌میم خۆی بۆمان ده‌گێڕته‌وه، كه‌ مسلم لێی ده‌گێڕته‌وه، وتویه‌تی: ((گه‌یشتمه لای پێغه‌مبه‌ر ﷺ له‌و كاته‌ی وتاری ده‌دا، وتم: ئه‌ی پێغه‌مبه‌ری خوا، پیاویكی ناشاره‌زا و نامۆ هاتوووه له‌ ئاینه‌كه‌ی پرسیار بكات، نازانێ ئاینی چییه؟ ده‌لێ: پێغه‌مبه‌ر ﷺ وتاره‌كه‌ی جێهێشت و هاته لام، كورسیه‌کیان بۆ هێنا و له‌سه‌ری دانێشت و ده‌ستی كرد به‌ فێرکردنم له‌وه‌ی خودا فێری كردبوو، پاشان گه‌رایه‌وه سه‌ر وتاره‌كه‌ی و ته‌واویكرد)) مسلم ١٦٥/٦.

هه‌روا پێغه‌مبه‌ر ﷺ ئه‌م خوڤه‌وشته‌ی له‌ ده‌روونی هاوه‌لان ده‌چاند، بخاری ده‌گێڕته‌وه، پێغه‌مبه‌ر ﷺ فه‌رمووویه‌تی: ((ئه‌گه‌ر بۆ قۆلی مه‌رێك یان بۆ پێچكه‌كه‌ی بانگه‌شه‌ بكریم به‌ ده‌میه‌وه ده‌چم، وه‌ ئه‌گه‌ر قۆلی مه‌رێك یان پێچكه‌كه‌ییم به‌ دیاری بۆ بینن ره‌وانه‌ی ناكه‌مه‌وه و وه‌ری ده‌گرم)) فتح الباری ١٩٩/٥.

میان‌ره‌وه له‌ جل و به‌رگ و پۆله‌ت و دیمه‌نی

ئافره‌تی موس‌لمانانی رۆن‌اكبیر پابه‌نده به‌ میان‌ره‌وی له‌ هه‌موو شتێك به‌تایبه‌تی له‌ جل و به‌رگ و دیمه‌نی، بایه‌خ به‌ چاكی و باشی دیمه‌نی ده‌دات به‌بێ زیاده‌رۆیی و لووت به‌رز، په‌یره‌وی ئه‌و ئافره‌ته زیاده‌رۆیانه ناكات كه‌ جل و به‌رگه نوێكانیان له‌پاش ئه‌وه‌ی یه‌كجار له‌به‌ری ده‌كهن و فرپیی

دهدن و، دواى مۆدىكى بى-سنور كهوتون، له ههمان كاتيشدا ديمەن و پىك و پىكى جل و بهرگى
فهرامۆش ناكات.

له ناستى ميانپهوى دههستى، وهك خودا دهفهرمووى: ﴿وَالَّذِينَ إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا
وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَامًا. واتا: نهوانى له خهرجيدا زيادهپۆيى ناكەن و پهزىليش ناكەن، وه له نيوان
نهو دوانەدان و ميانپهون﴾ الفرقان: ۶۷.

ئافرهتى موسلمان هۆشدار و ئاگاداره له ملكهچبوون بۆ كۆيلايهتى مۆده، كه خانهى
نايشگاكانى جل و بهرگ سهرپهرشتى دهكەن و، هيچ خيّر و چاكەيهكيان بۆ ئافرهت ناويت،
بهتاييهتى ئافرهتى موسلمان.

ئافرهتى موسلمان خۆى دهپاريژى لهو كۆيلايهتیهى پيغهمبەر ﷺ هۆشدارى له بارهوه داوين،
وهك دهفهرمووى: ((بهدهخته كۆيلهى دينار و درهم و قهديفه و خورى و صوف، نهگهر بيدهيتى
پازى دهبيت، وه نهگهر نهيدهيتى پازى نابيت)) فتح البارى ۸۱/۶.

ههروا پيغهمبەر ﷺ دهفهرمووى: ((لهو كاتهى پياويك به كەش و فشهو دهپۆيى، لهناو دوو
جلى جونا به فيزهوه دهپۆيى و خۆى بادەدا، زۆر سهرسام بوو به خۆى، خودا به زهويدا پۆيىچواند،
تا پۆژى قياصهت به ناخى زهويدا دهچيسته خوارهوه)) مسلم ۶۴/۱۴.

ئافرهتى موسلمان جوانكارى و هۆكارى پازاندنهويهك بهكاردىنى كه شمرع رىي داوه، ههروا
جلى جوان و پىك و پىك و گرانبههاش لهبهر دهكات، بهلام نهمانه ههموى له چوارچيوى نهو شته
پاك و چاكانهيه كه خودا بۆى ههلال كردوه، بهبى نهوهى لاركاتهوه بۆ زيادهپۆيى و زياده
خهرجى، نهمهش نهو ميانگيرييه كه ئىسلام بانگهشەى بۆ دهكات، وه جياوازيهكى زۆريش ههيه
له نيوان ئافرهتى موسلمانى ميانگير و دانا و سهنگين، لهگهلا ئافرهتى زيادهپۆ و ناش و بۆش و
ناژير.

ئافرهتى موسلمانى پۆشنبيير له جل و بهرگ و ديمهنيدا دووره له زيادهپۆيى ههروا له
كهمهترخهيمى: نه زياده پۆيى و زياده خهرجى دهكات له خۆپازاندنهوه و جل و بهرگ و ديمهنيدا،

وه نه كه مته رخه می ده كات له دیمه ن و جل و بهرگی تا پاده ی په زیلی و چروکی، یان زوه د بكات له پټك و پټكی دیمه ن و چاك و باشكردنی، به گومانی ته وه ی به م زوه ده وه خواپه رستی ده كات و په زامه ندی خودا ده باته وه.

ته و ئافره ته ی جلی جوان له بهر ده كات بۆ فیز و لووت به رزی و خۆبادان له سهر ده سته خوشكانی گونا هباره “چونكه خودا ته وانه ی خوش ناوټ كه لووت به رزن و شانازی ده كهن به خویان، به لام ته و ئافره ته ی جل و بهرگی جوان له بهر ده كات به مبه سستی ده رخسینی به خششی خودا، تاوه كوو پالپشتی و كۆمه کی بټ بۆ له خواپه رستی، ته و گوتپرایه لئ خودایه و پاداشتی به چاكه ده درټه وه، ته و هشی جلی جوان له بهر ناكات له بهر په زیلی، هیچ سه نگ و پټزټكی له دلئ خه لكی نییه، وا ده زانئ به هه رامكردنی شته هه لاله كان له سهر خۆی خواپه رستی ده كات، ته میش به هه مان شپوه گونا هباره، وه كوو چۆن شیخی ئیسلام ئیبن ته میه - رحمه الله - ^(۱) ده لی: (كۆله كه و پالپشتی به خته وه ری ئافره تی موسلمان له دین و دونیای له مانیه: دامه زراوی و نټوه نجیه تی و میان په وی.

ته مه كار و پیشه ی ئافره تی موسلمان ی رۆشن بیره به ړټنمایي ئاینه كه ی، كه پابه نده به ته حكامه پیرۆزه كانی و، جل و بهرگی خاوټن و جوان و پټك و پټك و شایه نی خۆی له بهر ده كات، به خششی خوا له سهر خۆی ده رده خا، به بټ زیاده پوی و لووت به رزی و كهش و فشی.

گرنگی ده دات به كاروباره به رز و پایه داره كان

ئافره تی موسلمان ی تیگه یشتوو له ړټنمایي ئاینه كه ی گرنگی ده دات به كاروباره به رز و پایه داره كان، دوور ده كه وټه وه له كارو باری كه م بایه خ و پوچ و نرم كه شایسته ی گرنگی دانی نییه له لایه ن مړوځی به رز و شكۆمه ند، له سهر ته م به مایه به رزه له بایه خدان و مبه سست و ئامانجی ناوازه په یوه ندی له گه ل ئافره تانی تر بنیات ده نئ، له ژیانیدا بواریك نییه بۆ هاوړټیه تی كردنی ئافره تی ئاش و بۆش و به دگۆ و بټنرخ، وه كاتیشی نییه بۆ گۆته گۆت و قسه ی بټ سود و كه م

^(۱) فتاوی ابن تیمیة ۲۲/۱۳۸، ۱۳۹.

بایه‌خ، پیغه‌مبەر ﷺ ده‌فرمووی: ((خودای به‌رز و شکۆمەند به‌پێژ و به‌خشنده‌یه، وه‌ خوشی دیت له‌ مرۆفی به‌پێژ و به‌خشنده و له‌ کاروباری به‌رز و پایه‌دار، وه‌ پقی ده‌بیته‌وه‌ له‌ کاروباری بێ‌نرخ و کم‌ بایه‌خ)) الطبرانی (مجمع الزوائد ۱۸۸/۸).

گرنگی ده‌دات به‌ کاروباری موسلمانان

ئافره‌تی موسلمانێ رۆناکبیر به‌ ئەحکامه‌کانی ئاینه‌که‌ی گرنگی دان و بایه‌خدانی ته‌نها له‌ می‌رد و مناله‌کانی نییه، به‌لکو بایه‌خ به‌ کاروباری موسلمانان ده‌دات، به‌ دوا‌ی هه‌واڵ و ده‌نگ و باسیانه‌ “چونکه‌ موسلمانان وه‌ک پیغه‌مبەر ﷺ چواندویه‌تی به‌یه‌ک جه‌سته، کاتێ ئه‌ندامی‌کی بیته‌ ئیش، نه‌وا سه‌هرجه‌می جه‌سته‌ی بۆ دیته‌ شه‌و‌غونی و تا هاتن. مسلم ۱۶/۱۴۰. هه‌روا چواندویه‌تی به‌ یه‌ک بینایه‌ که‌ به‌شیکێ به‌شه‌که‌ی‌تری راده‌کیشی و توند ده‌کات. مسلم ۱۶/۱۳۹.

لی‌ره‌وه‌ گرنگی دانی ئافره‌تی موسلمانێ رۆشن‌بیری سه‌رده‌م به‌ کاروباری تاکی موسلمان و خێزانی موسلمان و کۆمه‌لگه‌ی موسلمان و ئۆمه‌تی ئیسلامی سه‌رچاوه‌ی گرتووه‌ له‌ که‌سایه‌تیه‌ موسلمانانه‌ تیره‌که‌ی به‌ گیانی ئیسلام، که‌ له‌ ئاست رێنمایی و ئەحکامه‌کانی وه‌ستاوه، هه‌روا سه‌رچاوه‌ی گرتووه‌ له‌ تیروانی‌نی بۆمرۆ و ژيان و گه‌ردون، وه‌ له‌ هه‌ستکردنی به‌و به‌رپرسیاریه‌تیه‌ی ئیسلام هه‌موو موسلمانیکێ پێ هه‌له‌په‌ساردووه، به‌ مه‌به‌ستی گه‌یاندن و پوونکردنه‌وه‌ی ئەحکامه‌کانی بۆ خه‌لک.

له‌ نمونه‌ی ئه‌و ئافره‌ته‌ موسلمانانه‌ی بایه‌خیان داوه‌ به‌ کاروباری موسلمانان: مسلم له‌ (مولی شداد) ده‌گێڕته‌وه، وتی: چوومه‌ لای عائشه‌ له‌و رۆژه‌ی سه‌عد بن ابی وقاص کۆچی دوا‌یی کرد، له‌و کاته‌ عبدالرحمن بن ابی بکر هاته‌ ژوره‌وه‌ و ده‌ستنوێژی له‌ لا هه‌لگرت، خاتوو عائشه‌ فرمووی: ئه‌ی عبدالرحمن ده‌ست نوێژه‌که‌ت به‌ ته‌واوی و پێک و پێکی بشۆ “چونکه‌ له‌ پیغه‌مبەر ﷺ م بیستووه‌ ده‌یفه‌رموو: ((هاوار و تیاچوون بۆ پاژنه‌ی پێکان له‌ ئاگری دۆزه‌خ)) مسلم ۱۲۸/۳.

خاتوو عائشه‌ سه‌رنجی عبدالرحمانی برای راکیشا له‌وه‌ی پاژنه‌ی پێکانی جوان نه‌شوستووه، بۆیه‌ له‌سه‌ر ئه‌مه‌ بێ ده‌نگ نه‌بوو، به‌لکو ئاگاداری کرده‌وه‌ به‌ پێوستیه‌تی پێک و پێکی و ته‌واوه‌تی

دهستونوژ گرتن، ئەم جوړه بایه خدانهش له سەر هه موو موسلماننیک واجبه هەر کات و ږهوشیک بیته پیش و پیویست بکات به فەرمانکردن به چاکه و جلّه و گیری کردن له خراپه.

وه کاتې عومەر رضی اللہ عنہ به خه نجر لیتی درا و ههستی به نزیکبونه وهی مردنی کرد، به عبدالله ی کوری وت: ږو لای عائشه و سهلامی لی بکه و، مؤلّه تی لی وەرگره تا له مائی نهو له گه ل پیغه مبه رضی اللہ عنہ و ابوبکر رضی اللہ عنہ بنیژریم، عبدالله هاته لای عائشه و پیی راگه یاند، عائشه وتی: به لی به ږزه وه، پاشان وتی: کور ه که م، سهلامی من به عومەر را بگه یه نه و پیی بلی: تۆمه تی محمد صلی اللہ علیہ وسلم به بی شوان و رابه ر جی مه هیله، جی نشینیک له شوینی خۆت دانئ، له پاش خۆت فەرماو شمان مه که که "چونکه من ده ترسم دو چاری ناژاوه و فتنه بین. طبقات ابن سعد ۳/۳۶۳.

ئهمه تیروانینی دروست و دوورین و ژیرانه یه بو کاروباری تۆمهت و، به زهیی هاتنه وه یه پیی له وهی به بی شوانیک بمیخته وه سه ره رشتی بکات و کاروباری له دهست بگریت و یه کیتی و ناسایشی بهاریژئ.

نافره تی موسلمانن سهرده میش له وته کانی خاتوو عائشه چرایه که ده بینئ ږیگه ی تیگه یشتنی بو ناوه ږو کی ئیسلام و بو بهر پرسیاریه تیه که ی له ثاین و تۆمه ته که ی و گرنگی دانی به کاروباری موسلمانان بو روونا که ده کاته وه، تاوه کوو چاوکراوانه راپه ږئ بو به جی گه یاندنی ئه رکی کارکردن بو بیدار کردنه وهی موسلمانان و، بانگه شه کردنیان بو گه رانه وه یان و بوونیان به باشتین تۆمهت که بو خه لکی به دیه یئراوه.

ږیز له میوانی ده گری

نافره تی موسلمانن راستگو ژور به گهرمی پیشوازی له میوانی ده کات، په له ده کات له ږیز گرتنیان، وه که پیغه مبه رضی اللہ عنہ ده فهرموئ: ((هەر که سی باوه ږی به خوا و به ږوژی دواپی هیه با ږیز له میوانی بگری)) متفق علیه.

نافره تی موسلمان کاتې ږیز له میوانی ده گری جهخت له سهر باوه ږیونی به خوا و به ږوژی دواپی ده کاته وه، پیغه مبه رضی اللہ عنہ ده فهرموئ: ((هەر که سی باوه ږی به خوا و به ږوژی دواپی هیه

با ریز له میوانی بگری و پاداشتی بکات)) وتیان: پاداشتی چیه نهی پیغه مبهری خوا؟
 فرمووی: ((پوژ و شهوه کھی، وه میوانیش سی پوژه، نه گهر زیاتر له وه مایه وه به صدهقه بو
 دنوسری)) متفق علیه.

له م روانگه یه وه ریزگرتن له میوان کاریکی به ریز و خوشه ویسته له لای هه موو موسلمانیک
 باوه ری به خوا و به پوژی دواپی هه یه، له لای خواش پاداشتی له سهر هه یه، له لای خه لکیش
 ناوبانگی چاک و باش وه ده ست دیتی، نیسلام میوانداری ریک خستوه و سنوریک بی داناهه. به م
 شیوه یه پاداشتی میوان شه و پوژیکه، پاشان نه رکی میوانداری دیت که سی پوژه، نه وه ی زیاتر
 له مه ده بیته صدهقه و له په راوی کرده وه چاکه کانی نافره تی موسلمانانی خاوه ن میوان دنوسری.

ریزگرتنی میوان له نیسلام کاریکی خویست نییه به پیی ناره زوو هه وا و کوششی که سه کان
 بیت، به لکو نه رک و واجبه له سهر هه موو موسلمانیک و ده بیته له و کاته ی یه کی له ده رگای
 ده دات و به میوانی دیته مالیان جیه جی بکات، پیغه مبه ر ﷺ ده فرمووی: ((شهوی میوانداری
 حقه و واجبه له سهر هه موو موسلمانیک به رامبه ر نه وه که سه ی ده چیته مالی و پوژی تیا
 ده کاته وه، نه م حقه و واجبه ده بیته قهرز له سهر شانی، نه گهر بیه ویت ده داته وه، نه گهریش
 بیه ویت فراموشی ده کات)) البخاری ۲/۲۰۷.

به لام نه وانه ی دلیان ته نگ ده بی به پیشوازیکردن له میوان و، ده رگایان به روو داده هن، هیچ
 خیریان تیدا نییه، امام احمد له پیغه مبه ر ﷺ ده گیتیه وه فرمووی یه تی: ((خیر له و که سه دانییه
 میوانی راناکری)) احمد ۴/۱۵۵.

نیسلام میوان پاگرتنی واجبه کرده وه له سهر هه موو موسلمانیک، به یه کی له حقه فرهزه کانی
 میوانی داناهه، که نابی هیچ مروژیک میوسلمان که مته رخه می بکات له جیه جی کردنی، عوبه
 بن عامر ﷺ وتی: وتم: نهی پیغه مبه ری خوا تو ده ماننیریته لای کومهل و هوزیک ده بیته
 میوانیان و رامانناگرن، پات چیه به رامبه ر به مه؟ فرمووی: ((نه گهر له لای کومهل و هوزیک
 بوونه میوان و فرمانکرا به وه ی پیویسته بو میوان بوتان کرا، پیی رازی بن، نه گهر نه یانکرد،
 نه وا مافی نه و میوانداریه ی له سه ریان پیویسته لیان وه رگرن)) متفق علیه.

پښتگرتن له میوان خوږه وشتیځی ئیسلامی ږه سښه، بویه نافرته میوسلمان نابې چاوتهنگ و چروک بې له پښتگرتن له میوان، یان میړده کسې شهرمه زار بکات له باره ی پېشوازیکردنی له میوان، بارودوخ و ږهوشی خوږی و میړده کسې همر چوڼیک بیت“ چونکه ابو هریره ؓ له پیغه مېهر ؓ ده گپږته وه، فهرمووویه تی: ((خواردنی دووان بهشی سیان دهکات، وه خواردنی سیانیش بهشی چواران دهکات)) متفق علیه.

کهواته پیویست به ترس ناکات له هاتنی له ناکاوی میوان، جابر ؓ وتی: گویم له پیغه مېهر ؓ بوو دهیغه رمووو: ((خواردنی یهک کس بهشی دوو کس دهکات، وه خواردنی دوو کس بهشی چوار کس دهکات، خواردنی چواریش بهشی ههشت کس دهکات)) مسلم ۲۲/۱۴.

نافرته میوسلمان که ئیسلام ددروونی دارشتووه، ناترسې له دهستی زور له سهر خوانی نان خواردن، پیچه وانه ی حالی نافرته ی پوژتاوا که پېشوازی له میوانیک ناکات نه گهر پېشت خواردنیځی بو ناماده نه کردبې، بهلکو نافرته میوسلمان پېشوازی له میوانه کان دهکات نه گهر له ناکاویش بینه سهردانی، به دلنکی خوږه وه میوانه کان به شداری پې دهکات له خواردنی خوږی و خیزانه کسې، جا چی ده بیت نه گهر چند پارویه کی کم له پشکی نه و پوژنی گده ی کم بوویه وه“ چونکه برسیتی سانتره له لای نافرته میوسلمانی راستگو له رانه گرتنی میوان وهک چوڼ خودا و پیغه مېهره کسې فهرمانیان پیکردووه، بهلکو برپای وایه خودا فهره بهرکست دهخاته خواردنه که یان، وه هیچ پیویستی هک نییه بو نه و جوړه رفتهاره وشکانه ی مروقی پوژتاوایی پی گرفتار بووه، نه وانه ی په وړه دهی دهستی ژیاړی مادیه تن چ له پوژتاوا چ له پوژته لات.

بوخاری و مسلم له ابو هریره ؓ ده گپږنه وه: پیاوړیک هاته لای پیغه مېهر ؓ، پیغه مېهریش ؓ ناریه لای خیزانه کانی بو خواردن، وتیان: له ناو زیاتر هیچی ترمان نییه، ننجا پیغه مېهر ؓ فهرموووی: ((کې نه وهی له خو ده گری یا میوانداری دهکات؟)) پیاوړیک له یاریده دهران وتی: من، بردیه وه لای خیزانه کسې و وتی: پښت له میوانی پیغه مېهر ؓ بگره، وتی: بیجگه له خواردنی مناله کان هیچی ترمان نییه، وتی: خواردنه که ناماده بکه، خوشت خفریک بکه به چاککردنه وهی چراکه، وه مناله کانیش نه گهر داوای نانی نیواړه یان کرد بیاغهوینه، ننجا خواردنه کسې ناماده کرد

و، خۆی خەریک کرد بە چراکه و، منالەکانیشی خەواند، پاشان هەڵسا و وای نیشاندا چراکه چاک دەکاتەوه، بەلام کۆژاندیەوه و، خۆیان وا نیشاندا نانی ئیوارە دەخۆن و، بە سکی برسی خەوتن. کە بەیانی بوویەوه چوو لە پێغەمبەر ﷺ، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((خودا سەرسام بوو لە کردەوهی ئەو شەوهتان بەرامبەر بە میوانەکەتان))، جا خودا لەبارەیانەوه ئەم ئایەتە ی ناردە خوارەوه: ﴿وَيُثْرُونَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ وَمَنْ يُوقِ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾. واتا: خودی پێویستی خۆیان فەرامۆش دەکەن بۆ هەژارانی تر هەرچەندە خۆیان لە پێشترن بەو پێویستییه، وە هەر کەسێ خۆی بپاریزی لە چروکی دەروون و پەیدەستبوونی بە مالتی دنیا ئەوانە براوه و سەرکەوتوون ﴿الحشر: ٩﴾.

ئافرهتی موسلمانان پێژدار میوان پادەگرێ لە هەر کاتیەک سەردانی بکەن، بەمەش دەبێتە پالێشت بۆ مێردهکە تا ئەمیش پێژ لە میوان بگرێ و پەله بکات لە بەگەرمی پیشوازیکردن لییان:

وهك شاعیر ده‌ڵێ:

أَصَاحِكُ ضَيْفِي قَبْلَ إِنْزَالِ رَحْلِهِ   وَخَصْبُ عِنْدِي وَالزَّمَانُ جَدِيبُ

مَا الْخَصْبُ لِلْأَضْيَافِ أَنْ يَكْثُرَ الْقَرَى   وَلَكِنَّمَا وَجْهُ الْكَرِيمِ خَصِيبُ

واتا:

بە زەردەخەنە و پێکەنین پیشوازی لە میوانم دەکەم پێش ئەوهی کەل و پەلی دابەزی، پیت و فەر و پیرۆزی دەڕژێتە سەرم هەرچەندە پۆژگاریش قاتی و گرانی بێت، هەرگیز پیت و فەری بۆ میوان بە زۆری خواردن نییه، بەلکو پرووی گەشی مروۆفی بەخشنده خۆی پیت و فەرو پیرۆزییه.

پېښتې خۆي فەرامۆش دەكات بۆ كه سانی پېښتر (خۆنه ويسته)

نافرەتی موسلمانان که لە پێنمایی ئیسلامی بێگەرد تینیوتی شکاوه، خودی خوێ فەرماوێش دەکات لە خێر و چاکە و بە کەسانی تر دەبەخشێ، هەرچەندە خاوەنی مالی زۆریش نەبێ، چونکە ئەم کارە زۆر بەرز و ناوازه و خوشەویسته، ئیسلام ناماژە پێداوه و، هانی داوین لە سەری، تاوهکوو بێتە شەقلێکی تایبەتی و مەرووفی موسلمانانی راستگو و بەخشندهی پێناسرێتەوه.

یاریده‌دهران (خودا لییان پازی بیت) پی‌شه‌نگ و سه‌رمه‌شقی شه‌م ئاکاره جوانه بوون له‌پاش پی‌غه‌مبه‌ر ﷺ، خودا له‌باره‌یانه‌وه ده‌فه‌رمووی: ﴿وَالَّذِينَ تَبَوَّءُوا الدَّارَ وَالْإِيمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ يُجْزَوْنَ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِمَّا أُوتُوا وَيُؤْثِرُونَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ وَمَنْ يُوقِ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ. واتا: شه‌و یاریده‌ده‌رانه‌ی له‌مه‌دینه جی‌نشینی و هه‌ر زوو باوه‌ریان هی‌ناوه و شه‌و کوچه‌رانه‌یان خو‌ش ده‌وی‌ت که بو‌لایان کوچه‌ده‌که‌ن و له‌ده‌روونیان هیچ سه‌سودی و تیره‌یی هه‌ست پی‌ناکه‌ن به‌رامبه‌ر شه‌و مال و دارایی‌ه‌ی پی‌یان ده‌به‌خشن و خودی پی‌ویستی خو‌یان فه‌رام‌وش ده‌که‌ن بو‌هه‌ژارانی‌تر هه‌رچه‌نده خو‌یان له‌پی‌شترن به‌و پی‌ویستی‌ه‌، وه هه‌ر که‌سێ خو‌ی بیاری‌زی له‌چروکی ده‌روون و په‌یوه‌ست بوونی به‌مالی دونیا شه‌وانه براوه‌و سه‌رکه‌وتوون ﴿الحشر: ۹.

ژیانی پیغمبر ﷺ پرېو له وفداکاریه، بډیه له ناو د ورونی موسلمانې پېشینې ره گۍ
دا کو ت ابو، رڼو و بو له خوږه و شتیان، سهل بن سعد ؓ وتی: ثا فره ټیك هاته لای پیغمبر ﷺ
جلتکی چنراوی هی ناو، وتی: به دهستی خوم چنیومه تا له بهری بکه ی، پیغمبر ﷺ و هری گرت و
پیوستی شی پی بو، بهو جله هاته ل امان، یه کۍ وتی: بیده به من، چه نده جوانه! فرمو ی: باشه،
جا هه ندۍ له ل امان دانیش ت، پاشان رڼی شته وه و جله کۍ پی چایه وه و بوی نارد، خه لکه که پیان
وت: کار ټکی باشت نه کرد! پیغمبر ﷺ له بهری کرد و پیوستی شی پی بو، پاشان لی ت داوا کرد
که ده زانی هیچ داوا کاریه ک ر هت نا کاته وه، وتی: سو ټند به خوا بڼه وه داوام لی نه کرد تا له بهری
بکه م، به لکو تا ببیته کفنم. سهل وتی: جا به راستیش بو به کفنی)) فتح الباری ۱۴/۳.

پيغه مېهر ﷺ دلّی خوش دهبوو به بينینى ئهو خوږه وشته له خه لکى، وډك دهغه رمووى: ((شهريه كان نه گهر له غه زادا ئافه تيان بيوژن كه وتايه، يان خوراكى مناله كانيان له مه دينه

که می کردبایه، هه رچی له لایان بوو له ناو یه ک جی کۆیان ده کرده وه. پاشان له ناو یه ک ده فر بهشیان ده کرد به یه کسان، ئه وان له منن و منیش له وائم)) متفق علیه.

چهنده جوانه ئه و خۆنه ویستی یه یه ئه نصار که مرۆفایه تی لیانی ناسیوه! هه رواش له ئه شعهریه کان و هاوشیوه ی ئه وان له نه وه کانی ئیسلام ناسیوانه! وه فەزل و به خشنده یی پیغه مبه ر چهنده مه زنه که تۆوه که ی له دهروونی نه وه کانی پیشینیه ی موسلمان چاند، نه وه کانی تریش لیان وهرگرتن، تا بوو به خوړه وشتیک ی ره سه ن له خوړه وشته کانی کۆمه لگه ی ئیسلامی.

داب و نه ریته کانی ملکه چی پیوه ره کانی ئیسلام ده کات

ئافره تی موسلمان ی چا وکراوه به ئه حکامه کانی ئاینه که ی ملکه چی داب و نه ریت و باوی چه و ت ناب، له وه ی خه لکی له سه ری راهاتوووه “ چونکه له وانه یه ئه و نه ریته له که لتوری نه فامی کۆن یا سهرده م بیّت که ئیسلام دانی پیا نانی.

ئافره تی موسلمان ماله که ی به وینه و په یکه ر نارا زینیتته وه، سه گ له ماله که ی راناگر ی بۆ پاسه وانی “ چونکه پیغه مبه ر قه دهغه ی لی کردوو، هه روا دهقه راسته کانی ش به ته وای یاسا غیان کردوو.

ابن عمر ؓ وتی: پیغه مبه ر قه دهغه ی لی کردوو، هه روا دهقه راسته کانی ش به ته وای قیامه ت ئه شکه نجه ده درین، پیا ن ده وتری: ده ی ئه وه ی دروستان کردوو زیندووی بکه نه وه)) متفق علیه.

خاتو عائشه وتی: پیغه مبه ر له گه شتیک گه رایه وه، منیش په نجه ره یه کی بچو کمان هه بوو به په رده یه ک دامپۆشیبوو وینه و په یکه ری تیابوو، کاتی پیغه مبه ر ئه مه ی بین ی رهنگی گۆرا، قه دهغه ی لی کردوو، هه روا دهقه راسته کانی ش به ته وای قیامه ت بۆ ئه وانه یه لاسایی ده ستردی خوا ده که نه وه!)) عائشه وتی: ئیمه ش په رده که مان پارچه پارچه کرد و کردمانه سه رینیک یان دووان)) متفق علیه.

ابن عباس ؓ وتی: گویم له پیغه مبهەر ﷺ بوو دهیغهرمووو: ((هه موو نیگار کیشیک دهچیته ناو ناگر، ههر وینهیه کی کیشابیی لیی ده بیته نه فسیک و، له ناو دۆزه خ نه شکه نهجی ده دا)) ابن عباس وتی: نه گهر ههر ناچار بووی نهو کاره بکهی، نهوا وینهی دار و بهرد و نهو شتانهی گیانیان تیا نییه بکیشه. متفق علیه.

ابي طلحة ؓ وتی: پیغه مبهەر ﷺ فهرموویه تی: ((فریشته کان ناچنه مالتیک سهگ یان وینهی تیا بی)) متفق علیه.

خاتوو عائشه وتی: جبریل - علیه السلام - به لئینی دایه پیغه مبهەر ﷺ له کاتیکی دیاریکراو بیته لای، به لام کاته که هات و جبریلش نه هات! عائشه وتی: پیغه مبهەر ﷺ گۆچانیکی له دهست بوو فرپی دا و، فهرمووی: ((خودا و پیغه مبههرانی خوا ههرگیز به لئینیان ناشکینن)) پاشان ئاوری دایه وه و بینى توله سهگیك له ژێر چه رپایه کهیه تی. فهرمووی: ((ئهم سهگه کهى هاتۆته ژوره وه؟)) منیش وتم: سویند به خوا ناگام لیی نه بووه، ئنجا فهرمانیکرد و دهریان کرده دهره وه، پاشان جبریل هاته لای، پیغه مبهەر ﷺ فهرمووی: ((به لئنت پیدام و بوۆ دانیشتم، کهچی نه هاتی!)) جبریل - علیه السلام - فهرمووی: ((نهو سهگهی له مالتان بوو پیگرم بوو، ئیمه ناچینه مالتیک سهگ یان وینهی تیا بی)) مسلم ۸۱/۱۴.

دهقی فهرمووو ده له م بارهیه وه زۆرن، هه مویان هه لئاسینی وینه و چه سپاندنی پهیکهر حهرام ده کهن. وه په ردهی لاداوه له سههر حیکمه تی ئهم حهرام کردنه، به تاییه تی له م سه رده مه تیایدا منافقان و لاره رپیان و خاوه نی به رژه وه ندی و حمز و ئاره زووو په له ده کهن بوۆ نه وهی سته مکاران زیاتر درێژه بدن به سته مه کانیان، به هۆی دامه زاندنی پهیکهر بوۆیان له ژیان و له پاش مردنیان، تاوه کوو ببیته په رستراو یان هاو شتیهی په رستراو، که له سههر ته ختی پاشایه تی دانیشتون و پشتی لاوازن و بی ده سه لاتان به دار و قامچی سو رده که نه وه.

نهو ئیسلامه ی پیش پانزه سه دهه بیروبا وه ری یه کتا په رستی هیئا، ههرچی بت و هاو بهش دانانه بوۆ خوا و نه فامیهیه هه مووی تیک شکاند، ههرگیز رازی نابیت جاریکی تر نهو بتانه بگه رپینه وه

ژيانى موسلمانانن جارى بەناوى زىندوو راگرتنى يادى فلانە سەركرده، جارىتر به ناوى ريزگرتن له فلانە هونەرمەند، يا بەناوى بەگەورەگرتنى زانا يان شاعير يان فلانە ئەديب. كۆمەلگەى ئىسلاسمى كۆمەلگەىكى يەكگرتوو، بەگەورەگرتن و پيرۆز راگرتن بۆ كەس نازانى يىجگە له الله، لەم روانگەىهوه هيچ شويىنىكى نيه بۆ ئەو جۆرە بت و پەيكەرانه.

هەرچى راگرتنى سەگە، ئەوا باسى تيا نيه ئەگەر بۆ راوگردن يان بۆ مەرو مالات و ميگەل يان بۆ زەوى و زار بيت، وەك هاتوووه له فەرمووودەى ابن عمر رضي الله عنه وتى: بيستم له پىغەمبەر ﷺ ديفەرمووو: ((هەر كەس سەگىك راڭگرت تەنها سەگىك نەبى كە بۆ راوگردن يان ميگەلى مەر و مالات بى، ئەوا هەموو رۆژىك له پاداشتى دوو قيرات كەم دەبێتەوه)) متفق عليه.

هەرچى راگرتنى سەگە لەسەر شىو پۆژئاوا له مالهكان، بايهخدان و نازدان پيى، وە خواردن و صابون و شامپۆ تايبەتى بۆ دابنرى، هەروا دروستكردنى گەرماوى تايبەت بۆى، لەوانەى له دەولەتە پۆژئاواىيەكان و ولاتە يەكگرتووكان ئەنجامدەدرى و چەندىن مليار دۆلارى له سالتىك بۆ خەرج دەكرى، ئەوا هيچى بەسەر ئىسلام و داب و نەرىتە پاكەكەىهوه نيه. وە ئەگەر رەوشى دەروونى و نەتەوهى مەزى پۆژئاوا، ئەو ژيانە وشكەى مادبەت كە تيايدا دەژين لارى كردونەتەوه تا پادەى زىادەپۆي كردن له پەرورەدەكردنى سەگ، تا بەهۆىهوه سۆز و خۆشەويستىيەك كە له مەزۇ دەستيان نەكەوتوو قەرەبووى بكەنەوه له ژيانى كۆمەلەىيان، ئەوا ژيانى كۆمەلەىيەتى له ئىسلام بەسۆزى مەزۇايەتى ئاودراوه و هيچ پيويستىيەك بەو جۆرە لارى لادانە نيه^(۱).

هەروا ئافرهتى موسلمانى تىگەيشتوو له دەفرى زىر و زيو ناخوا و ناخواتەوه، هەرچەندە زۆريش دەولەمەند و خۆشگوزەران بىت "چونكە بەكارهينانى دەفرى زىر و زيو له ئىسلام ياساغه. ام سەلەمە وتى: پىغەمبەر ﷺ فەرمووويەتى: ((ئەوهى له دەفرى زيو دەخواتەوه وەك ئەوه وایە ئاگرى دۆزەخ له سكىدا پادا)) متفق عليه.

(۱) سەيرى تحليلاً لهذا الانحراف ص: ۲۹۱ - ۲۹۳.

له گټړانه وهی مسلم هاتوووه: ((نه وهی له ده فری زیږ یان زیو ده خوات و ده خواته وه)) مسلم ۲۹/۱۴. له گټړانه وهیه کی تر: ((هر که سې له ده فری زیږ یان زیو بخواته وه وه که نه وه وایه له سکیدا ناگریک له ناگری دوزه خاږا)) مسلم ۳۰/۱۴.

نافره تی موسلمانې پښنېر له هر کوټیه که بیت نه ریته که کومه لگا که ی ده خاته ته رازووی حوکم و بنه ما و تیغه یشتنه کانی نیسلام، هرچی له که لې بگوڅی وهریده گړی، نه وهی پیچه وانه بیت پشنگوڅی ده خات، چ له کاتی ماره برین یا له کاتی شاهه نگی بوک گواستنه وه بیت، یان له ژیانې مال و خیزان کومه لگا کان بیت“ چونکه داب و نه ریت له نیو گه لان و ولاتانی نیسلامی زور و جیاوازن، نجا حیکمه ت له داب و نه ریته کان یاسایی و مه شروعیت و گونجانیسه تی له که ل نیسلام، نه که له زوری و بلا و بونه وهی و پیاده کردنی له نیو خه لکی.

پابه نده به نه ده بی نیسلام له خواردن و خواردنه وه

نافره تی موسلمانې بیدار به وه جیا ده کریته وه ده ستره به نه ده بی نیسلام له خواردن و خواردنه وه، کاتی له سر خوان نان ده خوات، یا کاتی ریک و پیکی خوانه که ی ده بینې، ده زانی تا چ راده یه که نه ده بی نیسلامی په پیره و کردوه.

نافره تی موسلمان به ناوی خوا ده ست به خواردن ده کات، وه به دهستی راستی و له لای خوږه وه ده خوات، وه که پیغه مبر ﷺ ده فرمووی: ((ناوی خوا بینه و به دهستی راست بخو و له لای خو ته وه بخو)) متفق علیه.

نه گهر له سره تا له یادی چوو ناوی خوا بینې، نه وا خاتوو عائشه ده لی: پیغه مبر ﷺ فرمووی به تی: ((هر یه کیکتان نانی خوارد با ناوی خوا بینې، نه گهر له یادی چوو له سره تا وه ناوی خوا بینې، با بلې: به ناوی خوا له سره تا و له کوټایی)) ابو داود ۴۷۵/۳ و الترمذی ۲۸۸/۴.

هرچی نان خواردنه ده بی به دهستی راست بی، هرگیز نافره تی موسلمان به دهستی چه پی نان ناخوات، پیغه مبر ﷺ ده فرمووی: ((نه گهر یه کیکتان نانی خوارد با به دهستی راستی بخوات،

ههروا به دهستی راستی بشخواتهوه، “چونکه شهیتان به دهستی چهپی دهخوا و دهخواتهوه))
مسلم ۱۹۱/۱۳.

ههروا دهفهرمووی: ((کهستان به دهستی چهپی نهخوا و نهخواتهوه “ چونکه شهیتان به دهستی
چهپی دهخوا و دهخواتهوه)) مسلم ۱۹۲/۱۳.

نافع ئەمەى لى زیادکردوه: ((وه به دهستی چهپی نهبهخشى و وهرنهگرى)) مسلم ۱۹۲/۱۳.
سه له مهى كورې ئەكوه ﷺ وتى: پياويك له لای پیغه مبهړ ﷺ به دهستی چهپی نانی خوارد،
فهرمووی: ((به دهستی راست بخۆ)) وتى: ناتوانم: فهرمووی: ((يا خوا هەر نه توانی))! ته نها
له بهر لووت بهرزی وتى ناتوانم! ئنجا ئەو پیاوه تا مرد نهیتوانی ئەو دهستى بۆ ده مى
بهرزکاتهوه. مسلم ۱۹۲/۱۳.

پیغه مبهړ ﷺ له هه موو شتيك حزی له راسته وانیهى ده کرد و هانی خه لكيشى له سهر ددها،
بوخارى و مسلم و امام مالك له ئەنس ﷺ ده گیرنهوه: هه ندئ شیریان هیئا بۆ پیغه مبهړ ﷺ به
ئاوى بیر روونکرا بویهوه، له لای راستى دهشتنشینىك و لای چهپیشى امامى ابوبکر وهستا بوو،
ئنجا یه كه جار به خۆ لى خوارد هوه، پاشان دایه دهشتنشینه كه و فهرمووی: ((راسته پاشان
راسته)) متفق علیه.

سهیل بن سعد ﷺ وتى: ((خواردنه ویه کیان هیئا بۆ پیغه مبهړ ﷺ لى خوارد هوه، له لای
راستى كورپك - ئەو كورپه ابن عباس بووه - بوو، لای چهپیشى پیاوی به ته مهن بوون، به
كورپه كهى فهرموو: ((پینگه ددهى یه كه جار بدهمه ئەوانه؟)) كورپه كه وتى: نا سویند به خوا بهشى
خۆم له تۆ به كهس نادهم، ئنجا پیغه مبهړ ﷺ دایه دهستى)) متفق علیه.

ئەو دهقانه هه موویان جهخت له سهر گرنگى ئەم ئادابه ئىسلامیهى ده كه نهوه، كه ده بى
موسلمان به بى كه مته رخه مى دهستى پتوه بگریت، هاوه لآن و شوینكه وتوانیش له سهر ئەم حاله
بوون، ئەوه تا عمر ﷺ له یه كئى له سهر دانه كانى و به سهر كردنه وهى گه له كهى، پیاویكى بینى به
دهستى چهپی ده بخوارد، پتتى وت: بهندهى خوا به دهستى راست بخۆ، جارێكى تر بینیهوه به دهستى

چه‌پی ده‌بخوارد، به داره‌که‌ی ده‌ستی لی‌یدا و پی‌ی وات: به‌نده‌ی خوا به ده‌ستی راست بخۆ، بۆ جاری سی‌یه‌میش بینی به ده‌ستی چه‌پی ده‌بخوارد، به داره‌که‌ی ده‌ستی لی‌یدا و به‌توندی پی‌ی وت: به‌نده‌ی خوا به ده‌ستی راست بخۆ، پیاوه‌که وه‌لامی دایه‌وه، ئه‌ی ئه‌میری باوه‌پداران شه‌و ده‌ستم براوه‌ته‌وه، عمر وتی: به‌چی براوه‌ته‌وه؟ وتی: له‌ پۆژی غه‌زای مو‌ئته‌ براوه‌ته‌وه، ئنجا عومهر گریا، پروو‌یکرده‌ پیاوه‌که و داوای لی‌بورده‌ی لی‌کرد و دل‌نه‌وایی کرد و وتی: کۆ ده‌ست‌نو‌یژت پی‌ی هه‌ل‌ده‌گرۆ؟ کۆ پی‌یو‌سته‌ی کانت جی‌به‌جی ده‌کات؟ کۆ له‌ کاروباره‌کانت کۆمه‌کیت ده‌کا؟ پاشان فهرمانی‌کرد چاودێری بکری‌ت و سه‌ره‌رشتی بکری‌ت.

ئه‌وجا پروی گو‌فتارم له‌و ئافره‌تانه‌ ده‌که‌م که یاسا و پژی‌می خوانی پۆژئاوایی په‌یره‌و ده‌که‌ن، به‌ دانانی جه‌نگال له‌لای چه‌پ و چه‌قۆش له‌لای راست، تاوه‌کوو به‌ده‌ستی راست خواردنه‌که‌ به‌رن و به‌ده‌ستی چه‌پیش بی‌خوات، ئنجا ده‌بینی خال به‌ خال ئه‌م پژی‌مه‌ په‌یره‌و ده‌که‌ن، به‌بی هه‌موارکردن، که‌چی کاتی به‌ده‌ستی چه‌پیان ده‌خۆن پی‌چه‌وانه‌ی رینمایی پی‌غه‌مبه‌ر ﷺ په‌فتار ده‌که‌ن، وه‌ تو‌زی‌ک خۆیان ته‌زیه‌ت ناکه‌ن و جه‌نگاله‌که‌ بگو‌یژنه‌وه ده‌ستی راست و چه‌قۆکه‌ش بۆ ده‌ستی چه‌پ، نه‌بادا پی‌چه‌وانه‌ی په‌وتی پۆژئاوایی ره‌فتار بکه‌ن. ئه‌مه‌ش جو‌زی‌که‌ له‌ داروخانی ده‌روونی که‌ ئۆمه‌تی ئی‌مه‌ پی‌وه‌ی گرفتاربووه‌ له‌و تازه‌گریه‌ی بۆی په‌وانه‌ ده‌کری و پی‌ به‌ پی‌ پیاده‌ی ده‌که‌ن به‌بی هه‌موارکردن، یا گو‌رانی‌ک که‌ بگو‌نجی له‌گه‌ل که‌سایه‌تی و ئاین و بنه‌ما په‌سه‌نه‌کانی. ئافره‌تی موس‌لمانی پۆشن‌بیریش دووره‌ له‌و لاساییه‌ کو‌ی‌رانه‌ و بی‌ نرخانه‌.

ئافره‌تی موس‌لمانی پۆشن‌بیری شانازی‌کار به‌ ئاینه‌ دامه‌زراوه‌که‌ی و ئه‌ده‌به‌ به‌رزه‌که‌ی جه‌خت ده‌کاته‌وه له‌سه‌ر خواردن به‌ ده‌ستی راستی، ئافره‌تانی‌تریش بۆ ئه‌مه‌ بانگ ده‌کات، شه‌رمیش ناکات کاتی به‌ ئاشکرا ئه‌م کاره‌ ده‌کات له‌ ئاهه‌نگ و ئه‌و کو‌بوونه‌وانه‌ی تا ئی‌ستاش ده‌ست‌گرن به‌وه‌ی له‌لایه‌ن پۆژئاوا دیت، تاوه‌کوو ئافره‌تانی بی‌ ئاگا و ئاش و بۆش بی‌داربینه‌وه، بگه‌رینه‌وه بۆ بی‌روه‌شیان له‌ په‌یره‌وکردنی رینمایی سونه‌تی پی‌غه‌مبه‌ر ﷺ له‌ راسته‌وانه‌یی له‌ کاتی خواردن و خواردنه‌وه.

هەرچی پرسى دووهمه، ئهوهيه له پيش خويهوه بخوات، وهكوو چۆن عومەر بن ابى سهلهمه ﷺ دهلى: منال بووم لهژیر سهريهرشتى پيغهمبهر ﷺ دابووم، نانمان دهخوار، منيش به ههموو لايهكى دهفرهكه دهستم دهگیرا، پيغهمبهر ﷺ فرمووى پيم: ((ئهى منال ناوى خوا بيته و به دهستى راست بخۆ، وه لهپيش خۆشت بخۆ)) متفق عليه.

جوانتره بۆ ئافرهت كاتى به دهستى نان دهخوات، به نهرم و نيامنى و ريك و پيكي بيخوات، كعب بن مالك ﷺ وتى: (پيغهمبهرى خوا ﷺ م بينى به سى پهنجهى نانى دهخوارد، كاتى تهواو دهبوو پهنجهكانى دهليستهوه) مسلم ۲۰۴/۱۳.

جابر ﷺ له پيغهمبهر ﷺ دهگیريتهوه فرمانيكردوه به ليستهوهى پهنجهكان و سپينهوى دهفرى نان خواردن و فرمووى: ((چونكه ئيوه نازان له كوێى خواردنهكهتان فهر و پيرۆزى ههيه)) مسلم ۲۰۷/۱۳.

ئهنهس ﷺ وتى: پيغهمبهر ﷺ ئهگهر نانى بخواردايه ههر سى پهنجهى دهليستهوه و دهيفهرمووو: ((ئهگهر پارويهك له يهكيكتان كهوته خوارهوه با ههليگريتهوه و پيسيهكهى لى لابات و بيخوات و بۆ شهيتان جيى نههيلي)) وه فرمانى پيمان دهکرد دهفرهكesh بسپينهوه و دهيفهرمووو: ((ئيوه نازان له كوێى خواردنهكهتان فهر و پيرۆزى ههيه)) مسلم ۲۰۷/۱۳.

لهم رينمايه بهرزى پيغهمبهر ﷺ ويراى دهستكهوتنى فهر و پيرۆزى، هاندانه لهسهر پاك و خاوينى دهستهكان و دهفرهكان، وه سپينهوهيان له پاشاوهى خواردن كه شايبهتره به مرۆقى پهروهردهكراوى خاوين، زياتریش بهلگهيه لهسهر ريك و پيكي و خاوينى و زهوقى بهرزى، ئهمرۆش رۆژئاوايهكان دهستيان گرتوه بهو داب و نهريتهى پيغهمبهر ﷺ پيادهى كردبوو پيش ۱۵ سهده، ئهمرۆ رۆژئاوايهكان دهفرهكانيان دهسپنهوه و هيچى تيا ناهيلن.

ئافرهتى موسلمانى پهروهردهكراو له كاتى نان خواردن مرچهمرچ و مشهمش ناكات، فو له خواردن ناكات، دهنگى ناخۆشى لى نابيسرى، پاروى گهوره ناخاته دهمنى نهبادا ديمنى دهمنى و شيوهى ههئاوساو و ناشيرين بيته بهرچاو سروشت و ناسكى و نهرميهكهى بيتراو بيته بهرچاو.

ئەو كاتەش لە نان خواردن تەواو دەبێ سوپاسی خوا دەكات، ئەبو ئومامە رضي الله عنه لە پێغەمبەر ﷺ دەگێڕێتەو: كاتێ خواردن هەڵدەگیرا دەیفەرموو: ((الحمد لله كثيراً طيباً مباركاً فيه، ولا مَكْفِيٍّ وَلَا مُوَدِّعٍ وَلَا مُسْتَغْنِيٍّ عَنْهُ، رَبَّنَا)) فتح الباري ٥٨٠/٩.

واتا: ((سوپاس و ستایشی زۆر و پاك و پڕۆز و فەر تێخراو بۆ الله، خودایە كەمى نەكەى و لیمانى نەبێ و لى بى نیاز نین، پەروەردگارمان)).

معاذ بن انس رضي الله عنه وتی: پێغەمبەر ﷺ فەرموو: ((هەر كەسێ نانی خوارد پاشان وتی: الحمد لله الذي اطعمني هذا الطعام ورزقنيه من غير حول مني ولا قوة)) ابو داود ٦٣/٤٠ و الترمذي ٥٠٨/٥.

واتا: ((سوپاس و ستایش بۆ ئەو خواوەی ئەوێ پێ بەخشیم و رزق و رۆزی پێدام بێ ئەوێ هیچ هەول و هیژ و توانایەکی منى تێدابیئت، ئەوا خودا لە گوناھى خۆش دەبیئت)).

ئافەرەتى موسلمانى خاوەن پەروەردەى ئیسلامى عەیب لە خواردن ناگرێ، ابو هريره رضي الله عنه وتی: ((هەرگیز پێغەمبەر ﷺ عەیبى لە خواردن نەگرتووە، ئەگەر دلی بەردایە دەبخوارد، وەگەرنا وازی لى دەهینا)).

هەرچی ئەدەبى ئاو خواردنەوێ بەهەمان شێوە لە ئەدەبى ئیسلامى وەریدەگرێ، لە پاش بسم الله کردن بە دوو یان سێ جار ئاوەكە دەخواتەو، هەناسەى لەناو دەفرى ئاوخواردنەو نادات، تا لە توانای دابیئت لە دەمى كۆندە ئاو ناخواتەو، فو لەناو ئاو ناكات، تا لە توانای بیئت بە دانیشتن ئاو دەخواتەو، ئەنەس رضي الله عنه وتی: ((پێغەمبەر ﷺ بە سێ جار ئاوی دەخواردەو)) متفق علیه.

پێغەمبەر ﷺ دەفەرموو: ((بە يەك جار ئاو مەخۆنەو وەك ئاوخواردنەوێ حوشتەر، بەلام بە دوو جار یان سێ جار ئاو بخۆنەو، وە كاتێ ئاو دەخۆنەو بسم الله بكەن، كاتێكیش تەواوبوون الحمد لله بكەن)) الترمذي ٣٠٢/٤.

ابى سعيد الخدرى رضي الله عنه وتی: پێغەمبەر ﷺ قەدەغەى كردوین لە فوكردن لە خواردنەو، پیاویك وتی: شتى پیسی تیا دەبینم، پێغەمبەر ﷺ فەرموو: ((كەواتە بپێژە))، وتی: لەیەك هەناسەدا

تیر ناو ناچم، پیغمبر ﷺ فرمووی: ((کهواته دفره که له ده مت بهر زکمره وه پاشان هه ناسه بده)) الترمذی ۳۰۲/۴.

ئنجاشتره بۆ ئافره تی موسلمان له پال ئه مانه ی باسکران له ده می کونده نه خواته وه و به دانیشتن ناو بخواته وه تا له توانای داییت، هه رچه نده دروسته ئه گهر له ده می کونده ش بخواته وه و یا به وه ستاوی ناو بخواته وه “ چونکه پیغمبر ﷺ به هه موو ئه م حاله تانه ناوی خواردۆته وه .

پابه نده به سلاوی ئیسلام

یه کئ له و ئادابه ئیسلامیه ی ئافره تی موسلمانی پێ جیاده کریته وه: پابه ندیوونیه تی به سلاوی ئیسلامی، به السلام علیکم ده گات به موسلمانان، به پێی بنه ماکانی سلاوکردن که ئیسلام دایرشتوه و فرمانیکردوه به سلاوکردن له یه کتری.

سه لامکردن له ئیسلام ئه ده بیکی ئیسلامی ره سه ن و دیاریکراو و پێکخراوه، خودا له قورئان فرمانی پێکردوین، پیغمبره رش ﷺ پێکی خستوه و بنه ما و بنه ره ته کانی بۆ داناوین له پێگه ی فرمووده کانی، که فرمووده گیره وه کان له به شیکی سه ره بخۆیان داناوه و ناویان ناوه (کتاب السلام) یان (باب السلام).

خودا ده فرمووی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّى تَسْتَأْذِنُوا وَتُسَلِّمُوا عَلَى أَهْلِهَا. وَاتَا: ئه ی ئه وانه ی باوه رتان هیناوه نه چنه مالائیک بیجگه له مالی خۆتان تا مۆله ت وهرده گرن و سلاو ده کهن له دانیشتوانه که ی﴾ النور: ۲۷.

هه روا فرمانیکردوه به هه مان شیوه یان به باشت سلاو وه لامبدهینه وه، واجبه له سه ره هه ره که سیك سلاو ده بیسی وه لام بداته وه و فرامۆشی نه کات، خودا ده فرمووی: ﴿وَإِذَا حَيَّيْتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا أَوْ رُدُّوهَا. وَاتَا: ئه گهر سلاوتان لیکرا به باشت یا وه کو خۆی وه لام بده نه وه﴾ النساء: ۸۶.

عبداللہ بن عمر بن العاص ؓ وتی: پیاویک له پیغهمبر ﷺ ی پرسى: کامه ئیسلام خیرتره؟
فهرمووی: ((نان بدیی و سه لامکردن له وهی دهیناسی و نایناسی)) متفق علیه.

سه لامکردن یه کیکه لهو ۷ راسپاردهیهی پیغهمبر ﷺ به هاوه لانی راسپاردبوو تا پیوهی
پابه ند بن له ژیانى کۆمه لایه تیان، البراء بن عازب ؓ وتی: ((پیغهمبر ﷺ فهرمانى به ۷ شت
پیکردوین: سهردانى نه خوڤ، شوینکه وتنى جه نازه، وتنى یرحمک الله به و که سه ی ده پشمی،
سه رخستنى لاواز و بی ده سه لات، پالپشتى کردنى سته م لیکراو، سلاوکردن، نه شکاندنى سویندى
سویندخۆر)) متفق علیه.

پیغهمبر ﷺ گرنگیه کی زۆرى داوه به سلاوکردن، هانى داوین له سه ر پیاده کردنى، وه
خۆشه ویستى کردوه له لامان“ چونکه دهیزانى کاریگهرى چه نده زۆره له سه ر ته قانده وهی
سه رچاوهی خۆشه ویستى له دهروونه کان و، پته کردنى په یوه ندى یه کانى دل، هه روا تۆکمه کردنى
په یوه ندى یه کانى دۆستایه تی و نزیکایه تی و سینه سافى له نیوان تاکه کان و کۆمه له کان، ته نانه ت
به هۆکارى دروستبوونى خۆشه ویستى داناوه که به ره و ئیمان و باوه ر ده بات، دواتریش بۆ
به هه شت، وه که ده فهرمووی: ((سویند به وهی خودى منى به ده سته ناچه به هه شت تا
باوه ر نه هیئن، باوه رپیش ناهیین تا یه کترتان خوڤ نه ویت، ئایا شتیکتان پی یلیم نه گهر بیکنه بیته
هۆى خۆشه ویستبوونتان له لای یه کتر؟ هه میشه سلاو له یه کتر بکن)) مسلم ۳۵/۲.

وه ده فهرمووی: ((نه وهی له هه موو که س له خوا له پیشتره نه و که سه یه یه که عجار سه لام
ده کات)) ابو داود ۳۸۰/۵.

بۆیه عبداللہ بن عمر ؓ ده چوویه بازار و به لای هه ر یه کیک تیپه رپیوايه سلاوى ده کرد، رۆژیك
یه کیك لیتی پرسى: له بازار چى ده که ی، نه شتیك ده کړی، نه له کهل و په لیک ده پرسى و نه نرخى
زیاد ده که ی، له کۆرو دانیشته کانى بازارپیش دانایشى؟ وتی: (به لکو ده چینه بازار له پیئواى
سلاوکردن له وانه ی پییان ده گه ین)) البخارى ۴۶۵/۲.

سلاوکردن له ئىسلام داب و نەرىتتىكى كۆمەلەيتى نىيە، مرؤفە لە سەردەم و ژىنگە جىياجىكان دايانپشتى، كە لە ژىنگەيەكى كۆمەلەيتى بۆ ئەوەيتىر و لە سەردەمىك بۆ سەردەمىكىتر گۆرانكارى بەسەر دادىت، بەلكو ئەدەبىتى ئىسلامى دىيارىكراوە لە پروى شىواز و بنەما و بنەپەتەكانى، وە تەنھا يەك شىوازی ھەيە و موسلمانانى پۆشنپىر بەھۆى ئەدەبى ئاينەكەيان پىوھى پابەند دەبن، ئەوانەى گرنكى دەدەن بە پىادەکردنى رېنمايىيە جۆرەجۆر و پەسەنەكەى، شىوازەكەش ئەمەيە: (السلام عليكم ورحمة الله وبركاته). بەم شىوازە و بە راناوى كۆ دەگوتى، ئەگەر چى ئەوھى سلاوى لىدەكرى يەك كەشيش بىت، وەلامدەريش دەلى: (وعليكم السلام ورحمة الله وبركاته).

ئافەرەتى موسلمانىش پابەندە بەم شىوازە پىرۆزەى سلاوکردن، سلاوى رەسەنى ئىسلامى، وە بە سلاوىتر و شىوازیترى بىجگە لەمە رازى نايىت.

ئەم سلاوھى ئىسلام خودا بۆ موسلمانانى ھەلبىژاردووھ لەوھەى ئادەم ﷺ ى دروستکردووھ و فېرى کردووھ، تا بەم شىوازە سلاو لە فريشتهكان بکات “چونکہ واتای سەلام (ناشتى) خۆشەويستىن شتە بۆ مرؤفە لە ھەموو کات و شوئىنیکدا. وە بىجگە لە ئۆمەتى ئىسلام كە لەسەر ئابىنى پاك و بىگەرد ماوھتەوھ، ھىچ ئۆمەتتىكىتر پابەند نەماوھ بەم سلاوھ خوايىيە رەسەنە، پىغەمبەر ﷺ دەفەرمووى: ((كاتى خودا ئادەم ﷺ ى دروستکرد، فەرمووى: پرۆ سلاو بکە لەو كۆمەلە - چەند فريشتهيەك بوون دانىشتبون - بىيستە چۆن سلاوت لىدەكەن، ئەمە دەبىتە سلاوى خۆت و نەتەوھەكەت، ئنجا ئادەم ﷺ فەرمووى: (السلام عليكم، فريشتهكان وتیان: السلام عليك ورحمة الله، ئەوان رحمة الله يان بۆ زىادکرد)) متفق عليه.

بۆيە سەيرىيە ئەم شىوازە بىيتە سلاوى پىرۆز و پاك “چونکہ لەلایەن خوداوھ بۆمان ھاتوووھ و فەرمانى پىکردوين بىكەين بە سلاوى خۆمان و لىى لانەدەين بۆ شىوازیتر، خودا دەفەرمووى: ﴿فَإِذَا دَخَلْتُمْ بُيُوتًا فَسَلِّمُوا عَلَىٰ أَنْفُسِكُمْ تَحِيَّةٌ مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ مُبَارَكَةٌ طَيِّبَةٌ. وَاتَا: ئەگەر چوونە ھەر مالىك سلاو لە خۆتان بکەن - واتا بلىن: السلام علينا وعلى عباد الله الصالحين - سلاوىكى پىرۆز و پاك و بىگەرد لەلایەن خواوھ و پاداشتى لەسەر وەرەگرەوھ﴾ النور: ٦١.

خاتوو عائشه وتی: پیغهمبەر ﷺ پیی فەرموووم: ((ئەمە جبریلە سەلامت لێدەکات، وتی: وتم: سەلام و رەحمەت و بەرەکاتی خوا لەو بێ)) متفق علیه.

سلاوکردن لە ئیسلام بنەمای هەیه، ئافەرەتی موسڵمانی پابەند بە ڕێنمایی ئاینەکەى سورە لەسەر بەوردی پیادەکردنى لە ژيانى کۆمەڵایەتى، ابو هريره ﷺ وتی: پیغهمبەر ﷺ فەرمووی: ((سواری سلاو لە پیادە دەکات، پیادەش سلاو لە دانیشتوو دەکات، چەند کەسیکیش سلاو لە چەند کەسیکی زۆرتر دەکەن)) متفق علیه. لە گێڕانەوهیەکیتری بوخاری: ((بچوکیش سلاو لە گەوره دەکات)) البخاری: ٤٤٠.

ئەسمای کچی یەزید وتی: پیغهمبەر ﷺ ڕۆژیک بە مزگەوتدا تیپەری، کۆمەڵیک ئافەرەت دانیشتبوون، پیغهمبەر ﷺ دەستی هەڵبەری وەکوو سلاوکردن لێیان)) الترمذی ٥٨/٥.

پێویستە لە منالیش سلاو بکری، تاوهکوو رابین لەسەر ئادابی سلاوکردن، ئەنەس ﷺ ڕۆژیک بەلای چەند منالیک تیپەری و سلاوی لێکردن و، وتی: (پیغهمبەر ﷺ وایکردووه) متفق علیه.

یەکیکیتر لە بنەما و ئەدەبەکانی سلاوکردن لە ئیسلام ئەوەیە: کاتی بە شوو سلاو لە یەکی دەکەى بە دەنگیکی نزم بیټ، بە شیوەیهك نووستوو بیدار نەکاتەوه، میقداد ﷺ وتی: ((ئیمە بەشە شیرى پیغهمبەر ﷺ مان هەلدهگرت، ئنجا بە شوو دەهاته لامان و بە شیوەیهك سلاوی دەکرد نووستووی بەئاگا نەدەهینا، تەنها کەسى بیدار دەبیست، ئنجا ئەو شەوهش پیغهمبەر ﷺ هاته لامان و وەکوو جارێ سلاوی کرد)) مسلم ١٤/١٤.

هەروا سلاوکردن تەنها بۆ چوونە ژوورهه نییه، بەلکو کە هاتیە دەرۆش سلاو بکە، پیغهمبەر ﷺ دەرەرمووی: ((کەسیکتان چوو کۆر و دانیشتیك با سلاو بکات، کاتی هەلساش با سلاو بکات" چونکە سلاوی یەکەم لەپێشتەر و خێتر نییه لەوهی کۆتایی)) ابو داود ٣٨٦/٥ و الترمذی ٦٢/٥.

ئىنجا ئافرىقى مۇسۇلمانى پۇشنىرى خاۋەنى خۇرەشتى رەسەنى ئىسلامى لە پىرى پىنمايىە بەرزەكانى پىغەمبەر ﷺ لە گەورەيى سلاۋكردن و ئادابەكانى تىدەگات و بەوردى لە ژيانى تايىبەتى و گشتى پىادەى دەكات و، خەلكىش ھان دەدات لەسەر پىادەكردنى و پابەندىبون بە بنەماكانى.

ناچىتە بىجگە لە مالى خۇى مەگەر بە مۆلەت وەرگرتن

ئافرىقى مۇسۇلمانى پۇشنىرى ناچىتە مالىكى بىجگە لە مالى خۇى پىش مۆلەت وەرگرتن، پاشان سلاۋ لە دانىشتوانى ئەو مالى دەكات. ئەمەش فەرمانىكى خاۋىيە، ناكىر فەرماۋش بىرى و چاۋپۇشى لىبىرى، وەك دەفەر موۋى: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّى تَسْتَأْذِنُوا وَتُسَلِّمُوا عَلَى أَهْلِهَا ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ. فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا فِيهَا أَحَدًا فَلَا تَدْخُلُوهَا حَتَّى يُؤْذَنَ لَكُمْ وَإِنْ قِيلَ لَكُمْ ارْجِعُوا فَارْجِعُوا هُوَ أَزْكَى لَكُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ﴾ و ﴿وَإِذَا بَلَغَ الْأَطْفَالُ مِنْكُمُ الْحُلُمَ فَلْيَسْتَأْذِنُوا كَمَا اسْتَأْذَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ. وَاتَا: ئەى ئەوانەى باۋەر تان ھىناۋە نەچنە مالىنىك بىجگە لە مالى خۇتان تا مۆلەت وەرەگرن و سلاۋ لە دانىشۋانەكەى دەكەن. ئەگەر كەستان لەو مالى نەبىنى نەچنە ژورەۋە تا مۆلەت تان دەدرى، وە ئەگەر پىتان و ترا بگەرپىنەۋە، بگەرپىنەۋە چونكە گەرپانەۋە تان باشتە لە چۈنە ژورەۋە تان، وە خودا شارازا و زانايە بە كەردەۋە كاتتەن﴾ و ﴿كَاتى مالى كاتتا گەيشتە تەمەنى پىگەيشتەن با مۆلەت وەرگرن وەك چۈن گەۋرەكانىيان پىش ئەوان مۆلەتى ھاتنە ژورەۋەيان وەرەگرت.﴾ النور: ۲۷، ۲۸، ۵۹.

ناشى بۇ ئافرىقى مۇسۇلمان مۆلەت وەرگىرى بۇ چۈنە مالىك كە دروست نىيە بۇى بچىتە ئەو مالى، وەك مالىك تەنھا پىاۋى پىگانەى تىابى، مۆلەت وەرگرتنى ئافرىقى مۇسۇلمان بۇ چۈنە لاي ئافرىقە تانە، يان ئەو پىاۋانەى مەحرەمن.

مۆلەت وەرگرتنىش لە ئىسلام ئادابى ھەيە:

یەكەمیان: مۆلەت وەرگەر لەبەر دەرگا ناوەستی، بەلكو لای چەپ یا راستی دەرگا دەگرێ، عبدالله بن بۇسر ۛ وتی: ((كاتی پیغەمبەر ۛ چووبایە مائیک و ویستبای مۆلەتی چوونە ژورە وەرگرێ، لەبەر دەرگا نەدەوهەستا، بەلكو لەلای راست یان چەپی دەرگا دەوهەستا، ئەگەر مۆلەتی درابوایە دەچوویە ژورە و ئەگەرنا دەپریشت)) البخاری ۵۱۳/۲.

چونکە مۆلەت وەرگرتن لەپیناو سەیرکردنی چاو دانراوە، سهل بن سعد ۛ وتی: پیغەمبەر ۛ فرمووی: ((بەلكو مۆلەت وەرگرتن لەپیناوی چاو دانراوە)) متفق علیه.

لەم پروانگەیهوه دروست نییه بۆ کەسی مۆلەت وەرگەر پیاو بێ یا ئافرەت، راستەوخۆ لەبەر دەرگا بوەستی و چاو بپرێتە کردنەوهی دەرگا.

دووهەمیان: یەكەجار سلاوکردن پاشان مۆلەت وەرگرتن، دروست نییه مۆلەت وەرگرتن پیش سلاوکردن، ریبعی بن حیراش وتی: پیاویك لە بەرهی عامر بۆی گیرامەوه، پیغەمبەر ۛ له مائیک بوو، ئەمیش مۆلەتی چوونە ژورەوهی وەرگرت و وتی: بێمە ژورەوه؟ پیغەمبەر ۛ بە خزمەتکارەکە فرموو: ((پرۆ دەرەوه لای ئەو کابرایە و چۆنیەتی مۆلەت وەرگرتنی فێر بکە. پێی بلێ: بلێ: السلام علیکم، ئایا بێمە ژورەوه؟ پیاو کە گوێی لی بوو، وتی: السلام علیکم، ئایا بێمە ژورەوه؟ پیغەمبەر ۛ مۆلەتی داو و هاتە ژورەوه)) البخاری ۵۱۸/۲.

سییهەمیان: پێویستە مۆلەت وەرگەر ناوی یان نازناوی خۆی بدات، ئەگەر پێی وترا: تۆ کیی؟ وە نابێ وشەیهکی شاراوە و نادیار بلێ وەك: منم، یا خۆمانین، جابر ۛ وتی: هاتمە لای پیغەمبەر ۛ له دەرگام دا، فرمووی: کییه؟ وتم: منم، فرمووی: منم منم؟! وەك بلێی پێی ناخۆشبوو)) متفق علیه.

ابی ذر ۛ وتی: (شەویك لە شەوهەکان چوومه دەرەوه، بینیم پیغەمبەر ۛ بە تەنیا دەروات، منیش لە ژێر رۆشناوی مانگ رۆیشتم، ئاوپی دایهوه و بینیمی، فرمووی: ((ئەوه کییه؟)) وتم: ابو ذر. متفق علیه.

ام هانيء وتى: هاتمە لاي پيغەمبەر ﷺ خوي دەشوست، فاتيمەش پەردەى بۆ کردبوو،
فەرمووۋى: ((ئەوە كييە؟)) وتم: (منم ام هانيء). متفق عليه.

چوارەميان: ئەگەر پيى وترا بگەرپتو، با بگەرپتەوە بى ئەوەى لە دلەوە پيى ناخۆش بىت، خودا
دەفەرمووۋى لە سورەتى النور ئايەتى ۲۸. پيشتەر ۱۴ھ کراو.

بۆيە ابو موسى الاشعري ﷺ وتى: پيغەمبەر ﷺ فەرمووۋى: ((مۆلەت وەرگرتن سى جارە، ئەگەر
پيگاي چوونە ژورەوۋى درا باشە، ئەگەرنا با بگەرپتەوە)) متفق عليه.

ابو موسى ﷺ وتى: (سى جار مۆلەتم لە عمر وەرگرت بۆ چوونە ژورەوۋە، كەچى پيگەى
پيئەدام، منيش گەرپامەوەن كەسيكى نارد بە شوينم و وتى: ئەى عبدالله، سەخت بوو لەسەرت
لەبەر دەرگام بوەستى؟ بزانه خەلكيش بەهەمان شيو لايان سەختە لەبەر دەرگات بوەستن، منيش
وتم: بەلام من سى جار مۆلەتم لىت وەرگرت، كەچى پيگەم پيئەدرا، منيش گەرپامەوە (ئاوہا
فەرمانان پيگراو) عمر وتى: لە كى ئەوەت بىستوو؟ وتم: لە پيغەمبەر ﷺ م بىستوو، وتى:
شەيكت لە پيغەمبەر ﷺ بىستوو كە ئيمە نەمانبىستوو؟ ئەگەر بەلگەيەكى رۆشن لەسەر ئەو
قسەيەت نەهيئەوە دەتكەمە پەند. ئنجا چوومە دەرەو تە هاتمە لاي كۆمەلى لە ئەنصار لە
مژگەوت دانىشتبوون، لەم بارەيەو پەرسىارم لىيان كرد، وتيان: ئايا كەسيك هەيە گومانى لەو
قسەيە هەبى؟ منيش ئەوۋى عمر وتى پيگراگەياندن، وتيان: دەبى ئەوۋى لە هەموومان بچوكتەر
لە گەلت بى بۆ لاي عمر، ئنجا ابو سعيد الخدرى يان ابو مسعود هەلسا و لەگەلم هات بۆ لاي
عمر و وتى: لەگەل پيغەمبەر ﷺ دەرچووين، دەرچوۋە لاي سعد بن عوبادە، گەيشتە مالىيان و
سلاۋى كرد، بەلام مۆلەتى پيئەدرا، دوبارە سلاۋى كرد، پاشان سى بارە سلاۋى كرد، هەر مۆلەتى
نەدرا، فەرمووۋى: ئەوۋى لەسەر ئيمە بوو كردمان، پاشان گەرپايەو، ئنجا سعد شوينى كەوت و
وتى: ئەى پيغەمبەرى خوا، بەو كەسەى تۆى بە حق ناردوو، هەرچەند جار سەلامەت دەكرد
دەمبىست و وەلام دەدايەو، بەلام حەزمكرد زۆرتەر سەلام لە خۆم و لە مال و خيزام بکەى.
ئنجا ابو موسى وتى: سويند بەخوا ئەمىن و دەست پاكەم لەسەر فەرمووۋەدى پيغەمبەرى خوا ﷺ،

عمر وتی: بەلێ، بەلام هەزم دەکرد قسەکەت بەسەلێتم و دلتیا بم)) فتح الباری ۲۶/۱۱ و مسلم ۱۳۰/۱۴.

لە گێڕانەوهی مسلم هاتوووه: کاتێ عومەر رضی اللہ عنہ فەرمووده کە ی بۆ سەلما، وەکوو سەرزه‌نشتی دەروونی خۆی وتی: (لەو فەرمانە ی پێغه‌مبەری خوا صلی اللہ علیہ وسلم بێ ناگا بووم، دەرچوون بۆ بازرگانی لە بازار سەرقال و بێ ناگای کردبووم) مسلم ۲۳۴/۱۴.

ئەمانە ناداب و بنەماکانی مۆلەت وەرگرتن بوو لە ئیسلام، بێگومان ئافره‌تی موسڵمانی گرنگی دەدات بە وەرگرتنی و ملکه‌چبوون بۆی و پیاده‌کردنی لە ژیا نیدا، هەر کاتی ک بچیتە سەردانی مالێک، مۆلەتی چوونە ژوروه‌ لە خاوەن مال وەرده‌گرێ، هەروا کوران و کچانی شی فیری ئەم نادابانە دەکات.

بچیتە کۆریک لەو شوێنە دادەنیشی کە کۆتایی کۆره‌کە یه‌

ئەمەش یه‌کیکی تره‌ لە ئەدەبی ئافره‌تی موسڵمان کاتێ دچیتە کۆریکی قەرەبا لگ و ئافره‌تانی تر پیش ئەو شوینی خۆیان گرتوو، لەو کاتەدا ئەم لە کۆتایی کۆره‌کە دادەنیشی. ئەمەش ئەدەبیکی کۆمه‌لایەتی بەرزه‌ لە کردەوه‌ و گوشتاری پێغه‌مبەر صلی اللہ علیہ وسلم وەرگیراوه‌، هی‌مای زه‌وقی جوان و پایه‌بلندی کۆمه‌لایەتی و پەفتارشیرینییه‌.

ئافره‌تی موسڵمانی بێدار بەسەر دانیشتوانی کۆره‌کە تێناپەرێ و خەلکی ناچارناکات تا شوینی بۆ چۆل بکەن، جابر بن سەموره رضی اللہ عنہ وتی: ((کاتێ به‌اتینایه‌ کۆری پێغه‌مبەر صلی اللہ علیہ وسلم لەو شوێنە دادەنیشتین کە کۆتایی کۆره‌کە یه‌)) ابو داود ۱۶۴/۵ و الترمذی ۷۳/۵.

ئافره‌تی موسڵمانی بێدار دووره‌ لەوه‌ی لە نیوانی دوو کەس دانیشی و لە یه‌کیان بکات، مەگەر زۆر پێویست بێ، یان بە مۆلەتی ئەوان بێت "پێغه‌مبەر صلی اللہ علیہ وسلم دەفەرمووی: ((دروست نییه‌ بۆ هیچ پیاویک لە نیوانی دوو کەس دانیشی مەگەر بە ڕینگه‌ دانیان بێت)) ابو داود ۱۷۵/۵ و الترمذی ۱۴/۵.

ئىسلام بەتوندى ناپەسندى و قىزەونى ئەم خورەوشتەى روونکردۆتەو، سەيدى المقبرى وتى: (بە لای ابن عمر تىپەپىم پىاويكى لەگەلدابوو قسەى لەگەل دەکرد، منىش چوومە لايان، ابن عمر لە سنگى دام و وتى: ئەگەر دوو كەست بىنى بەيەكەو قسە دەكەن مەچووە لايان و لەگەلئيان دامەنىشە، تا مۆلەتيان لى وەرەگري، وتم: ئەى عبدالرحمن خودا چاكت بكات، بەلكو نيازىم وابوو خىرىكتان لىبىستم) البخارى ۵۸۰/۲.

هەندى جار يەكەى هەلدەستى بۆ يەككىتر تا لە شويى دايىشىنى، لەو حالەتەدا باشتر وايە پازى نەبىت و دانەنىشى، ابن عمر ؓ وتى: پىغەمبەر ؐ دەفەرموئى: ((نەكەن كەسىكتان كەسىكىتر لە شويەكەى هەلسىنى، پاشان خۆى لىى دانىشى، بەلام كۆر و دانىشتنتان فراوان بكەن و شويى يەكتر بكەنەو)) متفق عليه. ابن عمر ؓ باوى وابوو ئەگەر يەكەى لە كۆرپك بۆى هەلسايە تا لە شويى دانىشى پازى نەدەبوو و دانەدەنىشت. مسلم ۱۶/۱۴.

ئافرهتى موسلمان پەپرەوى ئەم ئادابانە دەكات بۆ بردنەوێ پەزەمانى خوا

ئەگەر سى ئافرهت بوون دووانيان جيانابنەو و بەنهيى قسە ناكەن

پىنمايەكانى ئىسلام هاتن تا مرقى بەرز و هەست بلىند دارپىژى، بەشىوہيەك وردبين بىت، هەستى خەلكى رەچاو بكات، ئەم ياسايانە دانراون بۆ بەديھيتاننى بنەما خورەوشتى و شيواى كۆمەلايەتى كە كړوك و مەبەستى ئەم ئايەنيە، وە فەرمانى پىكردوين دەستى پىوہ بگري و لە زيانگاندا پىادەى بكەين.

پىغەمبەر ؓ دەفەموئى: ((ئەگەر سى كەس بوون، نابى دووانتان بەنهيى و بەجيا لەوہىتر قسە لەگەل يەكتر بكەن، تا تىكەلى خەلك دەبن)) چونكە ئەم كارە دلى ئەوہىتر خەفەتبار دەكات)) متفق عليه.

ئافرهتى موسلمانىش دەست بەم پىنمايە دەگرئ و هەستى خوشكى سىيەم لەبەرچاو دەگرئ، باروودوخ هەرچۆنك بىت. وە ئەگەر پىويست بوو دووان بەجيا لەوہى سىيەم قسە بكەن، ئەوا با مۆلەتى لىوہرگرن و، لە كورتى قسەى دەپرىتەو و، داواى لىبوردنىش دەكات.

ئەمە خورەوشتى ئافرەتى موسلماننى تېگەشتىتو و سەنگىن و رىيايە. ئەمەش شىۋازە كۆمەلەيتىيە بەرزەكەيتى لە رەفتارى لەگەل خەلكى، مالك لە الموطأ لە عبدالله بن دینارەو، وتى: (من و ابن و عومەر لەو مالى خالد بن عوقبە بووين كە لە بازار بوو، پياويك هات ويستی بەنهيى قسەى لەگەلدا بكات، بيجگە لە منيش كەسىتر لەگەل ابن عمر نەبوو، بۆيە پياويكىترى بانگكرد و بووين بەچار، بە من و بەو پياوەى بانگى كرد وتى: تۆزيك دواكەون، چونكە لە پىغەمبەر ﷺ م بىستوو فەرمووويەتى: ((نابى دوو كەس بەنهيى بەجيا لەوەىتر بەيەكەو قسە بكەن)) الموطأ ۹۸۸/۲.

ئافرەتى موسلماننیش پەپرهوى ئەم كارەى ابن عمر دەكات، هەستى كەسى سىيەم لەبەرچاو دەگرى، نەبادا نازار بخوات، ابن عمر بەم كارەى هەموانى فيركرد كە ئەمە سونەتى پىغەمبەرى خوايە ﷺ، وەكوو جەختكرديك لەسەر ئەو هەلوئىستەى پىويستە لەو حالەتانه وەرەگيرى، بۆ لەبەرچاوگرتنى هەستى خەلك و پەپرهوكردى سونەتى پىغەمبەر ﷺ.

رېز دەنى لە ئافرەتى بەسالاچوو چاكەكار و بەخشندە:

ئەمەش خورەوشتيكى بەرزى كۆمەلەيتى ئىسلاميە، يەككە لە ديارترين بنەما خورەوشتيەكانى.

ئافرەتى موسلماننیش بى ئاگا نىيە لە دەستگرتن بەم بنەما و بنەرەتە ئىسلاميە دييرنانه كە ناسنامەى پەسەنايەتى بە ئافرەتى موسلمان دەبەخشى لە كۆمەلگەى ئىسلامى، ئەوەشى دەستى پىو نەگرى لە پلەويابەى بە ئەندامىەتى بوونى لە ئۆمەتى ئىسلام دادەمالپرى و دەردەهيئىرى، پىغەمبەر ﷺ دەفەرمووى: ((لە ئۆمەتى من نىيە ئەوەى رېز لە بە سالاچوانان نەگرى و بەزەيى نەيەتەو بە بچوكمەن و مافى زاناكانان نەزانى)) احمد والطبراني.

چونكە رېزگرتن لە ئافرەتى بە سالاچوو و پىشخستنى لەوانەى بە تەمەن بچوكتەن، بەلگەيە لەسەر پاىە بەرزى كۆمەلگە و، لەسەر دەستگرتنى ئەندامەكانى بە پىنمايە پەفتارىەكانى ئىسلام، هەروا بەرزى دەروونيەتى ئەندامەكانى ئەم كۆمەلگەيە نیشان دەدات، چ پياو بى چ

ئافرەت. پېغەمبەر ﷺ كە بىنى عبدالرحمن قسە دەكات، لەكاتىكا لەو شاندى ھاتبۇنە بەردەستى پېغەمبەر ﷺ لە ھەمووان بە تەمەن بچوكتەر بوو، فەرمووى: ((با گەورە قسە بكات، با گەورە قسە بكات)) جا عبدالرحمن بچ دەنگ بوو و، ئەو ھى لەو گەورەتر بوو قسە ھى كرد. متفق عليه.

ئەم پەتارە ئاكارىكى بەرزە، پىادەكردنى پەرستشە، پېغەمبەر ﷺ دەفەرمووى: ((يەكئ لە ھۆكارەكانى بە گەورەگرتنى خودا: پىزگرتنە لە موسلمانى سەرسپى و بەسالاچوو، ھەروا پىزگرتن لەو ھى قورئانى ھەلگرتووە، نە ئەو ھى وازى لى دىنى يا دوورە لە خوئىندىووە و كارپىكردنى، وە پىزگرتن لە دەسەلاتدارى دادپەرورە)) ابو داود ۱۷۴/۵.

ئافرەتى موسلمان بەم كارەى فەرمانى پېغەمبەرى خوا ﷺ جىيەجى دەكات، مسلم وتى: ((لە خاتوو عائشە دەگىرنەووە وتوئەتى: پېغەمبەر ﷺ فەرمانى پىكردوئىن ھەر كەسەو لە ئاست و شوئىن و پلەوپايە ھى خوئى دانىئىن)) مسلم ۵۵/۱.

دانانى ھەر كەسەو لە شوئىن و پلەوپايە و ئاستى خوئى واتاى زانىنى پىز و گەورەبىيەكەئەتى.

چاوى بە مالى خەلكىدا ناگىرئ

ئافرەتى موسلمانى بىدار و سەنگىن چاوى بە مالى خەلكىدا ناگىرئ، تا بزائى چى تىايە و چىيان ھەيە“ چونكە ئەمە ئاكارىكى پەسند و جوان نىيە، بۆيە پېغەمبەر ﷺ فەرموويەتى: ((ھەر كەسئ چاوى بە مالى كەسىدا بگىرئ بەبئ مۆلەتايان، ئەوا خەللاھ بۆيان چاوى كوئىر بكنە)) مسلم ۱۳۸/۱۴.

لە كۆر و دانىشتنەكان باوھەشك نادات تا لە تواناى دايت

ئافرەتى موسلمانى ژىر و پۆشنىسر بە ئادابى كۆر و دانىشتن، تا لە تواناى دايت باوھەشك نادات، وە ئەگەر زۆرى بۆ ھىنا، ھەولەدەت پى لى بگىرئ، پېغەمبەر ﷺ دەفەرمووى: ((ئەگەر

یه کیکتان باوهشکی هات با تا له توانای دایه بیخواتهوه)) فتح الباری ۶۱۱/۱۰ و مسلم ۱۲۳/۱۸.

به لام ئەگەر باوهشکه کە ی بۆ نه خورایه وه، با دهستی له سەر ده می دابنیت، پیغه مبه ر ﷺ ده فرمووی: ((ئەگەر یه کیکتان باوهشکی هات با دهستی له سەر ده می دابنیت)) چونکه شهیتان ده چیته ژوره وه)) مسلم ۱۲۲/۱۸.

باوهشك هاتن کاریکی ناپه سنده، ناشی بۆ مرۆفی په روه رده کراو، بۆیه پیویسته پتی پی بگری، شهویش به دهست خستنه سەر ده م و داپوشینی دیمه نی ناشیرینی کرانه وه ی ده م له خه لکی چونکه باوهشك هاتن نیشانه ی ته مبه لئ و بیزاری ده گه یه نئ.

له کاتی پشمن دهست دهگری به نه ده بی نیسلام

ئافره تی موسلمان ده زانی ئەو نیسلامه ی ئە ده بیکی داناوه بۆ باوهشك هاتن، ئە ده بیکیشی داناوه بۆ پشمن، ابو هریره ؓ وتی: پیغه مبه ر ﷺ فرموویه تی: ((خودا خوشی دیت له پشمن و رقی له باوهشکه، جا ئەگەر یه کیکتان پشمی و سوپاسی خوی کرد، ئەوا واجبه له سەر هه موو موسلمانیک گوئ بیستی ده بی بلیت: یرحمك الله، هه رچی باوهشکه له شهیتانه وه یه، ئەگەر که سیکتان باوهشکی هات با تا له توانای دایه بیگریته وه)) چونکه کاتئ یه کیکتان باوهشکی دیت شهیتان پتی پیده که نئ)) فتح الباری ۶۱۱/۱۰.

ده بینین روداوی وا بچوک له ژیا نی موسلمان به بی بنه ما و ناداب تینا په ری، تا موسلمانان له ناخیا نه وه هه ست بکه ن ئەم ئاینه هاتوو وه بۆ چاک کردنی هه موو کاروباریکیان، هه یچ کاریکی بچوک یا گه وره ی به بی ریکخستن و یاسا تینه په راندوو وه، هه میشه شیوازی تاییه تی بۆ داناوه به هۆیه وه مرۆف به خودای ده به ستیته وه.

کاتئ ئافره تی موسلمان ده پشمی پیویسته له سهری بلیت: الحمد لله، وه له سهر ئە وهشی ده بیسی بلیت: یرحمك الله، ئە میش وه لامی ئەو نزایه ده داته وه و ده لئ: یه دیکم اله ویصلح بالکم.

پيغەمبەر ﷺ دەفەرمووی: ((ئەگەر یەکیکتان پشمی با بلی: الحمد لله، وه براكه ی یا
هاورپیکه ی با بلی: یرحمک الله، ئەگەر پی و ت: یرحمک الله، با بلی: یهدیکم الله ویصلح بالکم))
فتح الباری ۶۰۸/۱۰.

پيغەمبەر ﷺ دەفەرمووی: ((ئەگەر یەکیکتان پشمی و سوپاسی خوی کرد، ئەوا پی بلین:
یرحمک الله، ئەگەر سوپاس و ستایشی خوی نەکرد، ئیوەش پی مەلین یرحمک الله)) مسلم
۱۲۱/۱۸.

ئەنەس ؓ وتی: دوو پایا لەلای پيغەمبەر ﷺ پشین، بە یەکیکیانی فەرموو: یرحمک الله، بە
ئەوێ تریای هیچ نەفەرموو، جا ئەوێ هیچی پی نەفەرموو بوو، وتی: فلان پشمی و پییت
فەرموو: یرحمک الله، بەلام من پشیم پی نەفەرموو یرحمک الله؟ فەرمووی: ((ئەو سوپاس و
ستایشی خوی کرد، بەلام تۆ سوپاس و ستایشی خوات نەکرد)) متفق علیه.

لە هاندانی پيغەمبەر ﷺ بۆ ئەم کارە مەبەستی گەورە دەردەکەوی، وەك: یادکردنی خوا و
سوپاس و ستایش کردنی، هەروا بەهێزکردنی پەیوەندی باریهتی و دۆستایهتی و سینه سافی لە
نیوان موسلمانان، ئنجا ئەوێ دەپشم سوپاسی خوا دەکات لەوێ بەهۆی ئەم پشیمە میکروپ
و هەستیاری و شتی زیانبەخش دەردەچێ و دەبیته مایه سوود بۆی، ئەوێشی دەبیسێ پی دەلی
یرحمک الله وەك زیاتر هەستکردن و نواندنی باریهتی "چونکە دیارە ئەوێ سوپاسی خوا دەکات
هەمیشە شیای پەحمەتی خوا، لە بەرامبەردا ئەوێ پشیموێ نزایه کی درێژتری بۆ دەکات تیایدا
هەرچی واتای خۆشهویستی و خیر و دۆستایهتی هەیه لە خۆی دەگرێ.

بەم شیویه هەر بۆنەیهك و روداوێك بە ژیانی موسلمانان تیپه پێ تیایدا ئیسلام وایکردووه
بیته مایه وەیادخستنەوێ خوا و پتەوترکردنی پەیوەندیه کانی باریهتی و خۆشهویستی و سۆز
لە دروونیان.

ئەدەبیکیتری پشین ئەوێه: ابو هريره ؓ وتی: ((پيغەمبەر ﷺ ئەگەر پشیمبایه دەستی یا
جلی لەسەر دەمی دادەنا، وە دەنگیشی پی نزم دەکردەو)) ابو داود ۲۸۸/۵ والترمذی ۸۶/۵.

ئافرهتى موسلمانى رۆشنىرى پەرۋەردەكراۋ بە ئەدەبى ئىسلامى لە ھەموو ئەو پوداۋانەى بەسەرىدا تېپەر دەبىت، ئەوا فەرموۋدەى و رېئىمىي پېغەمبەر ﷺ رېگا و شىۋازەكانى لە يادە و ۋەكۈو خۆى پىادەيان دەكات.

چاۋەروانى جىابوونەۋەى ھىچ ئافرهتتەك ناكات لە مېردەكەى تا بە خۆى شوئى بگرىتەۋە
ئافرهتى موسلمانى رۆشنىرى پارىزكار ھەست دەكات لە كۆمەلگەيەكى ئىسلامى دەۋى، تاكەكانى خوشك و براى ئەون، لەو كۆمەلگە خوايىەدا ناپاكى و سستەم و زۆردارى و ھەرچى خورەۋشتى ناپەسندە كە لە كۆمەلگاكانى تر ھەيە ياساغ و ھەرامە.

لە ناپەسندترىنى ئەو خورەۋشتانە چاۋپرېنى ئافرهتە بۆ پىاۋىكى خاۋەن خىزان، بەمەبەستى سەندنى لە خىزانەكەى پاش جىابوونەۋەى لىي، تا ھەرچى خىر و بېرى ئەو پىاۋە ھەيە بۆ خۆى گلىداتەۋە، ئافرهتى موسلمانىش زۆر دوورە لەو جۆرە خورەۋشتە خراپ و نزمە، بوخارى و مسلم لە ابو ھىرە ﷺ ئەۋىش لە پېغەمبەر ﷺ فەرموۋىەتى: ((نرخ لەسەر كەل و پەل زىاد مەككەن بۆ فرىودانى خەلكى، داۋاش لەو كەسە مەككەن شتىكى كپوۋە كپىنەكەى ھەلۋەشىنئىتەۋە، تا بە كەمتر بفرۆشئى، ۋە دەست مەگرن بەسەر نرخى بازار بۆ زىان گەياندن، ۋە داخۋازى ئافرهتتەك مەككەن كە براكت داخۋازى كردوۋە تا دەستى لى ھەلدەگرئ، ھەروا ھەللا نىيە بۆ ھىچ ئافرهتتەك داۋاى جىابوونەۋەى ئافرهتتەكى تر بكات لە مېردەكەى بۆ ئەۋەى خىر و بېرەكەى بۆ خۆى گلداتەۋە)) فتح البارى ۴/۳۵۲، ۳۵۳ و مسلم ۹/۱۹۸.

لە گېرپانەۋەيەكى بوخارى لە ابو ھىرە ﷺ ھاتوۋە: ((دروست نىيە بۆ ئافرهتتەك داۋاى جىابوونەۋەى خوشكەكەى بكات، تا ھەموو خىر و بېرەكەى بۆ خۆى بىت، بەلكو قەدەر چى بۆ برىار دابى ھەر ئەۋە بەش و بارىەتى)) فتح البارى ۹/۲۱۹.

چۈنكە موسلمان خوشكى موسلمانە، باۋەرى وايە ئەۋەى خودا بۆى نوسىبى پىى دەگات، ۋە ناپىتە باۋەردارى راستەقىنە تا ئەۋەى بۆ خۆى پىى خوش بىت بۆ خوشكىشى پىى خوش بىت: ۋەك

پيغەمبەر ﷺ دەر مووی: ((هیچ کامیكتان باوهری راسته قینه ناهینن تا ئەوێ بۆ خۆی پیتی خۆشه بۆ براكهشی پیتی خۆش بیت)) متفق علیه.

لیرهوه ئافرهتی موسلمان بههۆی رۆشنگیری و باوهرهکی پارێزراو دهبی له كهوتنه ناو ئەو گوناوه و پیسبون پیتی، وهكوو گوێرپایه لیهك بۆ فرهمانی خوا و پيغەمبەر ههکی و، وهكوو وهستانیك له ئاست بنه ما مرقایه تیه بهرزهكان كه ئیسلام له كهسایهتی ئیسلام ههویی کردوه، نهك له ترسی ئابرووچوونی كۆمه لایهتی“ چونكه ئافرهت دهتوانی كار و پیلانهکانی داپۆشی، وه خۆی دهربازكات لهو ئابرووچوونه كۆمه لایهتی، بهلام ناتوانی له رکیفی خدا دهرباز بیت“ چونكه خدا ئاشکرا و په نهانیهکانی دهزانی.

کار و پیشه یهك هه لده بژیری بگونجی له گه ل سروهته می یانه که ی

ئیسلام ئهرکی کارکردن و پهیدا کردنی خهرجی بۆ بژیوی ژیا نی خۆی له سه ر ئافره تی موسلمان هه لگرتووه، ئەو ئهرکی سپاردووه به باوکی یا برای یا میردی یا یه کێ له خزمانی، بۆیه چاو نابریته کارکردن له دهره وه نه گهر زۆر پتویست نه بی“ چونكه له دهره وه ژیا نی نازادانه و سه ربه رزانه ی بۆ مسۆگهر نییه، یا نه گهر كۆمه لگا پتویستی به کاری ئەو هه بوو، ئەوا کاریك دهكات له گه ل می یانه که ی بگونجی و، سه ربه رزی و خو ره وشتی و ئا نیی بیاریزی.

بۆیه ئیسلام ئهرکی پهیدا کردنی خهرجی خیزان و بهرپر سیاریه تی ژیا نی سپاردووه به پیاو، تا ئافره ت دهست به تال بیت بۆ ژیا نی هاوسه رایه تی و دایکایه تی، دواتریش ببیته ره یحانه و ناسوده یی و جوانی و گولاو و گه شبینی ناو مال، هه روا ببیته ئەو هۆش و بیردی کاروباری میرده که ی ریک ده خات، ئەو سۆزه ی له کهش و هه وای مال بلاوی ده کاته وه، ئەو گیانه بالداره ی له ده وری جگه رگۆشه کا نی با له فری ده کات و ده سو ریته وه.

ئهمه تیروانی نیی ئیسلامه بۆ ئافره ت و خیزان، هه ر ئهمه شه فه لسه فه ی ئیسلام له مه ر هاوسه رایه تی و خیزانداری.

به پيچهوانه‌ی ئه‌مه، فەلسەفە‌ی پوڤژئاوا سەبارەت بە ئاڤرەت و مالا و خيزان و منداالا و دادەمەزري کە: کاتي کچ دەبيته ۱۷ سال، باوک يا برا يا يە کي له خزماني ناچار نابن خەرجي ژياني بگرنه ئه‌ستو، بە لکو پيويسته لەسەري بە دواي کاريک دابگه‌رپيت تا خەرجي ژياني دابين بکات بو خوي، پاشانيش هەنديکي لي پاشە کەوت بکات بو پروسە‌ي هاوسەرگيري، کاتي شوو دەکات لەسەري پيويسته هاوکاري مي‌رده کەي بکات له خەرجي مالا و منداالا، کاتي پيريش دەبي و هيشتا تواناي کارکردني دەمي، پيويسته لەسەري بەرده‌وام بيت له کارکردن بو پەيداکردني بوئي ژيان، نه گەرچي خاوه‌ني منالي ده‌وله‌مەنديش بيت.

بيگومان ئاڤرەتي موسلمانن تيگه‌يشتوو هەست بەو جياوازي‌يه بەرفراوانه دەکات له نيوان بارودوخي ئاڤرەتي موسلمان و بارودوخي ئاڤرەتي پوڤژئاوا، ئاڤرەتي موسلمان پاريزراوه و ژيانتيکي پيزدارانه و سەر بەرزانه‌ي بو مسوگەر کراوه، بەلام ئاڤرەتي پوڤژئاوا هەميشه ماندوو و پيسوا و بي پيزه بەتاييه‌تي کاتي بەسالا ده‌چن.

سکالاي بيزياراني (فلاسفه) پوڤژئاوايي يەک له دواي يەک هات سەبارەت بەو ئاسته خراپە‌ي ئاڤرەتي پوڤژئاوايي پي گه‌يشتوو له کو تايي سەده‌ي رابردوو، بانگخوازي ئيسلامي گه‌وره دکتور مصطفى السباعي - رحمه الله - له پەرتوکه‌کەي (المرأة بين الفقه والقانون) کوپله يەک له وتە‌ي نهو بيرياره پوڤژئاواييانه‌ي هيناوه‌تەوه، سەبارەت بە رهوش و ئاستي خراپي ئاڤرەتي پوڤژئاوا له‌وه‌ي نهو بيريارانه هەستيان پيکردوو...، له‌وانه: فەيله‌سوفن ئابوري (جول سيمون) ده‌لي: ((ئاڤرەتان بوونه‌ته ته‌ون چن و چاپکەر... هتد، مي‌ري له کارگه‌کان بە‌کاريان ديني، بەم شيوه‌يه چەند دره‌ميکيان دەستکه‌وتوو، له بەرامبەريدا کو له‌کەي خيزانيان روخاندوو، بەلي پياو سوديک ده‌بين له دەستکه‌وتي ژنه‌کەي، بەلام بەهوي کارکردني ئاڤرەت پياو دەستکه‌وتي کەم بوته‌وه.

هەروا ده‌لي: (ئاڤرەتاني پايه بلندتريش هەن له‌وانه‌ي باسما کردن، کە سەرپەرشتي ژمي‌رياري ده‌کەن، وه له شويني بازرگاني کارده‌کەن، هەروا مي‌ري له پيشه‌ي فيرکردن بە‌کاريان ديني، هەشيانه له پوسته و گهيانندن و هيله ناسنيه‌کان و بانقه‌کاني فەرەنسا کارده‌کەن، بەلام ئەم کار و پيشانه بە ته‌واوي له خيزان دايماليون)).

ههروا ده‌لی: ((ده‌بی ئافرهت هه‌ر به ئافره‌تانه‌یی ب‌ینیت‌هه“ چونکه‌ ته‌ن‌ها به‌م ئا‌کاره‌ ده‌توان‌ی به‌خته‌وه‌ری بد‌ۆزیت‌هه‌ و به‌ خه‌ل‌ک‌یش‌ی به‌خ‌ش‌ی. ده‌ی با ره‌وش‌ی ئافره‌ت چا‌ک ب‌که‌ین، به‌لا‌ با نه‌ی‌گ‌ۆزین، وه‌ ئا‌گا‌دار و ه‌ۆش‌دار بین له‌وه‌ی بیان‌گ‌ۆزین به‌ پ‌یاو“ به‌م ش‌یوه‌یه‌ خ‌یر‌یک‌ی زۆریان له‌ ده‌ست ده‌چ‌یت“ چونکه‌ سروشت⁽¹⁾ هه‌موو ش‌ت‌یک‌ی به‌ جوان‌ی و ورد‌ی دروست‌کرد‌وه‌، ده‌ی با لی‌ی ب‌کۆل‌ینه‌وه‌ و هه‌ول‌ی چا‌ک‌کرد‌نی ب‌ده‌ین، ده‌با خ‌ۆمان ب‌پار‌یزین له‌ هه‌موو ئه‌و ه‌ۆ‌کارانه‌ی له‌ یاسا و غ‌ونه‌ راسته‌ق‌ینه‌کان دوورده‌خاته‌وه‌)).

له‌ هه‌مان سه‌رچاوه‌ وته‌ی ئافره‌ته‌ نوسه‌ری ئینگلیزی به‌ناوبانگ (ئه‌نا رورد) د‌ی‌ن‌یت‌ه‌وه‌ که‌ ده‌لی: ئه‌گه‌ر ک‌چا‌غان خ‌زمه‌ت‌کار بن له‌ مال‌ان، یان وه‌کوو خ‌زمه‌ت‌کار بن، چا‌ک‌تره‌ و به‌لا‌که‌ی سو‌ک‌تره‌ له‌ کار‌کرد‌نیان له‌ کار‌گه‌کان“ چونکه‌ ک‌چ له‌ شو‌ینانه‌ پ‌یس ده‌ب‌یت، روونی و ره‌ونه‌قی ژیا‌نی هه‌تا هه‌تایی له‌ناو ده‌چ‌یت، خ‌ۆزگه‌ ول‌اتانی ئ‌یمه‌ وه‌کوو ول‌اتانی مو‌سل‌مانان ب‌وایه‌، له‌و‌ی پاکی و ب‌ی‌گه‌رد‌ی و ئا‌برو‌و بالا‌پۆشیانه‌، له‌و‌ی خ‌زمه‌ت‌کار و کۆیله‌ خ‌ۆش‌ترین ژیا‌ن ده‌گ‌وزه‌ر‌ینن، وه‌کوو من‌دا‌ل له‌ مال‌ ره‌فتاریان له‌گه‌ل ده‌که‌ن، ه‌یچ کات‌یک خ‌راپه‌ به‌رام‌به‌ر ئا‌برو‌یان نا‌کر‌ی، به‌لی“ سه‌رش‌ۆری به‌ بۆ ول‌اتانی ئینگلیز ک‌چه‌کان‌ی ب‌بنه‌ غ‌ونه‌ی خ‌راپه‌‌کاری و ر‌یس‌وایی به‌ه‌ۆی ت‌یکه‌ل‌بوونیان به‌ پ‌یاوان. ده‌ی له‌به‌ر‌چی هه‌ول‌ نا‌ده‌ین ک‌چ له‌ مال‌ه‌وه‌ ج‌ی‌گ‌یر ب‌یت به‌و ش‌یوه‌یه‌ی ده‌گو‌نج‌ی له‌گه‌ل ئا‌و‌گله‌ سروشته‌که‌ی له‌ هه‌ل‌سانی به‌ کاری مال‌، وه‌ج‌یه‌یش‌تن‌ی کاری پ‌یاو بۆ پ‌یاوان، له‌پ‌یناو سه‌لامه‌ت پا‌گرت‌نی ئا‌برو‌که‌ی؟!)).

د‌کتۆر مصطفی‌ الس‌باع‌ی ده‌لی: ئافره‌تی ر‌ۆژئاوایی ئ‌یره‌یی ده‌بات به‌ ئافره‌تی مو‌سل‌مان، به‌ ئا‌واته‌ که‌م‌یک له‌و ماف و پاراستن و ر‌یز و سه‌قام‌گیریه‌ی ده‌ست ب‌که‌و‌یت، ک‌چ‌یک‌ی ئ‌یتالی له‌ کۆلیژی ئۆکسفۆرد ماف ده‌خو‌ین‌ی، پاش ئه‌وه‌ی هه‌ند‌یک‌ی له‌ مافه‌کان‌ی ئافره‌تی بیست له‌ ئیسلام، که‌ چۆن ئیسلام دیاره‌که‌کان‌ی ر‌یزگرت‌نی بۆ ده‌سته‌به‌ر‌کرد‌وه‌ کات‌ی به‌خ‌ش‌ی له‌ ئه‌رك و په‌یدا‌کرد‌نی

⁽¹⁾ نه‌مه‌ گۆزانه‌‌کاری ب‌ن با‌وه‌رانه‌ی ر‌ۆژئاوایه‌: (سروشت) له‌ ج‌یا‌تی خ‌ودای دروست‌کاری بالاده‌ست، پاش ئه‌وه‌ی ر‌ۆژئاوا پ‌شت‌ی کرد له‌ ناین ئه‌م بۆ‌چ‌ونه‌ی په‌یوه‌ کرد.

خەرجى ژيان، وه تهواو دەست بەتالى کرد بۆ گەياندى پەيامى ھاوسەرايەتى و خىزانى، وه من ئىرەيى دەبەم بە ئافرەتى موسلمان، ئاوات دەخوازم ئەگەر لە ولاتانى ئىسلام لە دايك بوومايە.

ئەم راستەقىنەيە لە هەزرى ئافرەتانى رابەرى بزوتنەوہى ژناندا جيگىر بووہ لە ولاتانى عەرەبى، ئەوہتا خاتوو سەلما الحفار الکزبرى کە زياتر لە جاريك سەردانى ئەوروپا و ئەمريکاي کردووہ، لە رۆژنامەى (الايام الدمشقيه) کە لە ئەيلول (سبتمبر) ١٩٦١ م دەرچووہ، لە بەدواداچونەوہيەکى لەسەر قسەى استاذ شقيق جبري لە پەرتوکەکەى (ارض السحر) سەبارەت بە بەدبەختى ئافرەتى ئەمريکى نوسيوہتى: ((ئەم ئەديبە گەشتيارە تيبينى کردووہ کە ئەمريکايەکان منالانسان هەر لە سەرەتاي ژيانان ئاراستە دەکەن لەسەر خوشويستنى ناسن و نامير و پالەوانىيەتى لە کاتى ياريکردن و گەمەدا، هەروا ئافرەتان کارى پياوان دەکەن لە کارگەکانى ئۆتۆمبيل و خاوينکردنەوہى ريگا و بان، ئنجا ئازار دەخوات بۆ بەدبەختى ئافرەت لە بەهەدەربردنى لاوى و تەمەنى لەوہى ناگوغجى لەگەڵ مەيانەکەى و سروشت و زەوقى. بەراستى ئەو قسەيەى استاذ جبري دلى خوش کردم" چونکە ماوہى پينج سالە لە گەشتيک لە ولاتە يەگگرتووہکانى ئەمريکا گەراومەتەوہ، من دلەم دەسوتى بۆ حالى ئافرەت کە شەپۆلە کوپرەکانى بەناو يەکسانى رايماليوہ، لەپيناو دەست خستنى بژيوى ژيان بەدبەخت بووہ، تەنانەت ئازادى و سەربەخويشى لە دەست داوہ، ئەو ئازادىيەى زۆر هەولنى دەست خستنىدا" چونکە ئيستا بۆتە دىلى نامير و چرکە. ئيستا بە کارىکى قورس دادەچيئتەوہ، بەراستى جيى داخە ئافرەت بەرزترين شت لە دەستبەدات، مەيانەکەى پاشان بەختەوہريەکەى" چونکە کارى بەردەوام و پر شەکەتى باخچە بچوکەکانى لە کيس چواندووہ کە پەناگەى سروشتيە بۆ ئافرەت و سەربەرشتى مال، جا بەختەوہرى کۆمەلگە و تاک لە مالان و لە نيوان ناميزى خيزان دەست دەکويت، کە سەرچاوہى نيگا و کانياوى خير و داهيئانە)).

گومرايى راستەقىنە ئەوہيە ئافرەت بخريتە بەر کارکردن و بەربەرەکانى پياوان بکات، تا شويئيان بگريئتەوہ، يان ھاويەشيان بکات، بى ئەوہى پيوستى بەرژوہندى گشتى هەبى، بەراستى ئەمە ئەو شلەژانە نوويستراوہيە کە نەتەوہ و گەلانى لەسەردەمى داروخان و فتنە و لارى و

گومپایی دوچاری ده بن. ئافره تی موسلمان ی پۆنساکییر به قورشان و فهرمووده، پازی ناییت بجزیتیریتته ناو ئه و جوړه ره وشه، بیزاره له وهی بیته کهل و په لیکي کهم بایه خ، تینوان و چاوچنۆکان و خاوهن سهرمایه داری هه ولی قووتدانی بدهن، یان بیته یاریه کی باق و بریق و ههرچی دهروون نزمه له وانه ی به ناو پیاو چیت و هرگرن له هاوړیتی کردنی، زۆر سهربه رزانه ئه م پیشکه و تنه درۆینه کویرانه یه رته ده کاته وه که بانگه شه ی ده رجوونی ئافره ت ده کات به پروت و قووتی و بۆ جل و بهرگ، تا له ته ک پیاو له نویسنکه کان و دام و ده زگاگان کاریکات، ئافره ت به م هه لویسته ره سهن و ژیرانه و دانایانه ی خزمه تیکی گه وړه پیشکه ش به ولات و کۆمه لگه و ئۆمه ته که ی ده کات به هوی بانگه وازکردنی بۆ لادانی ئه م گالته جارپه گه وړه له بهر به ره کانیتی ئافره ت بۆ پیاو له کاره کانیا ندا، وه لادانی پاشماوه سلبیه کانی ئه م گالته جارپه له گهنده لی بسوونی خوړه وشت و، فهرماؤشکردنی خیزان، به هه ده رجوونی مال، گه وړه تره له و سوده ی ئافره ت پیشکه شه ی ده کات له کاره کهیدا، به لگه ش له سهر ئه مه وته ی دادوهی کۆریای باکوره له کۆنگره ی یه کییتی ئافره تان له ولاته که ی سالی ۱۹۷۱: ((ئیمه ریگه مان داوه ئافره تان بچنه ناو کۆمه لگه، ئه مه به هوی نه بوونی دهستی ئیشکه ر نه بوو، ئه گهریش به راشکاوی قسه بکه یین، ده لئین: ئه وه ی ده ولته هه لی ده گری له ئهرکی ئافره تانا زۆر گه وړه تره له و سوده ی ئافره تان پیشکه ش به ده ولته ی ده که ن له ریگه ی به شداری کردنیان له کارکردن پاش ئه وه ی هاتنه ناو کۆمه لگه، پاشان وتی: که واته له بهرچی ده مانه وی ئافره تان چالاک بن له پاپه رینیان بۆ چوونه ناو کۆمه لگه؟ چونکه ئامانجی ئه و پاپه رینه یان به شیوه یه کی سهره کی شۆرشیکه بۆیان و گۆرانیانه له سهر ره وته ی چینی خزمه تکار له میانه ی ژبانی کۆمه لایه تی، پارته که ی ئیمه ش چالاک ی ئافره تان هانده دات بۆ چوونه ناو کۆمه لگه له پیناوه لگیرسانی شۆرشی ئافره تان و گۆرانیان له سهر ره وته ی چینی خزمه تکار، ئه گهرچی ئهرکی ده ولته تیش قورستر بکه ن)).

بیگومان ئافره تی موسلمان ی پۆشنبری تیگه یشتوو ریگای خۆی دژیوه ته وه و، جی پیی خۆی ناسیوه، پاش ئه وه ی ئه و جیاوازیه گه وړه ی بینیه له نیوان حوکی خوا و حوکی نه فامی، ئنجا حوکی خوی هه لبارد بۆ گویدان و ئاوردانه وه له بانگه وازی نه فامان: خودا ده فهرمووی:

﴿أَفْحَكُمُ الْجَاهِلِيَّةُ يَبْغُونَ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ﴾. واتا: نایا داوای حوکمی نه فامی ده کهن؟ نایا کی له الله حوکمی باشتره بۆ گهل و کۆمه لیک تیده گهن و بیرده که نه وه ﴿المائدة: ۵۰﴾.

لاسایی پیاوان ناکاته وه

ئافره تی موسلمان که شانازی ده کات به که سایه تیه که ی ههرگیز لاسایی پیاوان ناکاته وه “ چونکه ده زانی لاسایی کردنه وه ی ئافره ت بۆ پیاو، پیاویش بۆ ئافره ت له شرعی ئیسلام هه رامه “ چونکه حیکمه تی خودا و سونه ته هه میشه زیندوو هه که ی له گه ردون و ژیا نی مرۆڤ وا ده خوازی پیاو که سایه تی تایبه ت و جیاوازی هه بی له ئافره ت، ئافره تیش که سایه تیه کی سه ره به خۆ و جیاوازی هه بی له پیاو، ئه م جیاوازیه ش پیوستیه بۆ هه ردوو ره گه ز “ چونکه هه ریه که یان رۆژی جیاوازی هه یه له وه ی تر له ژیا ن، ئه م جیاوازیه ی کاری سه ره کی ره گه ز و ئه رکی له ژیا ن ته وا و به ستراوه به جیاوازی که سایه تی ره گه ز، واتا به جیاوازی که سایه تی پیاو له ئافره ت، وه جیاوازی که سایه تی ئافره ت له پیاو.

ئیسلا میش هه ر شته ی له شوینی تایبه تی خۆی دانا وه کاتی بۆ هه ریه کی له پیاو و ئافره ت ئه رکی خۆی بۆ دیاری کردوه له ژیا ن، وه ئه و کار و پرێگایه ی بۆ ئاسان کردوه که بۆی دروست بووه. لێ ره وه هه ر ده رچونیک له م دیاری کردنه خوا ییه واتای ده رچوونه له و فیه ریه ی خودا خه لکی له سه ر به دیه ی ناوه، ساخته کردنه له سروشتی مرۆڤ و لار کردنه وه یه تی له په سه نایه تی دروست کردنه چه سپا وه که ی، ئه مه ش نه ویستراوه له لایه ن هه ردوو ره گه ز، به لگه ش له سه ر ئه مه: ئافره ت رقی له پیاوی ژنان ییه که لاسایی ئافره ت ده کاته وه، وه پیاویش رقی له ئافره تی پیاوانی و زبهره که لاسایی پیاو ده کاته وه. وه ئاوه دان کردنه وه ی گه ردون و به خته وه ری مرۆڤایه تی به شیوه ی راستی خۆی ته وا و نابیت مه گه ر به جیاوازی ئه و دوو ره گه زه له یه کتر، وه به پیاوه کردنی هه ریه ک له و دوو ره گه زه بۆ ئه و جیاوازیه ی له وه ی تری جیاوه کاته وه و، هاریکاری هه ردوکیان بۆ ئاوه دان کردنه وه ی گه ردون و به خته وه رکردنی مرۆڤایه تی.

له پیناو هه موو ئه مانه، ده قه ئیسلامیه کان هاتن و به توندی هه ره شه یان کرد له وانیه ی لاسایی ره گه زه که ی تر ده که نه وه، ابن عباس ؓ وتی: ((پینغه مبهری خوا ؓ نه فره تی کردووه له و پیاوانه ی لاسایی ئافره تان ده که نه وه، له و ئافره تانه ی لاسایی پیاوان ده که نه وه)) فتح الباری ۳۳۲/۱۰.

هه روا ابن عباس ؓ وتی: ((پینغه مبهر ؓ نه فره تی کردووه له پیاوانی ژنانی و ژنانی پیاوانی، وه فره موووی: ((ئه و جوژانه له مال ده رکهن))، وتی: جا پینغه مبهر ؓ فلانه پیاوی ژنانی له مال ده رکرد، وه عومهریش فلانه ئافره تی پیاوانی له مال ده رکرد)) فتح الباری ۳۳۲/۱۰.

ابو هریره ؓ وتی: پینغه مبهری خوا ؓ نه فره تی کردووه له و پیاوه ی جلی ژنانه له بهر ده کات، وه له و ئافره ته ی جلی پیاوانه له بهر ده کات)) ابو داود ۸۶/۴ وابن حبان (۱۳) ۶۳.

ئنجا له و رۆژه ی موسلمانان شهرعی خویان پیاده ده کرد و، کۆمه لگاکیان به رووناکی ئیسلام رووناک ببویه وه، هیچ شوینه واریکی گرتی لاسایی کردنه وه ی یه کتری ئه و دوو ره گه زه له ئارادا نه بوو، به لām ئه مپۆ، له پاش ئه وه ی سیبه ری ئیسلام له سه ر موسلمانان لاکه وت، رووناکیه که ی له کۆمه لگاکیان ونبوو، ده بینین له زۆر له و کۆمه لگایانه ئافره تانی پانتۆلی ته سک و تریسک له بهر ده که ن، ستریچ و به دی ته سک که بۆ پیاو و بۆ ئافره تیش ده شی، ئنجا سه ر و قژیان لی پووت کردووه و قۆل و باسکیان ده رخستوه، به شیوه یه ک وه کوو کورانیان لی هاتوووه، به هه مان شیوه کورپی گه نجی ژنانی وا ده بینین که ملوانکه ی زیپی له ملکردووه و هاتۆته سه ر سنگه پووته که ی و، قژی درێژ کردووه و، سه روسیمای وه کوو ئافره ت لی کردووه، به شیوه یه ک ئاسته نگه له یه کیان جیا بکه یته وه.

ئه و دیمه نه زمانه له هه ندی ولاتانی ئیسلامی که دوچاری داگیرکردنی فیکری بونه ته وه ده بینری، وه له زۆر له و لاوانه ی توشی شکستی رۆحی بوونه ته وه، ئه م دیمه نانه مایه ی شه رمه زاریه بۆ ئۆمه تی ئیسلامی و کۆمه لگاکی و بنه ما و داب و نه ریه ئیسلامیه کان، ئه م دیمه نانه له لایه ن پۆژئاوای بێ دین و رۆژه لاتنی بێ باوه ر سه ری هه لداوه، تیایدا هه رچی گومرایی و لاری وله ری لادانه بلاو بوته وه، بۆته هۆی به ده بختبوونی و چاره ره شییه کی گه وره، کاتی له فیه ره ی ساغ و

سەلامەتى رايمالى بەرەو لارى و گومپايى، ئەمەش خراپترىن ئاكام و ترسناكترىن پەتا و نەخۆشى لىكەوتەوۋە.

ئىمەش لە ھەموو ئەمانە پروشك و دوكلەئمان بەركەوتوۋە، كە بەگشتى ژيانى ئەوانەى گرتەوۋە لە پىنمايى خوا لاياندادە لە ھەندى لە ولاتانى ئىسلامى، پاش نەمانى سەردەمى خەلافەتى ئىسلامى و پارچە پارچە بوونى يەككىتى ئۆمەت و، لە قىنى زۆرىك لە بنەماكانى لە ھەندى لە كۆمەلگا ئىسلامىيەكان، بەشپۇدەيەك ئەو جۆرە ئافرەت و پىاۋە ناۋازانە نامۆبوون لەسەر جەستەى ئۆمەتى ئىسلامى و، دەرچوون لە پرۆگرامە رەسەن و بنەما چەسپاۋ و كەسايەتتە جىاۋازەكەى.

بانگەواز دەكات بۇ حەق و راستى

ئافرەتى مۇسلىمانى پۇشنىپەر بە پىنمايى ئاينەكەى دەزانى مەرۋى بە گالتە دروست نەكراۋە، بەلكو دروستكرداۋە تا پەياممىك بگەيەنى، سىپاردەيەك ھەلگىرى، ۋە ھەلىسى بە ئەنجامدانى فەرزىك، كە پەرستىنى خوايە، ۋەك دەفەرموۋى: ﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ﴾. بىشتەر پاقەكراۋە.

پەرستىنى خواش ھەموو جۈلەيەكى ئىجابى و بنىاتنەر دەگىتتەوۋە بۇ ئاۋەدانكردنەۋەى گەردون و، بەدەيھىنەنى ۋەتى خوا لەسەر زەۋى و، پىيادە كردنى بەرنامەككەى لە ژيان، ئەمانە ھەموۋى لەسەر مۇسلىمانان پىئويستە بانگەۋازى بۇ بكنە چ پىاۋ چ ئافرەت.

لېرەۋە ئافرەتى مۇسلىمانى راستگۇ ھەست بە ئەركى خۇى دەكات لە بانگكردنى ئافرەتان بۇ ئەو حەقەى ئەم باۋەرى پىھىنناۋە، مەبەستى لەمەش ئەو پاداۋشتە خوايىيە كە بەلئىنى خوايە بۇ ئەوانەى خەلكى بانگ دەكەن بۇ خوا، ۋەك ھاتوۋوۋە، پىتغەمبەر ﷺ بە ھەلى ﷺ دەفەرموۋى: ((سۆيىد بەخوا ئەگەر خوا بەھۇى تۆۋە يەك پىاۋ پىنمايى بكات خىترتەر بۇت لە وشترى سور)). فتح البارى ۷/۷۶۷.

ۋشەيەكى چاك كە ئافرەتتىكى مۇسلىمان لەناۋ كۆمەللىك ئافرەتى بى ئاگا دەيلىتن يا دەيچرىيىن بە گۆيى ئافرەتتىكى دوور لە پىنمايى خوا، كارىگەرى خۇى دەيىت لەسەر دەرۋونى، بەھۇيەۋە

پاداشتی گه وره ی دهست ده که ویت که خیرتر بی له و شتری سوور، نه میش به هادارترینی مال بوو لهو سهرده مه، له پال نه مه پاداشتی وه کوو نهو که سه هیه که پینماییه که ی وه رگرتووه. وه ک پینغه مبر ﷺ ده فرموو: ((هر که سی بانگهواز بکات بو پینمایی و هیدایهت، نهوا پاداشتی وه کوو پاداشتی نهوانه هیه که شوینی که وتوون و پینماییان وه رگرتووه، هیچیش له پاداشتی نهوان کم ناکاته وه)) مسلم ۲۲۷/۱۶.

نافره تی موسلمان پو شنبیر هیچ زانستیک به کم بایه خ نازانی لهو کاتانه ی نافره تان بانگ ده کات بو لای خوا، چه نده ی ده زانی با بیگه یه نی، هرچی بیستوه له ناموژگاری و پینمایی با بیگه یه نی، نه گه ر یه ک نایه تیش بی له قورئان، پینغه مبر ﷺ به هاوه لانی ده فرموو: ((نه گه ر یه ک نایه تیش بیت له منه وه بیگه یه نن)) فتح الباری ۴۹۶/۶.

له وانیه نهو نایه ته، یان وشه یه ک له وشه کانی بانگخواز، شوینی باوه پ بکاته وه له دلی بهرامبر، نهو کاته ش گری پینمایی ده چیتته ناو دهروونی نافره تی گوینگر و پرووده کاته حه ق و، ژبانی هه مووی بهم نوره گه شه روونا ک ده بیتته وه^(۱).

لیره وه نافره تی موسلمان هه میشه هه ولده دات نافره تان بانگ بکات بو حه ق، که له م سهرده مه دا زور پیوستیان پییه تی به نومیدی ده سکه وتنی په زامه ندی خوا، به هویه وه پو شنبیری له ناو ریزی نهو نافره تانه بلاوده کاته وه که پو شنبیری و پینماییان پی نه گه یشتوه، به لگه ده داته دهست که نهو نافره تیکی باوه رداره و نهوه ی بو خوی پی خۆشه بو خوشکیشی پی خۆشه، بهم خوړه وشته نافره تی بانگخواز جیاده کریتته وه له نافره تانی ئاسایی، به راستی نه مانه خوړه وشتی بهرز و بلندن، پینغه مبر ﷺ ئاماژه ی پیداه و ستایشی کردوه، ده فرموو: ((خودا نهو که سه گه شاهه و خو شگوزهران بکات که شتیک له ئیمه ده بیستی و پاشان وه کوو خوی ده یگه یه نی، به شکو نهوه ی ده گه یه نی تیگه یشتووتره و پو شنبیرتره له وه ی ده بیسی)) الترمذی ۳۴/۵.

(۱) نافره تیکی نزیک خۆمانم بانگکرد بو پینمایی و هیدایهت، زور که لله ره ق بوو، هرچیم بو باس ده کرد بیانویه کی ده پیناوه تا ملکه چ نه بی، تا له کوتابی پرسیری کرد و تی: باشه تو نهو هه موو قسانه ده کی من چۆن بزائم راسته قینه ن؟! وتم: نهو قورئانه بۆمانی روون کردۆته وه که تا ئیستا تمنانه ت یه ک پیتی لی زیاد و کم نه کراوه و بی گۆرانکاری و به پارێزراوی و زیندوویی ماوه ته وه! تنجا پینمایی وه رگرت، تا ئیستاش ده ئی: تنها نهو قسه یه له دلم چه سپاو بوویه مایه ی هیدایهت دایم. سوپاس بو خوا.

نافره‌تی موسلمانان پښتېر به پښتېر قورټان و فەرموووده وه چرای پښتن وايه، پښتېر بڼو خه‌لکي رووناک ده‌کاته‌وه له شه‌وه‌زنګي تاريخکايي، وه هه‌رګيز خوشکاني ونبوو له تاريخکايي شه‌و له‌م نوره بېټه‌ش ناکات، پاش شه‌وي شه‌و پادا‌شته گه‌وره‌ي بڼو روونبوويه‌وه که خودا ناماده‌يکردوه بڼو بانگخوازاني دل‌سوزان و راستگو.

فهرمان ده‌کات به چاکه و قه‌ده‌غهي خراپه ده‌کات

شه‌م کاره تهنه‌ا شه‌رکي پياو نيه، به‌لکو هه‌ردوو ره‌گه‌ز ده‌گرېته‌وه، وه خودا ده‌فه‌رمووي: ﴿وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَيُطِيعُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَٰئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ. واتا: پياواني باوه‌ردار و نافره‌تاني باوه‌ردار هه‌نديکيان پالېشت و دوستي يه‌کن و فهران ده‌کن به چاکه و قه‌ده‌غهي خراپه ده‌کن و نويژ شه‌نجام ده‌ده‌ن و زه‌کات ده‌ده‌ن و گوپړايه‌لي خوا و پيغه‌مبه‌ره‌کي ده‌که‌ن، شه‌وانه خودا ره‌حم و ميه‌ريان له‌گه‌ل ده‌کات، به‌راستي خودا بالاده‌ست و دانايه ﴿التوبه: ۷۱﴾.

نيسلام پله‌وپايه‌يه‌کي به‌رزي کډمه‌لايه‌تي به‌خشيوه به نافره‌ت کاتي شه‌و شه‌رکه کډمه‌لايه‌تيه‌ي پي سپارد، شه‌رکي فهران‌کردن به چاکه و قه‌ده‌غه‌کردن له خراپه، که بڼو يه‌که‌بجار له ميژوو کرا به فهرانده، وه بېجګه له نيسلام هه‌ميشه به فهران پيکراو ناسيويانه.

له به‌رامبه‌ر شه‌م شه‌رکه‌دا که خڅي له خويدا پښو و گه‌وره‌يه، نافره‌تي موسلمان هه‌لده‌ستي به واجبي فهران‌کردن به چاکه و قه‌ده‌غه‌کردن له خراپه له سنور و ناوه‌نديک که له‌گه‌ل سروشته مي‌يانه‌کي ده‌گوځي، وه له بازنه و بواړي تاييه‌تمه‌ندي خڅي، شه‌نجا به‌ره‌نگاري خراپه ده‌بيته‌وه و به هڅ و دانايي و ژيريوه قه‌ده‌غهي خراپه ده‌کات، جا شه‌گه‌ر تواني به ده‌ست خراپه‌که لاده‌دات، شه‌گه‌ر نه‌يتواني به زمان بڼو روون ده‌کاته‌وه، شه‌گه‌ر نا به دل پيښي ناخڅ ده‌بيت، وه هه‌ميشه بير لهو شيواز و هوکارانه ده‌کاته‌وه که ده‌بيته مايه‌ي لادان و نه‌هيشتني خراپه‌که له ره‌گه‌وه، پيغه‌مبه‌ر ﷺ - ده‌فه‌رمووي: ((هه‌ر که‌سي خراپه‌يه‌کي بيني با به ده‌ست بيگوپړي، شه‌گه‌ر

نەیتوانی با بە زمانی، ئەگەر هەر نەیتوانی با بە دلی، ئەوەشیان لاوازترینی باوەرە)) مسلم ۲۲/۲.

ئافرهتی موسلمان بە دلسۆزیهوه و بە شیوهی ئامۆژگاری ئەم کاره دهکات بەرامبەر بە خوشکانی موسلمان بێ ناگا یا که متهرخەم له پهیرهوکردنی پێنمایی ئیسلامی بێگهره، پێغه مبهەر ﷺ دهفرمووی: ((ئاین دلسۆزی و ئامۆژگاریه، وتمان: بۆ کێ؟ فرمووی: بۆ خوا و بۆ کتابة کهی و بۆ پێغه مبهر کهی و گهره ی موسلمانان و خه لکی به گشتی)) مسلم ۳۷/۲.

ئافرهتی موسلمان تێگه یشتوو کاتێ هه لدهستی به فرمانکردن به چاکه و قه دهغه کردنی خراپه له نیوه ندی ئافره تانا، ده بیته هۆی راستکردنه وه ی زۆر هه ل و کار و داب و نهریتی چهوت و کۆن، که پێچه وانه ی پێنمایی ئیسلامین، ئەو هه لانه ش یه کجار زۆرن له ناوه ندی ئافره تانی بێ ناگا و دوور له ئاین، ئافره تی موسلمانیش کاتێ به ره نگاری ئەو هه لانه ده بیته وه به مه به ستی راستکردنه وه ی ئەو داب و نهریتانه و، روونکردنه وه ی رای ئیسلام تیایدا، خزمه تیک و خیریکسی گهره به ئۆمه ت و کۆمه لگا که ی ده کات و، ده بیته چاکترینی خه لک: پیاوێک هاته لای پێغه مبهەر ﷺ لهو کاته ی له سه ر مینه ر بوو، وتی: ئە ی پێغه مبه ری خوا کام خه لک خیرترینی خه لکه ؟ فرمووی: ((خیرترینی خه لک ئە وه یه له هه مووان زیاتر فرمان بکات به چاکه و قه دهغه ی خراپه بکات، وه له هه مووان زیاتر په یوه ندی خزمایه تی بگه یه ئی)) احمد والطبرانی.

ئافره تی موسلمان بێداری خاوه نی پرس، له سه ر درۆ و ساخته یی بێ ده نگ نابیت، سستی ناوینێ له روونکردنه وه ی حق، به لاری و لادان رازی نابیت، هه میشه کارده کات له سه ر سود گه یانندن به خوشکانی له کۆمه لگه ی ئیسلامی و، ده ره یێنایان لهو دواکه وتووی و که مته رخه می و نه فامیه ی تێک هه وتوون، ئافره تی موسلمان لهو کاره یدا ته نها مه به ستی ملکه چه بوونه بۆ فرمانی خوا و پێغه مبه ره که ی، بۆ لادانی سزای خوا که ئەو کۆمه لگایانه ده گریت ه وه بێ ده نگن له ناست خراپه کاری و فرمان ناکن به چاکه و قه دهغه ی خراپه ناکن.

کاتی ابوبکر ؓ کرایه خلیفه، چووه سهر مینبهر، سوپاس و ستایشی خوای کرد، پاشان وتی: ئەهێ خەلکینەو ئێوه ئەو ئایەتە دەخویننەوه: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنْفُسُكُمْ لَا يَضُرُّكُمْ مَن ضَلَّ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ﴾ واتا: ﴿ئەهێ ئەوانەهێ باوەڕتان هێناوه ئێوه تەنھا خۆتان بەدەستە، ئەوانەهێ گومراوونە زیاتان پێناگیەنن ئەگەر ئێوه هیدایەت و ڕێنمایی وەرگرن﴾، وە ئێوه ئەم ئایەتە لە شوێنی خۆی بەکارناهیئن، وەمن لە پێغەمبەری خوام بیست دەیفەرموو: ((ئەگەر خەلکی خراپەیان بینی و نەیانگۆڕی، نزیکە خودا هەموویان بە گشتی سزا بدات))^(۱).

ئافرهتی موسڵمانی پارێزکاریش هەموو کات بۆ خێر هەنگاو دەنێ، فرمان دەکات بە چاکە، قەدەغەهێ خراپە دەکات، ئامۆژگاری خەلک دەکات، ڕەوش و کرداری بۆگەن و گەندەڵ ڕاست دەکاتەوه، هەرگیز ڕازی نابێت مەروڤێکی سەلبی و لارە ڕۆ و کەللە ڕەق بێت، وە هەرگیز کەمتەرخەمی ناکات لەو پەرسانەهێ پەیدەستەن بە ئاین“ چونکە کاروباری ئاین گەلێ نیه، لە هیچ لادان و هەڵەیهک تیایدا نابێ بۆ دەنگ بێت، ئەگەرنا دەکەوتتە بەر ئەو خەشەهێ خوا کە جولهکەهێ بەرکەوت، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموو: ((لە پێش ئێوه لە بەنی ئیسرائیل کەسانی وا هەبوون، ئەگەر بیانیدیایە کە سێک خراپە دەکات قەدەغەیان دەکرد و هەڕەشەیان لێ دەکرد، بەلام بۆ بەیانی لەگەڵی دادەنێشت و دەبخوارد و دەبخواردەوه، وەک بێلێ دوینێ هیچ خراپەیهکی لێ نەبینیوه، کاتی خودا ئەمەهێ لێیان بینی دڵەکانیان دابەیهکا و ناکۆکی کەوتە نێوانیان لەسەر زمانی داود و عیسا کۆری مەریەم، بەهۆی ئەوهی سەرپێچیان کرد و ستمیان دەکرد، سویند بەوهی خودی منی بەدەست دەبێ فرمان بکەن بە چاکە و، قەدەغەهێ خراپە بکەن، وە دەبێ لە دەستی خراپەکار بدەن، وە لەسەر حەق سزای بدەن، یان خودا دڵەکانتان دەدا بەیهکا و نەفرەتتان لێ دەکات وەک چۆن نەفرەتی لێیان کرد)) الطبرانی ۱۰/۱۶۶.

زەنگ و دانایە لە کاتی بانگەوازکردنیدا:

ئافرهتی موسڵمان لە کاتی بانگەوازکردندا ژیر و دانا و ڕوایە، زەنگانە دەئاخافتی لەگەڵ ئەوانەهێ بانگیان دەکات، ئاستی فیکری و کۆمەڵایەتی لەبەرچاو دەگرێ، بەهۆی داناییهکەهێ زۆر

^(۱) حیاة الصحابة ۳/۲۳۳.

به جوانی و چاکی ده چیتّه دلّ و هوشیان و ناموژگاریان ده کات، وهك خودا ده فهرمووی: ﴿أَدْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ. وَاتَا: بانگهواز بکه بۆ ږینگای خوا به حکمهت و دانایی و ناموژگاری چاکه﴾ النحل: ۱۲۵.

خوی دوور ده گری له دریژکړدنه وهی باس و قورسکړدن و سه ختکړدن له سهر گوینگر، به لکو به چروپری و روونیه وه نه وهی دهیه وهی دهیگه یه نی، به شیوازیکی جوان و گه شبینانه و دوور له بیژاری، وه به چهند قوناغیک کاره کانی ده کات نهك به یه کجار، تاوه کوو بهرامبهر به ناسانی بتوانی فیکره کوی وهرگری و پیادهی بکات و به ږه زامه نندی یه وه ملکه چی بیټ، نه مه ږه فتاری پیغه مبهړ ﷺ بووه لهو کاته ناموژگاری خه لکی کړدوه، عبدالله بن مسعود ﷺ هه موو پینج شه مانیک وتاری بۆ خه لکی ددها، پیاوړیک پیی وت: نهی نهبا عبدالرحمن: خوژیا هه موو ږوژیک یادت خستباینه وه و ناموژگاریت کړدباين، وتی: (من له ترسی نه وهی بیژاری ږووتان تی بکات نهو کاره ناکم، وه من چهند ږوژ جاریک ناموژگاریتان ده کم، وهك چوڼ پیغه مبهړ ﷺ چهند ږوژ جاریک ناموژگاری ده کړدین له ترسی وهرس بوون و بیژاری) متفق علیه.

نهرم و نیانی له گرنګترین پیداویستیه کانی نافره تی بانگخوازی دانا و ژیره، هه روا نارامګرتن له سهر درهنگ ټیگه یشتنی هه نډیکیان و، نه فامی و بی ناګایان بهرامبهر زوړیک له پرسه کانی نه م ناینه و، له سهر هه له دوباره بووه کانیان، وه له سهر پرسیاره وهرس و زوړه کانیان، له مانه هه مووی په پیره وی پیغه مبهړ ﷺ ده کات، معاویه بن الحکم السّلمی ﷺ وتی: ((نیمه له گه ل پیغه مبهړ ﷺ نویژمان ده کړد، لهو کاته پیاوړیک له وانه ی نویژیان ده کړد پشمی، منیش وتم: یرحمک الله، خه لکه که هه موو سهیریان کړدم، وتم: دایکت شیوه نت بۆ بکات، بۆچی وا سهیرت ده کهن؟ ننج له رانی خویمان ددها، که بینیم دهیانه ویت بی ده نگم بکه ن توږه بووم، به لام بی ده نگیش بووم، کات پیغه مبهړ ﷺ نویژی کړد، دایک و باوکم به قوربانی بیټ، که له پیش و له دواي نهو هیچ ماموستانه کم نه بینیه و به جوانی خه لکی فیتر بکات، سویند به خوا نه خوی لی توږه کړدم نه لی دام و نه جنیوی پیدام، فهرمووی: ((نهو نویژانه ناشی قسه ی خه لکی تیا بکړی، به لکو سهرتاپای سبحان الله و الله اکبر و قورئان خویندنه)) - أو کما قال ﷺ - وتم: نهی پیغه مبهړی

خوا، من له ناو نه فامی هاتووم، وه خودا ئیسلامی بۆ هیناوین، جا تیاماندایه جادوگر و فالگیرهویه، فهرمووی: ((مهچوه لایان)) وتم: هه مانه رهشبین! فهرمووی: ((ئه مه ته نهها شتیكه له سنگ و دلپانه، با رینگه تان پێ نه گرن، چونكه نه زیان نه سودی نییه)) مسلم ۲۰/۵.

یه کێ له خوڤه وشته دانا و سهركه وتوووه کانی و شیوازه کاریگه ره کانی بانگخواز نهویه: به خراپه وهلامی خراپه و کهم و کورتی ناداتهوه، به لکو نهرم و نیان ده بیست له کاتی ناخاوتن له گه لپان، بێ نهوهی به پاشکاوانه باسی خراپه و کهم و کورتیه کانیان بکات، زۆر به دانایی و وریاییه وه ههولده دات له خراپه و کهم و کورتیه کانیان ده ربازیان بکات، به له بهرچا و گرنتی ههسته کانیان تا بریندار نه بیست، تاوه کوو دهروونیان له بانگهوازه کهی نه رهو پستهوه، ئهم شیوازه زیاتر ده چیتته ناو دهروون و کاریگه ری له سه ر دل ده بیست، وه سه رکه وتوو تره له چاره سه رکردنی په تا و نه خو شیه دهروونی و خوڤه وشتی و کۆمه لایه تیه کان، خاتوو عائشه وتی: ((ئه گه ر پێغه مبه ر ﷺ له باره ی که سی که وه شتیکی پێ گه یشتبایه وه، نه یده فهرموو: له بهرچی فلانه که س واده کات؟ به لام ده یفه رموو: له بهرچی فلانه قه وم واده که ن و واده که ن))^(۱).

ئاکاریکی تر سهرکه وتووی ئافره تی بانگخواز نهویه: قسه کانی دوباره کاته وه و روونی کاته وه بێ نهوهی به رامبه ری وه ره س بکات، به جوړیک هه ست بکات تیی ده گه ن و، ده چیتته ناو دلپان، ئه نه س ﷺ وتی: ((پێغه مبه ر ﷺ ئه گه ر قسه ی بکر دایه سی جار دوباره ی ده کرده وه، تاوه کوو تیی بگه ن، وه ئه که ر به لای کۆمه لێک تیپه ریپوایه سی جار سه لامی لیده کردن)) فتح الباری ۱/۱۸۸.

خاتوو عائشه وتی: ((گو فتار و قسه ی پێغه مبه ر ﷺ روون و ئاشکرا بوو، هه ر کێ بییستایه تیی ده گه یشت)) ابو داود ۴/۳۶۰.

ئه گه ل ئافره تانی چاکه خواز هاوڕێیه تی ده کات و تیکه ل ده بیست

ئافره تی مو سلما ن له هاوڕێیه تی کردنی له گه ل ئافره تانا به دوا ی ئافره تی چاکه خواز ده گه ریت، تا ببه نه خوشک و هاوڕێ، به تیکه ل بوون له گه لپان دلخو ش ده بیست، هاریکاریان ده کات له سه ر

(۱) حیاة الصحابة ۱۲۹/۳.

نافره‌تی موسلمانان روناكبير كاتى تىكه‌لى نافره‌تانى چاك ده‌بيت، پەى بردووە به‌وه‌ى مرؤشه‌كان وه‌ك كانزاكان وان، هه‌يانە گرانبه‌ها و هه‌شيانە كەم نرخن، وه‌ك پىغه‌مبەر ﷺ ده‌فهرمووئ: ((خەلكى كانزان وه‌ك كانزای زېر و زيو، باشترينيان له‌سه‌رده‌مى نه‌فامى باشترينيانە له‌ نىسلام نه‌گەر تىبگەن له‌ تايين، وه‌ رۆح و گيانە‌كان وه‌ك پۆلى بالئە وان، ئەوانەى ناشناى يەكترن له‌گەل يەكتر ده‌سازيئن، وه‌ ئەوانەى ناشانان له‌گەل يەكتر ناكۆك و جياواز ده‌بن)) مسلم ۱۸۵/۱۶.

وه‌ له‌ رىگەى رىنمايى تايينه‌كه‌ى فيريووه‌ ئەوانەى له‌گەل تايان تىكه‌لى ده‌بيت دوو جوړن: هاوړپى چاكە، يان هاوړپى خراپە، پىغه‌مبەر ﷺ ده‌فهرمووئ: ((ئەو نه‌ى هاوړپى چاك و هاوړپى خراپ وه‌ك ميسك فروش و كوره‌چى وايه، ميسك فروش، يان گولاوت پى ده‌به‌خشى، يان لىى ده‌كړى، يان بوئى خوئى لى‌ده‌كه‌ى. وه‌ كوره‌چى يان ئەوه‌تا جله‌كه‌ت ده‌سوتىنئ، يانيش بوئى ناخوئى لى‌ده‌كه‌ى)) متفق عليه.

لەم پروانگە‌هيه‌وه‌ بوو هاوه‌لانى ريزدار بايه‌خيان ده‌دا به‌ سه‌ردانى كردنى خەلكى چاكە‌كار له‌ نافره‌تان و پياوان له‌وانەى خوا و رۆژى دوايان ده‌خستنه‌وه‌ ياد، دلانيان نەرم ده‌کرد، ئەنەس ﷺ ده‌گيريتته‌وه‌: (پاش كۆچى دوايى پىغه‌مبەر ﷺ ابوبكر ﷺ به‌ عومەر ﷺ وت: هه‌ل‌سه‌ با بچينه‌ سه‌ردانى أم ئەيمەن^(۱) سه‌ردانى بكه‌ين وه‌ك چۆن پىغه‌مبەر ﷺ سه‌ردانى ده‌کرد، كاتى چوونه‌ لای گريا، ابوبكر و عومەر وتيان: بۆچى ده‌گريت؟ ئەوه‌ى له‌لای خوايه‌ چاكتر و خيترتره‌ بۆ پىغه‌مبەرى خوا، وتى: له‌به‌رئەوه‌ ناگريم، به‌لكو ده‌گريم چونكه‌ نيگا له‌ ناسمان برآوه‌، ئەوانيش دايانە پرەمى گريان و له‌گەل أم ئەيمەن ده‌گريان) مسلم ۹/۱۶.

كۆرى نافره‌تانى چاك كه‌ يادى خواى تيا ده‌كرىت، قسه‌ و باسى سوودبه‌خشى تيا ده‌كرىت، فريشته‌كان ده‌وره‌ى ده‌دن و، خوداش له‌ ژير ره‌حه‌تى خوئى سيبه‌ريان بۆ ده‌كات، له‌و جوړه‌ كۆر و دانىشتنه‌وه‌ ده‌روون خاويئن ده‌بيتته‌وه‌، بيروهوئى گه‌شه‌ى تىده‌كه‌وى، رۆحه‌كان پوخت و پاك ده‌بنه‌وه‌،

(۱) أم ئەيمەن دايمى پىغه‌مبەر ﷺ و خزمەتكارى بووه‌ له‌ مندالى، كاتى گه‌وره‌ بووه‌ پىغه‌مبەر ﷺ نازادى كردوو، پاشان زيد بن حاربه‌ خواستى، وه‌ پىغه‌مبەر ﷺ پزى لى‌ده‌نا و چاك بووه‌ له‌گەلئ و ده‌فهرمووئ: ((أم ئەيمەن دايمى منه)).

ئىنجا لە دونيادا بەروبوو مە پىڭگە يىشتوو و سوودە كەيان دەست دەكەوتت، وە لە رۆژى دوايش
شويتن و پلەوپايەى رۆژدار و سوباسكراويان بۆ نامادە كراو.

هەولئى چاك كردنى نيوانى ئافەرەتان دەدات

كۆمەلگەى ئىسلامى بەو لە كۆمەلگەكانى تر جيا دەكرێتەو تيايدا برايهتى بلاووتەو، بە
دۆستايەتى ئاوەدانە، لە نيوانياندا پەيوەندى گەرم و لەيدەك تىگەيشتن و لىبوردەيى و سینه سافى
هەيە، وىراى ئەمانەش كۆمەلگەيەكى ئادەميە و بەدەر نىيە لەوێ هەندى جار ناكۆكى و
ناخۆشى بکەوتتە نيوان تاکەكانى، بەمەش لەيدەك دابراڤان و دەنگ دابراڤان و پچراڤان دروست دەيێت.

بەلام ئەم ناخۆشيانە بەهۆى رۆنمايى ئاسمانى هەر زوو ناميێن، لە شوپييدا برايهتى و
دۆستايەتى و نزىكايەتى دەگەرێتەو، دواتر رەگى دوژمنايهتى و رق و دابراڤان دەردەكيشرێ، ئىنجا
هەر كاتێك فتنەيەك كەوتە نيوان دۆستەكان و، شەيتان كەليێنى خستە نيوانى توندوتۆلى
پەيوەنديەكان و، دابراڤان و ناكۆكى لە نيوانيان بەرپابوو، ئەوا نەوێهەكانى ئىسلام هەولئى چاكە و
خىرى خوێان دەدەن بۆ چاك كردنى نيوانى موسلمانان، پىغەمبەر ﷺ دەفەر مووى: ((دروست نىيە
بۆ پياويك زياتر لە سى رۆژ دەنگ دابريئ لە باوەرداريك، ئەگەر سى رۆژەكە تىپەپى با هەول بدات
بىيێنى و سەلامى لى بکات، ئەگەر وەلامى سەلامەكەى داىهەو ئەوا بەشدار دەبن لە
پاداشتهكە، وە ئەگەر وەلامى نەداىهەو ئەوا ئەو موسلمانە بى تاوان دەبى لە گوناھى دەنگ
دابرينەكە)) البخارى ٥٠٥/١.

خوداش فەرمانى بە موسلمانان کردوو ئەوانى دوو كۆمەلئى ناكۆك چاك بکەنەو، كە
دەفەر مووى: ﴿وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلَحُوا بَيْنَهُمَا فَإِنْ بَغَتْ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَى
فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتَّى تَفِيءَ إِلَى أَمْرِ اللَّهِ فَإِنْ فَاءَتْ فَأَصْلَحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوا إِنَّ اللَّهَ
يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ. واتا: ئەگەر دوو كۆمەلئى باوەردار جەنگان لە دژى يەكتر ئەوا نيوانيان چاك
بکەنەو، ئەگەر كۆمەلئىكيان ستم و دەستدریژی كردە سەر ئەوێتر ئەوا بجهنگن لە دژى ئەوێ
ستم و دەستدریژی دەكات تا ملكەچى فەرمانى خوا دەيێت، ئەگەر ملكەچى فەرمانى خوا بوو

ئەو بە دادپەرورەنە نىوانىيان چاك بىكەنەو و ئاشتىيان كەنەو "چونكى بەراستى خودا دادپەرورەنە خۆش دەوئەت ﴿الحجرات: ۹.﴾

چونكى كۆمەلگەى باوەرداران پىويستە بە دادپەرورەرى و خۆشەويستى و گەرم و گورى ئاوەدان بىت و، گولوى دۆستايەتى تىدا پرژا بى، خوا دەفەرموى: ﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلَحُوا بَيْنَ أَخَوِيكُمْ وَأَتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ﴾. واتا: بەلكو باوەرداران بىر يەكترن كەوابو نىوانى براكتان چاك بىكەنەو و ئاشتىيان بىكەنەو، وە لە خوا بترسن تا پرەمىتان بى بىكات ﴿الحجرات: ۱۰.﴾

لە روانگەى ئەم پىنمايەنەو ئافرەتى موسلمان داواى لىكراو نىوانى خوشكانى ناكۆك چاك بىكاتەو، تەنەتەم كەلشوم بنت عقبە بن معيط وتى: لە پىغەمبەر ﷺ بىست دەفەرموو: ((ئەو كەسە درۆزن نىيە نىوانى خەلكى چاك دەكات، جا هەوايىكى چاك دەگەيەن، يان قسەيەكى خىر دەكات)) مسلم ۱۵۷/۱۶ لە گىرەنەو يەكترى مسلم ئەمەى زياد كردوو: ((نەمىستوو پىغەمبەر ﷺ لە هىچ شتىك رىگە بە قسەى زياد بدات لەو قسانەى خەلكى دەيەن تەنە لە سى حالەتدا نەبى: لەكاتى جەنگ، وە لەكاتى ئاشتكرەنەو خەلك، كاتىكىش پىساو قسە بۆ خىزانەكەى دەكات و ئافرەتەش قسە بۆ مېردەكەى دەكات)) مسلم ۱۵۷/۱۶.

تىكەلى ئافرەتان دەبىت و ئارام دەگرى لەسەر ئەزىزەت و ئازايران

ئافرەتى موسلمانى راستگوى خزمەتگوزار خاوەنى پرسىكە، هەلگرى پەيامىكە، پىشپەوى بانگەوازيكە، ئەوەشى ئەو ئەركە بەرزەنەى لە ئەستۆ گرتبى، پىويستە خۆى رايىننى لەسەر ئارامگرتن و خۆراگرى و فىداكارى لەپىناويدا.

ئافرەتى موسلمانى خزمەتگوزار پىويستە ئارامبگرى لەسەر هەلويستى هەندى لە ئافرەتان، وەك كاردانەو خراپ و، خراپ هەلسەنگاندىيان بۆ ئەركە پىرۆزەكەى، وە گالته كردنى هەندىكيان بە پاينەندىوونى بە ئادابە ئىسلامىيەكان و ئەحكامەكانى، و، تىكەل و پىكەلى راكانيان و سادەبى بىركنەويان و، سستى بەدەنگەو هاتنىيان بە پىل حەق و، خولانەويان لە دەورى خۆيان و بەرژەو هەندىەكانيان و، گرنگى دانه بى نرخەكانيان و، رووكرەنە دۇنيا و خۆشى و بەزمەكانى، بى

ئەوھى حىسابىڭ بۆ دۈرۈڭيان بىكەن، يا لەلەي فەرمانەكانى ئاين بوەستى، وە چەندىن كىردارى تر كە
 لىيان پروودەدات و سىنگى بانگخۈزى پىڭ تەنگ دەبىڭ، تەنانت ھەندىڭ كات دەرۈونىيان وا فشارىيان
 دەخەنە سەر تا وازىيىنن و كارى لەپىناۋى خوا جى بىلن، ئەمانە ھەموۋى پرووبە پروۋى ئافرىتان و
 پىياۋانى بانگخۈز دەپىتەو لە ھەموو كات و شوپىڭىدا، بۆيە پىڭمەبەر ﷺ دەرەموۋى: ((ئەو
 باۋەردارى تىكەلى خەلكى دەبىت و ئارام دەرگى لەسەر ئەزىتە و ئازارەكانىيان خىرتەر و چاكتەر
 لەوھى تىكەلى خەلكى ناپىت و ئارام ناگرى لەسەر ئەزىتە و ئازارەكانىيان)) البخارى ۴۷۸/۱.

پىڭمەبەر محمد ﷺ و پىڭمەبەرانى پىشى نونەى ئارامگرتن بوون لەسەر ئەزىتە خەلكى، لە
 نونەى ئەو ئارامگرتنە گەرەپە: مسلم و بخارى دەرگىرەو: پىڭمەبەر ﷺ ھەندىڭ دەستكەوتى
 جەنگى دابەشكرد وەكوو ھەموو جارىڭ، پىياۋىڭ لە يارىدەدەران وتى: سوپىد بەخوا ئەو
 دابەشكردىڭ بوو رەزامەندى خۋاى تىدا رەچاۋ نەكراۋە! ئەم قىسەيە گەپشەو پىڭمەبەر ﷺ و
 پىي دىلگران بوو، رەنگى گۆرۈ و تورپە بوو، پاشان وتى: ((بەرەستى موسى لەو زىاتەر ئەزىتەى درا
 كەچى ئارامى گرت)).

بەم چەند وشە كەمە تورپەي پىڭمەبەر ﷺ دامركايەو و دەرۈونى كپ بوويەو، ئەمە
 خورپەشتى پىڭمەبەرانى بانگخۈزى راستگۆ بوو لە ھەموو كات و زەمانىڭدا، بىي ئەم
 ئارامگرتنەش بانگەواز كىردن بەردەوام ناپىت و بانگخۈزىش چەسپاۋ دامەزراۋ ناپىت.

ئافرىتى موسلمانى بانگخۈزى تىگەپشتوش ژىر و زىرەكە لە ھەلسەنگاندنى دەرۈونى
 ئەوانەى بانگيان دەرەكات لەگەل ئاستى فىكرى و كۆمەلەپەتەيان، ھەرۈا قىسە كىردن لەگەلەيان بەو
 شىۋازەى دەرگۈچى و كارىگەرى دەبىڭ بۆ سەرنج راکىشانىيان بۆ لاي خۋى.

چاكەى لەبەرچاۋە و سوپاسى لەسەر دەرەكات

يەككى لە خورپەشتەكانى ئافرىتى موسلمانى راستگۆ ئەوھى ئەمەكدارە و چاكەى لەبەرچاۋە و
 سوپاسى كەسى چاكەكار دەرەكات و، ھانى چاكەكارىش دەرەكات، پىڭمەبەر ﷺ دەرەموۋى: ((ھەر

که سَنَ چاکه یه کی له گهل کړا، پاشان به چاکه کاری وت (خوا پاداشتی به خیرت بداته وه) نهوا به تهواوی سوپاس و ستایشی چاکه کی کردوه)) الترمذی ۳۸۰/۴.

وه دده رمووی: ((تهوهی به خوا پهنای گرت پهنای بدنه. . . . . وه نهوهی چاکه ی له گهل کړدن پاداشتی بدنه وه)) ابو داود ۱۷۲/۲ واحد ۶۸/۲.

سوپاسکردنی چاکه له دیدی ثافره تی موسلمانانې بیدار تاینیکه و پړنمایې پیغمبر ﷺ هانی له سهر داوه، وه خوږه وشتیکې کومه لایه تی باو نیبه به پښې ههوا و ثاره زووو و بهر ژه وهندی پیاده بکړی.

خواهنی چاکه له دیدی ثافره تی موسلمان شایه نی سوپاسکردنه، نه گهر چی له سهر دهستی نهو سود و بهر ژه وهندیش نه هاتیبته دی“ چونکه به سه بږی به دهم بانگه وازی خیر و چاکه و جوامیری هاتوووه و پرووی کردو ته خیر و چاکه، به هو ی نهو هه لو یسته ی شایسته ی سوپاسی ناخی دل ده بیت، هر نه وه شه نیسلام له موسلمانانې ده ویت: سوپاسکردن له سهر هه لو یستی مهردانه، به دهم وه هاتن و جوامیری، ده ست پیسخه ری بږ چاکه، به چاوپوشی کردن له ناکامه کانی و له راده ی به دیهاتنی بهر ژه وهندی و سود و حمز و ویست.

گرنگی دانی نیسلام به خوږه وشتی سوپاسکردنی چاکه گه یشته راده یه که سوپاسکردنی خوا تهواو نابږ مه گهر به سوپاسی خه لک بیت له سهر چاکه، نهو دهر وونه ی رانه هاتوووه له سهر سوپاسکردنی که سیټک چاکه ی له گهل کردوه، دهر وونیکې بږ نه مهک و ناسوپاسگوزاره، چاکه و خیری له بهر چا و نیبه و سوپاسی له سهر ناکات، بږیه ناماده و سازیش نیبه تا سوپاسی خوا بکات، که هه موو نیعمه ت و خیر و چاکه یه کی پښ به خشیووه، پیغمبر ﷺ دده رمووی: ((سوپاسی خوا ی نه کردوه نهوه ی سوپاسی خه لک نه کات)) البخاری ۳۱۰/۱.

ثافره تی موسلمانانې بیدار په ی بردووه بهوه ی له سوپاسکردنی چاکه بلاو کر نهوه ی خیر و چاکه هه یه و، هاندانه له سهری و خو شه ویست کردنی ه تی، هه روا راهاتنه له سهر پاراستنی ده ست و

هاندانی چاکه و دان نانه به چاکه. ئەمانەش هەمووی لەلایەنە چاکەکانی کەسایەتی ئافەرەتی
موسڵمانی بەرزە کە بایەخی داوہ بە دارشتنی و دروستکردنی لە کۆمەڵگەی ئیسلامی.

سەردانی نەخۆش دەکات

سەردانی نەخۆش لە داب و نەریتە کۆمەڵایەتیە ئیسلامیە چاکەکانە پیغەمبەر ﷺ بـەـ مـاکـانی
چەسپاندوو و کردویەتیە واجب لەسەر موسڵمان، ئەگەر کە مەترخەمی تیا بکات گوناھبار
دەبیّت، دەفەرموو: ((مافی موسڵمان لەسەر موسڵمان پێنجن: وەلامدانەوێ سەلام، سەردانی
نەخۆش، شوینکەوتنی جەنازە، وەلامدانەوێ داوہ، نزاکردن بۆ کەسێ دەپشمی)) متفق علیہ.

هەروا دەفەرموو: ((مافی موسڵمان لەسەر موسڵمان شەش: وتان: ئەوانە چینی ئەو
پیغەمبەری خوا؟ فەرموو: ((کاتی پێی دەگەیی سەلامی لی بکە، ئەگەر داوہتی کردی بچی
بەدەمیەو، ئەگەر نامۆژگاری کردی گوێزاییە لی، ئەگەر پشمی و سوپاسی خۆی کرد نزا بۆ
بکە، ئەگەر نەخۆش کەوت سەردانی بکە، وە ئەگەر مرد شوینی جەنازە کە بکەو)) مسلم
١٤٣/١٤.

پیغەمبەر ﷺ فەرمانی کردوو و دەفەرموو: ((برسی تێر بکەن، سەردانی نەخۆش بکەن، دیل
نازاد بکەن)) فتح الباری ٥١٧/٩.

براء بن عازب رضی اللہ عنہ وتی: ((پیغەمبەری خوا ﷺ فەرمانی پیکردوین بە سەردانی نەخۆش،
شوینکەوتنی جەنازە، نزاکردن بۆ پشمیو، سویند بردنە سەر، سەرخستنی سەتەملیکراو،
وەلامدانەوێ بانگەشە و داوہ، سەلامکردن)) متفق علیہ.

ئافەرەتی موسڵمانی رووناکی بە پێنمایی ئاینەکە لە سەردانی کردنی نەخۆش بەلگرا و
بیزاری نابینی، بەهۆی خەم و پەژاری نەخۆش، بەلکو لە سەردانی کردنی نەخۆش هەلئێنی
هەناسەپەکی پۆچی بەدی دەکات، هەستیکی دەروونی ناوازی بۆ دروست دەبیّت، کە هەموو
کەس تێی ناگات مەگەر کەسیک لە واتای گشتگیر و خێر و پاداشتی سەردانی نەخۆش
تێگەشتبێ کە لەم فەرمووودە هاتوو، پیغەمبەر ﷺ دەفەرموو: ((خودا لە پۆژی قیامەت

دەفەرمووی: ئەمى ئەوئى ئادەم نەخۆش كەوتم نەهاتىيە سەردانم! دەلى: پەرورەدگارم چۆن سەردانت بكم لەكاتىكا تۆ پەرورەدگارى جىهانىانى؟! فەرمووی: ئايا نەتدەزانى كە فلانە بەندەم نەخۆش كەوت و سەردانت نەكرد؟ نەتدەزانى ئەگەر سەردانت بكردايە منت لەلا دەدۆزىيەو؟! ئەمى ئەوئى ئادەم برسى بووم تىرت نەكردم! دەلى: خودايە چۆن تىرت بكم كە تۆ پەرورەدگارى جىهانىانى؟! فەرمووی: نەتدەزانى فلانە بەندەم داواى لىكردى تىرى بكم؟ نەتدەزانى ئەگەر تىرت بكردايە منت لەلاى دەدۆزىيەو؟! ئەمى ئەوئى ئادەم داواى ئاوم لىكردى ئاوت پىننەدام! دەلى: خودايە چۆن تىراوت بكم لەكاتىكا تۆ پەرورەدگارى جىهانىانى؟! فەرمووی: فلانە بەندەم داواى ئاوى لىكردى پىت نەدا، نەتدەزانى ئەگەر ئاوت پىدابوويە منت لەلاى دەدۆزىيەو؟) مسلم ۱۶/۱۲۵.

چ سەردانىكى بەرەكەتدارە! چ كارىكى مەزنە! كە ئافرەتى موسلمان بەرامبەر خوشكان و لاوازن پىتى ھەلەدەستى لەكاتىكا لە خزمەتى خوا دەپىت و، خودا كارە گەورەكەى دەبينى و پاداشتى نەپراوى لەسەر دەداتەو، ئايا پىرۆزتر و گەورەتر ھەيە لەو سەردانىى خودا پىرۆز و بەرپىزى بكات و ھانى لەسەر بدات؟.

ئىنجا لە رۆژى قىامەت خەيالى پەشىمانى و شەرمەزارى ئەو كەسە پىنە بەرچاوت كە تەمبەلى كەدووە و كەمتەرخەمى كەدووە لەسەردانى نەخۆش، ئەو كاتەش پەشىمانى داد نادات.

نەخۆش لە كۆمەلگەى ئىسلامى لەكاتى ئازار و ناخۆشيدا ھەست بە تەنبايى ناكات، سۆز و نزاى ئەوانەى سەردانى دەكەن لە خەم و ئازارى كەم دەكەنەو، ئەمەش لوتكەى پاىە بلىندى مەروفايەتيە و، ئەوپەرى بەرزى ھەستى مەروفايەتيە، بىجگە لە ئىسلام لە ھىچ مەژوو و كۆمەلگەيەكى نەزانراو.

مەروفاى نەخۆش لە رۆژئاوا رەنگە نەخۆشخانەيەك بدۆزىتەو لە خۆى بگرى و، پزىشكىك چارەسەرى بكات، بەلام زۆر بەدەگمەن دەستى سۆز، وشەيەكى سارپىژكار، خەندەيەكى بوژپنەر، نزاىەكى دلسۆزانە، بەشدارىكردنىكى پاستگۆى وىژدانى دەست دەكەوتىت“ چونكە فەلسەفەى مادى كە ژيانى رۆژئاواى داپۆشيوو، رووناكى سۆزى مەروفايەتى كۆژاندۆتەو، وە روونى و

سادەبىي ھەستى برايه تى داپۆشيووه، مرۆڤى پەناگير كىردووه لە پالنهى نامادى بۆ ھەلسان بە كارى خيىر.

مرۆڤى پۆژئاوايى ھىچ پالنه ريك نابيىن بۆ سەردانى كردنى نەخۆش ئەگەر بەرژەو ەنديەكى مادى نەبى بە سوود بگەرپتەو ە بۆى بۆ ئىستاي يا داھاتوووى، لەكاتىكا مرۆڤى موسلمان پاداشتى خوايى پالى دەنى بۆ سەردانى كردنى نەخۆش.

دەقەكان لەم بارەيەو ە زۆرن، سەرچاوەى ھەستى برايه تى لە دەروون دەتەقينيئەو ە و، پالندەنيىن بۆ سەردانى كردنى نەخۆش كە لە قولايى ويژدانەو ە بيت، پيغەمبەر ﷺ دەفەرمووى: ((موسلمان كاتى سەردانى براى نەخۆشى دەكات، لەناو باخى بەھەشتايە تا دەگەرپتەو ە)) مسلم ۱۶/۱۲۵.

ھەروا دەفەرمووى: ((ھەر موسلمانىك بەيانىەك سەردانى موسلمانىكى نەخۆش بكات ئەوا ھەفتا ھەزار فريشته نزاى بۆ دەكەن تا ھەو داديت، و ە ئەگەر بەھەو سەردانى بكات ئەوا تا بەيانى ھەفتا ھەزار فريشته نزاى بۆ دەكەن، و ە لە پاداشتيدا بەروبووى پيگەيشتووى بەھەشتى بۆ ھەيە)) الترمذى ۳/۲۹۲.

پيغەمبەرى خوا ﷺ بەھۆى دانايىەكەى و شارەزايىەكەى بە دەروونى مرۆڤايەتى و كاريگەرى باشى سەردانى كردنى نەخۆش لەسەر دەروونى نەخۆش و كەس و كارى، بۆيە ھەرگيز دواندەكەوت لەسەردانى كردنى نەخۆش و، دلنەوايى كردنى و نزاكردن بۆيان، تەنانت دەروونى ھيئندە بەرزبوو تا سەردانى منالتيكى نەخۆشى جولەكەى كىردووه كە خزمەتى دەكرد، ئەنەس ﷺ وتى: ((كوپتيكى جولەكەيى خزمەتى پيغەمبەر ﷺ ى دەكرد، نەخۆش كەوت، پيغەمبەريش ﷺ سەردانى كرد، لەلای سەرى دانىشت، فەرمووى پتي: موسلمان بە، منالەكە سەيرتيكى باوكى كرد كە لەلای بوو، باوكى وتى: بە گوتي باوكى قاسم بكە، ئنجا موسلمان بوو، كاتى پيغەمبەر ﷺ لەلای ھاتە دەرەو ە فەرمووى: سوپاس بۆ خوا كە لە ناگر پزگارى كرد)) فتح البارى ۳/۲۱۹.

ئنجا سەردانى كردنى نەخۆش چەند ئاداب و سونەت و بنەمايەكى ھەيە، كە ھاو ە بەرپزەكان لەبەريان كىردبوو و پيادەيان كىردبوو، و ە سونەتى پيروزيش بۆمانى تۆمار كىردووه، لەوانە:

دانیشتن له لای سهری نه خوش، ابن عباس ؓ وتی: ((کاتێ پێغه مبهەر ﷺ سهردانێ نه خوشی بکردایه له لای سهری داده نیشته، پاشان ههوت جار دهیغه رمووو: ((أَسْأَلُ اللَّهَ الْعَظِيمَ رَبَّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ أَنْ يَشْفِيَكَ)) واتا: ((داوا له خودای مهزن ده کهم، خاوهنی عهرشی مهزن، شیفای بۆ بنیژی)) البخاری ۶۳۳/۱.

هینانی دهستی راست به سهر جهستهی نه خوش و نزاکردن بۆی، خاتوو عائشه وتی: ((پێغه مبهەر ﷺ سهردانێ نه خوشی هه ندی له کهس و کاری ده کرد، به دهستی راستی دهستی دههینا به سهر جهستهی و دهیغه رمووو: ((اللهم رَبَّ النَّاسِ أَذْهَبِ الْبَاسَ، إِشْفِ، أَنْتَ الشَّافِي، لَا شِفَاءَ إِلَّا شِفَاؤُكَ، شِفَاءً لَا يُغَادِرُ سَقَمًا. واتا: پهروهردگاری هه مو خه لک، نه زیهت و نازار لاده، شیفای بده، خۆت شیفای ده نیژی، بیجگه له شیفای تۆ شیفای تر نییه، شیفایه که هیچ نه خوشیه که تینه په ریژی)) متفق علیه.

ابن عباس ؓ وتی: پێغه مبهەر ﷺ سهردانێ دهشت نشینیکی کرد، جا نه گهر بچوبایه سهردانێ نه خوشیک دهیغه رمووو: ((لَا بَأْسَ طَهُورٌ إِنْ شَاءَ اللَّهُ. واتا: هیچ نییه، به پشتیوانی خوا مایه ی پاک که ره وه ی گونا هه کانه)) فتح الباری ۱۱۸/۱۰.

ئافره تی موسلمانیش په له ده کات له سهردانێ کردنی نه خوش، ته مبه لێ و سستی ناکات“ چونکه له ناخیدا هه ست به گه وه یی واتای ئه و سهردانه ده کات، له میژووی ئافره تانی چاکه خوازی سهره تای ئیسلام، نمونه ی کرداری زۆرمان هه یه بۆ ئافره تانی که ته نانه ت سهردانێ بیوانیشیان کردوه تا ئافره تان، له چوارچیوه ی ئابرووداری و حه یا و شهرمه وه.

له صحیحی بخاری هاتوووه: قووته یبه بۆمان ده گیرێته وه، له مالک، له هشام بن عوروه، له باوکیه وه، وتی: خاتوو عائشه وتویه تی: ((کاتێ پێغه مبهەر ﷺ هاته مه دینه ابوبکر ؓ و بلال ؓ نه خوش که و تن، وتی: منیش چوومه سهردانیان، وتم: باوکه ئیستا چۆنی؟ بلال ئیستا چۆنی؟)) فتح الباری ۱۱۷/۱۰.

ئافرهتى موسلمان له سهرهتاي ئىسلام پەي بردبوو به واتاي سەردانى كەردنى نەخۆش، دەرکی ئەو خۆشەويستی و دۆستایەتی و سۆزەي دەکرد که له خۆي دەگرئ، بۆیه خیرا بهو ئەركه پیرۆزه هەلەدەستا، دلتهوایی نەخۆشی خەمباری دەکرد، ئازار و پەژارەي لەسەر سووك دەکرد، بەمەش پەيوەندی دۆستایەتی پتەوتر دەکرد، سەرچاوەي خۆشەويستی دەرەقاندەوه، ئنجای ئافرهتی موسلمانێ ئیستاش زۆر لەپیشترە تا پەیرەوي ئەو کەلە ئافرهتانه بکات له زیندووکردنەوهي ئەو سونەتە پیرۆزه.

شیوەن ناگیڕی بۆ مردوو

ئافرهتی موسلمانێ رۆناکبیر به ئەحکامی ئاینهکەي، دانا و سەنگین و خۆگرە، کاتێ دوچارێ کارەساتێک، یا غەم و پەژارەيەك دەبیتهوه هۆش و ویستی له دەست نادات وەکوو حالێ ئافرهتانی نەفام و ترسنۆک، بەلکو ئارام دەگریت به ئومیدێ پاداشتی خوايی، لەکاتی تەنگانه دەست دەگرئ به پێنمایی ئیسلام له هەلئ و کەوتەکانی.

هەرگیز شیوەن ناگیڕی و سەردولکە بۆ مردوو نالێ “چونکه ئەو کارە له کرداری موسلمان نییه، بەلکو له کرداری بئ باوەر و خۆرەوشتی نەفامییه، پێغه مبهەر ﷺ دەرەرمووی: ((دوو خۆرەوشت له خەلکیدا هەن که کوفر و بئ پرواین: تەعەندان له نەژاد و رەچەلەك، وه شیوەن گیڕان بۆ مردوو)) مسلم ۵۷/۲.

وه دەرەرمووی: ((له ئیمه نییه ئەوهي له رومەتی خۆي دەدا و، یەخەي دادەدرئ، یان سەردولکەي سەردەمی نەفامی بلیتهوه)) متفق علیه.

ئافرهتی موسلمانێ هۆشیار به ئەحکامی ئاینهکەي باوەرپي وایه که مردن حەقه، وه هەر کەسێ لەسەر ئەو زەوییه بیته روو له نەمانه، وه ژیان پردی پەڕینهوهیه بۆ ئاخیره، لەوئ ژیانی جاپیدانی لەتەك پەرۆردگار ههیه. بۆیه ئەو ترس و تۆقینه که هاوسەنگیت له دەست دەدات، هۆشت دەبا و، وا دەکات له روخسارت بەدی، جلت دادپێنی، هاوار و قیژە قیژ بکەي هیچ واتایهکی نییه.

أبي بردة بن أبي موسى وتي: باوکی موسی دو چاری نازاریکی وابوو، له هۆشی خۆی چوو، سه‌ری له کۆشی یه‌کێ له ئافره‌تانی که‌س و کاری بوو، یه‌کێ له ئافره‌تانی که‌س و کاری هاواری کرد، ابو موسی نه‌یتوانی هیچ وه‌لامیکی بداته‌وه، کاتی هاته‌وه هۆش خۆی وتی: ((من به‌ریه له‌وهی پیغه‌مبه‌ر ﷺ لێی به‌ری بووه)) چونکه پیغه‌مبه‌ر ﷺ به‌ری بووه له‌وهی له‌کاتی ناخۆشی و کاره‌ساتا هاوار ده‌کات و ده‌نگ به‌رزده‌کاته‌وه، وه له‌وهی قژی ده‌رنیته‌وه، وه له‌وهی جلی داده‌رنی)) مسلم ۱۱۰/۲.

له‌گه‌ڵ ئه‌وهی ئیسلام ئه‌و کارانه‌ی چه‌رامکردوه، به‌لام پێگای داوه به‌ خه‌مباری دڵ و گریان بۆ مردووی خۆشه‌ویست، چونکه ئه‌وانه سه‌رچاوه‌یان له‌ سۆزی مرۆڤایه‌تی مه‌شروع و هه‌ڵاله، ئه‌و په‌همته‌ خواپیه که له‌ دڵان چینه‌راوه، ئوسامه بن زه‌ید ؓ وتی: ئیمه له‌لای پیغه‌مبه‌ر ﷺ بووین، یه‌کێ له‌ که‌چه‌کانی ناردی به‌ شوینی و پیتی پراگه‌یاند که کورێ کچیکی خه‌ریکه ده‌مری، پیغه‌مبه‌ر ﷺ فه‌رموووی: بگه‌ڕێوه لای و پیتی بلێ: ئه‌وی خودا ده‌بیاته‌وه هێ خۆیه‌تی و ئه‌وه‌شی ده‌بیه‌خشی هه‌ر هێ خۆیه‌تی، هه‌موو شتێک له‌لای خوا نه‌جمل و کاتیکی دیاریکراوی هه‌یه، پیتی بلێ با ئارام بگرێ و چاوه‌روانی پاداشتی خوا بێت. به‌لام نێردراوه‌که چوو و گه‌ڕایه‌وه و وتی: سۆیندی خواردوه هه‌ر ده‌بێ بێی، وتی: ئنجا پیغه‌مبه‌ر ﷺ هه‌ڵسا و سعد بن عبادة و معاذ بن جبل له‌گه‌ڵی هه‌ڵسان، منیش له‌گه‌ڵیان رۆیشتم، منداڵه‌که‌ی بۆ به‌رزکرایه‌وه، له‌و کاته‌ی له‌ گیانه‌للا بوو و مرخه‌ مرخی ده‌هات، جا پیغه‌مبه‌ر ﷺ فرمیسک به‌ هه‌ردوو چاوانی هاته‌ خواره‌وه، سعد پیتی وت: ئه‌وه چییه ئه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا؟ فه‌رموووی: ((ئه‌وه په‌همته و میهره خودا له‌ دڵی به‌نده‌کانی داناوه، وه خوداش په‌حم و به‌زه‌یی دیته‌وه به‌ به‌نده به‌په‌حم و به‌زه‌ییه‌کانی)) مسلم ۲۲۴/۶، ۲۲۵.

عبدالله بن عمر ؓ وتی: سعدی کورێ عوباده نه‌خۆش بوو، پیغه‌مبه‌ر ﷺ له‌گه‌ڵ عبدالرحمن بن عوف و سعد بن ابی وقاص و عبدالله بن مسعود سه‌ردانیان کرد، کاتی چوونه لای بینیان وا له‌سه‌ره مه‌رگه و له‌ هۆشی خۆی چوو، فه‌رموووی: ((ئایا گیانی ده‌رچوو؟)) وتیان: نا ئه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا، پیغه‌مبه‌ر ﷺ گریا، کاتی خه‌لکه‌که گریانێ پیغه‌مبه‌ر ﷺ یان بینێ ئه‌وانیش

گریان، فەرموووی: ((ئەرئ نابینن؟ خودا بەهۆی گریانی چاو و خەمباری دل کەس سزا نادات، بەلام بەمە سزا دەدات - ئاماژەی بە زمانی کرد -، یان پەحم دەکات)) متفق علیه.

ئەنەس رضی اللہ عنہ وتی: پیڤغەمبەر ﷺ چووە لای ابراهیمی کوپی، لەو کاتەدا لەسەرە مەرگ بوو، هەردوو چاوەکانی پیڤغەمبەر ﷺ هۆن هۆن فرمیسکی دەباراند، عبدالرحمن بن عوف وتی: تۆش ئەو پیڤغەمبەری خوا؟ فەرموو: ((ئەو کوپی عوف، ئەو پەحم و میهره، پاشان قسەیه کیتری کرد و فەرموو: ((چاو دەگری و، دل پەژارە دەیگرئ، بەلام شتیک نالێن لە پەزەمەندی پەرورەدگارمان نەبیت، بەراستی ئەو ئیبراهیم ئیمە بە مردنی تۆ غەمبارین)) متفق علیه.

ئیسلا م پێگەیداوە بە گریان وەکوو دەربیرینی پەژارە و غەمباری“ چونکە مەرۆف ناتوانی گریانی بگریتهووە لە کاتی تەنگانە و کارەساتا، بەلام فەدەغەدا هەر کاریکی کردوووە ئاگری غەم و پەژارە خۆش بکات، پێژاندنی فرمیسک بە گوێ و بەشیوەیه کی مام ناوەندی یارمەتی کوژاندنەوێ پشکوێ غەم دەدات، پالپشتی سووک کردنی ئازار دەکات، لە قورسای غەم کەم دەکاتەو. هەرچی شیوەن و واویلا و سەردولکە و لەخۆدانە هەر هەمووی غەم و پەژارە زیاد دەکات، ئاگری ئازار خۆش دەکات، ترس و تۆقین پەژارە و هەراسان لە دل زیاتر دەکات.

ئەمانە هەمووی لە شەرعی ئیسلا م حەرامکراوە“ چونکە وزە مەرۆف بەهەدەر دەدات، پێچەوانەدا ملکەچبوونە بۆ قەدەری خوا، هەروا کرەنەوێ دەرگایە کە بۆ شەیتان بۆ فریودانی مەرۆف، ام سەلەمە وتی: کاتی باوکی سەلەمە مرد وتم: خۆی غەریب بوو، لە خاکی غەریبی مرد، دەبی شیوەنیکێ وای بۆ بکەم خەلکی بیگی پێتەو، ئنجا خۆم ئامادەکرد بۆ شیوەن لەسەری، ئافرهتیک لە دەورووبەری مەدینە هات، دەیویست لە شیوەن و گریانە کەم یارمەتیم بدات، پیڤغەمبەر ﷺ پێشوازی لێکرد و فەرموو: دەتەوێ شەیتان بێنیتە مائیک کە خودا دووجار لێی وەدەرنێو؟^(۱) ئنجا وازم لە شیوەن و گریان هێنا و ئەو کارەم نەکرد)) مسلم ۲۲۴/۶.

^(۱) یەكەجار: کاتی ابو سەلەمە گیانی سپارد، هەندێ لە کەس و کاری کردیانە هەڵا، پیڤغەمبەر ﷺ فەرموو پێشان: نزا لە خۆتان مەکەن مەگەر بە خێر بێن“ چونکە فریشتەکان نامین دەکەن لەسەر نزاکانتان، پاشان بۆ ئەو سەلەمە پارایەو، جاری دووهمیش، کاتی ام سەلەمە وتی: دەبی شیوەن بگێرم، پاشان نەیکرد و شیوەنی نەگێرا.

بخاری و مسلم ده‌گپړنه‌وه، أم عطية وتی: ((پیغمه‌مېر ﷺ له‌گه‌ل‌ شو په‌یمان و به‌یعه‌ته‌ی پیماندا به‌لینی لی‌ وه‌رگرتین سهردولکه و شیوه‌ن نه‌گپړین له‌سهر مردوو)) فتح الباری ۱۷۶/۳ و مسلم ۲۳۷/۶. هه‌ره‌شه‌یه‌کی ترسناکتر هه‌یه‌ بۆ‌ شه‌وانه‌ی ته‌ویه‌ ناکه‌ن له‌ شیوه‌ن گپړان و سهردولکه و تن، پیغمه‌مېر ﷺ ده‌فرمووی: ((شیوه‌نگپړ و سهردولکه بیژ ته‌گه‌ر پیش مردنی ته‌ویه‌ نه‌کات، له‌ رۆژی قیامت جلیکی له‌ قه‌تران له‌گه‌ل‌ قه‌لغانیک له‌ گه‌ر و گولی له‌بهر ده‌کریت)) مسلم ۲۳۵/۶.

هه‌روا ده‌فرمووی: ((فریشته‌کان نزای خیر ناکه‌ن بۆ‌ ثافره‌تیکی شیوه‌نگپړ و سهردولکه بیژ)) احمد ۳۶۲/۲.

ثافره‌تی موسلمانن پاریزکار له‌بهرده‌م‌ شو حه‌رام‌کرنه‌ی شیوه‌ن و سهردولکه ملک‌چ ده‌بی‌ بۆ‌ فره‌مانی خوا و پیغمه‌مېره‌که‌ی، وه‌ دوورده‌که‌و‌یت‌ه‌وه‌ له‌ هه‌رچی جوانی ئیسلامیه‌که‌ی و پاک‌ی باوه‌رپوونی له‌که‌دار ده‌کات به‌ قه‌زا و قه‌ده‌ری خوا، ته‌نها به‌وه‌ش ناوه‌ستی به‌لکو بانگی ثافره‌ته‌ نه‌فامه‌کان ده‌کات بۆ‌ پابه‌ند بوون به‌ شه‌رعی خوا و فره‌مانه‌کانی له‌ دوورکه‌وته‌نه‌وه‌ له‌ شیوه‌نگپړان و سهردولکه و تن، پاش شه‌وی حوکی خوا و پیغمه‌مېره‌که‌یان بۆ‌ روونبوویه‌وه‌.

شوینی جه‌نازه‌ ناکه‌و‌یت:

ثافره‌تی موسلمانن رووناکییر وه‌کوو ملک‌چه‌بوونیک بۆ‌ فره‌مانی خوا و پیغمه‌مېره‌که‌ی شوینی جه‌نازه‌ ناکه‌و‌یت، أم عطية وتی: ((قه‌ده‌غه‌ کراوین له‌ شوینکه‌وتنی جه‌نازه‌ به‌لام له‌سهرمان حه‌رام نه‌کراوه و توند نه‌کراوه)) فتح الباری ۴۶۶/۲ و مسلم ۱۷۴/۶.

له‌م‌ پرسه‌دا ثافره‌ت پیچه‌وانه‌ی پیاوه‌ “چونکه‌ ئیسلام پیاوی هانداوه‌ له‌سهر ناماده‌بوون له‌سهر جه‌نازه‌ و کفن و ناشتنی مردوو، له‌کاتیکا بۆ‌ ثافره‌ت شه‌مه‌ی پی‌ خو‌ش نییه‌، به‌هۆی‌ پودانی هه‌ندئ‌ ره‌وشی باو که‌ شایسته‌ی به‌رزی و بلندی مردوه‌که‌ نییه‌، هه‌روا له‌ شوینکه‌وتنی مردوو و ناشتنی پیویسته‌ په‌ند و نامۆزگاری هه‌بی‌ت بۆ‌ ده‌روبه‌ر و داوای لی‌خو‌شبون بکری‌ت بۆ‌ مردوو، هه‌روا په‌ی‌ بردنه‌ به‌ واتای مردن که‌ هه‌موو گیانه‌له‌به‌ریک‌ ده‌بی‌ بیچیژئی، خودا ده‌فرمووی: ﴿أَيْنَمَا

تَكُونُوا يَدْرِكَكُمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنْتُمْ فِي بُرُوجٍ مُّشَيَّدَةٍ. واتا: له هەر كوئى بن مردن پیتان ده گات
نه گهرچى له ناو حه شارگه ی بهرز و قایمیش بن ﴿النساء: ۷۸﴾.

وه نه گهرچى پیغه مبهه ﷺ ته نهها وه کوو که راههت قه دهغه ی کردوون نهك وه کوو حه رامکردن،
نهوا نهو قه دهغه کردنه بهسه بو ئافرهتی موسلمانى ژیر و تیگه یشتوو تا پابه ندی بیت و ملکه چی
بیت و له سه ری پروات، تا به لگه به دهست بدات له سه ر جوانی و چاکى ئیسلامه تیه که ی و
راستگۆیه که ی له گوێراپه لى بوونی بو خوا و پیغه مبه ره که ی.

دوماهی و بهدواداچوون

له لاپه‌ره‌کانی پیشوو که سایه‌تی ئافره‌تی موسلمان به‌رجه‌سته بوو وهك چوون ئیسلام پیی رازییه، به‌پیی ئاراسته‌کانی بۆی له سه‌رجه‌م لایه‌نه‌کانی ژیان و، به‌پیی رینماییه حه‌کیمانه‌که‌ی له دارپشته‌وه‌ی بیروبوچوون و گیان و ده‌روونی و خو‌ره‌وشتی و هه‌لس و که‌وته‌کانی. ئه‌مانه‌ش هه‌مووی له‌سه‌ر زاری نایه‌ته‌ پۆشن و فه‌رموووده‌ راسته‌کان دو‌یات بوویه‌وه، بۆ به‌دیه‌ینانی هاوسه‌نگیه‌کی توندوتۆڵ و ورد له که‌سایه‌تیه‌که‌ی، به‌شێوه‌یه‌ک لایه‌نیکی له‌سه‌ر لایه‌نیکی‌تری زāl نه‌بیّت، هه‌روا په‌فتاری نمونه‌یی کێش‌اوه له هه‌لس و که‌وت کردن له‌گه‌ڵ دایک و باوک و خزم‌انی و هاوسه‌ری و مناله‌کانی و دراوسێکان و خوشکان و هاو‌پێسانی، هه‌روا ئافره‌تانی‌تر له‌وانه‌ی له کۆمه‌لگه‌ پێیان ده‌گات و له‌گه‌ڵیان ده‌ژی.

به‌شه‌کانی پیشوو ده‌ریاغخت ئافره‌تی موسلمان ته‌نها له مالّ دانانیشتی و ته‌نها منالّ په‌روه‌رده ناکات و مالّ به‌رپۆه نابات، به‌لکو وێپای ئه‌مانه‌ش نه‌وه‌کان په‌روه‌رده ده‌کات، پالنه‌وانان دروست ده‌کات، پیشه‌وه‌ی بانگه‌وازیه، تاکیکی پۆشن‌بیر و رابونیکی بنیاتنه‌ره له سه‌رجه‌م کاروباره‌کانی ژیان، له‌ته‌که‌ پیاو ده‌وه‌ستی بۆ ئاوه‌دان‌کردنه‌وه‌ی گه‌ردون، ده‌وله‌مه‌ند‌کردنی ژیان، به‌خته‌وه‌ر‌کردنی بوونه‌وه‌ر، هه‌روا شێدار‌کردنی وشکی ژیان.

وه بۆمان ده‌رکه‌وت ئافره‌تی موسلمان ئافره‌تیکی پایه‌ بلند و په‌روه‌رده‌کراو و پۆشن‌بیر و بێدار و به‌ره‌مه‌هێن و بنیاتنه‌ر و پاک و به‌رزه، به‌روونا‌کبیری و دانایی‌وه‌ ئه‌رکی خۆی ده‌زانێ به‌رامبه‌ر په‌روه‌ردگاری، به‌رامبه‌ر خودی خۆی، به‌رامبه‌ر دایک و باوکی، به‌رامبه‌ر می‌رد و مناله‌کانی، به‌رامبه‌ر خزم و نزیکانی، به‌رامبه‌ر دراوسێکانی، به‌رامبه‌ر خوشکان و هاو‌پێسانی، وه به‌رامبه‌ر هه‌موو کۆمه‌لگا، هه‌موو ئه‌وه‌ی تیا‌یه‌تی له خه‌لکی جو‌راو‌چۆر و پوداو و په‌فتار.

ئهو ئافره‌ته‌ی باوه‌ری به‌ خوا و به‌ پۆژی دوا‌یه‌ ئاگادار و چاو‌کراوه‌یه له فتنه‌ی دونیا و داوه‌کانی شه‌یتان، په‌روه‌ردگاری ده‌په‌رستی، گوێرا‌یه‌لی فه‌رمانیه‌تی، دووره له نه‌هیه‌کانی، رازییه به‌ قه‌زا و قه‌ده‌ری، گه‌راوه‌یه بۆ ژێر سایه‌ی په‌روه‌ردگاری، داوای لی‌خۆش‌بوونی لی ده‌کات، له‌و کاتانه‌ی پیی ده‌خلیسکی، یان دو‌چاری بی ئاگایی و سستی و که‌مه‌ترخه‌می ده‌بیّت. هه‌ست به

بهرپرسياريه تيه كه‌ی ده‌كات بهرام‌بهر په‌روه‌ردگاري سه‌باره‌ت به نه‌نداماني خيزانه‌كه‌ی، گرنگي ده‌دات به وه‌ده‌سته‌يئاني په‌زامه‌ندي خوا له هم‌موو كاريكي، خوي ده‌نوئيني له واتاي په‌رستش بو خوا و سه‌رخستي ثاينه پراسته‌قينه‌كه‌ی. فه‌رمان ده‌كات به چاكه و قه‌ده‌غه‌ی خراپه ده‌كات له سنوري توانا و ده‌سه‌لاتي خوي.

هه‌روا تيگه‌يشته‌وه له نه‌ركي بهرام‌بهر خودي خوي، ده‌زاني نه‌و مرؤقيكه و پيكه‌هاتووه له جه‌سته و عه‌قل و رؤح، وه جه‌سته پيكه‌هاته و داواكاري خوي هه‌يه، هه‌روه‌كه عه‌قل و رؤح‌يش پيكه‌هاته و داواكاريان هه‌يه، بويه بايه‌خ ده‌دات به راگرنتي هاوسه‌نگي ورد له نيوان جه‌سته و عه‌قل و رؤحي، لايه‌نيكي له‌سه‌ر حيسابي لايه‌نه‌كه‌ی تر فه‌رامؤش ناكات، به‌لكو گرنگي به‌هه‌موو لايه‌نه‌كان ده‌دات وه‌كه پيويسته بو به‌ديه‌يئاني كه‌سايه‌تیه‌كي مرؤبي هاوسه‌نگ، له هم‌موو نه‌مانه ريئمايي له ژيان‌نامه‌ی پيشينه‌ی چاكه‌خواز وه‌رده‌گرئ نه‌وانه‌ی له‌سه‌ر ريئبازي پيغه‌مبهر ﷺ به چاكه رويشتوون.

هه‌روا گرنگي ده‌دات به پړواله‌ت و ديمه‌ني بئ زياده‌رؤي و فيز و لووت به‌رزي، به‌هه‌مان شيوه‌ش گرنگي ده‌دات به كړوك و ناوه‌رؤكي به‌و شيوه‌يه‌ی شايسته‌يه به‌و مرؤقه‌ی خودا ريئزي ليئناوه و، فريشته‌كاني بو خسته‌ونه ته كړنوش بردن و، هه‌رچي له ئاسمان و زه‌وي‌يه بوي پام‌كردووه، به‌جؤزيك كه‌سايه‌تیه‌كه‌ی هاوسه‌نگ و ميان‌ره‌و و خؤشه‌ويست و باش بيټ له ديمه‌ن و شيوه و عه‌قل و بيركړنه‌وه و په‌فتار و هه‌لس و كهوت و كار‌دانه‌وه‌ی.

وه گرنگي داني به جه‌سته و عه‌قلي بئ ناگاي ناكات له بيركړنه‌وه له تاييه‌تمه‌نديه رؤحيه‌كاني، به‌لكو وه‌كوو چؤن په‌روه‌رده‌ی جه‌سته و عه‌قلي ده‌كات ناوه‌هاش په‌روه‌رده‌ی رؤحي ده‌كات، ئنجا رؤحه‌كه‌ی به خواپه‌رستي و ياد و قورئان خويندن بيگه‌رد ده‌كات، له هم‌موو نه‌مانه‌ش ده‌ست به هاوسه‌نگي ده‌گرئ له سه‌رجه‌م لايه‌نه‌كاني كه‌سايه‌تیه‌كه‌ی.

هه‌روا له‌گه‌ل دايك و باوكي چاكه‌كاره، ريئزيان ده‌زاني، نه‌رك و واجبي بهرام‌به‌ريان ده‌زاني، زؤر هه‌ستياړه و ده‌ترسي له خراپه‌كردن له بهرام‌به‌ريان، باشتري و به‌رزترين شيواز و ريگا هه‌لده‌بژيړي

له چاكه كردن له گهلان، به هم موو شيويهك ههولتي چاوديري و پيز لنگرتن و به گه وره گرتنيان ده دات. وه له گهل ميژدي نمونه نافرته ژير و تيگه يشتوو و چاكه كار و گوپرايهل و لیبورده و به سۆزه، بايه خ ده دات به په زامه ندي و پيز گرتن له كهس و كاري، نهينسي ده پاريزي، كۆمه كي ده كات له سهر چاكه و ته قوا و كرداري چاك، ده روون و دلي پر ده كات، به خته وهري و دلنيابي و هيمني ده خاته ههستي.

وه له گهل مناله كاني داكيكي به سۆز و به زه بيه، رۆشنير و دانايه، ههست به مه زني په يامه په روه رديه كه ي ده كات، په ي ده بات به بهر پرسياريه تي داياكيه تي، وا ده كات مناله كاني ههست به سۆز و خۆشه ويستي و ميهرى بكن، هه ميشه ناراسته يان ده كات، بى ناگا بيه له راست كردنه ويان نه گهر پيوستيان پيوو، تاوه كوو په روه رديه كي ئيسلاميه ندي نمونه يي هه لكه ون كه له ده روونياندا به هار په وشيه كان بچيني له گهل خۆشويستني كاري بهرز و بلند.

هه روا له گهل بوك و زاواكاني چاكه كار و داد په روه ر و دانا و نامۆزگارياره، تي كه لي تاييه قه نديه كانيان نابيت، به جواني په فتاريان له گهل ده كات، كارده كات له سهر به هيز كردني په يوه نديه كاني خۆشه ويستي و ريشه كي ش كردني ههستي شه ر و ناكوكي.

هه روا له گهل خزمان و نزيكاني په يوه ندي خۆشه ويستي و دۆستايه تي ده به ستي، هه ميشه سهر دانيان ده كات و چاكه يان له گهل ده كات نه گهر چي شه وان په يوه ندي له گهل بپچرينن، وه كوو ملكه چبوونيك بو فرمانه كاني ئيسلامه بينگه رده كه ي له تۆكمه كردني په يوه ندي خزميه تي و ته قانده وه ي كانياي خۆشه ويستي و دۆستايه تي.

وه له گهل دراوسيكاني چاكه كار، گرنگي ده دات به كاروباريان، مافه گه وره كه يان ده زاني كه جبريل - ع - ريشه ي داكوتا بو پينغه مبه ر ﷺ تا وا گوماني برد ميراتي لي ده گري، بۆيه شه وه ي بو خۆي پي خوش بيت بو شه وانيشي پي خوشه، به جواني مامه له يان له گهل ده كات، په چاوي ههستيان ده كات، بهرگه ي شه زيه ت و نازاريان ده گري، چارپوشي ده كات له هه له و كه م و كورتنيان،

خۆی ده‌پاریزی له خراپه‌کردن له‌گه‌ڵیان، بیان که‌مته‌رخه‌می کردن له چاک مامه‌له کردن و چاکه‌کردن له‌گه‌ڵیان.

هه روا له گهل خوشكان و هاوړپياني پديهندي داده مه زريني له سهر بنه ماي خوښه ويستي له پيناوي خوا، كه بهر زترين و پاكترين و بيگه در ترين خوښه ويستى به له ژيانى مرؤځ“ چونكه نه و جوړه خوښه ويستى به دامال راوه له هر چي بهر ژوه وندي و سود و مه به سته، پاكه له هر چي په له و له كه يه ك، سهر چاوه ي بيگه ردې و روونى و خاوينى به كې له چراى رښنى وه حى و پړنمايى پيغه مېر ګر توه، لير هوه ئافره تى موسلمان راستگو و دل سوژ و لي بورده ده بى له خوښه ويستى و هاوړ پتي كردنى بو خوشكاني، سوره له سهر مانه وه ي پته ي بريده تى و دوستايه تى، ليان دانابرئ، دهن گيان لى نابري، غه بيه تيان ناكات، هستيان بريندار ناكات به هو ي ده مه قالى و مشت و مړ و قسه ي زياد، كينه ي به رامبهريان نيه، ده ستى ناگير پتته وه له هر چا كه يه ك بويان، هه ميشه به روويه كى خوښ و گه شه وه روو به روويان ده بيتته وه.

وه له په یوه نډۍ په کومه لایه تیه کانی نافرته ټیځی کومه لایه تی بهرزی پله یه که، به هوۍ پیاده کرنی پرتیمایی ثاینه که ی له فقهی مامه له کردن و بهرزی په یوه نډۍ په کان و خوړه ووشتی بلند، تنجا له م سرچاوه بیځه رده ی نیسلا م هرچی داب و نه ریت و پرهفتار و هه لئس و که وت هه یه وهرده گری، هر له م سرچاوه بیځه رده ی بنه ما و خوړه ووشته کان هه لده غیج که دهر وونی خاویڼ ده کاته وه و که سایه تیه کومه لایه تیه جیا وازه که ی ټیځ دنی.

له گهڙ هه موو خه لکي خوږه وشت جوان و راستگو و دامه زراوه، ناپاکی و فيل و ستم و دووړوويي ناکات و گهواهي درو نادات، دلسوزانه پښتگي خيږ به خه لکي نيشان ددهات، به ليني دهاته سهر، به شهرم و حيا و پاکی دهر وون رازاوه تموه، تيکه لای کاریک نابيت په يوه ندي به ووه نه بيت، دوورده که ويته ووه له باسکردنی ټاږوي خه لک و شوينکه وتنی عه يبه کانيان، دووره له پيا، دادپه روه ره له کاتي برياړدان، ستم ناکات، دادپه روه ره به رامبر که سيک خوشی ناوېت، به غم و په ژاره ي خه لک دلخوش نابيت، خوی دوور ده گړی له گومانی خراب، زماني ده گړی له غه ييه ت و دوور زماني، دووره له جنيودان قسه ي ناشيرين و نارېک، گالته به کهس ناکات، نهرم و نيانه له گهڙ

خەلڭ، بەزەبى و مېھرىبانە، كاردەكات لەسەر سودگەياندن بە خەلڭ و لادانى زيان لايان، قەرز لەسەر قەرزارى كەمدەرامەت سووك دەكات، بەخشندە و سەخىيە، ناز و منەت ناكات بەسەر ئەوانەى يارمەتيان دەدات، هېمنە، لايىبوريە و رق و كينە لە دلى هەلناگرئ، ئاسانكارە و ئالۆزكار نييە، ئيرەبى نابات، دوورە لە شانازى و حەزى خۆدەرخستە، دوورە لە خۆسەپاندن، كەسايەتتە كەى لەلاى خەلڭ خۆشەويستە، لەگەل خەلڭى دەگوڭجئ و لەگەلئى دەگوڭجئ، نەپئى دەپاريزئ، روو گەشە، ئيسك سووك، بەختەوهرى دەخاتە دلان، توندرو نييە، خۆ بە زل ناگرئ، خۆبەكەم زانە، ميانرەوە لە جل و بەرگ و ديمەنى، گرنگى دەدات بە كاروبارى بەرز و پايسەدار و كاروبارى موسلمانان، پيز لە ميان دەگرئ، بەرژەوهندى خۆى فەرامۆش دەكات لەبەر پيويستى خەلڭى، داب و نەريتەكانى ملەكەچى پيۆهرى ئيسلام دەكات، پابەندە بە سلاوى ئيسلام، ناچيتە مائىك بيجگە لە مائى خۆى بئ مۆلەت وەرگرتن، لەو شوينە دادەنيشتى كە كۆتايى كۆر و دانىشتنە، ئەگەر سئ ئافرەت بوون دووانيان بەيەكەو بە نەپئى قسە ناكەن، پيز لە ئافرەتى گەورە و خاوەن چاكە دەگرئ، چاوا ناگيرئ بە مائى خەلڭى، كارىك هەلدەبژيرئ بگوڭجئ لەگەل سروشە مئيانەكەى، لاسايى پياوان ناكاتەو، بانگەواز دەكات بۆ حەق، فەرمان دەكات بە چاكە و قەدەغەى خراپە دەكات، دانا و ژيرە لە بانگەواز كرنەكەيدا، لەگەل ئافرەتەنى چاكەكار ژيان بەسەر دەبات و هاوپرئتى دەكات، هەولئى چاكەكرەنى نيوانى موسلمانان دەدات، لەگەل ئافرەتەنا تىكەل دەبيت و ئارام دەگرئ لەسەر ئازار و ئەزيەتيان، چاكەى لەبەرچاوە و سوپاسى لەسەر دەكات، سەردانى نەخۆش دەكات و شوينى جەنازە ناكەويت.

ئەمدىە كەسايەتتى ئافرەتى موسلمان كە ئيسلام بەهۆى رينمايىيە حەكىمانەكەى داپرشتوو و دل و چاوى بە رووناكيەكەى روژن كردوو.

بەراستى ئەو ئەو كەسايەتتە نمونەيە هەرە بەرزەيە بۆ هەر ئافرەتەكەى كە هەر كۆمەلگەيەكە ناسيبئ "چونكە لەپال ئەو هەموو بەهاردەشتيانەى باسگران، بىروەوشىكى فراوان و دەروونىكى بىگەرد و گيانىكى بەرز و تىروانىيىكى ساغى هەيە سەبارەت بە گەردون و ژيان و مرۆڤ، لەگەل قوولئ تىگەيشتن بۆ پەيامە ترسناكەكەى لە ژيان.

بېنگومان گهياندني ئافرهت بۇ ئەو ئاسته بهرزه له پېڭكھاتني خورهوشي و گياني و دهرووني و فيكري نيعمه تيكي مرؤفايه تي گه ورهيه، هيچ نيعمه تيكي تر هاوشاني ناييت، هه روا داهينانيكي ژياري گه وره تره له هه داهينانيكي تر كه مرؤفايه تي به دريژايي ته مه ني پيڭگه يشتي “چونكه گه يشتي ئافرهت بهم ئاسته بهرزه له پېڭكھاتن واتاي گه شه سەندني مرؤفايه تيه كه ي و، پيڭگه يشتني كه سايه تيه كه ي ده گه يه ني، ناماده باشي ته واويه تي بۇ گهياندني په يامه گه وره كه ي له ژيان.

ئەو ي ئەمرو ده يبين له دواكه وتويي ئافره تي موسلمان لهو ئاسته بهرزه ي ئيسلام بوي ويستوه له زوربه ي خاكي جيهاني ئيسلام، هوكه ي ده گه پيته وه بۇ دووري موسلمانان به گشتي له سه رچاوه سازگاره كه ي ثاينه كه ي و، ونبونيان له نه فامي و پاشكوبوني فيكري و دهرووني بوي كه ساني تر، ئەو دواكه وته ييه ش هيچ كام ي پروي نه ده دا له ژياني موسلمانان به گشتي و، ئافره تي موسلمان به تاييه تي، ئەگه ر ملكه چي سه رچاوه فيكري و رۆحيه كان بوونايه و، پياوان و ئافره تان پرويان ليكره دوايه و زاد و تويشويه كيان ليكه لگرتبوايه كه به رگري و ره سه نايه تي پي به خشييان.

وه ئەگه ر ئەو هه لمه ته ي كراوه ته سه ر جيهاني موسلمانان ئامانج ليي كه سايه تي موسلمان بي به گشتي چ پياو چ ئافره ت، ئەوا له ره گه وه ده ري ده كيشا و سه رچاوه فيكريه كه ي پيس و بۆگه نه ده كرد، به لام ئەو ي گوماني تيا نيه ئامانج له زوربه ي ئەو هه لمه تانه كه سايه تي ئافره تي موسلمانان، تا لهو پۆشاكه به رز و شكوداره ي دايمالي كه به دريژايي ميژوو پي ناسراوه، له بري جليكي هينراي ته سكي ساخته ي له بهر بكه ن تا وينه يه ك بي له ئافره تي بيگانه له ديمه ن و بيركره نه وه و هه لس و كه وتي.

له م پيئاوه شدا هه ولي زور مه زن دراوه، كه چه ندين كۆمه له و ده سته و بزوتنه وه ئەم بانگه وازه ي نامؤكردي ئافره تي موسلما ني له ئەستؤ گرتوه، هه مووشييان سوپاس بۇ خوا هه ره سيان هيناهه له به رامبه ر رابووني ئافره تي موسلما ني رۆشنير و تيڭگه يشتوو له رينمايي ثاينه كه ي، ئنجا زور له پالپشتاني هه ولي نامؤكردي ئافره تي موسلمان له پياوان و ئافره تان په شيمان بوونه وه له بريار و پاكانيان و، دانيان ناوه به قوولي بيروباوه ري ئافره تي موسلمان و، ره سه نايه تي ئيسلام له بيركره نه وه ي و دهرووني و هه ست و نه ستي.

ئىنجا ئەو ئومىدەي بەستراۋە بە ئافرەتى مۇسلماننى پۇشنىپ بۇ گەياندنى پەيامە بەرزەكەي،
زىاتر چەسپاۋى لە كەسايەتتەكەي دەخۋازى لە ھەر شوپىن و كات و پەوشىك بىرئىت “چونكە لە
چەسپاۋى كەسايەتتەكەي بەلگەيەكى پۇشن ھەيە لەسەر تىگەيشتىنى و پايدەدارى و راستى ھاتنە
پىزى بۇ ئىسلامى ھەمىشە زىندوو و ژىيارىە مەۋىيە ناۋازەكەي، لەمەش بەلگەيەكى پۇشن ھەيە
لەسەر گەرم و گورپى و توندوتۆلپەكەي لە ھەلساندنەۋەي ئۆمەتەكەي كە ئەم ئەندامىكە تىيدا،
ھەروا پىشخستىنى ئەو ولاتەي لىتى دەۋى.

دوماهی وەرگیر

پاش سوپاس و ستایشی خوی گه‌وره له‌سەر به‌خششه بێ پایان و له دوانه‌ها تووه‌کانی، وه درود و سلاویش بۆ سەر گیانی پێغه‌مبه‌ری ئازیزمان محمد ﷺ و سه‌رجه‌م هاوه‌لان و یار و یاوهرانی و شونکه‌وتووانی تا پڕژی دوابی....

سوڀاس بڙ خوا تمهواوڀوم له وهگيرشاني ئو پهرتوکه پر فەر و بهرکهته، تييدا تا له توانام دابوه پهچاوی کورتی و پوختيم کرده له دهريپینی واتا و چه مکهکان به مهبهستی زیاتر نزيککردهوهی له هزری خوینهر و وهرس نهبوونی له خویندنهوهی، تاوهکو ثافرهتی موسلمان بتوانی له ژيانی روژانهی پيادهی بکات و پيی بهختهوهر بیټ.

ئىنجا زۆر جار ئافرهتى مۇسلىمان كەلىنىڭ دەكەۋىتتە ژىيانى و دەرون و ناخى بە ھۆى پرودادو و كارەساتى ناخۇش كۆنرۆلى ھۆشى لە دەست دەدات و ھاسەنگى دەلەقى، لەو كاتنانەدا شەيتان ھەلى خۆى وەردەگرى و رۆلى خۆى دەيىنى و ھەول دەدات بە ئارەزووى خۆى ئەو كەلىنەى بۆ پىر بىكەتە بە شتى پىرپوچ و بى مانا و پىس و بۆگەن، كە لەوانەى بە روالەت جوان و پاراۋە بىت، ئەمە لە كاتىڭ پروودەدات ئەگەر ئافرهتى مۇسلىمان خۆى پىر چەك نەكردبى بە باۋەرى قوول بە خوا و بە قەدەرى خوا و، دلى خۆى بە چراى باۋەر و ئىمان روناك نەكردبىتتەۋە و، بەرچاۋى رۆشن نەكردبىتتەۋە بە رېنىمايەكانى ئىسلامى پىرۆز، بۆىە خۆ پىر چەك كىردن بە باۋەر لە گىرگىرەن ئەرك و كارەكانى ئافرهتى مۇسلىمانە بۆ بەرەنگارى بوونەۋەى تالايى و سەختىەكانى ژيان و ئەو ناخۇشيانەى دوۋچارى دەبنەۋە تا رېگە بە شەيتانى جىڭكە و ئادەمى نەدات بە ئارەزووى خۆيان بچنە ناو ناخى بۆ خۆيان شوئىنى مانەۋە دروست بىكەن و بە ئارەزووى خۆيان ھەلىسورپىتن و گومراى بىكەن، دواترىش دونيا و دواپۆزى لە دەست بچىت، پىتويستە ئافرهتى مۇسلىمان يەك پاستى بزائىت و لە مىشكى بىچەسپىتنى، ئەۋىش: بەختەۋەرى راستەقىنە و سەرەرزى و سەرفرازى ھەموو مەۋقەك بەگشتى و ئافرهتى مۇسلىمان بەتايىبەتى لە بە چاك پىادەكردنى شەرىى خۋايە لەسەر زەۋى، ھەر ئەو دىنەۋايىيە، پالپشتە، پارىزەرە، ھەموو ئاۋات و ھىۋايەكىش لە

سایه‌ی ئەو شرعه دێته دی، ده‌ی با له باوه‌شی بگه‌ڕین و پابه‌ندی یاسا و پێساکانی بین، تا
په‌زامه‌ندی خوا و خۆشی دنیا و دوا‌پۆژ به‌ینه‌وه.

به‌و هیوایه‌م خودا کاره‌کانم وه‌رگه‌ڕۆ و جێی په‌زامه‌ندی ئەو بێت و نورێکی زۆر هه‌میشه‌ بێ بۆم له
دنیا و دوا‌پۆژ، وه‌ بێته‌ مایه‌ی پایه‌ بلندی و پله‌ به‌رزی له‌و پۆژه‌ی پله‌ و پایه‌کان نامێنێ و
ده‌سه‌لاته‌کان له‌ کار ده‌خه‌ین، مه‌گه‌ر ئەوه‌ی خودا به‌ میهر و به‌زه‌یی خۆی پایه‌ و پله‌ی به‌رز و
شکۆدار بکات، خودایه‌ دامه‌زراو و پارێزراو و سه‌رفراز و سه‌ربه‌رزی دنیا و دوا‌پۆژمان
بکه‌ی... ئامین.

گرنگترین سہرچاوه کانی دانہر

- ۱- الإحسان في تقريب صحيح ابن حبان. مؤسسة الرسالة، بيروت ۱۴۱۲.
- ۲- أحكام النساء لابن الجوزي. المكتبة العصرية، صيدا بيروت ۱۴۰۵.
- ۳- الأدب المفرد: فضل الله الصمد في توضيح الأدب المفرد للبخاري.
- ۴- الأذکار للنووي. دار القبلة، جدة ۱۴۱۳.
- ۵- الاستيعاب في معرفة الأصحاب لابن عبد البر. دار بهضة مصر، بدون تاريخ.
- ۶- أسد الغابة في معرفة الصحابة لابن الأثير الجزري. مصر، بدون تاريخ.
- ۷- الإصابة في تميز الصحابة. دار نهضة مصر، بدون تاريخ.
- ۸- الأغاني لأبي الفرج الأصبهاني. المصورة عن دار الكتب بمصر، بدون تاريخ.
- ۹- أنساب الأشراف للبلاذري. دار المعارف بمصر بدون تاريخ.
- ۱۰- البداية والنهاية لابن كثير. دار الكتب العلمية، بيروت ۱۴۰۹.
- ۱۱- تاريخ الإسلام للذهبي. دار الكتاب العربي، بيروت ۱۴۰۷.
- ۱۲- تاريخ الطبري. دار الكتب العلمية، بيروت ۱۴۰۷.
- ۱۳- تحفة الفقهاء لعلاء الدين السمرقندي. إدارة إحياء التراث الإسلامي بقطر بدون تاريخ.
- ۱۴- تراجم سيدات بيت النبوة للدكتورة بنت الشاطئ. دار الكتاب العربي، بيروت بدون تاريخ.
- ۱۵- الترغيب والترهيب للمنذري. قطر، بدون تاريخ.
- ۱۶- جمهرة خطب العرب لآحمد زكي صفوت. المكتبة العلمية، بيروت بدون تاريخ.
- ۱۷- الحماسة لأبي تمام. جامعة الإمام محمد بن مسعود الإسلامية، الرياض ۱۴۰۱.
- ۱۸- حياة الصحابة للكاندهلوي. دار القلم ۱۴۰۳.
- ۱۹- دلائل النبوة للبيهقي. دار الكتب العلمية بيروت ۱۴۰۵.

- ٢٠- رياض الصالحين من كلام سيد المرسلين. بيروت، بدون تاريخ.
- ٢١- زاد المعاد في هدي خير العباد لابن قيم الجوزية. مؤسسة الرسالة ومكتبة المنار الإسلامية ١٤٠١.
- ٢٢- سنن أبي داود. مطبعة السعادة، مصر ١٣٦٩، ودار الحديث، سورية ١٣٨٨.
- ٢٣- سنن ابن ماجه. دار إحياء الكتب العربية، مصر، بدون تاريخ.
- ٢٤- سنن الترمذي، وهو الجامع الصحيح. دار الفكر، بيروت، بدون تاريخ.
- ٢٥- السنن الكبرى للنسائي. دار الكتب العلمية، بيروت ١٤١١.
- ٢٦- سنن النسائي. دار البشائر الإسلامية، بيروت ١٤٠٦، والبابي الحلي مصر ١٣٩٨.
- ٢٧- سير أعلام النبلاء للذهبي. مؤسسة الرسالة، بيروت ١٤٠١.
- ٢٨- السيرة النبوية لابن هشام. دار القلم، بيروت، بدون تاريخ.
- ٢٩- شرح السنة للبغوي. المكتب الإسلامي ١٣٩٠.
- ٣٠- الشرائع المحمدية للترمذي. دار الحديث، بيروت ١٤٠٥.
- ٣١- صحيح مسلم بشرح النووي. دار الفكر، بيروت ١٤٠١.
- ٣٢- صفة الصفوة لابن الجوزي. دار الوعي بحلب ١٣٨٩.
- ٣٣- الطبقات الكبرى لابن سعد. دار بيروت ١٣٩٨.
- ٣٤- طرفة بن العبد: حياته وشعره للدكتور الهاشمي. دار البشائر الإسلامية ١٤٠٠.
- ٣٥- عشرة النساء للنسائي. مكتبة السنة بمصر ١٤٠٨.
- ٣٦- العقد الفريد لابن عبد ربه. دار الكتاب العربي، بيروت ١٣٨٤.
- ٣٧- فتح الباري شرح صحيح البخاري لابن حجر. دار المعرفة، بدون تاريخ.

٣٨- فضل الله الصمد في توضيح الأدب المفرد للبخاري، فضل الله الجيلاني، المكتبة السلفية ١٤٠٧.

٣٩- كشف الأستار للهيشمي. مؤسسة الرسالة ١٤٠٤.

٤٠- كنز العمال في سنن الأقوال والأفعال لحسام الدين الهندي. مؤسسة الرسالة ١٣٩٩.

٤١- مجمع الزوائد ومنبع الفوائد للهيشمي. دار الكتاب العربي، بيروت ١٩٦٧م.

٤٢- مختصر تفسير ابن كثير. دار القرآن الكريم ١٤٠٢.

٤٣- المرأة بين الفقه والقانون للدكتور مصطفى السباعي. المكتب الإسلامي ١٤٠٤.

٤٤- المرأة في الإسلام للدكتور معروف الدواليبي. دار النفائس ١٤٠٩.

٤٥- المستدرك للحاكم النيسابوري. مكتبة النصر الحديثة، الرياض بدون تاريخ.

٤٦- مسند الإمام أحمد بن حنبل. دار صادر، بيروت بدون تاريخ.

٤٧- المعجم الكبير للطبراني. مطبعة الزهراء، الموصل ١٤٠٦.

٤٨- المغازي للواقدي. عالم الكتب، بيروت، بدون تاريخ.

٤٩- المغني لابن قدامة. مكتبة الرياض الحديثة ١٤٠١.

٥٠- المقاصد الحسنة للسخاوي. مكتبة الخانجي بمصر ١٣٧٥.

٥١- من الرق إلى السيادة تأليف ساحمة أي ويردي. نشر DAMLA.

٥٢- الموطأ للإمام مالك. دار إحياء الكتب العربية بمصر، بدون تاريخ.

٥٣- ميزان الاعتدال للذهبي. دار إحياء الكتب العربية بمصر ١٣٨٢.

***

سەرچاوه‌کانی وه‌رگێر

- (١) ته‌فسیری قورئانی پیرۆز.
- (٢) فهره‌نگی عه‌ره‌بی (منجد الطالب).
- (٣) فهره‌نگی ده‌ریا.

ناواخنی په رتوک

- پیشه کی چاپی یه کم (دانهر) ۵
- پیشه کی وهرگیر ۱۱

۱- نافرتهی موسلمان له گهل په روه ردگاری

- باوهردار و هوشیاره ۱۴
- په روه ردگاری ده پرستی ۱۸
- هر پینج نویژه فهرزه کانی نه نجام دهدات ۱۸
- نامادهی نویژی به کومهل ده بیټ له مزگوت ته گهر بزی په خسا ۱۹
- نافرتهی موسلمان نامادهی نویژی دوو جه ژنه ده بیټ ۲۶
- نویژه سوننه ته راتیبه کان و سوننه ته کانی تری نه نجام دهدات ۲۹
- به جوانی نویژه کانی نه نجام دهدات ۳۲
- زه کاتی مالی خوا له مالکه کی درده کات ۳۳
- مانگی په مه زان به پژووو ده بیټ و شهوه کشی زیندوو ده کاته وه ۳۴
- پژوووی سوننه ته ده گری ۳۷
- حجی مالی خوا ده کات ۳۸
- عومره ده کات ۳۹
- گوپرایه لی فرمانی په روه ردگاری ته ۳۹
- له گهل پیای بیگانه به تنها کونایسته وه ۴۵
- پابه نده به بالا پوшы شرعی ۴۶

- خۆی دوور ده گری له تیكه ئی بۆ سنوور ۵۳
- تهوقه له گه ئی پیاوی نامه حرم ناکات و دهست ناخاته دهستی ۵۴
- گهشت ناکات نه گهر له گه ئی مه حره میکی نه بیّت ۵۵
- پازییه به قهزا و قهدهری خوا ۵۶
- تهوبه کار و گهراوهیه ۵۷
- ههست به بهرپر سیاریه تیه کهی ده کات له بارهی ئەندامانی خێزانه کهی ۵۷
- خه می سه ره کی په زامه نی خوایه ۵۸
- خۆی ده نوینی له واتای به ندایه تی بۆ خوا ۵۹
- کار ده کات بۆ سه رخستنی ئایینی خوا ۶۰
- شانازی ده کات به که سایه تیه ئیسلامیه کهی و ئایینه په واکه ی ۷۸
- پشتگیری و خۆشه ویستی ته نها بۆ خوایه ۸۵
- فه رمان ده کات به چاکه و جله وگیری ده کات له خراپه ۸۷
- زۆر قورئان ده خوینی ۸۹

۲- ئافه رتی موسکمان له گه ئی خودی خۆی

- ده ستپیک ۹۲
- (أ) جهسته ی ۹۳
- میان په وه له خواردن و خواردنه وه ی ۹۳
- وه رزشی جهسته یی نه نجام ده دات ۹۴
- جهسته و جل و بهرگی خاوینه ۹۵

- گرنگی و بایه‌خ ده‌دات به دهم و ددانی ۹۷
- گرنگی ده‌دات به چاککردن و جوانکردنی قژه‌کمی ۹۹
- دیمه‌ن و شیوه‌ی رێك و پێكه ۱۰۰
- ناخزیتته ناو خۆده‌رخستن و زیاده‌پۆیی کردن له خۆپازاندنه‌وه ۱۰۳
- (ب) بیروهۆشی ۱۰۴
- بیروهۆشی رادیتنی به زانست و زانیاری ۱۰۴
- ئافره‌تی موسلمان پیویسته چی فیر بییت و لیتی شاره‌زا بییت ۱۰۸
- شاره‌زا بوونی ئافره‌تی موسلمان له زانست ۱۰۹
- دووهره له نه‌فسانه و قسه و کرداری پرپوچ ۱۱۳
- له خویتندنه‌وه دانابری ۱۱۳
- (ج) گیانه‌کمی ۱۱۳
- پابه‌نده به خواپه‌رستی و خاوی‌نکردنه‌وه‌ی ده‌روون ۱۱۳
- هاوړپیی خواناس هه‌لده‌بژیژی و پابه‌نده به ئاماده‌بوون له کۆری ئیمان ۱۱۵
- ویرده‌کان و پارانه‌وه‌کان زۆر دوباره ده‌کاته‌وه ۱۱۷

۳- ئافره‌تی موسلمان له‌گه‌ڵ دایک و باوکی

- چاکه‌کاره له‌گه‌ڵیان ۱۱۸
- رێژیان ده‌زانن و ده‌زانن چی واجبه له‌سه‌ری به‌رامبه‌ریان ۱۱۸
- چاکه‌کاره له‌گه‌ڵ دایک و باوکی نه‌گه‌رچی موسلمانیش نه‌بن ۱۲۲
- زۆر ده‌ترسن له خراپه‌کردن له‌گه‌ڵیان ۱۲۳

- ۱۲۳ ..... یه که مجار چاکه له گهل دایکی ده کات پاشان له گهل باوکی
- ۱۲۵ ..... به شیوازی جوان چاکه له گهل دایک و باوکی ده کات

۴- ئافره تی موسلمان له گهل هاوسه ره که ی

- ۱۲۹ ..... هاوسه رگیری له ئیسلام
- ۱۳۰ ..... به باشی هاوسه ری هه لده بژی
- ۱۳۶ ..... گوپرایه ل و چاکه کاره له گهل هاوسه ری
- ۱۴۸ ..... له گهل خه سووی چاکه کاره و پیز له خزم و که سی میردی ده گریت
- ۱۵۰ ..... نه و په ری خۆشه ویستی دهنوینن بو میردی و هه ولی پازیکردنی ده دات
- ۱۵۳ ..... هیچ نهینیه که ی نادرکینن و ناشکرای ناکات
- ۱۵۶ ..... پالپشتی ده کات و به شداری راو بو چوونه کانی ده کات
- ۱۶۱ ..... هانی ده دات بو به خشین و خه رجکردن له پیناوی خوا
- ۱۶۲ ..... پالپشتی ده کات له گوپرایه لی بوونی بو خوا
- ۱۶۲ ..... دل و دهروونی پر ده کات
- ۱۶۳ ..... خۆی بو ده پازینیه وه
- ۱۶۴ ..... به پرووی خۆش و سوپاسگوزاریه وه پیشوازی لی ده کات
- ۱۶۵ ..... به شداری خۆشی و ناخۆشیه کانی ده کات
- ۱۶۶ ..... چاوی ده پاریزی له بیجگه له میردی
- ۱۶۶ ..... باس و خاسیه تی ئافره تتری بو ناکات
- ۱۶۷ ..... ئارامی و هه سانه وه ی و دلنیا یی بو داین ده کات

- ۱۶۷ ..... لیبورده و دلنهرمه
- ۱۶۸ ..... خاوهنی که سایه تیه کی به هیژ و دانایه
- ۱۷۳ ..... له سهرکه وتووترینی هاوسه رانه

۵- ئافره تی موسلمان له گه ل مناله کانی

- دهستینک ۱۷۵
- ۱۷۵ ..... پهی ده بات به بهرپرسیاریه تیه گه وره که ی له ئاست مناله کانی
- ۱۷۹ ..... سهرکه وتووترین شیواز ده گرتیه بهر بۆ پهروه رده کردنیان
- ۱۷۹ ..... وا ده کات هه ست به خۆشه ویستی و سۆزی بکه ن
- ۱۸۲ ..... یه کسان ی ده کات له نیوان کوپ و کچه کانی
- ۱۸۳ ..... له سۆز و چاودێریه که ی جیاوازی ناکات له نیوان کوپ و کچه
- ۱۸۶ ..... نزا و پارانه وی خراب له مناله کانی ناکات
- ۱۸۶ ..... ئاگاداره له هه رچی کارده کاته سهر دروستبوون و ئاراسته کردنیان
- ۱۸۹ ..... به هاره وشتیه کانیان تیادا ده پوین ی

۶- ئافره تی موسلمان له گه ل بووک و زاواکانی

(أ) له گه ل بووکه کانی

- تیروانینی بۆ بووکه که ی ۱۹۰
- بووکیکی باش هه له بۆیری ۱۹۰
- پێژ له راستی بوونی له مائی هاوسه رایه تی ده گری ۱۹۱
- ئامۆژگاری ده کات و تیکه ل ی تاییه تمه ندیه کانی نابیت ۱۹۲

- چاکه کاره له گهڼ بووک و ږهفتاری باشه له گهڼی ۱۹۲
- دانا و دادپهروهه له کاتی بږیاردانی له سهر بووکه کهی ۱۹۳

(ب) له گهڼ زاواکانی

- تږوانینی بۆ زاوا ۱۹۵
- زاوای باش ههڼده بژیری ۱۹۵
- ږیزی لی ده گری و چاکه کاره له گهڼی ۱۹۵
- پالښتی کچه کهی ده کات تاوهک هاوسه ریکی چاک بیت له گهڼ میږدی ۱۹۶
- دادپهروهه و له سهر ناحق لایه نگیری کچه کهی ناکات ۱۹۶
- دانا و لیها تووه له ږووبه ږووبوونه وی گرفته کان ۱۹۷

۷- ئافره تی موسلمان له گهڼ خزم و کهس و کاری

- ئافره تی موسلمان و کهس و کاری ۱۹۹
- ږیزگر تنی ئیسلام له خزمایه تی ۱۹۹
- ئافره تی موسلمان به پیی ږینمایی ئیسلام په یوهندی خزمایه تی ده گیه نی ۲۰۴
- په یوهندی خزمایه تی ده گیه نی ته گهر چی ناموسلمانیش بن ۲۰۶
- له واتا بهر فراوانه کهی په یوهندی خزمایه تی تیگه یشتووه ۲۰۸
- په یوهندی خزمایه تی ده گیه نی ته گهر چی نه وان سهر دانی نه کهن ۲۰۸

۸- ئافره تی موسلمان له گهڼ دراوسیکانی

- ئافره تی موسلمان چاکه کار و دلسوزه بۆ دراوسیکانی ۲۱۰

- ۲۱۰ ..... پٽنمائي نيسلام به چاڪه ڪردن له گهڙ دراوسئ بهرجهسته دهڪات
- ۲۱۱ ..... ٺهوهي ٻو خوي پئي خوشه ٻو دراوسيڪاني پئي خوشه
- ۲۱۲ ..... بهپئي تواناي خوي له گهڙ دراوسيڪاني چاڪه دهڪات
- ۲۱۴ ..... چاڪه له گهڙ دراوسيڪاني دهڪات ٺههگرچي موسلمانيش نهبن
- ۲۱۵ ..... له چاڪه ڪرديدا دراوسئ نزيڪهڪاني پيش دهڪات پاشان ٺهوانئي تر
- ۲۱۵ ..... ٺافرهتي موسلماني راستگو باشتري دراوسئيه
- ۲۱۶ ..... دراوسئي خراب و لاپهري پهرشي
- ۲۱۶ ..... دراوسئي خراب له بهخششي ٽيمان دامالپراوه
- ۲۱۷ ..... دراوسئي خراب ٺافرهتيڪه ڪار و ڪردهوهڪاني به ههدهر چووه
- ۲۱۸ ..... ڪه متهرخه مي ناکات له چاڪه ڪردن له گهڙ دراوسيڪاني
- ۲۱۹ ..... ٺارام دهگرئ له سهر ٺازار و ڪهم و ڪورتيهڪاني دراوسئ

۹- ٺافرهتي موسلمان له گهڙ خوشڪان و هاورياني

- ۲۲۱ ..... له پٽناوي خوا خوشياني دهويت و هاوريهتيان دهڪات
- ۲۲۲ ..... پلهوپايهي ٺهوانهي له پٽناوي خوا يهڪتريان خوش دهويت
- ۲۲۴ ..... ڪاريگهري خوشويستن له پٽناوي خوا له ٽياني موسلمانان
- ۲۲۵ ..... له خوشڪاني دهنگ دانابري و پشتيان تي ناکات
- ۲۲۸ ..... چاوپوش و ليئبوردهيه بهرامبهريان
- ۲۲۹ ..... به پروويهڪي خوش بهرو پرووي خوشڪاني دهچيت
- ۲۳۰ ..... دلسوڙ و ٺاموڙگار بهيان

۲۳۱.....	چاکه کار و ئەمە کداره بۆیان
۲۳۲.....	نەرم و نیان و بەزەییە لە گەڵیان
۲۳۳.....	لە پاشملە باسیان ناکات
۲۳۴.....	دوره لە مش و مێ و گالته و گەپی ئەزیەت نامیز و شکاندنی بەلین
۲۳۵.....	دەستبلاوه و ریز لە خوشکانی دەگریت
۲۳۸.....	لە پاشملە نزا بۆ خوشکانی دەکات

۱۰- ئافرهتی موسلمان لە گەڵ کۆمەڵگاکە ی

۲۴۰.....	دەستپێک
۲۴۱.....	خوڕه و شتی چاک و جوانه
۲۴۵.....	پاستگۆیه
۲۴۵.....	گەواهی به درۆ نادات
۲۴۶.....	دڵسۆز و نامۆژگاره
۲۴۷.....	خێر و چاکه به خەلکی نیشان دەدات
۲۴۸.....	فیل و تەلەکه و ناپاکی ناکات
۲۵۰.....	بەلینی دەباته سه‌ر
۲۵۲.....	دووهره په‌ریزه له دوو‌روویی
۲۵۴.....	خاوه‌نی ه‌دیا و شه‌رمه
۲۵۵.....	پاکیزه و جوامیزه
۲۵۶.....	تیکه‌لی کاریک نابیت په‌یوه‌ندی به‌وه‌وه نه‌ییت

- دووره پەریژە لە باسکردنی ئابرووی خەلک و شوێنکەوتنی عەبیەکانیان ٢٥٧
- دووره لە ریا (پروپامایی) ٢٥٩
- لە بریارەکانی دادپەرورە ٢٦١
- ستەم ناکات ٢٦٣
- دادپەرورە لە بەرامبەر ئەوەی خوشی ناوێت ٢٦٤
- بە پەژارە کەس شاد نابێت ٢٦٧
- بە دورە لە گومانی خراپ ٢٦٧
- زمانی دەگری لە غەیبەت (باسکردنی پاشملە) و قسە هێنان و بردن (دووزمانی) ٢٧٠
- خۆی دوور دەگری لە جێئێ و قسە ی پێس ٢٧١
- گالته بە کەس ناکات ٢٧٣
- نەرم و بەزەییە بەرامبەر خەلک ٢٧٣
- میهره‌بانە ٢٧٦
- کار دەکات لەسەر سوودگەیاندا بە خەلکی و لادانی ئازار و شکستی لێیان ٢٧٩
- خەم لەسەر خوشکی قەرزاری دەرەوینێتەوه ٢٨٢
- چاوتیڕ و بەخشندهیه ٢٨٣
- ناز و منەت ناکات بەسەر ئەوانە ی خێریان پێ دەکات ٢٩٠
- ئارام و لەسەر خۆیه ٢٩١
- لێبوردە و نەرم و نیانە و رق و کینه لە دل هەلناگری ٢٩٣
- ئاسانکارە و کار لەسەر خەلکی گران و ئالۆز ناکات ٢٩٧

٢٩٧	..... نېرهې (هسودی) نابات
٣٠٠	..... دووره له شانازی و هزی خۆدهرخستن
٣٠٠	..... دووره له خۆگورپین و خۆسهپانندن و بالگران کردن (التنطع والتكلف)
٣٠١	..... کهسایهتیه کهی له لای خه لکی خۆشهویسته
٣٠٢	..... له گه ل خه لکی دهسازئ و خۆشهویسته
٣٠٤	..... نهینئ دهپاریزئ
٣٠٦	..... رووی خۆشه
٣٠٦	..... ئیسکی سوکه
٣٠٩	..... خۆشی و ئاسودهیی دهخاته دلان
٣٠٩	..... توند نییه
٣١٢	..... لووت بهرزی ناکات
٣١٣	..... خاك سیفته و خۆ به کم زانه
٣١٤	..... میانپروهه له جل و بهرگ و پوالهت و دیهنی
٣١٦	..... گرنگی ده دات به کاره بهرز و پایه داره کان
٣١٧	..... گرنگی ده دات به کاروباری موسلمانان
٣١٨	..... ریز له میوانی ده گری
٣٢٢	..... پیویستی خۆی فهرامۆش ده کات بۆ کهسانی پیویستر (خۆنهویسته)
٣٢٣	..... داب و نه ریته کانی ملکه چی پیوه ره کانی ئیسلام ده کات
٣٢٦	..... پابهنده به ئه ده بی ئیسلام له خواردن و خواردنه وهی

- پابه‌نده به سلاوی نیسلام ۳۳۱
- ناچیتته بیجگه له مالی خوی مه‌گهر به مؤلته وهرگرتن ۳۳۵
- بجیتته کۆرپک لهو شوینه داده‌نیشی که کۆتایی کۆره‌که‌یه ۳۳۸
- نه‌گهر سی نافرته بوون دووانیان جیابانه‌وه و به نهینی قسه ناکهن ۳۳۹
- رپژ ده‌نی له نافرته‌تی به‌سالاچوو و چاکه‌کار و به‌خشنده ۳۴۰
- چاو به مالی خه‌لکیدا ناگیرئ ۳۴۱
- له کۆر و دانیشتنه‌کان باوه‌شک نادات تا له توانای دابیت ۳۴۱
- له‌کاتی پشمن ده‌ست ده‌گرئ به نه‌ده‌بی نیسلام ۳۴۲
- چاوه‌روانی جیابونه‌وی هیچ نافرته‌تیک ناکات له می‌رده‌که‌ی تا
- به خوی شوینی بگریته‌وه ۳۴۴
- کار و پیشه‌یه که هه‌لده‌بۆیرئ بگوئجئ له‌گه‌ل سروشته می‌یانه‌که‌ی ۳۴۵
- لا‌سای پی‌اوان ناکاته‌وه ۳۵۰
- بانگه‌واز ده‌کات بۆ حق و راستی ۳۵۲
- فرمان ده‌کات به چاکه و قه‌ده‌غی خراپه ده‌کات ۳۵۴
- زرنگ و دانایه له‌کاتی بانگه‌واز کرنیدا ۳۵۶
- له‌گه‌ل نافرته‌تانی چاکه‌خواز هاو‌پیشه‌تی ده‌کات و تیکه‌ل ده‌بیت ۳۵۸
- هه‌ولئ چاک‌کردنی نیوانی نافرته‌تان ده‌دات ۳۶۱
- تیکه‌لی نافرته‌تان ده‌بیت و نارام ده‌گرئ له‌سهر نه‌زیه‌ت و نازاریان ۳۶۲
- چاکه‌ی له‌بهر چاوه و سوپاسی له‌سهر ده‌کات ۳۶۳

۳۶۵	.....	سەردانی نەخۆش دەکات
۳۶۹	.....	شیوەن ناگیڤی بۆ مردوو
۳۷۲	.....	شویینی جەنازه ناکهویت
۳۷۴	.....	دوماهی و بەدواداچوون
۳۸۱	.....	دوماهی وەرگیڤ
۳۸۳	.....	گرنگترین سەرچاوه کانی دانەر
۳۸۶	.....	سەرچاوه کانی وەرگیڤ
۳۸۷	.....	ناواخنی پەرتووک
۴۰۲	.....	سوپاس و پیتزانین

سهرتا سوپاسی خوی گهوره ده کهم که یارمه تی دام له وهرگیژانی ئه و پهرتوکه، دواتر سوپاسی سهرجه م ئه و خوشک و برایانه ده کهم ئه وانه ی چ به مادی چ به مهنه وی کۆمه کیان کردووم له وهرگیژانیدا، ئنجا ههز ناکه م ناوی هه یچ کام له و بهرپزانه ببه م” چونکه له ژماره زۆرن و نامه وی دلی هه یچیان گهر د بگری، هه موویان له لای من جیگای پزین و خوشه ویست و به دل نزی خیریان بۆ ده کهم به پهنهانی یه که یه که ناویان ده به م و له لای خوی گهوره داوا ده کهم سه رکه وتوو و سه رفراز و به خته وه ری دنیا و دوا پزژیان بکات، له سه رجه م گونا ه و که م و کورتیه کانیان خوش بی ت و، به چای به زه یی و په حم سه یریان بکات، وه مرا ز و راز و نیازیان بی نیه تی دی و، له پزژی دوا یی له به هه شته که ی فیرده وه س هه ر هه موومان به یه که وه کۆبکاته وه و به دهستی پیغه مبه ری نازدار ناوی که وسه ر بنۆشین و تینویتی دنیا مان له بیر بباته وه و، له خوشیه کانی به هه شت و په زابوونی خوا ژیا نی هه میشه ییمان بگوزهرتین و هه رچی شه که تی و ناخۆشی و نه خۆشی دنیا یه له بیرمان به چیه وه....، خودایه ته نها بۆ په زامه نی پروخساری پاکت به و په ری دلسۆزی ئه و کاره م لی وهرگره و بیه که مایه ی سوود بۆ خوشکام به تاییه تی و براکام به گشتی بۆ خاتری ناوه جوان و سیفات به رز و پیرۆزه کانت ... نامین.. نامین وصلی الله وسلم علی سیدنا محمد والحمد لله رب العالمین...

سندس علي عباس

هه ولێر

كتیبخانەى نارین

هەولێر - گۆرەپانى شیخ مەحمود-بائەخانەى سەید بەهائوددین

نەزمى ژێرەو بەزارى زانست بو کتیب و چاپەمەنى

پۆستى ئەلیکترۆنى nareen_۱@yahoo.com

٠٧٥٠٤٠٦٤٦١٠